

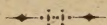
CATHOLIC BOOK AGENCY

PIAZZA PONTE S. ANGELO, 28

ROME (ITALY)

BIBLIOTHECA FRANCISCANA SCHOLASTICA

MEDII AEVI

Tom. V.

BIBLIOTHECA FRANCISCANA SCHOLASTICA

MEDII AEVI

CURA

PATRUM COLLEGII S. BONAVENTURAE

Tom. V.

BERNARDUS JANSEN S. I.: FR. PETRUS IOHANNIS OLIVI
O. F. M., QUAESTIONES IN SECUNDUM LIBRUM
SENTENTIARUM.

VOLUMEN II.

Quaestiones 49-71.

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

PROPE FLORENTIAM

EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

1924.

FR. PETRUS IOHANNIS OLIVI O. F. M.

QUAESTIONES
IN SECUNDUM LIBRUM SENTENTIARUM

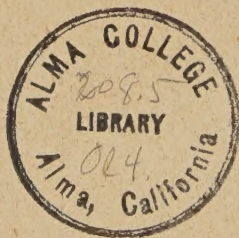
QUAS PRIMUM AD FIDEM CODD. MSS.

EDIDIT

BERNARDUS JANSEN S. I.

VOLUMEN II.

Quaestiones 49-71.

AD CLARAS AQUAS (QUARACCHI)

PROPE FLORENTIAM

EX TYPOGRAPHIA COLLEGII S. BONAVENTURAE

1924.

26751

PROPRIETAS LITTERARIA

EMINENTISSIMO DOMINO

FRANCISCO CARDINALI EHRLE

SCIENTIAE SCHOLASTICAE

INGENIOSO DOCTISSIMOQUE PROMOTORI

PROLEGOMENA.

Hic iam secundus tomus longe gravissimas quaestiones totius collectionis exhibet quae in codice Vaticano Latino 1116 continetur. Fere omnes circa psychologiam rationalem hominis versantur quibus complures breves et minus graves psychologiam hominis sensitivam tractantes accedunt.

Et primo quidem, duabus quaestionibus 51 et 59 ex professo famosa illa doctrina proponitur quae nomen Petri Iohannis Olivi in historia dogmatis notum reddidit et propter quam haec editio dudum a viris doctis desiderabatur: theoria habitudinis animae rationalis ad corpus qua negatur partem intellectivam animae per se humani corporis formam esse, licet substantialiter cum eo cohaereat et mediante sensitiva animae parte forma eius evadat. Qui quidem error iam anno 1283 a censoribus Ordinis ut «periculosus» impetebatur⁽¹⁾ et 1311, mediante imprimis Communitate eiusdem Ordinis Seraphici, a Clemente V in Concilio Viennensi ut haeresis damnata est⁽²⁾. Iamvero diu et acriter inter doctores varios et variorum ordinum disceptatum est quisnam esset praecise sensus huius damnationis quibusve limitibus doctrina definita circumscriberetur. Facile quidem haec dubia explicantur, cum primaeva scripta auctoris damnati et eius genuina doctrina oblivioni obnoxia evaserint.

Ecce hae iam duae quaestiones 51 et 59 clare et copiose totam mentem auctoris aperiunt et intricatam eius doctrinam pandunt, ita ut nullum damnatae thesisi indeque resultantis definitionis dogmaticae dubium relinquatur. Cum

⁽¹⁾ Fr. Ehrle, *Archiv für Litteratur-und Kirchengeschichte des Mittelalters*, Freiburg Br., Bd II (1886), S. 366 ff.

⁽²⁾ Denzinger-Bannwart, *Enchiridion symbolorum et definitionum*, Friburgi Br., n. 480, 481.

enim teste historia apud omnes in confesso sit ⁽¹⁾ Concilium decreto illo celeberrimo quo edicit quod « substantia animae rationalis seu intellectivae vere et per se humani corporis forma est » errorem Petri Iohannis Olivi eumque solum damnare voluisse: luculenter apparet et non minus logice quam theologicè sequitur quod, univoce intellecta doctrina auctoris proscripti, eo ipso etiam fines et sensus definitionis oppositæ circumscribantur ⁽²⁾.

Feliciter autem duae dictae quaestiones sese complent. In prima enim cui longa appendix addita est fuse rationes discutuntur cur anima rationalis vel pressius eius pars formalis eaque intellectiva, quae cum alia parte formali, sensitivam dico, materiae spirituali animae inhaeret, corpus informare nequeat, quia hac sua informatione ipsum spirituale immortaleque redderet. Pullulant autem ultimatim omnes errores partiales circa informationem ex fundamentali quod Olivi formam non solum materiae communicari, sed totum eius esse quasi absorbere autumat. Eum hanc conceptionem ab aliis hausisse non verisimile est, cum neque ullum eius in historia theologiae et philosophiae vestigium antea appareat neque ipse, sicut in aliis materiis semper fere facit, in defendenda hac singulari opinione ad alios auctores provocet, immo in ipso limine appendicis (p. 136) ingenue fateatur quod « pervenerunt ad me impugnationes », quod nunquam alias in toto opere tam conceptis verbis legi. Certe, eius ingenium originale, acre, speculativum, quod vias tritas vel etiam communes minime sequebatur, tale erat quod hanc intricatam et complexam conceptionem non aegre combinare potuerit. Feliciter accidit ut celeberrimus dux « Spiritualium », qui in defendendo « usu paupere » numerosos fervidosque assecas nanciscebatur et non minus excessibus asceticis quam impetuositate agendi magnas Ordini eiusque regimini difficultates facessebat, in sustinenda hac theoria fere solus manserit. Hucusque solus Petrus de Trabibus, uti ex manuscriptis

(¹) Cfr. Du Plessis d'Argentré, *Collectio iudiciorum*, tom. I, p. I, pag. 228, col. 2; Fr. Ehrle, *Zur Vorgeschichte des Konzils von Vienne*, in *Archiv*, Bd II (1886), III (1887).

(²) B. Iansen, *Quonam spectet definitio Concilii Viennensis de anima?* (*Gregorianum*, Romae I (1920), p. 78-90).

Florentiae et alibi conservatis elucet, sicut in aliis capitibus ita etiam in hac materia magistrum presse secutus est ⁽¹⁾.

Alter locus quo auctor ex professo hanc materiam tractat est quaestio 59 « an infantes, dormientes et furiosi opera liberi arbitrii exercere possint », licet primario aliud argumentum explicet. Qui agendi modus demonstrat quem locum in eius speculationibus theoria informationis obtineat et quam fertilis sit ad alias quaestiones solvendas. Complet autem apte haec thesis priorem. Cum enim in q. 51 primario rationes discutiantur, proponitur hic breviter et succincte ipsa habitudo relatioque partis intellectivae ad alias partes animae et ad corpus, praesertim in illa parte quae incipit: « Quomodo autem haec unio possit intelligi et esse consubstantialis, ita quod non sit formalis, facile est capere » (pag. 539). Porro in illa parte quae incipit: « Unitur etiam ei unione ordinata » (pag. 541) innuitur id quod alibi passim recurrit et quod hucusque omnes interpretes effugit et deficiente toto doctrinae conspectu necessario effugit, quod pars intellectiva ad corpus se habet ad mentem Platonis, id est, ut causa principalis ad instrumentalem et ut motor ad mobile. Et ita quidem funestae consequentiae erroris nominati quam maxime elucent. Quapropter Communitas Ordinis iure contra auctorem procedendum putabat.

Intimo nexu cum theoria informationis cohaeret thesis in qua habitudo potentiarum vel facultatum ad substantiam animae stabilitur (q. 54). Quas Olivi neque cum Augustinismo cum fundo animae identificat neque cum Aristotelicis ab eo realiter distinguit, sed media via incedens vult quod « sicut partes animae constitutivae differant ab ea sicut partes a toto, et sint idem cum ea sicut partes cum suo toto » (pag. 256 sqq.). Ad quod penitius intelligendum prae oculis habeatur quod totum esse animae ex materia spirituali et ex tribus partibus formalibus realiter inter se et ab ipsa materia distinctis componitur. Consequenter ipsae etiam potentiae spirituales, v. g. intellectus et voluntas, materiam

(1) Ephrem Longpré, O. F. M., *Pietro de Trabibus un discepolo di Pier Giovanni Olivi*, in *Studi Francescani*, Arezzo VIII (1922), p. 267-290. — B. Iansen, *Petrus de Trabibus. Seine spekulative Eigenart oder sein Verhältnis zu Olivi* (*Baeumker-Festschrift*, Münster W. 1923, S. 243-254).

spiritualem in qua actus recipiuntur habeant necesse est. Si enim omnes substantiae spirituales creatae ex materia et forma constant, sicut in quaestione 16 (tom. I, p. 291 sqq.) exponitur, esse autem potentiarum cum esse substantiae ut esse omnium partium cum esse totius coincidit: evidenter sequitur potentias suam nancisci materiam et formam, sicut saepenumero in variis quaestionibus occurrit.

Proposita iam relatione animae rationalis ad corpus, facile intelligitur quo iure q. 54 anima humana specificè a spiritu puro vel angelico differre negetur. De facto ibi identitas specifica utriusque ex eo derivatur quod animae pars intellectiva, qua demum homo in certa specie collocatur, non per se humani corporis forma sit.

Secundo loco exhibet hic tomus longam et acutam disputationem de unitate formae in homine. Valor quidem huius quaestionis primo aspectu historicus est, cum lectorem vividis coloribus in celeberrimam illam controversiam introducat quae saeculo XIII, cum novus Aristotelismus cum vetere Augustinismo acerrime arma conferebat, omnium philosophorum et theologorum animos oculosque suspensos attentosque reddebat⁽¹⁾. In qua quidem controversia sententia S. Thomae, licet eius philosophia fere in omnibus aliis materiis post longas fervidasque pugnas victrix e campo exierit, anceps haerebat. Non minor vel etiam forte maior quam valor historicus dicti tractatus est eius valor systematicus et criticus. Nusquam, quod sciam, ullus alius auctor tantam copiam rationum et philosophicarum et theologicarum tam clare et disposite congegessit quanta in quaestione 50 invenitur. Accedit quod Olivi maturo et critico iudicio stateram ponderum tenet. Certe, licet theoria S. Thomae eiusque sequacium de unitate formae rationalis in homine, ex qua non solum vitam, sed omnem etiam actualitatem et ipsum esse materiae primae fluere oportet, ingeniose excogitata sit et speculative ex una parte abunde satisfaciatur: nihilominus ex alia parte restant aliquae difficultates speculativae et graviores etiam instantiae ex factis empiricis oriundae. Qua-

(¹) Fr. Ehrle, *Der Augustinismus und Aristotelismus in der Scholastik gegen Ende des dreizehnten Jahrhunderts* (Archiv, V (1889), S. 603 ff).

propter mirum non est, si inde a Platone et S. Augustino, B. Alberto Magno, S. Bonaventura, Scoto usque ad tempora nostra, sententia S. Thomae opposita, quae praeter animam rationalem, omnem vitam administrantem, formas subordinatas corporales admittit, acutissimos quosque et numerosos patronos nacta est. Et hi quidem quaestionem 50 huius tomi ut fontem scientiae limpide et plene scaturientem agnoscent.

Paris ponderis systematici et historici sunt argumenta quibus in q. 57 libertas voluntatis probatur. Tanta abundantia et varietate conspectuum eminent quantam vix apud scholasticos medii aevi, raro apud scholasticos decimi sexti et decimi septimi saeculi vel apud neoscholasticos aetatis nostrae invenies. Rationes enim non solum ex considerationibus aprioristicis et metaphysicis, quibus scholastici abundant, hauriuntur, sed etiam, idque copiose et sagacissime, ex observationibus introspectivis seu empiriopsychologicis ad mentem S. Augustini et modernorum philosophorum, quales raro idque ieiune et abstracte solum apud scholasticos conspiciuntur. Haec autem omnia stilo tam vivido describuntur, ut quis sibi facile persuadeat auctorem has elucubrationes non ex libris hausisse, sed propriis observationibus et analysi innixum psychologica personaliter elaborasse. Qui modus optime consonat toti ingenio penetranti et originali et indoli contemplativae et asceticae Petri Iohannis Olivi, ducis Spiritualium. Iamvero non minus philosopho nostro laudi vertendum est quod illa aetate, quae tanto minus criticis inquisitionibus operam dabat, quanto uberius ex fructificatione auctoritatum, imprimis S. Augustini et Aristotelis, proficiebat et constructionibus speculativis magnificis occupabatur, tam viriliter et proprio Marte, quid rationes libertati oppositae valerent, critice indagabat. Videaris tibi fere neoscholasticum temporum nostrorum prae oculis habere qui libertatem contra impugnationes criticismi vel etiam mechanismi ex principio causalitatis detorto et oblique intellecto desumptas defendit, dummodo in locum Hobbesii, Spinozae, Kantii Avicennam aliosve Arabes sufficias. Haec Olivi inquisitio, liberum agendi modum et legem causalitatis nullo modo sibi adversari, sed amice sibi conciliari, inter classicos omnis philosophiae locos numerari meretur. In tota arguendi ratione

non minus eius ingenium speculativum quam criticum elucet, qua combinatione, non obstantibus variis erroribus, excellit.

Quaestio 52 de immortalitate animae, formam quod attinet, felicem exhibet exceptionem a regula secundum quam auctor oblonga et diffusa dicendi ratione animum lectoris terit et fatigat; breviter enim et succincte argumenta exponuntur. Deinde liberiore et aptiore methodo quam saepe tunc temporis fieri solebat rationes discutiuntur. Accedit tertio quod pondus singulorum argumentorum trutina critica caute mensuratur. Materiam porro totius tractatus si spectes, variis considerationibus metaphysicis ethica momenta apte et fructuose adiunguntur. Qua demum combinatione id efficitur, ut viro historiae scholasticae studioso luculenter appareat qui fuerit status methodi rationumque in probanda tam gravi quaestione, qualis est inquisitio immortalitatis animae, saeculo decimo tertio ad finem vergente.

In quaestionibus 60-71, in quibus imprimis — q. 67 defenditur immaterialitas intellectus — de sensibus externis et internis agitur, profitetur Olivi, magis forte quam in aliis materiis, doctrinam veteris Augustinismi in oppositione ad novum Aristotelismum et ad principem propugnatorem eius, S. Thomam. Ut realem sensus communis, phantasiae, vis aestimativae identitatem sustineat, quam maxime ad verba S. Augustini provocat.

Cum Olivi, utpote, alumno scholae Franciscanae, tantopere cordi sit libertatem voluntatis eiusque activitatem tueri, in q. 58 « an voluntas libera sit potentia activa vel passiva » in solutione obiectionum per longas ambages varia capita philosophica discutit quae primo aspectu vix ullum cum thesi principali nexum habere videntur. Magna ex parte hic iam theoriam cognitionis intellectualis praeoccupat, quam demum ex professo quaestionibus 72, 73, 74 evoluturus est. Huc spectat responsio ad decimam tertiam obiectionem (pag. 437 sqq.) quod corpora simplices species in anima nec per se ipsa nec per irradiationem vel abstractionem intellectus agentis efficere queant. In responsione ad decimam quartam obiectionem (pag. 461 sqq.) illa falsa, ne dicam contradictoria, sententia proponitur quam postea (q. 72) suam facit tenaciterque defendit, actus cognoscendi, sive sensuales sive

intellectuales, nullum influxum realem ab obiectis pati, sed adaequate per efficientiam potentiarum causari, ita tamen ut obiectum per modum termini vel « causalitatis terminativae » — conceptus plane contradictorius — necessario requiratur. Unde omnes omnino species tam sensuales quam intellectuales respuuntur, sicut eas postmodum Nominales passim negabant. His capitibus theoriae cognitionis accedit illud aliud famosum caput, quod iam hic in secundo tomo ad solvendas varias difficultates, v. g. in q. 59, utiliter adhibetur, ex officio autem in q. 72 evolvitur, theoriam dico colligantiae potentiarum qua transitus et ab una serie facultatum cognoscitivarum ad aliam, v. g. a sensitivis ad intellectivas, et a cognoscitivis ad appetitivas, ingeniose explicatur. Quae quidem explicatio apud magnum Suaresium (*De anima*, lib. III, cap. 9) aliosque philosophos redit.

Finem iam imponamus his prolegomenis attentionem lectoris vocando ad singularitatem quandam auctoris in proponenda sua doctrina. Ita persaepe totam disputationem absolvit, ut anceps haerere et quasi historice tantum de oppositis sentiis retulisse videatur, ita in q. 8 de distinctione inter essentiam et existentiam (tom. I, p. 146 sqq.) vel in q. 12 de principio individuationis (tom. I, p. 210). Attamen alibi, occasione alius quaestionis, clare edicit quas partes ipse suas faciat idque omnino categorice sine ulla haesitatione; et, quod magis etiam mireris, illas partes non raro suas facit quas in illo tractatu, in quo ex officio de hac eadem materia agebat, minus tueri videbatur. Certe, diplomaticus procedendi modus negari vix ac ne vix quidem potest. Alibi studui auctorem ex eius intimatione et ex multiplicibus suspicionibus quibus per totam vitam eius persona et doctrina obnoxiae erant, psychologice explicare et quadantenus excusare. Duae appendices ad q. 50 et praesertim ad q. 51 (tom. II, p. 47 sqq. et p. 136 sqq.) vividis coloribus ostendunt quam acribus impugnationibus eius sententiae petebantur. Appendicem quaestionis 51 his verbis orditur: « Quia contra quandam positionem quam in quaestione an sensitiva hominis sit a generante recitavi, scilicet, quod pars animae intellectiva non sit forma corporis, quamvis sit forma hominis quantum ad formale quod in se essentialiter habet, pervenerunt ad

me impugnationes, cuiusdam zelo veritatis, ut aestimo, factae, placet eodem veritatis zelo pacifice respondere ad illas ». Quam fideliter hic se ipsum describit: vir religiosus, altissimae virtutis S. Patris Francisci studiosissimus, naturalem impetum animi moderari nititur. Utinam semper felici successu fecisset!

Iamvero in quaestione 58 praeclarum huius agendi modi specimen datur. Primo quidem, in responso ad decimam tertiam obiectionem discutit Olivi illam controversiam inter assecclas S. Augustini et Aristotelis tunc temporis, teste Pecham aliisque coaevis, maxime agitatam de origine cognitionis intellectualis, utrum haec per abstractionem ex phantasmatibus mediante experientia sensibili oriatur necne. Concludit autem totam expositionem his verbis: « Quid autem istorum verius sit non est mihi curae, sed idcirco diversas vias respondendi ad argumenta facta recito, quia multi propter ipsa et consimilia scandalizantur contra liberi arbitrii veritatem et potestatem » (p. 461). Iamvero in q. 72 et q. 76 et alibi conceptis verbis theoriam abstractionis fortiter reicit et in explicanda cognitione quoad quaedam puncta Augustinum sequitur, quoad alia vero nova via incedit.

Porro in solutione decimae quartae obiectionis de illa opinione agit quae omnes omnino species et influxum obiecti in facultates cognoscendi negat et obiectum solum ut terminum vel causam terminativam necessariam esse vult. Semper autem ad alios auctores provocat, quasi solum historice de eis referat, immo totum tractatum ita absolvit: « Sic igitur respondent isti ad istas quindecim probationes decimi quarti argumenti quibus probabatur potentias apprehensivas esse totaliter passivas. Licet autem isti in aliqua parte dictorum suorum concordent quibusdam magnis doctoribus et in aliqua alia parte aliis etiam magnis, in quibusdam tamen omnino discordant ab omnibus. Unde nec eorum dictum recitassem, nisi ut ostenderem quomodo secundum omnes modos nostra fides de libertate arbitrii potest defendi » (p. 515). Iamvero in quaestione 72 totus est in reiciendis et oppugnandis speciebus, in q. autem 73 et in eadem q. 72 vult obiectum per nullam causalitatem efficientem vel finalem in cognitionem influere, requiri autem necessario ut terminum.

Ex propositis exemplis diplomatica dicendi ratio Petri Iohannis Olivi satis clare apparet. Quae persaepe, ne dicam, semper fere prae oculis habenda est, si lector eius mentem plane assequi vult.

Et haec quidem pauca ad instar introductionis in hunc secundum tomum sufficiant, pleniores haustus aptiore loco proponere fas erit.

IMPRIMATUR.

Florentiae, 15 Novembris 1924.

Can. IOACHIM BONARDI, *Vic. Gen.*

Deinde de homine quoad eius substantialem
formam quaeruntur quatuor communia.

QUAESTIO XLIX.

Primo ^(a) quaeritur an anima immediate informet
omnes partes corporis sui.

Et quod non probatur.

1. Primo, ex discontinuitate plurium partium corporis nostri. Quae enim sunt inter se discontinua, sunt numero diversa ac per consequens non sunt partes unius entis numero nec informantur a forma una numero ^(b); sed multae partes corporis nostri sunt inter se discontinuae; ergo et cetera. Minor patet: quia sanguis non continuatur ^(c) venis nec venae aut nervi cum ossibus, nec spiritus cum arteriis aut nervis, et universaliter partes heterogeneae seu diversae speciei non continuantur realiter inter se, quia omnis continuatio oportet quod sit per unam formam continuam et continuantem.

2. Item, secundo probatur hoc ex specifica diversitate membrorum corporis. Quae enim informantur ab eadem forma specifica sunt eiusdem speciei, et e contrario quae sunt diversae speciei ^(d) a formis diversarum specierum ^(e) informantur; sed diversa membra corporis nostri sunt diversae speciei, ut caput et cor, manus et pes ^(f), oculi et nares, alia ^(g) etiam sunt diversarum specierum, ut nervi et ossa, caro et medulla, sanguis et fleuma; constat autem quod anima nostra est forma unius speciei; ergo non informat

^(a) B⁴ om. ^(b) B⁴ om. *nec... numero.* ^(c) B⁴ add. *nervis.* ^(d) Al.
m. mg. *et speciei.* ^(e) B⁴ *diversis formis specificis* pro *f. d. s.* ^(f) B⁴ om.
^(g) Ita B⁴, V *ibi.*

partes corporis nostri. Probatio minoris: quia constat quod per diversitatem specificam sensitivarum propriarum passionum et operationum arguimus diversitatem specificam suorum subiectorum; certum est autem quod propria passio et operatio oculi differt specie a propria passione et operatione aurium et aliorum membrorum. — Praeterea etiam, secundum mundanum philosophum⁽¹⁾, sicut anima est forma totius⁽²⁾ corporis, sic potentia visiva est forma oculi et auditiva auris et sic de aliis; sed constat quod istae potentiae sunt diversae speciei. — Praeterea, secundum hoc cor et caput non differunt nisi sicut pannus albus et niger vel sicut partes eiusdem panis⁽³⁾ triticei quarum una est humidior vel siccior⁽⁴⁾ altera; quod est ridiculosum et quasi contra sensum. — Praeterea, secundum hoc, quando vinum per operationem sacramentalem convertitur in sanguinem aut panis in corpus, eo ipso convertitur in omnes partes corporis tanquam in omnes partes eiusdem speciei, cum non fiat conversio in accidentia, sed solum in substantiam. — Forte dicetur quod licet anima sit secundum rem⁽⁵⁾ simplex et unius⁽⁶⁾ simplicis speciei, habet tamen in se vim dandi diversis partibus corporis diversos actus et diversas rationes⁽⁷⁾ specificas. Sed contra hoc est: quia ad hoc quod partes corporis differant specie oportet quod habeant in se diversas formas seu differentias substantiales per quas formaliter in specie reponantur; quicquid enim aliud detur quasi fluens a forma substantia erit in genere accidentis et per illud non possunt differre⁽⁸⁾ specificae, et dato quod illud fluens esset aliquid substantiale, oporteret quod esset substantiale illius formae et magis intrinsecum quam materiae; ergo per huiusmodi plus differret forma specificae quam ipsa materia. — Praeterea, in materia quae secundum se est eiusdem speciei non est dare rationem vel causam quare animalis forma eiusdem speciei det eius partibus diversas rationes specificas et substantiales⁽⁹⁾. — Forte etiam contra maiorem⁽¹⁰⁾ dicetur quod respectu suae formae corporalis specificae sunt diversa speciei, non autem respectu formae spiritualis, scilicet animae. Contra: quia sicut consimilis dispositio materiae ad formam

(^a) Al. m. (^b) Ita B⁴, V *pannis*. (^c) Ex *seccior*. (^d) B⁴ om. s. r.
 (^e) Ita B⁴, V *unus*. (^f) B⁴ *actiones*. (^g) Ita B⁴, V add. *sive*. (^h) B⁴
 om. e. s. (ⁱ) Al. m. ex *materia*.

(¹) Cfr. Aristot., *De anima*, II, 1, 418 b 18 sqq.

aliquam exigit consimilem formam, sic diversa diversam; sed substantiales et corporales formae membrorum corporis nostri disponunt ipsa ^(a) ad susceptionem animae; ergo diversae disponent ad diversas animas. — Praeterea, diversae operationes organorum specificae sunt ab anima tanquam a principio formali et effective, si ipsa est eorum forma immediata; sed impossibile videtur quod sint ab eadem simplici forma; ergo et cetera.

3. Tertio probatur principale ex nova separatione vel aggeneratione quarundam partium. Anima enim non potest de novo advenire partibus de novo aggeneratis seu agglutinat^(b)is nec recedere ab eisdem de novo separat^(b)is sine aliquo sui motu vel mutatione; sed forma unita materiae corporali, in quantum talis, non vadit ad aliquid, saltem corporale vel situale, per se et separatim, sed solum cum materia vel aliqua parte materiae cui est unita; constat autem quod anima cum materia vel parte materiae corporalis in qua erat prius non potest subintrare et informare partes de novo venientes ac per consequens nec potest cum illis prioribus ab istis ultimis recedere. — Praeterea, hoc non posset fieri nisi per motum localem partis prius animatae et animae cum ipsa; patens est autem quod impossibile est quod per talem motum localem hoc fiat. — Praeterea, quando anima ad partes illas ibit vel recedet, quia non erat in eis secundum suam totalitatem, pro quanto ibit ad illas, pro tanto in minori plenitudine erit in partibus prioribus, et pro quanto recedet, erit in maiori plenitudine in iis in quibus remanet. — Praeterea, eius recessus vel reditus non poterit esse aliud quam quaedam retractio et contractio animae versus se et versus partes in quibus prius et principalius est et erat, et e contra eius accessus ad partes de novo venientes non erit nisi quaedam dilatatio et diffusio animae; sed talis contractio et dilatatio sunt motus spirituales genere differentes ab omni motu corporali ac per consequens ab alio motore causati; ergo praeter motus corporales qui fiunt in partibus de novo corruptis vel aggeneratis oporteret dare alios motus spirituales in anima factos ab aliqua causa vel motore spirituali.

4. Quarto probatur hoc ex simplicitate animae. Forma enim secundum se simplex et uniformis est tota in omni parte quam informat; ergo est in omnibus aequae intense et aequae primo et aequae stabiliter; sed impossibile est animam

(a) B⁴ *ipsam*.

(b) B⁴ om. *s. a.*

esse aequaliter et aequè primo in corde et pede; ergo et cetera. — Dicebatur quod anima ut forma est in omnibus partibus aequè intense et aequè primo, sed non ut motor. Contra: quia ex primo quod conceditur sequitur secundum quod negatur, quia si est ibi aequè ut forma, ergo habet in eis aequale esse et aequales dispositiones ad ipsam; sed ubi est aequalitas essentiae et esse et dispositionum, est aequalitas operationum; ergo et cetera. — Praeterea, actus vitae est ab anima ut a forma; sed iste non est aequaliter in omnibus. — Item, forma communicat suae materiae suam actualitatem et suam operationem, et praecipue si est simplex; ergo anima communicabit omnibus partibus corporis sui actualitatem sensitivam et intellectivam et operationes intellectivas^(a) et omnes operationes sensitivas, scilicet visivam, auditivam, imaginativam et cetera, vegetativa etiam omnibus communicabit actum attrahendi, digerendi, convertendi, incorporandi et expellendi impurum et consimilia; sed praedictorum contrarium experimento probamus; ergo et cetera. — Dicebatur quod intellectivum et visivum et cetera sumpta pro essentia animae communicantur corpori, non autem sumpta pro potentia. Contra: quia ubi est essentia intellectivi^(b) et esse formale eius, ibi debet oriri et esse potentia^(c) et eius operatio. — Forte adhuc dicetur quod primum non est verum nisi de forma quae totaliter est immersa materiae suae, non autem de forma quae transcendit materiam suam, qualis est anima. Sed contra hoc est: primo, quia omnis forma excedit in nobilitate et actualitate materiam suam sicut actus potentiam passivam; secundo, quia quicquid pertinet ad formam, in quantum est forma, totum oportet esse immersum sive inhaerens materiae; si ergo tota essentia animae seu anima secundum totam suam actualitatem formalem est forma corporis, ergo secundum totam suam actualitatem inhaeret corpori; ergo eam totam communicat illi. — Item, ubi est anima, ibi est et sua potentia; sed nos experimento probamus quod potentia visiva non est in manu vel pede nec potentia auditiva in oculo et sic de aliis; ergo anima quae est subiectum potentiae non est in membris illis. — Forte dices quod praedictae potentiae sunt ibi assistendo, sed non informando nec operando. Contra: quia qua ratione potentia est assi-

(a) Ita B⁴, V *intelligentiae*.
tentia et esse pro o. e. e. p.

(b) B⁴ *intellectiva*.

(c) B⁴ *oriri po-*

stendo ^(a) ibi, eadem ratione et sua operatio et informatio erunt ibi assistendo, cum sint intra ipsam potentiam. Praeterea, illud assistere oportet quod aliquid addat super potentiam, cum non semper assistat partibus omnibus, utpote quando separantur a corpore ipsa remanente, aut quando ipsa cum anima separatur a corpore ^(b); oportet etiam quod secundum quod in pluribus partibus assistet, eius assistentia sit maior et maioris ambitus; sed haec non videntur in potentia posse dari et praecipue in ^(c) potentiis sensuum particularium quae non videntur habere tantum ambitum aut tantam magnitudinem quantum habet tota essentia animae aut potentiae superiores; ex quo videtur quod non possint tantum corpus vel locum corporalem per assistentiam occupare sicut facit tota essentia animae ^(d).

5. Item ad principale ⁽¹⁾: si anima informat omnes partes, ergo cum sit simplex, est tota in qualibet parte et etiam in punctis seu contactibus partium. Ex quo etiam impossibilia duo sequi videntur: primo scilicet, quod ^(e) sit actu in infinitis partibus et punctis seu punctalibus contactibus, quia in tot erit actu quot sunt ibi in potentia, alias non esset tota in unaquaque ipsarum; secundo, quia tota anima erit infinities replicata et quasi iterata et erit se ipsa prior et posterior et sibi ipsi quasi per varios contactus continuata, quia prout est in manu, continget se ipsam, prout est in brachio et sic de aliis. Ex quo iterum videtur sequi quod eius existentia et ^(f) informatio erit extensa secundum extensionem partium, quia aliam essentiam et informationem habebit in una parte et aliam in alia, et tunc aut habebunt unitatem continuationis aut erunt numero infinitae. Quod probatur ex adaequatione et appropriatione formae ad materiam et e contrario. Ex appropriatione arguitur sic: propria forma habet unam propriam materiam, saltem in uno genere materiae ^(g); ergo in illo ^(h) genere non potest habere aliam; sed si anima est in omnibus partibus corporis, sequitur quod erit in nutrimentalibus quae per vim nutritivam et augmentativam adveniunt, et cum illis advenientibus priores saepe recedant, poterit fieri quod erit omnino extra prio-

^(a) Al. m. mg. *sed... assistendo*; B⁴ om. *ibi*. ^(b) B⁴ om. *ipsa... corpore*.

^(c) Add. interl. ^(d) B⁴ *anima* pro *e. a.* ^(e) *Scilicet quod ex q. s.*

^(f) Ita B⁴, V *etiam*. ^(g) B⁴ *eiusdem generis* pro *i. u. g. m.* ^(h) B⁴ *nullo*.

⁽¹⁾ Licet aperte hic nova obiectio incipiat, in responsione tamen prior eius pars trahitur ad quartam obiectionem.

res in quibus primo fuit, existendo solum in iis quae postmodum advenerunt, et hoc poterit contingere non solum semel, sed et ^(a) pluries; ex his autem sequitur quod non appropriat sibi solam unam materiam. Ex adaequatione vero sic: si enim anima est adaequata suae materiae corporali cui primo unitur, ergo non potest habere maiorem vel minorem illa; ergo non poterit esse in partibus nutrimentalibus nec in aliqua alia sine qua ipsa anima potest esse in corpore.

6. Sexto, ex conversione quarundam partium in alias. Secundum enim physicos sanguis convertitur in membra et secundum quosdam etiam ceteri corporis humores; sed non videtur quod pars corporis informata ab anima convertatur in aliam partem, quia tunc ab eadem forma animae recedendo accederet et transiret in eandem, ita quod de una informatione animae veniret in aliam informationem eiusdem; ergo secundum hoc sanguis non informatur ab anima; sed sanguis est de principalissimis partibus corporis. Unde et Scriptura sacra dicit ^(b) ¹⁾ quod *sedes animae in sanguine est*, et prohibetur ^(c) esus sanguinis, Levitici 17 ⁽²⁾, quia *anima carnis in sanguine est*, et Deuterominii 13 ⁽³⁾, *hoc solum cave ne sanguinem comedas, sanguis enim corporis pro anima est*. In cuius rei signum videmus quod sanguine extracto subito corpus moritur, unde et natura supra modum refugit et horret effusionem sanguinis. Si etiam sanguis non esset de principalibus partibus corporis, non remansisset in Christi corpore glorioso, nec institutum esset singulare sacramentum conversionis vini in sanguinem eius.

7. Septimo, ex continuitate partium corporis monstruosi habentis duo capita et duo pectora atque corda, non autem habentis nisi unas nares et duas tibias; constat enim quod omne continuum est unum ens numero; sed illae nares et tibiae continuantur cum duobus pectoribus; ergo sunt cum eis unum ens numero; si ergo anima cuiuslibet duorum pectorum et capitum informat totum corpus suum: ergo utraque anima informat easdem nares et tibias, quod est impossibile; sed qua ratione una non informat eas, nec alia; ergo videtur quod a neutra informantur. — Item, saepe videmus carnem mortuam esse sicut prius continuam cum carne viva, sicut

^(a) B⁴ etiam. ^(b) B⁴ in Scriptura dicitur pro e S. s. d. ^(c) Ex probetur.

⁽¹⁾ Levit. 17, 11, 14. ⁽²⁾ Levit. 17, 10, 11; ⁽³⁾ Deuter. 12, 23.

patet in quibusdam paralyticis vel in callositatibus manuum et pedum rusticorum; sed ubi nulla est operatio vitae, ibi non est anima. Ex hoc etiam eodem potest argui simile de capillis seu pilis qui praeterquam in sua radice nullam in se videntur habere operationem vitae et tamen sunt pars corporis spectantes ad resurrectionem; unde Christus dicit ⁽¹⁾, *vestri capilli capitis omnes numerati sunt, et capillus de capite vestro non peribit*.

8. Octavo probatur hoc ex nobilitate animae. Nobilitatis enim formae est posse agere et influere non solum prope se, sed etiam in longinqua; ergo anima poterit influere actus et operationes vitae in partes a se distantes. — Item, quanto potentia est altior et efficacior ^(a), tanto potest in remotiora agere, unde videmus quod lux solis et calor ignis agunt in remotissima; sed potentia vivifica est potentia nobilissima; ergo et cetera.

9. Nono ex denominatione formali. Quaelibet ^(b) enim materia denominatur a forma ei inhaerente, et in homogeneis quaelibet pars habet denominationem sui totius, quaelibet enim pars aquae est aqua, et quaelibet pars panis est panis; ergo quicquid est informatum ab anima est animal; sed nulla pars corporis proprie est animal, sed solum ipsum totum ^(c); ergo nulla pars corporis informatur ab anima, sed solum ipsum totum.

10. Item, Aristoteles, libro *De causa motus animalium* ⁽²⁾, dicit quod corpus animalis assimilatur civitati seu regno in quo sunt varia officia et variae potestates, anima vero regi, et sicut rex existens in uno loco regit totum regnum per potestatem ab ipso in alios manantem, sic anima, ut est in corde, influit in alia membra vitam; ergo et cetera. — Dicebatur quod potentiae animae organicae non sunt in anima ut in subiecto, sed potius in organis. Contra: actus sentiendi ^(d) sunt in suis agentibus secundum illum, IX *Metaphysicae* ⁽³⁾; sed agens est anima ^(e); ergo et cetera.

11. Item, solo corde laeso nulla facta prius mutatione in aliis membris sequitur mors, facta autem in aliis quacunque et non facta in corde adhuc stat vita; ergo videtur quod ipsa sit in solo corde.

(a) Al. m. mg. e. e. (b) Al. m. ex Quolibet. (c) Al. m. mg.
(d) Al. m. corr. a. s. (e) B⁴ anima est agens pro a. e. a.

(1) Matth. 10, 30; Luc. 12, 7; 21, 18. (2) Cfr. *De animae motione*, cap. 10, 703 a 29 sqq. (3) Cap. 3, 1047 a 7 sq.

12. Item, impossibile est stante forma animae (^a) in sua materia non esse ibi operationem animae et debitum regimen materiae; sed in quibusdam partibus paralyticis aut putrefactis nulla penitus apparet operatio animae nec gubernatio aut connexio materiae illarum partium; ergo et cetera.

13. Item, sicut se habet materia ad informari, sic (^b) se habet forma ad informare; sed nulla pars corporis potest informari a duabus animabus; ergo nec una anima potest informare duas partes corporis.

Respondeo (^c)

Quod anima informat omnes partes corporis sui.

Et hoc probat primo unitas entis et sui (^d) esse et existentiae. Oportet enim quod omnes partes unius entis concurrant in unam totalem naturam constituendam et integrandam seu consummandam; sed partes corporis ad unam naturam totalem animalis constituendam non possunt congregari, nisi omnes uniantur et perficiantur per unam animam; constat enim quod ex sola essentia suarum materialium (^e) non sunt ad hoc unitae nec per unam formam extensam et continuam, cum plures earum sint discontinuae, nec per unam specificam formam corporalem, cum ex se non habeant nec habere possint unam talem, cum respectu formarum corporalium sint diversarum specierum; ergo oportet quod hoc sit per (^f) unam formam simplicem quam dicimus animam. — Item, anima est forma sufficiens ad faciendum cum sua materia unum ens completum et unam naturam completam (^g); ergo quicquid erit extra haec duo erit extra naturam et extra subsistentiam illius entis; sed omnis pars corporis non informata ab ipsa est extra rationem animae et materiae suae; ergo et cetera. — Item, pars corporis non informata ab anima est (^h) inanimata; ergo non erit pars animalis, in quantum est animal, nec animati (ⁱ), in quantum animatum; sed animal vel ens (^k) animatum, in quantum animal, dicit rationem totius unius entis; ergo pars corporis

(^a) Al. m. corr. (^b) Ita B⁴, V *sicut*. (^c) B⁴ *Respondendo dico simpliciter*. (^d) B⁴ seu pro *e. s.* (^e) Al. m. (^f) Al. m. mg. (^g) *Naturam completam ex. c. n.* (^h) Add. interl. (ⁱ) B⁴ *animatum*.
 (^k) B⁴ om.

inanimata non erit pars illius totius ac per consequens nec erit pars corporis sui, quia quicquid est pars partis est pars totius. — Item, quicquid est pars ^(a) animalis est fundatum ^(b) et substantificatum in radicali subsistentia eius; radicalis autem subsistentia vel est in anima vel in composito ex anima et corpore, in quantum tali; ergo omnis pars animalis vel est fundata in subsistentia animae vel in subsistentia resultante ex unione animae cum corpore; sed nihil potest esse fundatum ^(c) in altero praedictorum, quin secundum suum esse substantiale participet vitam pro fundamento sui esse, et quin vita seu existentia viva sit sibi intimata et substantialiter connexa et coniuncta; quod in creaturis est impossibile fieri, nisi vita animae uniatur ei ut forma.

Secundo probat hoc ratio vivi seu vitae et operationum eius. Omne enim vivens est substantialiter informatum aliqua vita a qua suscipit suum esse quod est vivere et rationem viventis seu vivi; sed omnes partes corporis animalis vivunt et vitaliter in se vigent; quod ^(d) pro tanto sensibili experimento probamus, pro quanto in notitiam vitae per sensus devenimus. — Item, vis animae nutritiva et conversiva seu assimilativa et augmentativa invenitur fere in omnibus partibus corporis, in sanguine vero vis animae seu existentiae eius sustentativa, secundum illud Levitici 17 ⁽¹⁾, *anima carnis* ^(e) *in sanguine est* ^(f), et Deuteronomii 12 ⁽²⁾, *hoc solum cave ne sanguinem comedas, sanguis enim eorum pro anima est*; in spiritibus vero est vis non solum vivifica, sed etiam intentionum animae et sensuum eius delativa. — Unde Augustinus, XII *Super Genesim*, capitulo 20, dicit ⁽³⁾ quod « in dormientibus in cerebro consopitur via sentiendi quae intentionem animae ducit ad oculos, ideoque ipsa intentio in ^(g) aliud aversa ^(h) cernit visa somniorum, cum autem vigilat, ducitur per illa itinera intentio sentiendi usque ad oculos »; non potest autem duci nisi ⁽ⁱ⁾ in aliquo corpore subtili quod spiritus ^(k) vocamus. Et capitulo 15 ⁽⁴⁾: « sensus », inquit, « corporis qui per quinque ^(l)

(^a) Al. m. mg. (^b) Ex *fundamentum*. (^c) B⁴ *fundamentum*.
 (^d) B⁴ add. *quidem*. (^e) Ita B⁴, V *corporis*. (^f) Add. interl. (^g) B⁴ add. *aliquid*. (^h) Ex *aversa*. (ⁱ) B⁴ om. (^k) B⁴ *quem spiritum*
 pro q. s. (^l) Al. m.

(¹) Levit. 17, 11. (²) Deuter. 12, 23. (³) *De Gen. ad lit.*, XII, 20 (PL 34, 471). — (⁴) PL 34, 466.

rivulos distribuitur, cum illud quod est subtilissimum in corpore et ob hoc animae vicinius quam cetera, id est, lux, primum per oculos diffunditur ^(a) sola emicatque in radiis oculorum ad visibilia ^(b) contuenda; deinde mixtura quadam primo cum aere puro, secundo cum aere nebuloso ^(c), tertio cum corpulentiore humore, quarto cum terrena crassitudine quinque sensus efficit, sicut in libro tertio itemque in septimo disseruisse me recolo ». Ibi enim, scilicet in septimo circa medium ^(d), dicitur ⁽¹⁾ quod « quamvis omnis caro terrenam soliditatem in promptu gerat, habet tamen in se aliquid aeris quod pulmonibus continetur ^(e) et a corde per arteriam diffunditur et ignis non solum ^(f) fervidam qualitatem cuius sedes in iecore est, sed etiam ^(g) et luculentam quae supervolat in ^(h) excelsum cerebri locum, unde radii emicant oculorum ». Et infra ⁽²⁾: « anima ⁽ⁱ⁾ crassiorem corporis ^(k) sui materiam, id est, humidam quandam terram quae in carnis versa est qualitatem per subtiliorem materiam corporis administrat, id est, per lucem et aerem tanquam per ea quae spiritui similia sunt et viciniora; nullus enim sine his duobus vel sensus in corpore est vel ab anima spontaneus corporis motus ». Item, III libro, capitulo 6 ⁽³⁾, dicit: « quoniam sentire non est corporis ^(l), sed animae per corpus, licet acute disseratur secundum diversitatem corporeorum elementorum sensus ^(m) esse corporis distributos, anima tamen cui sentiendi vis inest per subtilius corpus agit vigorem sentiendi; inchoat itaque motum in omnibus sensibus a subtilitate ignis, sed non ⁽ⁿ⁾ in omnibus ad idem pervenit; in visu enim pervenit represso ^(o) calore usque ad eius lucem, in auditu usque ad liquidiores aerem ^(p) calore ignis penetrat, in olfactu autem transit aerem purum et pervenit usque ad humidam exhalationem, unde crassior aura subsistit, in gustu autem hanc ^(q) transit et pervenit usque ad humorem corpulentiores quo etiam penetrato atque trajecto ^(r), cum ad terrenam gravitatem pervenit, tangendi ulterius sensum agit ».

(^a) Ita B⁴, V *deferitur*. (^b) Al. m. ex *visibili*. (^c) Al. m. (^d) B⁴ om. *scilicet... medium*. (^e) Ex *continuetur*. (^f) B⁴ om. *non solum*. (^g) B⁴ om. *sed etiam*. (^h) B⁴ om. (ⁱ) B⁴ add. *per*. (^k) B⁴ om. (^l) B⁴ om. (^m) B⁴ *secundum*. (ⁿ) B⁴ *in*. (^o) Al. m. mg. (^p) Al. m. mg. (^q) B⁴ om. (^r) B⁴ *pertransito*.

(¹) Cap. 13 (PL 44, 362). (²) Cap. 15 (PL 34, 363). (³) Cfr. cap. 5 (PL 34, 282).

Tertio ostendit hoc ratio motus naturali oboedientia venientis ab anima in corpus et in partes corporis. Ad solum enim imperium voluntatis rationalis vel sensualis moventur partes corporis, et ex passionibus eius^(a), scilicet timoris, irae, tristitiae et consimilium, naturali ordine sequitur passio conformis in corpore; sed hoc non est possibile, nisi anima insit^(b) partibus ut naturalis forma ipsarum; unde ad animam separatam vel ad^(c) angelum hoc non sequeretur in corpore^(d) assumpto ab eis. — Item, sedes virium animae motivarum figitur in illa parte stabili et nodosa^(e) a qua et contra quam incipit motus partis sequentis, sicut patet in locis unde inflectuntur digiti vel manus; ergo ubicunque sunt tales nodi seu flexurae, ibi est vis motiva animae; cum etiam aliquando ita cito vel prius moveat localiter extremam partem digiti sicut primam, oportet quod vis motiva immediate sit in extrema sicut et in media vel in prima^(f). Haec tamen ratio non infert^(g) expresse nisi de partibus in quibus expresse^(h) est vis motiva, ex consequenti tamen infert de toto; quia si anima est in medio et in extremis et in circuitu partium corporis⁽ⁱ⁾, oportet quod sit in omnibus intermediis.

Quarto ostendit hoc ordo naturalis connexionis omnium partium corporis ad animam et ad cor. Anima^(k) enim movet se et corpus in quo est per motum processivum, et omnes partes corporis naturali et stabili nexu sequuntur eam et corpus in quo ipsa est; ergo habent aliquem naturalem et stabilem nexum cum ea; sed naturalis nexus ipsarum cum ea non est nisi per informationem; ergo et cetera. — Item, omnes partes connectuntur cordi, ut ipso et eius influxu^(l) intermediente participant vitam eius; sed vita eius est idem quod anima aut est actus eius internus et simplex manans ab ea sicut a forma immediata; ergo et cetera.

Quinto probat hoc ratio naturalis conservationis^(m) et regiminis ipsarum partium, quia non

(a) B⁴ nec ex passionibus animae pro et... eius. (b) B⁴ sit in.

(c) B⁴ om. (d) Al. m. mg. (e) B⁴ om. et nodosa. (f) B⁴ et forte

etiam virtus motiva digiti est in toto digito, quia intrinsecus impulsus quo digitus movetur sensitivus in toto digito tanquam immediate procedens a virtute existente in toto digito; sed talis motus non potest esse nisi a forma animae pro ergo ubicunque... prima. (g) B⁴ infertur.

(h) B⁴ om. (i) B⁴ om. et in... corporis; B⁴ sequitur pro oportet.

(k) B⁴ Quando. (l) B⁴ fluxu. (m) Al. m. mg.

possunt stare in sua naturali perfectione nisi per praesentiam et naturalem influxum animae. Cuius ratio non videtur posse dari, nisi quia est naturalis earum ^(a) perfectio et naturalis motor seu gubernator eis naturaliter unitus; naturalis autem unio animae ^(b) ad eas non potest dari sine unione formali animae ad ipsas.

Sexto ostendit hoc ratio sensus et actus sentiendi. Qui utique experimento vivo et certo probatur inesse fere in toto corpore, saltem in medio et extremis ex omni latere; constat autem quod actus sentiendi et dolendi ^(c) est immediate in anima et ab anima aut saltem in parte animata, in quantum est animata. Et haec est ratio Augustini, in fine libri *De immortalitate animae*, ubi ait ⁽¹⁾: « anima vero non solum universae moli corporis sui, sed etiam unicuique particulae ipsius ^(d) tota simul adest, quia partis corporis passionem tota sentit; cum enim quis dolet in pede, advertitur oculus ^(e), lingua loquitur, admovetur manus; quod non fieret, nisi illud ^(f) quod animae ^(g) est in eis partibus etiam in pede sentiret nec sentire absens ^(h) quod ibi factum est posset; non enim nuntio aliquo credibile ⁽ⁱ⁾ est fieri, quia passio quae fit non per continuationem molis ^(k) currit, ut ceteras partes animae quae alibi non ^(l) sunt latere non sinat, sed illud quod fit in particula pedis tota anima sentit et ibi tantum sentit ubi fit; tota igitur singulis partibus simul adest quae tota simul sentit in singulis »; haec Augustinus. Haec autem ratio directe probat de omnibus partibus in quibus est actus sentiendi, ex consequenti vero probat hoc de aliis, quia non est verisimile quod sit in medio et in extrema superficie corporis et non sit in reliquis infra illam superficiem contentis et naturaliter ac substantialiter connexis. — Item, homo sentit se ipsum seu quandam vitalem subsistentiam suam in toto corpore simul sumpto existere. — Item, nos per sensum communem ^(m) intime sentimus omnes actus sensuum particularium et immutationes eorum et debitam vel malam dispositionem ipsorum; nec ista operatio fit per spatium aut ⁽ⁿ⁾ interme-

^(a) Ita B⁴, V om. ^(b) B⁴ om. ^(c) B⁴ om. et *dolendi*. ^(d) B⁴ *illius*.
^(e) V B⁴ *omnis*. ^(f) B⁴ *ideo*. ^(g) B⁴ *anima*. ^(h) V *sentire* pro *sentiret nec sentire absens* quae B⁴ habet; B⁴ et pro *etiam*. ⁽ⁱ⁾ B⁴ *rationabile*.
^(k) B⁴ om. ^(l) B⁴ om. ^(m) Al. m. mg. ⁽ⁿ⁾ B⁴ om.

(1) Cap. 16 (PL 32, 1034).

dium, sed potius per quendam nexum intimum actuum et potentiarum; ergo et cetera.

Septimo probat hoc ratio naturalis affectus quo membra sibi mutuo condolent et congau-
dent^(a), quod non potest fieri, nisi quia uno spiritu vege-
tantur et una sensitiva^(b) afficiuntur; et rursus affectus quo
homo naturaliter diligit omnes partes corporis sui^(c) non tan-
quam extrinseca et aliena a sua natura, sed potius tanquam
intrinsicas sui partes^(d).

Modus autem huius informationis huiusque existentiae
et difficultates ipsam^(e) contingentes in responsionibus argu-
mentorum tanguntur.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur dicendum quod in corporibus solas
formas corporales et extensas^(f) habentibus divisio continui-
tatis facit numerum plurium entium^(g) et suppositorum, in
iis vero quae habent unam formam animae simplicem ad
quam omnes partes corporis substantialiter connectuntur
divisio^(h) continui non facit numerum entium sive supposi-
torum, sed tantum numerum partium eiusdem entis. Huius
autem diversitatis ratio est: quia in habentibus solam for-
mam corporalem non potest esse unio vel⁽ⁱ⁾ unitas nisi per
continuationem formae et partium eius, in animatis vero^(k)
potest absque hoc esse per simplicitatem animae in sua uni-
tate spiritualiter uniente ea quae secundum formam conti-
nuitatis sunt inter se disiuncta.

Ad secundum dicendum quod secundum illos qui po-
nunt plures formas substantiales esse in corpore animalis,
quod^(l) et credo esse ponendum, suo tamen modo alibi ex-
plicato^(m), tripliciter potest aliqua forma dici specifica: uno
modo, quia⁽ⁿ⁾ principaliter constituit et complet suum to-
tum^(o) in esse specifico et completo; secundo modo, quia
comprehendit^(p) in se determinate et specificè totam ratio-
nem seu definitionem^(q) formalem^(r) speciei sui totius; et
his modis non possunt esse plures formae specificae in eo-
dem, et quae praedictis modis sunt diversarum specierum

(a) Ita B⁴, V *gaudent*. (b) B⁴ *uno sensu* pro *u. s.* (c) *Ex sua*.
(d) B⁴ *om. non... partes*. (e) B⁴ *ipsorum*. (f) B⁴ *om. e. e.* (g) Ita
B⁴, V *existentium*. (h) B⁴ *divisi*. (i) B⁴ *seu*. (k) B⁴ *autem non*.
(l) B⁴ *om.* (m) Ita B⁴, V *explicito*. (n) B⁴ *quod*. (o) B⁴ *toto*.
(p) B⁴ *apprehendit*. (q) B⁴ *distinctionem*. (r) B⁴ *add. ipsius*.

non possunt informari una forma specifica praedictis modis sumpta; tertio modo dicitur forma specifica, quia sic est secundum se et in se^(a) specificata quod per alteram formam non potest secundum se amplius specificari, ut^(b) verbi gratia, organizatio vel vegetatio communiter sumpta est adhuc specificabilis^(c), ita quod non potest poni in esse, nisi specificetur ad certum modum organizationis aut vegetationis, organizatio autem ad certum modum^(d) sufficienter specificata non est secundum se amplius specificabilis, sed nihilominus corpus quod est per ipsam^(e) formaliter organizatum est adhuc per aliam formam in perfecta specie animalis vel plantae constituendum, utpote per animam certae speciei. Sumendo ergo^(f) formam specificam hoc tertio modo possunt partes diversarum specierum una ulteriori forma specifica informari ac per consequens et duas formas^(g) specificas et^(h) secundum se diversarum specierum existentes in se habere, quia talis diversitas et multiplicitas formarum specifica non diversificat totalem speciem totius animalis, sed potius concurrunt in ipsam ut partes ipsius. — Rursus sciendum quod licet anima respectu quantitatis extensivae sit simplex, non tamen respectu partium essentialium. Licet etiam tota secundum se⁽ⁱ⁾ sit unius speciei, nihilominus habet in se plures partes inter se differentes ex quibus sua una totalis species constituitur; et per illas dat diversam rationem specificam et diversas operationes et potestates diversis partibus corporis sui, quia per suam partem seu potentiam visivam informat oculum et per auditivam aurem et sic de aliis. — Et secundum hoc concedendae sunt quatuor probationes minoris^(h) rationis praedictae et etiam duae sequentes rationes factae contra illum modum. Dicendum ergo^(l) quod quando^(m) anima unius et solius simplicis speciei dicitur posse dare diversis partibus materiae suae diversos actus et diversas rationes specificas, quod hoc⁽ⁿ⁾ non potest fieri, nisi vel ex parte partium animae formalium vel ex parte formarum corporalium corporis sui ponatur^(o) aliqua diversitas specifica. — Maior autem eiusdem^(p) rationis est sub uno sensu vera et sub alio falsa. Quando^(q) enim dicit quod quae informantur ab eadem forma specifica sunt eiusdem speciei, verum est,

(a) B⁴ om. *e. i. s.* (b) B⁴ om. (c) B⁴ *ad has speciales* pro *e. a. s.*
 (d) Al. m. mg. *organizationis... modum.* (e) B⁴ *eam.* (f) B⁴ *igitur.*
 (g) B⁴ om. (h) B⁴ om. (i) B⁴ om. *s. s.* (k) B⁴ *quartae.* (l) B⁴ *Dicendi* pro *D. e.* (m) B⁴ om. (n) B⁴ *quia hoc modo* pro *q. h.*
 (o) B⁴ *sit.* (p) B⁴ om. (q) B⁴ *Quod.*

pro quanto ab eadem informantur, prout est unius speciei; pro quanto autem informantur a diversis aut pro quanto ab eadem, prout habet in se ^(a) partes ^(b) diversas, potius sunt diversae speciei quam unius. -- Et per hoc patet ad instantias ^(c) quae contra maiorem ibidem subduntur, quia ^(d) respectu formae animae sunt membra corporis pro tanto diversae speciei, pro quanto a diversis partibus animae informantur. Sciendum tamen quod membra diversae speciei et diversarum dispositionum seu complexionum ^(e) possunt ab eadem formali parte animae informari, pro quanto habent aliquam unam communem dispositionem secundum quam sunt capaces eiusdem potentiae animae; unde eadem potentia tactiva suscipitur in oculo, aure et manu, secundum quod conveniunt in aliqua forma vel dispositione ^(f) corporali. Licet etiam eadem potentia animae non possit in eis suscipi secundum diversas ^(g) sui rationes specificas, potest tamen secundum diversos sui gradus et secundum diversos aspectus et modos, et pro tanto potest in diversis membris exigere diversas dispositiones corporales; unde et ipsa vis visiva aliter est in variis ^(h) tunicis oculi, aliter in eius humore cristallino vel aquaeo et ⁽ⁱ⁾ aliter in nervo optico ^(k) et aliter in pupilla, aliter in circumferentia oculi.

Ad tertium dicendum quod anima in partibus corporis de novo ^(l) aggeneratis non infit ^(m) de novo ⁽ⁿ⁾ per aliquem ^(o) sui motum, sed solum per simplicem naturali ordine consequentem generationem formae et ^(p) dispositionis corporalis per quam partes de novo aggenerate sunt capaces animae; eo enim ipso quo per vim nutritivam assimilantur et incorporantur membris communicatur eis anima et vita ^(q) membrorum quibus incorporantur. Ista autem mutatio facta in anima non est aliud ^(r) quam nova unio eius ad partes de novo aggenerate, quae secundum quosdam non fit ^(s) in ea per aliquid formale sibi realiter additum, sed solum per hoc quod materia corporalis per motum unionis et incorporationis ad partes corporis radicales terminatur ad unionem ipsius cum anima, ita quod anima se habet in hoc solum ut terminus. -- Secundum alios vero est ibi ^(t) ultra hoc

(a) B⁴ om. *i. s.* (b) B⁴ add. *specifice.* (c) B⁴ *instantiam.* (d) B⁴ *ibi subditur quia etiam pro i. s. g.* (e) Al. m. mg. s. c. (f) Ex *dispositione.* (g) B⁴ om. (h) Ex *varis.* (i) B⁴ om. (k) B⁴ om. (l) B⁴ *no.* (m) B⁴ *fit.* (n) B⁴ om. *d. n.* (o) Ita B⁴, V *aliquam.* (p) B⁴ om. (q) Ita B⁴, V *vitam.* (r) Ita B⁴, V *in aliud.* (s) Al. m. mg. (t) Ita B⁴, V om.

alius motus in partibus radicalibus, cui motui est annexa quaedam protensio seu dilatatio ex unione ^(a) animae ad materiam nutrimentalem, ita quod haec protensio et dilatatio animae causatur a praedicto corporali motu partium radicalium per modum naturalis colligantiae. De quo colligantiae ^(b) modo in tractatu de originali peccato et in quaestione de impedimento usus liberi ^(c) arbitrii amplius est tactum. — Praedicta autem mutatio non est localis aut ^(d) situialis nisi solum ^(e) ex consequenti et per accidens, quia non respicit extrema praedictae unionis sub ratione loci vel situs, sed solum sub ratione materiae et ^(f) formae. Pro ^(g) quanto tamen corporalis materia animae acquirit ex ^(h) hoc diffusio-riorem situm ⁽ⁱ⁾ et locum, pro tanto et anima acquirit maiorem locum. Consimiliter autem est dicendum de recessu animae a partibus corporis quae de novo abscinduntur vel ^(k) corrumpuntur, quia per motum abscissionis vel corruptionis recedunt partes illae ab unione animae tanquam a termino a quo, et per motum disiunctionis factum in partibus corporis fit in anima naturalis retractio sui a partibus corruptis. Ex his autem non sequitur quod anima post recessum a partibus corruptis sit plenius in partibus remanentibus aut quod post sui dilatationem ^(l) ad partes de novo aggeneratas sit minus plene in partibus prioribus, quia illa existentia seu informatio animae exhibita partibus aggeneratis nihil adimit informationis priorum partium, nec informatio animae ablata partibus ^(m) abscisis acquirit aliquid informationi partium remanentium. — Et per hoc patet ad quatuor media ibi ⁽ⁿ⁾ interclusa; nam ad duo prima patet per hoc quod motus ille non est per se ad locum vel situm et etiam per hoc quod illa ^(o) mutatio non fit in anima nisi ex consequenti, per modum scilicet colligantiae naturalis. — Ad tertium vero patet: quia sicut anima non est secundum totalitem suae vis informativae in partibus radicalibus, quando simul cum eis informat nutrimentum, sic nec quando ipsas solas sine nutrimentalibus informat; unde illud suae vis informativae secundum quod informat partes ^(p) nutrimentales non est in partibus radicalibus nisi solum per consubstantialem concomitantiam, eo modo quo potentia visiva dicitur esse in caeco

(a) B⁴ *unitio et dilatatio pro d. e. u.*; add. interl. al. m. *ex.* (b) B⁴ *causandi.* (c) B⁴ om. (d) B⁴ *seu.* (e) B⁴ om. (f) B⁴ *mere pro m. e.* (g) B⁴ om. (h) B⁴ *ad.* (i) Ex *sutum.* (k) B⁴ *et.* (l) Al. m. *ex dilationem.* (m) B⁴ *a partibus.* (n) B⁴ om. (o) B⁴ *add. et.* (p) B⁴ om. *nutrimentum... partes.*

vel in manu ^(a) per hoc quod substantialiter existit in anima existente in manu ^(b) et in corpore caeci; quamvis in hoc sit differentia quod ^(c) informatio partium nutrimentalium dependet ab informatione radicalium quibus sunt connexae. — Ad quartum etiam patet quod licet praedicta contractio ^(d) et dilatatio sint mutationes ^(e) spirituales a corporalibus differentes, nihilominus per intermediationem naturalis colligantiae possunt effici a causis illarum corporalium mutationum quibus huiusmodi spirituales sunt naturaliter ^(f) colligatae.

Ad quartum principale dicendum quod anima non est ^(g) simplex simplicitate parvitat, qualis est simplicitas punctalis, qua in genere quantitatis nihil potest minus esse intelligi; sed potius est simplex ^(h) simplicitate spirituali habente in se magnitudinem essentiae et virtutis et compositionem diversarum naturarum formalium. Et ideo licet anima se ⁽ⁱ⁾ tota informet membra, sumendo totum pro simplici privante ^(k) partes extensas, non tamen se tota, id est, non ^(l) secundum totum ambitum suae essentiae et virtutis, quia nulla pars corporis est capax totius ambitus sui. Licet etiam anima secundum totam vim informativam corporis sui informet totum corpus, ut est suae vi perfecte adaequatum, non tamen ex hoc sequitur quod secundum omne ^(m) quod est in ea ⁽ⁿ⁾ formale informet corpus; quia ipsa ^(o) ponitur habere aliam materiam spirituales secundum quam subest formis partis intellectivae. Et ideo anima rationalis aliter transcendit suam materiam corporalem quam faciunt ^(p) formae extensae aut quam animae quae non habent aliam ^(q) materiam praeter corporalem. — Quod vero dicitur ^(r) quod in corpore mutilato aut ^(s) in corpore infantili est tota anima et tota vis eius ^(t) informativa, et hoc secundum totalitatem suae existentiae ^(u), cum nihil eius sit tunc extra corpus illud: sciendum quod licet sit ibi tota per praesentiam, non tamen est ibi tota per informationem seu per informativam existentiam; quia secundum multas sui rationes tam formales quam materiales est praesens illi corpori secundum ^(v) quas non informat ipsum. — Rursus, quamvis ambitus totius

^(a) B⁴ *pede*. ^(b) B⁴ add. *vel in pede*. ^(c) Ita B⁴, V *quia*. ^(d) B⁴ *contradicti*. ^(e) Al m. ex *mutiones*. ^(f) B⁴ *naturali*. ^(g) B⁴ om. ^(h) In mg. ⁽ⁱ⁾ B⁴ *sortis*. ^(k) B⁴ *privando*. ^(l) Ita B⁴, V om. ^(m) B⁴ *esse*. ⁽ⁿ⁾ B⁴ *se*. ^(o) B⁴ om. ^(p) B⁴ *faciant*. ^(q) B⁴ om. ^(r) B⁴ *dicit*. ^(s) B⁴ om. *i. c. m. a.* ^(t) B⁴ om. ^(u) B⁴ om. *et hoc...* *existentiae*; post *suae* ras. ^(v) B⁴ add. *quod*.

animae sit maior quam solus ambitus suarum potentiarum sensitivarum, non est tamen maior respectu informationis corporis seu respectu informativae existentiae eius in corpore, saltem secundum illos qui ponunt corpus informari ab anima per solam suam partem sensitivam ^(a). Et per hoc patet ad plura quae ibi tangebantur ^(b). — Ad illud vero de existentia animae in infinitis partibus et punctis dicendum quod anima non est in partibus corporis nisi secundum quod partes participant rationem entis et rationem informabilis. Illae ^(c) autem sumptae ut actu infinitae et ^(d) ut in infinitas ^(e) divisae ^(f) non habent rationem entis nec rationem informabilis nec rationem possibilis ^(g), sed potius impossibilis; unde non habent rationem entis, nisi prout sumuntur sub aliqua una finita continuitate, et loquor de illis quae inter se ^(h) continuantur. Et hinc est quod potentialis ⁽ⁱ⁾ infinitas partium non attingitur ab anima tanquam ^(k) infinitas actualis, sed solum ut infinitas potentialis, quia nec aliter habet rationem entis. Quia igitur contactus seu continuitas partium continuarum non dicit ^(l) aliquid actu distinctum, ideo non attingitur ab anima tanquam actu distinctum, sed solum ut indistinctum, quia non attingitur nisi sicut est. — Ad illud vero quod de replicatione animae ^(m) subditur dicendum quod anima non est ⁽ⁿ⁾ in corpore et partibus eius per modum existentiae multiplicatae aut replicatae, sumendo multiplicationem aut ^(o) replicationem proprie, sed potius est ibi ^(p) per modum unius totalis existentiae, quae ^(q) non est divisa aut divisibilis in plura tota ^(r) nec in plures partes situales aut extensive diffusa, sed solum est intelligibiliter ^(s) divisibilis secundum ^(t) plures aspectus virtuales aut in plures partes intelligibiles, pro quanto scilicet existentia animae in uno membro differt ab existentia eius in alio membro. Ex tali autem existentia ^(v) non debet dici anima esse ^(w) prior vel posterior se ipsa aut se ipsam contingens aut quod ^(x), prout est in pede, sit situalliter sive ^(y) localiter distans a se ipsa, prout est in capite, et ^(z) plus quam a se ipsa, prout est in crure.

^(a) B⁴ *extensionem* pro *s. p. s.* ^(b) Ita B⁴, V *tangebant.* ^(c) B⁴ *Istae.* ^(d) B⁴ *vel.* ^(e) In ras. ^(f) B⁴ *in infinitis* pro *i. i. d.* ^(g) B⁴ *impossibilis.* ^(h) B⁴ *sibi invicem* pro *i. s.* ⁽ⁱ⁾ B⁴ *possibilis.* ^(k) B⁴ *nec.* ^(l) B⁴ *pon. n. d. bis* ^(m) B⁴ *om.* ⁽ⁿ⁾ Add. *interl.*, B⁴ *om.* ^(o) V *om. m. a. quae* B⁴ *habet.* ^(p) In ras. ^(q) Sequitur *ras.* ^(r) B⁴ *add. sic.* ^(s) B⁴ *intelligibilis.* ^(t) B⁴ *seu in.* ^(u) Al. m. *corr. eius...* *existentia.* ^(v) B⁴ *om.* ^(w) B⁴ *om.* ^(y) B⁴ *aut.* ^(z) B⁴ *aut.*

Ad quintum dicendum quod quia anima est forma virtualiter et etiam essentialiter multiformis, ita quod in sua simplicitate habet magnitudinem secundum intensionem et extensionem ^(a) diversimode communicabilem et hoc sub certo ordine et connexionem: idcirco anima adaequat et appropriat sibi suam materiam corporalem aliter quam ^(b) formae corporales extensae. Materiam enim illam quam aspicit primo et principaliter sic sibi appropriat quod sine illa non potest aliquid corporis informare, nisi miraculose alteri corpori uniretur, sicut fuit unita corpori primitus sibi ^(c) dato; materiam vero quam secundario aspicit — verumtamen sic quod ad eius generationem aut assumptionem non potest cooperari ^(d), sicut est manus ^(e) vel oculus — appropriat quidem sibi, non sic quin sine illa possit in corpore animalis existere, sed sic quod non potest aliam ^(f) consimilem loco illius ^(g) habere, nisi fieret miraculose; materiam vero nutrimentalem quam respicit ordine tertio ^(h) potest nunc hanc nunc illam sibi assumere, non tamen pro libitu, sed sub certa lege naturae infixam sibi et primis partibus corporis quas respicit duplici modo praemisso ⁽ⁱ⁾, hanc quidem non sibi appropriat, nisi solum pro quanto sunt unitae et assimilatae prioribus partibus corporis quae radicales vocantur. Anima ergo proprie sibi appropriat ^(k) materiam corporis radicalissimam, quia sola illa est primo et per se materia eius, reliqua vero non nisi ista mediante et in huius subsidium et ^(l) complementum. De adaequatione autem ex praedictis satis potest patere; quia illa materia est vere sibi adaequata quae sufficienter correspondet totali ambitui suae vis informativae, reliqua vero adaequatur ei secundum proportionem quam habet ad eam, ita quod secundum triplicem modum appropriationis ^(m) praemissum triplex adaequatio est sibi danda. De his autem in quaestione an nutrimentum convertatur in carnem radicali materiae aequivalentem plura sunt tacta.

Ad sextum dicendum quod propter quandam verisimilitudinem et conformitatem et propter simultaneam commixtionem aliquando ⁽ⁿ⁾ nomine sanguinis accipitur quidam nutrimentalis humor sanguini consimilis et assimilationi et

^(a) B⁴ add. *aut diffusionem*. ^(b) B⁴ add. *aliae*. ^(c) B⁴ *repetit*; B⁴ *unito* pro *dato*. ^(d) Ita B⁴, V *comparari*. ^(e) B⁴ add. *vel pes*. ^(f) B⁴ *animam*. ^(g) Ex *illus*, B⁴ *eius*. ^(h) B⁴ *secundario*; B⁴ *om. potest*. ⁽ⁱ⁾ B⁴ *praedicto*. ^(k) B⁴ *om.* ^(l) Add. interl. *al. m.* ^(m) B⁴ *om.* ⁽ⁿ⁾ B⁴ *ante*.

incorporationi membrorum conveniens et propinquus. Et hoc modo non est inconveniens sanguinem converti in membra, quia talis sanguis ^(a) ante sui conversionem in membra non est pars corporis aut membrorum nisi solum in potentia ^(b). Sumendo vero sanguinem, prout in ipso secundum Scripturam sacram ⁽¹⁾ et secundum vivam experientiam vita animae fundatur et sustentatur — cui et fides sacramenti altaris concordat, nam alias sacramentalis conversio vini in sanguinem Christi non esset conversio in aliquam partem substantiae corporis eius — : tunc de tali sanguine non oportet quod convertatur in membra, cum ex ordine naturae fixo et stabili sit ad aliud ordinatus, scilicet ad sustentationem vitae in membris. Dato autem quod aliquando ^(c) contingat, hoc non fiet, nisi prius amittat naturam partis et veri sanguinis et assumat modum humoris nutrimentalis in membra convertibilis; sicut fit in illo qui comedit manus suas quae iam comestae utique per modum nutrimenti convertuntur in alia ^(d) membra. Cui autem hoc non placet, posset dicere quod sicut plumbum per nobiliorem et puriorem digestionem est convertibile in argentum: sic sanguis in membra, ita quod sanguis in hac vita nondum omnino invariabili serviat de duobus, primo scilicet de sustentamento vitae, secundo autem de nutrimento. — Ad id ^(e) autem quod contra hoc dicitur, scilicet quod motus naturalis non est ab eadem forma ^(f) in eandem: dicendum quod hoc ^(g) est verum in motu qui est proprie a contrario in contrarium, non autem in motu qui est de imperfecto ad perfectum; sicut patet ^(h) in motu intensionis eiusdem formae. — Praeterea, si sanguis mutatur in membra, tunc forma sanguinis corrumpitur, et aggeneratur ibi alia forma corporalis consimilis membro ⁽ⁱ⁾, et ad hanc ^(k) proprie terminatur motus. Pro quanto autem ab eadem anima in eandem animam motus ille per consequens terminatur, fit iuxta modum quo, quando fides in visionem gloriae commutatur ^(l), curritur ab eodem obiecto ^(m) credito in idem obiectum ut visum.

Ad septimum dicendum quod duplex est continuitas: una scilicet apparens et superficialis et secundum solas qua-

(a) B⁴ repetit *t. s.* (b) B⁴ *ipso.* (c) B⁴ add. *hoc.* (d) Ita B⁴, V *alio* in ras. (e) B⁴ *illud.* (f) B⁴ *formam.* (g) B⁴ om. (h) B⁴ om. in motu... patet. (i) B⁴ *membris.* (k) B⁴ *illam.* (l) Ita B⁴, V *committitur.* (m) Ita B⁴, V *oculo.*

(1) Cfr. Levit. 17, 11. 14; Deuter. 12, 23.

litates ^(a) accidentales, ut cum aqua apparenter continuatur vino vel pirus olivae cui est inserta; alia est realis et per formam substantialem, simul etiam per accidentalem. Et ^(b) de hac est verum quod omne continuum est unum ens ^(c) numero. Et hoc modo non est inter pirum et olivam sibi insertam, quia anima et vita et complexio et organizatio alterius speciei est in piro et alterius in oliva vel pomo cui est inserta. Et hoc modo est in ^(d) praefato exemplo corporis monstruosi, quia anima unius pectoris et cordis pertingit usque ad certum locum et non ulterius, et usque ad illum solum sentiret punctiorem factam in corpore ^(e), reliqua vero anima occupat residuum. In carne vero callositatum, si vere et omnino est mortua, est simile; quia tunc non continuatur carni vivae per formam substantialem, sed per solam apparentem commixtionem caloris et humoris materialis ^(f). Ad illud vero de pilis dicunt quidam quod habent vitam in sola radice secundum quam vivo corpori sunt infixi, et secundum hoc sola illa pars eorum quae vivit ^(g) informatur ab anima quantum ad potentiam seu formam vegetativam; alii vero volunt quod vita sit in toto pilo, quamvis apparentius et radicalius sit in radice, et hoc est verisimilius.

Ad octavum dicendum quod prima propositio est falsa de actibus qui intra ipsam ^(h) materiam et potentiam formae tantum recipiuntur ⁽ⁱ⁾; et huiusmodi sunt immediatae operationes sensuum et vitae. Praeterea, actus primus qui dicitur informatio in se includit essentiam et praesentiam formae. De actibus vero qui a forma fiunt in extrinsecum patiens est verum quod quanto potentia est in extrinsecum patiens efficacior, tanto in remotius agere potest.

Ad nonum dicendum quod secus est in forma inextensa et multiforini et in forma extensa et uniformi, ita ^(k) quod forma totius ad formam partis nihil addit nisi solas unigeneas formas ceterarum partium, sicut est in aqua vel vino. In prima ^(l) enim solum totum a totali forma simpliciter denominatur, cuius ratio patet, pars vero denominatur ab ipsa solum in respectu ad totum, unde pars informata ab anima non dicitur animal, sed pars animalis, et loquor de parte quae nullo modo potest habere radicalem rationem totius. Vel potest dici quod denominatio a forma

(a) B⁴ *quantitas*. (b) B⁴ add. *etiam*. (c) B⁴ *est*. (d) B⁴ om.
(e) B⁴ *corde*. (f) B⁴ *naturalis*. (g) B⁴ *vivunt*. (h) B⁴ om. (i) B⁴
possunt recipi. (k) B⁴ *quia in forma extensa et uniformi pro ita*.
(l) B⁴ *primo*.

potest fieri dupliciter: primo scilicet, solum ^(a) significando simplicem inhaerentiam formae, sicut a colore dicitur coloratum et ab anima animatum et a vita vivum et a sensu sensitivum; et hoc modo quaelibet pars animalis denominatur ab anima, quia quaelibet dicitur ^(b) animata et viva. Secundo modo fit denominatio per modum totius vel totalis per se entis; et hoc modo animal denominatur ab anima vel potius ab animalitate et homo ab humanitate. Et huiusmodi denominatio competit soli illi quod habet rationem totius et per se entis; quod magis proprie vocatur concretio quam denominatio.

Ad decimum dicendum quod illud Aristotelis est simpliciter intelligendum quantum ad vim animae motivam ^(c) et regitivam, secundum quid vero quantum ad vim informativam. Vis enim regitiva corporis altius et principalius residet in corde et capite quam in ceteris membris; nam sensus communis et universales potentiae ibi proprie figuntur. Et quia ^(d) quanto potentiae sunt altiores et intimiores, tanto intimius et altius habent in se essentiam animae: ideo anima altius et intimius et radicalius informat principalia membra. Non oportet autem quod exempla quae dantur in ^(e) omnibus et per omnia conformentur his ^(f) pro quibus dantur. Unde quoad hoc exemplum de rege deficit, quia rex existens ^(g) in metropoli regni non est praesens personaliter ceteris regni locis, sicut est anima, etiam prout est motor in ceteris partibus corporis.

Ad undecimum ^(h) dicendum quod ex hoc non probatur animam non esse in ceteris partibus a corde, immo potius praesupponitur ibi fuisse, pro quanto vita ⁽ⁱ⁾ quae ibi fuerat praesupponitur ^(k) esse extincta. Sequitur tamen ex hoc quod anima sub certo ordine informat et vivificat: primo scilicet cor et partes radicaliores, deinde ceteras mediantibus primis et per connexionem istarum ad illas. Quodsi dicas quod anima est simplex et ita oportet quod aequè primo et aequè intense omnes partes informet: patet ex supradictis quod anima ita est simplex quod tamen multiformis et etiam secundum quaecunque suarum formarum vel potentialium habet gradus intensionis plurimos et magnum ambitum intelligibilis magnitudinis sub certo ordine communicabilis diffusae moli corporis sui.

(a) B⁴ om. (b) B⁴ add. *ab anima*. (c) B⁴ *nominativam*. (d) Al. m. mg. (e) B⁴ *pro*. (f) B⁴ *omnibus*. (g) B⁴ om. (h) B⁴ *duodecimum*. (i) B⁴ om. (k) Al. m. ex *supponitur*.

Ad duodecimum dicendum quod licet in quibusdam partibus corporis ^(a) infirmantibus cessent operationes quarundam potentiarum animae, non tamen operatio ^(b) vitae, quamvis aliquando non sit ^(c) sensibiliter nobis apparens.

Ad decimum tertium dicendum quod prima propositio est pro tanto vera, pro quanto sicut materia est in potentia ad informari, sic forma est actus ad informare; in pluribus vero aliis differenter ^(d) se habent. Unde videmus quod eadem materia corporalis potest a pluribus formis corporalibus tam substantialibus quam accidentalibus simul informari, et tamen eadem forma corporalis non potest plures materias corporales informare nec aliquam materiam accidentalem, cum omnis materia sit in genere substantiae. Et ideo non oportet quod licet idem corpus non possit simul a duabus perfectis animabus informari, quod nec forma animae possit duas materias, unam scilicet intellectualem et aliam corporalem, et in corporalibus unam radicalem et aliam nutrimentalem, simul informare; quamvis in hoc sit similitudo, quia sicut ^(e) idem corpus a diversis partibus animae simul per ordinem informatur, sic eadem forma animae omnes illas materias sic sub certo ordine et connexionione informat quod quodam modo sortiuntur unam plenam rationem unius totalis materiae respectu formae animae, quia nulla earum complet totum ambitum vis informativae animae ^(f).

Secundo ^(g) quaeritur utrum in corpore humano sit aliqua forma substantialis praeter animam.

QUAESTIO L.

Et quod non probatio ^(h).

1. Plurificata causa per se ⁽ⁱ⁾ plurificatur effectus; sed cuiuslibet formae substantialis est dare esse, et hoc convenit ei per se ^(k); ergo si plures sunt formae per se in corpore

^(a) B⁴ add. *sui*. ^(b) B⁴ om. ^(c) B⁴ add. *nobis*. ^(d) Ita B⁴, V *deformiter*. ^(e) B⁴ om. ^(f) Ita B⁴, V *formae animae*. ^(g) B³ om. ^(h) B³ videtur. ⁽ⁱ⁾ B³ om. *p. s.* ^(k) B³ om. *p. s.*; B³ *ei pro eis*.

humano, plura habebit ^(a) esse; hoc autem est impossibile, quia tunc unum ens esset plura entia completa. Et ^(b) ad minus, pro quanto dabunt esse aliud, pro tanto illud ens cuius sunt formae erit ^(c) plura entia. Cum etiam quaelibet illarum formarum per se sumpta faceret ^(d) ens per se, et ^(e) in composito similiter facient, et ita unum ens erit plures substantiae et plura entia per se.

2. Item, omnis forma adveniens post esse completum est accidentaliter; sed quaelibet forma substantialis dat esse simpliciter et completum; ergo et cetera. Minor patet: esse enim substantiae quod ^(f) est esse per se est ^(g) esse completum; quaelibet autem forma substantialis dat esse simpliciter et per se. Cum etiam ratio generis et passiones eius conveniant ^(h) simpliciter et aequaliter suis inferioribus: ergo corpus erit aequaliter substantia et ens per se sicut homo vel ⁽ⁱ⁾ corpus animatum.

3. Praeterea, secundum Aristotelem, I *De generatione et corruptione* ⁽¹⁾, corruptio simpliciter terminatur ^(k) in non ens simpliciter; sed in formis substantialibus est semper corruptio simpliciter ^(l); ergo omnis res corrupta secundum ^(m) aliquam formam substantialem est non ens simpliciter; ergo corpus humanum, cum abscedit ab eo anima, est non ens simpliciter, et sic non ⁽ⁿ⁾ habens aliquam formam substantialem erit non ens ^(o) simpliciter. Idem ^(p) potest argui a parte generationis.

4. Praeterea, cum omnis forma substantialis det esse per se: ergo per quamcunque formam substantialem sine adiutorio alterius potest ^(q) res per se existere; si ergo ^(r) corporeitas vel animalitas per se sumptae sunt formae distinctae a suis differentiis ^(s), poterit aliquid esse substantia et non habebit aliam formam, et corpus etiam ^(t) poterit esse sine suis differentiis et animal similiter.

5. Praeterea, omnis forma, cum sit actus, habet aliquam virtutem activam ^(u), sicut dicit Damascenus ⁽²⁾, III libro, quod omnis substantia habet aliquem actum substantialem;

^(a) B³ erunt. ^(b) B⁷ Per eas. ^(c) B³ om. plura... erit. ^(d) B³ diceret. ^(e) B³ om. ^(f) B⁷ quae. ^(g) B³ erit. ^(h) Ita B³, V conveniat. ⁽ⁱ⁾ B⁷ B³ et. ^(k) Ita B⁷ B³, V terminantur. ^(l) B³ om. ^(m) Al. m. mg. ⁽ⁿ⁾ Ita B⁷, V om. ^(o) B³ om. n. e. e. ^(p) B⁷ Item. ^(q) B³ add. quaelibet. ^(r) B³ igitur. ^(s) In ras. ^(t) B³ aliquam. ^(u) B³ om.

⁽¹⁾ Cap. 2, 317 a. 20 sqq.

⁽²⁾ *De fide orthodoxa*, III, 15 (PG 94, 1058, 1055).

ergo corporeitas et ratio superioris habebunt aliquos actus substantiales.

6. Praeterea, secundum Aristotelem, VII *Metaphysicae* ⁽¹⁾, quando ex aliquibus ^(a) aliquid constituitur, semper resultat ^(b) forma tertia ab eis per quam ipsa et compositum sunt unum, quae est forma compositi; sed si forma generis et differentiarum sunt diversae: ergo quando componuntur, praeter eas adhuc erit ^(c) ibi alia forma substantialis; cum etiam illa ^(d) forma adveniat ultimo, habebit rationem differentiae, et ita adhuc praeter ipsam erit forma tertia per quam ipsa cum aliis facit unum, et sic in infinitum. Ad minus, cum ex anima rationali et formis corporalibus non possit una forma ^(e) per essentiam constitui ^(f): ergo homo non erit ^(g) unum ens per unam formam. Materia etiam corporis humani vere ^(h) habebit plures formas; forma enim corporalis non erit pars animae nec formae ex eis constitutae, cum nulla ex eis constitui possit ⁽ⁱ⁾.

7. Praeterea, formae istae, cum sint omnino simplices, differunt ^(k) se totis et ita in nullo convenient nec in aliqua ratione nec intentione ^(l); hoc autem est impossibile; ergo impossibile est esse plures.

8. Praeterea, si differunt ^(m) se totis, non plus habebit de convenientia forma generis ⁽ⁿ⁾ cum sua differentia quam cum differentia alterius generis, nec erit ^(o) aliqua ratio ordinis ^(p) inter illa; et sic essentia differentiae poterit uniri materiae sine essentia generis et aequae primo ^(q) eam informare; et tunc materia informabitur pluribus formis aequae primis.

9. Praeterea, forma quae de se est purus actus ^(r) nihil est materiale vel potentiale; ergo nihil habet informabile et ita non perficietur sequenti forma; propter quod dicit Aristoteles, V *Physicorum* ⁽²⁾, quod formae non est forma.

(a) B³ add. *duobus diversis*. (b) B³ add. *tertia*. (c) B⁷ *est*; idem subinde. (d) B³ *ista*. (e) B³ *unum* pro *u. f.* (f) B³ *constitui per essentiam* pro *p. e. c.* (g) B³ *est*; idem subinde. (h) B⁷ *non*. (i) V add. *non e contrario* quae B³ om. (k) B⁷ *different*. (l) Ita B⁷ B³, V *intensione*. (m) Al. m. mg., B⁷ B³ om.. (n) B³ add. *cum differentiam*. (o) B³ *cum non sit* pro *n. e.* (p) Ex *ordinis*. (q) B³ *privo*. (r) B³ *de se est purus actus, sed quod est purus actus secundum quod est purus actus pro forma... actus*.

(1) Auctor doctrinam Aristotelis detorquet, prae oculis habuisse videtur *Metaph.*, VII, 8, 1033a 24sqq. (2) Cap. 2, 226a 10sqq.; cap. 1, 224b 11sqq.

10. Praeterea, essentia generis esse habet in ^(a) diversis speciebus, in tantum quod dicit Aristoteles, VII *Physi-
corum* ⁽¹⁾, quod genus non est vere univocum in diversis speciebus, sed quasi aequivocum ^(b), unde comparatio non potest fieri proprie nisi secundum solam speciem; si ergo dicit essentiam distinctam ab essentia differentiae ^(c), cum istam varietatem non habeat ex se nec ex materia, quia sic essentiam ^(d) speciei haberet ^(e): ergo habet ab essentia differentiae; ergo vel informatur ab ea vel erit ^(f) actus eius, et ita formae erit forma; sequetur etiam quod essentia recipiet variationes essentialia ^(g) vel saltem accidentales secundum et per se.

11. Praeterea, omnis virtus superior extendit se ad omnia ad quae inferiores potentiae, et hoc altiori modo, sicut dicit Boethius, V *De consolatione* ⁽²⁾, et potest haberi ex libro *De causis* ⁽³⁾, et patet manifeste in ^(h) intellectu et sensitivis potentiis; ergo omnis forma superior ⁽ⁱ⁾ eodem modo extendet se ad omnes actus seu actualitates ad quos inferiores formae corporales. Prima consequentia patet: quia virtus non potest esse nobilior nec magis actualis quam forma cuius est; ergo quantum virtus excedit virtutes inferiores ^(k), tantum forma cuius est excedit inferiores formas.

12. Praeterea, Dionysius ⁽⁴⁾ dicit quod entia, quanto perfectiora, tanto simpliciora ^(l); sed si genus cum differentiis sunt plures formae, erit e contrario ^(m); compositior enim est species quam genus, cum tamen sit perfectior, et anima rationalis quam sensitiva, et homo quam asinus.

13. Praeterea, potentia dicitur respectu actus, et ita oportet quod diversorum actuum sint diversae potentiae; ergo ad diversas formas oportet esse diversas potentias susceptivas, et si formae ⁽ⁿ⁾ differunt specie, et potentiae differunt specie ^(o); sed materia non est aliud quam ens in potentia et idem per essentiam cum ipsa potentia; ergo si po-

^(a) Add. interl. ^(b) B³ om. *in diversis... aequivocum.* ^(c) B³ *speciei.*
^(d) Ita B³, V B⁷ *essentia.* ^(e) B³ *habet.* ^(f) B³ *est.* ^(g) B³ *sub-*
stantiales; B⁷ om. *vel*; B³ om. *saltem.* ^(h) B³ *de.* ⁽ⁱ⁾ B⁷ B³ om.
^(k) B³ *virtutem inferiorem* pro *v. i.* ^(l) B³ *tanto perfectiora quanto*
simpliciora pro *q. p. t. s.* ^(m) B⁷ *contrario ente* pro *e. e. c.* ⁽ⁿ⁾ B⁷
forma. ^(o) Al. m. mg. *et... specie.*

⁽¹⁾ Cap. 4, 249a 21 sqq. ⁽²⁾ Cfr. prosa 4 (PL 63, 849). ⁽³⁾ *Liber*
de causis, § 1 (ed. Bardenhewer, p. 163 sq.). ⁽⁴⁾ Cfr. Pseudo-Dionysius,
De divin. nomin., cap. 4, § 20; cap. 5, § 6 (PG 3, 718, 821 sq.).

tentiae sunt ^(a) plures, et materiae ^(b) plures; ergo semper plures formae habebunt plures materias. Cum etiam pluralitas potentiarum, maxime specie differentium, non possit esse in eodem ^(c) secundum idem ^(d), et ^(e) materia sit omnino simplex: non poterunt plures potentiae esse in una materia ^(f).

14. Praeterea, omnis forma substantialis facit id, cuius est forma, esse substantiam ^(g) et ens per se; ergo differentia ultima faciet illud ^(h) cui advenit esse substantiam et ens per se; ergo prius non erat substantia nec ens per se, illud enim quod est non fit quantum ad ⁽ⁱ⁾ illud esse quod habet, secundum enim Aristotelem ^(k) quod fit non est.

15. Praeterea, nobiliores conditiones plus ^(l) debentur formae quam materiae; sed essentia materiae est una ^(m) et simplex non habens in se plurificationem vel compositionem essentiarum materialium; ergo nec forma habebit in se pluralitatem vel compositionem essentiarum formalium.

16. Praeterea, sicut se habet forma ad materiam, sic materia ad formam; sed forma non potest esse simul in pluribus materiis; ergo nec materia simul sub pluribus formis.

17. Praeterea, quod maxime est unum, est ⁽ⁿ⁾ in termino unum; sed « quod est unum definitione est maxime unum » secundum Aristotelem, I *Topicorum* ⁽²⁾; ergo est in termino unum; sed magis est unum quod non habet compositionem formarum quam quod habet; ergo unum definitione non habet plures formas; sed omnis species est unum definitione; ergo et cetera.

18. Praeterea, optimum non potest esse nisi unum; sed forma substantialis est optimum cuiuslibet rei; ergo non potest esse nisi una forma in qualibet re.

19. Praeterea, secundum Aristotelem, II *De anima* ⁽³⁾, « oculus erutus non est oculus nisi aequivoce », et similiter ^(o) corpus humanum non est corpus humanum recedente anima nisi aequivoce; ergo est alterius speciei, quando est in eo anima, et alterius, quando non est in eo; sed non po-

^(a) B³ *essent.* ^(b) B⁷ B³ *add. essent.* ^(c) B⁷ *om. formae... eodem.*
^(d) B³ *om. ergo... idem.* ^(e) B³ *cum igitur.* ^(f) B³ *et sic nec plures*
actus pro i. u. m. ^(g) B³ *om. e. s.; B³ add. vere post et.* ^(h) B³ *id;*
idem subinde; B³ formam pro substantiam. ⁽ⁱ⁾ B³ *om.* ^(k) B³ *om.*
s. e. A. ^(l) Al. m. ^(m) B⁷ *cum sit una pro sed... una.* ⁽ⁿ⁾ Al. m. *mg.*
^(o) Al. m. *corr.*

⁽¹⁾ Cfr., *De gener. et corrupt.*, I, 3, 317 b 1 sqq.; *Phys.*, V, 1, 225 a 27.
⁽²⁾ Cfr. cap. 7, 103 a 25 sq. ⁽³⁾ Cfr. cap. 1, 412 b 20 sq.

test esse alterius speciei nisi per alteram differentiam seu formam specificam; ergo corpus non potest esse sine differentia seu forma specifica et eadem ratione nec forma generis; sed si forma generis esset realiter distincta a suis differentiis, posset inveniri sine aliqua ipsarum; ergo et cetera.

Contra: 1. Corpus cui anima unitur prius naturaliter est complexionatum et organizatum quam ei anima uniatur; sed corpus non potest esse corpus nisi per aliquam formam substantialem nec organizatum nec complexionatum; ergo oportet quod praeter animam habeat formam substantialem per quam sit corpus et aliam per quam sit mixtum et complexionatum et aliam per quam sit organizatum.

2. Praeterea, omne definibile habet genus et differentiam, saltem unam; sed genus et differentia habent diversas essentias formales, unum enim non potest praedicari de alio secundum Aristotelem, VI *Topicorum*.

3. Item, si essentia differentiae nihil addit ad essentiam generis: ergo genus est tota essentia speciei et generalissimum tota essentia suorum inferiorum; hoc autem est ^(a) impossibile; ergo et primum.

4. Praeterea, quaecunque uni et eidem sunt eadem, simpliciter inter se sunt eadem; si ergo essentia generis et essentia differentiae sunt simpliciter eadem, differentiae diversarum specierum eiusdem generis erunt simpliciter eadem et species similiter; hoc autem est ^(b) falsum; ergo et primum.

5. Praeterea, quod potest esse ^(c) sine altero non est simpliciter idem ei ^(d); sed essentia generis potest esse simpliciter sine essentia differentiae; ergo non est simpliciter idem ei.

6. Item, si essent simpliciter eadem, essent aequalis ambitus.

7. Item, effectus et proprietates differentes secundum rem oportet quod habeant causas immediatas differentes secundum rem; sed secundum unamquamque naturam generis et differentiarum insunt rei differentes proprietates secundum rem, ut secundum substantiam esse subiectum numeri et secundum corporeitatem esse quantum et secundum elementare esse transmutabile et secundum igneitatem esse calidum et sic de aliis; ergo ipsa different secundum rem.

^(a) Ita B⁷, V om. / ^(b) Ita B⁷, V om. ^(c) Ita B⁷, V om. ^(d) B⁷ eadem; idem subinde; B⁷ om. sed.

Respondeo

Quidam dicunt quod in nulla re sunt plures formae, unde dicunt quod in corpore humano non est aliqua forma substantialis nisi anima rationalis et quod haec virtute continet in se omnes rationes aliarum formarum inferiorum, et ideo per ipsam corpus est corpus et elementare et mixtum, complexionatum et organizatum. — Fundamentum autem potissimum suae rationis sumunt a duobus. Quorum unum est, quod cum per quamlibet formam substantialem res cuius est forma sit substantia sive ens simpliciter vel per se ens; sicut patet per definitionem formae substantialis, nulla autem alia forma postea adveniens faciat ipsam rem esse substantiam sive ens simpliciter et per se^(a): ideo nulla alia forma post primam formam^(b) substantialem adveniens poterit esse substantialis; cum etiam adveniat^(c) enti per se, erit accidentalis. Aliud vero est ex parte unionis harum formarum.

Opinio autem haec non potest habere in se^(d) veritatem. — Quod patet, si attendamus ad hominis generationem^(e), ad eius corruptionem, ad rationum formalium quidditatem et definitionem et ad earundem effectum^(f) varium et variam proprietatem seu passionem^(g).

Patet quidem^(h) primo, si attendamus ad hominis generationem. Si enim sola anima est⁽ⁱ⁾ forma corporis sui, tunc ipsa unitur materiae primae^(k) nulla forma substantiali mediante. Cum ergo essentia materiae primae aequae perfecte sit sub quolibet elemento et elementato sicut in humano semine, ita poterit ex illis immediate generari homo sicut ex semine, et ita immediate^(l) poterit anima rationalis uniri materiis eorum, destructis formis ipsorum, sicut et materiae corporis sui. Quod certum est esse falsum. Erit

(a) B⁷ add. *et*. (b) B⁷ om. (c) B⁷ *advenierit*. (d) B⁷ om. *i. s.*
 (e) B⁷ add. *et*. (f) B⁷ *eorundem officium* pro *e. e.* (g) B⁷ *passionum*.
 (h) B⁷ om. (i) B⁷ add. *sola*. (k) B⁷ *purae*; idem subinde. (l) B⁷ om.

etiam falsum quod dicit Aristoteles, VII *Metaphysicae* ⁽¹⁾, quod materiae variantur secundum varietates formarum: unde dicit quod quaelibet forma habet esse in propria materia, sicut dat exemplum de colera. Nec valet, si dicatur quod dispositiones accidentales sunt in causa quare rationalis anima potest potius uniri materiae corporis sui quam aliorum corporum, quia aptitudo et appropriatio talis non erit ^(a) essentialis materiae nec per se sed per accidens ad eam pertinens. Dispositiones etiam hae non poterunt in materia remanere sine suis formis substantialibus quarum erant per se passiones et per se effectus. Cum etiam forma immediatius uniatur materiae quam talia accidentia, ut habetur VIII *Metaphysicae* ⁽²⁾, nihil est dicere quod ipsa sint dispositiones intermediae. Praeterea, nihil corrumpi potest per actionem vel motum nisi ex hoc quod aliquid aliud generatur quod simul cum illo stare non potest; nullum enim non ens potest habere causam per se; corruptio autem formae non est aliud quam eam deficere et desinere; ergo ad hoc quod prior forma substantialis corrumpatur necesse erit ^(b) quod agens quod eam corrumpit per accidens, aliam per se et non per accidens generet. Tertio patet hoc: quia omne agens specificum ^(c) et substantiale operatur in materia aliquid specificum et substantiale; operatur enim sibi ^(d) simile; sed ^(e) virtus generativa est ^(f) agens tale; ergo oportet quod inducat in materia aliquid specificum et substantiale; quod esse non potest, si anima rationalis est sola forma humani corporis. Haec autem magis patent, si verum sit, sicut credo, quod nullum accidens proprium potest generari in materia aliqua, nisi prius naturaliter generetur tantundem de sua substantiali forma.

Patet etiam, si attendamus ad ^(g) hominis corruptionem, quia recedente anima materia fit sub alia forma; et non est dare causam efficientem talem formam, maxime quando est mors violenta et subita. Cum etiam materia, quantum est de se, habeat se aequaliter ad omnes formas, non erit ^(h) dare causam quare magis generetur haec forma quam alia. Non etiam erit dare unde vel ex quo gene-

(a) B⁷ est. (b) B⁷ est. (c) B⁷ specificatum. (d) V sibi enim pro e. s. quae B⁷ habet. (e) B⁷ et si. (f) Ita B⁷, V om. (g) Ita B⁷, V om. (h) B⁷ nec est pro n. e.

(1) Cfr. capp. 7 et 8, 1033 b 2 sqq. (2) Cfr. cap. 13, 1038 b 26 sqq; XII, 5, 1071 a 1 sq.

retur haec forma; quod, licet sit ^(a) efficacius ad hoc improbandum, omitto prosequi, quia alibi habet locum. Praeterea, variatio accidentium non potest facere ut materia non subsistat et coaptetur suae formae, cum non uniatur ei per intermedia accidentia; ergo nunquam per variationem accidentium potest fieri ut corpus non coaptetur animae sicut materia suae formae, et ita non poterit homo corrumpi unquam, cum anima et essentia materiae sint secundum se incorruptibiles. Patet etiam hoc clarius, ostenso quod propria accidentia corrumpi non possint nec in toto nec in parte, nisi corrupta forma substantiali cuius sunt propria vel in toto vel in parte.

Patet etiam hoc tertio ex parte rationum formalium, quas oportet in anima poni, si ipsa sola est forma corporis. Cum enim corpus humanum non sit corpus nec elementatum seu mixtum nec complexio-natum nec organizatum nisi per aliquam formam ^(b) seu formas quae non possunt esse accidentales, cum haec sint corpori humano substantialia et dicant diversum gradum et perfectionem substantialem corporis humani, in his autem corpus humanum cum aliis corporibus univoce conveniat: oportebit quod ratio corporeitatis et ceterae perfectiones praedictae sint univocae in anima et in ceteris corporibus. Et tunc de necessitate sequuntur multa inconvenientia: tunc enim vere dicere poterimus quod anima est complexio et corporeitas, et sic de aliis; tunc etiam erit verum quod forma extensa et simplex sunt ^(c) univocae et eiusdem speciei; sequitur etiam quod corporeitas, mixtio, organizatio, vegetativa, sensitiva et intellectiva in anima rationali sint penitus idem secundum rem, quod est valde absurdum; impossibile est enim quod ea quae in diversis rebus inveniuntur esse naturae diversae ^(d) in aliquo creato sint omnino idem, nec etiam in Deo hoc esse posset, si sumerentur univoce cum primis.

Quarto etiam patet hoc ex parte effectuum et proprietatum. Impossibile est enim in aliquo creato quod secundum eandem virtutem sit principium diversorum actuum vel effectuum diversorum genere; unde potentias animae per actus diversos iudicamus esse diversas secundum essentiam. Cum etiam omnis propria passio inseparabiliter sequatur suam formam: omnes proprietates istarum

^(a) B⁷ est.
V add. quod.

^(b) B⁷ formales naturas.

^(c) B⁷ sit.

^(d) Ita B⁷,

perfectionum inseparabiliter inhaerent ipsi animae; et tunc in anima erit vere calor^(a), frigiditas, humiditas, extensio, et sic de aliis. Si^(b) dicatur quod proprietates sunt totius compositi per formam et ideo destructo composito destruuntur: hoc non valet, quia si forma ignis^(c) nunc posset esse^(d) per se, adhuc vere haberet calorem, et sic est de multis aliis^(e).

Haec etiam opinio non videtur esse bene consona fidei catholicae, quia videtur ex ea sequi quod Christus non suscepit ex Virgine nisi solum materiam primam; administrare autem solum materiam primam non videtur esse administratio quae competit matri in generatione prolis, nam ita bene posset terra administrasse materiam primam corpori Christi sicut et Virgo. — Praeterea, cum materia prima, in quantum talis, nullam habeat in se foeditatem et maxime vitiosam, nec una materia prima ex se sit magis pura quam alia: ergo nulla anima contrahet originale peccatum occasione sui corporis, id est, suae materiae primae; nec Virgo administravit puriorem materiam animae Christi quam aliae matres, quia formae et dispositiones praecedentes propter quas poterat dici purior omnes secundum hoc removentur, antequam anima infundatur; et ita puritas quae ex eis in materia proveniebat nihil faceret ad mundam receptionem animae, et eodem modo nec impuritas ex malis dispositionibus praecedentium formarum proveniens nihil faceret ad immundam receptionem animae. — Cum etiam de corpore Christi mortuo exiverit sanguis et aqua in signum quod erat verum corpus humanum secundum Iohannem in prima canonica dicentem⁽¹⁾ quod *tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua et sanguis*, si ille sanguis et aqua non fuerant in corpore Christi nisi solum secundum suam materiam primam, sed potius postea forma sanguinis et aquae fuit eis aggenerata: ergo fluxus eorum non fuit signum quod corpus Christi esset vere humanum compositum, scilicet ex elementis et humoribus, sed solum quod erat materia prima. — Praeterea, cum nulla sit maior corruptio quam resolvi usque ad materiam primam: in morte Christi corpus eius summam habuit corruptionem, quoniam de toto esse formali quod habebat in Christo

(a) B⁷ color.

(b) B⁷ Quodsi.

(c) B⁷ generis.

(d) B⁷ om.

(e) M. a. ex a. m.

(1) I Ioh. 5, 8.

nihil sibi remansit nisi sola materia prima; et ita falso assumit Petrus ⁽¹⁾ ex testimonio dicendum quod *caro eius non vidit corruptionem*. — Praeterea, materia prima, in quantum talis, non est corpus, sed solum materia corporis; si ergo omnes formae quas corpus Christi habebat in Christo vivo in eius morte discesserunt ab eo, sicut haec opinio ponit: ergo nullo modo potuit dici idem corpus numero quod prius, cum non haberet eandem formam numero corpoream quam prius; sed solum posset dici eadem materia prima numero quae prius; et tunc nullus dicendo in persona Christi ⁽²⁾: *hoc est corpus meum*, confecisset.

Contra hanc etiam esse videtur Augustinus, libro II *Contra Maximinum*, capitulo 7 ⁽³⁾: « Tria itaque novimus de corpore Domini exiisse, cum penderet in ligno, primo spiritum, unde scriptum est ⁽⁴⁾: *et inclinato capite emisit spiritum*, deinde quando latus eius lancea perforatum est, sanguinem et aquam. Quae tria, si per se ipsa intueamur, diversas habent singula quaeque substantias ac per hoc non sunt unum ». Item, VI *De Trinitate*, capitulo 3 ⁽⁵⁾, dicit: « Nescio utrum inveniatur in Scripturis dictum: unum sunt quorum est diversa natura. Cum ergo sic dicitur unum ut non addatur quid unum, et plura unum dicantur: eadem natura et essentia non dissidens nec dissentiens significatur; cum vero additur quid unum, potest aliquid significari ex pluribus unum factum, quamvis diversis natura, sicut anima et corpus non sunt utique unum. Quid enim tam diversum, nisi addatur aut subintelligatur quid unum, id est, unus homo aut unum animal? unde Apostolus: *qui adhaeret* ⁽⁶⁾ *meretrici*, inquit ⁽⁶⁾, *unum corpus est*; non dixit: unum sunt aut unum est, sed addidit *corpus*, tanquam ex duobus diversis unum corpus adiunctione compositum » ^(b).

Aliorum fuit opinio quod ratio cuiuslibet generis et differentiarum omnium sequentium sunt realiter differentes, non tantum ratione. — Et isti moventur propter diversitatem rationum generis et differentiarum quae realiter in re continentur et propter diversitatem ambitus et coexistentiae earundem.

^(a) Al. m. mg., del. *ad hoc*. videtur... compositum.

^(b) B⁷ om. Haec etiam opinio non

⁽¹⁾ Act. 2, 27; Psalm. 15, 10.

Luc. 22, 19. ⁽³⁾ Cap. 22 (PL 42, 795).

⁽²⁾ Matth. 26, 26; Marc. 14, 22;

⁽⁴⁾ Ioh. 19, 30. ⁽⁵⁾ PL 42, 926.

⁽⁶⁾ I Cor. 6, 16.

Opinio autem haec, sicut credo, veritatem habere non potest. Si enim omnes generum rationes sunt distinctae realiter, poterit ad minus esse semper ratio superioris generis sine inferiori. Et ita poterit esse ^(a) corpus quod nullam habebit specialem rationem corporum. Poterit etiam esse aliquid quantum et non habebit aliquam rationem specialem alicuius quantitatis. Similiter ^(b) esset de qualitate et relatione et sic de aliis. Cum etiam omnis forma habeat virtutem activam et sit per se potens ad aliquid agendum: omnis ratio superior haberet hoc; quod manifeste patet esse ^(c) falsum et impossibile. Praeterea, quis sapiens dicet quod actio intelligendi sit per aliam ^(d) essentiam actio seu in genere actionis et per aliam sit in specie talis actionis, scilicet scitivae, aut quod caritas sit per aliam essentiam qualitas et per aliam habitus et per aliam amor et per aliam sit virtuosa et iterum per aliam sit in propria specie per quam differt a ceteris virtutibus et virtuosis? Et simile est de aliis infinitis ^(e): nunquid enim linea est per aliam essentiam quantitas et per aliam talis quantitas, scilicet linearis? aut nunquid ^(f) lux vel color est per aliam essentiam accidens et per aliam qualitas et per aliam qualitas corporalis et per aliam color ^(g)? Quod etiam omnis ratio quae realiter est in aliquo differat realiter, ita quod habeat essentiam realiter distinctam ab omni alia ratione quae in eodem existit realiter impossibile est probari, quin in ratione sit peccatum accidentis procedendo a distinctione quae est secundum rationes ad ^(h) distinctionem realem. Non enim habet hoc ratio, in quantum ratio, quia sic esset in Deo vere realis distinctio; nec potest probari quod hoc habeat, in quantum creata vel participata. Potest etiam contrarium manifeste ostendi: eadem enim res sunt actio et passio, relatioque qua creatura refertur ad creatorem ratione creationis nihil addit realiter ad essentiam creaturae, sicut alibi ducendo ad impossibilia multa est probatum.

Et ideo videtur mihi esse via media incedendum. Dico igitur quod tunc ratio superioris generis et ratio sequentis differentiae sunt di-

^(a) B⁷ add. substantia actu absque ratione corporeitatis et incorporeitatis spiritualis, quod est impossibile, si bene inspicatur, et poterit esse. ^(b) B⁷ *Sic.* ^(c) B⁷ om. ^(d) In ras. ^(e) Al. m. mg.

^(f) Ita B⁷, V *nunquam.* ^(g) B⁷ om. *Praeterea quis sapiens dicet... color.* ^(h) B⁶ *secundum.*

versae realiter, quando utraque habet virtutem activam et actionem sibi^(a) propriam differentem ab alia, et quando ratio superioris generis potest esse absque aliqua differentiarum sequentium; ut materia elementaris potest esse sub forma alicuius elementi absque forma mixti, et habet forma elementi virtutem activam et actionem differentem ab actione et virtute formae mixti. Quandocunque autem ista non insunt, credo eas esse omnino realiter idem; quemadmodum se habet ratio substantiae et ratio differentiarum sequentium. Cum igitur formae corporis nostri corporales^(b) habeant virtutes et actiones differentes, quin immo et per se proprietates et etiam conditiones essentielles varias ab iis quae competunt animae, in quantum est anima et in quantum est sensitiva et rationalis — inest enim formis illis essentialiter, sicut credo, esse in corporis materia corporaliter et extense, et sic habere existentiam dependentem a materia, quae ad minus contrariantur animae rationali, et habent operationes corporales quae per se et immediate non possunt esse animae, etiam vegetativae, et multo minus aliarum —: idcirco simpliciter teneo in corpore humano^(c) praeter animam esse alias formas realiter differentes ab ipsa et etiam^(d) credo omnes gradus formales qui in eo sunt^(e) concurrere ad unam perfectam formam constituendam, quarum principalior et omnium quodam modo forma et radix est illa quae ultimo^(f) advenit. Quod quomodo verum sit in sequentibus quaestionibus plurimum^(g) apparebit, et in responsionibus argumentorum^(h) aliqua tangentur.

[Solutio Obiectorum]

Respondendum igitur ad argumenta⁽ⁱ⁾ utriusque partis.

Quod enim primo dicitur quod si in aliquo sunt plures rationes formales realiter distinctae, quod illa res habebit plura esse: dicendum ad hoc quod quaelibet illarum rationum formalium, quando est in re per se et sine aliis, tunc est forma rei substantialis et ideo tunc dat ei esse per se; quando autem est cum aliis^(k), non est forma, sed pars

(^a) B⁷ om. (^b) B⁷ *corporaliter*. (^c) B⁷ om. *i. c. h.* (^d) Al. m. mg. *e. e.*; B⁷ add. *aequaliter in homine*. (^e) B⁷ om. *q. i. e. s.* (^f) B⁷ *ultima*. (^g) Ita B⁷, V *plurimis*. (^h) In mg. (ⁱ) B⁷ *dicta*. (^k) B⁷ om.

formae, et ideo tunc earum non est dare esse per se, sed totalis formae. — Quod autem dicitur quod si quaelibet per se sumpta dabat esse per se, multo magis cum aliis iuncta, cum nullo imperfectionem accipiat ex aliarum adiunctione, sed magis perfectionem: dicendum quod sicut pars ignis, cum est in suo toto, non est ens per se, sed solum pars entis et tamen perfectior est, cum est in toto quam quando est separata ab ipso, sic est et ^(a) in proposito. Formae enim totius est dare esse per se et non alicuius partis eius, licet ipsius sit hoc dare per suas partes; unde per quamlibet partium suarum formalium dat unum gradum actualitatis essendi, et tunc sicut ex omnibus partibus consurgit una forma completa, ita ex omnibus gradibus essendi consurgit unum esse completum. Pars ergo formalis non dat esse nec etiam per se gradum essendi, sed forma per ipsam.

Ad secundum dicendum quod sicut forma adveniens alteri formae, quae post adventum eius existit rei forma totalis sicut prius, est accidentalis, non autem si ex suo adventu prima amittat ^(b) rationem totalitatis, ut iam non sit forma rei sed potius pars formae, quin immo ista quae advenit erit potius forma quam prima, quanto est ^(c) actualior et completior: sic similiter forma adveniens post esse ^(d) completum, si illud esse cui advenit adhuc est esse rei totale, ipsa est accidentalis. Si autem illud esse post eius adventum non iam sit esse rei, sed potius unus de gradibus eius et quodam modo pars eius: tunc non ^(e) iam debet dici advenire enti ^(f) completo vel post esse completum, cum ex suo adventu constituatur ens completum, et quod prius erat esse rei iam non sit, sed solum pars vel gradus essendi. Unde et potest dici aliud ens a priori per adventum formae sequentis fuisse factum et ita nec advenire enti priori nec esse accidentalis ^(g) ei enti quod per ipsam fit et constituitur. — Quod etiam adiungitur quod ratio generis convenit aequaliter inferioribus, hoc non est verum nisi logice, quia logicus ^(h) rationes rerum plus considerat secundum suam abstractionem et communitatem quam secundum earum realem ⁽ⁱ⁾ entitatem. Naturaliter enim loquendo, natura generis quasi aequivocatur in suis ^(k) speciebus secundum Aristo-

^(a) Add. interl. ^(b) Ita B⁷, V *admittat*. ^(c) B⁷ om. ^(d) Al. m. ex se. ^(e) Add. interl. al. m. ^(f) Al. m. ^(g) B⁷ *accidentale*.
^(h) V *qui* pro *q. l.* quae B⁷ habet. ⁽ⁱ⁾ V *realem eorum* pro *e. r.* quae B⁷ habet. ^(k) Ita B⁷, V *sui*.

telem, VII *Physicorum* ⁽¹⁾; licetque ^(a) ex hoc sequeretur quod quodlibet ens per suam formam substantialem sit vere per se ens, non tamen sequitur quod altera adveniente et sic prima cessante ^(b) habere rationem formae, quod per primam adhuc sit ens per se.

Ad tertium dicendum quod generatio vere est ex non ente; ens enim quod per generationem fit ens antea non erat nisi secundum quid et in potentia; per alterationem autem id quod prius erat non ens non fit ens, sed ipsum ens fit tale vel tale. Non autem propter hoc oportet quod quando aliquid generatur, quod nihil quod est in eo prius aliquo modo esset, cum certum sit, etiam secundum Aristotelem ⁽²⁾, quod materia quae est vere pars entis prius esset, cum una et eadem sit contrariorum et secundum eum sit ingenerabilis. Bene tamen sequitur quod nihil illorum quae sunt de substantia entis generati ^(c) haberet prius idem esse quod nunc habet vel esset pars eiusdem ^(d) entis cuius nunc est. Unde pro tanto ipsum ens cum omnibus suis partibus ^(e) potest dici generatum, quia omnia in ipso aliud esse accipiunt et in eius generatione partes alterius entis fiunt. Corpus ergo humanum, cum advenit sibi anima, non debet dici quod fiat aliud ens, sed quod fit pars alterius entis et desinit esse per se ens; nec cum abscedit ab eo anima, debet dici quod fiat aliud ens quam prius esset, cum prius non esset ens per se; sed debet dici quod abscedente anima corpus quod erat pars hominis vel alterius animalis fit per se ens. Et ita non sequitur quod corruptio terminetur ad ^(f) ens, cum prius ens, scilicet homo vel animal, vere corruptum ^(g) et vere non ens et aliud factum sit.

Quartum concedo; bene enim concludit quod non omnes rationes formales sunt ad invicem distinctae realiter, non tamen ex hoc sequitur quod nullae.

Quintum etiam secundum eundem modum concedendum est.

Ad sextum dicendum quod verbum Aristotelis verum est, quando aliquid constituitur ex aliquibus sicut ex partibus materialibus, non autem intelligitur hoc de parti-

^(a) B⁷ *licet etiam*. ^(b) Ex *cexassante*. ^(c) Al. m. corr. ^(d) B⁷ *eius*. ^(e) B⁷ *suis partibus omnibus* pro o. s. p. ^(f) B⁷ add. *non*. ^(g) B⁷ add. *sit*.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 4, 249a 21sqq. ⁽²⁾ Cfr. *Phys.*, I, 5, 188a 19sqq.; I, 7, 190b 1sqq.; I, 9, 192a 27sqq.; III, 5, 205a 6.

bus formalibus; unde si aliquae duae formae concurrerent ad constitutionem tertiae sicut partes materiales, ut concurrunt membra humani corporis ad constitutionem ipsius: tunc oporteret quod praeter ipsas esset adhuc tertia alia ab eis existens. Nunc autem sic concurrunt quod ultima est perfectio primae, et prima est quodam modo pars ultimae et quodam modo virtus et instrumentum ^(a) eius, sicut sunt formae elementares formae mixti vel vegetativae et sicut vegetativa sensitivae et sicut est utraque animae rationalis. Et ideo sicut ex materia et forma vere fit unum compositum per essentiam, ita ex prima forma et ultima vere fit una forma per essentiam. Et huic modo satis concordant verba Aristotelis, VII *Metaphysicae* et etiam VIII ⁽¹⁾. — Quod autem adiungitur quod ex anima rationali et formis corporalibus non fit unum per essentiam, et ita non fit vere ens unum ^(b) per essentiam: dico quod licet anima et formae corporales non sint simpliciter unum per essentiam et secundum se, respectu tamen corporis humani non sunt nisi una forma completa. Et sicut ex corpore et anima rationali vere fit unum per essentiam, non ita quod unum sit alterum vel quin unum non possit separari ab altero: ita dico quod anima rationalis cum ceteris formis corporis sunt unum per essentiam; non enim est minus unum cum formis corporis quam cum materia earum. Sicut autem illa quae ultimo advenit dicitur proprie forma rei, et aliae praecedentes habent se ad ipsam sicut partes ad totum et sicut ad suam radicem — forma enim, quanto completior et posterior adveniens, tanto magis est penetrativa capacitatis materiae et magis intrat intima eius, et ideo ipsa est omnium radicalis et alias quodam modo intra se continens ^(c) sicut totum suas partes —: sic similiter anima debet dici proprie forma hominis, aliae vero quasi partes eius et instrumenta.

Ad septimum dicendum quod licet istae formae seu isti gradus formales differant se totis, non tamen ex hoc sequitur quod in nulla intentione conveniant. Genera enim decem praedicamentorum, licet se totis ad ^(d) invicem differant, conveniunt tamen in intentione entis seu accidentis et

^(a) In ras. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Ita B⁷, V *tenens*. ^(d) Ita B⁷, V *in*.

⁽¹⁾ Haec explicatio omnino adversatur ingenio philosophiae Aristotelicae; cfr. Aristoteles, *Metaph.*, VII, 7-9, 1032a 12sq.; VIII, 4-6, 1044a 15sq.

in aliis intentionibus generalibus quae circueunt ^(a) omne ens. In qua intentione si conveniant aequaliter, saltem pro tanto quod ipsa ratio simpliciter ^(b) servetur in unoquoque, licet forte perfectius sit in altero, ut ratio substantiae simpliciter est ^(c) in corpore, perfectius tamen in angelo: dicitur ^(d) eis univoce secundum logicum convenire. Diversi autem gradus formales in nulla propria intentione conveniunt nisi analogice, unde et ratio formae convenit eis analogice.

Ad octavum dicendum quod licet gradus formalis a quo sumitur ratio differentiae totaliter secundum essentiam differat a gradu formali a quo sumitur ratio generis: non tamen propter hoc sequitur quod minus habeat de convenientia cum ipso vel ita parum sicut cum alio genere. Sicut enim materia corporalis differt se tota a forma corporali, plus tamen convenit cum ipsa quam cum forma spirituali: ita est in hoc. Sciendum tamen quod convenire cum aliquo potest intelligi dupliciter: aut ita quod conveniant in aliqua una intentione seu ratione, ut conveniunt duae species in ratione generis, et sic tantum differt ^(e) unus gradus formalis ab altero qui est sui generis, quantum ab illo qui est alterius generis; aut ex hoc dicuntur convenire, quia unum est alteri iuxta suam exigentiam proportionaliter coaptatum, ut est propria materia propriae formae, et sic plus convenit genus cum sua differentia quam cum differentia alterius generis, quia huic est coaptatum proportionaliter, alteri nullo modo. Dicuntur etiam aliqua convenire in tertio quod constituunt, ut partes in toto et ^(f) forma et materia in composito; et sic adhuc plus convenit genus cum sua differentia quam cum differentia alterius generis. Unde in argumento non eodem modo sumebatur convenientia et differentia.

Ad nonum dicendum quod ^(g) forma prima non perficitur ab ultima ^(h) nisi quodam modo indirecte. Forma enim adveniens eo ipso quo perficit materiam plenius quam prima et est eius plenior actualitas et vivificatio et purificatio: eo ipso et forma prima fit purior et actualior et similiter eius operationes. Agens enim inducit formam ultimam in materia magis ac magis purificando et sublimando eam et sic per consequens omnia quae in ea sunt. Unde forma ultima est solum perfectio materiae proprie, soli enim sibi unitur ut

^(a) B⁷ *circumvehunt.* ^(b) B⁷ ponit *simpliciter* post *tanto*. ^(c) B⁷ *ens.*
^(d) B⁷ add. *tamen.* ^(e) Al. m. corr. ^(f) B⁷ add. *cum.* ^(g) B⁷ om.
^(h) B⁷ *ultimo.*

materiae et ut perfectibili, formae vero primae non unitur nisi sicut parti formali. Nec intelligas quod forma ultima perficiat primam aliquo modo effective, sed agens quod ^(a) ipsam produxit ipsam educendo et eo ipso quo eam educebat primam formam sublimavit et perfecit; formae ^(b) tamen illae, quae se et omnes formas sibi subiectas movent ad actus, perficiunt eas effective quoad actus sicut se ipsas. Ex prima ergo forma et ultima non fit unum proprie sicut ex perfectibili et perfectione; sed pro tanto dicuntur una forma et unus actus, quia ordinato modo concurrunt ad unam materiam perficiendam; actualitas enim ultimae formae talis est quod non posset materia ipsam capere, nisi per primam formam esset capacitas materiae dilatata ^(c), sublimata et coaptata ad ultimam recipiendam. Uniuntur ergo sicut inferior gradus et superior, et sic fit perfecta actualitas ex gradu ipsius supremo et infimo. Sicut enim partes materiae non possunt ad invicem uniri nisi per formam et in forma, sic duo gradus formales realiter distincti non possunt ad invicem uniri nisi in materia; non enim sunt ^(d) actus suis ipsius sed materiae.

Ad decimum dicendum quod communiter formae ^(e) substantiales bene intenduntur et remittuntur secundum essentias suas in materia sua, sicut alibi habet ostendi, licet quidam contrarium asseverent. Et ideo agens, quando introducit formas ultimas, si amoveat minus nobilem et inducat magis actualem et perfectiorem: tunc sublimat primam a qua sumitur ratio generis et hoc sublimando materiam ad ultimam recipiendam; et eo ipso quo facit ipsam partem et instrumentum ultimae, quodam modo specie variatur eius actio et natura, sicut et actio omnis rei quodam modo specie variatur, quando fit ipsa res instrumentum alterius agentis, ut caloris actio, cum fit instrumentum formae mixti vel animae vegetativae. Haec est ergo causa quare Aristoteles dicit ⁽¹⁾ naturas generum in diversis speciebus fere aequivocari.

Ad undecimum dicendum quod licet virtus superior extendat se ad omnia obiecta ad quae inferior, non tamen ad eosdem actus producidos; unde intellectus non potest

^(a) Ita B⁷, V *qui*. ^(b) B⁷ *cum formae*. ^(c) B⁷ *dilatata*. ^(d) B⁷ *sunt enim* pro *e. s.* ^(e) V B⁷ *formae communiter* pro *c. f.*

⁽¹⁾ Superfluum videtur annotare quantopere haec explicatio genuinae Aristotelis doctrinae contraria sit.

elicere istum actum qui est sentire vel vegetare. Et ideo si ex hoc sequeretur quod forma cuius est virtus superior posset se extendere ad omnes materias perficiendas ad quas^(a) se extendunt inferiores formae: non tamen ex hoc sequeretur quod ipsa posset dare illis omnes perfectiones et actualitates quas dant inferiores. Non etiam est simile quod sicut potentia potest se extendere ad plura obiecta, quod ita una forma possit se extendere^(b) ad plures materias, cum una forma non possit esse communiter et secundum unum et eundem ordinem nisi^(c) unius materiae, sicut nec potest dare nisi unum esse nec potest esse forma nisi unius entis; potentia autem potest habere plura obiecta materialia, etsi non formalia, et plures actus numero, etsi non specie. Bene autem concedo quod sequatur quod si virtus se extendere^(d) potest ad plura obiecta, quod forma cuius est virtus possit se ad illa obiecta extendere. Non tamen ex illa ratione aliquo modo sequitur quod si potentia potest se extendere ad plura obiecta, quod eius forma possit se extendere ad plures materias perficiendas^(e) seu ad plures perfectiones eidem materiae communicandas.

Ad duodecimum dicendum quod Dionysius bene dicit quod perfectiones participatae, quanto simpliciores, tanto perfectiores^(f), ut esse quam vivere vel sapere; sed de entibus dicit⁽¹⁾ quod tanto perfectiora, quanto plures perfectiones participant, ut perfectius est ens quod vivit et sapit quam illud quod solum est et vivit. Et sic ex verbo Dionysii magis potest argui contrarium quam propositum. — Sciendum tamen quod est simplicitas repugnans quantitati; et de hac verum est quod quanto aliquid simplicius, tanto perfectius. Et est simplicitas repugnans dispersioni et distractioni, sicut dicimus: « cor non simplex, sed multiplex », quod est in multa distractum; et sic etiam verum est quod omnis res et omnis perfectio, quanto in se unitior et relictior et quanto sit simplicior, tanto perfectior. Et est simplicitas repugnans perfectionum aggregationi; et de hac non est verum nisi in solo Deo quod quanto simplicius, tanto perfec-

(a) Ita B³, V B⁷ quae. (b) Al. m. mg. ad... extendere. (c) In ras.

(d) B⁷ extendere se pro s. e. (e) B⁷ quod eius forma possit se extendere ad plures materias perficiendas pro quod forma... perficiendas. (f) Al. m. mg. t. p.

(1) Cfr. Pseudo-Dionysius, *De divin. nomin.*, cap. 5, § 3 et § 5 (PG 3, 818sq.).

tius. In Deo autem idcirco verum est, non quia perfectiones ibi desint ^(a), sed quia omnes in unitate suae essentiae et sui esse cum summa ^(b) identitate comprehenduntur, quod esse non potest in creatis; quamvis et de ipsis perfectionibus non sit omnino simpliciter intelligendum quod quanto sunt simpliciores, tanto sunt perfectiores. Quantum enim ad rationem latioris et universalioris ambitus et altioris abstractionis et fundamentalis prioritatis est hoc verum, non autem quantum ad rationem ultimioris et magis consummatae actualitatis ^(c).

Ad decimum tertium dicendum quod diversorum actuum sunt diversae potentiae secundum rationem realem, seu diversorum actuum sunt diversae rationes reales potentiarum. Non autem oportet quod sicut actus realiter differunt, quod sic potentiae realiter differant. Quamvis enim quot modis dicitur unum correlativorum, tot modis dicatur et reliquum: non tamen omni modo quo diversificatur unum, diversificatur et reliquum. Plus enim diversificantur illuminationes orientes ab aliquo puncto luminoso quam ipsum lumen principians et accidentia plus quam suppositum eorum. Una igitur materia secundum substantiam potest plures gradus formales recipere secundum plures rationes potentiales, quamvis potentiae in ea ^(d) non habeant diversas essentias; sicut ^(e) et in formis aliquibus videmus quod sensitiva rationalis informat ^(f) materiam spiritualem animae et materiam corporis eius secundum diversas rationes, licet non secundum diversas essentias. Quod autem ita sit in suis locis et materiis est ostensum.

Ad decimum quartum dicendum quod differentia ultima non est tota forma rei, nisi prout est aggregata et accepta cum praecedentibus formis seu naturis formalibus. In adventu autem eius forma praecedens amittit rationem formae totalis, et ens praecedens amittit rationem totius et per se entis; aut enim totaliter destruuntur aut assumunt ^(g) rationem partis.

Ad decimum quintum dicendum quod forma simplicior est quam materia simplicitate unionis et reollectionis, sed non oportet quod semper sit simplicior simplicitate incompositionis et inaggregationis; sicut et species perfectior

(a) V *ibidem* sint pro *i. d.* quae B⁷ habet. (b) B⁷ *sua*. (c) Al. m. ex *actualitatis*; B⁷ om. *quamvis... actualitatis*. (d) B⁷ om. *i. e.*
 (e) B⁷ *et sicut*. (f) B⁷ *informet*. (g) Ita B⁷ B³, V *assumuntur*.

et unitior est quam suum genus, non tamen minus composita. Sicut enim supra dictum est, non omnis simplicitas creata est nobilior quam quaecunque compositio seu aggregatio.

Ad decimum sextum dicendum quod minor est falsa in aliquibus formis: sensitiva enim rationalis potest esse in pluribus materiis. — Consequentia etiam non est bona: quamvis enim in aliquibus ^(a) verum sit quod sicut se habet materia ad formam, sic forma ad materiam, non propter hoc sequitur quod sit verum in omnibus; unde argumentum a simili frequenter peccat secundum consequens. — Maior etiam est sane intelligenda: verum est enim quod sicut se habet forma ad informare materiam, sic materia ad informari a forma; sicut enim illa ^(b) actualis est ad istam informandam, sic et ista est ^(c) potens ad capiendam illam. Sed in hoc sunt dissimiles: quia licet forma non possit aliam materiam habere, materia tamen potest ultra eam ^(d) capere alias formas. Posset etiam ^(e) dici quod sicut forma communiter non potest esse nisi in una materia, sic nec materia nisi ^(f) sub una forma totali. Naturae enim formales frequenter non habent rationem formae, sed potius partis formalis; materia enim ^(g), etsi possit capere plures partes formales, nunquam tamen nisi unam formam, accipiendo proprie nomen formae.

Ad decimum septimum dicendum quod illud quod est definitione ^(h) unum cum aliquo bene est maxime unum cum illo, quia in nullo realiter differunt ad invicem; non tamen ex hoc sequitur quod illud in se et absolute sit maxime unum ⁽ⁱ⁾. Unde si gradus formarum essent unum definitione ^(k), tunc essent maxime unum; nunc autem non possunt dici unum definitione nisi in eo quod constituunt unam essentiam et definitionem et sunt partes ipsius. — Quod autem dicit quod omnis species est unum definitione: sensus est quod est unum cum ipsa. — Potest etiam dici quod licet unum definitione sit maxime unum per comparisonem ad alia genera unitatum quae sunt unum genere vel specie vel supposito, tamen intra se habet gradus maioris vel minoris unitatis. Quod enim habet definitionem ^(l) simpliciore et magis unam, poterit dici magis unum definitione, id est, ma-

(a) B⁷ om. i. a. (b) B⁷ om. (c) B⁷ om. (d) B⁷ quod potest aliam materiam habere, quamvis ultra eam possit pro Sed in hoc... eam. (e) B⁷ enim. (f) B⁷ om. (g) Ita B⁷, V autem. (h) B⁷ definire. (i) B⁷ continuum. (k) B⁷ gradus formales essent ad invicem unum definitione, ita quod omnium ipsorum esset una et eadem definitio et quidditas pro gradus... definitione. (l) B⁷ definitionum.

gis unum per definitionem seu quidditatem vel quoad definitionem vel quidditatem quam illud quod habet definitionem minus simplicem et minus unam; sicut creatura ^(a) rationalis est dignissima omnium aliarum, et tamen inter se una est dignior altera. Verumtamen definitum quod ^(b) habet definitionem minus simplicem non minus est unum cum sua definitione quam sit definitum habens definitionem simpliciorum ^(c) cum sua.

Ad duodevicesimum dicendum quod licet optimum simpliciter non sit nisi unum, optimum tamen in genere potest multiplicari sicut et genera, et optimum alicui potest multiplicari sicut et essentia. Bene tamen est verum quod una res non potest habere nisi unum suae existentiae optimum, quod est eius forma; quae est vere una, licet plures habeat ^(d) gradus vel partes, nec minus una quam suum totum.

Ad undevicesimum dicendum quod quamvis corpus humanum abscedente anima non reciperet aliquam naturam differentialem, adhuc non esset corpus humanum nisi aequivoco; esset ^(e) tamen corpus sicut prius univoce. Et hoc dico sumendo humanum pro animato anima rationali, quia sumendo humanum pro complexione et organizatione humana seu quae fuit hominis vel est animae humanae unibilis, sic est ibi univocatio ^(f). — Quod autem dicit quod tunc esset alterius speciei, concedo. — Sed quod subiungit quod hoc non posset esse nisi per alteram differentiam superadditam, si intelligatur quod haec differentia sit natura realiter differens a formalibus naturis prius in corpore existentibus, non est verum; si vero ^(g) accipiatur pro modo essentiali corpori et formali, utpote quia prius stante anima illae naturae formaliter non habebant rationem formae totalis, sed magis partis formalis, sic est verum. Nunc autem, scilicet postquam abscessit anima, habent rationem formae totalis ^(h), et hoc, scilicet habere rationem formae totalis, est essenziale tali speciei et ipsam in esse constituens. Et tunc secundum hoc nihil inconveniens sequitur.

Ad argumenta in contrarium dicendum quod primum argumentum non plus concludit nisi quod oportet aliquam formam substantialem praecedere adventum ani-

(a) B⁷ causa. (b) B⁷ cum. (c) B⁷ definitionum simplicitatem pro d. s. (d) Ex habeant. (e) B⁷ esse. (f) B⁷ om. Et hoc dico... univocatio. (g) B⁷ non. (h) B⁷ om. sed magis... totalis.

mae; licet illi qui tenent quod non sit ibi alia forma praeter animam ad hoc respondeant dicentes quod per animam, in quantum habet in se rationem corporeitatis et ceterarum formarum corporalium, corpus est corpus et complexionatum et organizatum, et naturaliter prius ipsum corpus per ipsam est corpus quam per ipsam sit animatum vel sentiens. Et ita ipsa, in quantum habet in se rationem primarum formarum, unitur materiae primae et nullum actum habenti; sed in quantum anima, unitur eidem ut iam perfectae et in actum aliquem reductae, non quidem per aliam formam, sed per animam, non in quantum anima, sed in quantum habens in se rationes primarum formarum corporalium. Hoc tamen non esse verum superius est ostensum.

Ad secundum dicendum quod licet genus et differentia semper dicant diversas rationes formales — propter quod unum de altero non potest praedicari, pro eo quod praedicatio variatur propter solam diversitatem rationum vel intentionum —: tamen non semper oportet quod genus et differentia nominent diversas essentias realiter distinctas seu diversos gradus formales. Differentia enim corporeitatis nihil addit ad rationem substantiae quod sit ab ea realiter distinctum; sed sola forma corporeitatis, in quantum est potens materiam perficere et stabilire et facere rem per se existere, habet in se rationem formae substantialis, et ipsa eadem, in quantum est talis forma, habet in se rationem corporeitatis. Alias sola ratio formalis generis vel sola forma eius haberet rationem formae substantialis; et sic nulla differentia hoc haberet, nec anima esset forma substantialis, sed sola forma generis. Si etiam diversitas ^(a) rationum infert vere distinctionem realem, tunc quaelibet differentia, quantumcunque simplex, erit vere composita, cum diversas habeat ^(b) in se rationes.

Ad tertium dicendum quod in iis, in quibus genus et differentia nullam ponunt diversitatem realem in forma sed solum rationis, illa essentia quae erit essentia generis erit ^(c) etiam essentia differentiae. Et sic per identitatem bene poterit dici in talibus quod essentia generis est tota essentia speciei. Non tamen ^(d) propter hoc ^(e) ratio generis erit ratio differentiae nec ratio totius speciei; nec essentia, in quantum comprehendit in se rationem generis, erit essentia totius speciei, sed in quantum comprehendit utramque.

^(a) Sequitur ras.

^(b) Ex *habeant*.

^(c) B⁷ *est*; idem subinde.

^(d) Ita B⁷, V om.

^(e) Sequitur ras.

Ad quartum dicendum quod licet differentia sit realiter eadem cum genere, non tamen propter hoc oportet quod sit realiter eadem cum differentia sibi opposita, licet illa realiter sit eadem cum suo genere. Si autem genus seu forma generis unum numero esset in diversis speciebus et non multiplicatum, tunc esset impossibile quod oppositae differentiae essent cum ipso realiter eadem et non ad invicem. Dico igitur quod licet oppositae differentiae aliquando sint realiter eadem cum suo genere seu cum forma generis, non tamen sunt realiter eadem uni et eidem rei, nisi sumas unum secundum rationem et intentionem et secundum solum intellectum.

Ad quintum dicendum quod essentia generis in illis in quibus est realiter eadem cum sua differentia, prout realiter est in una specie, eadem realiter non potest esse in alia specie, nisi solum secundum identitatem^(a) rationis, et sic, prout est realiter eadem cum sua differentia, non potest ab ipsa^(b) separari, potest tamen consimilis alibi inveniri; sicut et forma speciei quae est in uno individuo non potest eadem realiter esse in altero, licet sit eiusdem speciei, sed solum consimilis. Quia tamen^(c) illa non habent nisi unam rationem secundum intellectum, ideo intellectus dicit esse unam formam in pluribus.

Ad sextum dicendum quod ratio differentiae nunquam est aequalis ambitus cum ratione generis; forma tamen a qua sumitur ratio generis, quae est semper forma particularis, quando est realiter eadem cum sua differentia, prout est realiter et particulariter cum ipsa existens, non est maioris ambitus. Quando autem est ab ipsa realiter distincta, pro tanto est maioris ambitus, licet sit particularis, quia potest esse cum opposita differentia, sicut et materia potest esse sub pluribus formis.

Ad septimum dicendum quod argumentum credo quod teneat, ubi proprietates important aliquid realiter differens secundum essentiam ab ipsa forma cuius sunt proprietates, et quando per hoc quod dat unam proprietatem non dat aliam. Quando autem per hoc quod dat unam eo ipso dat alteram — pro eo quod tales proprietates per comparisonem ad talem^(d) formam in tali materia habent^(e) ad invicem ordinem —: possunt esse ab eadem ratione seu natura for-

(^a) In ras. (^b) B⁷ eadem. (^c) In ras., B⁷ cum. (^d) B⁷ realem.
 (^e) B⁷ habens.

mali. — Quod autem dicit quod secundum unamquamque naturam generis et differentiarum sunt in re proprietates differentes secundum rem, credo quod ^(a) est falsum. — Quid autem sit ^(b) veritatis vel falsitatis in exemplis quae in ratione ponuntur alterius ^(c) est et non minoris inquisitionis.

QUAESTIO L. APPENDIX.

Quia vero pro defensione positionis de unitate formae substantialis in homine et in omnibus dantur quaedam evasiones contra rationes superius semiplene tactas, idcirco recitentur, ut quantum valeant plenius innotescat. — Quia etiam circa rationes pro ipsa ^(d) superius factas et dissolutas fit magna vis in quatuor rationibus, idcirco adhuc primo tangantur, ut evidentius dissolvantur.

[Rationes pro unitate formae earumque dissolutio]

Prima igitur harum rationum est: Quia praedicatio generum de specie sic erit per accidens sicut praedicatio accidentis de accidente, ut cum dicitur « album est musicum vel odoriferum »; non enim praedicantur ^(e) haec de albo ratione albedinis, sed solum ratione subiecti ab eis denominati. Si ergo forma generis est alia ^(f) essentia ab essentia differentiae specificae, puta essentia animalitatis ab essentia rationalitatis: tunc cum homo rationalis dicetur esse animal, patet quod non dicetur propter rationalitatem, sed solum ratione sui subiecti vel materiae vel suppositi ab eis denominati.

Huius rationis dissolutio est clara et facilis duplici via: Primo quidem, quia sicut materia essentialius respicit suam formam substantialem et e contrario quam ambae respiciant sua accidentia, sic una forma substantialis essentialius respicit aliam formam ^(g) substantialem

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg. ^(c) B' alterum. ^(d) R. p. i. ex p. i. r.
^(e) Al. m. mg. n. e. p. ^(f) Corr. ^(g) Al. m. corr.; al. m. aliam ex aiam.

eiusdem entis quam duo accidentia se invicem respiciant. Non enim albedo sic essentialiter coordinatur ad musicam vel ad odorem sicut substantialis forma potentiae volitivae ordinatur ad substantialem formam potentiae intellectivae aut sicut debita et substantialis complexio et organizatio corporis humani ordinatur ad animam suam. Et ideo quando idem ens ut concretive denominatum a forma priori ponitur de eodem ut denominato a sua forma posteriori, utraque tamen substantiali: non debet dici praedicatio accidentalis, immo essentialis, nec praedicatio per accidens, immo per se; quia partes eiusdem definitionis vel essentiae non concurrunt in ipsa per accidens, immo per se. Nec mirum: quia etiam quaedam accidentia praedicantur quodam modo per se de quibusdam accidentibus alterius generis, ut cum dicitur, «quantitas istius est situata in hoc loco». Quamvis enim situs seu ubi sit alterius generis a quantitate et qualitate corporali, nihilominus magis per se competit eis situari hic vel alibi quam competat musicae in eodem subiecto concurrere cum candore; color etiam magis per se dicitur clarificari et visibilis reddi a radio lucis super ipsum genito quam sapor vel odor eiusdem subiecti; si etiam dicam, «perspicuum est illuminatum», magis est per se quam si dicam, «sonorum vel calidum est illuminatum», quia perspicuitas per se disponit ad susceptionem lucis, non autem sonitus vel odor.

Secundo solvitur ab iis: Quia ponunt nomina generum non sumi plene proprie nisi a totali forma suarum specierum, ita quod non sumantur^(a) ab aliqua parte ipsius formae, sed solum ab aliqua generali ratione ipsius formae totalis, ut verbi gratia, anima seu vita dicit quandam generalem rationem ad omnem speciem animae vel vitae tam intellectivae quam non intellectivae quam sensitivae vel non sensitivae^(b); unde cum homo dicitur animatus vel vivus, non dicitur hoc a sola vegetativa vel sensitiva, immo a tota sua anima et^(c) a tota sua vita; sic etiam homo dicitur esse substantia non a sola substantia sui corporis vel suae animae, immo a tota substantia composita ex^(d) corpore et anima. Igitur secundum istos, quamvis in una specie sint plures partes materiales et formales, non propter hoc oportet quod genus illius speciei proximum vel remotum dicat solam unam partem illius speciei, immo potius totum sub aliqua generali ratione sumptum.

^(a) V *sumatur*.

^(b) Al. mg. *v. n. s.*

^(c) Al. m. mg. *a. t. s. a. e.*

^(d) Corr. interl.

Secunda ratio est: Quia forma posterior quae dicitur esse substantialis sicut et priores in nullo differret^(a) a formis accidentalibus; tum quia primae dant esse substantiae, quod est esse simpliciter, ex quo sequitur quod omnes formae sequentes adveniant post esse simpliciter; tum quia solae primae attingunt materiam primo et immediate, ergo solae primae dant primum et immediatum esse, ex quo sequitur quod omnes sequentes dent tantum esse secundarium et non radicale seu immediatum; tum quia omnis forma accidentalis dat aliqualem perfectionem suo subiecto, et maxime si est perfecta et nobilis, sicut est scientia vel virtus vel lux vel beatitudo. Quamvis ergo per ultimam formam quae dicitur substantialis detur rei aliquod esse perfectius, non ex hoc habetur quod non sit accidens, cum omne bene esse, quantumcunque accidentale, addat perfectionem essendi super esse substantiale, quid enim perfectius quam esse beatum, et tamen hoc esse nulli creaturae est substantiale.

Sed haec ratio faciliter dissolvitur. Prima enim consequentia eius dupliciter fallit: Primo quidem in suo antecedente, quia non omne esse substantiae est esse simpliciter, sumendo esse simpliciter pro toto esse substantiali; sicut enim non omnis partialis essentia substantiae est simpliciter tota essentia eius — alias materia vel forma esset tota essentia substantiae compositae ex utroque —: sic nec partialia esse partium substantiae sunt totum esse sui totius; nunquid enim esse substantiale quo mea manus est manus et non pes est totum esse meum? — Secundo fallit in illatione sui consequentis, quia dato quod prima forma ante adventum secundae daret esse simpliciter, id est, totale, non ex hoc sequitur quod post adventum secundae det esse totale; sicut nec sequitur quod quamvis prima ante adventum secundae esset forma totalis, quod et post adventum secundae sit forma totalis. Et declaro hoc in exemplis quae ipsi concedunt: puta, dualitas ante adventum tertiae unitatis est secundum eos forma totalis, post adventum vero tertiae unitatis non est totalis, immo solum est in ternario ut pars eius; sic etiam in infante unius cubiti est cubitus eius quantitas totalis, cum vero factus est bicubitus, tunc solus eius unus cubitus non est eius quantitas totalis; sic etiam cum lux vel calor intenditur per hoc quod in subiecto generatur plus de luce vel calore quam prius esset, nunquid prior lux

(^a) Al. m. ex differet.

ante generationem lucis sibi additae erat totalis lux sui subiecti? et tamen post additionem secundae non est totalis lux eius, sed solum illa lux quae est composita ex utraque.

Secunda etiam consequentia fallit dupliciter: Primo quidem per aequivocationem primi et immediati. Nam sicut idem diversis respectibus dicitur esse magnum et parvum, sic idem diversis respectibus est mediatum et non mediatum et primum et non primum. Licet enim forma quae natura vel tempore est prius in materia quam aliae sit quoad hoc prima et immediata et reliquae quoad hoc sint posteriores et mediatæ: nihilominus aliqua sequentium potest habere primitatem principatus et immediationem profundioris penetrationis materiae et suae potentiae receptivae et virtualis et substantialis contactus seu adhaerentiae. Unde quamvis voluntas sit naturaliter posterior intellectu, principative tamen est prior nec minus radicaliter attingit intimum animae nostrae quam intellectus; sic caritas principatur fidei eam naturaliter praecurrenti et magis intime ac profunde penetrat intima cordis nostri. Et sic est de anima respectu corporalium formarum sui corporis: quanto enim ipsa est simplicior et vivacior^(a) illis, tanto simplicius et vivacius attingit intima materiae corporis sui. Non enim debet intelligi ordo plurium formarum in materia esse talis qualis est ordo plurium vestium aut plurium tincturarum eiusdem corporis, quia quaelibet tinctura et vestis est^(b) quoddam corpus interpositum^(c) inter corpus et inter vestem magis distantem a corpore. Non autem est sic de siccitate ligni et de eius subsequenti ignitione ad quam facilius et plenius suscipiendam iuvat prior siccitas ligni. — Secundo fallit in consequente. Non enim sequitur quod si formae secundae dant esse secundarium, ergo non dant esse substantiale vel etiam radicale; sicut non sequitur quod si materia est prior substantiali forma, ergo ipsa est substantialior suo toti quam sit eius forma substantialis. Praeterea, dato quod forma secunda per se solam sumpta non det plene radicale esse, non propter hoc sequitur quin forma totalis composita ex prima et secunda det esse plenius et radicalius quam det sola prima.

Ad tertiam autem dicendum quod perfectio substantialis non potest dari ab aliquo accidente, quantumcunque perfecto. Sicut autem nullus sanae mentis dicit habitum vel actum gloriae et gratiae vel scientiae esse nobis substantia-

(^a) Al. m. mg. e. v.

(^b) Corr. interl. al. m.

(^c) Ex *interpositum*.

les: sic nullus sanæ mentis dicit quin natura per quam vivimus et natura per quam ^(a) sentimus et natura per quam habemus ^(b) intellectum et liberam voluntatem sint nobis substantiales et etiam omnia membra corporis nostri et omnes partes ipsorum, etiam illae sine quibus possumus esse, ut sunt ^(c) digiti et ungues et pili et plura alia. Omnis enim pars substantiae est de substantiali integritate sui totius, saltem quamdiu est in ipso sicut pars eius. In hoc ergo differt perfectio quam subiecto dat accidens a perfectione data substantiae per ultimam formam substantialem vel per quamcunque partem ipsius substantiae, quia haec est de substantiali integritate eius, non autem illa quam suscipit ab accidente; quamquam illa aliquando in pluribus aliis excedat perfectionem substantialem, sicut patet de perfectione gratiae et gloriae.

Tertia ratio est: Quia impossibile videtur plures formas específicas eandem speciem entis constituere, et maxime quando ipsae sunt diversarum specierum et generum; sed hoc oportet poni, si in ^(d) homine sunt plures formae substantiales, quia specifica complexio et organizatio corporis humani et sensitiva sibi specificè coaptata et intellectualis natura mentis humanae sunt sic specificatae ^(e) ad speciem hominis quod non possunt alteri speciei competere; si autem sunt inter se realiter diversae, differunt ab invicem specie et genere. Si etiam propriae organizationes membrorum corporis sunt aliud quam ipsa anima, erunt necessario speciei diversae, et quaelibet erit forma specifica membri in quo ^(f) est. Dicunt ergo quod convenientius est hoc fieri per solam unam formam virtualiter in se continentem potestatem plurium formarum inferiorum. Consonatque hoc verbo Aristotelis ⁽¹⁾ dicentis quod « sicut trigonum est in tetragono, sic vegetativum est in sensitivo et sensitivum in intellectivo ».

Respondeo, hoc fallit dupliciter: Primo quidem, quia habet pro impossibili quod est possibile et aliquando necessarium; secundo, quia non distinguit aequivocationem formae specificæ. Potest enim dici specifica, aut quia dicit totum id quod est proprium et specificum suae speciei, aut

^(a) Al. m. mg. *vivimus... quam.* ^(b) Ex *habeamus.* ^(c) Al. m. mg. ^(d) Add. interl. al. m. ^(e) Al. m. ex *specificæ.* ^(f) V *qua.*

⁽¹⁾ *De anima*, II, 3, 414 b 31 sq.

solum quia sic proprie est aliquid illius speciei quod non potest esse in alio, aut quia licet, quantum est ex se, possit aliam speciem facere, non tamen secundum perfectum ^(a) ordinem naturae. Primo modo est impossibile plures formas specificas constituere eandem speciem, non autem secundo modo et tertio, immo in heterogeneis est hoc necessarium. Sicut enim materia et forma possunt constituere unam speciem compositam ex eis, quamquam inter se sint diversissimae, pro eo quod una sic essentialiter ordinatur ad aliam quod necessario una eget altera ad suum perfectum existere: sic nihil inconueniens ^(b), si formae inter se valde diversae possunt sic essentialiter ad invicem coordinari quod possunt ad invicem uniri et componi, quia etiam in formis accidentalibus hoc aliquid reperitur. Nunquid enim scientia principiorum essentialiter ordinatur ad scientiam conclusionum et e contrario quod ambae simul unam plenam scientiam integrant? nunquid etiam caritas est sic connexa ceteris virtutibus necessariis ad salutem et e contrario illae sibi quod omnes in simul integrant unam perfectam formam totalis virtutis vel sanctitatis animae? Fateor tamen quod quando sic sunt disparatae et sic respectu eiusdem materiae sibi impossibiles sicut sunt extrema contrariorum in summo accepta, quod tunc non possunt unam speciem componere; et hoc modo se habent specificae organizationes bovis et hominis et serpentis. Aliter autem non solum contra rationem sed etiam contra sensum peccat qui dicit oculus non differre specie ab aure et pedem a capite et nervum ab osse et sensitivam ab intellectiva ^(c).

Praeterea, nonne aperte impossibilius est formas diversissimas concurrere in unam essentiam simplicissimam quam quod per solam compositionem sibi connectantur? nunquid autem primum ponitur, quando ponitur quod una forma simplex, puta, anima, sic in se virtualiter contineat omnes formas quae dant esse corporeum ac mixtum et complexionatum et organicum et in membris diversis diversissime organizatum et item esse vegetativum ac sensitivum et intellectivum, ita quod illa sola simplex forma dat sic univoce omnia, acsi omnes essent ibi, prout sunt realiter diversae? Constat enim quod corpus ponitur univoce de corpore hominis et ^(d) de corpore bovis et plantae et lapidis et terrae et ignis, sensitivum etiam po-

^(a) Al. m. mg.
^(d) Add. interl. al. m.

^(b) Al. m. ex *inconueniens*.

^(c) Al. m. corr.

nitur univoce de sensitivo hominis et bovis. Exemplum autem de trigono et tetragono ^(a) est potius contra eos quam pro eis: nunquid enim tres anguli ipsius trigoni remanent in quadrangulo iidem numero et specie qui prius erant in triangulo, quando per solam additionem quartae lineae de triangulo fit quadrangulus? nunquid etiam figura vel forma quadranguli est sic simplex quin sit composita ex quatuor figuris vel formis quatuor angulorum suorum? Et certe, etiam figura circuli quae est omnium figurarum simplicissima est composita ex partialibus arcuositatibus omnium partium circuli; unde et potest dividi in plures arcus, sicut totum dividitur in suas partes.

Sed ipsi adhuc arguunt quod forma differentiae non potest addere ad formam generis aliquam perfectionem realiter diversam a forma generis, quia forma differentiae et forma generis pertinent ad idem genus; si autem perfectio differentiae est omnino extra perfectionem formae generis, tunc nihil ^(b) idem participant ratione cuius ad idem genus pertineant; ergo oportet quod perfectio differentiae includat in se totam perfectionem formae generis.

Item, completum et incompletum eiusdem generis non compatiuntur se in eodem susceptivo ^(c), puta, color completus et incompletus; ergo si forma differentiae et forma generis se habent sicut completum et incompletum eiusdem generis, nunquam poterunt esse simul in eodem supposito; quod est aperte falsum. Item, si una perficit alteram in essendo, ergo et in operando; ergo operatio unius nunquam impedit operationem alterius, immo semper expediet ^(d) seu proficiet; quod aperte est falsum, quia attenta actio visus vel intellectus impedit attentam actionem auditus, et cum in somno intenduntur actiones vegetativae, impediuntur actiones sensitivae.

Ad primum istorum dicendum quod differentia non sic pertinet ad ^(e) genus sicut ipsa forma generis, unde nec genus praedicatur proprie de differentia nec differentia coaequatur ambitui formae generis, immo coarctant ambitum eius ad aliquam certam speciem generis; pro tanto tamen pertinet ad genus et ad formam generis, pro quanto essentialiter coordinatur ^(f) et subordinatur ^(g) ad ipsum et non ad

^(a) Al. m. mg. *e. t.*

^(b) Sequitur ras.

^(c) Al. m. ex *suscepto*.

^(d) Al. m. in ras.

^(e) Al. m. ex *a.*

^(f) Ex *coordinantur*.

^(g) Ex *subordinantur*.

genus oppositum vel disparatum. — Praeterea, secundum illum modum qui ponit rationes generum sumi a totali forma suarum specierum, prout in eis consideratur aliqua generalis ratio formae totalis, prout tactum est supra: sic non sumitur ratio differentiae ab aliqua parte formali formae specificae, sed potius a tota, prout in ea consideratur aliqua ratio determinativa et specificativa seu explicativa rationis generis indeterminate sumptae.

Ad secundum dicendum quod prout incompletum privat completum, sic non possunt esse simul in eodem, sed tota essentialitas ^(a) positiva ipsius incompleti sumpta absque actuali privatione ^(b) ipsius completi possunt esse simul in eodem, sicut patet in primo gradu calidi et de secundo; quando ergo forma generis est simul in eodem cum forma differentiae, tunc forma generis non privat actu a suo supposito perfectionem differentiae.

Ad tertium dicendum quod si ad operationem non exigeretur nisi sola essentia formae substantialis, tunc illa quae perficeret alteram in essendo perficeret et in operando; constat autem quod praeter essentiam potentiarum substantialium animae exiguntur speciales habitus et dispositiones et actuales ^(c) aspectus seu conversiones ad objecta ad hoc quod expedite et perfecte exeant in suas actiones. Sicut autem potentiae sunt sibi invicem naturaliter colligatae, sic et earum radicales aspectus; et ideo cum aspectus sensus communis seu interioris totaliter avertitur ab objectis et actibus ipsius visus, tunc impeditur actus videndi; fit autem hoc aliquando, cum tota actualis intentio sensus interioris convertitur ad actum et obiectum auditus vel tactus vel cum per somnum tota revocatur ad interiora. Quod igitur diversae potentiae animae impediant se aliquando in suis actionibus non provenit ex una simplici et quasi punctuali radice suarum essentiarum, sed potius ex mutua colligantia ipsarum et ex eo quod aspectus superioris potentiae se habet ad aspectus potentiarum inferiorum sicut radix ad ramos.

Quarta ratio ipsorum est de aequivocatione oculi in mortuum oculum et vivum et hominis in hominem mortuum et vivum. Ad cuius confirmationem additur quod homo vel aliud animal non potest mori nisi per corruptionem alicuius harmoniae vel dispositionis per quam corpus est sufficienter dispositum ad animam in se suscipiendam et

(a) Al. m. ex *essentitas*.

(b) V *privati*.

(c) Ex *actusales*.

tenendam. Aut enim haec dispositio est substantialis animali et suo corpori aut accidentalis. Si substantialis, ergo aliqua forma substantialis corporis praeter animam corrumpitur semper in morte eius; ex quo sequitur quod praeter speciem quam habebit ab anima amittat speciem ex dispositione illa; ergo corpus in morte fit alterius speciei, non solum ex hoc quod amittit animam, sed etiam ex hoc quod perdit dispositionem praedictam. Si vero est accidentalis, tunc videtur quod materia corporis sufficienter disponatur ad susceptionem animae per sola accidentia absque alia forma substantiali.

Ad illud de aequivocatione dicendum quod oculus simpliciter et non secundum quid dictus includit in sua ratione vitam et potentiam visivam tanquam formam ex qua cum organo corporali componitur; unde et Aristoteles¹ dicit quod « si oculus esset animal, visus esset anima eius ». Quia ergo oculus mortuus non habet in se totam rationem oculi simpliciter dicti, sed solum materialem partem eius et hoc cum privatione opposita parti formali: ideo non est oculus nisi secundum quid. Et idem est de homine mortuo; nam homo non significat solum corpus hominis, immo totum compositum ex anima et corpore. — Ad secundum autem de corruptione harmoniae dicendum quod, sive illa quae corrumpitur sit accidentalis sive substantialis, non est bona illatio. Dato enim quod sit accidentalis, non ex hoc sequitur quod sola ipsa vel sola accidentia sufficiant materiae corporali ad susceptionem animae, immo est ibi fallacia consequentis; non enim sequitur: si hoc exigitur, ergo solum hoc exigitur. Nunquid etiam quia concavitas exigitur in scypho ad susceptionem et tentionem^(a) vini, ideo sufficit ad hoc sola concavitas? nonne ultra hoc exigitur ibi ipsius vasis lignei vel vitrei soliditas et integritas quae non possunt ibi esse sine aliquibus formis substantialibus ligni vel vitri. Si vero harmonia praefata est substantialis animali, tunc illatio dupliciter fallit: primo, quia non ex hoc sequitur quin possit secundum aliquem gradum suae speciei corrumpi alio remanente, nisi secundum illos qui nullam formam substantialem dicunt posse habere magis et minus seu intendi et remitti; secundo, quia quamvis tota essentia illius harmoniae destruat, non propter hoc sequitur quod ceterae formae

(^a) Al. m. mg. e. t.

(¹) *De anima*, II, 1, 418 sq.

substantiales et corporales denominent aequivoce mortuum corpus animalis; unde complexio bovis mortui differt specie a complexione equi mortui vel leonis, et propriae complexiones ^(a) membrorum bovis mortui, puta, oculi et ^(b) hepatis vel nervorum et ossium, adhuc differunt specie tanquam eadem numero et specie existentes in bove vivo et mortuo. Praeterea, sola discontinuatio aliquarum partium corporis animalis vel sola deordinatio situationis seu positionis earum ^(c) in corpore inducit mortem, et tamen sola corruptio illius ordinis vel continuitatis non est corruptio formarum absolutarum et extensarum membrorum ipsius corporis.

[Evasiones contra pluralitatem formarum
earumque improbatio]

Viso igitur quam frivola sunt quatuor rationes praemissae ostendenda est ridiculositas evasionum quibus solvere ^(d) nituntur inconvenientia quae contra positionem ipsorum dantur; et quia quaedam illorum sunt contra fidem christianam, quaedam vero contra principia naturalia, idcirco primo tangamus evasiones eorum circa naturalia.

Primum autem genus evasionum est ad inconvenientiam de generatione hominis. Cum enim eis obicitur quod omnis motus naturalis terminatur primo et per se ad aliquam formam naturalem: concedunt et hoc hic fieri, sed dicunt quod illa forma quae per naturalem generationem est educta destruitur in hora infusionis animae. — Cum etiam dicitur quod dispositiones priores de nihilo servient ad susceptionem animae et ad generationem hominis, ex quo prius naturaliter destruuntur quam anima infundatur: respondent quod immo serviunt de immediata proximitate ad introductionem animae. Et potest pro eis dari exemplum in motu locali: quamvis enim priores situs omnino destruantur, quando ultimus datur, nihilominus motor movet mobile per omnia loca priora ad hoc quod det mobili locum ultimum; usquequo mobile sit in loco immediate vicino ad locum ultimum, non potest sibi dare locum ultimum. Sic ergo dicunt quod forma per naturalem generationem ultimo vel penul-

^(a) Al. m. corr.
^(d) Ex *absolvere*.

^(b) Add. interl. al. m.

^(c) V *eorum*.

timo introducta est naturaliter vicinior animae creandae vel generandae; et ideo materia non potest suscipere animam, nisi in tempore immediate praecedente habeat formam illam viciniorum animae. Et datur ad hoc aliud exemplum de fide quam oportet praecire visionem Dei, quamvis per Dei visionem expellatur, quia infidelis non est idoneus ad suscipiendam visionem Dei. — Cum tertio dicitur quod agens naturale non potest destruere formam nisi generando aliam univoce vel analogice similem agenti: concedunt, sed quando anima rationalis creatur, forma prior non destruitur per naturale agens, sed potius per actionem Dei infundentis et unientis animam corpori.

Sed contra huiusmodi evasiones arguitur: Quia ex quo ille primus gradus essendi remotissimus ab anima, in quantum dat esse vivum et sensitivum, habet secundum eos per animam dari primae et nudaе materiae corporali — nam secundum eos dat sibi esse corporeum et extensum ac deinde esse mixtum et complexionatum, omnesque consimiles primos gradus essendi qui per formas animam praecedentes dabantur oportet secundum eos omnino destrui —: et expelli ad hoc quod anima suscipiatur et suscipi possit, ridiculosum et dicto huic contradictorium est dicere quod forma vicinior animae usque ad suum primum et remotissimum gradum essendi expellenda disponat plus ad susceptionem animae quam illa quae non dat nisi primum vel secundum gradum essendi, cum plus sit repellere tres vel quatuor gradus essendi quam solum unum vel duos. — Praeterea, secundum hanc positionem sola nuditas primae materiae sufficit ad susceptionem animae, quia secundum eos anima non potest suscipi nisi in sola materia prima omnibus formis denudata; ergo forma quae pauciores gradus essendi addit ad materiam primam etiam nudam est tanto vicinior infusioni animae, quanto est vicinior nuditati materiae. — Praeterea, ex quo a solo Deo destruitur prior forma, quando a Deo creatur anima, Deo autem sit aequae facile destruere unam formam sicut et aliam: in quo forma proximior iuvat plus Deum ad creationem animae quam forma remotior? cui non pateat quod in nullo plus iuvat?

Praeterea, non possunt negare quin secundum eos naturalis genitor nihil aliud generat nisi solum formam oppositam seu impossibilem animae et omnino destruendam per adventum animae. Quomodo ergo propter solam generationem formae sic destruendae debet dici genitor hominis?

Praeterea, ad quid Deus tanto opere ordinavit potentiam generativam humanam cum tot organis et instrumentis masculi et feminae et iterum tot gradus coagulationis et digestionis et formationis corporis et suorum membrorum ante creationem animae, ex quo iterum omnia destruit usque ad solam materiam primam et nudam? Certe, si Deus absque his omnibus solam unam partem pedis patris acciperet et destructa omni forma illius partis animam rationalem sibi infunderet, non video quare ille de cuius pede esset pars illa accepta non esset aequè bene pater hominis sic a Deo facti sicut est secundum viam positionis istorum. Praeterea, ex quo omnis forma per naturalem genitorem educta est sic impossibilis cum anima rationali quod oportet illam a Deo expelli, quando infunditur anima, patet secundum hoc quod naturale generans non disponit sufficienter nec potest disponere materiam prolis ad susceptionem animae, immo nec dat sibi nisi illud quod oportet destrui ad hoc quod proles generetur; sed nunquid hoc est valde inconveniens tam respectu naturalis genitoris quam respectu Dei naturarum institutoris et ordinatoris? nonne congruentius est quod generans det materiae prolis dispositionem et organizationem sufficientem ^(a) ad susceptionem animae et simul cum anima in prole perseverantem?

Praeterea, exemplum de loco et motu locali datum potius est contra eos quam pro eis, quia ad hoc ut exemplum illud sit simile positioni eorum debet sic poni, ut scilicet, quando ultimus locus datur mobili, tunc non solum accipiat locum vicinum ^(b) loco immediate praecedenti, sed etiam omnia loca lateraliter vicina omnibus prioribus locis per quae pertransiit, dum moveretur, vel omnia ipsa loca priora simul cum ultimo, ita quod per unam solam situationem ultimo datam fieret et esset simul in omnibus illis locis; quia positio eorum ponit quod anima non solum dat esse intellectivum vel sensitivum vicinum priori formae sensitivae vel organicae, immo etiam dat omnes priores gradus essendi consimiles gradibus datis per primas et remotissimas formas corporales, puta, esse corporeum et esse elementatum et mixtum et sic de aliis. — Praeterea, secundum positionem eorum forma vicinior animae habet in se non solum gradum essendi vicinior animae, sed etiam omnes priores gradus essendi remotissimos a gradu essendi intellectivo vel sensi-

(^a) In ras. (^b) Al. m. mg., del. *initium*.

tivo. Et ideo in exemplo deberet consimiliter poni quod locus vicinior loco extremo per † lum dando contineret in se omnia loca priora seu situationes sui locati in omnibus illis, ita quod eo ipso quod mobile esset locatum in ipso eo ipso esset locatum in omnibus prioribus, attamen per locationem differentem a prioribus locationibus quas per priores partes motus localis acceperat. Sicut igitur hic modus ^(a) est impossibilis et contradictione plenus, sic et modus positionis eorum. Praeterea, nunquid motus localis habet quoad hoc modum valde differentem a motibus aliis? nonne in motu de alba albedo priores partes albedinis per motum illum genitae remanent simul in subiecto cum ultima parte albedinis per motum illum genita? nunquid etiam in motu aedificationis domus remanet fundamentum primo aedificatum cum parietibus et tecto postmodum supraaedificatis? cum etiam album fit magis album, nonne intensior gradus albedinis postremo genitus stat simul cum prioribus? item, quando per motum augmenti corpus augetur, nonne priores partes corporis remanent cum partibus nutrimentalibus postremo adiunctis? Rursus, exemplum de fide datum potius est contra eos quam pro eis; tum quia condignitas meriti fidei propter quam fides praeexigitur ad promerendum visionem Dei remanet in persona post fidem destructam; tum quia caritas per quam fidelis fuit dignus visione Dei remanet et augetur cum ipsa visione ^(b), nam secundum Apostolum ⁽¹⁾ *caritas nunquam excidit*; tum quia radicalis rectitudo voluntatis et intellectus ad assentiendum Deo et divinis remanet in beatis fide destructa, prout patet in quaestione an omnis virtus huius vitae evacuetur per adventum gloriae vel non et etiam ex quaestionibus de fide.

Quidam tamen eorum dant ad praedicta alium modum evasionis: Dicunt enim quod dispositiones accidentales quas forma substantialis in sua materia exigit praecedunt ipsam naturaliter quoad fieri, sed quoad esse sequuntur naturaliter ipsam, sic tamen quod in simul cum sua forma substantiali inducuntur in materia ab efficiente; in homine vero dispositiones inducuntur a naturali generante, forma vero substantialis, scilicet anima, fit a Deo. Si ergo attendatur ordo in essendo, sic istae dispositiones, cum sint

^(a) Al. m. mg. ^(b) Ex visione.

⁽¹⁾ 1 Cor. 13, 8.

accidentia, praesupponunt quidditatem compositam ex materia et forma, pro eo quod insunt ei, quia earum esse est inesse, si vero attendatur ordo quantum ad fieri, sic praecedunt in materia formam substantialem, non quidem duratione, sed quia forma substantialis inducitur in ^(a) materia ab agente per hoc quod praedictae dispositiones inducuntur et non e contrario. Secundum hoc ergo dicunt quod naturalis terminus qui per actionem generativae humanae inducitur sunt illae dispositiones accidentales quas anima exigit in sua materia.

Sed contra istum modum arguitur: Primo, quia includit in se triplicem contradictionem. Quarum prima est quod huiusmodi dispositiones prius naturaliter fiunt in materia quam forma substantialis et posterius fiunt naturaliter et quod forma substantialis est in materia prius ^(b) naturaliter ante eas et non est. Constat enim quod proprius et intrinsecus terminus sui fieri est earum esse, et quamdiu non habent esse, tamdiu non sunt factae; nam earum fieri est idem quod accipere esse. Ergo dicere quod naturaliter praecedunt quoad fieri et naturaliter sequuntur quoad esse includit aperte contradictionem praedictam. — Secunda est quod materia prius naturaliter informatur et accipit esse formale ab accidentibus quam a sua prima forma substantiali et quod non prius, sed posterius informatur ab illis quam ab ista. Constat enim quod formae quae prius naturaliter fiunt in materia prius naturaliter ^(c) recipiuntur in ea et eo ipso prius naturaliter informant eam et eo ipso prius naturaliter recipit formale esse ab eis. Et e contra constat quod materia non potest subsistere accidentibus nisi per aliquam existentiam actualem, quam quidem habet ab aliqua forma substantiali; accidentia enim non dant esse per se nec illam actualem existentiam in qua fundantur et quae subsistit eis, unde et isti cum Aristotele ⁽¹⁾ tenent quod substantia est naturaliter prior suis accidentibus. — Tertia est quia secundum hoc huiusmodi dispositiones dependent quoad esse a forma substantiali et non dependent, immo potius ipsa dependet ab eis; quia illud esse quod accipiunt, quando prius naturaliter fiunt quam forma substantialis, non potest dependere a forma substantiali posterius naturaliter introducenda. Constat autem quod

^(a) V a.

^(b) Ex plus.

^(c) Al. m. mg. *fiunt... naturaliter.*

⁽¹⁾ *Metaph.*, IX, 1, 1045 b 27 sq.; VII, 1, 1028a 30 sqq.

illud esse formale quod in suo fieri recipiunt remanet eis, quamdiu non destruuntur et quamdiu in suo esse continuantur. Praeterea, in quo quantum ad esse dependent a forma substantiali, ex quo ^(a) nihil de suo esse causatur in eis mediante forma substantiali? Praeterea, secundum eos esse formae substantialis causatur et inducitur in materia ex hoc quod praedictae dispositiones inducuntur in ea; ergo esse istarum est causa esse formae substantialis et non e contrario. Praeterea, ex quo forma substantialis prius naturaliter dat esse actuale suae materiae quam sua accidentia: in quo quantum ad hoc esse praeexigit illa accidentia quae naturaliter sequuntur eius esse? utique non ^(b) est dare in ^(c) quo. Praeterea, quomodo ultimae dispositiones accidentales corporis humani, puta, illae quae sequuntur eius organizationem vel complexionem possint fieri in materia nullum habente esse corporeum per aliquam formam substantialem? sicut enim substantialis organizatio naturaliter praeexigit esse corporeum, sic propria accidentia huius naturaliter praeexigunt propria accidentia corporis, et ^(d) universaliter propria accidentia specierum praesupponunt propria accidentia generum. Dicere ergo quod propria et ultima accidentia corporis humani prius naturaliter fiant quam aliqua forma substantialis generum eiusdem corporis est valde absurdum. Praeterea, quomodo per agens unius solius speciei fient simul omnes propriae passiones generum et differentiarum corporis humani?

Secundo contra istum modum arguitur quantum ad hoc quod dicit quod sola huiusmodi accidentia sunt terminus generationis humanae, pro quanto est actio naturae humanae. Actio enim generationis substantialis aliquid substantiale habet pro termino quem efficit; alias non est generatio substantialis, sed solum accidentalis, id est, nihil substantiae generat, sed solum quaedam accidentia. Decepit autem istos sensibilis generatio quorundam priorum accidentium ante plenam generationem specierum et suppositorum substantiae, iuxta quod in aqua vel in aere gignitur calor similis calori igneo ante plenam generationem ignis. Quomodo autem hoc non cogat generationem formarum substantialium naturaliter sequi generationem suarum propriarum passionum seu accidentium satis ostendi in quaestione an substantia suscipiat magis et minus.

(a) In ras. (b) In ras. (c) Add. interl. (d) Add. interl. al. m.

Secundum autem genus evasionum est ad inconvenientia quae ex morte ^(a) hominis et ceterorum animalium assignantur. Cum enim dicitur quod agens violentum et innaturale non educit formam naturalis complexionis et organizationis, saltem in instanti et absque omni praevia dispositione materiae, hoc autem oportet dari, si in morte animalis destruitur tota prior forma eius, quia tunc tota forma corporis mortui esset per violentum occisorem in instanti ipsius mortis ^(b) generata: respondetur quod sicut per solam violentam divisionem partium aquae quaelibet pars divisa fit quoddam suppositum et quoddam totum et sicut per motum violentae collisionis lapidum vel confricationis lignorum educitur ignis naturalis, sic potest fieri et in proposito. — Cum etiam secundo dicitur quod materia non movetur ab uno esse formali ad esse formale eiusdem speciei sed ad oppositum, nisi cum per motum intensionis novus gradus eiusdem speciei additur priori, hoc autem secundum eorum positionem oportet dari, quia complexio et organizatio et corporeitas est eiusdem speciei in vivo et mortuo corpore hominis vel bovis: respondetur quod quia esse vivum et sensitivum sunt proximiora ad esse organicum, ideo natura in morte descendit a vita ad suum proximius et sic etiam a vita bovina descendit ad complexionem viciniorem vitae bovinae, sicut et in generatione bovis vel equi ascendit a complexione viciniore ^(c) animae bovis vel equi ad generandam animam huius vel illius. — Cum etiam tertio dicitur quod omne agens corporale agit per aspectum directum in aliquem situm et in aliquam materiam alicubi situatam, quando autem tota prior forma in morte hominis vel generatione secundum eos destruitur, tunc oportet quod agens corporale agat in materiam nullum situm habentem, quia tunc omni forma priori denudatur: respondetur quod semper est sub situ et sub aliqua forma, quia immediate ante generationem novae formae erat sub priori, prior enim non desinit esse nisi in primo instanti formae sequentis. — Cum etiam quarto ^(d) dicitur quod quamdiu anima uniformiter manebit in sua materia corporali, tamdiu uniformia accidentia causabit in ea, cum ex parte materiae primae et nuda non detur causa alicuius varietatis, quia in quantum prima et nuda, est omnino uniformis seu unius rationis et proportionis, item, ex quo materia sic prima et

^(a) Ex mor.^(b) V morti.^(c) Ex viciniore.^(d) Ex quatuor.

nuda absque omni alia dispositione intermedia secundum eos unitur animae, nunquam alterum eorum poterit evelli ab altero per aliquam dispositionem superinductam ^(a), ex quo oportebit vel quod omnis homo sit immobilis vel quod eius rationalis anima corrumpatur in morte: respondetur quod materia corporalis est mobilis ad opposita et ideo per agens contrarium potest moveri ab esse vivo ad esse mortuum. Quia etiam in ascensu ad superiorem formam vel in descensu ad inferiorem ascenditur vel descenditur a gradu viciniore ad gradum viciniorem et conformiorem, pro eo quod in habentibus symbolum seu convenientiam facilius est transitus: ideo secundum proportionem prioris formae creatur seu generatur talis vel talis anima, secundum autem quod est talis vel talis, dat esse organicum vel complexionatum tale vel tale. Et consimiliter fit in descensu, cum anima corrumpitur vel separatur; et hinc est quod tunc in manu generatur complexio et organizatio competens manui et in capite competens capiti et sic de aliis. Vel ipsi respondent quod licet in hora generationis et unionis ^(b) animae vel alterius substantialis formae non sit dispositio intermedia inter formam illam et materiam: est tamen ante illud nunc, et secundum proportionem illius dispositionis fit generatio et corruptio formae substantialis. Dicunt etiam quod quamvis priori forma substantiali existente in sua materia non possit altera forma substantialis ibi generari, possunt tamen tunc ibi generari dispositiones inclinantes et ordinantes materiam ad illam, et eo ipso corrumpuntur dispositiones accidentales his contrariae, quarum corruptio cum generatione contrariarum corrumpit formam substantialem priorem vel separat eam a corpore.

Contra primam istarum evasionum arguitur: Primo, quia quando pars aquae per divisionem a suo toto fit suppositum, non fit hoc per generationem novae formae substantialis, sed solum per privationem unionis quam habebat in suo toto priori; et saltem nihil ibi generatur nisi solum immediatus terminus divisionis, scilicet esse divisum, et actualis limes seu terminus esse divisi, nam pars non est tanta quantum erat eius totum; et ideo in divisione lineae generantur nova puncta ^(c) terminantia partes diversas. Igitur haec competunt agenti seu frangenti violento, non autem quod generet tam diversas organizationes et tam nobiles complexiones quales sunt in diversis membris mortui bovis

(a) Ex *indutam*.

(b) Al. m. mg. e. u.

(c) Al. m. mg., del. *peccata*.

vel equi vel hominis. Praeterea, secundum hoc consimilis actio eiusdem ensis occidentis bovem et leonem et hominem generabit diversissimas formas et species, quas habent, cum sunt sic occisi. Praeterea, actio ensis non fit immediate nisi solum in parte quae per ensem scinditur; quomodo ergo huiusmodi actio ^(a) generat in ceteris partibus tot nobiles formas et tam diversas, et hoc in instanti? quomodo etiam absque omni dispositione praevia educit eas de materia sua nec movendo ipsam materiam, saltem illam quam non scindit nec commovet? Praeterea, aliquando moritur homo per solam subtractionem sui sanguinis factam per nares vel per venam brachii absque ictu de se mortifero factam; per quod ergo agens generabuntur tunc tot novae formae in membris et in ipsomet sanguine extra venas per solam fluxibilitatem fluente? Praeterea, quare Deus, Levitici 17, dicit ⁽¹⁾: *Anima carnis in sanguine est*, nosque hoc experimur, quando per eius effusionem morimur? Ex quo enim anima non firmatur nisi in sola prima materia corporis sui et ex quo prius naturaliter est ei tota unita, antequam det sibi esse accidentalia, qualia secundum eos sunt omnia esse quae dantur corpori ab anima: oportet quod in omnibus partibus materiae suae firmetur aequaliter, et saltem per effusionem sanguis non perdet unionem sui ad cor et ad caput; quod est aperte falsum. Quod autem ignis gignitur per collisionem lapidum vel lignorum non est sufficiens argumentum pro eis; tum quia aliud est de mixto ex elementis educere per motum successivum formam simplicis elementi et aliud altas complexiones et plures educere in instanti; tum quia non est magnum, si per fortem et violentum impulsus lapidis excitatur naturalis calor vel alia virtus eius, aut si per illum impulsus sic concutitur tota materia impulsiva ut scindatur vel rarefiat, et sic postmodum per excitationem naturalis virtutis et per rarefactionem sui corporis educatur forma ignis. Sed quod ^(b) per haec sola, immo et absque his generentur subito tot et tales formae, quales sunt in bove mortuo vel leone vel homine, est stupendum et inopinabile ^(c).

Contra secundam arguitur: Primo, quia si in descensu a vivo ad non vivum aut in ascensu a non vivo ad vivum transiretur a solo gradu viciniore ad solum vici-

^(a) Al. m. mg.

^(b) Corr.

^(c) Al. m. corr.

⁽¹⁾ Levit. 17, 11. 14.

niorem reliquis remanentibus incorruptis, tunc rationabile esset, et sic ponit positio nostra. Ex quo autem omnes gradus essendi, quantumcunque remoti, usque ad primam et nudam materiam destruuntur secundum eos, quando vicinior gradus destruitur, et iterum omnes generantur, quando gradus vicinior generatur, non tamen idem numero cum prioribus tunc corruptis: patet quod tunc non fit transitus a solo gradu viciniore ad viciniorem, immo et a remotissimis ^(a) ad remotissima. — Praeterea, ipsi ponunt quod anima prius naturaliter dat esse corporeum quam esse complexio-natum et organicum et consimiliter primo dat hoc esse quam det esse vegetativum et sic per ordinem usque ad esse intellectivum; et e contrario prius naturaliter aufertur materiae esse sensitivum quam esse corporeum. Quomodo ergo materia prima ab omni ^(b) esse formali, etiam corporeo, denudata cooperatur plus ad creationem vel generationem animae talis proportionis potius quam alterius, aut quomodo anima ex se simplex et uniformis in materia prima et nuda ex se indistincte et omnino homogenee generabit tot diversitates membrorum et tot diversa esse formalia? Si enim solum superior gradus essendi esset ab ea, et hoc in materia habente priores gradus: tunc haberet locum ratio vel responsio sumpta ex vicinitate graduum, sed secundum positionem eorum nullum penitus habet locum.

Contra tertiam arguitur: Primo, quia agens expellens a materia omnem extensionem et corporeitatem pertingit ad materiam, prout est prior omni extensione et corporeitate; sed hoc est pertingere eam, prout est supra vel ultra limites omnes extensionis et situs; ergo forma et virtus extensa corporalis agentis habet tunc virtualement aspectum in materiam in quam agit excedentem limites omnis extensionis et situs; quod est impossibile et apertam contradictionem includens, sequitur enim quod virtus extensa et situialis non est extensa nec situialis. — Praeterea, quando dicit, « materia prima et nuda educit formam corporeitatis et extensionis », nunquid actio illam generans est in eodem nunc prius naturaliter in materia prima et nuda, antequam sit ibi forma corporeitatis per ipsam genita? ergo tunc tam virtus quam eius actio pertingunt materiam ut incorpoream et inextensam. — Praeterea, nulli moli corporali potest tolli eius situatio in loco vel suarum partium positio nisi movendo eam et eius

^(a) Al. m. corr. ^(b) Al. m. mg.

partes de uno situ ad alium et de una positione ad aliam; sed saepe moritur homo vel aliud animal absque hoc quod partes sui corporis, saltem omnes, mutant situm vel locum vel ordinem positionis seu continuationis earum in suo toto. Ridiculosum etiam est dicere quod propriae figurae membrorum et totius corporis tunc mutantur, nisi quis dicat omnes visus et sensus nostros tunc decipi et deludi. Quodsi in obiectis remotis et a paucis et raro expertis daretur, tolerabile esset; sed dare hoc in obiectis proxime visis et palpatis et hoc assidue et ab omnibus est valde absurdum. Si autem in corpore mortuo remanet idem situs et positio et figura partium quam habebant ante mortem: oportet quod remaneat eadem quantitas ac per consequens et eadem corporeitas. — Praeterea, quando generans dat materiae corporeitatem et quantitatem, tunc materia in eodem nunc fuit secundum se prius naturaliter inextensa seu non extensa, sed solum extensibilis; extendi autem non potuit sine locali motu suarum partium; nec etiam hoc fieri potuit, nisi partes quae ponuntur in extremis illius extensionis habuerint longiorem et extensiozem motum localem quam partes mediae, et si ante extensionem omnes partes erant simul, tunc omnes per motum extensionis ab invicem recesserunt incipientes motum suum ab aliquo uno puncto. Ex quo ulterius sequitur quod tota materia earum habebat ^(a) prius punctalem mensuram et situm. Cum etiam agens non extendat materiam in quam agit nisi rarefaciendo vel aliam materiam sibi addendo et utramque commixtam dilatando: ergo quando in morte nova quantitas et nova extensio et situatio per occisorem datur priorque corrumpitur, oportet quod hoc faciat aut amplius rarefaciendo aut condensando vel aliam materiam addendo et commixtam dilatando. Quae omnia sunt absurda, ita quod non solum ratio sed etiam sensus contrarium clamat.

Contra quartam arguitur: Quia materia suae formae substantiali subiecta non recipit superiores formas nisi ut superpositas alicui suae formae substantiali nec nisi ipsa mediante; nam per ipsam dat seu communicat subsistentiam suis accedentibus, quia per se solam hoc non potest. Ergo quando homini vivo imprimatur ab occisore actio et dispositio corruptiva vitae, tunc illa non recipietur in materia sui corporis, nisi prout est informata per animam immorta-

(^a) *Ex habebant.*

lem; ex quo secundum illos non est ibi alia forma substantialis, ita huiusmodi passio quodam modo immediatius fiet in anima quam in eius corporali materia. Quod est valde absurdum et etiam pro tanto periculosum, pro quanto animam subicit passioni corruptivae totius esse et mortiferae. — Praeterea, destructio consequentis et posterioris et effectus non est per se et ex se et necessario destructio suae causae antecedentis; sed secundum eos omnia naturalia accidentia corporis hominis resultant ex unione animae et suae corporalis materiae tanquam a sua causa naturaliter praeexistente ante omnia accidentia hominis; ergo destructio huiusmodi accidentium nihil destruit de praedicta unione; ergo nihil inducit de morte, quia mors non est aliud quam corruptio unionis praedictae; ergo vel homo est immortalis vel eius anima intellectiva est mortalis, quia secundum hanc positionem sequitur quod unio non poterit ab occisore corrumpi per solam corruptionem quorumcunque accidentium. — Praeterea, impossibile est materiam movere ad esse oppositum esse vivo, nisi simul faciat eam recedere ab esse vivo et a forma dante sibi esse vivum; sed in primo nunc quo corpus est primo mortuum non recedit corpus ab anima quasi a sibi praesente, immo iam recessit; ergo motus recessionis ab anima et inclinationis et tendentiae ad terminum oppositum fiet in corpore, dum adhuc ab anima informatur et vivificatur; ergo simul dum vivit, receditur ab anima, et tamen omnis recessus facit distare a termino a quo inchoatus ^(a) est ipse recessus.

Praeterea, accidens non corrumpit illam naturam sui subiecti per quam sibi subicitur et per quam dat sibi existere et sine qua non posset in tali subiecto recipi nec conservari; sed nulla corporalis actio vel passio potest in materia corporali recipi vel conservari nec ipsa materia ei subsistere, nisi prout habet formam substantialis corporeitatis; ergo illa forma corporeitatis non potest per aliquam actionem corporalem corrumpi nec etiam per aliquam quae egeat tali forma corporali ad hoc quod possit recipi et stare in tali materia; ergo si anima tenet vicem istius formae corporalis, impossibile erit animam a suo corpore separari per aliquam talem actionem. — Praeterea, omnis motus vel mutatio habet terminos oppositos, ita quod terminus a quo necessario opponitur termino ad quem; ergo quando materia mutatur ab esse corporeo tanquam a termino a quo recedit, oportet

(^a) Ex *inchoatus*.

quod terminus ad quem sibi directe correspondens sit esse incorporeum; sed secundum hanc positionem in omni substantiali mutatione corporum recedit materia a toto primo esse corporeo suo; ergo in omni sua substantiali mutatione transit ab esse corporeo ad esse incorporeum, sicut et quando recessit ab esse intellectivo vel vivo, transit ad esse non vivum vel mortuum. — Quod enim dicunt, quod licet terminus ad quem, in quantum dat esse corporeum, non opponatur priori esse corporeo, opponitur tamen ei, in quantum dat alium gradum essendi oppositum alicui priori gradui essendi: non solvit rationem praemissam, quia terminus ad quem proprie et directe correspondens termino a quo debet ei opponi secundum naturales leges motus; quando ergo materia simul recedit a pluribus gradibus essendi, puta, ab esse corporeo et ab esse organico et ab esse vivo: tunc unicuique istorum graduum debet dari proprius terminus ad quem ^(a) sibi oppositus. — Quod etiam dicunt per dispositiones praevias materiam disponi ad eductionem vel susceptionem formae generandae destruendas prius naturaliter quam forma generetur, satis improbatum est supra. Quomodo enim pro illo nunc in quo non sunt disponunt et inclinant materiam? Si dicas quod omnis motus inclinatur et tendit ad ultimum terminum suum in quo oportet eum necessario non esse: sciendum quod vel ipse motus est idem quod successiva acquisitio formae per ipsum acquisitae vel est causa effectiva ipsius formae aut alicuius dispositionis permanentis cum forma; nullo autem horum trium dato de nihilo serviret motus ad formam introducendam, immo potius impediret; constat autem quod nullum horum trium competit dispositionibus praeviis quas ipsi assignant. Praeterea, si per huiusmodi dispositiones accidentales nihil penitus tollitur de forma substantiali opposita formae generandae, tunc immediate ante primum nunc suae generationis est forma opposita tota integra et irremissa seu ita intensa et magna sicut unquam fuit; quomodo ergo, quamdiu materia sic stat sub forma opposita sic intensa, est eius materia disposita et ordinata ad susceptionem formae oppositae? immo oportet quod sit ad ^(b) hoc summe indisposita.

Tertium genus evasionum est ad inconvenientia sumpta ex quidditatibus diversorum graduum essendi ac formarum a quibus deno-

^(a) In mg.

^(b) V ab.

minantur. Cum enim dicitur quod corpus non dicetur univoce de corpore hominis vivo et mortuo vel de corpore vivo et de aliis corporibus, quia corpus in sua ratione includit formam corporeitatis tanquam partem suae quidditatis vel sui significati: respondent quod licet anima non sit forma corporea, dat tamen materiae esse corporeum et frigidum ^(a) et humidum et organicum; quae quidem non sunt in ipsa anima, sed solum in eius materia, nec sunt substantialia homini vel animali, sed solum accidentalia; et ista esse sunt univoca ^(b) cum illis quae dantur a formis corporeis et extensis, quamvis ipsae formae non sint univocae cum anima. — Cum etiam secundo dicitur quod caput differt specie a manu et nervus ab osse: respondent hoc esse falsum; non enim differunt nisi solum quoad sua esse accidentalia. — Cum etiam tertio dicitur quod ab una forma simplici et per essentiam omnino uniformi in eadem materia ex se omnino indistincta et homogenea non potest dari nisi unum esse simplex et homogenum et correspondens homogeneitati formae et etiam materiae: dicunt hoc esse falsum in illis formis quae virtualiter continent in se vim plurium formarum; licet enim sint homogeneae essentialiter, non tamen causaliter seu effective. — Cum etiam quarto dicitur quod una forma simplex per unum priorem gradum essendi ab ea datum non potest suam materiam disponere ad altiore participationem eius per quam acquirat ab ea alium altiore gradum essendi: dicunt hoc esse falsum, quando forma in tantum excedit suam materiam quod non potest per solum unum et primum gradum essendi ab ea sufficienter participari. — Cum etiam quinto dicitur quod nulla pars corporis animalium erit ^(c) densior altera, quia secundum Aristotelem ^(d 1) « densius est cuius partes sunt propinquiore seu unitiores, partes vero rari sunt magis distantes et magis extra se invicem diffusae »; quod non potest fieri, nisi in denso sint plures partes materiae simul sub eodem situ quam sint in rariore; cum autem anima sit spiritualis et simplex, non poterit esse causa maioris densitatis unius membri nec maioris aggregationis plurium partium materiae in ipso, et ita ossa non erunt densiora quam caro vel sanguis vel quam spiritus

^(a) Ex *fridum*.^(b) Al. m. ex *unica*.^(c) Corr. in ras.^(d) V *Aristotele*.⁽¹⁾ Cat., cap. 8, 10a 20sq.; cfr. *De caelo*, III, 1, 299b 8sq.

subtilissimi qui intra nervos et arterias currunt: respondent quidam quod sicut calor et frigiditas sunt quaedam formae contrariae et accidentales, sic densitas et raritas; nec oportet plus de materia esse in denso quam in raro, nisi pro quanto est ibi aliquando plus de quantitate secundum spicitudinem seu profunditatem. Alii vero dicunt quod quamvis in membro denso sit plus de materia quam in raro, nihilominus sicut ab anima simplici dantur diversi gradus essendi, sic dando illos dant materiae quod sit densior vel rarior; licet enim spiritualis simplicitas prohibeat animam non esse extensam aut densam vel raram, non tamen prohibet eam quin hoc possit causare in sua materia corporali.

Contra primam multipliciter arguitur^(a): Primo quidem, quia cum corpus hominis vel lapidis dicitur esse^(b) corpus, non est accidentalis praedicatio vel denominatio, immo est essentialissima et in quid; et idem est, cum dicitur esse caro vel esse complexionatum aut organicum; sed hoc est impossibile, si tunc non ponitur nisi solum quoddam esse accidentale. Secundo, quia esse corpus non est aliud quam habere materiam et formam corpoream seu idem quod compositum ex utraque; ergo si non habet formam corpoream, non est corpus. Et consimiliter sicut caro est quaedam species corporis, sic forma^(c) carnis est quaedam species formae corporeae, sicut et forma auri est quaedam species formae corporeae. Non enim caro significat vivum vel animatum, quia tunc nugatorie diceretur caro animari et vivificari ab anima aut esse animata; sicut nugatio est dicere quod caro est carnea seu incarnata vel corpus est corporeum. — Tertio, quia si omnia genera et differentiae animalis et hominis praeter solam ultimam non praedicant de homine nisi quosdam gradus essendi accidentales: tunc non solum habent rationem generum et differentiarum, sed etiam non constituent essentialem definitionem hominis. Et sic eorum positio incidit in inconveniens quod nobis opponit. — Quarto, quia illud esse per quod caro est substantia et corpus et per quod est caro non potest esse accidens eius; quid enim dicet quod carni sit accidentale quod sit caro et substantia aut quod homini sit accidentale quod sit homo et animal vel mihi quod sim ego? Hoc autem plenius probavi in quaestione an essentia sit suum esse. — Quinto, quia formam dare esse materiae non est aliud quam formam com-

(a) Al. m. mg.

(b) Dicitur esse ex e. d.

(c) Al. m. g.

municare materiae suum proprium esse formale, ita quod illud esse formale primo et per se ^(a) et essentialius et magis intrinsece convenit ipsi formae quam suae materiae; ergo si anima dat suo corpori esse corporeum et carneum et sic de aliis: oportebit quod omnia talia esse sint primo et per se in ipsa anima et magis quam in suo corpore; ex quo sequitur quod anima verius erit corporea et carnea quam sit sua caro. — Sexto, quia qua ratione isti gradus essendi dati ab anima non erunt in anima ^(b), sed solum in corpore: eadem ratione nec ceteri erunt in anima; ergo esse vivum et esse sensitivum et esse intellectivum non erunt in anima, sed solum in corpore; quod est valde absurdum. — Septimo, quia ex quo isti sic ponunt plura esse in homine: quare contra ponentes plures formas substantiales arguunt ex hoc, quia ut dicunt, unius entis non potest esse nisi unum esse?

Praeterea, aut primum esse quod anima dat suo corpori est esse simpliciter vel non. Si sic, ergo secundum rationem quam contra nos faciunt sequitur quod reliqua esse data ab anima non spectant ad esse simpliciter; ergo esse hominem et esse intellectivum et sensitivum et sic de aliis praeter esse corporeum non spectant ad esse simpliciter ipsius hominis, sed tantum eius esse corporeum est totum eius esse simpliciter. Si vero primum esse non est ^(c) esse simpliciter, ergo ex ipso et ex aliis sequentibus integratur unum esse simpliciter, quod ipsi contra nos inferunt pro impossibili. — Praeterea, ipsi ponunt quod primum esse quod dat quaecunque forma substantialis est esse simpliciter, nam ex hoc arguunt quod omnes formae sequentes dant solum esse secundum quid; ex quo patet quod multipliciter sibimet contradicunt. — Praeterea, quare anima, in quantum dat esse carneum vel corporeum, non poterit in corpore remanere et ista esse dare, quamvis dissolvatur unio eius secundum quam dat corpori esse vivum vel intellectivum, et maxime cum nihil oppositum esse corporeo vel carneo fiat in corpore, quando occiditur? Ergo quia esse formale quod per unionem formae cum materia communicatur materiae non fit a forma sicut a causa efficiente, quia tunc forma esset causa efficiens sui totius, id est, compositi ex forma et materia, quia formale esse materiae est idem quod formale esse compositi, et certe formale esse materiae non est aliud quam materiam informari a forma nec informare

(a) Al. m. mg. (b) Ex *animam.* (c) Add. interl. al. m.

materiam est aliud quam formam sibi inhaerere et uniri ut formam: ergo nihil est dicere quod praedicti gradus essendi non sint in anima, sed solum quod ab ea efficiantur in materia corporali. — Praeterea, omne efficiens ^(a) est prius actu quam suus effectus; ergo secundum hoc anima est prius actu quam efficiat huiusmodi esse in sua materia.

Secundum hoc etiam omnis materia praeter esse formalia facta a forma habebit in se illud esse quo forma est forma, eo scilicet modo quo habet totam ipsam formam; et habebit illa in se ut diversa, ita quod corpus habere animam et esse animae erit aliud esse quam esse animatum; quod est valde ridiculosum. — Praeterea, huiusmodi esse formalia facta ab anima habent aliquam essentiam aut sunt penitus nihil; essentia autem eorum aut est forma vel materia aut essentia composita ex ambabus; et si est forma, aut est forma substantialis vel accidentalis. Quocunque autem horum dato sequuntur multa inconvenientia et ridiculosa. Et quomodocunque sint formae, iterum secundum ipsos sequitur quod differant ab esse formali quod dant suae materiae. Praeterea, Deus potest facere effectus aliorum agentium absque ipsis; ergo poterit dare materiae esse corporeum et sensitivum et intellectivum absque aliqua forma substantiali et absque anima; et sic erit dare vivum sine vita et animatum sine anima et sensitivum sine forma et potentia sensitiva et corpus sine corporeitate; quod est aperta ^(b) contradictio. — Praeterea, quare anima dat uni materiae suae sexum feminineum et alteri sexum virilem? nunquid anima feminae habet in se aliquid essenziale differens ab aliquo essentiali animae masculini, propter quod illa dat sexum feminineum et ista masculinum? non enim potest dici quod ex sola nuda essentia materiae primae causetur discretio sexuum. Quare etiam anima feminae non dabit ei potentiam generativam aequalem et uniformem generativae potentiae viri? certe, non est dare causam, nisi praeter animam et materiam primam ponas multas formas alias et dispositiones in corpore et in membris. Et idem oportet dici de omnibus morbis et monstruositatibus cum quibus saepe gignitur proles, puta, cum morbo leprae vel caecitate vel naturali amentia vel cum tribus manibus aut duodecim digitis.

Contra secundam sunt septem rationes praemissae. — Praeterea, Aristoteles quem sequuntur est

(a) Al. m. ex *fficiens*.

(b) Ex *aperte*.

aperte contra ipsam; nam in suo libro *De anima* ⁽¹⁾ dicit quod « visus esset anima eius », et propter hoc dicit « quod oculus erutus est oculus aequivoce et secundum quid », quia non habet visum; ergo secundum eum membra seu organa a diversis potentiis informata, ut auris ab auditu et oculus a visu et nasus ab odoratu et lingua a gustu, sunt specie diversa. Et certe, hoc ipsum probant omnes rationes quibus probatur potentias animae esse substantiales animae et item omnes quibus probatur quod diversae rationes ^(a) animae includunt in se diversas formas animae. — Praeterea, corporalis complexio unguis et pili et ossis et carnis et medullae et sanguinis non minus differunt quam substantialis complexio seu mixtio auri et argenti et plumbi et stanni ^(b), nisi quis dicat omnes nostros sensus plus decipi in his quae assidue comedimus vel gustamus ^(c) quam in plumbo et stanno ^(d); quod est valde absurdum. — Praeterea, in corpore animalium sunt multa discontinua; nam os non continuatur cum nervo nec cum medulla nec cum alio osse nec venae cum sanguine, quamvis per modum alium ad invicem colligentur; omnia autem corpora discontinua, in quantum talia, differunt numero; ergo oportet quod eorum materiae numeraliter distinguantur per aliquas proprias formas. — Oportet etiam quod sicut materiae numeraliter distinguuntur, sic habeant aliquas proprias formas numero diversas a quibus materiae recipiant diversa esse numeralia; constat autem quod istae formae non possunt esse anima, quia in omnibus membris unius animalis non est nisi una et eadem anima. — Si dicas quod solae diversae quantitates ad hoc sufficiunt: contra hoc est, quia quantitas accidentalitatis exigit aliquam formam substantialem in qua fundetur. — Oportet etiam dare causam numeralis distinctionis et discontinuationis ipsarum quantitatum, cum forma substantialis secundum eos sit tantum una et unigenea. — Praeterea, in quantum praedicta membra sunt plura numero, pro tanto sunt plura entia et plures substantiae et plura corpora; sed substantiae non possunt esse plures, nisi habeant plures materias et plures formas substantiales. Nec est contra hoc quod dicimus huiusmodi membra sic discontinua habere unam animam pro una forma substantiali et esse partes unius animalis et unius substantiae; quia praedicta pluralitas non contradi-

(a) V *ratione*. (b) V *stagni*. (c) V *gestamus*. (d) V *stagni*.

(1) Lib. II, 1, 412 b 18sqq.

cit huic unitati, quia unitas animalis exigit plures partes secundum se et absolute specie diversas ad unam tantum formam ultimam et ad unum totale compositum et suppositum ordinatas.

Contra tertiam sunt omnes rationes contra primam et secundam factae. — Praeterea, dato quod anima possit plures gradus essendi causare in sua materia, saltem primum gradum essendi dabit uniformem et uniformiter omnibus partibus suae materiae primae et nudae; hoc autem dato omnibus uniformiter, sequitur quod secundum dabit uniformiter, quia primus gradus disponit uniformiter totam materiam ad secundum, et idem sequetur de tertio et sic deinceps usque ad ultimum, et ita cuilibet parti dabit omnes complexiones et figuras omnium membrorum et omnes potentias suas et actus omnes eorum; cuius oppositum experientia sensus docet. — Praeterea, ex quo materia per unicam compositionem sui cum anima et per unicam informationem eius ab anima recipit totam animam, videtur quod eadem ratione totum esse animae et totum esse quod potest sibi dari ab anima recipiet sola unica receptione. Totum etiam esse quod recipiet erit sic unum sicut est ^(a) tota essentia animae quam recipit. — Praeterea, quando dicunt animam continere in se vim plurium formarum inferiorum, aut intendunt quod earum quidditates in se habeat, quod est impossibile et ipsimet hoc negant, aut intendunt quod habeat earum potentias per quas suis materiis dant esse, et tunc aut intendunt quod habeat eas univocas, aut non. Primum autem est impossibile, sive illae potentiae sint ipsae essentiae formarum, sive sint propriae passionis earum; praeterea, perinde est potentias corporales formarum corporalium esse in anima quod et esse in ea plures formas corporales, nam ipsae potentiae habent aliquas proprias essentias formales et intra certa genera et certam speciem limitatas. Si vero non sint univocae, sed generis ac speciei longe superioris, scilicet intellectualis, tunc consimiliter omnis proprius et immediatus actus earum differet genere et specie a propriis et immediatis actibus omnium corporalium seu inferiorum formarum et potentiarum, iuxta quod omnis intrinsecus et immediatus actus potentiae intellectivae differt ab omni proprio actu potentiarum sensitivarum.

Praeterea, aut prout sunt in anima, habent solam unam

(^a) Corr. interl.

essentiam aut plures. Si solam, ergo realiter seu essentialiter sunt tantum una potentia, ac per consequens totum esse quod dant suae materiae erit consimiliter unum, et ita esse corporeum et organicum et sensitivum et intellectivum non habebunt nisi unam quidditatem seu essentiam. Si vero habent plures essentias, tunc quantum esse corporeum differt ab esse intellectivo vel sensitivo, tantum potentia dans esse corporeum differt a potentia dante esse intellectivum vel sensitivum, et quantum illud esse est inferius isto, tantum illa potentia erit inferior ista; ex quo sequitur quod illae potentiae ita parum poterunt concurrere in anima sicut et illa esse. — Praeterea, potentia animae per quam dat esse corporeum et extensum est ^(a) per essentiam simplex et intellectualis. Quomodo ergo ab ipsa per se et immediate fluit ^(b) et resultat forma extensionis et calor et frigiditas et siccitas et humiditas ad invicem commixta et omnes formae sensibiles et naturales corporis humani? Quomodo etiam ab eadem simplici potentia vel essentia fluent simul in eadem materia tot formae contrariae et plures aliae diversorum generum, puta, odor, sapor, color et consimilia? — Praeterea, calor eductus de potentia materiae corporalis differet specie et etiam genere a calore non educto de materia, sed solum fluente et resultante ab essentia animae. Et idem erit de omnibus aliis corporalibus et naturalibus formis corporis hominum. — Praeterea, adhuc non impeditur quin quaelibet ^(c) istarum potentiarum det cuilibet parti materiae esse quod dare potest, ex quo omnes partes materiae sunt ex se unigenae ac per consequens et uniformiter unitae ipsi animae.

Contra quartam sunt consimiliter omnia superius praemissa. Praeterea, nonne maius est immediate participare totam essentiam animae quam totum esse quod fluit ab ipsa? Si ergo materia per primam et unicam unionem animae ad ipsam et e contrario habet totam essentiam animae: ergo multo magis totum eius esse. Quare etiam totum illud esse non est unum et adaequatum toti uni essentiae animae in corpore iam receptae? — Praeterea, quid est dicere quod forma tota iam impressa suae materiae disponat materiam ad eandem formam amplius et altius recipiendam seu participandam? — Praeterea, nunquid altius est totam intellectualem simplicitatem et simplicem intellectualitatem animae esse receptam in materia quam quod post hoc reci-

(^a) Al. m. mg. *per... est.*

(^b) Ex *fuit.*

(^c) Ex *quolibet.*

piat esse extensum et corporeum ab ea? — Praeterea, ad recipiendum esse formae ab ipsa forma non exigitur nisi sola unio formae cum materia et praedisponentia ad illam unionem; ergo post unionem non exigitur ibi alia dispositio.

Contra quintam arguitur et primo contra primam responsionem eius qua dicitur quod in denso non est plus de materia quam in raro eiusdem quantitatis. Quando enim densum per rarefactionem extenditur, tunc materia eius accipit maiorem quantitatem et maiorem locum et situm; sed eadem pars materiae non potest simul occupare duos situs sibi adaequatos. Oportet etiam quod alia pars materiae sit sub una parte quantitatis et alia sub alia; ergo oportet ^(a) quod aliqua pars materiae quae prius erat simul cum ^(b) aliqua alia sit extra illam extensa seu posita et situata. Item, e contrario, quando rarum condensatur, tunc materia sua minorem habet quantitatem et minorem situm et locum; quod non potest fieri, nisi aliquae partes eius quae prius habebant ^(c) situm distinctum a situ aliarum fiant simul cum aliqua aliarum in eodem situ et in eadem positione. — Contra secundam autem responsionem ibi datam sunt omnia superius dicta. — Praeterea, secundum eos anima ante primum esse quod dat materiae invenit eam ubique aequaliter densam vel raram, immo nec densam nec raram nec extensam nec punctalem. Quomodo ergo anima per solam suam praesentiam spirituales et simplices extendit et figurat eam ac densat et rarificat et non potius sub sua spiritali simplicitate unit et tenet eam non extensam nec punctalem nec situatam nec densam nec raram, sicut eam invenit? Quare etiam in primo esse quod dat ei aggregat plures partes materiae sub uno situ eas condensando et alias amplius dispergit ipsas rarificando, aut si hoc non facit in primo, quare facit hoc in secundo, vel si nec in secundo, quare in tertio.

Ostensa ridiculositate evasionum circa naturalia restat ostendere temeritatem simul et ridiculositatem evasionum quas dant contra inconvenientia fidei christianae contraria et in ipsorum positione directe vel per quandam consequentiam inclusa.

Et primo breviter nomino ipsa. Primum enim est quod originale peccatum non contrahetur nec aliqua infectio eius. — Secundum est quod corpus nostrum non est

(a) Al. m. mg.

(b) Al. m. mg.

(c) Al. m. ex *habeant*.

plus per vim naturalem patrum genitum et formatum quam corpus Christi nec etiam aliter, et sicut tota formatio corporis Christi fuit a solo Deo, sic et corporum nostrorum. — Tertium est quod corpus Christi mortuum non fuit idem numero cum corpore Christi vivo, et item quod forma substantialis quam habuit eius corpus mortuum fuit sic perfecte unita personae Christi sicut et corpus Christi vivum, quamquam haec forma non spectet ad Christum, immo sit per agens corporale educta in morte eius et iterum expulsa in resurrectione eius, aut si non fuit unita personae Christi, tunc ipsa et eius materia habuerunt suppositum aliud a personali supposito Christi. — Quartum est quod in sacramento altaris panis non convertitur in totum corpus Christi et in eius carnem et ossa, sed tantum in solam primam materiam eius, et sic falso dixit Christus: *Hoc est corpus meum* ⁽¹⁾. — Quintum est quod conversio vini non fit in solum sanguinem, immo aequae bene in totam materiam corporis Christi, nec e contrario est ratio quare panis magis convertatur in materiam corporis Christi quam in materiam sanguinis eius. — Sextum est quod falsum est verbum Ioannis in prima epistola sua dicentis ⁽²⁾ quod *spiritus, aqua et sanguis ferunt testimonium in terra*, quod Christus est veritas, id est, verus homo, sicut tres testantur in caelo quod ipse verus est Deus. — Septimum est quod falsum est verbum Davidis ⁽³⁾ et Petri ⁽⁴⁾ dicentium quod *caro Christi non vidit corruptionem*. — Octavum est quod vera est aut esse potest haeresis Eutychii quam impugnat Gregorius, libro XIV *Moralium* in fine ⁽⁵⁾, super illo verbo Iob ⁽⁶⁾: *Et rursum circumdabor pelle mea et in carne mea videbo Deum*. — Nonum est quod vel anima rationalis est mortalis vel omnis homo est et fuit necessario immortalis. — Decimum est quod intellectus noster non differt a sensibus nostris et quod erit potentia organica, sicut sunt potentiae sensitivae, nec in homine erit libertas seu aliqua potestas libera. — Undecimum est quod Scriptura Sacra est falsa vel ridiculosa, cum Genesis 2 ⁽⁷⁾ ait: *Formavit Deus hominem de limo terrae et inspiravit in faciem eius spiraculum vitae* et cetera; constat enim quod Deus non formavit animam primi hominis de limo terrae, sed tantum corpus eius; ergo Scriptura vult

⁽¹⁾ Matth. 26, 26; Marc. 14, 22; Luc. 22, 19. ⁽²⁾ 1 Ioh. 5, 8. 6. 7.

⁽³⁾ Psalm. 15, 10.

⁽⁴⁾ Act. 2, 27.

⁽⁵⁾ Cfr. lib. XIV, 56 (PL 75

1077 sqq.).

⁽⁶⁾ Iob 19, 26.

⁽⁷⁾ Gen. 2, 7.

hominem quoad suum corpus humanum prius fuisse formatum de terra et ^(a) humanam faciem habuisse quam inspiraret spiraculum vitae, id est, animam in faciem eius. Et consimilem ordinem tenet Iob, quando capitulo 10 ⁽¹⁾ ait: *Nonne sicut lac mulsisti et sicut caseum me coagulasti, pelle et carnibus vestisti me, ossibus et nervis conpegisti me et misericordiam tribuisti mihi*, et post de ^(b) anima subdit, vitam; ubi nota quod ubique dicit « me » tanquam declarans quod in quolibet primorum semper datur aliqua forma proprie spectans ad naturam et personam prolis. Item, Ezechielis 37 ⁽²⁾, dicit propheta se in visione vidisse quomodo ossa accesserunt ad ossa, unumquodque ad iuncturam suam ac deinde ascenderunt super ea nervi et carnes et extenta est cutis desuper et spiritum non habebant; Deoque iubente prophetavit ad spiritum dicens: *A quatuor plagis veni, spiritus, et insuffla super interfectos hos, et reviviscant, et ingressus est in ea spiritus et vixerunt*. Ecce quod Deus in visione prophetica ostendit formam ossium et nervorum et carnum ordine naturae etiam in futura resurrectione praeire infusionem animae et vivificationis ipsius corporis. Ridiculosum autem est dicere quod formam carnum et nervorum primo det resurgentibus, ut ipsam postmodum destruat, cum animam ipsis reuniet, aut quod corpus Adae de terra formaverit, ut eandem formam destrueret, cum animam corpori formato infudit. Item, quando Genesis 1 ⁽³⁾ Scriptura narrat totam corporalem materiam mundi esse primo creatam et hoc cum aliquali confusa et obscura distinctione formarum, propter quod *terra erat inanis et vacua et abyssus aquarum erat tenebrosa*, ac demum secundo die fecit Deus firmamentum, id est, caelum in medio aquarum et quarto die fecit in caelo de luce primo creata solem et de aliquibus partibus caeli fecit lunam et stellas: nunquid haec narrando satis aperte insinuat plures formas esse in sole, quarum una facta est ante omnem diem, secunda in primo die et tertia in secundo aut saltem in quarto? Et idem attende in reliquis operibus sex dierum et maxime in operibus priorum quatuor dierum. De hoc autem plenius tetigi in lectura vel postilla super Genesim.

^(a) In mg.

^(b) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Iob. 10, 10-12.
per totum.

⁽²⁾ Cfr. Ezech. 37, 7-10.

⁽³⁾ Cfr. Gen. cap. 1

Igitur quantum ad primum, scilicet de infectione originalis peccati, cum dicitur eis quod si in hora creationis et infusionis animae proles est materia sui corporis ab omni forma altera penitus denudata, tunc nullam infectionem Adae vel parentum in se habet nec aliquam pravam dispositionem, immo est purissima in sua nuda essentia, sicut esse potest, nec anima habet ex se tunc aliquid impurum, quia ex se non habet tunc nisi quod a Deo creante accipit; ergo nec ex parte corporis nec ex parte animae contrahit proles aliquam vitiositatem vel impuritatem nec aliquam malam concupiscentiam nec aliquam necessitatem peccandi vel vitiose aliquid concupiscendi nec penitus aliquam pronitatem vel inclinationem ad aliquod malum; ex quo iterum sequitur quod quicquid in nobis est vitiosae pronitatis ad malum aut gravitatis ad bonum non factae per nostrum actualem consensum quod totum Deo debeat imputari tanquam totali factori: respondent quod originale peccatum aut quaecunque eius infectio non ponit in nobis aliquid positivum, sed solum privationem iustitiae seu rectitudinis datae Adae et nobis in Adam, et propter peccatum Adae non datur nobis. Dicunt etiam quod peccatum originale non dicit aliquid absolutum, sed solum relationem nostri ad primum parentem et ad primum peccatum eius; propter quod fuit originali iustitia spoliatus tam pro se quam pro nobis, prout in ipso eramus.

Quamvis autem contra hoc essent multa dicenda, et in tractatu de originali peccato plura scripserim contra ista: breviter nunc insinuo in hoc dicto ^(a) plures errores implicari et supradictum errorem non solvi, sed potius augeri. Primo quidem, quia indubitabilis et universalis experientia clamat nos nasci cum maxima pronitate ad malum. Et hoc ipsum clamat Scriptura Sacra, Genesis 8, dicendo ⁽¹⁾: *Sensus et cogitatio humani cordis ad malum prona sunt ab adolescentia sua*. Et [ad] Romanos 7, clamat ⁽²⁾ Paulus iam baptizatus: *Ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato, quia bonum quod volo non ago ^(b), sed malum quod odi facio; non enim ego operor illud, sed peccatum quod habitat in me facit illud, scio enim quia iam non habitat in carne mea bonum; invenio igitur mihi volenti facere bonum quod malum adiacet mihi, video enim aliam legem*

^(a) Al. m. ex dico. ^(b) Ex ego.

⁽¹⁾ Gen. 8, 21. ⁽²⁾ Rom. 7, 14-23.

in membris meis repugnantem legi mentis meae et captivantem me in lege peccati quae est in membris meis. Quam quidem legem supra eodem⁽¹⁾ vocaverat *passiones peccatorum quae operabantur in membris nostris* et cetera. Iob etiam clamat⁽²⁾: *Quare me posuisti contrarium tibi et factus sum mihimetipsi gravis?* Augustinus etiam in pluribus libris contra haeresim Pelagianam editis hoc ipsum assidue et expressissime clamat, VIII libro *De nuptiis et concupiscentia*, capitulo 2⁽³⁾, dicit: « Intentio huius libri haec est ut carnalis concupiscentiae malum propter quod homo qui per illam nascitur trahit^(a) originale peccatum discernamus a bonitate nuptiarum; haec enim pudenda concupiscentia nulla esset, nisi homo quandoque peccasset, fieret quippe sine isto morbo seminatio filiorum sine quo nunc fieri non potest ».

Quaero igitur ab istis unde est sic nostrae naturae^(b) insertum hoc vitiosae et foedae et libidinosae concupiscentiae malum nos sic necessitans ad peccatum ut dicat Iohannes⁽⁴⁾ quod *si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus?* Et Paulus, [ad] Romanos 3⁽⁵⁾, dicit: *Omnes enim*^(c) *peccaverunt.* Et Ecclesiastes 7⁽⁶⁾ dicitur: *Non est homo iustus in terra qui faciat bonum et non peccet.* Et Iacobus⁽⁷⁾ dicit: *In multis offendimus omnes.* Rursus, quare peccatum Adae imputabitur nobis, ex quo nihil de eius peccato est in nos transfusum, immo tota impuritas materiae nostrae a parentibus acceptae tollitur a Deo prius naturaliter quam anima creetur? Et Augustinus, I *Retractionum*, capitulo 8⁽⁸⁾, retractans illud quod, libro III *De libero arbitrio*⁽⁹⁾, dixerat, scilicet « Quis^(d) peccat in eo quod nullo modo caveri potest? », subdit contra hoc exceptionem dicens: « Sunt etiam necessitate facta improbanda, ubi vult homo recte facere et non potest; nam unde sunt voces illae⁽¹⁰⁾: *Non quod volo bonum facio, sed quod nolo malum hoc ago;* et illud⁽¹¹⁾: *Caro concupiscit adversus spiritum et e contrario, ut non ea quae vultis faciatis* »; sed haec dicta sunt ex illa mortis damnatione venientia, et cetera. Quo-

(^a) Ex trahitur.

(^b) Nostrae naturae ex naturae nostrae.

(^c) Al. m. mg.

(^d) Ex Qui.

(¹) Rom. 7, 5.

(²) Iob 7, 20.

(³) Lib. I, 1 (PL 44, 413 sq.).

(⁴) 1 Ioh. 1, 8.

(⁵) Rom. 3, 23.

(⁶) Eccl. 7, 21.

(⁷) Iac. 3, 2.

(⁸) Lib. I, 9, n. 5 (PL 32, 597).

(⁹) Lib. III, 18 (PL 32, 1295).

(¹⁰) Rom. 7, 15.

(¹¹) Gal. 5, 17.

modo etiam relatio nostri ad primum peccatum Adae habet in nobis rationem peccati, quare etiam oportet nos referri ad primum peccatum eius potius quam ^(a) ad primam innocentiam eius aut quam ad solum naturale bonum suae naturae aut potius ad solam primam materiam quam ab ipso solam et nudam secundum istos accepimus? ^(b).

Attamen dicunt ad hoc quod sicut exterior actio membrorum nostrorum mota a mala voluntate est mala et culpabilis propter culpabilem malitiam malae voluntatis, sic proles hominis est mala et culpabilis ex hoc quod eius generatio est mota a mala voluntate primi hominis. — Sed isti multum in hoc delirant, quia membra nostra et eorum actio sunt in eadem persona et eiusdem personae cum nostra voluntate mala vel bona, proles autem est alia persona a personis suorum progenitorum; malitia autem unius personae non sic reddit formaliter malam vel culpabilem aliam personam sicut malitia propriae voluntatis reddit culpabiles actiones eiusdem personae ab illa mala voluntate causatas. — Item, septem rationibus hoc improbavi in quarta parte tractatus de originali peccato. — Rursus, qua ratione propter eius peccatum non datur nobis a Deo originalis iustitia, ex quo nihil accipimus ab eo nisi solum materiam primam ab omni vitio primitus et divinitus depuram? — Ulterius, quare sola negatio originalis iustitiae per nostrum actum non causata, sed in creatione nostrae animae nobis a Deo negata imputatur nobis ^(c) ad culpam potius quam si Deus sic nos non de materia parentum, sed de terra formasset sicut formavit Adam? nunquid enim nostram essentiam per se solam absque alio factam habet Deus odire, cum ipsa, in quantum talis, non sit malum, immo sit purum bonum naturae et purus effectus Dei.

Praeterea, Christus in parabola de Samaritano dicit ⁽¹⁾ hominem qui incidit in latrones non solum a latronibus spoliatum, sed etiam gravissime vulneratum ^(d) et plagatum; ergo praeter privationem gratiae asserit Christus eum habere plagas pravae concupiscentiae legibus praeceptorum a Christo ligatas et ^(e) per vinum et oleum infusum curatas. — Quomodo etiam accepimus nos in Adam originalem iniu-

^(a) Al. m. mg. ^(b) Ex accipimus. ^(c) Al. m. mg. ^(d) V vulneratum.
^(e) Sequitur ras.

⁽¹⁾ Cfr. Luc. 10, 30.

stitiam ^(a), ex quo ad nos non poterat transmittere nisi solam materiam primam et nudam corporis nostri? — Sed forte aliter respondebunt quod quamvis prava dispositio materiae prolis tollatur in hora creationis animae, nihilominus eius immediata praecursio est causa concupiscentiae vitiosae, quia anima unitur materiae secundum exigentiam dispositionis praecurrentis. Contra hoc satis locutus sum supra. — Praeterea, quomodo dispositio, ut est iam praeterita et expulsa et ut est iam omnino nihil, potest esse causa effectiva nostrae pravae concupiscentiae? aut quare cogitur Deus unire animam corpori secundum exigentiam dispositionis iam expulsaе, et maxime cum expellatur et destruat per vim contrariam sibi, pro quanto scilicet omne corrumpens, in quantum corrumpens, opponitur ei quod corrumpit?

Quantum autem ad secundum respondent quod pro tanto corpus nostrum fit plus per naturalem generationem et per cooperationem parentum quam factum sit corpus Christi, quia ipsi genuerunt praecurrentes dispositiones corporis nostri, quamvis postmodum expellantur a Deo, cum anima creatur, et quia praedictae dispositiones fuerunt secundum legem carnalis concupiscentiae factae, ideo concipimur et nascimur cum peccato.

Videsne stoliditatem ridiculosam? quid enim ad nos spectat generatio eius quod non est in nobis nec est nec fuit aliquid nostri? Praeterea, ex quo tota forma corporis nostri et animae nostrae datur nobis a solo Deo in creatione et infusione animae: ita vere sumus totaliter formati secundum corpus et animam a solo Deo sicut Christus, in quantum homo. Quare est ergo articulus fidei quod solus Christus est de Spiritu Sancto conceptus et quod solus est absque operatione humana formatus tanquam lapis sine manibus de monte abscissus? Frustra etiam Apostolus, [ad] Hebraeos 7 ⁽¹⁾, ostendit Levi fuisse decimatum per Abraham dantem decimas Melchisedech gerenti typum Christi, redditque huius causam, *quia adhuc in lumbis patris erat*, quando pater decimatus est a Melchisedech. Frustra etiam Augustinus, libro X *Super Genesim ad litteram*, hoc pertractans dicit ⁽²⁾ quod ideo Levi decimatus est cum patre

(^a) Al. m. mg. ex iustitiam.

(¹) Cfr. Hebr. 7, 4-18. (²) Cfr., *De Gen. ad. lit.*, X, 19, 20 (PL 34, 423 sq.).

Abraham, quia natus est ex eo per legem concupiscentiae repugnantem legi ^(a) mentis, ita quod fuit in patre secundum rationem seminalem; Christus vero non est ibi ^(b) decimatus, quia non fuit ibi secundum rationem seminalem, sed tantum secundum corpulentam materiam, nec traxit inde fervorem vulneris, sed materiam medicaminis. Et post hoc ⁽¹⁾ subdit: « Eadem namque caro Abrahae et etiam primi hominis habebat simul vulnus praevaricationis et medicamentum vulneris; vulnus quidem in lege membrorum repugnante legi mentis quae per omnem carnem inde propagatam seminali ratione quasi transcribitur, medicamentum autem vulneris in eo quod inde sine opere concupiscentiali in sola materia corporali per divinam conceptionis formationisque rationem de Virgine assumptum est ». Ergo alterum duorum sequitur necessario ex dicto ipsorum: aut scilicet quod Christus contraxerit ab Adam peccatum et sit secundum legem concupiscentiae et secundum rationem seminalem formatus sicut nos, aut quod nos sumus absque originali peccato et absque lege concupiscentiae a solo Deo formati sicut et ipse. Quodlibet autem horum destruit totam fidem Christi Redemptoris.

Quantum autem ad tertium respondent quod corpus Christi mortuum fuit duplici ratione idem numero cum corpore Christi vivo: prima est propter identitatem suppositi, secunda est propter identitatem materiae.

Prima improbatur, quia dato quod Christus assumeret aliud corpus, tunc ambo corpora haberent idem suppositum, et tamen falso diceretur quod primum corpus esset istud secundum nec tollere istud esset tollere aliud, nec propter identitatem suppositi ambarum manuum Christi potest nunc vere dici quod dextera manus eius sit sinistra manus eius. Quando autem Lucae ultimo ⁽²⁾ dicitur quod *mulieres ingressae in sepulchrum non invenerunt corpus Domini Iesu*, vel cum Iohannis 19 ⁽³⁾ dicitur quod *Ioseph rogavit Pilatum ut tolleretur corpus Iesu*, et paulo post: *Venit ergo et tulit corpus Iesu*, et iterum post: *Acceperunt ergo corpus Iesu et ligaverunt cum linteis*: nunquid hoc dicitur de eodem corpore quod habuerat ante mortem? Patens est nimis quod sic. Quis etiam dicet quod natura Christi humana sit eadem numero cum natura eius divina, pro eo quod habent unum et idem supposi-

^(a) Al. m. ex *lgi*.

^(b) Al. m. mg., del. *enim*.

⁽¹⁾ L. c., X, 20 (PL 34, 424).

⁽²⁾ Luc. 24, 3.

⁽³⁾ Ioh. 19, 38-40.

tum? Absit! immo sunt numero duae naturae. Constat autem quod corpus Christi non est nomen suppositi, sed solum unius partis suae naturae humanae.

Secunda etiam improbatur, primo, quia secundum hoc, quando de aere ^(a) factus est ignis vel de asino bos, remanente eadem ^(b) materia numero, tunc vere dicitur quod aer et ignis ex eo genitus sunt idem ens numero et quod asinus et bos ex eius materia genitus sunt idem anima numero. Quod est valde absurdum et ab omnibus communiter negatum. — Secundo, quia quanto ^(c) forma habet plus de esse quam sua materia, tanto unitas et diversitas rei plus causatur ab unitate vel diversitate suae substantialis formae et specificae, unde et Aristoteles concedit ⁽¹⁾ quod substantiae specie diversae sunt diversae numero. Si ergo in corpore Christi mortuo fuit alia forma substantialis quam in corpore Christi vivo, sequitur quod plus debuit dici diversum specie et numero quam unum. — Tertio, quia corpus non est nomen solius materiae primae, praecipue corpus talis vel talis hominis. Cum autem de corpore Christi mortui dicebatur « hoc corpus Christi est idem corpus numero cum corpore quod habuit ante mortem », identitas haec denominat ^(d) corpus Christi et ponitur de ipso. Ergo non est sensus quod sola materia corporis eius esset idem corpus, immo quod corpus eius ex tali materia et ex tali forma compositum erat idem corpus cum vivo.

Sed ipsi contra nos reobiciunt quia corpus eius vivum informabatur ab anima, non autem corpus eius mortuum; ergo differebant saltem in forma ultima et specifica. — Dicendum quod si diceretur « corpus mortuum est corpus vivum », ita quod identitas utriusque referretur ad identitatem vitae, tunc eorum ratio bona esset; certum est enim quod corpus mortuum non habet in se speciem vitae nec specificam differentiam vivi. Sed ex hoc non sequitur quin habeant eandem specificam formam organizationis et complexionis et corporeitatis. Et ideo quantum ad hanc speciem optime dicuntur esse idem corpus et sic de aliis membris; nam ista primo et per se designant formas corporeas, non autem animam, nisi pro quanto corpus tale est unibile animae vel unitum.

^(a) Ex *here*.

^(b) Al. m. ex *adem*.

^(c) Al. m. mg.

^(d) Al. m. ex *denominas*.

⁽¹⁾ Cfr. *Cat.*, cap. 5, 3a 37sqq.

Quantum autem ad illud de nova unione novae formae substantialis quam ponunt in corpore Christi mortuo ac per consequens et de novo substantificatam in persona Christi respondent hoc non esse inconveniens. Quod probatur per simile: quia cibus a Christo comestus convertebatur per vim nutritivam et ^(a) augmentativam in corpus Christi ac per consequens uniebatur personae Christi. Ille etiam humor qui de Christi corpore per sudorem vel per modos alios exhalabat, puta, cum superfluitatem unguium a suo corpore resecebat vel cum spuendo sputum extra se mittebat, amittebat ^(b) substantificationem sui priorem in persona Christi, quia ex tunc non erat pars corporis Christi. Quando etiam plures novae passiones et novi motus vel actus in eius corpore vel anima de novo fiebant et tandem esse desinebant: oportebat quod, sicut fiebant, sic in persona Christi de novo substantificabantur, quam substantificationem amittebant, cum esse desinebant. Praeterea, nunquid corpus Christi mortuum habuit aliquas proprietates, puta, pallorem ^(c) et solutionem alicuius harmoniae quas non habebat vivum?

Sed contra ipsos arguitur hoc non includere talem inconvenientiam qualis includitur in primo; quia substantialis forma principalium et radicalium partium corporis Christi non fuit minus principaliter et radicaliter unita et substantificata in persona Christi quam fuerit radicalis materia principalium partium eius. Tenet autem fides catholica quod principalis materia corporis Christi fuit sic absolute et immobiliter unita personae Christi quod per separationem animae nec per quemcunque alium modum fuit separata a Christi persona nec separabilis. Ergo non minus debet hoc teneri de omni substantiali forma praedictae materiae. Ergo substantialis forma principalium et radicalium partium corporis Christi mortui fuit indissolubiliter unita personae Christi. Non est autem simile de materia nutrimentali aut de passionibus et motibus et actionibus: quia secundum ordinem naturae haec primo et per se non substantificantur in supposito naturae cuius sunt, sed solum per hoc quod sunt in illa natura; pars enim nutrimentalis non participat naturam carnis vel ossis nisi modo et ordine secundario et per unionem sui ad partem radicalem, nec accidentia passionalia aut in continuo fieri fluentia non habent ex ordine naturae immobilem existentiam et cohaerentiam in suo subiecto ac

(a) Add. interl. al. m.

(b) Al. m. mg.

(c) Al. m. ex *pallorum*.

per consequens nec in supposito sui subiecti; persona autem Christi substantificabat omnia pertinentia ad suam humanitatem, prout exigebat rectus ordo suae naturae humanae et eorum quae in ipsa erant. — Praeterea, quod erat oppositum naturae Christi humanae et toti formae substantiali eius et directe spectans ad aliam substantiam et naturam nullatenus erat uniendum personae Christi propter suam humanitatem. Nunquid enim esset inconvenientissimum quod Deus permisisset corpus Christi verti in formam asini vel serpentis, quamvis de absoluta natura corporis hoc esset possibile? Quis enim dicet quod propter unionem naturae humanae cum persona Dei deberet tali personae uniri forma asini vel bufonis, cum hoc sit abominabile cogitare?

Quantum autem ad quartum et quintum respondent quidam quod quamvis panis convertatur in solam materiam corporis Christi, nihilominus vere dicitur converti in corpus eius et in eius carnem et ossa et non in sanguinem. Et hoc duplici ex causa. Prima est per sinodochen: est enim usus Scripturarum Sanctarum et etiam sermonis vulgaris saepe per partem designare totum et e contrario, ita quod etiam aliquando per unam partem designatur alia, ut Genesis 14 ⁽¹⁾ dicit rex Sodomae ad Abraham: *da mihi animas* et cetera, id est, homines; et capitulo 46 ⁽²⁾ dicitur, *cunctae animae egressae de femore Iacob et ingressae cum Iacob in Aegyptum* et cetera, cum tamen ipsae animae non sint egressae de femore Iacob, sed solum personae et hoc non ratione animarum, sed ratione corporum. — Secunda est propter esse formale sine quo non est materia corporis Christi: quamvis enim materia illa ut ab omni suo esse formali separata non sit vocanda corpus vel caro, potest tamen, prout habet in se esse corporeum et carneum, sicut et dicitur extensa, prout habet esse extensum. Propter autem differentiam quae est inter esse carnis et esse sanguinis sumitur ratio quare panis debuit tantum converti in materiam quae habet esse carnis vel ossis, vinum vero in solam materiam quae habet esse sanguinis.

Prima autem improbatur: Primo, quia temerarium est dicere Christum in solemni institutione sacramentorum et specialiter in institutione summi sacramenti in quo ipse veraciter existit et solemniter adoratur usum esse ^(a) verbo aequi-

^(a) V *usus sit* pro *u. e.*

⁽¹⁾ Gen. 14, 21.

⁽²⁾ Gen. 46, 26.

voco, sumendo scilicet corpus suum pro sola prima materia eius et consimiliter sanguinem suum pro sola prima materia eius. Nec est simile de praefata aequivocatione vulgari, quia frequentia communis usus et circumstantiae locutionis non sinunt hominem ibi errare vel dubitare quin ibi pars sumatur pro toto vel e contrario. Ex nulla autem locutione Christi nec ex aliqua circumstantia eius potest conici quod ipse tunc loqueretur ^(a) sinodochice, sumendo scilicet corpus et sanguinem suum pro sola prima materia eorum; quin potius apparet contrarium, tum ex hoc quod signanter distinguit inter corpus et sanguinem, tum ex hoc quod non dixit « hoc est humanitas mea vel hoc est ego » seu « hoc est persona mea », cum posset aequè bene per sinodochen dici pro sola parte materiae. Praeterea, Christus instituit hoc sacramentum sub specie panis et vini in signum cibi et potus. Constat autem quod sola prima materia panis vel carnis non habet rationem cibi humani, nec sola prima materia vini vel sanguinis est potabilis nec administrans nobis humorem qui quaeritur per potum. — Secunda etiam improbatur: Primo, per omnia superius dicta contra talia esse formalia, quia formale esse carnis includit in se formam carnis et sic de aliis. Secundo, quia ex quo panis non convertitur secundum eos in accidentia Christi, sed solum in substantiam corporis eius: et cum hoc ponunt panem non converti in huiusmodi esse formalia, sed in solam essentiam materiae primae. Ergo non debet dici converti in corpus vel carnem, cum non convertatur in esse carnis, nisi dicant quod ibi est praedicatio non solum sinodochica, sed etiam per accidens, sicut cum dicitur « musicus est albus pedem ». Quod est contra fidem tenentem quod cum Christus vel sacerdos in persona Christi ait: *Hoc est corpus meum*, est praedicatio substantialis et summae identitatis propter conversionem totius panis in totum corpus Christi. Praeterea, ex quo secundum eos conversio non fit in formale esse corporis vel sanguinis: quare ex istis esse sumitur ratio significativa cibi et potus et ratio quare panis convertitur in solum corpus et vinum in solum sanguinem, cum prima materia utriusque sit homogenea et indistincta? Praeterea, ex quo conversio fit in totam et solam essentiam materiae, sequitur quod conversio non plus recipit unum formale esse materiae quam aliud. Ergo qua ratione dicetur converti in corpus vel carnem, eadem ^(b) ratione dicetur converti in totum hominem seu in materiam, prout habet esse intellectivum.

(^a) V loquetur.

(^b) V eandem.

Alii respondent quod conversio fit in totum compositum ex anima et ex materia corporali, sic tamen quod panis non convertitur in animam, in quantum est intellectiva vel sensitiva et dans esse intellectivum et sensitivum ^(a) nec in quantum dat esse sanguineum, sed solum in quantum dat esse carneum et osseum, et sic de aliis praeter esse sanguineum; vinum vero convertitur in materiam sanguinis et in animam, in quantum dat esse sanguinis.

Videsne quomodo unus error praecipitat in plures alios et etiam scindit eos in varias sectas, ut modicus error in principio maximus sit in fine? Quomodo enim potest aliquid converti in totam substantiam animae, et tamen non convertetur in eam, in quantum est intellectiva et sensitiva nec in quantum est forma sanguinis, sed solum in quantum est forma reliqui corporis et solum, in quantum dat sibi corporalia esse? Certè, hoc est idem quod dicere, convertitur in totam animam et non convertitur in totam, et cum ponant eam simplicem, est idem quod dicere quod convertitur in totam et non convertitur in aliquid substantiae eius. — Praeterea, nunquid anima habet repraesentare rationem cibi et potus, sicut habent panis et vinum et caro et sanguis? Patet quod non. — Praeterea, quando Christus ait ⁽¹⁾: *Nisi manducaveritis carnem meam et biberitis sanguinem meum* et cetera, quare non potius ait: *Nisi manducaveritis animam carnis meae et biberitis animam sanguinis mei*, cum hoc potius sonasset in spiritualem amorem et in spiritualem comestionem? — Praeterea, secundum hoc debuit Christus dicere: Hic panis est Christus, in quantum homo, seu est corpus et anima mea vel est tota mea natura humana. — Praeterea, ex quo etiam secundum istos panis non convertitur in esse carnis ^(b) datum ab anima, sed solum in essentiam materiae et animae: quare ex hoc dicitur converti in carnem aut in animam, prout dat esse carnis, et saltem quare potius quam in sanguinem. — Praeterea, quando Christus confecit, constat quod habebat corpus passibile et mortale et mortuus fuit die sequenti, constat quod tunc potuit remanere aliquid de sacramentali specie panis in Christi corpus conversi; nec mirum, quia Christi mortem secundum Apostolum ⁽²⁾ annuntiat seu repraesentat. Et idem est de sa-

^(a) Al. m. mg. e. s.

^(b) Al. m. ex carni.

⁽¹⁾ Ioh. 6, 54. ⁽²⁾ 1. Cor. 11, 26.

cramentali specie vini. Quaero igitur an tunc, dum Christus esset mortuus, esset verum quod panis qui fuit est nunc corpus Christi, sicut erat, quando Christus in coena confecit; et oportet dicere quod sic. Et tamen secundum positionem istorum Christo mortuo non significabatur per corpus eius sua anima nec esse corporeum et carneum datum ab ipsa, sed quaedam nova forma carnis et corporis in nullo spectans ad humanitatem Christi, immo potius ei opposita et incompossibilis. — Praeterea, quando Eva iam formata dixit Adam ⁽¹⁾: *Hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea*, si per nomen ossis et carnis intelligitur materia et anima, in quantum dat esse osseum et carneum, oportet quod anima Evae, in quantum dabat suae materiae esse osseum et carneum, fuisset facta ex ossibus et carnibus Adae. Si autem hoc est falsum et absurdum, patet quod non minus est absurdum dicere quod quando Christus dixit ⁽²⁾: *Hoc est corpus meum*, quod per nomen corporis intelligatur materia eius et anima, in quantum dabat ei esse corporeum et carneum et osseum ^(a).

Notandum autem quod quidam ad improbandum hanc responsionem assumunt alium errorem non minus periculosum. Dicunt enim quod Deus nullo modo posset convertere panem in animam rationalem creduntque se hoc probare per Augustinum, libro *De immortalitate animae*, circa finem, dicentem ^(b 3) quod « anima non potest cogi a Deo ut convertatur in corpus ». — Item, libro VII, *Super Genesim ad litteram*, circa medium, dicit ⁽⁴⁾: « Omne corpus in omne corpus posse mutari non defuerunt ^(c) qui assererent; corpus autem aliquod, sive terrenum sive caeleste, converti in animam fierique naturam incorpoream nec quemquam sensisse scio nec fides habet ». Item, infra eodem, dicit ⁽⁵⁾: « Omne corpus in omne corpus mutari posse credibile est, quodlibet autem corpus mutari posse in animam absurdum est ». — Item, libro X, circa principium, dicit ⁽⁶⁾: « Ac primum illud firmissime teneamus animae naturam nec in naturam corporis converti, ut quae iam ^(d) fuit anima fiat corpus, nec in naturam animae irrationalis, ut quae fuit anima hominis fiat

(^a) Al. m. ex^l ossum. (^b) V *dicentis*. (^c) Al. m. ex *defferunt*.
(^d) Ex *am*.

(¹) Gen. 2, 23. (²) Matth. 26, 26; Marc. 14, 22; Luc. 22, 19.
(³) Cap. 13 (PL 32, 1032). (⁴) *De Gen. ad lit.*, VII, 12 (PL 34, 362).
(⁵) L. c., VII, 20 (PL 34, 365). (⁶) L. c., X, 4 (PL 34, 411).

pecoris, nec in naturam Dei, ut quae fuit anima fiat quod est Deus, atque ita vicissim nec corpus nec animam irrationalem nec substantiam quae Deus est converti nec fieri animam humanam »; haec Augustinus.

Attamen Augustinus nunquam intendit quod Deus de absoluta potentia non posset convertere animam in corpus et corpus in animam, sicut paulo post ostendam. Et certe, hoc dicere non solum derogat infinitati ^(a) potentiae Dei, immo etiam fidei qua firmiter tenemus quod Deus possit convertere et convertat totam substantiam panis ^(b) in totum corpus Christi, quia quaecunque contradictio potest dari in quibuscunque aliis terminis seu rebus creatis, poterit dari et in proposito. Praeterea, nonne maius est animam de nihilo creari aut creatam annihilari et in omnino nihil redigi quam ipsam etiam in corpus converti; maius dico, quantum est ex distantia terminorum, quamvis sint paria potentiae Dei. — Ad primum igitur Augustini ex libro *De immortalitate animae* dicendum quod Augustinus intendit quod Deus non potest convenienter ^(c) velle convertere animam rationalem in corpus nec etiam in animam irrationalem ^(d), sicut et primo ostendit quod ipsa anima non potest velle converti in corpus. Probat autem Augustinus Deum non posse hoc velle, quia magis habet velle quod habeat ^(e) in potestate alterum animum sub ratione animi quam sub ratione corporis vel irrationalis et etiam quia Deus est sic optimus quod semper consulit animae id quod bonum est ei; ex quo immediate concludit verbum praeallegatum, scilicet, « et ideo ab eo non potest anima cogi ut convertatur in corpus ». Patet ergo quod Augustinus non intendit quod Deus hoc non possit, quasi hoc contradicat absolutae rationi factibilis, sed solum quia est dedecens summae bonitati Dei et suo honori. — Ad secundum autem de VII libro *Super Genesim ad litteram* dicendum quod Augustinus loquitur ibi de conversione quae fit remanente eadem materia; nam ibi probat animam hominis non generari de materia corporali nec etiam de anima irrationali, ita quod sit materies eius, unde et probat corpus non posse mutari in animam, quia omnis materia corporalis longitudine, altitudine, latitudine occupat spatium loci et ^(f) in quacunque sui parte potest lineis circumscribi vel dividi, haec autem in anima esse non

^(a) V *infinitate*.

^(b) Ex *pani*.

^(c) Ex *inconvenienter*.

^(d) Al. m. ex *rrationalem*.

^(e) Al. m. mg.

^(f) Al. m. mg.

possunt, prout ibidem immediate probat. — Ad illud autem de libro decimo dicendum quod ibi inquit an anima prolis trahatur ex anima patris vel creetur a Deo et arguit pro qualibet parte et tandem in fine dicit quod rationes et auctoritates textus utraque parte pronuntiaret pares vel paene pares, nisi sententia eorum qui putant animas ex parentibus generari quantum ad baptismum parvulorum, id est, quantum ad originale peccatum praeponderaret, dicit enim quod nondum sibi occurrit qualiter eis responderi possit. Ubi autem dicit verbum inde allegatum, patet quare hoc dicit per id quod immediate subdit, scilicet certum esse animam non esse nisi creaturam Dei. Quapropter si neque de anima rationali neque de se ipso facit Deus animam hominis, restat ut de nihilo eam faciat aut de^(a) aliqua substantia spiritali cum rationali creatura. Ex quo patet quod loquitur de conversione in qua illud quod convertitur sit materia eius in quod mutatur. Hoc enim modo anima rationalis non potest converti in corpus nec in animam irrationalem nec e contrario, et multo minus potest sic converti in substantiam Dei nec Dei substantia in ipsam; quia hoc ultimum includit tantam contradictionem quanta est quod Deus non sit Deus aut quod creatum et finitum sit increatum et immensum, propter quod Deus nullo modo hoc potest. Praeterea, ipse Augustinus, libro XXII *De civitate Dei* ⁽¹⁾, dicit quod si materia nostri corporis omnino deperiisset, id est, esset annihilata, Deus posset eam in resurrectione reparare, undecunque vellet; ergo quantum potest, extendit in hoc potentiam Dei. Praeterea, ipse in praefato libro VII et X *Super Genesim* plus opinatur ⁽²⁾ animam prolis generari ab anima patris transfundentis spirituale semen animae cum semine corporali, ita quod sicut ex semine corporali fit naturaliter corpus humanum, sic ex spiritali fiat naturaliter anima rationalis. Et certe, longe impossibilius est hoc fieri per potentiam et actionem naturae quam quod Deus miraculose formaret eam, convertendo materiam corporalem in ipsam. Unde et nos praefatam opinionem omnino esse impossibilem tenemus; multa enim impossibilia in se includit et specialiter contra immortalitatem et libertatem et intellectualitatem animae, prout in suis materiis est ostensum.

^(a) Add. interl. al. m.

⁽¹⁾ Cap. 20 (PL 41, 782sq.). ⁽²⁾ Cfr. *De Gen. ad lit.*, VII, 22, 24, 27, 28 (PL 34, 367sq.); X, 14-17 (PL 34, 418sq.).

Quantum ad sextum dupliciter respondetur: Primo scilicet, quod sanguis et aqua de Christi latere fluentia fuerunt signum quod Christus haberet verum corpus hominis, quia huiusmodi non possunt fluere vel generari nisi de corpore communicante in materia transmutabili cum elementis, nec sanguis nisi de corpore animalis complexionato. — Secundo, quia ad signum sufficit quod habeat apparentiam et similitudinem significativam. Quamvis ergo sanguis et aqua, postquam de Christi corpore exierant, haberent aliam formam ab illa quam habuerant in corpore Christi vivo: nihilominus quantum ad sensum et quantum ad esse accidentale hominis habebat sanguis formam consimilem, aqua vero semiconsimilem, quia etiam secundum positionem nostram quae ponit quatuor elementa esse commixta in corpore humano non ponuntur esse ibi nisi ut a suis extremitatibus confracta vel remissa, aqua autem quae de Christi latere fluxit non fuit sic remissa, quia tunc non apparuisset videntibus ut aqua perfecta et a ceteris elementis vel mixtis plene distincta.

Contra primam arguitur: Primo, quia Iohannes in duobus locis valde magnificat testimonium veritatis Christi humanae ex aqua et sanguine et ex eius spiritu sumptum, scilicet tam in praefata epistola quam in 19 capitulo Evangelii sui. Primo enim dixerat ⁽¹⁾ quomodo *tradidit spiritum* et postea subdit quod *unus militum lancea aperuit latus eius et continuo exivit sanguis et aqua* hocque signum magnificans subdit: *et qui vidit testimonium perhibuit et ille scit quia vera dicit, ut et vos credatis*. Si ergo visus Iohannis ibi fuit deceptus aut secundum veritatem non fuerant in Christi corpore, sed solum secundum apparentiam sensus: quomodo tantum magnificat veritatem huius signi? Praeterea, sicut tertia pars huius signi, scilicet spiritus humanus ab eius corpore emissus, fuit verus spiritus Christi et vera pars suae naturae humanae: sic et aperte videtur supponere hoc ipsum de aliis duobus, scilicet quod esset verus sanguis humanus et vera aqua in eius corpore prius commixta.

Unde Innocentius, III *Extravagantium, De celebratione missarum, Cum Marthae*, dicit ⁽²⁾ quod « nec incon-

⁽¹⁾ Ioh. 19, 30. 34. 35.

⁽²⁾ *Corpus iuris canonici* (ed. Friedberg), *Decret. Greg.* IX, lib. III, tit. XLI, cap. 6: « Quum Martha »; vide Innocentius III, *Regestae* ad annum 1202, lib. V, cap. 121 (PL 214, 1124).

veniens creditur aut ^(a) absurdum, si aqua in corpore Christi esse credatur, cum legatur de ipsius Christi corpore processisse ». Item, infra eodem in alia decretali quae incipit *In quadam* contra haereticos dicentes Christum non fuisse verum Deum et verum hominem dicit ⁽¹⁾: « Sed adversus huiusmodi haereses Iohannes loquitur dicens ⁽²⁾, *tres sunt qui testimonium dant* et cetera ». Et infra: « Per hoc autem quod ex eius latere exivit sanguis et aqua probatur aperte quod Christus verum corpus habebat; nam de phantastico corpore nec sanguis nec aqua potuisset exire ». Et infra: « Ceterum sicut fuit verus spiritus et verus sanguis, ita procul dubio vera aqua, cum Christus sit veritas et a veritate omnis fallacia sit penitus aliena ». Item, infra: « Quaecumque fuerit illa aqua, sive naturalis sive miraculosa ^(b) sive divina virtute creata sive de componentibus ex parte aliqua resoluta, procul dubio vera fuit, cum naturaliter possit compositum in componentia et elementatum in elementa resolvi, quemadmodum verus extitit sudor ipsius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram. Cum enim ad compositionem humani corporis quatuor elementa concurrant, scilicet terra, aqua, aer et ignis, et ad vegetationem eiusdem corporis quatuor humores consimiles illis conveniant, scilicet sanguis, colera, fleuma et melancholia: ut veritatem humani corporis expressius demonstraret, unum ex illis et unum ex istis Iohannes expressit, illa quae magis mysterio congruebant, scilicet ex elementis aquam et ex humoribus sanguinem, in quibus duobus duo maxime sacramenta, redemptionis videlicet et regenerationis, relucent ».

Item Augustinus, libro VII, *Super Genesim ad litteram*, circa medium, expresse ponit substantiam quatuor elementorum in corpore nostro dicens ⁽³⁾: « Quamvis omnis caro terrenam soliditatem in promptu gerat, habet tamen in se et aliquid aeris quod pulmonibus continetur et a corde per arterias diffundit, habet et ignis » et cetera. — Item, infra ⁽⁴⁾: « Non est quidem humanae animae natura de terra nec de aqua nec de aere nec de igne, sed tamen crassiorem corporis sui materiam, id est, humidam quandam terram

(^a) V om. (^b) Ex miraculoso.

(¹) *Corpus iuris canonici*, L. c., cap. 8: « In quadam »; vide Innocentius III, *Regestae* ad annum 1209, lib. XII, cap. 7 (PL 216, 16 sq.).

(²) 1 Ioh. 4, 7.

(³) *De Gen. ad lit.*, VII, 13 (PL 34, 362).

(⁴) L. c., VII, 15 (PL 34, 363).

quae in carnis versa est qualitatem per subtiliorem materiam corporis administrat, id est, per lucem et aerem. Nul-
lus enim sensus vel spontaneus motus est sine his duobus. Quia enim anima est incorporea, ideo primitus agit corpus quod est incorporeo vicinum, sicut est ignis vel potius lux et aer, et per hoc agit cetera quae crassioris sunt corporis, sicuti humor et terra, unde carnis corpulentia solidatur ». — Item, libro III, circa principium, dicit⁽¹⁾: « Licet acute dis-
seratur secundum diversitatem corporeorum elementorum sensus esse distributos, anima tamen, cum corporea non sit, per subtilius corpus agit vigorem sentiendi; inchoat itaque motum in omnibus sensibus a subtilitate ignis, sed in visu pervenit represso calore usque ad lucem, in auditu autem usque ad liquidiores aërem, in olfactu autem usque ad humidam exhalationem, unde crassior haec aura subsistit, in gustu autem pervenit usque ad humorem corpulentiores, quo etiam penetrato, cum ad terrenam gravitatem pervenit, agit ulterius sensum tangendi ».

Sed ipsi nituntur has auctoritates evadere dicendo quod anima, ut est motor corporis, perficit et movet corpus grossius per subtilius, non autem facit hoc in essendo. — Sed ipsi per hoc non evadunt, quia ex quo secundum Augustinum est ibi substantia quatuor elementorum, ita quod etiam alicubi excedit forma ignis et alicubi forma aeris et sic de aliis, oportet ea ibi perfici non solum quoad moveri, sed etiam quoad esse. Praeterea^(a), anima non potest movere terrenum grossius per igneum subtilius, nisi vere et sit ibi ipsum terrenum, ut est grossius, et ipsum igneum, ut est subtilius.

Quantum autem ad septimum respondent quod David et Petrus loquuntur de corruptione putrefactionis vel^(b) incinerationis seu resolutionis, quia alias caro Christi vidit, id est, habuit corruptionem mortis per quam non solum perdidit vitam, immo etiam aliquam harmoniam qualitatum suarum.

Sed contra eos arguitur: Primo, quia nulla resolutio maior quam usque ad solam primam materiam omnibus formis prioribus penitus denudari ac deinde formam ab omnibus prioribus extraneam ex materia ipsa educi. Quid enim amplius pertinebat forma illa ad Christum quam si fuisset

(^a) Al. m.

(^b) Al. m.

(¹) L. c., III, 5 (PL 34, 282).

forma putredinis vel cineris vel bufonis? — Praeterea, Iohannes in capitulo 19 Evangelii sui ⁽¹⁾ habet pro magno ostendere quod Christi corpus non fuit confractum, sicut fuerunt corpora latronum cum eo crucifixorum; probatque quod hoc non debuit fieri, *ut Scriptura impleteretur quae dicit* ⁽²⁾: *os non comminuetis ex eo*. Et certe, quod Deus per totum tempus legis a Moyse usque ad Christum sic solemniter praeceperit observari quod nullum os agni paschalis confringerent manifeste significavit quod nullo modo voluit vel permisit ossa Christi confringi vel detruncari, sed quod eius corpus semper staret integrum et immutatum. Sed quae maior comminutio ^(a) quam omnem formam continuitatis et ^(b) unionis omnium partium corporis Christi omnino destrui ac deinde ad unionem omnino aliam applicari? — Sed forte dicetur quod Deus in corpore Christi mortuo miraculose conservavit priorem quantitatem et continuitatem ^(c) et priores qualitates elementares. Sed contra hoc alia inconvenientia insurgunt, quia tunc priora accidentia Christi fuissent unita illi novae formae substantiali in morte generatae, nisi dicas quod corpus ^(d) Christi tunc fuerit sine omni forma substantiali ac per consequens quod non fuerit tunc corpus nec caro nec os. Praeterea, tunc priora accidentia Christi dedissent materiae eius esse simpliciter ^(e), quod est esse substantiale, et sic de accidentibus essent factae formae substantiales. Item, contra primum obicitur quia una nobilis species substantiae debet esse naturaliter stabilis, et maxime quando ad nullam aliam est ordinata vel coordinabilis ^(f). Sed secundum positionem eorum oportet quod substantialis forma corporis humani mortui sit forma nobilior forma lapidis et ad nullam aliam ^(g) speciem ordinata vel coordinabilis. Quare ergo naturali ordine tendit in corruptionem et resolutionem propter absentiam animae et regitivae virtutis eius? Item, ultima forma per vim patris naturaliter genita erit secundum hanc positionem ultimus et stabilis terminus naturalis generationis, non coordinabilis ad formam animae, immo ei oppositus. Ergo secundum ordinem naturae debet esse forma fixa et constituere stabilem naturam et speciem

^(a) Al. m.^(b) Add. interl. al. m.^(c) Al. m. mg. e. c.^(d) Al. m. mg. n. d. q. c.^(e) Al. m. mg. e. s.^(f) Al. m. ex

ordinabilis.

^(g) Ex aliquam.⁽¹⁾ Cfr. Ioh. 19, 33-36.⁽²⁾ Exod. 12, 46; cfr. Num. 9, 12.

entis; cuius oppositum docet continua experientia et etiam ratio recta. Quod autem dicunt in Christi corpore fuisse corruptionem mortis et harmoniae oppositae morti: non negat hoc dicendum et Petrus in verbo praedicto, immo immediate praemiseraat de descensu animae Christi ad inferos dicens: *quoniam non derelinques animam meam in inferno*, et tunc pro corpore subdit: *nec dabit sanctum tuum videre corruptionem*. Tangit enim ibi duas causas quare caro Christi mortua resurget in spe resurrectionis. Prima est, quia Deus non permetteret animam eius stare diu in inferno, immo cito reuniret ^(a) ipsam carni; secunda est, quia Deus non permetteret carnem ipsam corrumpi, scilicet per putrefactionem vel resolutionem, prout exponit Augustinus ⁽¹⁾ et Beda ⁽²⁾.

Sed fortasse dicent quod David loquitur de corruptione tali ex qua hominibus posset videri corpus Christi corruptum vel mutilatum. Hoc autem ita sufficienter excludebatur per formam novam quam ipsi in corpore mortuo ponunt sicut si formae priores ibi remansissent, pro eo quod sunt respectu humani sensus simillimae et earum ^(b) mutatio est imperceptibilis sensui nostro. — Sed hoc improbatur: Primo, quia David et Petrus non dicunt quod caro Christi non videbitur hominibus corrupta vel comminuta, sed quod ipsa hoc non videbit, id est, hoc non experietur. Secundo, quia Christus stetit in triduo mortuus per quadraginta horas in testimonium quod vere erat mortuus et quod vere assumpserat naturam mortalem; ergo nulla debuit hic esse sensuum delusio nec apparentia falsa. Praeterea, absurdum est omnes homines decipi, quando emendo vel vendendo vel alio modo dicunt « istae carnes sunt bovinæ vel arietinae » et sic de aliis carnibus mortuis, et certe hoc dicendo non intendunt loqui metaphorice nec aequivoce. — Sed dicunt isti quod mos est Scripturae metaphorice loqui, puta, cum tres angelos apparentes Abrahae vocat tres viros ⁽³⁾, aut cum Marci ultimo ⁽⁴⁾ dicitur quod *mulieres intrantes in monumentum viderunt iuvenem* et cetera, id est, angelum in specie iuvenis. — Sed hoc dissolvitur, quia per plures circumstantias litterae patet Scripturam in talibus loqui metaphorice. Absit autem quod quando dicit ⁽⁵⁾ quod *tulerunt corpus*

(a) Al. m.

(b) Al. m. ex eorum.

(1) Cfr. Epist., class. III, epist. 140, cap. 15 (PL 33, 554).

(2) Cfr. *Super Acta apost.*, cap. 2 (PL 92, 949).

(3) Cfr. Gen. 18, 2. (4) Marc. 16, 5. (5) Cfr. Ioh. 19, 38; 20, 2.

Iesu et consimilia, quod tunc loquatur metaphorice, immo intendit loqui propriissime; et idem est, ubicunque loquitur de sepulturis sanctorum patrum vel aliorum. — Sed rursus dicunt quod in sacramento altaris deluduntur semper sensus nostri, quia videtur ibi esse substantia panis et vini, et tamen non est; deluduntur etiam saepe per praestigia magorum et daemonum. — Ad quod dicendum quod proprie loquendo nullus sensus in sacramento praedicto fallitur, quia ad eos non spectat apprehendere nisi sola accidentia sensibilia, quae utique ibi vere apprehendunt. Ratio etiam naturalis non habet iudicare substantiam subesse ^(a) illis accidentibus nisi supponendo quod Deus communem cursum naturae non mutaverit ibi miraculose; et ideo quandocunque scit ibi non esse tale miraculum, recte arguit et asserit quod illa accidentia sunt actu in subiecto. Quamvis autem praestigia magica deludant nos quoad aliquid, non propter hoc debet poni quod Deus totum ordinem et communem cursum naturae subvertat aut permittat subverti ^(b) aut quod totum humanum genus quoad omnia permittat passim et ubique deludi, quia secundum hoc frustra dedisset sibi rationem et sensum.

Quantum ad octavum videnda sunt primo verba ipsius Gregorii, in fine XIV libri *Moralium*. Dicit enim quod Eutychius, Constantinopolitanae urbis episcopus, scripsit quod corpus nostrum in resurrectionis gloria erit impalpabile ventisque et aere subtilius. Gregorius autem asserit ibi hoc esse haereticum, unde et Tiberius tunc imperator deliberavit ut liber Eutychii flammis cremari debuisset, prout ibi refert Gregorius. Improbat autem hoc Gregorius dicens quod licet corpus nostrum sit tunc subtile per effectum spiritualis potentiae, erit tamen palpabile per veritatem naturae. Unde Redemptor noster dubitantibus de sua resurrectione discipulis ostendit manus et latus et praebuit palpanda ossa et carnem dicens ⁽¹⁾: *Palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*. Ad hoc autem respondit Eutychius quod Christus hoc fecit, ut dubitationem resurrectionis suae de discipulorum cordibus amoveret. Cui Gregorius ait ⁽²⁾: « Mira ergo res valde quam astruis, ut inde nobis dubietas surgat unde discipulorum corda

(^a) Al. m. mg. (^b) Ex subvertit.

(¹) Luc. 24, 39. (²) Lib. XIV, 56 (PL 75, 1078).

a dubietate sanata sunt ». — Item, infra pertractans verba Iob dicentis ⁽¹⁾, *de terra surrecturus sum et rursus circumdabor pelle mea* subdit ⁽²⁾: « Ecce ^(a) resurrectionem, ecce pellem, ecce carnem apertis vocibus fatetur. Quis ergo erit reatus nostrae dubitationis, si vera carnis resurrectio nec post exemplum creditur Redemptoris. Si enim post ^(b) resurrectionem corpus palpabile non erit, profecto alius surgit quam moritur, et quod dictu nefas est credere, quia ego morior et alius resurgit ». — Item, paulo post ⁽³⁾: « Si sicut quidam errorum sequaces arbitrantur, post resurrectionem corpus palpabile non erit, sed invisibilis corporis subtilitas caro vocabitur, quamvis substantia carnis non sit, profecto alius est qui moritur et alius qui resurgit. Quam sententiam destruit beatus Iob dicens ⁽⁴⁾: *quem visurus sum ego ipse et oculi mei conspecturi sunt et non alius*; nos autem fidem beati Iob et Redemptoris nostri sequentes post resurrectionem corpus palpabile veraciter credentes fatemur carnem nostram post resurrectionem futuram eandem et ^(c) diversam, eandem per naturam, diversam per gloriam, eandem per virtutem, diversam per potentiam; erit itaque sublilis, quia et incorruptibilis, erit palpabilis, quia non amittit essentiam veracis naturae »; hucusque Gregorius.

Quod autem iste error sequatur vel sequi possit ex positione praedicta ostendo. Patet enim quod Gregorius contra errorem astruit quod quaedam est densitas et palpabilitas carni humanae sic essentialis quod absque ipsa non potest esse vera resurrectio eiusdem carnis nec vera natura et essentia carnis, immo resurgens esset alius ab eo qui mortuus fuit. Alias ^(d) enim bene vult quod accidentia corruptibilis carnis mutantur in accidentia gloriosa; propter quod dicit quod « caro erit diversa per gloriam et per potentiam, quamvis sit eadem per essentiam et naturam ». Unde et supra respondens Eutychio obicienti illud Apostoli dicentis ⁽⁵⁾: *caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt*, dicit ⁽⁶⁾ quod « Apostolus intelligit hoc de carne secundum culpam et corruptionem, non de carne secundum naturam; quod ipse Apostolus ostendit, cum subdit ⁽⁷⁾: *nec corruptio incorruptelam possidebit*; in illa enim caelestis regni

(a) Al. m. mg. (b) Al. m. mg. (c) Add. interl. (d) Sequitur ras.

(1) Iob 19, 25, 26. (2) L. c. (PL 75, 1080). (3) L. c., XIV, 57 (PL 75, 1080). (4) Iob 19, 27. (5) 1 Cor. 15, 50. (6) L. c., XIV, 56 (PL 75, 1078). (7) 1 Cor. 15, 50.

gloria caro secundum naturam erit, sed secundum passionis desideria non erit». Sed positio praefata vult non solum omnem palpabilitatem et densitatem carnis et ossis esse accidentalem, immo et totum esse carneum et corporeum quod accipit ab anima; nihil enim vult esse de essentia carnis humanae nisi solam animam cum sola prima materia carnis. Quare ergo subtilitas et raritas ^(a), ne dicam, aerea vel ignea, immo etiam longe maior per gloriam data carni diversificabit essentiam carnis? Immo certe, secundum hanc positionem fortius ^(b) conservabit, quia talis subtilitas et impalpabilitas magis consonat purae essentiae materiae primae et simplici ac spirituali essentiae ipsius animae. Nec intelligo quod palpabilitas accidentium carnis nostrae sit simpliciter illa sine qua essentia carnis non potest esse etiam in gloria; quia quando panis est in Christi corpus conversus, remanent accidentia panis palpabilia alia densitate quam habeant accidentia vini. Nec mireris quod in substantiali forma panis sit alia palpabilitas a palpabilitate suorum accidentium, quia quamvis eius forma substantialis et individualis non possit nunc a nobis videri vel palpari nisi sub accidentibus suis, nihilominus secundum suam essentiam individualement est visibilis et palpabilis. Sicut enim accidentalis lux solis analogice conformatur substantiali claritati suae formae substantialis, sic et de ceteris propriis accidentibus est intelligendum quod conformentur alicui substantiali rationi sui proprii subiecti. Praeterea, quare secundum hanc positionem non poterit Deus animam rationalem unire materiae corporis nullam distinctionem qualitatum et figurarum et omnium formarum corporalium in membris et aliis partibus habenti ^(c)? Certe, non solum non potest dari ratio quare non possit, immo ex positione ipsa necessario sequitur quod tale compositum erit verus et integer homo. Ergo in gloria posset esse verus homo, ita quod totum corpus eius esset mola rotunda et ita rara sicut sunt spiritus in quibus defertur vis seu intentio sensitiva ad sensus.

Propter quod positio haec nimium consonat errori et haeresi Origenis, de quo ait Hieronymus, in *Epistola ad Avitum* ⁽¹⁾, quod « ipse posuit vel omnia corpora penitus dilapsura aut certe in fine omnium hoc esse futura corpora quod

^(a) Al. m. mg. e. r.

^(b) Sequitur ras.

^(c) Ex habente.

⁽¹⁾ Epist. 124, cap. 1, n. 4 (PL 22, 1062).

nunc est aer et caelum et si quod aliud corpus sincerius et purius intelligi potest »; et subdit Hieronymus quod « ex hoc quid de resurrectione sentiat perspicuum est ». — Item, Hieronymus, in *Epistola ad Pammachium et Oceanum* ⁽¹⁾, de eodem errore Origenistarum dicit quod « sic verba temperant, sic ordinem vertunt et ambigua quaeque concinant ut et nostram et adversariorum confessionem teneant, ut aliter haereticus, aliter audiat catholicus. Exempli causa subiciam: credimus, inquit, resurrectionem futuram corporum. Hoc si bene dicatur, pura confessio est; sed quia corpora sunt caelestia et terrestria, et aer iste et aura tenuis corpora nominantur, corpus ponunt non carnem, ut orthodoxus audiens corpus carnem putet, haereticus vero spiritum recognoscat. Haec est eorum prima decipula. Quae si deprehensa fuerit, innocentiam simulant et nos malitiosos vocant et quasi simpliciter credentes aiunt: credimus resurrectionem carnis. Si autem interrogas ultra, clamitant: audisti resurrectionem carnis, quid quaeris amplius? Quos si urgere coeperis carnem digitis tenens, an ipsam dicant resurrectionem quae cernitur et tangitur, primo rident, deinde annuunt; quaerentibusque nobis utrum capillos et dentes, pectus et ventrem, manus ac pedes ceterosque artus ex integro resurrectio exhibeat, tunc cum cachinno ingerunt tonsores nobis esse necessarios et medicos et sutores quaeruntque an credamus genitalia utriusque sexus resurgere, nostras genas hirtas, feminarum ^(a) leves fore. Quodsi dederimus, statim expetunt vulvam et coitum; quae enim in ventre sunt et sub ventre singula membra negant et corpus quod constat ex membris dicunt resurgere ». Et post ⁽²⁾: « Non mihi dives lingua Ciceronis sufficiet, si velim haereticorum fraudulentias prodere quae verbotenus resurrectionem fatentes animo negant ». — Item, in libro *Contra Rufinum*, dicit ⁽³⁾: « De carnis resurrectione quid sentias iam in *Apologia* tua didicimus, scilicet nullo membro amputato nec aliqua parte corporis desecta. Haec est tuae simplicitatis pura et aperta confessio. Crederem ^(b) dicenti, nisi me dubitare de te faceret liber *De Pamphili* » et cetera; haec Hieronymus. Et tamen attende quid in ipsa *Apologia* dicat

(^a) V *feminearum*. (^b) V *Credere*.

(¹) Epist. 84, n. 4, 5 (PL 22, 747 sq.). (²) L. c., n. 6 (PL 22, 748).
 (³) *Apologia adv. libr. Rufini*, lib. III, n. 15 (PL 23, 468).

de hoc ipse Rufinus; ait enim sic ⁽¹⁾: « Filium Dei confitemur ex Virgine carnem humanae naturae et animam suscepisse, et sepultus resurrexit a mortuis in ipsa eadem carne resurgens quae deposita fuerat in sepulchro, sed et carnis nostrae resurrectionem fatemur integre et perfecte futuram; nec alteram pro hac resurrectionem dicimus, sed hanc ipsam nullo omnino ei membro amputato vel aliqua parte corporis desecta, sed cui nihil omnino ex omni natura desit nisi sola corruptio »; hoc Rufinus. Hanc confessionem dicit Hieronymus esse veram et puram. Et tamen nota quod eandem carnem Christi quae fuit in sepulchro dixit resurrexisse. Ergo secundum Hieronymum et secundum hanc confessionem Rufini haeticum est dicere quod caro Christi mortua haberet aliam formam substantialem carnis quam habuit viva et resurgens.

Quantum autem ad nonum et decimum supersedeo; tum quia ex supra scriptis possunt in parte adverti; tum quia ex quaestionibus de anima et eius potentiis et eius ingenerabilitate et immortalitate possunt plenius trahi.

De undecimo ad praesens sufficiat quod tactum est supra.

QUAESTIO LI.

Tertio quaeritur an sensitiva hominis
sit a generante ^(a).

Et quod sic ^(b) videtur.

1. Non minus est nobilis virtus generativa hominis et virtus seminis eius quam generativa animalium et quam virtus seminis eorum; ergo et ita nobilem formam possunt educere sicut et illa; sed non possunt educere nobiliorem aut ^(c) ita nobilem, nisi educant sensitivam hominis, non enim possunt educere rationalem animam nec sensitivam differentem a sua in specie; si autem educerent solam formam ^(d) cor-

^(a) B³ add. *vel a creante*.

^(b) B³ *sit a generante*.

^(c) B³ *ac*.

^(d) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. *Apologia in Hieron.*, lib. I., n. 4 (PL 21, 544).

poralem, tunc non educerent ita nobilem formam sicut est sensitiva animalium; ergo et cetera.

2. Item, omne agens principale et univocum assimilatur^(a) sibi patiens et hoc univoce; sed sensitiva hominis cum vegetativa sunt agens principale in generatione hominis seu homo per eas, et homo etiam in generatione hominis est agens univocum; ergo assimilabit^(b) corpus patiens suae sensitivae univoce; hoc non potest fieri, nisi educat sensitivam^(c) in eo; ergo et cetera.

3. Item, omnis motus generationis saltem terminatur ad aliquam formam; ergo et motus generationis hominis; sed non potest terminari sufficienter, prout exigit altitudo animae rationalis et altitudo dispositio corporis^(d) in quo^(e) recipitur, nisi terminetur ad sensitivam, quia per nullam corporalem formam potest sufficienter disponi ad susceptionem animae rationalis; ergo et cetera.

4. Item, impossibile est ducere materiam ad gradum ulteriorem naturaliter et altiore, nisi prius ducatur ad gradum formae priorem naturaliter et inferiorem; sed dispositio illa corporis qua corpus^(f) humanum est unibile animae rationali est altior sua anima sensitiva et ulterior; ergo et cetera.

5. Item, impossibile est materiam esse sufficienter dispositam ad suam formam, quin in eodem nunc habeat illam; sed corpus humanum est sufficienter dispositum^(g) ad animam sensitivam, antequam sit sufficienter dispositum ad animam rationalem; non enim potest ibi esse organizatio seu formatio^(h) cordis, quin ibi sit sufficiens dispositio et propriissima seu radicalissima materia sensitivae; ergo et cetera.

6. Item, quae sunt eiusdem speciei vel generis propinqui eodem modo sunt in potentia materiae et sic eodem modo educi possunt; sed sensitiva hominis et brutorum sunt eiusdem speciei, cum habeant eadem obiecta secundum speciem aut saltem eiusdem generis propinqui; ergo et cetera.

7. Item, Aristoteles⁽¹⁾ vult et experimentatores quod embrio sentiat, antequam possit habere animam rationalem; sed natura nihil facit superfluum; superflueret autem ista

(a) B³ assimilatur. (b) B³ assimilatur. (c) B³ educatur sensitiva pro e. s. (d) B³ om. (e) B³ qua. (f) B³ om. (g) B³ om. ad... dispositum. (h) B³ dispositio.

(1) De gener. anim., III, 3, 736 b 1 sqq.

sensitiva, si alia esset danda a creatore: non etiam esset dare per quid destrueretur vel in quid, non enim destruetur sensitiva in sensitivam ^(a), nec corrumpi poterit a virtute seminali, quae eam genuit, nec alterius sensitivae infusio poterit esse causa corruptionis eius ^(b), sed potius perfectionis, sicut nec radius solaris corrumpit in aere radium igneum; non etiam sensitiva huiusmodi poterit esse dissimilis in specie a sensitiva hominis, cum sit per eius virtutem educta et de materia suae speciei debita; ergo et cetera.

8. Item, corpus hominis non solum est sensitivum, sed etiam humanum; sed humanum ^(c) non potest esse nisi per rationalem animam nec per eam, nisi ab ipsa informatur; sed causa praecipua quare sensitiva ponitur esse radicata in substantia animae rationalis et sic non esse ^(d) a generante est, ut anima rationalis per aliquam viam possit poni forma corporis humani; ergo et cetera.

9. Item, eadem forma non potest simul informare duas materias, maxime quae sunt diversissimorum ^(e) generum et quorum una sit nobilior altera quasi in infinitum; ergo sensitiva hominis non poterit simul informare materiam corporealem et materiam spiritualem animae rationalis, cum se habeant ad invicem modo praedicto; sed non est alia causa communiter quare non ponatur ^(f) esse a generante, nisi quia ponitur esse radicata in materia intellectuali ^(g) animae rationalis; ergo et cetera.

10. Item, quod non est forma materiae alicuius totius non est forma ipsius totius; si ergo pars intellectiva non est forma corporis, non erit forma hominis, cum corpus sit materia hominis; si autem est forma corporis, tunc nihil inconveniens ^(h) sensitivam non esse radicatam in ipsa ⁽ⁱ⁾ aut non esse a creante; ergo et cetera.

11. Item, pars intellectiva est unita substantialiter corpori et e contrario, alias ex eis non posset fieri unum secundum substantiam, et tunc homo non esset unum secundum substantiam; sed non potest sibi uniri substantialiter, nisi uniatur sibi tanquam forma, quia non poterit ibi esse alia ^(k) unio nisi sicut motoris ad ^(l) mobile vel locati ad locum seu locantem, quae sunt uniones valde accidentales ^(m) et facile destructibiles; ergo et cetera.

(a) B³ om. *i. s.* (b) B³ om. (c) Al. m. mg. *s. h.* (d) B³ om.
 (e) B³ *diversorum.* (f) Ex *pona.* (g) B³ *intelligibili.* (h) B³ add.
est. (i) B⁷ *ipsum.* (k) B⁷ *aliqua.* (l) Al. m. mg. (m) Al. m.

12. Item, Aristoteles⁽¹⁾ dicit quod solum intellectus intrat ab extrinseco.

13. Item, quod est nutrimentum erroris erroneum videtur; sed dicere quod sensitiva non sit a generante videtur esse nutrimentum erroris de unitate formae hominis et per consequens de unitate numerali^(a) corporis Christi vivi et mortui; ergo et cetera.

[Respondeo]

Ad quaestionem istam^(b) quidam dicere voluerunt et volunt sequentes Aristotelis physicam^(c 2) et Averrois Saraceni⁽³⁾ quod sensitiva hominis sit a generante et quod non sit radicata in substantia seu^(d) materia rationalis animae motique sunt ad^(e) hoc aliquibus rationum praedictarum.

Haec autem positio non solum est contra communem opinionem theologorum, immo est valde rationi contraria et in fide Christi miro modo periculosa. Duo enim sequuntur necessario ex hac positione: primum est^(f) quod pars intellectiva et libera sit forma corporis per se et in quantum talis aut quod nullo modo sit unita corpori substantialiter; secundum est quod sensitiva non sit radicata in substantia seu spirituali^(g) materia partis intellectivae.

Quod autem primum non solum sit rationi contrarium sed etiam in fide periculosum videtur tam^(h) ex parte corporis quam ex parte animae quam ex parte compositi ex utroque.

Ex parte quidem⁽ⁱ⁾ corporis. Si enim pars intellectiva est eius forma, cum omnis materia fiat^(k) in actu per suam formam: tunc sicut corpus humanum est vere sensitivum et vivum per animam sensitivam, sic erit vere intel-

^(a) B⁷ om. ^(b) B³ ponit corpus quaestionis post solutionem obiectionum; B³ add. *dicendum quod*. ^(c) B³ om. ^(d) B³ om. s. s.
^(e) B³ ab. ^(f) B³ scilicet pro p. e. ^(g) B³ om. s. s. s. ^(h) B³ primo.
⁽ⁱ⁾ B³ om. corporis... quidem. ^(k) B³ sit.

⁽¹⁾ *De gener. animal.*, II, 3, 736 b 28. ⁽²⁾ Cfr. *De gener. animal.*, II, 3, 736 a 1 sqq., 17 sqq.; II, 4, 738 b 25 sqq.; II, 5, 741 a 9 sqq. ⁽³⁾ Cfr. *De gener. animal.*, II, 3 (vol. VI, pars II, f. 75 r a sqq.).

lectivum et liberum per partem intellectivam. Sed hoc est impossibile corpori communicari, quia tale non potest competere nisi materiae ^(a) simplici et spirituali seu intellectuali et ingenerabili et incorruptibili respectu talis esse. Cum enim altissima ^(b) omnium formarum et simplicissima sit forma intellectualis et libera: materia quae ad ipsam per se attingere poterit oportebit quod sit in genere materiae altissimae et simplicissimae. Materia autem corporali nihil est inferius, unde secundum Augustinum, XII *Confessionum*, dicitur ⁽¹⁾ « facta esse a Deo prope nihil sicut et natura intellectualis prope Deum »; materia autem spiritualis dicitur ab eo, XIII ^(c) *Confessionum*, circa principium ⁽²⁾, aliquo modo ^(d) nobilior forma corporali. Materia etiam corporali nihil est compositius, unde tota est quasi ^(e) extra se diffusa; una enim pars eius est extra alteram non solum per essentiam, sed etiam secundum situm, et est ex partibus infinitis in potentia. Omnis igitur forma quae per se et directe habet aspectum essentialem ad informandum talem materiam habet aspectum infinitum ^(f) multumque effusum. Cum enim aspectus proportionetur materiae et e contrario et haec materia non possit trahi ad altissimam simplicitatem et unitatem ac per hoc nec ad ^(g) absolutissimum modum essendi: nullo modo habere poterit actum formae intellectivae et liberae. Huic enim formae in tantum convenit absolutus modus essendi quod sunt in se ipsis consistentes ^(h) et reflexae.

Praeterea, a virtute corporali et naturaliter agente non potuit dari dispositio sufficiens ad immediate recipiendum formam intellectualem et maxime formam liberam, quia omnis modus capacitatis causatus a virtute naturali et corporali oportet quod sit modus limitatus et determinatus secundum modum virtutis eductis; et ideo secundum nullum talem poterit materia esse capax virtutis et formae ⁽ⁱ⁾ non ^(h) agentis necessario, sed ^(l) secundum meram libertatem. — Praeterea, omnis materia ^(m) corporalis et divisibilis et mobilis potest necessario amittere suum esse et suum modum essendi nobilem ⁽ⁿ⁾ et per divisionem et per corruptivam alteratio-

^(a) B³ naturae. ^(b) B³ om. ^(c) B⁷ B³ XII. ^(d) B³ aliqua materia pro a. m. ^(e) B³ om. ^(f) B³ infinitum. ^(g) B³ om. ^(h) B³ existentes. ⁽ⁱ⁾ In mg. e. f. ^(k) B³ om. virtutis... non; B³ entis pro agentis. ^(l) B³ aut. ^(m) B³ om. ⁽ⁿ⁾ B³ mobilem.

⁽¹⁾ Cap. 7 (PL 32, 828sq.).

⁽²⁾ Cap. 2 (PL 32, 845).

nem et per motionem destruentem eam ^(a) ab altitudine ^(b) sui esse. Sed si materia corporalis habet actum essendi intellectualem et liberum, ipsa non poterit aliquo modo amittere istud esse, cum esse liberum et intellectuale sit incorruptissimum ^(c) et modus per se existendi ^(d) altissimus et firmissimus ^(e); unde solus ille dicitur personalis in quem non potest ^(f) creatura aliqua illabi. Ergo corpus humanum non posset dividi nec aliqua alteratione ^(g) corrumpi aut ab altitudine esse intellectualis distrahi, nec creatura intellectualis ^(h) posset intra ipsum, ad minus in quantum tale, illabi.

Praeterea, si est forma corporis, aut erit forma totius et partium, aut totius solum, ita quod non partium aut alicuius partis determinatae solum. Primum autem non potest dari, quia tunc omnis pars corporis esset intellectualis et libera et sic capilli et ungues et ossa et pedes; in tantumque istius falsitas est manifesta ⁽ⁱ⁾ quod etiam Aristoteles ⁽¹⁾ negat eam expresse ^(k). — Secundum etiam non potest dari. Omnis enim ^(l) forma simplex quae est forma ^(m) totius suae materiae est forma cuiuslibet ⁽ⁿ⁾ partis eius; oportet enim quod partes materiae ^(o) habeant esse et ^(p) unitatem a forma totius, et oportet quod forma simplex sit in qualibet parte suae materiae. Forma etiam quae nullo modo informat partes suae materiae nihil informat illius, quia nihil est dare in materia ^(q) materiale et materiae essenziale nisi partes eius. Cum ^(r) etiam partes materiae habeant ^(s) potentiam eiusdem rationis quam ^(t) et suum totum, si tota aliqua materia haberet potentiam respectu alicuius formae, et partes eius haberent. Si etiam partes materiae non informarentur a forma ipsius materiae, tunc non spectarent nisi accidentaliter ad illud ens quod constitueretur per talem formam et talem materiam, et maxime secundum istos qui nesciunt intelligere ^(u) unionem substantialem nisi inter formam et materiam. Si etiam tota aliqua materia est capax alicuius formae et non partes eius ^(v), tunc necessario esset in ipsa dare aliquam potentiam receptivam et materialem, prout esset di-

(a) B³ cum. (b) B³ absolute. (c) B³ incorruptibile. (d) B³ essendi. (e) B³ om. e. f. (f) B³ tanquam non sit pro i. q. n. p. (g) B³ ratione. (h) Al. m. mg. distrahi... intellectualis. (i) B³ om. (k) B³ om. (l) In ras. (m) Sequitur ras. (n) Ex cuius. (o) B³ om. (p) B³ om. (q) B³ om. i. m. (r) B³ Et. (s) B³ habent. (t) B³ qua. (u) B³ om. (v) B³ om.

(1) Cfr. *De anima*, II, 1, 412a 1sq.; II, 2, 413a 11sq.

stincta a suis partibus, et ita ipsa, in quantum talis, esset quodammodo ^(a) quaedam materia distincta a materia suarum partium ^(b), quod est impossibile; et hoc in tantum quod in ea non est dare aliquam totalitatem aliquid secundum rem addentem ad suas partes quod spectet ad genus materiae, nihil enim addit ad eas nisi solum formalem unionem seu unitatem earum, quam non habent per aliquid materiale, sed solum per formam. Impossibile est igitur quod forma intellectiva sit forma totius corporis et non partium eius ^(c). — Non etiam ^(d) potest dari tertium, quod scilicet sit forma alicuius partis corporis determinatae, quia tunc pars illa et omnes partes eius ex quibus est constituta essent intellectuales et liberae. Tunc etiam ^(e) forma intellectiva esset forma organica ^(f) sicut et sensitiva, quod non solum est contra communem sententiam doctorum et philosophorum, sed nec aliqua pars corporis potest sibi hoc modo assignari, sicut de se patet et ex subsequentibus plenius apparebit.

Forte dicetur, sicut et a quibusdam dictum est, quod pars intellectiva non dat corpori esse intellectuale et liberum, sed esse humanum; non enim, ut dicunt, corpus hominis habet rationem corporis humani per sensitivam, sed solum rationem animalis, oportet autem, ut videtur, quod per formam illam per quam est homo habeat rationem corporis humani. Quod autem per formam intellectivam possit habere esse humanum et non ^(g) intellectuale nec liberum astruunt per hoc: quia essentia formae animae non est essentia suarum potentialium, aut si est, tamen forma, in quantum forma, non habet rationem potentiae, intellectuale autem et liberum dicunt rationes quasdam potentialium; et ideo non oportet ^(h) quod si pars intellectiva, in quantum est forma, dat esse formale corpori, quod propter hoc potentia eius aut ipsa, in quantum habet rationem potentiae, det corpori esse, ut ita dicam, potentiale seu spectans ad rationem potentiae. — Dicetur etiam fortassis, sicut et a quibusdam dictum est, quod materia corporalis contrahit et acquirit simplicitatem et altitudinem per formam sensitivam et alias formas intermedias convenientem simplicitati et altitudini formae intellectivae; et ideo, licet per se non sit unibilis tali formae nec suscepti-

^(a) B⁷ esset quodammodo, in quantum talis pro in... quodammodo.

^(b) B³ natura distincta a suis partibus vel a materia suarum partium pro materia distincta... partium; B³ om. hoc. ^(c) B³ om. e. n. p. e.

^(d) B⁷ enim. ^(e) Al. m. mg. ^(f) B⁷ add. et libera. ^(g) B³ om. rationem... non. ^(h) Ita B⁷, V apparet.

bilis sui esse, tamen per istas ^(a) fit unibilis et eius susceptibilis. — Unde etiam forte dicetur quod corpus non unitur formae intellectivae immediate nec informatur ab ea immediate, sed quod pars sensitiva informatur a parte intellectiva immediate et ipsa mediante formae reliquae corporis et sic tandem ultimo materia corporalis ^(b).

Prima autem evasio stare non potest, quia si esse humanum non dicit esse intellectuale vel liberum, non dicit aliquod esse spectans ad esse partis intellectivae, cum in ea non sit dare aliquod esse quod non sit intellectuale vel liberum. — Praeterea, nec a sanctis nec a philosophis ponitur nisi triplex genus vitae, scilicet vegetativum, sensitivum et intellectivum. Sed esse quod dat anima quaecunque est aliquod esse vitae seu aliquod genus vitae. Ergo esse humanum dicit necessario aliquod trium praedictorum ^(c), aut si non, nullum omnino dicit. — Praeterea, omne quod non est intellectuale vel liberum deficit a nobilitate intellectualium quasi in infinitum et sic per consequens a nobilitate partis intellectivae; secundum enim Augustinum ⁽¹⁾ omne intelligens est nobilius non intelligente et intellectuale non intellectuali et omne vivens non vivente. Esse igitur humanum, si non est intellectuale vel liberum, non est ^(d) esse partis vel formae intellectivae. — Praeterea, sicut alibi probatum est, in tota parte intellectiva non est dare alias formas aut formales essentias quam formas et formales essentias potentiarum. Ergo ab ea non poterit communicari aliud esse corpori quam esse formale potentiarum eius. — Praeterea, posito quod potentia differat ab essentia, certum tamen est quod eam semper sequetur et ibi radicabitur ubi et ipsa et eius erit cuius et ipsa. Si ergo essentia formae intellectivae radicatur in ^(e) corpore et est forma corporis, ergo et potentiae eius radicabuntur in corpore et poterunt dici esse potentiae eius sicut et pars intellectiva forma ^(f) earum. Hoc autem quam impossibile sit inferius ostendetur. Si autem potentia non differt ab essentia nisi solum secundum rationem vel relationem ad obiectum, multo

(^a) B⁷ *ista*. (^b) B⁷ *materiae corporali* pro *m. c.* (^c) Al. m. mg., del. *praedictarum*. (^d) Corr. interl. (^e) Corr. interl. (^f) Ita B⁷, V *formae*; al. m. *earum ex eorum*.

(¹) Cfr. *De libero arb.* II, 3 (PL 32, 1243sq.); *Confess.*, XIII, 2 (PL 32, 845).

magis hoc sequetur. Respectus enim alicuius formae ad obiectum seu ratio illa secundum quam dicitur se habere ad actum et ad obiectum per modum potentiae radicitur in eo in quo radicitur essentia formae, et etiam secundum modum intelligendi sequitur esse formae in materia seu esse compositi.

Praeterea, omnis forma communicat suae materiae aliquam operationem et aliquam potentiam operandi. Cum enim forma, in quantum forma, dicat vigorem actualem et activum, et maxime forma nobilissima et actualissima, qualis est forma partis intellectivae: ergo corpus habebit operationem intellectualem et liberam et potestatem intelligendi et volendi; alias enim operationes non est dare parti intellectivae nisi istas aut earum appetitivas. Si enim oculus per virtutem visivam accipit tantum vigorem tantamque actualitatem quod per ipsam est potens videre: miserabilis est actualitas formae intellectivae quod corpus ab ipsa informatum nullum habeat vigorem ad possendum et operandum per ipsam, cum nullam sit dare formam substantialem ex qua cum sua materia non constituatur ens vigorosum et potens ad aliquid operandum seu ex qua cum materia non constituatur aut resultet aliqua activa potentia aut saltem passiva. Et tamen nullam potentiam activam passivam respectu intellectualium poterit acquirere ab ea, quia sicut infra ostendetur, nihil tale potest in corpore recipi. — Praeterea, essentia in qua radicitur potentia aut a qua oritur non est minus nobilis quam talis potentia. Si ergo essentia formae intellectivae potest communicari corpori, ergo et potentiae quae ab ea oriuntur vel quae in ^(a) ipsa radican-
t^r; et maxime cum in aliis videamus quod potentiae, in quantum potentiae, sint formae organorum suorum et in eis radicentur non minus quam essentia formarum in quibus fundantur. — Quomodo autem corpus hominis possit dici humanum, quamvis non informetur a parte intellectiva, infra tangetur.

Secunda etiam evasio non potest stare, quia simplicitas et unitas seu quaecunque alia dispositio quam acquirit materia corporalis per sensitivam seu per alias formas non est simplicitas quae sit de genere materiae, sed potius est simplicitas ipsius formae et quiddam formale, cum a forma nihil possit dari materiae nisi formale nec materia possit aliunde acquirere aliquid quod sit sui generis ^(b),

^(a) Corr. interl. ^(b) Bⁱ *possit acquirere aliquid quod sit sui generis aliunde pro possit... generis.*

sed potius insunt ei primo et per se. — Praeterea, per formam nihil potest tolli materiae quod sit ^(a) sibi essentielle. Materiae vero corporali est essenziale quod habeat partes differentes non solum secundum essentiam, sed etiam secundum situm; et extensio est sibi essentialis aut saltem inseparabiliter ei adhaerens; corporibus etiam inferioribus, saltem pro statu secundum quem sunt inferius, est essentialis aut inseparabilis divisibilitas et corruptibilitas. Ergo nec per sensitivam nec per alias formas intermedias sibi potuerunt ista tolli. — Praeterea, quamcunque simplicitatem acceperit ab his formis, quaero an informet omnes partes materiae aut nullam. Et quicquid detur, semper necessario redibitur ad ea quae superius in ratione consimili sunt obiecta.

Tertia evasio non minus est irrationalis quam praedictae nec minus contra philosophiam Aristotelis eorum ⁽¹⁾. Si ^(b) enim forma potest informari ab alia et maxime primo ac per se, tunc forma talis habebit in se vere rationem informis et possibilis et materiae; et tunc necessario erit composita ex actu et potentia et ex forma et materia et erit formae forma. — Praeterea, cum forma substantialis non ^(c) dicatur forma nisi respectu suae materiae nec alteri possit communicare suam actualitatem nec suum esse nec suam operationem: oportet quod immediatius et magis primo et per se uniatur suae materiae quam alicui alteri, et ita oportebit quod pars intellectiva uniatur immediatissime materiae corporali. Quamvis enim formae praecedentes praeexigantur ad hoc quod materia possit recipere formam ulteriorem, forma tamen ulterior non minus intime attingit eam nec minus intime unitur ei quam priores, immo plus, sicut alibi est ostensum. — Praeterea, si forma sensitiva informatur ab intellectiva: ergo recipit actualitatem et esse et operationem ab ipsa, et tunc forma sensitiva fiet intellectualis et libera. Quae omnia sunt absurda. — Constituetur ^(d) etiam ex eis unum tertium ens et una tertia natura non sicut ex duabus formis in unam materiam concurrentibus, sed sicut ex materia et forma et potentia et actu; et tunc etiam non erit necessaria alia materia, ex quo una forma potest esse materia alterius. — Praeterea, si formae corporales informantur ab intellectiva

(a) B⁷ *est.* (b) Al. m. mg. (c) Al. m. mg. (d) B⁷ *Constituitur.*

¹ Cfr. *Phys.*, V, 2, 225 b 10 sqq., 226 a 10 sqq.

mediante sensitiva et materia corporalis mediantibus omnibus et non aliquo modo immediate ^(a): ergo forma intellectiva non attingit immediate formas corporales nec materiam corporalem. Non ergo eis poterit dare esse nisi per influxum; et tunc necessario alius erit influxus quem influet in formam sensitivam et alius ille quem influet in formam sequentem, et sic deinceps nec sequens causari poterit nisi mediante prima. Istae autem influentiae necessario erunt quaedam similitudines et resultationes formae influentis, sicut sunt propriae passioness respectu formae substantialis et sicut sunt species ipsorum agentium. — Ad hoc autem quantae absurditates sequantur cuivis patere potest. Cum enim omnis influxus sit quaedam operatio influentis nec possit fieri nisi per aliquam potentiam, tunc esse seu vivere quod dat forma intellectiva materiae corporali esset quaedam operatio illius formae causata ab aliqua potentia eius, et aliud vivere causabit in forma sensitiva, aliud in forma sequenti et aliud in materia corporali. Iste etiam influxus esset potius forma suorum recipientium quam forma ipsum influens et efficiens, cum efficiens, in quantum tale, non sit forma sui patientis. Si etiam per tales mediationes causatur esse a formis prioribus in materia: ergo sensitiva causabit vivere seu sensitificationem non solum mediantibus formis sequentibus et mediantibus ^(b) influentiis factis in eis nec solum per aliquam ^(c) unam potentiam, sed etiam per unam partem suae materiae influent in alteram esse et vivere, quia forma organica non agit nisi prout est in sua materia et cum ea, seu potius forma non agit, sed constitutum ex materia et forma. Et tunc una pars corporis animata influet alteri esse et vivere sicut et alia suum. Istas autem absurditates omitto, quia alibi habent plenius ostendi.

Ex parte etiam animae seu formae intellectivae hoc idem patet. Si est enim ^(d) forma corporis, impossibile est quod sit intellectualis et libera et immortalis et a corpore separabilis.

Primum quidem, quod scilicet non esset intellectualis, ostendit sui obiecti altitudo et sui reflexio super se et suae operationis et habitus modus et dispositio. Obiectum enim eius est totum ens

^(a) Al. m. ex mediate.

^(b) B⁷ om. e. m.

^(c) B⁷ aliam.

^(d) B⁷ enim est pro e. e.

et totus ambitus entis et intellectualia et universalia. Potentia autem non potest apprehendere suum obiectum, nisi prius sit conversa ^(a) ad ipsum, conversio autem potentiae non potest fieri sine applicatione et directione virtuali suae materiae ad illud ad quod est conversa ^(b). Forma enim non potest ad aliud moveri vel applicari nisi per motionem suae materiae, unde visiva non potest dirigi et converti ad visibilia exteriora nisi per motionem quandam spirituum in quibus fertur et organi sui. Si igitur forma intellectiva habet corpus pro materia: ergo non poterit converti ad sua obiecta nisi per conversionem et aspectum materiae corporalis ad illa. Sed impossibile est quod conversio et aspectus corporis possit se habere nisi ad ea quae sunt in corporibus. Unde aspectus corporum, quantumcunque sint spirituales, semper sequuntur leges corporales, sicut patet in aspectu visus et etiam sensus communis. Visus enim habet quodammodo aspectum rectum et obliquum et ad exteriores distantias, sicut suo modo habent corpora, sensusque communis semper aspicit ad organa sensuum particularium ^(c), sicut patere potest secum interius experienti. Unde etiam, quod plus est, nemo potest recordari vocum vel colorum aut imaginari ea, nisi aspectum suum interiorem seu aciem suae imaginativae convertat versus aures aut versus oculos et sic de aliis; et hoc sensibiliter interius experienti apparet. Quod autem corpora non possint converti nisi ad corpora et ad ea quae in corporibus non solum experimento, sed etiam ratione patet: quia corpus non applicatur ad aliquid extra se nec virtus corporis nisi secundum modum suae superficiei, et ita omnis applicatio oportet ^(d) quod aliquo modo sit subiecta dimensionibus corporalibus.

Secundum hoc igitur forma intellectiva, quamdiu saltem esset in corpore, non posset intelligere aliquid quod esset a corpore separatum aut universalia et intellectualia quae non sunt actu extra in corporibus particularibus. Secundum hoc etiam non posset reflectere se super se, quia tunc oporteret quod materia corporalis posset reflecti super se. Impossibile est autem quod materia corporalis possit immediate converti nisi ad aliquid quod est extra se non solum secundum essentiam, sed etiam secundum positionem et situm; unde pars corporis non potest converti immediate ad se ipsam, sed solum ad partem aliam sibi propinquam. Intellectum autem re-

(a) B⁷ *conversa sit* pro s. c. (b) B⁷ *conversa est* pro e. c. (c) In ras. (d) Al. m. mg.

flecti super se non est aliud quam ^(a) ipsum converti ad se et aspectum suum dirigere et figere in se, quia aspectus et conversio necessario erunt actus alicuius convertibilis et applicabilis ad aliud, et haec est materia aut aliquid simile materiae. Actus etiam suus et habitus non posset esse sequestratus ab omni conditione corporali, sicut ipsos in nobis invenimus. Cum enim omnis actus et habitus potentiae apprehensivae sint recepti in materia ipsius potentiae — aliter enim non possunt esse in ea —: tunc omnis actus et habitus potentiae intellectivae quos habebit manens in corpore erunt recepti in materia corporali. Impossibile ^(b) est autem quod ea quae sunt recepta in corpore sicut in materia vel subiecto sint omnino sequestrata a modis et conditionibus corporum. Unde in actu visus et aliorum sensuum manifeste possumus experiri quasdam dilatationes et acutiones et divaricationes et reberationes iuxta modum et legem corporaliū.

Forte dicetur quod quia forma intellectiva aliam habet materiam praeter corpus, quod prout est in illa, convenit sibi intelligere omnia et reflecti super se et habere actus et habitus a conditionibus corporalibus totaliter sequestratos; non autem haec conveniunt sibi, prout est forma corporis.

Contra hoc autem occurrit ratio: Quia aut forma intellectiva est forma corporis et materiae spiritualis secundum se totam aut est forma unius secundum unam partem sui et alterius secundum aliam.

Si primo modo, hoc non potest esse nisi secundum aliquem ordinem unius ad alteram, ita quod habeant vim unius perfectae materiae respectu talis formae, sicut nec una materia potest esse plurium formarum simul nisi secundum quendam ordinem. Materia autem semper tenet ordinem et habitudinem radicalem respectu suae formae; forma enim radicitur in ea ^(c) secundum essentiam et esse. Unde oportet quod duae materiae unius formae habeant vim unius perfectae radices, ita tamen quod uni earum conveniat ratio radicalis per prius et alteri per ordinem et univocationem ad illam. Cum autem operationes et habitus alicuius formae sequantur ^(d) naturaliter essentiam et esse actuale ipsius formae et modum existendi eius: oportebit necessario quod si forma

^(a) B¹ non habet materiam pro se... quam. ^(b) B¹ Sine. ^(c) B¹ om. i. e. ^(d) B¹ sequatur.

intellectualis est hoc modo tota in materia corporali, quamvis radicaliori modo sit in materia spirituali, quod similiter eius actus et habitus sint in eius materia corporali, quamvis cum^(a) hoc radicaliorem aspectum habeant ad materiam aliam. Et cum operationes et habitus^(b) respiciant formam per relationem ad extra, quia eius actus videntur^(c) quaedam emanationes ipsius ad obiecta et sequuntur aspectus ipsius quibus est conversa et inclinata ad obiecta, et habitus eius dicant quasdam determinationes et inclinationes eius ad obiecta, licet radicalius respiciant materiam radicaliorem, tamen secundum aliquid prius et immediatius respicient materiam illam quae magis respicit formam in relatione ad extra. Sic enim suo modo videmus quod virtutes sensuum particularium radicaliori modo respiciunt cerebrum et nervos interiores quam organa exteriora, ut oculos, aures, nares et consimilia; et tamen actus earum aliquo modo respiciunt prius et immediatius exteriora organa quam interiora, licet non ita radicaliter. — Praeterea, sicut supra ostensum est, omnem unionem formae substantialis, et maxime nobilis, cum materia sequitur aliquis vigor et potestas operandi. Alias materia in nullo redditur vicens et actualis seu potens per talem formam; nec talis forma, in quantum forma eius, habet aliquem vigorem, etiam usque ad hoc quod reddat materiam suam aptam saltem ad recipiendum aliquas actiones nobiles. Quod est^(d) inconvenientissimum. Ergo unionem formae intellectivae cum materia sequitur potestas operandi et recipiendi^(e) aliquas actiones nobiles^(f). Potestas autem operandi non potest consequi nisi talium operationum quae competant^(g) formae secundum suam speciem. Formae autem intellectivae secundum suam speciem non possunt competere operationes nisi intellectuales et liberae.

Si autem secundo modo est forma corporis et materiae intellectualis, scilicet unius secundum unam partem sui et alterius secundum aliam: tunc illae partes erunt inter se distinctae genere et subiecto tanquam diversas materias et diversorum generum informantes et in ipsis distincte existentes. Et^(h) tunc etiam illa pars formae quae esset in materia spirituali nullam secundum istos haberet unionem substan-

(^a) Al. m. mg. (^b) B⁷ *habitus et operationes pro o. e. h.* (^c) B⁷ B¹ add. *esse.* (^d) Al. m. mg. Q. e. . (^e) B¹ om. *aliquas actiones... recipiendi.* (^f) B⁷ om. *quod est... nobiles.* (^g) B¹ add. *suae.* (^h) B¹ om.

tialem ad corpus qui nolunt quod pars intellectiva sit substantialiter unita corpori ^(a), si non est forma eius.

Quod etiam forma intellectiva non sit libera, si est forma corporis, ex eisdem rationibus potest argui: Quia obiecta eius sunt tanti ambitus et aequae intellectualia sicut et obiecta intellectus, et ita est reflexibilis super se, et eius habitus et actiones sunt ita sequestrati ab omni conditione corporali. — Et praeterea, aliud genus reflexionis supra se habet, in quantum est libera, quod non habet intellectus: est enim conversa ad se non solum sicut ad obiectum, sed etiam sicut motor ad mobile. Unde voluntas consistit supra se et in se cum quadam dominatione secundum quam superfertur sibi ipsi ad tenendum se et movendum libere. Talis autem reflexio et conversio spiritualissima et sibi intimissima non poterit convenire sibi per materiam corporalem nec in materia corporali, quia talis reflexio et conversio non potest esse in materia corporali. — Praeterea, posse in opposita et posse movere se libere est posse altius quod possit excogitari et magis ab omni coartatione et subiugatione et determinatione semotum et est posse in se ipso ^(b) recollectissimum, ita quod nullum recollectius potest excogitari nisi in eadem specie. Ex magna enim recollectione quam habet in se et ex magna altitudine et indeterminatione consistit in se ipsa nec potest trahi necessario ab aliis nec est determinatum ad alteram partem oppositorum. Sed forma impressa materiae corporali non potest ibi esse recepta nisi secundum possibilitatem et modum recipientis. Materia autem corporalis non est receptiva summae altitudinis et ^(c) summae recollectionis et indeterminationis, cum de se sit quid diffusissimum et infimum et mobilissimum seu actionibus agentium subiugatissimum nec possit recipere aliquam formam nisi sub aliqua determinatione dimensionum certarum ^(d) et sub aliqua certa figura quae est determinatio summe infima et materialissima. Videmus enim quod sensus non reperiuntur in organis suis nisi sub certa dimensione, ita quod oportet essentiam ipsius potentiae esse applicatam illi dimensioni. Tactus enim in diversis partibus corporis existens secundum aliam applicationem sui est in una quam in alia et in omnibus in simul est quasi secundum unam continuam applicationem correspondentem et proportionalem continui-

^(a) Al. m. mg. u. c. ^(b) B¹ om.; B¹ *recollectum* pro *recollectissimum*.

^(c) B¹ om. s. a. e, ^(d) B¹ *creatarum*.

tati et dimensioni materiae suae; in tantumque est ibi secundum leges dimensionis quod alium actum numero differentem habet, prout est in una parte, et alium, prout est in alia, etiam in eodem nunc. Et sic, cum nulla alia virtus organica sit in parte punctali et omnis pars corporis distincta secundum situm habeat suam actionem immediatam et quasi partialem distinctam ab actione immediata alterius partis: idem forte aliquo modo erit dare in omnibus potentiis organicis. Ista autem nullo modo possunt dari in voluntate ^(a) et eius actibus nec etiam in intellectu.

Praeterea, cum corpus corruptibile sit totaliter mobile ab alio et necessario et maxime respectu formarum a quibus per motum potest recedere et respectu illius esse quod potest in eo ^(b) per motum destrui, corpus autem humanum sit corruptibile et possit per motum separari ab anima rationali et ab eius esse: si est sibi unita ut forma, ergo ipsum, prout erat ^(c) materia formae intellectivae et liberae, non tenebatur libere et in pleno dominio a sua forma. Non poterat autem eam movere libere ad actus, nisi pro quanto erat subiecta suae ^(d) potestati liberae. Cum etiam ad conversionem et applicationem materiae sequatur conversio et applicatio formae et ad mutationem materiae, in quantum est materia talis formae, sequatur necessario mutatio talis formae, saltem quantum ad esse et quantum ad modum essendi et operandi, cum terminus mutationis materiae sit forma secundum quam mutatur ^(e), materia autem corporis humani sit ^(f) totaliter mobilis ab agentibus naturalibus respectu illarum formarum quas naturaliter potest amittere et, in quantum est materia talium, sit mobilis ab eis: tunc in forma libera, in quantum est libera, sequitur necessario ^(g) mutatio per virtutem agentium naturalium et corporalium ^(h) et poterit mutari ab eis secundum totum illud esse secundum quod est in materia corporali et recipiet ⁽ⁱ⁾ necessitatem ab eis in omnibus actionibus suis quas habere poterit, in quantum est forma talis materiae.

Quod etiam sit mortalis, si est forma corporis, videtur. Impossibile enim videtur quod materia aliqua stabiliatur perfecte in se per illam formam per quam directe ad aliam existentiam inclinatur seu per illam inclinationem

^(a) B¹ voce. ^(b) B⁷ *ideo* pro *i. e.* ^(c) Al. m. mg. ^(d) B¹ om.

^(e) B⁷ *cum terminus materiae sit formae mutationis pro cum... mutatur.*

^(f) B⁷ *fiet.* ^(g) Al. m. mg. s. n. ^(h) Sequitur ras. ⁽ⁱ⁾ B⁷ *recipient.*

actualem. Si autem intellectiva est forma materiae corporalis, per ipsam directe inclinabitur materia spiritualis ad corporalem. Cum enim forma, in quantum forma, sit se tota ad suam materiam inclinata et ipsa sit sua inclinatio — alias esset composita ex inclinatione et inclinabili, nec tota esset per se et essentialiter ad materiam inclinata — : ergo impossibile esset materiam spiritualement per eam perfecte stabiliri. — Praeterea, impossibile est quod aliqua materia aut aliquod ens per illud ^(a) habeat altissimum modum subsistendi in se per quod est directe ad aliam existentiam ^(b) inclinata. Ergo per talem formam non posset obtinere modum subsistentiae personalem, cum ille sit altissimus et absolutissimus modus subsistendi in se. Natura autem rationalis ab eodem videtur habere ^(c) immortalitatem a quo habet personalitatem.

Forte dicetur quod quamvis forma intellectiva non sit forma corporis, tamen oportet quod sit substantialiter unita et inclinata ad corpus, alias non fieret una substantia ex eis. Ergo si ex primo sequitur quod non possit dare ^(d) immortalitatem et subsistentiam personalem, ex hoc etiam similiter ^(e) sequeretur.

Sed hoc, si bene inspiciatur, non valet. Forma enim primo et per se non potest substantialem inclinationem habere nisi ad materiam et suppositum suum. Eo ipso autem quod ^(f) sua materia est ad ^(g) aliquid aliud ^(h) substantialiter inclinata, et ipsa ⁽ⁱ⁾ erit ad illud inclinata, cum sequatur leges suae materiae. Eo ipso autem quod ^(h) sensitiva seu virtus sensificandi corpus datur et imprimitur materiae intellectuali, eo ipso ipsa materia eius ^(l) est substantialiter inclinata ad corpus sensificabile et eo ipso forma intellectiva est ad corpus substantialiter inclinata. Plures enim formae in una materia concurrentes non per aliud ad se invicem substantialiter uniuntur et inclinantur nisi per hoc quod in una materia concurrunt ad quam substantialiter inclinantur. Magna igitur est differentia dicere quod forma per materiam inclinetur ad aliud et dicere quod materia per formam. Ubi enim materia per formam, signum est manifestum quod talis forma non dat materiae perfectam et absolutam existentiam; ubi vero forma per materiam, signum est quod forma, quantum est ex se, daret et dat, quia ipsa de se materiam ad

(a) B⁷ B¹ *id.* (b) B⁷ *essentiam.* — (c) B¹ *om.* (d) B¹ *dicere.*
 (e) Ita B⁷ B¹, V *sic.* (f) Ita B⁷ B¹, V *quo.* (g) Al. m. *mg.*
 (h) B¹ *om.* (i) B¹ *add. forma.* (k) Ita B¹, V B⁷ *quo.* (l) B¹ *om.*

aliam existentiam non inclinat ^(a). Verum est tamen quod in hoc differt intellectiva nostra ab intellectiva angeli quod cum illa non compatitur se inclinatio ad aliam materiam, cum nostra vero se compatitur.

Item ad primum: Si forma intellectiva et libera est secundum se habens esse immortale, ergo si secundum se communicat suum esse corpori tanquam suae materiae, videtur quod communicabit sibi esse immortale. Si autem non communicat sibi, ergo ^(b) aut non est eius forma aut ipsa non habet de se esse immortale.

Forte dicetur quod tunc secundum hoc sensitiva hominis non esset immortalis et ita nec radicata in substantia immortalis. Quod est directe contra propositum.

Ista instantia non impedit argumentum praedictum, sed potius ex argumento illo ^(c) et aliis duobus dictis ^(d) concluditur quod sensitiva hominis non sit de se potens dare immortalitatem suae materiae spirituali, sed quod tam materia quam ipsa habeant ^(e) hoc ab aliqua altera forma, scilicet ab intellectiva, ita scilicet quod sensitiva non recipiat hoc ab intellectiva per hoc quod informetur ab illa, sed potius per hoc quod tenet perfecte et stabiliter eius materiam et sic per consequens ipsam, sicut et videmus quod ei dominatur et eam sicut dominus movet et regit.

Ex istis autem eisdem sequitur quod non possit separari a corpore et post separationem esse, si est eius forma.

Ex parte etiam compositi ex utroque hoc ipsum patet. Cum enim ex unione materiae cum forma constituatur tertia natura quae actualior et potentior est quolibet componentium: ergo ex forma intellectiva et libera et materia corporali constituetur una tertia natura in ^(f) intellectualitate et libertate actualior et potentior ^(g) quam sit forma intellectiva existens extra suum totum ^(h). Si ergo illud compositum quod magis est intellectuale et liberum est necessario corruptioni subicibile aut subiectum: ergo multo magis id ⁽ⁱ⁾ quod minus est liberum, pars videlicet ipsius.

Forte dicetur quod forma, si potest esse sine sua materia, esset perfectior quam sit existendo in ea aut quam sit suum totum ex ipsa et ^(h) materia constitutum.

^(a) B¹ *inclinat*. ^(b) Al. m., B¹ om. ^(c) B⁷ B¹ om. ^(d) B¹ *praedictis*. ^(e) B⁷ *habeat*. ^(f) B¹ om. ^(g) B¹ *potentialior*. ^(h) B⁷ B¹ *esse*.
⁽ⁱ⁾ B¹ *illud*. ^(h) B¹ om.

Sed contra hoc est: Quia tunc materia plus esset nociva constitutioni entium et existentiae^(a) formarum quam cooperativa nec tunc proprie adderet aliquid positivum, sed potius defectivum. Et tunc contra naturam et inclinationem formarum esset quod essent in materia et naturalissimum esset eis esse separatas a materiis tanquam ab impeditivo naturalis perfectionis earum^(b). Et tunc non solum fuisset possibile eas fieri et existere sine materia, sed etiam melius. Et tunc verus esset error Origenis⁽¹⁾ qui posuit quod corpora erant^(c) data animabus^(d) in poenam et quod unio earum^(e) in corporibus erat directe eis nociva. Et hoc ipsum senserunt Platonici et Pythagorici^(f). Propter quod tam Origenes quam ipsi infinitos errores de animabus posuerunt. Tunc etiam erit verum dicere quod melius fuisset animae Adae in statu innocentiae esse extra corpus suum quam esse in corpore suo; quod quam periculosum sit dicere videat qui potest. Tunc etiam frustra^(g) tantum conamur ad ponendam^(h) materiam in angelis et in omni substantia creata.

Istum igitur errorem relinquo Averroistis saracem-
tantibus⁽ⁱ⁾ qui ponunt^(k) quod materia non intrat quiddita-
tem entium tanquam pars eius, sed solum sicut unum cor-
relativorum^(l) intrat definitionem alterius, non intelligentes
quod compositum habet essentiam et quidditatem^(m) composi-
tam cuius altera pars est essentia materiae. Forma vero ipsius
materiae non habet materiam tanquam partem suae essen-
tiae, sed solum tanquam terminantem et suscipientem respec-
tum et inclinationem ipsius formae. Et consimiliter est de
materia. Nec tamen propter hoc oportet dicere quod com-
positum habeat intra se duas formas quarum una sit forma
partis seu ipsius materiae et alia forma et quidditas totius,
quia quidditas ipsius compositi non dicitur forma ipsius com-
positi⁽ⁿ⁾ nisi metaphorice; non enim compositum est materia
quaedam informata ab ipsa. De hoc tamen plenius dictum
est suo loco.

Forte adhuc dicetur aliud quod si praedicta ra-
tio vera est, tunc idem sequitur adhuc in nobis. Quamvis

(a) B⁷ B¹ *essentiae*. (b) Al. m. in ras., B¹ *eorum*. (c) B¹ *essent*.
(d) B⁷ B¹ *animalibus*. (e) B¹ *eorum*. (f) Ita B⁷ B¹, V *Pygarici*.
(g) B¹ add. *in*. (h) B¹ *ponendum*. (i) B¹ *saracenantibus*. (k) B⁷ B¹
ponit. (l) B⁷ *correlatorum*. (m) Al. m. mg. (n) B¹ om.

(1) Cfr. *De principiis*, III, 5 (PG 11, 327sq.); I, 7 (11, 172sq.);
II, 8 (11, 220sq.).

enim pars intellectiva non sit forma corporis nostri, tamen oportet dicere quod ex ipsa cum corpore fit unum ens completum quod dicitur homo; et ita ipsum totum^(a) erit magis intellectuale et liberum quam pars^(b) intellectiva per se sumpta et sic eadem ratione magis incorruptibile et magis immortale.

Sed ista instantia, si bene inspiciatur, potius facit ad verificationem et elucidationem rationis praedictae. Aliter enim constituitur tertium ens et tertia natura ex materia et forma, aliter ex aliis modis unionum. Nullus enim dicit quod forma sensitiva unita formae intellectivae faciat per se directe ad constitutionem existentiae et actualitatis ipsius formae intellectivae, et tamen omnis qui attribuet materiam spiritualement formae intellectivae dicit quod ipsa facit directe et per se ad plenam constitutionem existentiae et actualitatis eius. Exemplumque huius manifestum est in partibus corporis nostri de quibus non potest dici quin sint sibi invicem substantialiter unitae, alias corpus^(c) ex eis constitutum non haberet^(d) rationem substantiae, sed potius esset sicut acervus lapidum; et tamen videmus quod ex defectu auris vel manus non perdit oculus suam existentiam et operationem, sicut perdit ex laesione materiae propriae. In composito igitur ex materia et forma intellectiva videtur necessario locum habere^(e) praedicta ratio. Unde etiam, si forma sensitiva non teneretur per virtutem formae intellectivae in spiritali materia, tunc compositum ex ipsa et corpore esset magis potens ad existentiam et ad operationes sensuales quam ipsa sensitiva extra ipsum^(f) posita.

Item ad principale: Omne suppositum est actualius et magis potens existere per se et in se quam aliqua pars eius in ipso substantificata. Sed omne compositum ex materia et forma est per se et directe suppositum utriusque earum; nam formam substantificat in sua materia et materiam in sua forma, unde ipsum est per se subsistens et non ipsae. Si ergo pars intellectiva est forma materiae corporalis, ergo compositum ex eis erit substantificans in se partem intellectivam, ita quod in ipso fundabitur et radicabitur sicut in suo supposito. Et tunc pars intellectiva et^(g) libera non erit radix personalis subsistentiae in nobis, sed potius quoddam tertium

(a) B⁷ om.
(e) B⁷ om. l. h.

(b) Al. m. mg.
(f) B⁷ ipsam.

(c) Sequitur ras. (d) Ex haberent.
(g) Add. interl. al m.

quod proprie et per se non est liberum nec immortale nec potens se reflectere super se directe et per se, quod est contra rationem personalis subsistentiae. Non enim potest esse aliquid radix personalis subsistentiae nisi illud quod est super se ipsum plene rediens et in se ipso liberrime consistens. Aut igitur compositum constitutum ex forma intellectiva et materia corporali erit magis liberum et magis in se ipso rediens et consistens directe et per se quam pars intellectiva, aut ipsa pars intellectiva non erit libera nec in se ipsam rediens et consistens; tum quia non poterit esse magis libera nec magis in se ipsa consistens quam suum suppositum; tum quia ipsa non erit tunc consistens in se, sed potius in suo supposito, cum consistere et reflecti in se sit ratio altissimi suppositi quod personam dicimus. Estque istud contra experimentum naturae nostrae intimum quo sentimus nos in radice liberi arbitrii per se et altissime consistere et omnia alia in ipsa stabiliri altiori modo quam partes corporis in corde vel cerebro. Nec est contra hoc quod animam sine corpore non dicimus habere perfectam rationem personae; quia hoc non ^(a) est propter hoc quod ex anima et corpore constituatur aliquod tale tertium quod sit radix nostrae subsistentiae. Sed sicut si diceremus quod radix arboris non est perfectum ens suae speciei seu etiam individui sine ramis, aut sicut si diceremus quod corpus nostrum non est perfectum corpus sine pedibus et manibus ^(b), et tamen ex manibus et corpore residuo non constituitur tale tertium quod sit radix subsistentiae corporis residui: sic, quia anima rationalis non habet omnes partes debitas suae naturae et suae personali libertati et existentiae sine corpore, dicitur non esse perfecte persona sine corpore et sine sua sensitiva per quam corpus informat. Et hoc alibi plenius est ostensum. Sequerentur ^(c) enim multa inconvenientia destruenda veritatem libertatis et immortalitatis et personalitatis.

Secundum autem quod ex hac positione sequitur est quod sensitiva non sit radicata in substantia seu in spirituali materia partis intellectivae. Quod, ut credo, non solum est falsum, sed etiam in fide periculosum, sicut et primum. Si enim pars intellectiva non potest esse per se ^(d) forma corporis, sicut ex praehabitis satis patet, et non est dare viam quomodo

(a) Sequitur ras.

(b) Al. m. mg. e. m.

(c) B⁷ *Sequeretur.*

(d) Al. m. mg.

possit uniri corpori substantialiter et cum eo constituere unum ens, nisi habeat intra se aliquam naturam formalem per quam informet corpus, et aliam non sit dare nisi sensitivam et vegetativam: ponere quod ^(a) sensitiva non sit radicata in natura partis intellectivae est manifeste ponere quod pars intellectiva non uniatur corpori nisi ut motor mobili. Hoc autem ultimum non solum est haereticum, sed etiam totius fidei enervativum. Primum etiam est contra ^(b) experimentum intimum et certissimum quo intra nos sentimus sensitivam teneri et regi et dirigi a parte superiori tanquam aliquid in sua natura intime plantatum; in tantumque sentitur esse plantata in radice superioris partis nostrae quod radix nostrae subsistentiae, ipsa scilicet pars superior, sentit intime et dicit actus sensitivae esse suos. Unde dicit: ego qui intelligo video vel comedo; et utique non potest dicere nisi per potentiam intellectivam, quia nulla alia potentia potest apprehendere utrosque actus nisi ipsa. Si autem diligenter inspiciantur mutuae operationes et passiones earum, evidentissimum erit ipsam esse radicatam ^(c) in parte superiori. Quaero enim quare intellectus non potest per se apprehendere sensibilia sine actibus sensitivae, saltem hoc modo quo hoc poterit, quando secundum eos est extra corpus separatus ab ipsa sensitiva. Nec enim poterit pro causa reddi quod hoc facit ^(d) ipsa unio qua corpori unitur, quia ex ipsa unione non mutabitur eius species nec minorabitur eius virtus; et si in nobis minoretur propter originalem corruptionem, haereticum tamen esset dicere quod minoraretur propter ipsam substantiam corporis. Et saltem oportebit dicere quare non potest apprehendere species quae conservantur in memoria sensibili, quando sensitiva non est in suo actu. Manifeste enim et continue sentimus quod intellectus noster nihil apprehendit de sensibilibus nisi apprehendendo aliquem actum sensitivae qui tunc est ^(e) in actu et per consequens obiectum illius actus. Et tamen, si propter depurationem specierum hoc esset, quasi scilicet formae rerum sensibiles non sint ^(f) proportionales nostro intellectui: tunc saltem species quae sunt in memoria sensuali essent sibi sufficienter proportionales, cum postea ^(g) in natura sensitiva non fiat maior depuratio; quamvis frivolum videatur ^(h) dicere quod propter

(^a) Al. m. corr. (^b) Al. m. e. e. c.; B⁷ Et pro P. e. e. (^c) Ex radicata.
 (^d) B⁷ om. q. h. f. (^e) Al. m. mg. (^f) Sequitur ras.
 (^g) Ex post eas quae B⁷ habet. (^h) Ex videantur.

suam materialitatem sint improporcionales altitudini nostri intellectus et non ^(a) magis altitudini intellectus angelici seu intellectus nostri separati, si post separationem est magis intellectualis. Sed quia in istis depurationibus est abyssus falsitatum generantium sectam illam de qua dictum est ⁽¹⁾, *et infernus sequebatur eum*: idcirco ea quae hic possent dici ad plenioram evidentiam nostri propositi propter brevitatem omitto et quia alterius est temporis et loci.

Admirabile etiam est quomodo intellectus non poterit intime et immediatissime sentire et apprehendere suam materiam carnalem et magis ^(b) quam sensitivam et eius actus, ex quo immediatius et directius est ei unitus, utpote forma eius existens, non autem sensitivae. Non etiam erit dare quomodo possit intime et necessario apprehendere actus sensitivae, statim dum fiunt ^(c), et originem radicalem eorum, nisi suo modo intellectus se habeat ad sensitivam sicut sensus communis ad particulares. Idcirco enim sensus communis statim et necessario apprehendit actus sensuum particularium, quia ipsi sensus particulares radican- tur in organo sensus communis et tenentur ab eo, sicut forma et virtus inferior tenetur a forma et virtute superiori. Oportet igitur quod intellectus teneat intra se omnes apprehensivas ^(d) sensitivas, ita quod mutuo sint quodam modo sibi plene illapsae: et quidem oportebit quod teneantur ab eo ^(e), in quantum est potens operationes intellectuales operari, et secundum illum aspectum secundum quem habet intelligere. Et ita, si tenentur ab eo solum in materia corporali et prout ipse informat materiam corporalem: oportebit dicere quod ipse, in quantum talis, habeat operationes intellectuales, et maxime quia actus ipsius intellectus quibus apprehendit actus sensitivarum et objecta earum ita habent essentialem aspectum ad sensitivam et ad actus eius sicut potentia ad potentiam et etiam quantum ad aliquid magis. Et tunc actus illi quibus apprehendit actus sensitivarum erunt vere existentes et recepti in materia corporali nec erunt ipsius intellectus, nisi solum prout est forma materiae corporalis. Quod nec est verum nec in fide securum. — Praeterea, ap-

^(a) Al. m. mg. *sint... non.* ^(b) Al. m. mg. *et apprehendere... magis.*

^(c) B⁷ ponit *et necessario* post *fiunt*; B⁷ *per* pro *et*. ^(d) B⁷ *apprehensas.*

^(e) B⁷ *ea.*

⁽¹⁾ Apocalypsis 6, 8.

petitus superior nunquam potest movere corpus nisi movendo appetitum inferiorem; et tamen, si est forma immediata materiae corporalis, magis debebit ipsam movere immediate. — Praeterea, ad solum velle actuale appetitus superioris sequitur affectio actualis in inferiori et e contrario, et consimiliter ad nolle sequitur nolle, quamvis hoc non plene fiat propter infectionem virium originalem. Sed angelus qui est potentior in volendo solo actu ^(a) volendi non posset movere corpora, licet hoc quidam falso et periculose aliquando dixerint. Nec etiam voluntas unius angeli posset necessario immutari ab appetitu meo ^(b) sensitivo, quantumcunque esset corpori meo praesens, sicut immutatur ad eius praesentiam noster superior appetitus. Ergo oportet quod hoc fiat propter aliquam unionem intimam et naturalissimam. Et cum manifeste sentiamus quod superior movet et tenet libere inferiorem: oportet quod inferior sit radicans in materia superioris et non e contrario. Et cum actus superioris quo movetur inferior essentialissimum habeat respectum ad appetitum inferiorem et actum eius, oportet quod inferior sit radicans in superiori secundum illum aspectum et modum existendi secundum quem est liber et potens libere operari. Quod nullo modo poterit sibi competere, in quantum erit forma materiae corporalis.

Praeterea, si ^(c) sensitiva generatur in materia corporali a virtute naturali et seminali, tunc sensitiva prius naturaliter erit genita quam rationalis infundatur. Sed antequam rationalis infundatur, non potest esse sensitiva sine appetitibus seu concupiscentiis rebellibus appetitui superiori. Ergo nunquam potuit nec poterit generari per naturam nisi vitiosa et contra ordinem superioris rationis. Minor patet: quia quando sensitiva totaliter et secundum proprium imperium est ^(d) inclinata ad sua obiecta, tunc perfectissime ^(e) est rebellis superiori. Ipsa autem sine rationali existens non poterit habere alios modos inclinationum; non enim poterit habere inclinationem et refrenationem et regulationem ab appetitu superiori ante naturaliter quam sit sibi unita. Nec talis ordo, cum sit pars ordinis moralis et virtuosus, videtur posse dari ab alio quam a Deo aut quam ab agente virtuoso et virtute informato, et maxime non videtur unquam potuisse aut posse dari ab agente naturali. Et ita haec positio

^(a) Sequitur ras.

^(b) Al. m. mg., del. non.

^(c) B⁷ om.

^(d) Al. m. mg.

^(e) Al. m.

videtur mirabiliter impugnare originalem innocentiam et originalem infectionem. Si enim a natura recte instituta est originalis infectio, iam non est culpabilis, quamvis sit contra rectum ordinem rationis. — Praeterea, secundum hanc positionem tota originalis infectio sensitivae partis destruetur et annihilabitur in morte hominis eritque anima separata immunis a totali infectione sensitivae partis. Cuius prosecutionem amplius non explico, sed zelatoribus catholicae fidei eam relinquo ^(a). Quamvis enim Sadducaei ^(b) philosophi multa horribilia dicant de rationali natura, Pharisei tamen contra eos zelantes, teste Paulo ⁽¹⁾, *non habent omnino zelum Dei secundum scientiam*; sic enim zelant contra Sadducaeos quod spiritum Christi maxime impugnant. Quod nulli est dubium intuenti clarius evangelicam veritatem.

Propter hoc igitur et alia haec positio fuit a sanctis patribus tanquam erronea refutata. Unde, in libro *De ecclesiasticis dogmatibus* ⁽²⁾, qui videtur esse factus ad modum conciliorum et in quo magis videntur esse verba alicuius concilii quam alicuius proprii doctoris — quod etiam ^(c) et nomen libri sonat — haec positio ibi tanquam haeretica refutatur: favet enim mirabili modo errori Manichaeorum ponentium in nobis duas animas quarum una sit inferior altera trahens eam ad ista inferiora diligenda et ad mala. Propter quod Augustinus in libro *Retractationum* ⁽³⁾ retractat quiddam quod dixerat sub conditione in libro *De duabus animabus* ⁽⁴⁾, scilicet « si sunt aliquae tales animae, quod interim », ait, « ibi incertum est », retractans dicit quod non debuit dicere quod sit incertum, cum sit certum eas non esse. XII etiam *Super Genesim*, ultimo capitulo ⁽⁵⁾, dicit in tribus locis quod in animabus defunctorum remanent similitudines illae corporalium quae sunt in parte imaginativa; quod est impossibile, si sensitiva non remanet post mortem in substantia intellectiva. Et hoc ipsum vult in libro *De origine animae* ad Vincentium ⁽⁶⁾; et ^(d), X *Confessionum*, loquens de memoria, enumerando quomodo in ea continentur similitudines omnium corporum et dimensionum, dicit ⁽⁷⁾ quod ipsa est animus no-

(a) Al. m. mg. (b) B⁷ Seducaei. (c) In ras. (d) Al. m. mg.

(1) Rom. 10, 2; cfr. Act. 23, 6-8. (2) Cfr. Gennadius, *De ecclesiasticis dogmatibus*, cap. 15 (PL 58, 984). (3) Lib. I, 15 (PL 32, 611).

(4) Cap. 13 (PL 42, 109). (5) *De Genesi ad lit.*, XII, 34, 36 (PL 34, 482 sqq.). (6) *De anima et eius origine*, IV, 19 (PL 44, 542).

(7) Lib. X, 8 (PL 32, 784 sq.).

ster. Libro etiam *De civitate Dei* ⁽¹⁾, assumens dictum Platonis ⁽²⁾, vocat irascibilem et concupiscibilem sensitivam partes animi vitiosas. Et quantum possum recordari, tam in libro *De quantitate animae* ⁽³⁾ quam in libro *De immortalitate* ⁽⁴⁾ et ubique attribuit vivificationem seu vegetationem corporis nostri animae rationali. Et libro *De cura pro mortuis agenda* ita dicit ⁽⁵⁾: « Ubicunque iaceat vel non iaceat defuncti caro, spiritui requies acquirenda est, qui cum ex materia exiret, secum abstulit sensum quo interesse possit quomodo quisque sit, sive in bonis sive in malis, nec ab ea carne exspectat adiuvari suam vitam, cum praebeat ipse vitam quam detraxit excedens et redditurus est rediens ». Ecce quod hic vult expresse quod spiritus in exitu aufert secum sensum et vitam quam corpori praebebat et quam sibi debet reddere, cum sibi reunietur. Et hoc ipsum expresse Damascenus, II libro, capitulo 11, definiens animam dicit ⁽⁶⁾: « Anima est substantia vivens, simplex et incorporea, invisibilis, immortalis, rationalis, intellectualis, infigurabilis, organico utens corpore et huius vitae et augmentationis et sensus et generationis tributiva, non alium habens praeter se ipsam intellectum, sed et partem sui ipsius purissimam; sicut enim oculus in corpore, ita in anima est intellectus ». Videsne quod dicendo eam esse substantiam simplicem, partes tamen formales habentem — unde intellectum dicit esse eius partem, sicut oculus est pars corporis — dicit eam ⁽⁷⁾ vegetare et sensificare corpus? Quod est impossibile, nisi vegetativa et sensitiva in sua substantia radicerentur.

Quantum etiam haec positio iuvet errorem illorum qui ponunt unum tantum intellectum in omnibus ⁽⁸⁾ et illorum qui non sperant aliam vitam in responsione argumentorum tangitur.

[Solutio Obiectorum]

Ad argumenta igitur quae sunt in contrarium respondendum ⁽⁹⁾.

Ad primum enim dicendum quod virtutes moventes ^(a) non debent in proposito sibi invicem comparari ^(c) secun-

(^a) B⁷ etiam. (^b) B⁷ hominibus. (^c) B³ om. *Ad... respondendum*; B³ om. *igitur*. (^d) Ita B⁷, V *moventis*, B³ *moventiae*. (^e) B³ *proportionari*.

(¹) Lib. XIV, 19 (PL 41, 427). (²) Cfr. *De republica*, 434 D sqq., 439 D sqq., 580 D sqq.; *Timaeus*, 69 A sqq. (³) Cap. 21 (PL 32, 1055).

(⁴) Capp. 15, 16 (PL 32, 1033 sq.). (⁵) Cap. 5 (PL 40, 597). (⁶) Iohannes Damasc., *De fide orth.*, II, 12 (PG 94, 923).

dum nobilitatem suam quamcunque, sed solum secundum illam quam habent, in quantum sunt moventes; et idem debet fieri de terminis motuum. Non enim est curandum de quacunque excellentia terminorum, sed solum de illa quam habent, in quantum sunt termini talium^(a) motuum et ipsarum virtutum moventium. Alias possent frequenter in huiusmodi fieri paralogismi accidentis. Contingit enim aliquando quod virtus quae est secundum se^(b) nobilior potest causare motum ignobiliorem, pro eo quod nobilitas motus sequitur dispositionem mobilis et statum varium ad quem et motum et mensuram quam habet motor in applicatione suae virtutis. Licet igitur terminus formalis virtutis generativae hominis sit secundum se et absolute ignobilior sensitiva brutorum, in quantum tamen terminus motus, est multo altior et nobilior. Altius enim est movere^(c) aliquid usque ad talem dispositionem qua possit uniri sensitivae radicatae in intellectiva et sic per consequens ipsi intellectivae quam producere sensitivam brutalem quae nullam habet relationem ad tam altam unionem, sicut et altius est disponere et movere cor humanum usque ad gratiam et usque ad^(d) unionem Dei gratuitam quam educere quamcunque scientiam vel quamcunque aliam spiritualem vel corporalem formam. In altiori enim gradu est corpus humanum ad^(e) unionem praedictam^(f) dispositum quam quodcunque corpus, quantumcunque sit perfectum sensitiva brutali. Licet igitur praedicta dispositio non habeat tantam nobilitatem secundum se et absolute, pro tanto quod^(g) non potest dare esse absolutum vel facere operationes sensuales, sicut facit sensitiva^(h) bruti, pro eo quod tota eius essentia est in relatione ad superiorem formam: nobilior tamen est eius relatio, saltem in quantum est terminus motus, quam sit sensitiva brutalis. Et est simile in Christi humanitate quae non habet esse personale in se, sicut habet nostra; nobilior enim est illa inclinatio et impenduntia⁽ⁱ⁾ quam habet ad personam^(k) Verbi quam tota personalitas nostra. Quod autem praedicta dispositio, in quantum est terminus motus, sit altior et ulterior quam quaecunque sensitiva de corpore educta per hoc patet: quia si per virtutem hominis posset corpus bruti disponi ad sensi-

(a) B³ om. *motuum... talium.* (b) B³ *sensibile* pro *s. s.* (c) B⁷ *mo-*
ver. (d) B³ om. *unionem... ad.* (e) B³ add. *quamcunque.* (f) B³ *per-*
fectam; B³ *dispositam* pro *dispositum.* (g) Ita B³, V *quia.* (h) B³ om.
 (i) B³ *independentia.* (k) B³ *persona* pro *a. p.*

tivam humanam, hoc faceret sublimando materiam sicque sublimando destrueret quaecunque sensitivam praecedentem, sicut adhuc infra magis tangetur.

Ad secundum dicendum quod homo non dicitur agens univocum ^(a), in generatione hominis nisi per synodoxen, quia scilicet generat corpus humanum univocum et quia terminatur aliquo modo, quamvis non ^(b) virtute propria, ad animam rationalem. Istud autem argumentum, nisi sic verificetur, ita ^(c) bene est contra ponentes partem intellectivam non esse a generante, et tamen esse formam specificam hominis, licet ponentes sensitivam esse ^(d) a generante, sicut contra illos qui neutram ponunt esse a generante. Propositiones enim praedicti argumenti, si simpliciter concedantur, concludunt animam rationalem esse a generante aut non esse formam specificam hominis.

Ad tertium dicendum quod eo ipso quod corpus hominis est dispositum ad susceptionem sensitivae radicatae in intellectiva, eo ipso est dispositum ad susceptionem animae rationalis ^(e), quia non est aliud animam rationalem uniri corpori quam per suam sensitivam informare ipsum.

Ad quartum dicendum quod sicut dictum est, non est alia et alia dispositio corporis qua est unibile animae rationali et sensitivae radicatae in ipsa et ideo nec ulterior nec altior.

Ad quintum patet per idem. — Ad id tamen quod ibi additur quod organizatio ^(f) cordis non potest esse, quin ibi ^(g) sit sensitiva, hoc non est concedendum, nisi quando est organizatio debita; exigit enim omnis ^(h) sensitiva certum modum organizationis tam in corde quam in toto corpore. Est autem verisimile quod in habentibus cerebrum cor nunquam sit sufficienter organizatum ⁽ⁱ⁾ ad susceptionem vel educationem sensitivae, usquequo cerebrum est formatum, cum cor habeat essentialissimam relationem ^(k) ad cerebrum, nec sit modica nobilitas addita cordi ^(l), quando habet eam in actu, et videamus quod omnis ^(m) potentia sensitiva perdat totaliter omnem actum sentiendi per laesuram cerebri. Quando autem ista sunt debite formata in corpore hominis, secundum

^(a) B⁷ unicum. ^(b) B³ om. ^(c) B³ sic. ^(d) B³ om. ^(e) B³ rationalis est dispositum ad susceptionem animae sensitivae radicatae in intellectiva pro sensitivae... rationalis. ^(f) B⁷ organizatio; idem subinde; B³ corporis pro cordis. ^(g) B³ om. ^(h) B³ om. ⁽ⁱ⁾ B⁷ organicum. ^(k) B³ inclinationem. ^(l) B³ om. a. c. ^(m) Al. m. mg.

quod exigit sensitiva humana, tunc infunditur ^(a) intellectiva cum sensitiva hominis, sicut in septimo argumento tangetur.

Ad sextum dicendum quod licet sensitiva hominis et brutorum habeant eadem obiecta secundum speciem, non propter hoc sequitur quod sint eadem specie; alias omnia bruta essent eadem specie, quia haberent sensitivam eandem specie. Non enim ad unitatem potentiae specificam sufficit unitas obiecti specifica; quia cum sensus communis et intellectus apprehendant formalia obiecta et specifica sensuum particularium ^(b), tunc omnes essent una potentia. Diversitas igitur specifica potentiarum apprehenditur non solum ex diversitate obiectorum, sed etiam ^(c) ex diverso modo apprehendendi essentiali ipsis potentiis et ex diverso modo informandi et essendi eis ^(d) essentiali. Unde secundum quod diversimode se habent ad esse et informare, sic videmus quod diversam speciem, organizationem et figuram exigunt in suo corpore. Sensitiva igitur hominis, cum habeat inclinationem sibi essentialem ad intellectivam ^(e) et ad eius materiam et ad diversum modum informandi corpus — unde et exigit organizationem et complexionem multum differentem ab aliis — : patet quod non est eadem specie cum aliis.

Ad septimum dicendum quod non credo posse ^(f) haberi super hoc experimentum nisi valde fallibile ^(g) et contrarium rationi rectae. Si enim radices arborum per virtutem vegetativae ^(h) absque sensu attrahunt et eligunt humorem sibi ⁽ⁱ⁾ convenientem et repellunt ^(k) pro posse et fugiunt omnia sibi nociva, si etiam in lapidibus pretiosis mirabiles operationes apparent, si etiam calidum naturali inclinatione sua contrahitur aut ad cor aut ad interiora membra ^(l) propter circumstans frigidum aut propter aliquod aliud contrarium sibi tanquam fugiens naturaliter suum contrarium et sui corruptionem: nihil ^(m) inconveniens, si virtus seminalis formativa corporis humani, quando eius materia pungitur acu ⁽ⁿ⁾, naturaliter movetur et refugit sui corruptionem, acsi sentiret ^(o) suum nocumentum, cum eius operationes sint admirabilissimae inter omnes operationes naturae corporalis; unde format et digerit, attrahit et convertit non ut forma nec ad hoc quod informet, sed potius tanquam motor. Formatio

^(a) Ex infundetur; B³ add. *sensitiva*.

^(b) In ras.

^(c) B³ om.

^(d) B³ om.

^(e) B³ *intellectum*.

^(f) B³ om.

^(g) B³ *fallibilem*.

^(h) B³ *generativae*.

⁽ⁱ⁾ B³ *et habent humorem sibi et colligunt pro attrahunt... sibi*.

^(k) B³ *expellunt*.

^(l) B³ *nubis*.

^(m) B³ add. *est*.

⁽ⁿ⁾ B³ *actu*.

^(o) B³ *sentiat*.

enim corporis non potest esse opus vegetativae nec sensitivae; tum quia tunc formarent sibi propriam materiam et essent actu in sua materia, antequam esset ^(a) disposita et appropriata ad ipsas, et ^(b) tunc anima non solum esset actus organici ^(c) corporis, sed etiam non organici; tum quia operationes vegetativae et sensitivae sunt valde diversae in specie ab operationibus virtutis formativae; tum quia, si essent idem, manu ^(d) abscissa et capite possent iterum formare sibi membra et corpora sicut et a ^(e) principio et remanere in materia non organizata ^(f) sicut et prius. Certum est autem quod experimentatores non possunt certius signum accipere quam sit illud de acu ^(g) vel consimile, antequam organa sensuum particularium sint formata. Posito tamen quod ibi sit aliqua sensitiva ante rationalem: valde bene ^(h) poterit corrumpi a virtute seminali, sicut et multae aliae formae ibi per eam generantur et destruuntur; unde prius habet formam sanguineam et multas alias quam carneam seu osseam vel quam nerviceam. Sicut enim in praecedenti quaestione dictum est ⁽ⁱ⁾, virtus seminalis multas habet virtutes; non enim videtur esse una simplex virtus. Et etiam una virtus eius multas potest habere operationes inter ^(k) se ordinatas, etsi non multas immediatas, et una eius actio potest multipliciter variari secundum varias dispositiones materiae patientis. Et ideo nihil inconveniens, si virtus seminalis formam quam genuit ^(l) procedendo ad ulteriora corrumpat. Videmus enim quod virtus quae movet mobile ad unum terminum medium localem facit ipsum recedere ab eodem ducendo ad finaliorem et ulteriorem terminum. Sensitiva autem quaecunque non compatitur se cum sensitiva hominis, sicut nec forma imperfecta et incontingens cum perfectiori, sicut nec visio gloriae cum fide. Unde, sicut eo ipso quo ^(m) intellectus elevatur ⁽ⁿ⁾ ad visionem gloriae, destruitur in eo fides: sic eo ipso quo corpus humanum elevatur ad nobiliorem dispositionem et susceptibilitatem ^(o) sensitivae humanae, eo ipso destruuntur formae imperfectiores sibi impossibiles ^(p) et incontinentes ^(q). Unde non est simile de radio solis et ignis, quia isti non sunt formae eductae de aere nec sunt

(^a) Ex *essent.* (^b) B³ *quia.* (^c) B³ *om.* (^d) Ita B⁷ B³, V *tunc manu.*
 (^e) B³ *in pro e. a.* (^f) B⁷ *organica.* (^g) B³ *actu.*
 (^h) B³ *om.* (ⁱ) B³ *unde pro Sicut... est.* (^k) B³ *in.* (^l) B³ *generat.*
 (^m) B³ *eo quod pro e. i. q.* (ⁿ) B³ *elevat.* (^o) B³ *susceptionem.*
 (^p) Ex *incompossibiles.* (^q) Ita B³, V *contingentes ex conincontinentes.*

sibi impossibiles, sicut sunt duae sensitivae in eodem corpore.

Quamvis autem alia ^(a) sensitiva detur a creatore, non propter hoc oportet quod superflue natura fecerit priorem, si tamen fecit, sicut nec oportet de aliis formis quas prius gignit et postea ^(b) destruit educendo perfectiores. Sicut enim vadens de uno loco ad alium locum ^(c) non superflue dicitur transire per intermedia loca, pro eo quod non potest ad illum nisi per ^(d) intermedia pervenire, superflueret ^(e) tamen, si posset immediate, et hoc ^(f) aequè bene: sic et in proposito, si virtus seminalis non potest ducere materiam ad organizationem completam, nisi deducat eam prius per multas formas et dispositiones intermedias, non est superfluum, sed necessarium educere illas et postea destruere deducendo materiam ad ultiores. Non etiam oportet quod si aliqua sensitiva educatur prius, quod ipsa sit similis in specie sensitivae hominis; sicut nec multae formae corporales quae ibi educuntur et postea destruuntur sunt similes in specie formis corporis humani. Virtus enim seminalis multas formas potest educere quae non sunt eadem specie nec sibi nec homini generanti; formae enim quae per motum educuntur non oportet quod sint similes semper extrinseco generanti, sicut in praecedenti quaestione et etiam ^(g) alibi est tactum. In proposito tamen minus oportet, quia ^(h) omnes formae intermediae, quae statim, postquam sunt genitae, destruuntur, non sunt sic a natura intentae ⁽ⁱ⁾ sicut sunt formae ^(k) constituentes entia naturalia et specifica; non enim ^(l) sunt tales quod ^(m) possint proprie tenere ⁽ⁿ⁾ materiam in esse absoluto, sed semper materia sub eis habet ^(o) essentialem inclinationem ^(p) ad ultiores formas. Illa autem forma est solum similis specie formae generanti ad quam ^(q) principaliter et finaliter movet, reliquae vero solum analogice, pro eo quod non attingunt totam virtutem generantis nisi secundum quandam analogiam. Si enim attingerent, tunc virtus formae generantis ^(r) non posset ultra movere materiam ad ulteriorem formam vel terminum formalem. Et sic patent omnia quae in septimo argumento tangebantur ^(s).

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg. e. p. ^(c) B³ de loco ad locum pro de ... locum. ^(d) B³ add. illa. ^(e) Ex superfluerent. ^(f) B³ om. e. h. ^(g) B³ om. in... etiam. ^(h) B³ quod. ⁽ⁱ⁾ B³ intendente. ^(k) B³ add. propriae. ^(l) B³ om. ^(m) B³ add. non. ⁽ⁿ⁾ B³ om. ^(o) Ita ponit B⁷, V ponit post semper; al. m. mg. habet. ^(p) B³ om. ^(q) B⁷ quod. ^(r) B⁷ generatae. ^(s) B³ om. Et... tangebantur.

Ad octavum dicendum quod corpus hominis humanum ^(a) dicitur; tum ^(b) quia vere est pars substantialis totius ^(c) hominis; tum quia eo ipso quo est informatum sensitiva radicata in ^(d) intellectiva seu sensitiva humana ^(e) habet essentialem relationem et inclinationem ad intellectivam. Non autem ^(f) oportet quod corpus hominis sit magis humanum quam sensitiva hominis, immo nec tantum.

Ad nonum dicendum quod haec ratio ^(g) non minus est contra aliam ^(h) positionem quam contra istam; quia si sensitiva est a generante, oportebit quod forma animae rationalis informet materiam spiritualem quam habet, etiam secundum eos, et ultra hoc ⁽ⁱ⁾ materiam corporalem. Dicendum igitur quod sicut ⁽ⁿ⁾ una materia potest simul informari duabus ^(l) formis ordinate se habentibus, non autem duabus formis disparatis et coequalibus et ^(m) inter se ordinem non habentibus: sic nihil inconveniens, si aliquae formae simul possint informare duas materias inter se ordinem habentes et non coaequales. Materia autem ⁽ⁿ⁾ corporalis et spiritualis, licet sint genere diversissimae, maiorem tamen possunt inter se analogiam et ordinem habere respectu unius formae quam si essent eiusdem speciei. Qui autem hoc non potest ^(o) intelligere, videat ^(p) quare magis potest intelligere quod eadem anima et eadem animae potentia informet diversas partes sui corporis vel sui organi et quomodo, quando ^(q) suum corpus nutritur et augmentatur, potest de novo informare ^(r) materiam de novo advenientem absque hoc quod desinat informare priorem materiam corporis sui et quomodo radicaliori et essentialiori modo informet partes corporis principales quam alias et materiam radicalem potius quam illam quae per nutritivam advenit ^(s); videat etiam quomodo omnes sensus particulares necessario oportet esse radicales ^(t) in organo sensus communis praeter hoc quod sunt in propriis ^(u) organis. Si enim non essent radicati ^(v) in organo sensus communis, non statim ad tactum pedis sentiret hoc in suo organo ^(w) sensus communis, nec ad aversionem ^(x) intentionis ipsius sensus communis cessaret necessario sensus particularis a suis actibus, sicut alibi est probatum.

^(a) B³ corpus humanum corpus hominis pro c. h. h. ^(b) B³ add. quia humana. ^(c) B³ om. ^(d) Add. interl., B³ om. ^(e) B³ om. ^(f) B³ om. ^(g) B³ om. ^(h) B³ illam. ⁽ⁱ⁾ B³ om. ^(k) B³ sic. ^(l) B³ diversis. ^(m) B⁷ om. ⁽ⁿ⁾ B³ om. ^(o) B³ possunt. ^(p) B³ videant. ^(q) B³ om. ^(r) Sequitur ras. ^(s) B³ est. ^(t) B³ add. in sensu communi vel. ^(u) B³ illis. ^(v) B³ radicata. ^(w) B³ organo suo pro s. o. ^(x) B⁷ aversionem.

Ad decimum dicendum quod si in homine non esset alia materia quam materia corporalis, satis posset habere locum haec ratio; si autem homo habet diversas materias, sufficit quod intellectiva sit forma alterius earum ^(a) ad hoc quod sit forma ^(b) hominis, et ad hoc quod sit forma hominis principalis ^(c) sufficit quod sit forma materiae principalis eius. Qui autem non plus appretiatur corporalia quam spiritualia et sensuality ^(d) quam intellectualia ^(e), credo quod faciliter advertet materiam spiritualem et intellectualem rationalis animae esse principalissimam materiam hominis. Unde rationem praedictam facientes videntur plus aestimare in constitutione hominis materiam eius corporalem quam spiritualem. Si autem aliquis dicat quod forma intellectiva non habet materiam spiritualem, quia impediret intellectualitatem eius: licet ista positio in quaestione de materia angeli sit reprobata, praeter hoc tamen oporteret eos concedere maius inconveniens, videlicet quod esset forma materiae corporalis. Cum enim tota recipiatur in corpore, et maxime si non habet aliam ^(f) materiam: oportebit quod tota sit forma corporis, et maxime si est simplicissima in essentia ^(g), sicut ponunt illi qui dicunt eam non habere materiam spiritualem. Posito autem ^(h) animam non habere ⁽ⁱ⁾ materiam spiritualem ^(k), sed esse ^(l) suam simplicem quidditatem: tunc nullum inconveniens esset dicere quod pars intellectiva non est forma hominis, sed ^(m) solum nobilissima pars suae quidditatis. Hoc enim semper oportet secundum fidem dici quod sit pars essentialis hominis et nobilissima. In reliquo vero non includuntur alia inconvenientia nisi solum illa quae implicantur in positione auferente sibi materiam, et ut credo, negare hoc de ea est periculosius quam ⁽ⁿ⁾ de angelo, quia alias non videtur posse concurrere ad constitutionem alicuius totius tanquam pars ^(o), nec forte ^(p) homines secundum intellectum ^(q) possent dici unius speciei nisi ponendo unum intellectum in omnibus.

Ad undecimum dicendum quod si isti bene vidissent varios modos unionum substantialium, invenirent se esse deceptos. Quaero enim an cor et caput hominis sint sibi sub-

^(a) Ex eorum quod B⁷ habet. ^(b) Al. m. mg. alterius... forma.
^(c) B³ om. sufficit... principalis. ^(d) Al. m. g. e. s. ^(e) B³ intelligibilia.
^(f) B³ aliquam. ^(g) B³ om. i. e. ^(h) Ad interl. al. m. ⁽ⁱ⁾ B³ quod
anima non haberet pro a. n. h. ^(k) B³ om. ^(l) B³ om.; B³ add.
solum. ^(m) Ita B³, V si. ⁽ⁿ⁾ Al. m. mg. ^(o) B³ om. ^(p) B³ om.;
al. m. homines. ^(q) B³ om. s. i.

stantialiter unita, cum unum non sit forma vel materia alterius; quaero etiam an plures formae substantiales in una materia concurrentes sibi sint substantialiter unitae, cum una non sit forma vel materia alterius; quaero etiam an natura arboris vel alicuius alterius in supposito alienae naturae inserta sit ei substantialiter unita. Et si de omnibus dicat quod non, tunc de omnibus erit verum quod non constituent unum ens secundam substantiam seu unum suppositum. Sicut igitur duae materiae in una forma possunt substantialiter uniri et duae formae in una materia: sic materia spiritualis hominis et corporalis in una forma sensitiva. Et sicut una natura potest plantari et radicari substantialiter in alia tanquam in radice suae subsistentiae ^(a) et duae naturae sibi invicem substantialiter uniri in uno supposito: sic corpus sensitiva hominis informatum potest substantialiter radicari in parte intellectiva tanquam in radice suae subsistentiae et ambo aliquo modo esse in eodem supposito. Et ideo non est mirum, si faciunt unum ens secundum substantiam. Et posito quod omnia haec mihi deficerent: nemo dubitabit quod quicquid inclinatur et unitur substantialiter alicui, prout illud est substantialiter inclinatum et unitum alicui tertio, quod ^(b) primum eo ipso est ^(c) substantialiter inclinatum et unitum illi tertio et e contrario. Si ergo corpus hominis est unitum et inclinatum sensitivae, prout illa est inclinata et unita intellectivae, etsi ^(d) intellectiva est essentialiter unita sensitivae, prout illa est inclinata ad corpus: necessario oportet quod eo ipso intellectiva et corpus sint sibi substantialiter unita, et tamen non propter hoc oportebit quod sint unita sicut forma et materia ^(e).

Ad duodecimum dicendum quo licet sit satis credibile Aristotelem contrariae positionis fuisse tanquam pagani et assertorem multarum horribilium haeresum, tamen ex hoc verbo concludi non potest; quia nomine intellectus potest significari tota anima hominis, etiam secundum eum, cum ipse in X *Ethicorum* dicat ⁽¹⁾ nos principaliter esse intellectum nostrum seu partem intellectivam et propter hoc sufficienter nos posse ^(f) felicitari per solam operationem eius.

^(a) B³ *substantiae*. ^(b) Ita B⁷, V B³ om. ^(c) Al. m. mg.
^(d) B³ om. ^(e) B³ om. e. m. ^(f) B⁷ om.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 7, 1177 b 31 sqq., 1177 a 19 sqq.

Ad decimum tertium dicendum quod haec positio non est in nutrimentum alicuius erroris nec plus est pro errore ^(a) illo de unitate formae hominis quam eius opposita, ad minus quantum ad hoc quod spectat ad ^(b) unitatem numeralem corporis Christi ^(c) vivi et mortui; quia sicut ab eis ponitur sensitiva differre ab intellectiva ^(d) quantum ad ^(e) essentiam formalem, licet sint in eadem materia corporali ^(f), ita ab istis ponitur differre, licet sint in eadem materia spiritali. Et illi qui ponunt quod in una materia non sit nisi una forma possent dicere quod ^(g) in corpore Christi non fuit alia forma quam sensitiva humana et ita quod in morte eius amitteret ^(h) omnem formam priorem. Et cum secundum Averroem ⁽ⁱ⁾ intellectiva non sit proprie forma hominis, sed solum sensitiva humana et ideo nullam vitam post istam homini constituat plus quam uni bestiae, horum autem contraria necessario et evidenter sequantur ponendo sensitivam radicari in intellectiva: patet quod illa positio mirabilem viam parat erroribus praedictis Sadducaeorum et Averroistarum ^(l) et omnibus illis qui ponunt intellectivam non uniri corpori nisi sicut motorem mobili vel sicut artificem suo instrumento. Nec est bonus modus argumentandi ^(k) contra errores vel haereses statim accipere extremum, immo est valde insensatus, cum multi errores sibi invicem contrariantur, sicut et extrema vitiorum medio virtutis opposita et ^(l) inter se invicem nihilominus contraria ^(m), ut error Sabellii ponentis Patrem cum Filio esse eundem in persona contrariatur Arianus ponentis Patrem esse diversum a Filio in essentia.

^(a) B⁷ *plenus est errore* pro *p. e. p. e.* ^(b) B³ om. *q. s. a.*; al. m. corr. *unitatem.* ^(c) Al. m. mg., B³ om. ^(d) B³ *disponere habet intellectivam* pro *d. a. i.* ^(e) Al. m. mg. ^(f) B³ *spiritali.* ^(g) Add. interl. al. m. ^(h) B³ om. ⁽ⁱ⁾ Al. m. ex *verroistarum.* ^(k) B³ *arguendi.* ^(l) Add. interl. ^(m) In ras.

⁽¹⁾ Cfr. *De animae beat.*, per totum, praesertim cap. 4 (vol. IX, f. 148rsqq.); *De anima*, lib. III, summa 1, capp. 1, 3 (vol. VI, pars I, f. 136rsqq.).

QUAESTIO LI. APPENDIX.

Quia contra ^(a) quandam positionem ^(b), quam in quaestione an sensitiva hominis sit a generante recitavi, scilicet quod pars animae intellectiva non sit forma corporis, quamvis sit forma hominis quantum ad formale quod in se essentialiter habet, pervenerunt ad me impugnationes cuiusdam zelo veritatis, ut aestimo, factae ^(c): placet eodem zelo veritatis zelo pacifice respondere ad illas.

Nam teste Salomone, Proverbiorum capitulo 27 ⁽¹⁾, *ferum ferro* ^(d) *acuitur et homo exacuit faciem amici sui*. Sub eodem autem ordine quo ad me in quodam caternulo pervenerunt intendo respondere eisdem, quamvis, si ipsas obiectiones ^(e) iuxta meum conceptum ordinare voluissem, esset fortasse doctrinalior ordo. Si autem huiusmodi obiectiones nullius sunt sub illa forma sub qua ad me pervenerunt, non curo, quia non intendo hic homini respondere, sed ipsis obiectionibus, prout eas vidi et legi.

[Impugnationes enumerantur]

Igitur impugnatio praefata primo ponit tredecim argumenta ad probandum quod anima rationalis sit forma corporis per partem intellectivam et non solum per vegetativam et sensitivam. — Secundo probat quod positio contraria ^(f) implicat contradictionem nec vitat inconvenientia quae ponit, immo incurrit maiora, nec concludit suum propositum, immo potius suum oppositum. — Tertio ostendit ^(g) qualiter intellectiva est forma corporis et quomodo sua operatio sit abstracta a corpore. — Quarto respondet rationibus positionis ^(h) quam

^(a) B⁴ circa. ^(b) B⁴ opinionem. ^(c) B⁴ add. *idcirco*. ^(d) Al. m. mg., del. *terro*.
^(e) Sequitur ras. ^(f) B⁴ *praedicta*. ^(g) B⁴ ostendunt.
^(h) B⁴ om.; B⁴ *quas pro quam*.

⁽¹⁾ Proverb. 27, 17.

impugnat. — Quinto ad maius robur praemissorum^(a) probat quod intellectiva, in quantum intellectiva, est verior forma quam aliqua^(b) alia et quod homo per eam est verius unum quam sit aliquod aliud ens per aliam formam; et iterum, quod homo in statu innocentiae fuit magis homo et magis unus homo quam nunc sit et magis hoc erit in statu gloriae quam fuerit in statu innocentiae. — Sexto probat quod intellectivum et sensitivum et vegetativum non sunt partes formales unius spiritualis materiae ipsius animae.

[Prima impugnatio: Pars intellectiva animae
est forma corporis]

Primae igitur partis est primum argumentum istud: Si pars intellectiva non est^(c) forma totaliter hominis, sed solum partis eius, sicut oculus non est tota materia hominis, sed pars aliqua materiae eius, tunc sicut haec « homo videt », non est vera primo et per se, quia solum per partem, et sic non videt, in quantum homo, sic homo non intelligit^(d) primo et per se nec in quantum homo, quia primo et per se et in quantum sunt idem, prout^(e) dicitur I Posteriorum⁽¹⁾.

Ad hoc dicendum quod intellectiva est quidem forma totius hominis, sed non cuiuslibet materiae eius, puta, corporalis. Ex hoc autem non sequitur quod homo, in quantum homo, non intelligat nec primo et per se, quin potius sequitur oppositum; quia quod competit alicui per suam propriam et^(f) specificam formam competit ei primo et per se, quamvis non competat sibi^(g) per omnia alia^(h) essentialia sua, puta, per suam materiam vel per formas materialiores et imperfectiores sua forma specifica. Constat enim quod haec est vera, « animal, in quantum animal⁽ⁱ⁾, est sensitivum, et planta, in quantum planta, vivit »; et tamen neutrum sentit vel vivit per suas formas corporales quae non sunt anima nec partes animae. Exemplum etiam de oculo vel alia parte non est simpliciter verum; nam quicquid per se

(a) B⁴ *praemissae responsionis*. (b) B⁴ om. (c) B⁴ *esset*. (d) B⁴ *intelligeret*; B⁴ om. *primo et*. (e) B⁴ *secundum quod*. (f) Add. interl. (g) B⁴ *ei*. (h) B⁴ om. (i) B⁴ om.

(1), Cfr. *Anal. post.*, I, 4, 73a 34sq., b 26sq.

et substantialiter competit parti competit per se et substantialiter suo toti, alias ipsa pars non esset^(a) substantialis pars sui^(b) totius nec est per se et^(c) substantialiter eius, sed solum per accidens. Praeterea sciendum quod sicut Damascenus, libro III, capitulo 16^(d), dicit^(e), agens aliter dicitur de potentia activa et aliter de toto supposito vel subiecto; nam de potentia dicitur sicut de principio activo, de alio vero dicitur sicut de supposito actionis et ipsius potentiae. Et secundum hoc le in quantum consimiliter aequivocatur; quia aliquando significat reduplicationem suppositi seu^(f) totius, ut cum dicitur, « homo, in quantum homo, videt vel audit^(g) », aliquando vero significat principium activum, ut cum dicitur, « homo, in quantum habet visum vel linguam, videt vel loquitur^(h) », in quantum habet imaginacionem, imaginatur » et sic de aliis. Cum tamen dicitur « Christus, in quantum homo, fuit passus » le homo non stat ibi pro supposito Christi, sed solum pro tota⁽ⁱ⁾ natura humana, in quantum fuit subiectum passionis. Aliquando vero stat sinodochice pro sola parte, ut cum dicitur^(j) « Christus, in quantum homo, fuit mortuus et sepultus », quia solum quoad corpus et non quoad animam fuit mortuus et sepultus.

Secundum argumentum est: Perfectior est unio formalis quam consubstantialis^(k), quia quicquid unitur alteri formaliter, unitur et consubstantialiter^(l), et non e contrario; sed sensitiva unitur corpori formaliter, intellectiva vero^(m) solum consubstantialiter, ut positio dicit; ergo Sortes verius erit⁽ⁿ⁾ animal quam homo, et perfectiores erunt operationes eius, in quantum est animal, quam sint^(o), in quantum est^(p) homo.

Dicendum quod haec ratio dupliciter fallit: Primo quidem, quia licet pars intellectiva non sit forma corporis hominis^(q), non propter hoc sequitur quin sit forma hominis, nec hoc dicit positio, immo quod est forma suae materiae spiritualis. Sicut enim humana organizatio et complexio est vere forma hominis, quamvis non^(r) sit forma spiritualis materiae animae, sic e contrario est de forma intellectiva. — Se-

(a) B⁴ est. (b) B⁴ om. (c) B⁴ om. (d) B⁴ 17. (e) B⁴ vel.
(f) Ita B⁴, V vadit. (g) B⁴ add. et; Add. interl. in. (h) B⁴ add.
Christi. (i) Ita B⁴, V om. (k) B⁴ substantialis. (l) B⁴ ei substan-
tialiter pro e. c. (m) B⁴ om. (n) B⁴ est. (o) B⁴ om. (p) B⁴ om.
(q) B⁴ om. (r) Add. interl. al. m.

(1) Cfr. Iohannes Damasc., *De fide orth.*, III, 15 (PG 94, 1047).

cundo fallit dicendo quod nulla unio consubstantialis et non formalis est ita perfecta sicut formalis. Hoc enim est aperte ^(a) contra sanctos, et contra omnes catholicos doctores dicentes quod unio humanae naturae ad personam Christi est perfectior omni alia unione creata. Et tamen constat quod haec non est formalis; non enim natura humana Christi informat eius personam sicut suam materiam, et tamen est pro tanto substantialis ipsi naturae, pro quanto per eam substantificatur ^(b) in persona Christi. Praeterea, unio qua mens sancta vel beata unitur Deo ut suo benefico obiecto et ut suae causae efficienti et exemplari et finali non est unio formalis, quia Deus non est proprie forma animae nec anima est materia Dei. Et tamen nulla unio formae creatae ad suam materiam est ita perfecta et nobilis sicut ista, nam in ista consistit nostra beatitudo et summus ordo nostri ad Deum. Si dicas quod haec unio non est consubstantialis, non curo, quia ex hoc magis improbatur vis argumenti, quia unio ^(c) formalis et substantialis est nobilior accidentalī, in quantum tali.

Praeterea, quanto extrema substantialis unionis sunt perfectiora, tanto, quantum est ex parte extremorum, debet eorum ^(d) unio esse perfectior. Sed membra corporis humani, prout unumquodque est compositum ex propria materia et propria forma corporali, sunt completiora quam sit sola materia vel sola propria forma singulorum. Ergo substantialis unio qua caput, prout est ex sua materia et sua propria organizatione et complexione ^(e) integratum, unitur perfectius cordi ut ex suis propriis consimiliter ^(f) integrato quam sola materia capitis uniatur soli suae organizationi, quamvis prima sit pro tanto imperfectior ^(g), pro quanto non est intima et immediata. Sed hoc non habet locum inter sensitivum et intellectivum in eadem materia spiritali ^(h) existentia nec inter corpus ⁽ⁱ⁾ et animam ab ipso situatiter seu localiter indistantem. — Praeterea, quamvis formalis unio ad materiam condecens altitudini formae sit perfectior, non tamen ad materiam sibi indecentem. — Praeterea, non valet illatio qua infertur: « hoc est perfectius quoad hoc, ergo est perfectius ^(k) simpliciter »; quia aliud potest praevalere in alio longe ^(l) perfectiori, iuxta

(a) B⁴ om.

(b) Ita B⁴, V *sustantificatur*.

(c) B⁴ add. *non*.

(d) B⁴ om.

(e) B⁴ om. e. e.; B⁴ *integrata* pro *integratum*.

(f) B⁴ om.

(g) B⁴ *incompletior*.

(h) Al. m. mg., del. *speciali*.

(i) In ras.

(k) B⁴ om. e. p.

(l) B⁴ *longe in alio pro i. a. l.*

quod informatio mentis a caritate praevallet informationi bruti a sua sensitiva, quamvis haec, in quantum est substantialis, praevaleat primae, in quantum est accidentalis. Et sic est in proposito: licet enim corpus perfectius uniatur parti sensitivae, pro quanto unitur ei ut suae formae, nihilominus unio qua unitur parti intellectivae est perfectior, quia est ad terminum finaliorem et digniorem. — Praeterea, falsum est quod supponit, scilicet quod quicquid perfectionis dicit alia unio consubstantialis includatur in unione formali et substantiali, quia sicut haec addit formalitatem per quam differt ab aliis, sic aliae addunt suas proprias differentias per quas differunt a formali.

Tertium argumentum est: Ablata per intellectum ^(a) parte consubstantiali, non tamen formali, adhuc potest intelligi totum in sua specie, ut homo potest utique intelligi absque manu et pede ^(b) vel oculo; si ergo pars intellectiva non est formalis pars corporis, sed solum consubstantialis, poterit homo intelligi praeter intellectum. Si dicas quod non potest homo intelligi sine partibus principalibus consubstantialibus, ut sine capite et cerebro, sic nec sine intellectu, eo quod sit pars consubstantialis principalis: non valet, quia non ideo nequit homo intelligi sine capite et corde, quia haec sunt partes consubstantiales, sed quia sunt partes materiales ^(c) principales, et sic non potest intelligi homo ^(d) absque intellectu, non quia est pars consubstantialis, sed quia formalis.

Dicendum quod tripliciter fallit: Primo quidem, quia ut iam ^(e) dictum est, licet intellectiva non sit forma corporis, est nihilominus ^(f) forma hominis. — Secundo, quia sicut amoto quocunque consubstantiali spectante ad completum ^(g) esse totius non potest totum intelligi ut completum: sic excluso quocunque consubstantiali necessario ad primum et radicale esse totius non potest intelligi ipsum totum etiam quoad suum primarium esse. Cum autem iste ^(h) dicit quod nullum potest esse tale, nisi sit ⁽ⁱ⁾ forma vel materia sui totius, debet ^(h) hoc probare. Pars enim composita ex materia et forma non est sola materia nec sola forma; et ideo caput, in quantum est compositum ex materia et forma organica et etiam ex pluribus organis sensuum ex forma et materia compositi-

^(a) B⁴ om. *p. i.* ^(b) B⁴ om. *e. p.* ^(c) B⁴ *materiae.* ^(d) B⁴ om; B⁴ *sine pro absque.* ^(e) B⁴ om. ^(f) B⁴ *tamen*; B⁴ om. *forma.*
^(g) Ex *complementum.* ^(h) B⁴ *ille.* ⁽ⁱ⁾ B⁴ om. ^(k) B⁴ *deberet potius.*

tis, non est ^(a) sola materia vel ^(b) sola forma humani corporis. — Tertio fallit, quia ex quo homo potest esse et ^(c) intelligi absque partiali forma et materia omnium membrorum non principalium, puta, manus et pedis et oculi et sic de aliis: tunc sequitur quod totum non posse ^(d) intelligi absque quodam suo formali et materiali non competit eis ex hoc quod sunt formale eius vel materiale, sed solum ex hoc ^(e) quod sunt principales et radicales partes eius, ita quod ex eis integratur principalis radix suae essentiae. Pro quanto tamen huiusmodi principalitas non potest consistere sine aliquibus formalibus et materialibus sui totius, pro tanto ipsum totum non potest intelligi sine aliquibus formalibus et materialibus.

Quantum argumentum est: Materia et forma sunt correlativa; cum igitur secundum omnes anima ^(f) sit forma corporis, sicut nihil est a parte corporis quin respectu animae ^(g) sit informabile, sic nihil videtur dandum in anima quin respectu corporis sit forma.

Dicendum quod tripliciter fallit: Primo quidem, quia secundum hoc sequitur quod anima nullam habeat materiam spiritualement, quod iste ^(h) non concedit, quamvis quidam ⁽ⁱ⁾ concedant, aut quod spiritualis materia animae sit forma corporis, quod est absurdum et contradictionibus ^(k) plenum, quia tunc materia ipsius ^(l) animae ^(m) esset secundum suam essentiam ⁽ⁿ⁾ quaedam forma, quod enim secundum suam essentiam non est forma, nullius est forma, et quod est alicuius forma, est secundum se et simpliciter forma ^(o). Praeterea, si spiritualis materia animae esset forma corporis, tunc daret corpori ^(p) aliquod esse formale; et tamen constat ^(q) quod ex se sola nullum habet. Patet etiam quod non potest dare sibi suum esse materiale. — Secundo fallit, quia forma non refertur ad materiam ut ad suam materiam nisi solum secundum illud secundum quod est eius forma. Si ergo ultra illud ^(r) habeat in se alia ^(s) secundum quae non est eius forma, tunc secundum ^(t) illa non refertur ad eam ^(u) ut ad suam materiam. Unde si anima secundum solam suam partem sensitivam et vegetativam est forma corporis, non autem

(a) B⁴ *ex.* (b) B⁴ *et.* (c) B⁴ *om. e. e.* (d) B⁴ *posset.* (e) B⁴ *om. e. h.* (f) B⁴ *add. materiae scilicet.* (g) B⁴ *formae.* (h) B⁴ *ille.* (i) B⁴ *hoc aliqui.* (k) Ita B⁴, V *contradictione.* (l) B⁴ *spiritualis.* (m) B⁴ *add. vere.* (n) B⁴ *materiam.* (o) B⁴ *secundum se et simpliciter est forma pro est... forma.* (p) Ita B⁴, V *sibi.* (q) B⁴ *patet.* (r) B⁴ *id.* (s) B⁴ *aliud.* (t) B⁴ *om.* (u) B⁴ *illam.*

secundum intellectivam: tunc secundum solas primas partes refertur ad corpus ut ad suam materiam, non autem^(a) secundum intellectivam. — Tertio fallit, quia corporales formae corporis humani non sunt proprie materia animae, quia quod secundum suam essentiam non est materia sed tantum forma, non potest esse materia alicuius. Praeterea, impossibile est quod ratio materiae possit dici univoce de forma et materia, sed solum aequivoce, puta, pro quanto forma disponit materiam ad susceptionem ulterioris formae; et consimiliter dicimus quod pro quanto pars intellectiva confert ad nobilius esse partis sensitivae et vegetativae^(b), pro tanto confert nobiliori informationi sui corporis.

Quintum argumentum^(c) est: Anima, in quantum anima, non est forma corporis humani, quia sic omnis anima esset eius forma, et eadem ratione non est eius forma, in quantum est vegetativa vel sensitiva; ergo est eius forma, in quantum intellectiva. Si dicas quod anima informat corpus, non^(d) in quantum intellectiva, nec in quantum^(e) sensitiva simpliciter, sed in quantum sensitiva humana: tunc quaero per quid habet sensitiva hominis quod sit humana, et clarum est quod per intellectivam^(f); ergo si, in quantum humana, informat corpus, sequitur quod informat ipsum^(g), in quantum intellectiva.

Dicendum quod tripliciter fallit: Primo quidem, quia simpliciter negat quod anima, in quantum anima, non est forma corporis, humani scilicet^(h); haec enim anima, in quantum est forma, non est forma corporis humani, nec in quantum animat corpus suum, animat vel informat corpus humanum. Nec sequitur quod si anima, in quantum anima, est forma corporis humani⁽ⁱ⁾, quod omnis anima sit forma corporis humani; sicut non^(k) sequitur quod si albedo, in quantum color, informat vel qualificat^(l) subiectum album, quod omnis color informet vel qualifcet subiectum album; sicut nec sequitur quod si lux, in quantum activa, illuminat, ergo omne activum illuminat. Huiusmodi enim reduplicatio significat aliquod genus causae vel quasi; ideo dico, «vel quasi», quia aliquando significat meram identitatem essentiae quasi per modum causae formalis, ut cum dicitur: «Deus, in quantum

^(a) B⁴ et non pro n. a. ^(b) V om. e. v. quae B⁴ habet. ^(c) Ita B⁴, V om. ^(d) B⁴ ponit ante informat. ^(e) V om. i. n. i. q. quae B⁴ habet. ^(f) Ita B⁴, V intellectum. ^(g) B⁴ corpus. ^(h) B⁴ sed. ⁽ⁱ⁾ B⁴ informat corpus humanum pro est... humani. ^(k) B⁴ nec. ^(l) V B⁴ calificat.

sapiens, sapit et intelligit », vel « ens, in quantum ens, habet essentiam », vel « homo, in quantum homo, est homo seu ^(a) habet humanitatem ». Sicut autem causa aliquando significatur generaliter, aliquando sub modo specificato et ^(b) adaequato: sic et per reduplicationem dupliciter significatur, scilicet generaliter et specificè seu adaequate. A generali autem descendere ^(c) affirmative ad omnem speciem eius est ^(d) fallacia consequentis, ut « hoc est animal, ergo est omne ^(e) animal ». Et sic est, cum dicitur « anima, in quantum anima, est forma corporis humani, ergo omnis anima ». Si autem diceretur quod anima ex hoc solo quod est anima est forma corporis humani et solius, ita quod habent se modo convertibili et adaequato: tunc sequeretur quod omnis anima esset forma corporis humani et etiam solius eius.

Secundo fallit in eo quod dicit ^(f) quod idem sequitur de vegetativa et sensitiva et in hoc ^(g) quod infert quod solum, in quantum intellectiva, est forma corporis humani. Secundum hoc enim sequeretur quod corpus ^(h) hominis non sensificaretur et vegetaretur ⁽ⁱ⁾ nisi solum ab intellectiva, in quantum intellectiva, ac per consequens quod actus gustandi et tangendi et odorandi ^(k) essent actus solius intellectivae, in quantum intellectivae. ^(l) Praeterea, ex hoc sequitur error de unitate formarum corporis humani alibi nimium ^(m) reprobatus, quia eadem ratione sequitur quod nulla forma sit forma corporis humani, nisi solum in quantum est humana et ⁽ⁿ⁾ intellectiva, ac per consequens quod sola intellectiva sit forma corporis humani.

Tertio fallit in ultima consequentia quae ^(o) dicit quod sensitiva hominis non ^(p) habet quod sit humana nisi per intellectum et quod ^(q) ex hoc sequitur quod si, in quantum humana, informat corpus, quod in quantum intellectiva, informat ipsum. Sicut enim sensitiva nostra, in quantum per eam sensificamur et sentimus, non est intellectiva: sic nec intellectivum, in quantum intellectivum, est ^(r) aliqua ratio formalis nostrae sensitivae. Quod ergo sit humana et differens ab omni brutali habet a duplici ratione sua formali. Prima est ex sua essentiali coaptatione et appropriatione ad so-

(^a) B⁴ *vel.* (^b) Al. m. mg. s. e. quae B⁴ om. (^c) B⁴ *descendendo.*
(^d) B⁴ *fit.* (^e) In mg. (^f) B⁴ *dicitur.* (^g) B⁴ *eo.* (^h) B⁴ *anima.*
(ⁱ) B⁴ *sequetur... sensificatur... vegetatur pro s... s... v.* (^k) B⁴ *olfandi.*
(^l) B⁴ *intellectiva; B⁴ Propter hoc pro Praeterea.* (^m) B⁴ *nimius.*
(ⁿ) B⁴ om. (^o) B⁴ *qua.* (^p) B⁴ *nihil.* (^q) B⁴ om. (^r) B⁴ *non.*

lam specificam organizationem corporis humani. Sicut enim eius organizatio differt specie ab omni organizatione brutorum, sic sensitiva ei coaptata differt specie ab omni alia, iuxta quod et sensitiva leonis^(a) differt specie a sensitiva bovis et caprae. Secunda est ex essentiali unione et ordine sui ad nostram intellectivam, quo quidem caret omnis alia sensitiva. Ex tali autem unione non habet quod ipsa sit intellectiva, sed solum quod sit intellectivae essentialiter subiecta et connexa ac per consequens et^(b) analogice participans^(c) aliquem ordinem rationis et libertatis seu oboedientiae rationalis, quem^(d) non participant sensitivae brutorum. Ex hoc etiam est quod tota anima rationalis dicitur^(e) forma sui corporis potius quam sola sua pars sensitiva, quia forma simpliciter dicta potius significat formam totalem quam partem ipsius^(f), iuxta quod et magis proprie dicitur homo loqui quam lingua, quamvis homo non loquatur nisi per linguam, quia actio potius attribuitur toti supposito quam parti.

Sextum argumentum est: Pars consubstantialis non dat esse suo toti, immo participat et recipit esse a toto; si ergo pars intellectiva est consubstantialis pars corporis, recipiet esse a corpore et nullo modo dabit.

Dicendum quod tripliciter deficit: Primo, quia prout^(g) saepe dictum est, intellectiva non solum est consubstantialis homini, immo^(h) est et forma eius. — Secundo, quia sicut forma addit suo toti propriam essentiam et proprium esse, sic omnis pars consubstantialis affert et addit suo toti et ceteris partibus propriam essentiam et proprium esse et propriam virtutem et⁽ⁱ⁾ operationem. — Tertio, quia intellectiva non comparatur ad corpus sicut ad suum totum, ut hoc argumentum supponit, sed solum sicut ad partem sui totius longe inferiorem ipsa et cui plus confert quam sibi a corpore^(k) conferatur.

Septimum argumentum est: Quia, ut dicit, dicitur in nostra positione quod intellectivum mediante sensitivo est forma hominis; aut ergo sensitiva est medium dispositivum aut medium accidentale seu violentans^(l) aut medium inclinativum; et probat quod non potest esse aliquod tale medium.

(a) B⁴ om. *differt... leonis.* (b) B⁴ om. (c) B⁴ *participabilis.*
 (d) B⁴ *quam.* (e) Al. m. mg. (f) B⁴ *eius.* (g) B⁴ *ut.* (h) B⁴ *sed.*
 (i) B⁴ *add. propriam.* (k) B⁴ *ab eo pro a. c.* (l) B⁴ *violentum.*

Dicendum quod in nostra positione non dicitur quod intellectivum sit forma hominis ^(a) mediante sensitivo, immo tota positio huic ^(b) contradicit, et praeter hoc improbat ibi specialiter ille ^(c) modus, nam haec est tertia evasio ibi improbata. — Attamen quod dicit probando quod non sit medium inclinativum, quia omne genus inclinationis reducitur ad inclinationem formae ad materiam vel materiae ad formam ^(d), ex quo sequitur quod intellectus sit materia vel forma corporis, si substantialiter inclinatur ad corpus: quaero ab isto si caput substantialiter inclinatur ad cor et e contrario. Et quidem oportet dici quod sic, et tamen, caput non est materia nec forma cordis nec e contrario. Praeterea, hic petitur principium quod debet probari, scilicet quod quicquid substantialiter inclinatur ad aliud inclinatur ad illud ut ad suam formam aut ut ad suam materiam ^(e).

Octavum argumentum est: Sancti dicunt quod in homine sit colligantia spiritualium et corporalium et ^(f) quod propter hoc natura humana integratur ex natura spirituali et corporali; cum ergo forma complexionis et ^(g) vegetativa et sensitiva uniantur corpori formaliter, si intellectiva non unitur ei ^(h) nisi consubstantialiter, non erit sufficiens colligantia ⁽ⁱ⁾ superiorum et inferiorum, quia intellectivum non uniatur ita perfecte sicut sensitivum.

Dicendum quod primo deberet probari quod perfecta colligantia superiorum et inferiorum exigat omnia ad invicem ^(h) uniri ut formam et materiam. Dicitur enim e contra quod hoc potius esset imperfectio et dissonantia, quia per hoc intellectiva nimium deprimeretur ad inferiora, nec corporalis materia est proportionata altitudini mentis, ut possit consonanter informari ab ea. Nunquid etiam perfectius unitur caput corpori et cordi quam si esset eorum forma? Praeterea, sicut una pars materiae ^(l) unitur substantialiter alteri parti materiae, et tamen una pars non est forma vel materia alterius partis, sic nihil inconveniens, si plures partes unius formae totalis sibi invicem substantialiter ^(m) cōmuniuntur, quamvis una ⁽ⁿ⁾ non sit proprie ^(o) forma vel materia alterius, quamvis concedam hoc non posse ^(p) fieri absque sub-

^(a) B⁴ corporis. ^(b) B⁴ ei. ^(c) B⁴ iste. ^(d) B⁴ e contrario
pro m. a. f. ^(e) B⁴ materiam vel formam pro formam... materiam.
^(f) B⁴ ita. ^(g) B⁴ om. f. c. e. ^(h) B⁴ corpori. ⁽ⁱ⁾ B⁴ add. spiri-
tualium et corporalium. ^(k) B⁴ om. a. i. ^(l) B⁴ pars materiae unius
pro u. p. m. ^(m) B⁴ om. i. s. ⁽ⁿ⁾ B⁴ unum. ^(o) B⁴ om. ^(p) B⁴
add. concedam.

stantiali respectu earum ad materiam spiritualem vel corporalem.

Nonum argumentum est: Quia secundum Aristotelem, II *Physicorum* ⁽¹⁾, consideratio physici seu naturalis ascendit usque ad ^(a) formam ultimam et supremam ^(b) et ibi sistit; sed intellectiva, in quantum intellectiva, est ^(c) de sua consideratione; ergo ipsa, in quantum talis, est forma.

Dicendum primo quod semper conceditur esse forma hominis, sed non corporis. Sed quia ^(a) dicitur quod physicus non considerat formam nisi physice ^(e), illa autem est corporalis et sensibilis ^(f): ideo ulterius respondetur quod consideratio intellectivae non spectat ad physicum nisi solum, pro quanto corpus et eius sensitiva cooperantur actibus intellectivae et e contrario, et pro quanto intellectiva in suis operationibus naturaliter variatur ad aliquas variationes corporis et sensitivae et e contrario, in reliquis vero spectat eius consideratio ad scientiam divinam seu metaphysicalem. Item, etiam respondetur quod sicut iam supra dictum est, tota anima rationalis potius dicitur forma corporis quam sua pars sensitiva, quamvis non informetur a tota nisi solum ex hoc quod informatur a sua ^(g) parte sensitiva et vegetativa; et pro tanto consideratio totius ^(h) animae rationalis spectat ad physicum. Dicunt etiam ultra hoc aliqui quod Aristoteles non probat quod scientia de rationali anima spectet ⁽ⁱ⁾ ad scientiam physicam, prout est distincta ^(k) a divina et metaphysica.

Decimum argumentum est: Quia ^(l) secundum philosophos et sanctos, si est dare ^(m) magis et minus, est dare simpliciter; sed in istis inferioribus est dare cognitionem secundum magis et minus, secundum quod animalia sunt magis vel ⁽ⁿ⁾ minus perfecta, eorumque cognitio semper est ab aliqua forma eorum; ergo erit dare cognitionem simpliciter perfectam ab aliqua forma in aliquo; sed ista ^(o) est homo; ergo hoc habet a forma, scilicet ab intellectiva.

^(a) Ita B⁴, V om. ^(b) B⁴ *supremam vel ultimam formam* pro *f. u. e. s.* ^(c) In mg. *i. e.* ^(d) B⁴ add. *forte.* ^(e) B⁴ *nisi formam materiae physicae* pro *f. n. p.*; B⁴ *ista* pro *illa.* ^(f) In ras., B⁴ *sensualis.* ^(g) B⁴ *ipsa.* ^(h) B⁴ om. ⁽ⁱ⁾ B⁴ *spectat.* ^(k) B⁴ *divisa*; V *ad* pro *a* quod B⁴ habet. ^(l) B⁴ *Quod.* ^(m) B⁴ add. *cognitionem secundum.* ⁽ⁿ⁾ B⁴ *et.* ^(o) B⁴ *iste.*

⁽¹⁾ Cfr. Cap. 2, 194 b 9 sqq.

Dicendum quod prima propositio non est semper et necessario vera, nisi quando magis et minus dependent necessario ab ipso simpliciter seu a summo quod analogice participant, iuxta quod ex participationibus creatis probamus esse ^(a) unum ens et bonum imparticipatum et summum, quod est Deus. Attamen de hoc ad praesens non curo, quia non negamus quin ^(b) intellectiva cognitio et libera dilectio et electio ^(c) sint a forma hominis, quamvis pars intellectiva non sit forma corporis, sed spiritualis materiae, ac per consequens et ^(d) sui totius, scilicet hominis.

Undecimum argumentum est: Fortior et ^(e) intensior est unio Verbi ad naturam humanam quam sit ista, scilicet intellectus ad corpus; cum igitur illa dicatur esse ^(f) accidentalis, quia non est unio formae ad materiam, multo fortius haec poterit dici accidentalis, si intellectus non unitur corpori ut forma.

Dicendum quod hic est fallacia consequentis. Non enim valet: hoc est simpliciter maius, ergo est in omnibus seu ^(g) secundum omnem respectum et ^(h) rationem maius. Et ideo non sequitur quod si unio Verbi ad naturam humanam est simpliciter ⁽ⁱ⁾ maior omnibus aliis creatis, quod ideo sit maior in consubstantialitate; et si sequeretur, tunc ita bene sequeretur quod omnis unio formae ad materiam esset accidentalis, quia praedicta unio Verbi ^(k) maior est omni tali. — Secundo peccat, quia omne accidens dicit aliquid formale, praedicta autem unio Verbi ita parum est unio accidentis ad subiectum sicut non est unio formae ad materiam. Unde non ^(l) debet dici simpliciter accidentalis, sed solum quod non est substantialis ipsi Verbo; nec sic est substantialis ^(m) naturae humanae quin ipsa natura ⁽ⁿ⁾ posset esse ^(o) in alio supposito sine illa unione. Pro quanto tamen per eam obtinet suppositum quidem ^(p), est vere prima substantia; et pro quanto per eam suscipit esse substantificum seu ^(q) substantificatum in persona Verbi, potest dici substantialis; et pro tanto substantialissima, pro quanto duo praedicta sunt summe stabilia et summam subsistentiam sibi dantia.

Duodecimum argumentum est: Ponamus a Deo fieri quod radius solis sit formaliter lucidus et calidus et

^(a) Ita B⁴, V om. ^(b) B⁴ quod. ^(c) Al. m. mg. e. e. ^(d) B⁵ om.
^(e) Al. m. mg. ^(f) B⁴ om. ^(g) B⁴ et. ^(h) B⁴ seu. ⁽ⁱ⁾ B⁴ om.
^(k) B⁴ om. ^(l) Ita B⁴, V nec. ^(m) Al. m. mg. ipsi... substantialis.
⁽ⁿ⁾ B⁴ ipsi naturae pro i. n. ^(o) Ita B⁴, V om. ^(p) B⁴ quod. ^(q) Al. m. mg. s. s., B⁴ om.

transeat per caelum quod potest suscipere formaliter naturam lucidi et non calidi, pro eo quod non est transmutabile tali transmutatione. Sic enim ponitur in proposito, scilicet quod anima quae de se habet formaliter intellectivum et sensitivum, tamen^(a), cum unitur corpori, corpus^(b) non recipit in se formaliter nisi sensitivum^(c). Videtur igitur quod ex corpore et anima non fiat aliter unum per essentiam, nisi sicut in exemplo dato fieret unum ex radio illo et caelo; quod est valde absurdum.

Dicendum quod exemplum hoc parum valet et^(d) consequentia minus. Exemplum quidem parum valet triplici ex^(e) causa: Primo scilicet^(f), quia lux radii semper est accidentaliter suo suscipienti et ideo non potest fieri ex eis unum secundum substantiam^(g) nec possunt sibi^(h) consubstantialiter uniri. — Secundo, quia si radius solis fieret sic formaliter lucidus et calidus quod non differet⁽ⁱ⁾ in eo essentia lucis et caloris: tunc ponitur quod eadem essentia esset duae species accidentium specialissimae et completae; esset enim^(k) lux et calor, quae sunt duae species specialissimae et diversorum generum. Quod impossibile est dari^(l) in una essentia creata. Unde nec eadem essentia est per omnimodam indifferentiam et absque omni compositione intellectiva et vegetativa et^(m) sensitiva et vegetativa, quia hae⁽ⁿ⁾ sunt diversae species vitae, quamvis ex eis componatur unum per compositionem, sicut et ex membris diversarum specierum componitur unum corpus. — Tertio, quia dato quod radius esset sic absque compositione^(o) lucidus et calidus, tunc eo ipso quod^(p) caelum susciperet radium lucidum, susciperet et calidum. Alias non susciperet^(q) totam formam et^(r) essentiam radii nec talis calor esset eductus de materia caeli plus quam sua lux, sed solum esset influxus^(s) a sole in ipsum. Similitudo enim caloris absque motu primo influxa differt a calore per ipsum^(t) de materia subiecti per motum educto, etiam in corporibus subcaelestibus. Unde solus ille qui de materia per motum educitur negatur a quibusdam esse in caelo. — Ex tribus autem praemissis patet quam parum valet illatio subinducta.

(a) Ita B⁴, V. om. (b) B⁴ om. (c) B⁴ *sensitivam*. (d) Add. interl. al. m. (e) Al. m. mg. (f) B⁴ *quidem*. (g) B⁴ *essentiam*. (h) B⁴ *ibi*. (i) B⁴ *different*. (j) B⁴ om. (l) B⁴ *dare*; V om. *una* quod B⁴ habet. (m) B⁴ om. (n) B⁴ *haec*. (o) B⁴ om. a. c. (p) B⁴ *quo*. (q) Al. m. mg. *radium... susciperet*. (r) B⁴ om. *f. e.* (s) B⁴ *influxa*. (t) B⁴ *ipsam*.

Decimum tertium argumentum est: Unio de sua ^(a) ratione non probat consubstantialitatem; nam secundum ^(b) hoc unio Verbi ad naturam humanam esset consubstantialis, quod falsum est. Quamvis igitur dicas quod intellectus unitur corpori mediante sensitivo, non propter hoc sequitur quod sit sibi consubstantialis.

Dicendum quod stultus est qui dicit quod genus secundum ^(c) genus probet speciem, immo fit fallacia consequentis, puta, dicendo: « hic est animal, ergo est homo ». Unde unio, prout est genus seu prout est communis ad unionem ^(d) substantialem et non-substantialem, non infert determinate alteram illarum. Nec ego unquam sic probavi, sed potius probavi ^(e) hoc ex consubstantiali ^(f) concursu duarum partium in uno toto ente et in una totali ^(g) natura substantiae quam integrant et item ex consubstantiali concursu corporis et intellectivae cum parte sensitiva. Nam sensitivum cum intellectivo ^(h) consubstantialiter concurrunt in eadem materia ⁽ⁱ⁾ spirituali, et idem sensitivum consubstantialiter informat corpus hominis. Hoc autem est impossibile ^(k), quin extrema ^(l), scilicet intellectivum et corpus, eo ipso sibi consubstantialiter coincidentur et cointuantur ^(m).

[Secunda impugnatio: Positio opposita sibi contradicit, insuper frustra statuitur]

Sequitur de secunda parte. Cui primo prae-mittit quod quasi omnes rationes positionis nostrae fundantur in hac propositione, scilicet quod omnis forma communicat actum suum ⁽ⁿ⁾ suae materiae. Super cuius declaratione dicit quod informatio ^(o) non est causa communicationis, in quantum informatio, sed in quantum unio. — Quod probat primo, quia nihil ^(p) communicat aliquid alteri, nisi in quantum efficitur unum cum illo; unde forma communicat materiae actum suum, non in quantum forma, sed in quantum facit unum cum ea ^(q), quia si per impossibile aliquid esset forma alicuius non faciendo unum cum eo ^(r),

(a) B⁴ ex sui pro d. s. (b) B⁴ ex. (c) B⁴ add. quod. (d) B⁴ om.
 (e) B⁴ om. (f) B⁴ om. (g) B⁴ corporali. (h) B⁴ intellectivum cum
 sensitivo pro s. c. i. (i) B⁴ substantia. (k) B⁴ impossibile est con-
 currere pro e. i. (l) B⁴ etiam materia. (m) Al. m. ex cointuentur.
 (n) Ita B⁴, V om. (o) Ita B⁴, V unio. (p) B⁴ hoc non. (q) B⁴ illa.
 (r) B⁴ illo.

nullo modo ^(a) communicaret sibi aliquid. — Secundo probat hoc, quia si omnis communicatio fieret a forma, in quantum forma et non potius in quantum fit unum cum materia, tunc divinitas Christi nullo modo communicaret naturae assumptae operationes divinas, cum non uniatur sibi ut forma; dicere autem quod sibi non communicet eas est haereticum.

Ad hoc primo dicendum quod nimis intorte dicit omnes rationes positionis nostrae fundari in sola illa propositione, cum ibi sumantur rationes ex triplici radice: Primo scilicet ex parte animae, secundo ex parte corporis, tertio ex parte compositi. Verum est quod omnes debent fundari super proprietatibus formae et materiae et unionis ^(b) mutuae; et si in hac propositione intendit omnia haec includi, multa sunt explicanda ^(c). — Secundo dicendum quod cum subdit quod unio, in quantum est informatio, non est causa communicationis, sed in quantum est unio, idem est acsi diceretur quod homo non vivit per animam rationalem, sed solum per animam, aut quod album, in quantum album, non est coloratum, sed solum ^(d) in quantum habet colorem. Unio enim communiter sumpta non includit communicationem nisi communiter sumptam, specificatus autem modus unionis includit specificatum ^(e) modum communicationis. Unde secundum quod uniones differunt, sic differunt et communicationes, sicut patet de unione socialis amicitiae et concordiae et ^(f) de unione naturae. Informatio autem non dicit aliud quam quandam speciem unionis, et ideo prima ratio sua est nimis ridiculosa, quia dividit informationem ab unione sua, acsi essent diversae species et acsi informatio, in quantum informatio, non ^(g) esset unio. Formam enim uniri materiae est omnino idem quod formam ^(h) informare materiam et materiam uniri formae est ⁽ⁱ⁾ idem quod eam informari a ^(k) forma.

Secunda ^(l) vero ratio dupliciter peccat: Primo ^(m), quia nusquam dicitur quod omnis communicatio fiat a forma, in quantum forma ⁽ⁿ⁾, sed solum illa quae spectat ad eius informationem et subsequentem operationem, id est, ad primum et ad secundum actum formae. — Secundo peccat in illatione ^(o) qua ex hoc infert ^(p) quod deitas ^(q) non communicaret ope-

^(a) B⁷ non pro n. m. ^(b) B⁴ compositionis. ^(c) Al. m. ex im-
plicanda. ^(d) B⁴ om. ^(e) B⁴ specificum. ^(f) Add. interl. al. m.
^(g) B⁴ ponit bis. ^(h) B⁴ om. ⁽ⁱ⁾ B⁴ add. omnino. ^(k) Ex ad.
^(l) B⁴ Secundo. ^(m) B⁴ add. scilicet. ⁽ⁿ⁾ B⁴ om. i. q. f. ^(o) In ras.
^(p) B⁴ infertur. ^(q) B⁴ divinitas.

rationes divinas naturae Christi humanae. Ex modo enim inferendi videtur supponere quod sic communicentur naturae humanae quod sint vere actiones ipsius^(a) naturae humanae aut saltem sic sicut actiones formae sunt actiones materiae seu^(b) compositi ex utroque^(c). Quod est falsum et haereticum; non enim humanitas Christi creavit mundum, quamvis Christus homo creaverit mundum. Communicatio enim idiomatum seu proprietatum utriusque naturae nihil aliud significat nisi quod proprietates utriusque naturae praedicantur de persona Christi tanquam de supposito earum. Unde cum dicitur, « homo est Deus vel^(d) homo creat », le homo supponit ibi pro increata persona Christi hominis; non enim humanitas eius est Deus nec aliquid in ea creatum vel factum est Deus vel creans. Et consimili ratione dicitur quod album cantat vel aedificat vel legit, quia suppositum albedinis illa facit, album autem supponit ibi pro supposito eius.

Deinde ostendit quod praedicta positio implicat^(e) contradictionem, quia secundam eam intellectus communicat operationes suas^(f) corpori et non communicat. Dicit enim quod intellectus unitur corpori, probatum est autem supra quod unio est causa communicationis; ergo si unitur, de necessitate communicat eas. Rursus dicit quod ideo nullo modo communicat eas corpori, quia non est forma eius. Sequitur ergo quod communicat eas et non communicat^(g).

Dicendum quod non omnis unio est causa communicationis actus, quia tunc oporteret quod locus ageret omnes actus sui locati, quia constat quod locus et locatum habent aliquam unionem; ergo quando oculus hic existens videt, tunc locus eius videret. Oporteret etiam quod quodlibet membrum animalis haberet omnes^(h) actus omnium membrorum, quia omnes uniuntur in toto et ad integrandum unum ens. Sequitur ergo quod auris videt et gustat et quod oculus audit et sic de aliis. Cum etiam omne accidens uniatur suo subiecto ac per consequens et⁽ⁱ⁾ omnibus quae sunt in ipso^(k): sequitur quod unus habitus habebit actus omnium aliorum habituum et omnium formarum sui subiecti et e contrario. Patet igitur quod hoc^(l) non est monstrare contradictionem in dicto nostro, sed potius fatuizationem in verbo et cogitatu suo.

(a) B⁴ om. (b) B⁴ vel. (c) B⁴ utraque. (d) B⁴ repetit.
 (e) B⁴ includit. (f) B⁴ operationem suam pro o. s. (g) Al. m. mg.
 e. n. c. (h) Ita B⁴, V om. (i) B⁴ om. (k) B⁴ subiecto. (l) B⁴ om.

Deinde ostendit quod positio non vitat inconvenientia. Quod monstrat solum quoad duo inconvenientia. Et primo quoad inconveniens de immortalitate; nam inter alia inconvenientia quae ibi ponuntur est ^(a) quod si intellectus est forma corporis, corpus erit immortale et simplex ^(b). Ex quo ipse consimiliter arguit quod si sensitiva quae est simplex et immortalis est forma corporis, corpus erit immortale et simplex, cum talis sit sensitiva eius. Et subdit: sed dicunt isti quod homo habet esse ^(c) simplex per sensitivam, sed habet esse extensum et divisibile per corpus. Et subdit: sed hoc non est bene dictum, quia esse non est alicuius partis, sed compositi; nam si esse diceretur ^(d) pro qualibet parte, tunc ^(e). Sortes esset ^(f) vivens et non-vivens ^(g), esset enim non-vivens per corpus ^(h), vivens autem per animam, quod est absurdum dicere ⁽ⁱ⁾.

Quamvis ille ^(h) non tangat vim mediorum seu rationum ^(l) ad praefatum inconveniens deducendum, prout ibi a me ponitur: nihilominus respondendum ad inconveniens quod ex immortalitate ^(m) et simplicitate sensitivae nostrae se putat ⁽ⁿ⁾ inferre. Sciendum igitur quod immortalitas seu incorruptibilitas potest alicui competere ^(o) quadruplici modo et ^(p) ratione praeter illam quae competit soli Deo: Primo scilicet, quia non est subicibile alicui motui vel ^(q) actioni ipsum corrumpenti; secundo, quia materia seu ^(r) materialis possibilitas eius non habet terminum oppositum suae formae ad quem possit deferri et duci, saltem per agens creatum; tertio, quia forma est sic a Deo firmiter ^(s) impressa materiae et sic huius impressio immobiliter conservatur a Deo ut non possit per alterius agentis actionem dissolvi; quarto, quia non solum sic imprimitur materiae, sed etiam quia illa materia est ex se et ^(t) ratione alterius nobilioris formae suae insubicibilis omni motui corrumpenti suum substantiale esse et quia superior forma praefata praepotenter et immobiliter tenet hanc inferiorem secum et sub se. Primus modus et secundus competit solis substantiis intellectivis et liberis, tertius vero competit tam ipsis ^(u) quam corporibus incorruptilibus, quartus vero com-

^(a) B⁴ om. ^(b) V om. e. s. quae B⁴ habet. ^(c) B⁴ om. ^(d) Al. m. ex dicere. ^(e) B⁴ om. ^(f) B⁴ diceretur. ^(g) Al. m. mg. e. n. v. ^(h) Ita B⁴, V. corpora. ⁽ⁱ⁾ B⁴ om. ^(k) B⁴ iste. ^(l) B⁴ rationum vel mediorum pro m. v. r. ^(m) Ex mortalitate. ⁽ⁿ⁾ B⁴ reputat. ^(o) B⁴ est pro p. a. e. ^(p) B⁴ seu. ^(q) B⁴ seu. ^(r) B⁴ vel. ^(s) B⁴ om. ^(t) B⁴ add. ex. ^(u) B⁴ istis.

petit sensitivae hominis. Nec est nunc nostri propositi haec probare vel amplius explicare, sed solum ad datam instantiam respondere.

Dico igitur quod si sensitiva nostra esset duobus primis modis immortalis, sicut est nostra intellectiva^(a): tunc instantia valeret, quia tunc corpus ut ab ipsa informatum non esset^(b) subicibile motui corruptivo informationis et vivificationis eius nec esset dare terminum ad quem sensitivae oppositum^(c) ad quem corpus posset per creatum^(d) agens deduci. Quia vero sensitiva est secundum se et in quantum iuncta corpori subicibilis et subiecta transmutationibus^(e) corporis, ita quod per aliquas grandes necessario corrumpetur, sicut et sensitiva brutalis, si non esset a Deo immobiliter radicata in spirituali materia formae intellectivae et immobiliter possessa ab intellectiva: idcirco ipsa, in quantum informat corpus, potest esse et est terminus a quo corruptionis, quae^(f) dicitur mors. Si^(g) autem forma^(h) intellectiva et libera, in quantum informans aliquam materiam suam⁽ⁱ⁾, esset sic subiecta motui et sic esset immediatus terminus a quo corruptionis, quae^(k) dicitur mors: tunc ipsa non esset libera nec intellectiva nec duobus primis modis immortalis, prout probant rationes ibi factae.

Ad illud autem de simplicitate dicendum: Primo, quod ibi non dicitur quod homo habeat esse simpliciter per sensitivam et esse divisibile^(l) per corpus, sed solum quod materia corporis est de se divisibilis habens^(m) partes secundum situm⁽ⁿ⁾ differentes et non^(o) acquirit aliam simplicitatem a sensitiva quam suam formalem, quod non est aliud quam habere formam sensitivam simplicem. Unde ipsa materia non debet ex hoc simpliciter et indeterminate^(p) dici simplex vel habere esse simplex, quia per hoc significaretur quod ex se et absolute esset simplex, quia simplicitas et extensio sunt generales differentiae^(q) entis, et ideo, nisi per adiuncta determinantur ad aliquod secundarium esse, significant^(r) se attribui suo subiecto quoad^(s) suum primarium esse. — Secundò dicendum quod quaelibet pars habet in toto suum esse proprium et partiale, nam manus mea vere di-

(a) B⁴ om. *sicut... intellectiva.* (b) B⁴ add. *sub.* (c) B⁴ add. *aut.*
 (d) B⁴ om. (e) B⁴ add. *transmutationes.* (f) B⁴ *qui.* (g) Ex *Sicut*
 quod B⁴ habet. (h) B⁴ om. (i) B⁴ om. (k) B⁴ *qui.* (l) B⁴
extensum. (m) B⁴ *et habet.* (n) B⁴ *se.* (o) B⁴ *nec pro e. n.*
 (p) B⁴ *determinate.* (q) B⁴ *rationes.* (r) B⁴ *significatur.* (s) In mg.,
 B⁴ *quantum.*

citur esse manus et habens esse coloratum et densum et carneum, sed nihilominus hoc esse est sui totius tanquam pars, sicut et ipsa manus est pars sui totius. Et certe, omnis forma partialis et etiam accidentalis habet suum proprium esse formale partialiter distinctum a formali esse alterius formae partialis; et nihilominus omnia haec attribuuntur toti ut toti aut ut supposito.

Ridiculosa autem est^(a) obiectio qua^(b) dicit ex hoc sequi quod homo^(c) erit simul vivus et non vivus, quia eadem ratione sequeretur quod Christus esset simul Deus et non Deus^(d), homo et non homo; constat enim quod increatum esse suae deitatis differt a creato esse suae humanitatis, constat etiam quod Christus vere dicitur habere haec duo esse. Concedimus autem utramque affirmationem, scilicet quod est Deus et homo, et utramque negationem dicimus esse falsam, scilicet quod non est^(e) Deus nec^(f) homo. Et similiter de corpore actu animato dicimus simpliciter quod vivit et eius negationem^(g) dicimus simpliciter^(h) esse falsam, quia negatio secundum communem usum negat ibi universaliter vitam. Quamvis igitur corpus per suas formas corporeas⁽ⁱ⁾ non sit vivum, non ex hoc debet dici non esse^(k) vivum, sed solum quod, in quantum tale, non est vivum seu quod illud non est^(l) sibi ratio vitae. Sic^(m) etiam pro solis oculis dicitur homo⁽ⁿ⁾ oculatus et videns, et quamvis per aures non sit oculatus nec videns, non propter hoc concedimus negativam, scilicet quod non sit oculatus nec videns, et si fieret talis illatio, esset^(o) fallacia secundum quid et simpliciter.

Secundo monstrat^(p) de alio inconvenienti quod scilicet per positionem non vitatur. Cum enim ista positio velit quod sensitiva et vegetativa hominis sint formae materiae spiritualis, si rationes positionis sunt bonae, sequitur quod communicabunt suas operationes suae materiae spirituali, et sic materia spiritualis sentiet et nutrietur et augebitur^(q).

Dicendum quod si subtiliter inspexisset^(r) omnia ibi dicta, vidisset solutionem huius. Ibi enim dicitur quod ma-

(a) Sequitur ras. (b) B⁴ quae. (c) B⁴ om. (d) Al. m. mg.
 (e) B⁴ add. et; corr. interl. n. e. (f) B⁴ homo... nec. (g) B⁴ negativam.
 (h) B⁴ om. (i) B⁴ partes corporis pro f. c. (k) B⁴ quod non sit pro n. e.
 (l) Corr. interl. (m) B⁴ Sed. (n) B⁴ add. et. (o) Sequitur ras.
 (p) B⁴ monstratur. (q) C⁴ sentiret et vegetaretur et augetur et nutrietur pro sentiret... augebitur. (r) B⁴ respexisset.

teria semper habet ordinem et habitudinem ^(a) radicalem respectu suae ^(b) formae, quia forma radicitur in ea secundum essentiam et esse. Quando ergo duae sunt materiae unius formae, tunc ambae simul sumptae habent vim unius completae radicis, sic tamen quod ratio radicalis ^(c) convenit uni earum per prius et alteri per ordinem et unionem ad illam. Et subditur ^(d) ibidem quod cum operationes et habitus ^(e) alicuius formae sequantur naturaliter essentiam et esse et modum existendi ipsius formae ^(f): oportet quod si forma spiritualis est hoc modo ^(g) tota in materia corporali, quamvis radicaliori modo sit in materia spirituali, quod consimiliter eius actus et habitus sint in utraque. Quia tamen operationes et habitus respiciunt formam per relationem ^(h) ad extra, scilicet ad obiecta, ita quod sunt determinationes et inclinationes et eviscerationes eius ad illa: ideo, quamvis radicalius respiciant materiam spiritualement, nihilominus quoad quid prius et immediatius respiciunt materiam aliam secundum quam forma immediatius et ultimatius ordinatur ad exteriora obiecta. Et datur de ⁽ⁱ⁾ hoc ibi exemplum in cerebro et ^(k) organis sensuum: omnes enim potentiae activae praeexigunt per debitos aspectus proportionaliter applicari ad sua obiecta ad hoc quod possint agere suas actiones. Sensitivae autem potentiae nostrae non habent sufficienter proportionalem aspectum ad ^(l) obiecta sensibilia et situalia, nisi prout sunt cum suis corporalibus organis virtualiter directae et applicatae ad illa. Et hinc est quod sensitiva nostra non habet extra corpus ^(m) ita perfectos actus sicut haberet cum corpore glorioso vel incorrupto, habet tamen aliquem actum, sicut expresse dicit Augustinus, XII ⁽ⁿ⁾ *Super Genesim*, capitulo ultimo, et libro *De cura pro mortuis agenda* ⁽¹⁾. Actus autem nutritionis et augmenti non est perpetuus, alias esset in corporibus beatorum, nec est nisi ad complendum seu ^(o) addendum materiam corporalem et hoc non principalem sed secundariam. Sed vigorese vivere et vivere est intrinsecus et perpetuus actus vegetativae, et hunc quidem radicalius

^(a) In mg. e. h. ^(b) B⁴ om. ^(c) B⁴ add. earum. ^(d) B⁴ add. tunc. ^(e) Sequitur ras. ^(f) B⁴ ipsa forma pro i. f. ^(g) B⁴ secundum hunc modum pro h. m.; B⁴ in tota materia pro t. i. m. ^(h) B⁴ respectum. ⁽ⁱ⁾ B⁴ ex. ^(k) B⁴ add. in. ^(l) B⁴ add. sua. ^(m) B⁴ om. e. c. ⁽ⁿ⁾ B⁴ om. ^(o) B⁴ et; al. m. mg. seu addendum.

⁽¹⁾ Cfr. *De Genesi ad lit.*, XII, 33sq. (PL 34, 481sq.); *De cura pro mortuis agenda*, capp. 10, 13, 15 (PL 40, 600sq.).

habet in sua materia spirituali quam in ^(a) corporali, et quoad corporalem ^(b) habet hunc radicalius in materia ^(c) principali quam in ^(d) secundaria. Praeterea, hoc inconueniens non minus sequitur ad positionem eius; nam ipse ponit quod vegetativum et sensitivum ^(e) et intellectivum sint eadem essentia informans materiam spiritualem animae. Ergo si vegetativa habet necessario actum nutritionis et augmenti in omni materia sua ^(f), habebit eum in materia spirituali.

Deinde contra instantiam quam sibimet affert ^(g), scilicet quod forte dicetur quod actus intelligendi ^(h) potest communicari materiae spirituali tanquam nobiliori, non autem materiae corporali quae est valde vilis, dicit quod materia dicitur uno modo nobilior secundum absolutam nobilitatem entium, et hoc modo nobilior est materia spiritualis quam corporalis et materia ⁽ⁱ⁾ caeli quam vermis. Alio modo dicitur nobilior non absolute, sed in respectu ad formam nobiliorem, et hoc modo nobilior est materia vermis quam caeli, quia haec ordinatur ad vitam, non autem illa. Et hoc modo materia corporalis est nobilior materia spirituali ^(k), quia materia corporalis est adducta ^(l) ad talem complexionem quod absque alio medio ^(m) est capax animae rationalis. Unde si materia suffragatur formae, liberius et limpidius intelligit anima coniuncta quam separata, ceteris paribus et nisi aggravetur a pondere corporis infecti et mortalis.

Dicendum quod licet haec distinctio sit secundum ⁽ⁿ⁾ se vera et ab omnibus communiter data, falso tamen et ridiculose hic applicatur, quia spiritualis materia intellectivae habet necessario utramque nobilitatem multo altius quam possit habere aliqua materia corporalis, quia illa prius et radicalius et intimius et indivisibilius ac purius et mundius, spiritualius et simplicius ^(o) unitur et subservit formae intellectivae. Ridiculosa etiam est illatio qua infertur quod intellectiva cum corpore sano melius intelligit quam sine corpore, ergo plus ad intelligendum iuvatur a corpore quam a materia spirituali. Idem enim est acsi dicatur quod homo expeditius vadit cum bonis calceis quam sine eis, ergo ad eundem plus

^(a) B⁴ om. ^(b) B⁴ corporalis quidem pro q. c. ^(c) B⁴ om.
^(d) B⁴ om. ^(e) V om. e. s. quae B⁴ habet. ^(f) B⁴ om. ^(g) B⁴ infert; B⁴ om. scilicet. ^(h) B⁴ spiritualis. ⁽ⁱ⁾ B⁴ om. ^(k) B⁴ quam spiritualis pro m. s.; B⁴ quando pro quia. ^(l) Ita B⁴, V deducta.
^(m) B⁴ modo. ⁽ⁿ⁾ B⁴ de. ^(o) B⁴ purius et radicalius et intimius pro purius... simplicius.

iuvatur ex calceis quam ex suis pedibus, aut si dicatur ^(a): plus valet libra auri et argenti cum libra plumbi quam sine illa ^(b), ergo plus valet libra auri cum libra plumbi quam cum libra argenti. Debes ergo sic arguere: intellectiva cum corpore et absque materia spirituali melius intelligit quam quando absque corporali est cum spirituali; ergo plus iuvatur ad intelligendum a materia corporali quam a ^(c) spirituali, hic est enim optima consequentia; sed maior ^(d) est falsissima et stolidia.

Deinde probat tribus rationibus quod sensitiva animae separatae nullo modo sentit. Prima est: Quia ^(e) obiecta sensibilia quantitative multiplicant species suas in medio ac per consequens quantitative in organo corporali a potentia apprehenduntur; sed anima separata nullam dimensionem et quantitatem in se ^(f) habet; ergo non potest huiusmodi species recipere ac per consequens nec sentire. — Secunda est: Quia sicut sensitiva potentia est ^(g) multum arctata respectu intellectivae in ratione obiectiva, nam illa habet totum ens pro obiecto, haec autem, in quantum visiva, extenditur solum ad colores, et in quantum auditiva, solum ad sonos et sic de aliis: sic oportet quod respectu eius sit arctata in modo apprehendendi; sed huiusmodi arctatio fit per determinatam partem corporis; ergo impossibile est quod habeat arctationem hanc separata; ex quo sequitur quod separata ^(h) non sentiat. — Tertia est: Quia si sensitiva hominis differt tantum a sensitiva bruti quod una possit sentire sine organo corporali, reliqua ⁽ⁱ⁾ vero non, tunc ^(k) videtur quod animal non possit de eis univoce praedicari; quia istae actiones, in quantum tales, different genere ac per consequens et essentiae potentiarum suarum.

Ad primam dicendum quod eadem ratione sequitur quod anima separata per nullam potentiam apprehendat sensibilia, prout sunt hic et nunc seu in suis locis, quia non potest recipere eorum species quantas. Qui igitur volunt quod per species ab extra receptas fiat cognitio exteriorum dicunt quod vel obiectum sensibile et quantum generat in anima vel in ^(l) angelo speciem simplicem vel quod ^(m) spiritualis vis animae eam in se ⁽ⁿ⁾ generat ex ^(o) exteriori vel se-

(a) B⁴ add. *quod*. (b) B⁴ *ea*. (c) B⁴ om. *spirituali... a*. (d) B⁴ *suppositio*. (e) B⁴ *Quod*. (f) B⁴ om. *i. s.* (g) B⁴ *et*. (h) B⁴ om. (i) B⁴ *alia*. (k) Ita B⁴, V om. (l) Ita B⁴, V om. (m) Ita B⁵, V om. (n) B⁴ om. *i. s.* (o) Al. m. mg.

cundum alios non de ^(a) exteriori, sed de se ipsa. Qui vero tenent actum cognitivum effective generari a potentia cognitiva et terminative solum ab obiecto reali vel a specie memoriali gerente vicem eius dicunt quod species genitae et extensae in medio nihil faciunt ad actum cognoscendi. De his autem diffusius est in suis materiis tractatum ^(b).

Ad secundam ^(c) dicendum quod minor cum ^(d) sua prima conclusione est falsa et ridiculosa. Quaero enim an huiusmodi arctatio per determinatam partem corporis facta et per eius separationem destructa addat aliquid ad essentiam animae et suae essentialis et inseparabilis ^(e) potentiae. Si enim ^(f) nihil addit, ergo nullam ^(g) arctationem per hoc in se accepit nec aliquid amisit, quando eam amisit. Si vero addit, tunc aut aliquid essenziale animae et suae potentiae aut solum accidentale. Si essenziale, ergo aliquid essenziale acquirit ex ^(h) corpore et tandem amittit in separatione, quod nullus concedit, saltem catholicus. Si vero est accidentale, ergo potentia auditiva ⁽ⁱ⁾ differt tantum accidentaliter a potentia visiva ^(k) et a ceteris potentiis sensitivis et e contrario, ac per consequens organum unius differt solum accidentaliter ab organis aliarum. Praeterea, contra hoc est Aristoteles, II *De anima*, dicens ⁽¹⁾ quod « si oculus esset animal, potentia visiva esset anima eius » ^(l), ubi aperte supponit quod potentia visiva sit substantialis forma oculi, prout est sibi appropriata et adaequata. Item, arctatio eiusdem formae specificae non diversificat species operationum eius, sed solum restringit ambitum latitudinis suae speciei. Unde lux irradians per ^(m) foramen arctum non habet ex hoc radium altius speciei a radio quem gignit per aliud foramen strictius seu ⁽ⁿ⁾ latius seu aequale, et idem est de aqua fontis per diversa foramina currente. Iste enim ^(o) videtur imaginari sic se habere eandem specificam et simplicem essentiam animae ad diversa foramina sensuum sicut se habet aqua vel lux ad diversa foramina petrae. Item, quare in aure per species colorum et sonorum ibi genitas non apprehendit colores et

^(a) B⁴ om. ^(b) B⁴ *pertractatum*. ^(c) B⁴ *secundum*. ^(d) B⁴ om.
^(e) B⁴ *inseparabili*. ^(f) B⁴ om. ^(g) Al. m. ex nullum; B⁴ *actionem pro arctationem*. ^(h) Add. interl. al. m. ⁽ⁱ⁾ B⁴ *visiva*. ^(k) B⁴ *auditiva*.
^(l) B⁴ *forma eius vel anima pro a. e.* ^(m) B⁴ *super*.
⁽ⁿ⁾ B⁴ *vel*. ^(o) B⁴ *etiam*.

⁽¹⁾ Cap. 3, 412 b 18sq.

sonos aut quare in pilis, dum uruntur, non sentit ^(a) ustionem eorum, sicut sentit in nervis et carne ^(b)? Item, libro *De spiritu et anima* ⁽¹⁾, cui iste in hac impugnatione multum innititur, dicitur quod « tota essentia animae in suis potentiis existit », et subdit quod « has potentias habet ^(c), antequam corpori misceatur ^(d), quia naturales ^(e) sunt ei nec aliud sunt ei quam ipsa ». Ergo non accipiunt aliquam essentialem arctationem seu determinationem ab organis corporalibus, sed totam habent ex propria essentia sua et animae, ex quo eadem potentia animae secundum speciem et essentiam specificam est in omnibus, non autem species differentes ^(f).

Ad tertiam dicendum primo quod ex sua positione multo magis sequitur quod animal dicatur univoce de homine et brutis, quia ipse tenet positionem quae dicit potentiam sensitivam et vegetativam hominis nullo modo differre per essentiam ab essentia partis intellectivae ^(g), immo sint ^(h) secundum se et absolute omnino id ipsum. Constat enim quod essentia intellectiva et incorruptibilis plus differt a sensitiva ⁽ⁱ⁾ brutorum quam quaecunque sensitiva essentialiter differens ^(k) a parte intellectiva tanquam inferior specie a superiori. — Secundo dicendum quod non est tanta univocatio in genere quin secundum Aristotelem, VII *Physicorum* ⁽²⁾, lateat ibi aliqua ^(l) aequivocatio. Et praecipue oportet hoc apud illos qui dicunt omnes substantias creatas univocari in uno supremo genere substantiae et omnes qualitates spirituales et corporales ac ^(m) virtuosas et vitiosas ⁽ⁿ⁾ univocari in uno genere qualitatis. Praeterea, dicimus quod actus quos habet nostra sensitiva cum organo et absque organo non differunt specie, si sint eiusdem obiecti formalis et eiusdem potentiae; non enim sumunt speciem suam ab ^(o) organo, sed a potentia et ab obiecto. Praeterea, homo differt a qualibet specie bruti plus quam genere proximo, quia omnia bruta conveniunt in genere animalis irrationalis, homo au-

(a) B⁴ *sentius*; idem subinde; B⁴ *adustionem* pro *ustionem*. (b) B⁴ add. *ergo eadem potentia animae per speciem et essentiam specificam est in omnibus, non autem species differentes*. (c) B⁴ *habeat*; B⁴ *priusquam* pro *antequam*. (d) B⁴ *uniatur*. (e) B⁴ *naturaliter*. (f) B⁴ om. *ex quo... differentes*. (g) B⁴ *parte intellectiva* pro *e. p. i.* (h) B⁴ sunt; B⁴ add. *et*. (i) B⁴ *essentia*. (k) B⁴ *non est idem cum*. (l) Al. m. mg. (m) B⁴ om. (n) Al. m. mg. e. v.; B⁴ *esse* pro *univocari*. (o) B⁴ om.

(1) Anonymus, verisimiliter Alcher Claravallensis (saeculo XII), *De spiritu et anima*, cap. 13 (PL 40, 789). (2) Cfr. Cap. 4, 249 a 22sq.

tem non subest illi generi irrationali, et forte animalia brutorum perfecta differunt adhuc alio genere proximiori ab imperfectis, puta, a vermibus et conchilibus, et forte pisces et aves et quadrupedia differunt ab invicem ^(a) alio genere proximiori. Non est ergo inconveniens, si actiones nostrae sensitivae habeant quoad aliqua maximas differentias ab actionibus brutorum; quin potius maior est difficultas quomodo tantum conveniunt ut quoad aliqua videantur esse eadem actiones specie. Praeterea, qua ratione potentia sensitiva manet eadem specie ^(b) separata et coniuncta ^(c), eadem ratione et actio sua.

Deinde ostendit quod ratio sumpta ex hoc quod si intellectus est forma corporis, oportet quod communicet sibi suum actum, non concludit propositum, sed potius oppositum: Quia licet omnis forma det actualitatem ^(d) materiae, aliter tamen dant formae superiores et ^(e) aliter ^(f) inferiores. Nam infimae sic immerguntur materiae quod omnino sequuntur conditiones eius et prorsus ^(g) sibi communicant suum actum, in tantum quod non solum totus ignis est ignis, immo quaelibet ^(h) pars eius est ignis et agit actionem ignis; forma vero mixti tanquam superior non sic communicat suam actionem cuilibet parti materiae, quia quaelibet pars magnetis non sic trahit ferrum sicut totus magnes; item, anima ⁽ⁱ⁾ plantae adhuc minus communicat omnes ^(k) suas actiones cuilibet parti suae, et sensitiva animalium adhuc minus, nec quaelibet pars animalis dicitur animal. Cum ergo intellectiva sit omnium altior, oportet eius actionem esse magis abstractam a corporali ^(l) materia. Cum igitur arguis: si intellectiva est forma et actus corporis, oportet quod communicet actum suum corpori, cum sit nobilissima ^(m), potius deberes ⁽ⁿ⁾ arguere oppositum dicendo quod quia est altissima, minus debet ei communicare suas actiones. Hoc est dictum huius seu potius aliorum a quibus hoc sumpsit.

Primo igitur monstrandum quid falsi est in praemissis, secundo quid falsi est in applicatione quam ultimo contra me subdit. In praemissis enim ponit tria. Primum est quod forma infima est magis immersa suae materiae quam suprema. Quia vero immersio

^(a) B⁴ adhuc pro *a. i.* ^(b) B⁴ om. ^(c) B⁴ *iuncta.* ^(d) B⁴ add. *suae.*
^(e) B⁴ om. ^(f) B⁴ add. *formae.* ^(g) Al. m. mg. ^(h) Ita B⁴, V *quaelibet.*
⁽ⁱ⁾ B⁴ *forma.* ^(k) B⁴ om. ^(l) B⁴ *totali.* ^(m) B⁴ *altissima.*
⁽ⁿ⁾ Ita B⁴, V *debet.*

sumitur hic metaphorice, quaero an significet idem quod formam esse totam intra materiam, ita quod nihil eius sit extra materiam, aut ultra hoc significet materiam ^(a) praedominari formae, sicut aqua quodam modo praedominatur submerso in ea. Si solum primum significat, constat quod hoc competit omni formae respectu suae totalis materiae. Si vero ultra hoc significat secundum, cum materia, in quantum materia, non sit activa, sed tantum passiva, non potest dici quod active seu per potentiam activam praedominetur suae formae, quamvis una forma eius possit secundum hoc praedominari alteri formae suae; praedominari autem passive non potest esse aliud quam quod passiones et motiones materiae redundant in suam formam, sicut perfectiones formae redundant in materiam tanquam in illud quod perficitur per eas. Quamvis autem forma debilior citius frangatur per passiones contrarias suae materiae illatas quam forma fortior: nihilominus haec non potest omnino non ^(b) pati passiones inflictae suae materiae, saltem illas quae pertingunt ad radicalem ordinem et unionem materiae cum ipsa forma.

Secundum est quod forma mixti non communicat totam suam propriam actionem cuilibet parti materiae suae, sicut facit forma ignis vel terrae: Quaero igitur ab isto an forma mixti sit extensa secundum extensionem materiae, ita quod una pars eius sit in una parte materiae et alia in alia, sicut est forma ignis. Et quidem dicet quod sic. Quaero etiam an modica pars ignis habeat tantam actionem et tantam vim agendi sicut habet totus magnus ignis. Et dicet quod non, quia sicut totum est aggregatum ex omnibus partibus suis, sic tota activa virtus ignis est aggregata ex virtutibus partium. Ergo totus ignis non communicat cuilibet parti suae totam virtutem et actionem suam ex virtutibus omnium partium aggregatam. Et idem est de forma mixti. Et ideo non mirum, si totus magnes habet maiorem vim trahendi ferrum quam modica pars eius aut si omnes partes magnetis in simul sumptae possunt in aliquam actionem in quam non potest aliqua pars per se solam. Sed nihilominus illa actio est omnium partium ita quod omnes ibi cooperantur.

Tertium est quod anima plantae et animalis non communicat omnes actiones suas cuilibet parti nec etiam nomine sui totius. Quaero igitur causam quare non cuilibet communicat omnes actiones. Et certe, causa est, quia quaelibet pars

^(a) Al. m. mg. *aut... materiam.*

^(b) Abundare videtur.

non habet omnes potentias eius, id est, quia non informatur ab omnibus potentiis eius; potentia enim visiva non informat aurem, sed oculum; si enim informaret sic aurem sicut oculum, sic videret per aurem sicut per oculum. Ergo causa non-communicandi omnes actiones suas est, quia non secundum totam suam vim informativam et activam informat quamlibet partem, et hoc est pro nobis. Rursus, causa propter quam non communicatur nomen totius cuilibet parti est duplex. Quarum prima et principalis est, quia totus ambitus formae totius animalis non circumscribitur in sola una parte, nec ad integram subsistentiam formae et sui totius sufficit unaquaeque praeter ^(a) principales sub certo numero et ordine et magnitudine sumptas. Secunda ratio ab hac procedens est, quia nomen totius est sic impositum toti quod non alicui parti, ratio autem huius impositionis sumitur ex causa praedicta. Videsne quod ex tribus a te praemissis nihil contra nos habes, immo totum pro nobis!

Videamus ergo applicationem ipsorum. Dicit enim ex praemissis sequi quod forma nobilissima minus debet communicare suas actiones materiae quam aliqua alia. Primo autem sciendum quod ego nunquam argui quod nobilior deberet plus communicare actiones suas quam inferior suas, sed solum argui quod quanto est nobilior et potentior, tanto nobiliorem et potentiozem actum debet communicare. Nec intendi aut intendo quod sic communicet eas materiae quod materia sit proprie causa efficiens earum, cum materia, in quantum materia, sit solum passiva et non activa. Sed intendo quod compositum ex utroque proprie agit seu forma, prout est in materia et prout in materia et cum materia dirigit suum aspectum ad patiens vel ad obiectum, et etiam quod materia ut informata, id est, per formam quam habet agit. Et ultra hoc in actibus notitiae et amoris ipsa materia formae agentis intra se recipit eos, et pro tanto materia potentiae agentis plus cooperatur ad istos actus quam ad alios qui non recipiuntur in potentia agente. — Secundo dicendum quod ex sua ratione, si bona est, non solum sequitur quod forma intellectiva non communicet actiones suas materiae corporali, sed etiam quod nulli materiae, quantumcunque spirituali, quia non debet esse tota immersa in materia, sed ei valde supereminere. Ex quo iterum sequitur quod intellectuales actiones mentis nostrae et angelicae non

(^a) Al. m. mg.

recipiantur in aliqua potentia passiva nec informant suum subiectum, quia passivum et informabile competit primo et per se soli materiae, ut alibi est probatum. Praeterea, quodsi forma nobilissima non est minus potens super suas actiones quam forma inferior: sequitur quod materia quae potest intra se capere totam essentiam formae nobilissimae possit aequè capere actiones eius. Praeterea, si essentia formae est sua potentia activa, impossibile est quod materia informetur a tota essentia, quin eo ipso informetur a tota potentia; si autem potentia fluit ab essentia, tunc pro tanto est inferior ea aut saltem non superior, et cum non fluat ab ea per distantiam, erit ubi est essentia a qua fluit.

[Tertia impugnatio: Qualiter intellectiva, licet eius actio a corpore abstracta sit, eius forma sit]

Exsufflata parte secunda expediāmus tertiam in qua ostendit qualiter intellectiva est forma corporis, cum tamen eius actio sit abstracta a corpore. Dicit enim quod forma intellectiva non respicit corpus, in quantum organicum, sed solum ut est ad complexionem aequalissimam et proportionatissimam elevatum qua maior dari non potest; organizatio enim non est sua ultima dispositio, immo ultra ipsam additur sibi illa summa aequalitas complexionis quam requirit intellectiva. — Dicit etiam quod intellectiva est forma corporis solum, in quantum essentia, nullo autem modo in quantum potentia, quamvis potentia^(a) sit secundum rem idem quod essentia animae, quia tunc eius actiones intellectuales arctarentur necessario ad apprehendendum sola corporalia. — Item, dicit quod sensitiva, in quantum est forma dans esse, non respicit corpus, ut est organicum, sed solum ut est complexionatum tali gradu complexionis qualem requirit sensitiva qui non est ita altus sicut ille quem ultra istum requirit intellectiva. In quantum vero sensitiva est potentia seu principium operandi, requirit organa, ut ab eis determinetur et arctetur; propter quod suae operationes mediantibus illis organis elicitaе sunt truncatae et determinatae ad specialia obiecta, ut in oculo ad solos colores et in aure ad solos sonos. Unde sensitiva est perfectio^(b) corporis, in quantum est essentia et in quan-

(^a) Al. m. mg. q. p. (^b) In mg., del. *pars*.

tum est potentia; sed in quantum est essentia, non aspicit nec informat corpus, ut est organicum, in quantum est vero potentia, aspicit et informat organa.

Contra primum arguo: Primo, quia Aristoteles generaliter definiens animam^(a), prout est communis ad omnem animam informantem corpus, dicit⁽¹⁾ quod « anima est actus corporis organici physici^(b), potentia vitam habentis », id est, vivificabilis seu ad vitam possibilis. Ergo secundum eum anima, in quantum forma corporis, directe et essentialiter respicit ipsum ut organicum. — Secundo, quia experientia nimia simul et^(c) ratio docet quod corpus non potest animari et vivificari ab anima, nisi partes eius habeant determinatam et certam positionem et ordinem et figuram; unde aliam exigit in planta, aliam in animali et aliam in equo, aliam in verme, et destructio positionis et ordinis ad hoc necessarii statim inducit mortem. — Tertio, quia diversa species organizationum includit in se diversitatem complexionum, nam alia est complexio in pilo, alia in ungue, alia in osse, alia in nervo, alia in medulla, alia in sanguine, alia in cerebro, alia in corde, alia in hepate. Ergo anima non respicit omnes partes sui corporis secundum unam speciem complexionis nec secundum unam speciem organizationis. Constat autem quod huiusmodi diversitates instituit Deus in partibus corporis propter variam susceptibilitatem animae et potentiarum eius. Ergo oportet ex parte ipsius dare diversitates formales secundum quas sit diversimode susceptibilis in diversis partibus corporis. — Quarto, quia ex quo pars intellectiva informat omnes partes corporis et ad hoc exigit summam et^(d) aequalissimam speciem complexionis, si ergo omnes informat aequaliter et uniformiter, omnes habebunt summam et aequalem complexionem. Erit ergo in pilis summa et aequalissima complexio et talis qualis in corde et cerebro et in aure et oculo. Quae^(e) omnia sunt absurda et risu digna.

Contra secundum arguo: Primo, quia potentia activa, in quantum potentia talis, dicit quid formale et activum. Aut igitur, in quantum talis, dicit formale nullam materiam informans aut informans aliquam. Si nullam, ergo est

(^a) Al. m. mg. (^b) Al. m. mg. (^c) Al. m. mg. (^d) Add. interl. al. m. (^e) V *Quo*.

(¹) *De anima*, II, 1, 412 a 19sq., b 4sqq.

forma separata et imparticipata ac per consequens est, in quantum talis est, quoddam suppositum in se et ex se sola subsistens. Si vero informat materiam, habeo intentum. — Secundo, quia quae differunt per differentias reales et essentielles et maximas sunt necessario essentialiter diversa. Sed secundum istum potentia, in quantum potentia, differt sic ^(a) ab essentia intellectivae, quia potentiae, in quantum potentiae, est secundum eum essenziale quod nullam materiam informet, sed sit abstracta ab omni materia, essentiae vero, in quantum est essentia, est essenziale quod informet. Esse autem essentialiter abstractum a materia et esse essentialiter ea ^(b) unitum vel unibile sunt differentiae maxime essentielles. — Tertio, quia potentia, in quantum potentia, dicit aliquid aut nihil, quod non dabitur. Si igitur, in quantum talis, dicit aliquid, ergo in quantum talis, dicit aliquam essentiam, quia essentia est communissimum sicut et ens; ergo distinctio eius fundatur in contradictione. — Quarto, quia sola relatio non est sufficiens principium agendi et maxime actiones summas intelligendi et amandi; ergo potentia, in quantum est principium agendi istas actiones, est aliquid ultra respectum quem dicit; ergo in quantum talis, dicit aliquam essentiam in qua fundatur eius respectus. — Quinto, quia potentia, in quantum potentia, informatur speciebus et habitibus intellectivis vel volitivis et etiam suis actionibus quas intra se ^(c) recipit; ergo in quantum talis, potentia dicit quid informabile a praedictis et receptivum ac sustentivum praedictorum; sed tale receptivum et informabile, in quantum tale, est illud quod vocamus spirituales materiam in substantiis intellectualibus et ad minus, in quantum tale, est aliqua essentia. — Sexto, quia habitus determinans potentiam est propinquior et applicatior actioni suae quam sit potentia nondum habituata; sed ab Aristotele ⁽¹⁾ et ab omnibus ponitur habitus esse actus primus qui est idem quod forma, sive sit accidentalis sive substantialis; ergo potentia, in quantum potentia, spectat ad actum primum vel ad eius materiam vel ad utrumque simul iunctum; ergo distinctio huiusmodi est nulla. Et falsum est illud quod in fine huius partis recolligendo subdit quod intellec-

^(a) Al. m. mg. . . . ^(b) Al. m. ex ei quod melius esset quam ea.

^(c) Add. interl. al. m.

⁽¹⁾ Cfr. *Cat.*, cap. 8 b 25sq.; *Eth.* II, 3, 4, 1105 a 17sq.

tiva, in quantum est actus primus et principium dandi esse, est forma corporis, in quantum vero est actus secundus et principium operandi, nullo modo, sensitiva est utroque modo^(a), licet diversimode. Videsne quod intellectivam et etiam sensitivam, in quantum sunt principium operandi, dicit esse actum secundum et non primum! Unde patet quod in hoc loquitur ut ignorans etiam communia principia ab omnibus communiter concessa. — Septimo, quia saltem pro quanto tenet quod essentia intellectiva, in quantum potentia, non est^(b) forma corporis, pro tanto accedit ad positionem nostram. Ex hoc autem sic concessio arguo pro eo quod restat. Constat enim quod summum quod est in Deo est actus immensae sapientiae et omnipotentissimi ac liberrimi velle, et ipsi sunt proprie, ut sic loquar, quasi specificè summa Dei essentia. Ad ipsorum autem imitationem et imaginem proprie spectant nostrae potentiae supremae, in quantum potentiae, cum suis actibus. Ergo istae potentiae, in quantum potentiae ad actus ordinatae, sunt summum nostrum. Si autem, in quantum tales, non dicunt essentiam nec aliquem actum primum, tunc in quantum tales, non dicunt quid summum. Praeterea, quaero an huiusmodi potentiae, in quantum potentiae, sint consubstantiales nobis et corpori nostro. Si non, ergo sunt accidentales, quod est contra ipsum et contra distinctionem eius. Si sic, ergo secundum eum, in quantum tales, sunt formae nostrae et etiam corporis nostri, quia ipse vult quod omne consubstantiale sit materia vel forma eius cui est consubstantiale, sicut patuit supra.

Contra tertium quantum ad primam partem eius patet ex dictis contra primum, nam rationes illae vadunt contra utrumque. Contra vero hoc quod subdit, scilicet quod sensitiva, in quantum est potentia, informat organa, non autem, in quantum est essentia, sunt rationes factae contra secundum. Arguo etiam contra hoc quod ex hoc sequitur quod potentia sensitiva, in quantum potentia, est forma et alterius rationis formalis a se ipsa, in quantum est essentia. Ex quo iterum sequitur quod potentia, in quantum est forma organorum, non est essentia. Quae omnia sunt apertis contradictionibus plena. Praeterea, ex quo secundum istum tota essentia potentiae auditivae est omnino eadem cum tota essentia potentiae visivae et tactivae et sic de aliis: ergo omnes habent solam unam rationem formalem et in-

(a) Al. m. mg. e. u. m.

(b) Add. interl.

formativam; ergo omnes exigunt unam solam speciem organizationis. Cuius oppositum non solum ratio, sed etiam sensus docet non solum in diversis organis, sed etiam in eodem secundum materiam; nam sublato visu vel auditu propter destructionem dispositionis oculi^(a) et auris necessariae^(b) visui et auditui saepe remanet in eis sensus tactus ac per consequens et dispositio organica sibi necessaria.

[Quarta impugnatio: Respondetur rationibus
positionis impugnatae]

Exsufflata igitur parte tertia expediamus quartam in qua^(c) respondet non omnibus, sed solum quinque rationibus meis, plenam tamen vim mediorum ipsarum omittit, prout potest^(d) patere cuivis legenti eas in quaestione in qua eas scripsi. Sufficit tamen mihi tangere hic eas, prout ipse hic tangit, et improbare responsiones ipsius.

Primam ergo istarum quinque sic repetit: Cum omnis forma communicet actum materiae, ergo si intellectiva est forma corporis, ita potero dicere quod corpus intelligit sicut possum veraciter dicere quod corpus sentit. — Ad quod respondet quod sicut ex supra dictis patet, haec ratio dupliciter deficit: Primo, quia communicationem operationum attribuit formae, in quantum formae, et non, in quantum est unum faciens, quod est superius reprobatum. Secundo, quia licet omnis forma se et suas operationes aliquo modo communicet materiae suae, non tamen aequaliter, ut probaturum est supra per gradus entium deducendo. Forma igitur intellectiva communicat se corpori, ut est essentia, non ut est potentia; et quamvis non communicet corpori operationes suas, communicat tamen eas composito.

Quia in hac responsione non dicit nisi quod supra dixit, quae superius plene sunt reprobata, ideo non oportet hic iterum improbare. Communicatio enim actionum quae fit per solam unionem formalem non competit alteri unioni, quamvis aliae communicationes competant aliis. Impossibile etiam est quod forma communicet se materiae, ut est essentia et non ut est potentia, sicut

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg., del. *necessario*. ^(c) V *aliquibus*.
^(d) Al. m. mg.

superius est probatum. Quod etiam hic addit, scilicet quod intellectiva potentia communicat actiones suas composito ex corpore et anima intellectiva, non autem corpori, videtur contradictionem includere, quia ex quo secundum istum intellectiva potentia, in quantum potentia, non componitur ^(a) cum corpore, ergo nec actiones quas habet, in quantum potentia, communicat composito ex corpore. Praeterea, compositum ex anima et corpore non dicit aliud quam corpus et anima simul iuncta. Ergo dicere quod potentia communicat actiones suas composito ex corpore et anima est idem quod dicere quod potentia communicat eas corpori et animae, prout sunt simul iuncta, et praecipue cum iste nolit potentiam vel quodcunque aliud posse substantialiter uniri corpori aut cuicunque alteri, nisi uniatur ei ut forma vel materia.

Deinde repetit secundam rationem sic: Cum intellectiva sit forma simplicissima et libera, non videtur quod per aliquam virtutem naturaliter agentem possit materia disponi ad tam altum gradum ut a forma tam nobili informetur. — Et respondet quod immo potest disponere et necessario disponit. Cum enim totus homo generet et sic non tantum in quantum animal, sed etiam in quantum homo: clarum est quod disponit materiam non tantum in quantum animal, sed etiam in quantum homo. Cum igitur omne agens disponat materiam secundum virtutem illam qua agit, homo autem generet non solum per sensitivam, sed etiam per intellectivam: patet quod potest disponere materiam ad utramque.

Haec responsio improbat dupliciter: Primo scilicet, quia prout in ratione illa scripsi, omnis effectus virtutis et actionis naturalis est limitatus et determinatus secundum modum naturalis actionis per quam est factus, est etiam, in quantum talis, necessario totus subiectus actioni illi. Constat autem quod per virtutem quae est in semine iam deciso formatur corpus humanum, et hoc non per actionem intellectivam et liberam, sed per naturalem et etiam corporalem et a corporali materia in qua est dependentem. Ergo omnis effectus per ipsam eductus, in quantum talis, est sibi subiectus et intra limites naturalis necessitationis ^(b) et corporalis dependentiae arctatus. Nihil autem tale videtur sufficienter disponere ad immediatam et radicalissimam susceptionem et informationem formae intellectualissimae et liberimae, qualis saltem est intellectiva anima Christi. — Se-

(^a) Rectius communicatur.

(^b) Al. m. mg.

cundo improbatur ex hoc quod dicit quod homo non solum per formam sensitivam, sed per intellectivam generat hominem; nam in hoc primo contradicit sibi ipsi, quia saepe et saepius dicit quod intellectiva, in quantum potentia, non communicat se nec ^(a) suam actionem corpori. Constat autem quod actio quae dicitur generatio corporis humani communicatur corpori generantis. Constat etiam quod illa actio exit a potentia et quod immediatum principium effectivum eius est aliqua potentia. Si ergo haec actio est ab intellectiva, oportet quod sit ab ea, in quantum est potentia, ac per consequens quod se, in quantum est potentia, et suam actionem communicet corpori. Item, cum forma intellectiva non generetur nec fiat per actionem agentis creati nec etiam secundum istum sensitiva et vegetativa hominis, sed solum formae corporales corporis humani: nonne sufficit quod a formis corporalibus in virtute sensitivarum connexarum intellectivae et per eius connexionem nobilitatarum ^(b) generetur complexio et organizatio corporis humani apta ad consimilem sensitivam formae intellectivae consimiliter connexam? Quod vero dicit quod totus homo generat, si per totum intelligit totalitatem suppositi, iuxta quod actio et passio solius unius partis attribuitur toti supposito ut supposito, sic consimiliter potest dici quod totus homo videt et totus igne uritur, et tamen non videt per manum nec uritur in substantia intellectus. Si vero per totum intelligit totalitatem omnium partium et potentiarum eius, tunc patenter est falsum, quia homo non generat per omnes partes et ^(c) potentias suas, etiam per omnes partes corporis, quia absque pilis generaret, unde pili non multum operantur ad hoc.

Tertiam repetit sic: Si intellectiva est forma corporis, ipsum corpus erit liberum et incorruptibile et immortale, cum istae sint conditiones suae formae, et sic nullo modo poterit corrumpi nec mori. — Et respondet quod esse incorruptibile et immortale potest convenire alicui formaliter et communicative. Illud autem cui competit formaliter non potest corrumpi, et sic competit soli animae. Corpori autem convenit communicative, illud autem cui sic convenit potest corrumpi non per corruptionem eius quod communicatur, sed ^(d) per corruptionem eius cui est ^(e) communicatum; ut verbi gratia, Christus habet esse divinum, cum sit Deus, cla-

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. ex *nobilitarum*. ^(c) Corr. interl.
^(d) Al. m. mg. ^(e) Al. m. mg.

rum est autem quod si Deus annihilaret eum, in quantum est homo, quod illud esse divinum annullaretur, non quidem in se, sed per annulationem habentis eum. Et sic est in proposito, quia corpus potest corrumpi et amittere esse quod habebat ab anima, ipsa permanente incorruptibili. Cuius ratio est: quia quod habetur communicatur, sed non eo modo quo habetur.

Haec responsio improbat: Primo quoad exemplum quod de Christo dedit. Absit enim quod increata persona et deitas Christi sic componatur cum humanitate sua ut ex eis constituatur una totalis et tertia natura et unum tertium ens, aut quod utraque se habeat sicut pars ad suum totum et quod una pars sic impendeat alteri quod aliquod complementum essendi recipiat utraque ex compositione mutua. Certum est autem quod in omni composito creato sic se habent partes compositi, unde et sic componitur anima cum corpore; praecipue autem hoc oportet esse in compositione formae et materiae. Ex quo patet quod assumpsit exemplum valde dissimile et nimis improprium huic materiae. Praeterea, minus theologice loquitur, cum dicit quod si Christus, in quantum homo, annihilaretur, tunc esse divinum quo Christus est Deus annullaretur, non quidem in se, sed per annulationem habentis eum. Sub nullo enim respectu debet dici quod increatum esse personae Christi quo Christus est Deus aliquatenus annullaretur aut posset annullari, sed solum debet dici quod tunc humanitas Christi amitteret illud.

Secundo improbat secundum se, quia nos devenimus in notitiam immortalitatis mentis intellectivae ex sublimitate suorum actuum et obiectorum, quorum principale est Deus; probamus enim quod principium et subiectum actuum liberorum et intellectualium et maxime beatæ visionis et fruitionis Dei est sempiternum et immortale. Si ergo essentia potentiae intellectivae et voluntatis liberae informat corpus, tunc actio facta ab eis et recepta in eis sicut forma in proprio subiecto informabit materiam ipsarum ageturque ab eis tanquam a formis materiae corporalis. Ex quo sequitur quod huiusmodi materia corporalis est materialiter et subiective capax visionis et fruitionis Dei ac per consequens et ipsius obiecti divini, in quantum obiecti gloriae. Sequitur etiam quod huiusmodi actus sit in toto corpore ac per consequens in pedibus et in pilis aut quod sit in certa et determinata parte corporis tanquam in proprio organo suo. Sequitur etiam quod summa radix nostrae libertatis et totus ambitus prae-

dictarum potentiarum capiatur a toto corpore nostro, et tamen ambitus earum est ad totum ambitum entis dupliciter capiendum, scilicet expressive et affective. Quae omnia sunt aperte inconvenientia et immortalitatem talis corporis necessario concludentia eadem ratione qua ex his concluditur essentia intellectus et voluntatis esse immortalis. Rursus sequitur quod illa capacitas materiae corporalis secundum quam immediate capiet et tenebit formam intellectivam et liberam tanquam informata ab eis non possit aliquo motu corruptivo divelli ab eis; constat enim quod in tali motu terminus a quo est ipsa forma, constat etiam quod intrinsecus et immediatus terminus a quo motus corruptivi est subiectus motui corruptivo et hoc necessario et corruptibiliter seu cum sui corruptione.

Si dicatur quod forma non est hic intrinsecus terminus corruptionis, sed solum eius informatio, quia nec sensitiva nostra est intrinsecus terminus corruptionis nostrae, quae dicitur mors, sed solum eius informatio: ad hoc duo vel tria inconvenientia sequuntur. Primum est quod sicut ex hoc necessario sequitur nostram sensitivam non esse liberam nec intellectivam tanquam necessario subiectam corporalibus motibus et motoribus corporis sui: sic sequitur quod potentiae praedictae non sint intellectivae nec liberae. Praeterea, sicut corporalis motus et motor violenter auferens ipsi sensitivae suum corpus praedominatur quoad hoc ipsi sensitivae et violentiam infert ei et hoc non modicam, sed tantam quod informationem et unionem qua informabat corpus sibi violenter tollit eamque ^(a) corrumpit: sic praedominabitur formae intellectivae et liberae et consimilem violentiam inferet ei. Quod notabiliter et evidenter nimium praeiudicat altissimae potestati et libertati intellectus et voluntatis. — Secundum inconveniens est quia sicut ex hoc sequitur nostram sensitivam, quantum est ex se, fuisse corruptibilem, nisi per naturam superiorem in qua est plantata seu per immobilem complantationem eius in natura superiori conservaretur: sic ex consimili ratione sequeretur intellectivam esse, quantum est ^(b) ex se, corruptibilem et in morte necessario corrumpendam, nisi sit complantata in aliqua superiori natura ex se incorruptibili et abstracta ab omni corpore corruptibili. — Tertium est quod saltem intellectiva, in quantum est intellectiva et libera, non informat corpus ac per consequens

^(a) Sequitur ras.

^(b) Add. interl.

quod informat ipsum secundum aliquid sui secundum quod est non-intellectiva et non-libera.

Quod autem dicit quod causa corruptionis corporis et non animae est, quia id quod anima communicat corpori non communicat eo modo quo habet: eadem ratione poterit hoc dici de omni forma, quia nulla forma communicat sic se ipsam suae materiae sicut eam habet; nam se ipsam habet primo et per se et per omnimodam identitatem, constat autem quod nulla materia sic habet eam. Tunc etiam eadem ratione posset dici quod forma intellectiva potest naturaliter permanere incorrupta, quantumcunque sua materia spiritualis corrumpetur vel sibi auferretur.

Quartam rationem sic repetit: Si intellectiva est forma corporis, non poterit apprehendere nisi corporalia nec se reflectere super se. — Et respondet quod haec est aequivocatio, sicut patet ex supra dictis, quia intellectiva, in quantum est essentia, est forma corporis et hoc modo nihil apprehendit nec reflectit se super se nec est principium operandi; sed in quantum est potentia, habet istas operationes, et in quantum talis, nullum habet aspectum ad corpus.

Quia, ut ipsemet testatur, non dicit hic nisi quod superius dixit, hoc autem superius est multipliciter improbatum: ideo contra hoc sufficiunt improbationes huius superius factae. Praeterea, unde habet iste aut quomodo est consonum rationi quod potentia sit nobilior quam sua essentia aut quam forma cuius est et in qua fundatur et per quam formaliter existit? Praeterea, nunquid lux intellectualis, in quantum lux omnium expressiva, est forma? Constat autem quod, in quantum est lux expressiva, est potentia intellectiva et e contrario. Praeterea, iste videtur imaginari intellectivam in corpore instar vestis vel alterius rei densae, cuius pars superior non contingit corpus, sed solum inferior, et quod sic intellectiva, in quantum est essentia, informet et contingat corpus, non autem, in quantum potentia, acsi ratio potentiae sit in suprema superficie intellectivae et eius essentia sit in fundo. Praeterea, intellectivum, in quantum tale, est idem quod potens intelligere, et liberum, in quantum liberum, est idem quod potens dominari et libere agere. Ergo sua distinctio aperte supponit quod anima, in quantum intellectiva et libera, non est forma corporis. Et hoc sufficit mihi.

Quintum sic repetit: Anima est mortalis, si est forma corporis, quia impossibile est materiam stabiliri per

illam formam per quam dicta materia ad aliam existentiam inclinatur. Cum igitur materia spiritualis inclinetur ad corpus per intellectivam, si est forma corporis, ergo materia spiritualis non stabilitur per intellectivam. — Et respondet quod nulla forma stabilit materiam secundum illud secundum quod eam inclinatur ad aliud, sed bene stabilit eam secundum id secundum quod non inclinatur eam. Intellectiva autem inclinatur eam ad corpus ad hoc ut habeat modum personalitatis et perfectum modum subsistendi; et quantum ad hoc intellectiva non stabilit suam materiam spiritualem, stabilit autem eam perfecte quantum ad hoc quod ibi habeat immortalitatem, et ideo quantum ad hoc non inclinatur eam.

Videtur mihi quod iste non intelligit mea dicta nec sua. Sua quidem non, quia si perfectior modus subsistendi eiusdem formae et entis est mortalis seu corruptibilis, multo magis est corruptibilis^(a) suus imperfectior modus. Sed secundum eum modus quo anima existit in corpore est simpliciter perfectior quam ille quo existit in materia spirituali, quia ut dicit, ideo intellectiva inclinatur suam materiam spirituales ad corpus ut habeat perfectum modum subsistendi et modum existentiae personalis, unde respectu huius modi existendi non stabilit suam materiam spirituales. Constat autem per effectum mortis quod nec corporalem. Ergo si perfectissimus et personalis modus existentiae suae non fit per eam incorruptibilis, multo minus suus imperfectior modus existendi fiet per eam incorruptibilis. Praeterea, quis sanae mentis dicet quod modus existendi animae in corpore sit perfectior illo quo existit immortaliter in sua materia spirituali? Secus est, si diceret quod utrumque modum simul habere est perfectius quam alterum solum, sicut libra auri cum libra plumbi plus valet quam sola libra auri aut sicut corpus nostrum cum partibus principalibus et non principalibus est completius quam cum solis principalibus. Attamen ponere quod eadem pars sit principalis et non principalis seu simul aurum et plumbum non esset melioratio partis principalis vel auri, sed deterioratio simul et contradictio, pro quanto ponitur esse plumbum vel non principalis.

Rursus, non videtur capere mea dicta. Ego enim in ratione illa dixi quod impossibile est aliquam materiam habere altissimum modum subsistendi in se per illud per quod est

(a) Al. m. mg. *multo... corruptibilis*.

directe ad aliam existentiam inclinata. Si autem per intellectivam directe inclinatur ad materiam corporalem, tunc per totam formam intellectivam inclinatur ad illam, quia forma, in quantum forma, est tota ad suam materiam inclinata et ipsa est sua habitualis inclinatio, alias esset composita ex inclinatione et inclinabili. Ergo materia spiritualis non posset per talem formam intellectivam habere altissimum modum subsistendi. Ergo ab ea non haberet personalem et immortalem modum existendi. Supponitur autem quod si hoc non habet ab ea, multo minus habet hoc ab aliqua forma inferiori, immo et in sequentibus hoc ostenditur. Exemplum autem de forma directe inclinante habes in illatu proiectorum; nam inclinatio sagittae vel lapidis data sibi a projectore non stabilis ea in loco unde moventur, immo facit ea tendere ad locum ad quem inclinatur. Simile etiam est in vi seminali formativa corporis nostri quae non stabilis materiam, sed ducit eam in aliam formam qua habita ipsa desinit esse. Praeterea, secundum istum intellectiva non eget corpore propter suas actiones, immo in quantum est principium earum, nullum habet aspectum ad corpus, et propter hoc hic dicit quod quantum ad esse immortale non solum non eget corpore, immo nec inclinatur materiam spiritualement ad corpus, sed perfecte stabilis eam in se ipsa. Ergo nec quantum ad esse nec quantum ad operari indiget corpore, quia ex quo absque inclinatione ad corpus habet stabile et perfectum esse immortale et ^(a) perfectum agere seu perfectas actiones, non est dare ad quid egeat materia corporali; nam praedictus modus essendi et agendi erit perfecte personalis, sicut et est in angelis. Nec potest dici quod idem sequatur ex nostra positione, quia non ponimus nostram intellectivam esse totam formam animae nostrae, sed solum partem suae formae, alteram vero partem eius, scilicet sensitivam, dicimus sic essentialiter inclinatur ad corpus et sic egere illo ad perfectas actiones habendas quod non solum ipsa, sed nec anima cuius est pars habet totam perfectionem existendi et agendi absque suo corpore, quamvis principalior et perfectior radix suae existentiae et suarum actionum sit in suprema eius parte quae dicitur mens.

Deinde reddit^(b) ad iterum reprobandum quod dixi partem intellectivam uniri consubstantia-

^(a) Add. interl. al. m.

^(b) V *reddit*; al. m. mg. *ad*.

liter corpori, non tamen formaliter, sicut duae partes ignis quarum quaelibet est ignis ^(a) sunt ibi consubstantiales, et tamen neutra est alterius forma vel materia. — Dicit enim contra hoc quod nihil potest esse alteri consubstantiale, nisi sit veraciter materiale vel formale, unde in exemplo dato materia partis ignis nullo modo esset consubstantialis, nisi esset materia, et idem est de eius forma. Oportet ergo formam intellectivam et materiam eius spirituales reduci ad principium formale, scilicet ad animam, vel ad materiale, scilicet ad corpus. Sed non potes ista reducere ad formale, scilicet ista dicantur forma corporis, quia hoc negas; et multo minus potest dici quod haec sit materia corporis.

Quantum capio, iste plenus est contradictionibus nec intelligit quae dicit. Constat enim quod partialis materia partis ignis non se habet ad partialem materiam vel formam alterius partis ignis tanquam materia ipsarum ^(b); et tamen est eis consubstantialiter unita tanquam cum eis constitueris unum totum ignem et unam totam substantiam eius. Et idem est de partiali forma eius. Item, quando subdit quod formam et materiam spirituales animae oportet reducere ad principium formale vel ad materiale: si intendit quod utrumque, scilicet tam materia quam forma, reducatur ad formale vel utrumque ad materiale, aperte est fatuus, nam materia reduci debet ad materiale et forma ad formale. Quod autem primum intendat patet clare ex deductione quam subdit, quod scilicet vel utrumque erit forma eius. Item, praeter hoc haec deductio est fatua: quamvis enim forma intellectiva sit forma, non propter hoc sequitur ^(c) quod sit forma corporis nisi per fallaciam consequentis arguendo a superiori ad inferius affirmando. Ad hoc enim quod sit forma sufficit quod sit forma materiae spiritualis, et ad hoc quod sua materia sit materia sufficit quod sit materia formae intellectivae.

Rursus, contra nos arguit non posse dici quod materia spiritualis et corporalis integrent unam perfectam materiam hominis, quia spirituale non potest esse integralis pars rei corporalis. — Praeterea, sicut materia spiritualis et corporalis essent materia ^(d) omnium formarum hominis: sic forma

^(a) Al. m. mg. *quarum... ignis.* ^(b) V *ipsorum.* ^(c) Al. m. mg.

^(d) Al. m. mg.

intellectiva cum ceteris partibus formalibus esset forma totius materiae ac per consequens et corporis.

Ad primum horum dicendum quod nusquam dicitur quod materia spiritualis et corporalis proprie integrent unam totalem materiam hominis, acsi essent partes unius materiae homogeneae seu eiusdem speciei materialis; hoc enim est impossibile, cum una sit ex se simplex et spiritualis et altera corporalis et extensibilis ac divisibilis. Pro quanto tamen utraque informatur ab eadem forma sensitiva et pro quanto concurrunt ad unam substantiam hominis constituendam et integrandam: pro tanto se habent ad invicem sicut duae partes materiales eiusdem totius. — Ad secundum dicendum quod forma intellectiva cum ceteris formis hominis et partium eius sint totalis forma hominis. Sed ex hoc non sequitur quod quaelibet earum sit forma totius materiae eius, sed solum quod omnes sumptae in simul et collective non distributive sunt forma totius materiae eius eo modo quo omnes apostoli sunt duodecim. Et ideo ex hoc non sequitur quod intellectiva cum omnibus aliis sit forma corporis, sicut nec ex hoc sequitur quod corporalis forma capitis cum omnibus aliis formis hominis sit forma pedis eius. Videsne quam ridiculas et fatuas argumentationes facit!

[Quinta impugnatio: Intellectiva pars animae
nobilissima forma corporis est]

Exsufflata igitur universaliter parte quarta expediamus quintam. Cui quidem quantum ad conclusionem principalem, scilicet quod intellectiva sit nobilissima forma formarum substantiarum, non obsistimus, immo hoc tenemus; sed rationes eius non placent et praecipue, prout per eas intendit concludere quod intellectiva, in quantum intellectiva, sit nobilissima forma corporis, et quod in quantum est forma corporis, est nobilissima omnium formarum, et quod homo in statu innocentiae fuit magis homo quam nunc sit.

Primum igitur, scilicet quod sit forma nobilissima, probat octo argumentis. Primum est: Secundum nobilitatem formae, in quantum forma, requiritur nobilis dispositio in materia; sed intellectiva, in quantum talis, requirit summe altam et summe proportionatam dispo-

sitionem in materia, prout supra probatum est per Avicennam ⁽¹⁾ dicentem quod complexio humana est omnium complexionum aequalissima seu proportionatissima; ergo et cetera. — Videsne quomodo fatuizat et errat! Nunquid spiritalis materia angelorum est altius et proportionalius disposita ad nobilissimam formam angeli quam sit corpus humanum ad animam?

Secundum est: Illa unitas citra increatam est summa quae est terminus omnis unitatis creatae et propter quam omnis alia est facta; sed ultimus terminus creationis est homo; ergo et cetera. — Quaero ab isto ^(a) an natura angelica sit simplicior et magis una quam natura humana, et an angelus ^(b) sit propter hominem factus plus quam homo propter angelum, et iterum an unio naturae humanae cum persona Christi sit nobilior quam unio animae intellectivae cum quacunque materia sua, et iterum an unio habitus et actus gloriae cum Deo et cum mente beata sit saltem aequae summa sicut unio formae intellectivae cum sua materia. Ex his enim patet quod sua ratio fatuizat.

Tertium est: Omnis forma informat et actuatur materiam, in quantum est intime sibi praesens; sed intellectiva est intimissime ^(c) sibi praesens, quia tota est in tota et tota in qualibet parte; ergo et cetera. — Vide quomodo errat! Si enim, in quantum est intime sibi praesens, eam informat: ergo Deus, in quantum est intime praesens omni materiae et omni enti, omnem materiam et omne ens informat. Quando etiam angelus vel anima Christi mortui ibant per loca et ^(d) corpora, erant intimi eis qui toti erant in toto uno loco et in qualibet parte loci. Nunquid ergo ex hoc informabant illa loca seu corpora? Igitur non omnis intimitas est causa seu ratio informationis, sed solum illa quae est idem quod intima informatio. Item, nunquid intellectiva ^(e), in quantum intellectiva, est in omnibus pilis hominis et in qualibet

(a) Ex ista. (b) V angelis. (c) Al. m. ex timissime. (d) Al. m. ex in. (e) Al. m. mg.

(1) Cfr. *Liber canonis medicinalis*: « Donavit autem homini complexionem temperavorum quam in hoc mundo esse est possibile cum suarum virtutum convenientia quibus agit et patitur, et unicuique membro donavit de complexione quod meretur. Posuit ergo quaedam ex membris calidiora et alia frigidiora et alia sicciora et alia humidiora » (doctrina III, cap. 2) (Codex Monacensis « Kgl. Hof - u. Staatsbibliothek » n. 279 f. 3r b).

parte pilorum aut hoc ponere est summa nobilitas intellectivae? Praeterea, quare pilus non poterit dici intelligere per intellectivam quam habet sicut totus homo? Nam potentia per quam intellectiva intelligit ita intime fundabitur in essentia intellectiva, prout est forma pili et pedum, sicut in eadem, prout est forma totius hominis.

Quartum est: Quanto forma est magis forma et magis uniens, tanto plus terminat appetitum materiae et eam stabilit; sed materia potest de vegetativa ascendere ad sensitivam et de sensitiva ad intellectivam^(a), de intellectiva vero non potest ascendere in altiore; ergo et cetera. — Si hoc argumentum est bonum, sequitur quod corpus hominis est minus separabile ab intellectiva quam caelum vel sol a sua substantiali forma, quia secundum eum intellectiva magis terminat et stabilit appetitum suae materiae corporalis. Si autem hoc est falsum, ergo argumentum est nullum, nisi cum paganis dicat caelos esse animatos anima^(b) intellectiva, et tamen adhuc sequitur quod sit aequaliter immortale sicut et caelum. Sequitur etiam quod sit incorruptibilis et inseparabilis ab intellectiva quam sit aurum vel gemma vel adamas a sua substantiali forma; quod aperte est falsum.

Quintum est: Quanto forma est magis alta, tanto altiores operationes communicat; sed tales operationes sunt intellectivae; ergo et cetera. — Videsne quomodo sibi contradicit! Nam supra ubique dicit quod intellectiva non communicat operationes suas suae materiae et quod unio formalis ex hoc quod formalis non est causa communicationis, nunc autem ex earum communicatione probat eam esse formam altissimam.

Sextum est: Forma, in quantum unitur materiae, trahit eam ad actualitatem aliquam, ut dicit Boethius, in libro *De unitate et uno* ⁽¹⁾; sed intellectiva ad tantum gradum trahit corpus quod per eam meretur corpus quod unia-
tur Deo; ergo et cetera. — Licet improprie dicat quod corpus per intellectivam meretur uniri Deo, quia secundum hoc corpus omnium hominum mereretur uniri Deo: nihilominus

^(a) Al. m. mg. *et... intellectivam*; V *ad in intellectivam* pro *a. i.*

^(b) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. *De unitate et uno* (PL 63, 1075). Auctor huius tractatus est Dominicus Gundissalinus, notus ille archidiaconus Segoviae, qui medio saeculo XII Aristotelem magnam partem ex lingua Arabica in Latinam vertit.

intelligendo hoc, pro quanto corpus humanum et non aliud fuit congrue unibile Christi personae et suae deitati, sciendum quod ex hoc non oportet intellectivam esse formam corporis, sed sufficit quod utrumque sit de naturali integritate humanae naturae ac per consequens quod intellectiva hominis perfectiorem modum existendi habeat, quando, natura humana habet perfectam integritatem omnium partium suarum quam quando non habet. Si vero arguas quod unio corporis Christi cum persona Dei est altior quam unio cuiuscunque formae creatae cum materia, ergo si corpus est capax primae quae est altior, sequitur quod sit capax cuiuscunque formae creatae: dicendum primo quod ex hac ratione sequeretur quod corpus esset immediate informabile ab habitu et actu caritatis et gloriae, quod nullus concedit. Propter quod secundo dicendum quod unio corporis Christi cum persona Dei est altior quoad personalem terminum et quoad esse personale, non autem quoad suam absolutam ^(a) naturam nec respectu sui immediati subiecti quod est corpus. Unde nec in illa unione consistit formaliter gratia iustificans nec gloria beatificans Christum hominem, in quantum homo, sed solum in illa quae est mentis ad Deum ut ad obiectum et Dei ad illam ut ad amicam. Alias eadem ratione posset argui quod omnis essentia creata, quantumcunque minima, esset informabilis a summa forma creata, quia omnis est immediate unita Deo ut suae causae efficienti et conservanti et continenti et exemplanti. Praeterea, consequentia qua dicitur « hoc est susceptivum alicuius altioris, ergo est susceptivum omnis alterius minus alti » non valet, nisi illud sit ita ordinabile ad minus altum. Unde corpus humanum non est susceptibile substantialis formae caeli vel bovis, quamvis sit susceptibile altioris formae et gloriae, nec spiritalis materia animae est susceptibilis formae corporalis, quamvis sit susceptibilis altioris formae, scilicet intellectivae.

Septimum est ^(b): Quia corpulentia est ratio quare duo corpora non se compatiuntur in uno loco, tanto igitur est quid magis unibile alteri, quanto plus recedit ab hac corpulentia; sed intellectiva est huiusmodi; ergo et cetera. — Hic arguitur a causa possibilitatis simultatis localis ad causam possibilitatis compositionis materiae et formae, id est, arguitur sic: haec possunt esse simul loco, ergo possunt com-

(^a) V add. *esse*.

(^b) Al. m. *S. e.*

poni seu uniri ut materia et ^(a) forma; hic autem nulla est ratio consequentiae ^(b) nisi fatuitas. Praeterea, dato quod corpulentia impediat simultatem ^(c) duorum corporum, sequiturne ex hoc quod sola privatio corpulentiae eam impediat? Item, sequiturne ex hoc quod corpulentia materiae impediat simultatem seu unionem spiritus cum corpore? Immo e contra sancti improbant haeresim quae in resurrectione sanctorum ponit eos habere corpora instar aeris subtilia et non densa et palpabilia, sicut sunt caro et os.

Octavum est: Secundum Boethium ⁽¹⁾ esse et unum convertuntur, quod ergo habet verius esse, verius est unum; sed esse intellectivum est verius esse quam aliquod aliud; ergo et cetera. — Hic conclusio est aequae nota sicut et medium; non enim est magis notum quod intellectivum habeat verius esse quam quod verius sit unum. — Item, subdit quod ex hoc sequitur quod unus homo est respectu alterius magis homo et magis unus, quia una anima excedit aliam in naturalibus; hoc autem esse et huiusmodi unitas terminatur ad esse et unitatem Domini Iesu Christi, et ipsa est mensura unitatis et esse cuiuslibet hominis. — Hic tria sunt cavenda. Primum est quod non omnis excessus naturalium est excessus in essentia speciei humanae, quia multa naturalia sunt accidentalia. Secundum est quod ex excessu in forma substantiali non dicitur unus homo esse magis homo quam alius, sicut nec maior albedo dicitur magis albedo quam est minor albedo. Cuius ratio est ex modo significationis et impositionis nominum, prout alibi est tactum; unde hic omitto, quia potius est logicale et nominale quam reale. Tertium est quod esse et unitas humanitatis Christi seu personalis unionis eius sit mensura esse et unitatis cuiuslibet hominis. Quaero enim ab isto in quo genere mensurae sit haec mensura. Si dicas quod simplicissimum in unoquoque genere est mensura omnium illius generis, id est, quod ex maiori vel minori accessu ad eius simplicitatem et entitatem potest mensurari seu sciri quantum habent de esse vel simplicitate: tunc quaero ab isto an Christus homo, in quantum est compositus ex anima et corpore, sit simplicior aliis hominibus, et an eius humanitas sit magis unum et idem cum sua persona increata quam

(^a) Sequitur *lac.* (^b) Al. m. (^c) Sequitur *ras.*

(¹) Cfr. *In Porphyrium Comment.*, lib. III (PL 64, 109sq.); cfr. *De unitate et uno* (Auctor est Dominicus Gundissalinus; PL 63, 1075).

sit natura alterius hominis cum sua persona a qua non differt essentialiter, sicut natura Christi humana differt essentialiter a sua persona. Non dico autem hoc, quasi vim faciens in istis, sed quia displicent mihi verba ventosa.

Deinde probat quod homo mortalis sit minus homo quam fuerit in statu innocentiae vel sit in statu gloriae; tum quia modus durationis rei attestatur suae connaturalitati, plus autem poterat durare in primo statu quam nunc et in gloria necessario plus durabit; tum quia esse cuiuslibet rei firmatur ^(a) ex appropinquatione ad finem, homo autem in gloria erit coniunctus suo fini; tum quia omnes actus nostri erunt tunc vivaciores, operatio autem sequitur esse rei; tum quia corpus erit tunc magis subiectum animae, quanto autem forma magis unitur materiae, tanto plus est materia sibi subiecta et oboediens.

Contra haec omnia est: Quia maioritas horum quatuor potest excrecere per solam maioritatem nobiliorum accidentium; nam illud per quod Adam fuit potens non mori non videtur sibi fuisse substantiale, cum illud amiserit per peccatum salvis substantialibus suae naturae; item, beatitudo per quam iungimur fini non est nobis substantialis; item, per solam additionem accidentalium habituum gratiae et gloriae possumus facere meliores et vivaciores actiones, et per eosdem magis subicitur corpus nostrum imperio animae et virtutum. Unde non ^(b) est verum quod maior operatio semper sequatur maius substantiale esse rei, immo saepe sequitur solum maius esse accidentale eius quod vocatur bene esse. Quamvis autem ex praedictis mediis ut ab isto propositis non sequatur conclusio, non propter hoc intendo negare quin Deus possit augere substantialia nostra, ita quod sint maiora in uno quam in alio et in beatis quam in ^(c) non beatis et in natura Christi humana plus quam in ceteris.

[Sexta impugnatio: Intellectivum et sensitivum et vegetativum non sunt tres partes formales unius spiritualis materiae animae]

Improbata igitur parte quinta expediamus sextam in qua probat quod tres famosae poten-

^(a) Al. m. ex *firmitur*. ^(b) Add. interl. al. m.; al. m. *verum quod*.
^(c) Add. interl.

tiae animae, scilicet intellectiva, sensitiva et vegetativa, non sunt partes formales unius spiritualis materiae ipsius animae. Primo ergo facit quinque rationes nominales, id est, ex sola ratione nominum sumptas quibus probat quod si ista in nobis sunt diversae partes formales, sequitur quod in quolibet nostrum sunt tres animae. Quicquid enim ex se et per suam essentiam est sensitivum vel vegetativum vel intellectivum est vere anima; sed quodlibet trium praedictorum est tale; ergo quodlibet secundum se erit anima; si ergo sunt tria, erunt tres animae. — Item, anima proximius dicitur de eis quam forma; sed quodlibet trium vere dicitur forma, et secundum nos sunt tres partes formales, nec per compositionem amittunt rationem formae, ergo nec rationem animae; ergo in eodem sunt tres animae. — Item, non potest dici quod integrent unam animam et unam formam, quia cum intellectiva sit principalior pars animae et ista secundum se non sit forma corporis: ergo non potest cum eis constituere unam formam. — Item, ponentes plures formas in eodem, quamvis integrent unum perfectum suppositum, dicunt quod ibi sunt veraciter plures formae, quia ibi sunt veraciter plura esse distincta; ergo sic erit in proposito. — Item, os, caro et nervus et consimilia ex quibus integratur corpus non amittunt proprias rationes propter compositionem; ergo nec tria praedicta amittent propter hoc proprias rationes animae.

Ad hoc dicendum quod nominibus utendum est secundum communem usum et intentionem loquentium; omnes autem per nomen animae communiter sumunt totam substantiam spiritus vivi qui est in uno animali vel homine, et ideo nullam partium eius, quamdiu habet rationem partis et non totius spiritus seu animae, vocant animam, sed solum partem vel potentiam animae; denominant tamen totam animam a quolibet istorum, ut cum dicunt quod homo habet animam sensitivam vel animam vegetativam vel animam intellectivam. Item, sicut ens dicunt tam de toto ente quam de qualibet parte entis et etiam de accidentibus eius — non tamen, si dicam totum ens, tunc enim non dicitur de partibus, sed de toto earum —: sic formam dicunt tam de forma totali quam de partibus eius, non tamen, si addatur hoc signum « tota »; nam nulla pars formae, quamdiu manet ut pars, dicitur esse tota forma rei. Hoc igitur non est ex aliqua diversitate reali quae sit maior vel minor inter partes animae quam inter partes formae, sed solum ex vario usu

istorum nominum; nam si homines vellent, possent ^(a) e contrario uti, quod scilicet quaelibet ^(b) pars animae vocaretur anima et nulla pars formae vocaretur forma. Sic etiam ex vario usu est quod ^(c) pars animalis non dicitur animal et tamen dicitur animatum, ut cum dicitur, « caput vel os est animatum »; et tamen animal est idem quod habens animam. Sed in usu non sumitur nisi pro habente animam per modum totius, animatum vero sumitur tam pro habente animam per modum partis quam per modum totius. Sic etiam quaelibet pars corporis dicitur corpus, non tamen dicitur esse corpus hominis vel animalis vel corpus humanum, quia haec significant corpus per modum totius corporis animalis vel hominis. Item, propria nomina membrorum animalis aperte significant ea per modum partis, non per modum totius; nam manus vel caput, in quantum talia, dicimus esse partes animalis, non autem quod quodlibet sit quoddam totum per se existens, et ideo proprias rationes huiusmodi nominum non amittunt in compositione sui totius.

Item, aliquando sumitur anima pro sola sua parte inferiori et spiritus pro superiori, ut I ad Thessalonicenses 5, cum dicitur ⁽¹⁾, *ut integer spiritus vester et anima et corpus* et cetera, et Danielis ⁽²⁾ 3 ⁽²⁾, *benedicite spiritus et animae iustorum*. Aliquando autem sumitur pro tota, in quantum sic animat corpus ^(c) quod ad eius animationem indiget cibus; et sic secundum Apostolum I <ad> Corinthios ⁽³⁾ sumitur, cum Genesis 2 dicitur ⁽⁴⁾, *factus est homo in animam viventem*; unde et ab Apostolo vocatur ⁽⁵⁾ *homo animalis* qui non sapit spiritualia sed sensualia. Aliquando vero sumitur pro sola vita corporali, non pro substantia animae, ut Lucae 9 ⁽⁶⁾, *qui perdiderit animam suam propter me* et cetera, et Actuum 20 ⁽⁷⁾, *non facio animam meam pretiosiorum quam me*. Item, aliquando sumitur spiritus pro sola parte imaginativa, ut I <ad> Corinthios 14, cum dicitur ⁽⁸⁾: *Si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est, ergo orabo spiritu, orabo ^(f) et mente*, id est,

^(a) Sequitur lac. ^(b) Inter quae et libet lac. ^(c) Al. m. mg.

^(d) Al. m. e. D.; V *bedicite*. ^(e) Sequitur ras. ^(f) Al. m. mg.

⁽¹⁾ 1 Thess. 5, 23. ⁽²⁾ Dan. 3, 86. ⁽³⁾ 1 Cor. 15, 45. ⁽⁴⁾ Gen. 2, 7. ⁽⁵⁾ 1 Cor. 2, 14. ⁽⁶⁾ Luc. 9, 24. ⁽⁷⁾ Act. 20, 24. ⁽⁸⁾ 1 Cor. 14, 14. 15.

quando per spiritum sensualem solum oro vocaliter^(a) seu lingua vocali, tunc mens est sine fructu intelligentiae, et ideo sic est orandum spiritu sensuali quod oremus mente, id est, intelligentia mentali. Quod autem iste sit sensus patet ex glossis⁽¹⁾ et ex Augustino, XII *Super Genesim*, capitulo 8 et 9⁽²⁾. Pro parte vero superiori sumitur, ut <ad> Galatas 5⁽³⁾: *Caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem*. Aliquando vero sumitur pro ventu seu flatu^(b) oris, aliquando pro sola tertia persona Dei, aliquando pro tota substantia Trinitatis, videlicet ut Iohannis 4, cum dicitur⁽⁴⁾, *spiritus est Deus* et cetera. Qui ergo ex una significationum istarum infert aliam, incidit in paralogismos aequivocationis.

Quod vero iste dicit quod intellectiva non potest cum aliis integrare unam formam, quia secundum nos non est forma corporis, nimis est ridiculosus et nimis frequenter in idem ridiculum rediens. Sufficit enim ad hoc quod omnes formales partes animae informent eandem materiam spirituales, ita quod ex omnibus fiat una totalis forma eius.

Item, cum dicit quod ideo dicimus plures formas esse in eodem, quia habent ibi plura esse distincta: item dupliciter fallitur. Primo quidem, quia non sic sunt distincta quod faciant plura esse totalia; quia tunc ex eis non fieret unum ens, sed plura entia et plura tota. Unde sunt solum partialiter distincta et ad invicem composita et componentia unum totale esse sui totius. — Secundo fallitur, quia cum huiusmodi formalia esse se habeant ad formas quarum sunt sicut concretum ad suum abstractum seu sicut coniugatum ad suum principale: potius deberet trahere ab ipsis formis rationem et modum distinctionis et unitatis seu unionis istorum esse quam e contrario.

Deinde probat ipsas realiter non differre per tres auctoritates. Prima est Damasceni dicentis⁽⁵⁾ quod « anima est substantia vivens, simplex, intellectualis et infigurabilis, organo utens corporeo et huic vitae

(^a) Al. m. mg., del. *vocaliter* (al. abbr.).

(^b) Al. m. ex *fletu*.

(1) Cfr. Walafridus Strabo, *Glossa ordinaria*, in ep. 1 ad Cor., 2, 14 (PL 114, 522); 14, 14 (PL 114, 544); in ep. 1 ad Thess., 5, 23 (PL 114, 620).

(2) Cfr. *De Gen. ad lit.*, XII, 8, 9 (PL 34, 460sq.).

(3) Gal.

5, 17.

(4) Ioh. 4, 24.

(5) Iohannes Damasc., *De fide orth.*, II, 12 (PG 94, 923).

et augmentationis et sensus et generationis tributiva ». Ecce quod Damascenus animae simplici et intellectivae attribuit sensitivum et vegetativum seu actus eorum^(a). — Dicendum quod qua ratione omnes differentiae hic positae essent realiter indifferentes, eadem ratione et omnes differentiae omnium aliarum definitionum et definitorum. Non etiam oportet ista attribui animae intellectivae, nisi prout per animam intellectivam significatur non solum pars eius intellectiva, sed tota anima ex omnibus suis partibus constans. Quando etiam dicit quod est simplex, non dicitur hoc per carentiam omnis compositionis, sed solum per carentiam compositionis corporalis, propter quam et dicit quod est infigurabilis. Unde et ibidem mox subdit⁽¹⁾ quod « habet intellectum partem sui ipsius purissimam, sicut enim oculus est in corpore, ita in anima est intellectus ». Unde iste truncavit auctoritatem eius et forte scienter.

Secunda est Augustini libro *De spiritu et anima*, ubi dicit quod corpus non potest sentire sine rationali anima. — Dicendum quod licet liber ille a multis credatur non esse Augustini, nihilominus nunquam legi hoc ibi. Sed forte iste putat hoc, quia capitulo 2 dicitur⁽²⁾: « Ex duabus substantiis constat homo, scilicet anima et corpore vel carne, anima cum ratione, carne cum sensibus suis, quos tamen sensus non movet caro absque animae societate ». Patet autem quod per sensus intelligit ibi sola organa sensuum. Quis autem nesciat quod caro non potest sentire sine anima, nec in nobis sine tali anima quae in se habet rationalitatem tanquam supremam partem suam? Quod autem Augustinus aperte teneat sensitivum differre ab intellectivo tanquam naturam inferiorem illa patet ex pluribus locis. Nam libro *Super Genesim*, capitulo 24, dicit⁽³⁾: « Certum est esse spirituales quendam naturas in nobis ubi corporalium rerum formantur similitudines, sive cum corpus aliquod sensu corporis tangimus, et continuo formatur similitudo in spiritu memoriaque reconditur, sive cum absentia corpora cogitamus ».

(^a) V *Earum*,

(¹) Iohannes Damascenus, L. c. (²) Anonymus (verisimiliter Alcher Claravallensis, saeculo XII, auctor est), *De spiritu et anima*, cap. 3 (PL 40, 781). (³) *De Gen. ad lit.*, XII, 23 (PL 34, 474). Frustra auctor, ut distinctionem suam animae in tres partes formales corroboret, ad doctrinam Augustini confugit, cum hic, ut notum est, animam eiusque potentias ut essentiam undequaque simplicem concipiat.

Et subdit ⁽¹⁾: « Haec igitur natura spiritualis in qua non corpora sed corporum similitudines exprimuntur habet visiones et inferioris ^(a) generis quam illud mentis et intelligentiae lumen quo haec inferiora diiudicantur et quo cernuntur illa quae nullas formas gerunt similes corporum ». Item, post subdit ⁽²⁾: « Puto non incongruenter medium dici id quod corpus non est sed simile corporis inter illud quod vere corpus est et illud quod nec corpus est ^(b) nec simile corporis ». Item, II libro *De libero arbitrio* dicit ⁽³⁾: « Sensus ^(c) interiorem quem infra rationem et nobis cum belluis communem superius indagavimus ^(d) dubitabisne huic sensui praeponere quo corpus attingimus et quem ipsi corpori praeponendum dixisti? » Et respondet: « Nullo modo dubitaverim ». Deinde reddens rationem quare unus est superior altero subdit ⁽⁴⁾: « Vide qua causa tibi visum sit sensum interiorem ^(e) huic sensui quo sentimus corpora praeferendum esse, quia moderatorem et iudicem huius illum esse cognosco ». Et tandem per hoc ipsum probat ⁽⁵⁾ quod ratio est superior sensu interiori, quia iudicat de illo. Et deinde subdit ⁽⁶⁾: « Num arbitraris in his quibus natura nostra completur ut homines simus aliquid inveniri posse praestantius quam quod in his rebus tertio loco posuimus? Nam et corpus nos habere manifestum est et vitam quandam qua ipsum corpus animatur et vegetatur, quae duo etiam in bestiis agnoscimus, et tertium quoddam quasi animae nostrae caput aut oculum aut si quid congruentius de ratione et intelligentia dici potest quam non habet natura bestiarum ».

Item, XII *De Trinitate*, capitulo 1, dicit ⁽⁷⁾: « Quicquid habemus in animo commune cum pecore recte adhuc dicitur ad exteriorem hominem pertinere; non enim solum corpus homo exterior deputatur, sed adiuncta quadam vita sua qua compages corporis et omnes sensus vigent quibus instructus est ad exteriora sentienda. Quorum sensorum imagines infixae in memoria cum reminiscuntur, res adhuc agitur ad exteriorem hominem pertinens. Atque in his omnibus non distamus a pecore nisi quod figura corporis non proni sed erecti sumus, in qua re admonemur ne meliori nostri parte,

^(a) Ex inferiores.

^(b) Add. interl. al. m.

^(c) Al. m. mg.

^(d) Ex indagamus.

^(e) Ex interiores.

⁽¹⁾ L. c., XII, 24 (PL 34, 474).

⁽²⁾ L. c., (PL 34, 475).

⁽³⁾ Cap. 5

(PL 32, 1247).

⁽⁴⁾ L. c.

⁽⁵⁾ Cfr. I. c., II, 6 (PL 32, 1248).

⁽⁶⁾ L. c.

⁽⁷⁾ PL 42, 997sq.*

id est, animo similes pecoribus simus ». Item, capitulo 3, dicit ⁽¹⁾: « Illud vero nostrum quod in actione temporalium tractandorum ita versatur ut non sit nobis commune cum pecore est quidem rationale et ex illa rationali mentis nostrae substantia qua subhaeremus incommutabili veritati tanquam ductum et inferioribus gubernandis deputatum. Sicut enim in omnibus pecoribus non est inventum viro adiutorium simile illi, nisi de ipso tractum ⁽²⁾ in coniugium formaretur: ita mentis nostrae qua supernam consulimus veritatem nullum est ad usum rerum corporalium simile adiutorium ex animae partibus quas communes cum pecoribus habemus »; haec Augustinus. Videsne quam aperte distinguit totam naturam mentis nostrae a tota natura nostrae sensitivae et vegetativae. Nam et mox subdit ⁽²⁾ quod ratio inferior quam assimilatur uxori non est alia natura a superiori, sed una dispartita in diversa officia, ut, quemadmodum de illis dictum est ⁽³⁾: *Erunt duo in carne una*, sic de his dici possit: « duo in mente una ».

Plures alias eiusdem Augustini possem adducere. Nam et libro *De duabus animabus*, capitulo 17, contra Manichaeos ponentes duo genera animarum, scilicet essentialiter malarum et naturaliter bonarum, dicit ⁽⁴⁾: « Possumus melius, expeditius intelligere duo genera rerum bonarum animam unam ex diversis afficere partibus, scilicet inferiore ac superiore vel exteriori et interiore ». Duo autem genera rerum ex quibus afficitur dicit ⁽⁵⁾ esse obiecta sensibilia et intelligibilia seu carnalia et spiritalia. Ecce quod aperte hic ponit animam unam nostram habere partes diversas, scilicet inferiorem et superiorem. Item, in praefato libro *De spiritu et anima* dicit ⁽⁶⁾ quod « supremum corporis et infimum spiritus sunt sibi similia et ideo facile connecti possunt, quia similia gaudent similibus. Itaque anima et caro in suis extremitatibus convenienter et facile uniuntur, id est, in phantastico animae quod non est corpus sed simile corpori et in sensualitate carnis quae fere spiritus est, quia sine anima fieri non potest ». Item, paulo post ⁽⁷⁾: « Habet siquidem corporea vita quosdam gradus incrementorum quibus ad imaginem summae vitae proficit. Primus gradus est corporeae vitae sensificatio, secundus

^(a) Al. m. ex tactum.

⁽¹⁾ PL 42, 999. ⁽²⁾ L. c. ⁽³⁾ Gen. 2, 24. ⁽⁴⁾ Cap. 13 (PL 42, 108). ⁽⁵⁾ L. c. ⁽⁶⁾ Cap. 14 (PL 40, 789). ⁽⁷⁾ L. c. (PL 40, 790).

per sensum ingrediens prima germinatio, tertius per imaginationem memoria conceptorum, quartus providentia sine discretione intelligentiae, in qua quidem nulla est ratio, sed ^(a) quasi rationis imago. In his omnibus corporea vita imitatur spirituales vitam ^(b). Convenientissima autem media carnis et animae sunt sensualitas carnis et phantasticus spiritus ». Et subdit ⁽¹⁾ quod « Deus dedit homini sensum et intellectum, ut per ^(c) sensum vivificaret lutum, id est, corpus de luto formatum, et per intellectum regeret ». Item, supra dicit: « Humana anima, quia in corpore habet esse et extra corpus, potest vocari anima et spiritus, non duae animae, sensualis et rationalis, sed una eademque anima in semetipsa vivit per intellectum et corpori vitam praebet per sensum ». Nota quod non dicit quod praebet corpori vitam per intellectum, sed quod in se ipsa vivit per intellectum et quod corpori vitam praebet per sensum. Item, ibidem subdit ⁽²⁾: « Oculus animae est mens, spiritus etiam est quaedam vis animae mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur, nec ipse spiritus corpus est, sed similis corporis ».

Quod vero in eodem libro dicitur quod « in anima sunt sensus, imaginatio et intellectus et nihil aliud sunt quam ipsa anima ^(d), ita quod sunt proprietates diversae, sed una essentia; et quod secundum exercitium sunt multa, sed secundum essentiam sunt unum »: qualiter hoc intelligat patet ex hoc quod immediate subdit ⁽³⁾: « Et sicut mundus iste visibilis quadam distinctione quincupartita est ordinatus, scilicet terra, aqua et aere ^(e) et aethere seu firmamento et ipso supremo caelo quod empyreum vocant, sic animae in mundo sui corporis peregrinanti sunt quinque progressus ad sapientiam, scilicet sensus, imaginatio, ratio, intellectus et intelligentia ». Non oportet ergo quod sint una essentia nisi per compositionem, sicut nec mundus iste est unus nisi per quandam connexionem suarum partium. Et hoc satis innuit, cum dicit quod sic sunt una essentia quod sunt diversae proprietates, quas infra vocat potentias, dicens quod « per potentias suas se extendit et ostendit ». Et subdit ⁽⁴⁾: « Tota animae essentia

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) Ex *viam*. ^(c) Corr. interl.
^(d) Al. m. mg. ^(e) Ex *aeq*.

⁽¹⁾ Cap. 9 (PL 40, 784). ⁽²⁾ Cap. 10, (PL 40, 785). ⁽³⁾ Cap. 4 (PL 40, 782). ⁽⁴⁾ Cap. 13 (PL 40, 789).

in his suis potentiis existit ». Quod vero subdit: « Nec per eas dividitur, cum sit simplex et individua, et si aliquando partes habere dicitur, potius intelligendum est ratione similitudinis quam veritate compositionis »: debet hoc intelligi de divisione et compositione corporali et partium corporaliū. Unde infra dicit⁽¹⁾: « Incorporea est anima et, si esset corporea, esset partibilis et partes haberet neque tota simul in uno loco esse posset ». Item, infra dicit⁽²⁾: « Aliud est in nobis quo corpora sentimus, aliud quo non corpora sed corporibus similia cernimus, aliud quo nec corpus nec corporum similitudines inspicimus, sed illas res quae non habent imagines tales sicut est Deus et mens et virtutes ». Sed impossibile est quod haec sint^(a) aliud et aliud, si nullam habent realem diversitatem. Item, infra dicit⁽³⁾: « Hanc triplicem vim animae, id est, sensualem, rationalem, intellectualem, philosophi partes vocaverunt non integrales sed virtuales, quia potentia eius sunt ». Integrales enim magis communiter vocantur partes quantitativae quas signanter negat, quia quidam Platonici⁽⁴⁾ posuerunt eam habere partes situalter disiunctas, unam scilicet in hepate, aliam in corde, aliam in cerebro, acsi essent corporales partes animae. Non autem intelligas rationalem et intellectualem sic esse potentias diversas sicut sunt sensualis et rationalis; hoc enim est alibi per rationes et per Augustinum improbatum. Quod autem sic oporteat intelligi patet, quia in eo quod caret penitus omni compositione non potest dari superius et inferius nec pars interior et exterior; sicut patet in Deo in quo nihil maius aut minus. Sed iste supra dixit quod spiritus imaginarius est vis inferior mente. Praeterea, secundum hoc non esset ibi compositio formae et materiae seu activi et passivi. Contra quod est ipse Augustinus, libro VII *Super Genesim*, dicens⁽⁵⁾: « Si quiddam incommutabile esset anima, nullo modo eius materiem quaerere deberemus, nunc autem eius mutabilitas indicat eam vitiis deformari, virtutibus autem et doctrina formari ». Et ideo subdit quod « potuit habere aliquam materiam spiritualem ». Praeterea, eadem ratione posset dici quod anima esset omnes suae

(^a) Ex *sicut*.

(¹) Cap. 19 (PL 40, 794). (²) Cap. 23 (PL 40, 795). (³) Cap. 37 (PL 40, 808). (⁴) Cfr. Platon., *Timaeus*, 69 Esqq.; *Respublica*, 434 Dsqq. (⁵) *De Gen. ad lit.*, VII, 6 (PL 34, 359).

actiones, quia in praefato libro *De spiritu et anima* dicit⁽¹⁾: « Anima omnibus suis motibus et actibus tota similis adest, tota videt, tota meminit, tota audit; et cum tota meminit, tota est^(a) memoria, et cum tota cogitat, tota est cogitatio, et cum tota diligit, tota est dilectio ». Et tamen in quodam superiori capitulo⁽²⁾ dicit quod « anima non est suae virtutes, non enim est sua prudentia, sua temperantia, sua iustitia ». Ergo propter simultaneam unitissimam assistentiam qua omnibus suis potentiis et actibus tota adest^(b) dicit eam esse omnia sua potius quam propter omnimodam simplicitatem.

Tertia est Aristotelis, II *De anima*, dicentis⁽³⁾ quod vegetativum est in sensitivo et utrumque in intellectivo sicut trigonum in tetragono^(c) et tetragonum in pentagono; sed trigonum et tetragonum non sunt in pentagono distincta, sed solum virtute; ergo et cetera. — Dicendum quod Aristoteles expresse vocat intellectivam partem animae⁽⁴⁾. Cui et valde consonat hoc exemplum, quia constat quod tres anguli trigoni sunt in tetragono et quatuor anguli et quatuor lineae tetragoni sunt in pentagono, sunt tamen ibi non sicut totum^(d) distinctum a toto pentagono, sed sicut partes pentagoni, et eodem modo est ternarius in quaternario et quaternarius in quinario. Quod ergo iste dicit illa non esse ibi distincta: verum est de distinctione faciente diversa tota, sed falsum est de distinctione partialiter distinguente partes a se invicem et a suo toto, iuxta quod et membra corporis nostri sunt in eo partialiter distincta, non tamen sic quod faciant diversa supposita seu tota.

Nono ad idem arguit sic: Regula generalis est apud philosophos quod non debet fieri per plura quod potest fieri per unum. Sed per solam intellectivam possunt omnia fieri, quia quicquid possunt inferiora quoad actum primum et secundum, hoc ipsum et plus possunt superiora, non quasi inferiora in superioribus sint distincta, sed quia virtualiter continentur in superioribus. Unde calidum in tertio gradu potest quoad actum primum et secundum quicquid potest

(^a) Add. interl. al. m. (^b) Al. m. ex est. (^c) V *tetgono* ex *tgono*.
(^d) In mg., del. *tum*.

(¹) Cap. 19 (PL 40, 794). (²) Cap. 13 (PL 40, 789). (³) Cap. 3, 414b 28sqq. Patet auctorem inepte Aristotelem ad partes suas trahere, cum hic doctrinam prorsus contrariam profiteatur. (⁴) De anima, III, 4, 429a 10sqq.; III, 5, 430a 10sqq.

calidum in primo vel secundo gradu, non quasi haec sint in illo realiter distincta, sed quia calidum in tertio gradu continet virtute quicquid continent illa. Et hoc modo intellectivum virtualiter in se continet sensitivum et vegetativum, dando materiae primum actum quem illa distincta dabant et eliciendo operationes eis debitas. Et subdit quod positio haec non favet errori de unitate formarum, quia perfectum virtualiter continet inferiora, quando illa sunt ad invicem ordinata, sicut vegetativum ordinatur ad sensitivum et utrumque ad intellectivum et quando cum hoc sunt in eodem genere propinquo. Unde licet equus sit in eodem genere^(a) cum musca, quia tamen unum non ordinatur ad aliud, ideo forma equi non continet virtualiter forma muscae. Quia etiam quantitas et qualitas sunt omnino diversorum generum, ideo qualitas non continet virtualiter quantitatem, quamvis quantitas naturaliter praecedat qualitatem et ad eam aliququaliter ordinetur. Quia etiam calor non est in eodem genere propinquo cum nigredine, ideo non continet virtualiter illam, quamvis ordinetur ad illam. Quia ergo esse complexionatum non est in eodem genere propinquo cum esse animato nec cum esse mixto, ideo unum non continet virtualiter aliud, quamvis sint ad invicem ordinata. Vegetativum autem et sensitivum^(b) et intellectivum sunt ad invicem ordinata et sunt in eodem genere propinquo, scilicet in genere vitae, et ideo ultimum virtualiter continet alia.

Haec est nova philosophia istius. Cui primo dicendum quod maior suae rationis non est vera nisi quando aequae perfecte potest fieri per unum sicut per plura. Minor autem est simpliciter falsa et maxime secundum modum sub quo ipse intelligit eam, scilicet sic quod omnes potentiae animae sint omnino eadem simplex essentia, quod nunquam dicunt positores unitatis formarum, immo ponunt eas esse diversa accidentia animae essentialiter inter se differentia. Secundum autem istum noster intellectus est omnino realiter idem quod noster tactus et visus et idem quod potentia nutritiva et generativa et e contrario, ac per consequens quod intellectus, in quantum est idem quod noster sensus vel tactus, est potentia organica et habens actus organis affixos. Et idem est de nostra voluntate libera, quia secundum eum essentia unius est essentia alterius in nullo essentialiter differens. Et nescio quid insanius dici posset praeterquam quod

(^a) Ex genera. (^b) Al. m. mg. a. e. s.

tota fides expresse negetur. Quis enim dubitet quod hic simpliciter destruitur intellectus et libertas? Quid restat, nisi quod ponat cum Pythagoricis et cum Origenianistis revolutionem animarum, ita quod anima porci est intellectiva sicut et nostra, nisi quod ibi plus impeditur a suo actu completo? Item, secundum dictum istius necessario sequitur quod intellectiva angeli contineat in se virtualiter sensitivum et vegetativum sicut et nostra, quia cum eis convenit in genere vitae, et si nostra intellectiva est inferior illa, continebitur etiam virtualiter ab illa. Item, nunquid forma mixtionis convenit plus in genere cum forma complexionis quam vegetativum cum intellectivo? Item, vegetativa plantarum et sensitiva vermium convenit cum nostra intellectiva in genere vitae. Ergo nostra intellectiva virtualiter continet illas. Ergo nostra vegetativa est eiusdem speciei cum vegetativa plantarum et cum sensitiva vermium et omnium brutorum. Item, idem, in quantum idem, non ordinatur ad se ipsum sicut inferius^(a) ad superius. Quaero igitur quae est vegetativa quae ordinatur^(b) ad intellectivam; non enim illa quae est omnino idem quod intellectiva. Nulla autem essentialiter diversa ab^(c) intellectiva potest esse idem omnino quod illa nec sunt in eodem genere propinquo; nam genus vitae est genus valde remotum habens sub se multa genera subalterna, et certe ultima dispositio corporis vivi non minus convenit cum infimo genere vitae quam infima vita conveniat cum summa specie formae intellectivae et liberae. Et ideo, qua ratione intellectivum continebit vegetativum, eadem ratione vegetativum virtualiter continebit supremam formam corporalem sui corporis ac per consequens et in illa continebit sequentem, et sic deinceps usque ad infimam. Ex quo iterum sequitur quod intellectivum^(d) contineat in se omnes, prout ponit positio unitatis formarum. Item, exemplum ab isto datum est aperte contra ipsum, quia calidum in tertio gradu est idem quod calidum intensius quam sit calidum in secundo, gradus autem intensionis et remissionis sunt per compositionem in magis calido, saltem in formis quae per motum intensivum intenduntur et remittuntur. Ergo calidum in tertio gradu continet in se realiter secundum gradum tanquam realiter diversum a tertio; sicut et album, cum fit albius, non amittit priorem gradum albedinis, sed super illum acquirit novum.

(a) Al. m. mg., del. *interius*. (b) Ex *ordinantur*. (c) Add. *interl. al. m.*
 (d) Al. m. mg., del. *intellectum*.

Decimo arguit sic: Si praedicta tria sunt in materia spirituali formaliter distincta, tunc materia spiritualis aliam dispositionem habet ad vegetativam et aliam ad sensitivam et aliam ad intellectivam, quia secundum diversitatem formarum oportet materiam diversimode esse dispositam; sed non videtur intelligibile tales diversas dispositiones ibi esse.

Dicendum quod materia spiritualis est sic in ordine materiali de se sublimis quod ad susceptionem formae intellectivae non eget altera dispositione praevia; per intellectivam autem disponitur ad susceptionem formae volitivae, sic tamen quod neutra formarum potest in propriis esse perfecta, nisi habeat alteram sibi contradiatam, prout alibi in suis materiis est ostensum. Item, mediantibus ^(a) his supremis recipit inferiores, prout in sequenti responsione tangetur. Iste autem non attendit quod ex suo argumento, si bonum est, sequitur deductio in infinitum. Si enim materiam oportet diversimode esse dispositam ad hoc quod possit recipere diversas formas: tunc quaero an illae diversae dispositiones sint diversae formae. Si sic, ergo materia non potuit recipere eas nisi per alias diversas dispositiones, et sic in infinitum. Si vero non sunt diversae formae, ergo vel sunt idem quod ipsa materia vel sunt unica forma, et quicquid sint, non erunt realiter diversae. Praeterea, voluntas non exigit praeviam dispositionem ad suum primum vitium diversam a dispositione per quam est virtuosa vel per quam disponitur ad virtutem contrariam vitio. Et idem est de intellectu respectu sui primi habitus recti et sui obliqui recto contrarii.

Undecimo arguit sic: Ubicunque sunt plures formae, oportet eas esse ordinatas secundum sub et supra, ita quod formae magis infimae primo insunt materiae; ergo secundum hoc vegetativa prius ordine naturae informabit materiam spiritualem et deinde sensitiva ac deinde intellectiva; et ita, cum nullum posterius sit de intellectu prioris, potero intelligere unam creaturam pure spiritualem carentem intellectu, et saltem Deus poterit talem facere.

Circa hoc est primo sciendum quod Augustinus, libro *Super Genesim*, capitulo 9, dubitat an talis substantia possit esse, dicens sic ⁽¹⁾: « Sive intellectuale dicamus

^(a) Ex *immediantibus*.

⁽¹⁾ *De Gen. ad lit.*, XII, 10 (PL 34, 461).

sive intelligibile, idem significamus, quamquam nonnulli non-nihil interesse voluerint, ut intelligibilis sit res ipsa quae solo intellectu percipi potest, intellectualis autem sit mens quae intelligit; sed esse aliquam rem quae solo intellectu cerni possit et non etiam intelligat magna et difficilis quaestio est ». Et paulo post: « Quapropter sequestrata illa difficillima quaestione, utrum sit aliquid quod tantum intelligatur nec intelligat, nunc sub eadem significatione intellectuale et intelligibile appellamus ». — Secundo dicendum quod iste parum videtur advertisse ordinem inferiorum partium et formarum hominis et brutorum; nam sensus communis est superior sensibus particularibus, et tamen isti radicantur in illo quasi sicut rivi in suo fonte et sicut diversae lineae radiosae in suo puncto centrali et fontali. Unde Augustinus, XII *Super Genesim*, capitulo 25, dicit⁽¹⁾ quod « corporalis visio non potest esse sine spirituali, spiritualis autem potest esse sine corporali »; et sumit ibi spirituales pro imaginaria seu sensus interioris, unde et ibi dicit quod intellectualis visio est praestantior quam spiritualis et quod haec iudicatur ab illa sicut inferior a superiore. Unde secundum ordinem naturae impossibile est oculum informari a potentia visiva vel aurem ab auditiva, nisi prius naturaliter in corde vel cerebro sit sensus interior seu communis. Et consimiliter supremas partes corporis, puta, cor et ^(a) cerebrum, sunt naturaliter priores partibus inferioribus, puta, manu et pede, ac per consequens et corporales formae priorum partium sunt naturaliter priores ^(b) formis secundarum, et etiam ipsa anima est prius naturaliter in primis quam in secundis; et prout dicitur in libro *De spiritu et anima* ⁽²⁾, quamvis sit tota in omnibus et in singulis partibus corporis, intensius tamen est in corde et cerebro et remissius in aliis. Non est ergo semper verum quod prior forma sit imperfectior posteriori, sed tunc solum, quando materia non potest ordinari ad perfectiorem, nisi prius disponatur per imperfectiorem. Secundum hoc igitur dico quod forma intellectiva et libera est prius naturaliter in sua materia spirituali quam sint inferiores potentiae, iuxta quod scientia principiorum est prius naturaliter in intellectu quam scientia conclusionum, et tamen illa est superior ista tanquam causa et ratio

(^a) Add. interl. al. m. (^b) Ex *prioris*.

(¹) L. c., XII, 24 (PL 34, 474sq.). (²) Cap. 18 (PL 40, 794).

istius. Unde et ^(a) habitus principiorum ab ^(b) Aristotele ⁽¹⁾ vocatur singulariter intellectus, dicitque quod magis scimus principia quam conclusiones ipsorum. Sic etiam caritas qua Deum immediate amamus est radicalis causa multarum virtutum inferiorum aut saltem meritorii ordinis earum in Deum. Ergo ipsa est superior et naturaliter prior praedicto ordine earum. Fides tamen pro tanto praeit naturaliter caritatem, pro quanto mens absque fide non est capax caritatis, et ideo naturaliter indiget praedispōni per fidem ad hoc ut possit recipere caritatem.

Deinde probat idem probando quod anima separata nullo modo habeat operationes sensitivas ac per consequens nec sensitivam, quia omnis forma communicat actiones suas materiae suae vel saltem composito.

Attende miram caecitatem istius; nam ipse tenet quod essentia intellectivae et suae potentiae sensitivae sunt omnino id ipsum et quod tota essentia animae informat suam materiam spiritualem; ergo ex sua positione plus sequitur quod anima separata habeat operationes sensitivas quam sequatur ex nostra.

Probat autem quod non habeat eas primo per Augustinum, *De spiritu et anima*, dicentem ⁽²⁾: « Anima, recurrentibus ad regionem suam elementorum partibus, non habens ubi vires suas exerceat requiescit ».

Dicendum quod non dicit simpliciter « requiescit », sed dicit quod « requiescit ab his tantum motibus quibus corpus per tempus et locum movebat, ipsa per tempus illocaliter mota, quia etsi organum periit, non tamen anima quae per tempus movetur vel reminiscendo vel addiscendo vel volendo ». Item, paulo ante dicit: « A corpore recedit anima, secum trahens omnia, scilicet sensum, imaginativam, intellectum et intelligentiam, concupiscibilitatem et irascibilitatem, et ex his secundum merita afficitur ad delectationem sive dolorem ». Item, bene infra expresse est contra ipsum dicens ⁽³⁾: « Anima carne exuta ^(c) vivit, videt, audit et omnes sensus atque ingenia vivaciter tenet ». Et paulo post dicit: « Animae quae in corporibus viventes per dilectio-

^(a) Add. interl. al. m.

^(b) Al. m. mg., del. et.

^(c) Ex enta.

⁽¹⁾ Cfr. *Anal. post.*, II, 19, 100b 5sqq. ⁽²⁾ Cap. 15 (PL 40, 791).

⁽³⁾ L. c., cap. 30 (PL 40, 800).

nem rerum visibilium corporalibus imaginibus afficiuntur a corporibus exeuntes in eisdem imaginibus tormenta patiuntur ». Et idem dicit Augustinus, XII *Super Genesim ad litteram*, capitulo ultimo, et libro *De origine animae ad Viventium*, et libro *De cura pro mortuis agenda* ⁽¹⁾, cuius aliqua verba de hoc recitavi in quaestione de generatione nostrae sensitivae ubi hanc positionem primo scripsi. Item, libro *De ecclesiasticis dogmatibus*, dicitur ⁽²⁾: « Solum hominem credimus habere animam substantivam quae exuta corpore vivit et sensus atque ingenia vivaciter tenet ».

Sed iste secundo contra hoc arguit: Quia, si sensitiva separata non indiget organo sicut nec intellectiva, ergo nec coniuncta indiget eo sicut nec illa. Non etiam erit dare maiorem abstractionem intellectivae in actionibus suis quam sensitivae separatae, ex quo ita agit sine organo sicut illa. Erit etiam ita libera et sui super suum actum reflexiva sicut et intellectiva, quia secundum nos intellectiva ideo est libera et super se reflexiva, quia in actionibus suis non utitur materia corporali.

Dicendum quod ridiculose arguit; tum quia sensitiva potentia est secundum totam suam speciem incomparabiliter inferior ^(a) mente intellectiva; tum quia, licet absque organo possit sentire et memorari, non tamen potest hoc sic perfecte sicut cum organo, et semper quantum ad perfectionem sui esse et sui agere naturaliter exigit et appetit organum suum. Praeterea, sensitiva est ex sua specie et non solum ex suo organo limitata ad sola obiecta sensibilia et hoc sub modo sensibili et ad actus omnino differentes ab actibus intellectivis. Praeterea, non habet ex solo organo quod non sit libera et super se reflexiva, immo principalius et essentialius habet hoc ex sua propria essentia et natura. Unde falso imponit nos dixisse quod intellectiva ideo solum vel principaliter sit libera vel reflexiva, quia non utitur materia corporali.

Aliud argumentum addit ex quantitate obiecti sensibilis tactum et solutum supra in parte secunda.

^(a) Al. m. mg., del. *interior*.

⁽¹⁾ *De Gen. ad lit.*, XII, 32 sqq. (PL 34, 480 sqq.); *De anima et eius orig.*, IV, 15 (PL 44, 537); *De cura pro mortuis agenda*, cap. 5 (PL 40, 597). ⁽²⁾ Gennadius Massiliensis, *De ecclesiasticis dogmatibus*, cap. 16, (PL 58, 984).

Sed forte adhuc obicietur quod ratio animalis, prout est genus ad hominem et ad omnes species animalium, sumitur ab anima sensitiva; ergo rationale quod est specifica differentia hominis se habet ad sensitivam a qua sumitur ratio generis sicut differentia specifica se habet ad formam generis quam specificat; et sic oportet quod rationale postremo adveniat sensitivae; cuius oppositum ego superius dixi. — Praeterea, in numeris ultima unitas constituit et variat species numeri; sed differentia specifica sic se habet in definitionibus specierum sicut ultima unitas se habet in numeris.

Ad primum dupliciter respondetur: Primo scilicet, quod ^(a) quia genus consideratur a nobis ut imperfectum et indeterminatum respectu speciei, idcirco ratio generis sumitur communiter a formis imperfectioribus et minus determinantibus speciem cuius sunt. Quia ergo tam nostra sensitiva quam nostrae formae corporales sunt imperfectiores et minus determinantes summam et ultimatam perfectionem nostrae speciei quam nostra intellectiva: ideo ratio generis plus sumitur ab illis et ratio differentiae specificae plus sumitur ab intellectiva. Estque et ad hoc alia ratio: Quia corpus nostrum naturaliter praecit creationem et unionem nostrae animae, et corpus nostrum prius naturaliter unitur parti sensitivae nostrae animae quam parti eius intellectivae. Et ideo nostra intellectiva est respectu nostri corporis naturaliter posterior quam sensitiva, quamvis sit prior respectu suae spiritualis materiae. — Secundo respondetur quod secundum subtilius loquentes plena ratio generis non sumitur proprie ab aliqua parte, sed potius a toto secundum aliquam generalem rationem totius non plene specificatam. Et hoc modo animal, prout est genus ad hominem, non sumitur a parte sensitiva, sed a tota anima, immo potius a toto animato seu a toto composito ex corpore et anima, prout anima est communis ad omnem animam intellectivam et sensitivam. Et tunc non specificatur ad hominem per solam intellectivam humanam, immo et ^(b) per sensitivam humanam, sicut et animatum ultra hoc specificatur ad hominem per complexionem et organizationem humanam. Et tota haec specificatio subintelligitur per rationale, cum dicimus quod animal rationale est plena definitio hominis, nam aliter non est verum.

^(a) Corr. interl. al. m. ^(b) Add. interl. al. m.

Ad secundum dicendum quod ultima unitas non est secundum rem magis specifica differentia numeri quam prima vel media; tum quia quaelibet est aequaliter integralis pars sui totius; tum quia illa quae sumitur a me ut ultima potest ab alio et etiam a me ipso sumi ut prima vel media et e contrario. Verum est quod illa quae in numerando vel addendo sumitur a nobis ut ultima habet pro tanto quandam rationem differentiae specificae, pro quanto ^(a) variat speciem numeri ex solis prioribus constituti. Et hoc modo, si nostra pars sensitiva faceret quoddam ens actu integrum absque nostra intellectiva ^(b), et consimiliter nostra intellectiva haberet esse ^(c) integrum absque illa: essent illa entia alterius speciei ab homine. Et pro tanto additio unius ad alteram specificat seu determinat unamquamque ad speciem hominis completam.

QUAESTIO LII.

Quarto quaeritur an possit per rationes probari animam rationalem esse immortalem.

Dicendum

Quod rationalis spiritus immortalitas probatur rationibus naturalibus et moralibus et ex utroque commixtis.

Naturalibus vero tripliciter: Primo scilicet, ex libertate arbitrii seu voluntatis sufficienter suo loco probata. Quicquid enim est necessario subiectum aut subicibile motui et actioni extrinseci agentis creati et hoc secundum se totum non est liberum, sed potius coactivae necessitati astrictum; sed nulla subiectio maior ad agens extrinsecum quam posse ab ipso interfici et corrumpi; ergo impossibile est libertatem spiritus rationalis posse ab aliquo agente creato corrumpi. Ex hoc ipso autem probatur quod a nullo agente creato sit generabile, quia generabile ^(d)

^(a) Al. m. mg. p. q.
^(d) Ex generale.

^(b) Al. m. mg. i. a. n. i.

^(c) Al. m.

esse rei generabilis necessario subicitur generativae actioni et virtuti sui generantis, et consimiliter subicitur virtuti per quam sic conservatur in esse quod alias necessario desineret esse.

Secundo, ex sui intellectus simul et voluntatis simplicitate et sublimitate. Ex qua quidem probatur primo quod non possit corrumpi vel generari a corpore vel motu aliquo corporali ac deinde quod nec ab aliquo agente creato. Quod enim transcendit omnes leges et limites corporalium aspectuum et locorum et corporalium motuum et situum non est subicibile quoad substantiam sui esse aliqui corporali motui vel agenti; sed potentiae intellectuales sunt huiusmodi, alias enim non possent intelligere aut velle incorporea et intellectualia, sicut utique faciunt, quando intelligunt et amant se ipsos et proprios actus vel habitus et quando intelligunt Deum ut ^(a) summum bonum et verum et quando intellectualia et inextensa praeferunt omnibus corporeis. Non etiam possent absolutas et universales rationes rerum ^(b) distinguere a suis rationibus particularibus et individualibus et ^(c) distinguendo abstrahere, nisi haberent aliquos intellectuales aspectus et actus non arctatos ad situales aspectus, quia omnis situialis aspectus aspicit aliquod situale et particulare determinatum ad certum situm et locum. Praeterea, a corporibus nihil inveniuntur recipere nisi forte solas species vel actus vel habitus apprehensivos vel appetitivos; sed illi semper et necessario supponunt et exigunt substantiales formas ipsarum potentiarum in quibus existunt; ergo impossibile est quod earum substantiales formae per hos actus vel habitus corrumpantur. Praeterea, constat quod illi actus et habitus ipsarum qui omnem situm et aspectum corporalem ^(d) vel corporalibus aspectibus affixum transcendunt non possunt esse in organo corporeo sicut in subiecto; ergo oportet omnem spiritum rationalem habere in se et ex se aliquod materiale in quo huiusmodi actus et habitus sint tanquam in proprio subiecto ab eis informato, sicut materia informatur a suis formis; sed omne habens in se et ex se materiam et formam seu materiale et formale sufficiens ad per se existentiam potest existere absque alia materia sibi adiuncta; ergo omnis spiritus rationalis potest existere absque ^(e) omni materia corporali sibi adiuncta. — Quod etiam

(^a) Al. m. mg., del. *in*. (^b) Al. m. mg., del. *n* (?). (^c) Sequitur ras.
 (^d) Al. m. mg. (^e) Al. m. ex *ab*.

fortius probatur per eius personalitatem quae est idem quod per se existentia dominativa et libera et in se ipsam possessive reflexa vel reflexibilis, id est, se ipsam cum quadam libera reflexione possidens; talis enim non potest primo et immediate fundari in materia corporali nec principaliter dependere ab ipsa, quamvis possit ei communicari per unionem spiritus ad ipsam et quamvis pro tanto conferat perfectiori modo personalitatis spiritus sibi uniti, pro quanto confert ei ad integriorem et totaliorem modum essendi. Ex his autem sequitur quod per nullam mutationem vel destructionem sui corporis vel alieni habeat corrumpi vel destrui substantia spiritus rationalis.

Deinde ex eisdem probatur quod a nullo agente creato possit corrumpi vel generari, quia aut substantia spiritus rationalis ab omni corpore separabilis vel separata est forma pura et simplex aut est composita ex intellectuali materia et forma. Si est pura forma, tunc non potest sibi ipsi tolli per aliquem motum, quia ipsa eadem esset subiectum illius motus et terminus a quo et terminus ad quem et ita simul destrueretur et maneret; quia, in quantum terminus a quo, destrueretur, et in quantum subiectum, maneret sub motu et daret esse sibi, in quantum vero terminus ad quem, fieret de novo per eundem motum. Si vero est composita ex intellectuali materia et forma, patet quod illa materia non potest per agens creatum generari aut annihilari, quia hoc spectat ad solam creatricem potentiam Dei, sicut ex quaestione de potentia creandi sufficienter habetur. Eius etiam forma substantialis non poterit per agens creatum destrui, nisi eius materiam possit movere ad aliam formam contrariam suae aut saltem sic disparatam quod sit in termino contrapposito formae priori, ita quod ambae sint quasi duo extremi termini cuiusdam intelligibilis distantiae per quam ab una in aliam possit intercurrere motus vel mutatio; quod quidem competere non potest formae substantiali mentis, sicut patet subtiliter consideranti sublimem et latissimum ambitum eius quod est capax omnis entis tam increati quam creati. Praeterea, forma altera eiusdem intellectualis materiae erit consimiliter intellectualis; considerata autem uniformi ratione obiectorum et actuum utriusque oportebit quod sit eiusdem speciei; ergo erit substantialis corruptio et generatio a forma eiusdem speciei in formam eiusdem speciei; quod est contra naturam motus, praecipue corruptivi et generativi. Et saltem ex hoc indubitanter sequeretur quod in spiritibus ra-

tionalibus non posset esse corruptio vel generatio nisi de spiritu rationali in spiritum rationalem genitum ex materia prioris.

Tertio probat hoc gradus et superioritas intellectualis esse super omne aliud esse. Nam esse aliud, quantumcunque augmentatum et multiplicatum, se habet ad hoc acsi non ens ad ens; quod patet per hoc, quia non solum recta ratio sed etiam naturalis affectio et recta electio clamat quod omne ens rationale perinde habet redigi in quodcunque ratione carens, acsi omnino annihilaretur, unde et tantum horret illud quantum et istud; ergo non minus est tale ens generare quam primam materiam vel primam rationem entis de nihilo creare, ac per consequens nec minus est illam destruere quam primam materiam annihilare.

— Item, gradus huius est habere Deum pro obiecto et posse illud habere pro immediato obiecto, quod clamat omnis tendentia eius in summum et beatificum bonum, prout est ostensum in quaestione an aliquis possit beatificari nisi in vita et statu immediatae visionis Dei; constat autem ex generalibus legibus motuum quod tam motus quam virtus motiva attingunt terminum a quo et ad quem ipsius motus vel mutationis; ergo motus quo substantia intellectualis generabitur vel corrumpetur potenter ^(a) attinget terminum illius ordinis et respectus quem habet ad Deum tanquam ad obiectum, ac per consequens et potentia quae erit immediata causa huius motus potenter attinget terminum praedictum; sed hoc est impossibile, nisi tam ille motus quam illa potentia habeant Deum pro obiecto et hoc non minus alte quam habeat mens intellectiva; ex quo oporteret quod ille motus esset idem quod Deum cognoscere vel amare et quod potentia illa esset cognitiva vel volitiva; hoc autem est impossibile, tum quia huiusmodi actus cognitivi et amativi non destruunt suas potentias, immo ad suum existere necessario exigunt et supponunt, sicut dictum est supra, tum quia huiusmodi actus non possunt immediate ingigni potentiis ab extrinseco agente creato, quia saltem oportet quod aliquo modo fiant et exeant a suis potentiis in quibus sunt et fiunt, tum quia actus et potentia sic alte tendentes in Deum potius haberent suum mobile perducere ad altum et nobile esse quam illud a summo in infimum praecipitare.

Secunda via probandi est ex principiis moralibus; ordo enim iustitiae clamat et necessa-

(^a) Al. m. mg.

rio exigit spiritum rationalem esse immortalem. Primo quidem, quia infinitas reatum suorum peccatorum contra Deum non potest iuste puniri nisi per infinitatem poenae aeternae, nec meritum Deum colentium et amantium potest condigne remunerari nisi praemio aeterno nunquam destituto. — Secundo, quia quoad multa melius esset contemptoribus Dei et iustitiae quam morientibus et se affligentibus pro zelo ipsius, quia moriens annihilabitur ac per consequens et a Deo et eius iustitia plus elongabitur quam impius adhuc vivens et adhuc potens Deus amare. Et haec est ratio Apostoli <ad> Corinthios 15⁽¹⁾, dicentis: *Si tantum in hac vita sperantes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* — Tertio, quia impiissimum et iniustissimum est quod quanto quis plus stat et certat pro Deo et eius iustitia, tanto plus deficiant ei et tanto plus recedat ab eis; hoc autem continget, si corporaliter moriens pro iustitia secundum mentem annihilatur. — Quarto, quia creatio esset pessima spiritui rationali, nam ex hoc summe coereretur affligi et desperare de sui perpetuatione quam summe et necessario appetit, et etiam in se ipsum impius esset, si non appeteret; dicere autem quod Deus crearet eum ad tantam poenam suam esset maximam impietatem et iniustitiam ^(a) ascribere creatori. — Quinto, quia valde indignum et indecens esset Deo quod nobiliori amicitia amaretur a suis quam illi amarentur ab eo; constat autem quod omnis eius amicus vult hanc amicitiam et societatem esse inseparabilem et aeternam.

Clamat etiam hoc ordo divinae magnificentiae et gloriae. Constat enim quod omnia fecit ad suam laudem et gloriam et facere debuit; constat etiam quod proprie laudari et glorificari non potest nisi per spiritum rationalem suae notitiae et amicitiae capacem; ergo nihil fecit nec facere debuit nisi propter laudem et gloriam a spiritu rationali sibi dandam; ridiculum autem est dicere quod pro solo aliquo tempore finito fecerit universum aut quod, ex quo fecit amicos et famulos se laudantes et amantes et reverentes, velit hanc laudem ab eis tolli; quis enim dubitet quod honorabilius est Deo habere servos et laudatores

(^a) Ex iustitiam.

(¹) I Cor. 15, 19.

aeternos quam temporaneos et caducos? unde et si aeternitas a parte ante non contradiceret creaturae et eius creationi, est indubitanter verisimile quod ab aeterno creasset sibi famulos et amicos. — Praedictae autem rationes ex Dei iustitia et amicitia et magnificentia sumptae sunt pro tanto efficaciores quam primae, pro quanto ad maius inconveniens evidentissime ducunt, scilicet quod Deus esset iniustus et impius et immagnificus et insipienter ordinans universum ad gloriam suam.

Tertia via probandi est ex principiis commixtis ex naturalibus et moralibus. Naturalissimum est enim omni menti quod appetat aeternam et summam beatitudinem, quanto etiam sit virtuosior et Deo gratior et coniunctior, tanto altius et perfectius hoc appetit, et eo ipso quo ab hoc appetitu deficeret vel remitteretur, eo ipso in virtute deficeret vel minueretur; ergo oportet quod tam naturali quam morali ordine sit verissime ordinata ad illam; sed si ipsa est mortalis, hoc est falsissimum et impossibile et super falsissimo et vanissimo appetitu et ordine fundatum; ergo et cetera. — Idem etiam sequitur de toto naturali dictamine et amore iuris naturalis et de inclinatione gratiae ad idem ius amandum et observandum; totum enim est fundatum super falso et impossibili ac per consequens et super ordine perverso, si spiritus ipsum sequens non est immortalis.

Ad hanc autem viam et etiam ad primam reducitur ille modus probandi qui sumitur ex ordine potentiarum intellectualium ad obiecta aeterna, quo scilicet dicitur: mens est capax vel perita veritatis immortalis et aeternae, ergo ipsa est immortalis et perpetua. — Si enim instetur quod noster oculus corruptibilis est visivus solis vel caeli incorruptibilis aut etiam quod pluribus actibus veritatem aeternam Dei cognoscimus et amamus, qui tamen cito transeunt et corrumpuntur: respondetur quod non est simile de incorruptibilitate caeli et veritatis Dei; tum quia secundum Augustinum, VIII *Super Genesim* ⁽¹⁾, « omne corpus in omne corpus potest mutari » et ideo non est sic essentialiter incorruptibile sicut spiritus rationalis aut sicut Deus, nam et omne extensum, in quantum tale, sensibiliter exhibet in se partes situ distinctas et divisi-

(¹) *De Gen. ad lit.*, VII, 20 (PL 34, 365).

biles, materia etiam omnium corporum est secundum suam materialem essentiam unius speciei in omnibus, sicut alibi est probatum, et ideo ad omnem formam corporalem est ex se possibilis; tum quia quidditas aeternitatis Dei a spiritu rationali cognoscitur et appetitur, quidditas vero incorruptibilitatis caeli non potest cognosci ab oculo corporali, unde non est eius obiectum per se, sed solum per accidens. Ad illud etiam de actibus dicitur quod ea ratione qua actus est accidens et ab agente creato semper exiens et fluens non competit sibi sic fixus ordo ad esse perpetuum, sicut competit substantiae et potentiae per ipsum actualiter tendenti in aeternitatem cognoscendam et appetendam et possidendam ^(a). — Sciendum tamen quod ratio supradicta non habet claram necessitatem consequentiae, nisi reducatur ad media rationum superiorum vel consimilium.

Quod vero Augustinus, libro *De immortalitate animae* et libro *Soliloquiorum* ⁽¹⁾, nititur probare animam esse immortalem, quia aeterna veritas disciplinarum vel scientiarum habitat in animo, aeternum autem non potest habitare in non aeterno, non probat efficaciter, nisi reducatur ad modos superiores vel consimiles. Haec enim ratio dupliciter deficit: Primo quidem, quia illa veritas aeterna quae a mente scitur ut eius obiectum ab ipsa et ab eius actu et habitu realiter diversum non est in mente sicut accidens in subiecto nec sicut in suo supposito, sed solum per quandam assistentiam qua etiam omnibus creatis, quantumcunque transitis, assistit, quamvis omnia non uniformiter sibi assistant. — Secundo, quia veritas scientiarum et artium non est simpliciter necessaria et aeterna, sed solum conditionaliter, scilicet cum praeexistentia antecedentis, prout ostensum est in magna quaestione an aliquod positivum a nobis in hac vita immediate apprehensum sit Deus. Quamvis enim veritas scientiarum, prout est in scientia Dei et idem quod scientia eius, sit aeterna: ipsa tamen, in quantum talis, non videtur ab omni intellectu considerante communiter communes regulas et consequentias scientiarum.

(a) Al. m. mg. e. a. e. p.

(1) Cfr. *De immort. animae*, cap. 1 (PL 32, 1021); *Soliloq.*, II, 13 (PL 32, 896 sq.).

Sed contra immortalitatem et ingenerabilitatem
animae arguunt quidam.

1. Primo, quia anima est forma physica seu naturalis; ergo non est supernaturaliter facta seu creata, quia tunc esset supernaturalis; ergo est per viam naturae genita et generabilis ^(a) ac per consequens et corruptibilis.

2. Secundo, quia si solum corpus hominis generatur a patre, tunc solum corpus erit filius eius et non totus homo nec dignior pars ipsius.

3. Tertio, quia quicquid experimur in naturali generatione et corruptione ceterorum animalium experimur in generatione et corruptione hominum et e contrario; ergo sicut in ceteris totum animal cum sua anima gignitur et corrumpitur, sic eadem ratione et in homine.

4. Quarto, quia sicut oculus et visus in decrepitis hebetatur et obscuratur, sic discretio et ingenium; sicut etiam per somnum et amentiam et infantiam deficit aestimatio et imaginatio sensitiva, sic et actio intellectiva; ergo pars intellectiva sic mutatur et corrumpitur per motum corporis sicut et sensitiva.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum dicendum quod aliquid potest dici naturale, aut quia est natura vel pars naturae alicuius entis aut quia naturalis ordo rei illud exigit ad sui completionem, quamvis non possit illud propriis viribus obtinere. Et his duobus modis dicitur anima naturalis ^(b) forma hominis. Tertio potest dici naturale, quia est per naturam creatam naturaliter genitum vel generabile. Et hoc modo anima rationalis non est quid naturale.

Ad secundum dicendum quod quia naturalis inclinatio et ordo generationis non format corpus hominis nisi ad hoc ut per infusionem et susceptionem animae rationalis fiat homo completus: idcirco potius dicitur generari totus homo quam corpus ipsius, quia per nomen geniti significamus terminum a generatione finaliter intentum. Praeterea, ea ratione qua proprietates et operationes partium soli toti attribuantur ut supposito — unde dicimus quod homo videt et loquitur et vadit et est crispus vel niger —: eadem ratione ^(c) generatio hominis secundum corpus attribuitur toti homini ut supposito; et quia in nomine filiationis et filii includitur ^(d)

(a) In ras. (b) Al. m. mg. (c) Add. interl. (d) Ex cluditur.

ratio suppositi — dicit enim habitudinem generationis, prout est fundata in supposito —: ideo non dicimus quod corpus sit filius hominis, sed quod suppositum seu persona totius hominis est filius eius. Praeterea, quia Dei potentia ad creandum animam sic assistit potentiae generativae et formativae corporis humani acsi esset naturalis potentia patris naturalis: idcirco quod fit per eum quodammodo fit per patrem naturalem. Unde et creatio et non-creatio animae sic subicitur voluntati patris sicut et formatio corporis prolis; propter quod filius non solum tenetur patri recognoscere esse sui corporis, sed etiam esse suae animae, iuxta illud Ecclesiastici 7 ⁽¹⁾: *Memento quod nisi per illos non fuisses.*

Ad tertium dicendum quod sensus nostri non possunt immediate seu primo et per se experiri nisi corporalia; unde generationem animae sensitivae animalium aut eius immediatum efficiens non possunt primo et per se experiri. Nec mirum, quia nec intellectus noster potest per rationem plene necessariam investigare immediatum efficiens eius. Unde et quidam dixerunt quod sensitiva animalium est a solo creatore, quamvis corrumpatur ad corruptionem subiecti, sicut et caritas a Deo creata corrumpitur per pravam motum voluntatis in qua est et annihilaretur ad annihilationem eius; alii vero volunt quod fiat per vim formativam sui corporis. Pro quanto tamen per sensus intermedios nostra ratio experitur prolem humanam praeabundare proli animalium in naturali potentia libertatis et intellectus: pro tanto experitur eam aliquid in se habere transcendens omnem naturalem generationem et corruptionem animalium.

Ad quartum patet ex iis quae tacta sunt in magna quaestione de impedimento usus liberi arbitrii. Non enim sequitur quod si debitus et efficax usus nostri intellectus dependet a debito statu nostri corporis, sicut et debitus usus nostrae imaginationis, quod ideo substantia nostri intellectus dependeat sic a corpore sicut substantialis forma potentialium sensitivarum. Nec mirum, quia etiam usus seu actus intellectus non sic immediate dependet a corpore sicut actus sensitivarum, quamvis nec substantiastrarum sensitivarum dependeat sic a corpore quod generetur ex corpore aut corrumpatur cum corpore, sicut probatum est in quaestione de hoc specialiter facta.

⁽¹⁾ Eccli. 7, 30.

Deinde quoad eius corpus.

QUAESTIO LIII.

Deinde quoad eius corpus quaeritur an de alimento aliquid convertatur in speciem carnis humanae.

Et quod non videtur.

1. Quia, teste Christo ⁽¹⁾, *omne quod intrat in os in secessum emittitur*; ergo secundum eum nihil de cibo vel nutrimento remanet in comedente; ergo et cetera.

2. Item, anima non mutat materiam nec potest esse in infinitis ^(a) partibus materiae; sed non potest nutrimentum fieri species carnis, nisi vivificetur et informetur ab anima; hoc autem fieri non potest, nisi anima de novo commutet materiam aut nisi possit esse in infinitis partibus nutrimentalibus quae semper in infinitum advenire possunt, sicut patet in plantis.

3. Praeterea, virtus generativa differt specie a nutritiva et augmentativa; ergo istae duae ultimae nullam formam poterunt generare, quia virtutes differentes specie habent actus specie differentes.

4. Item, si per potentiam nutritivam vel augmentativam aggeneratur species carnis, sive aequivalens ei quae dicitur radicalis, sive non aequivalens: tunc poterit corpus conservari et augmentari in infinitum, quia haec secunda addita priori non minuet virtutem prioris, sed potius aliquid superaddet; ergo post adventum istius potentius erit corpus ad amplius convertendum quam esset ante adventum eius; ergo et cetera.

1. Contra: Augustinus, *De vera religione*, post medium libri, dicit ⁽²⁾: « Alimenta amittentia formam suam in

^(a) I. i. ex infinitis.

⁽¹⁾ Matth. 15, 17; Marc. 7, 19.

⁽²⁾ Cap. 40 (PL 34, 155).

membrorum istorum fabricam migrant et corrupta reficiunt, in aliam formam per convenientiam transeuntia, et per vitalem sensum adiudicantur quodammodo, ut ex eis in structuram huius pulchri visibilis quae apta sunt assumantur ».

2. Praeterea, omnis virtus creata potentior videtur esse circa propinqua quam circa remota et in suo subiecto quam in alieno; ergo virtus animae et carnis plus poterit generare carnem in suo corpore quam in ^(a) extrinseco et alieno ^(b); potest autem in corpus prolis; ergo et cetera.

3. Item, si virtus formativa seminis hoc potest, ergo multo magis virtus animae augmentativa et vegetativa.

4. Praeterea, in plantis fit continua ramorum generatio, et rami transplantati in arborem proficiunt.

5. Praeterea, nulla differentia videtur esse inter humidum radicale et nutrimentale seu inter carnem secundum speciem et carnem secundum materiam, quia Aristoteles, I *De generatione*, dicit ⁽¹⁾ quod divisio carnis in carnem secundum speciem et in carnem secundum materiam est in omnibus habentibus formam in materia. Et ibi Commentator dicit ⁽²⁾ quod caro secundum speciem est forma carnis et caro secundum materiam est materia carnis. Et ita videntur velle quod divisio illa non sit aliud quam divisio compositi in materiam et formam seu varia eiusdem compositi acceptio, in quantum potest considerari per respectum ad suam formam vel per respectum ad suam materiam, sicut quando dicimus: compositum agit ratione formae et patitur ratione materiae.

6. Praeterea, ita corrumpetur radicale sicut et aliud, et etiam fortius, quanto est immediatior calori consumentis, cum calor non agat per electionem, ita etiam reparabitur et fortius, quia omnis virtus plus assimilat suae speciei quam alienae; caro autem de nutrimento facta, si non esset eiusdem speciei cum prima, non esset assimilata speciei carnis convertentis, sed alienae, nec augmentaret carnem primam nec iuvaret ad eius conservationem et perfectionem, sed potius confunderet eius naturam tanquam mixtura naturae alienae.

^(a) Add. interl.

^(b) Al. m. mg. e. a.

⁽¹⁾ Cfr. *De gener. et corrupt.*, I, 5, 321 b 19 sqq. ⁽²⁾ Cfr. Averroes, *De gener. et corrupt.*, lib. I, summa 2, cap. 3 (vol. V, f. 357 v b sqq.).

7. Item, aliquando contingit quod corpus hominis prope mortem videtur habere plures partes sui corporis extinctas, ita quod videntur esse destitutae omni vi sensitiva, motiva et vegetativa, et tamen postea tempore sanationis revivificari; ergo videtur quod natura potest in partibus radicalibus prius extinctis regenerare vitam et speciem carnis.

Respondeo

Omissis opinionibus Hugonis⁽¹⁾ et Magistri⁽²⁾, quod nutrimentum convertitur in speciem carnis. Et in hoc omnes moderni consentiunt, sed quidam volunt quod in aequivalentem priori et radicali, quidam vero, quibus magis assentio, quod non in aequivalentem.

Primus modus includit in se quatuor apertas haereses. Ex hoc enim primo sequitur translatio animarum per diversa corpora quam Manichaei ponunt; poterit enim secundum istum modum tota^(a) prior materia carnis corrumpi et tota alia advenire, et hoc non solum bis, sed adhuc pluries; ex quo sequitur quod nullam aspiciat fixe tanquam propriam materiam et naturalem. — Secundo sequitur quod corpus meum potest aliud esse secundum numerum, et ita per consequens potest anima resurgere in alio corpore secundum numerum quam habuit in principio suae infusionis. — Tertio sequitur carnem Christi tractam ex Virgine posse separari a Verbo, sicut et illam quae per viam nutritionis advenit, et e contrario quod ita per se uniatur ei nutrimentalis per naturalem virtutem et operationem potentiae nutritivae sicut et illa quae per solam Spiritus Sancti operationem fuit formata et Verbo unita. — Quarto sequitur quod in statu innocentiae humidum radicale posset corrumpi et corrumperetur sicut et nutrimentale; ex quo expresse sequitur quod esset mortalis sicut et nos.

Est nihilominus modus praedictus contra tria naturalia^(b) principia et ita per consequens

(^a) *Ex ta.* (^b) *T. n. ex n. t.*

(¹) Cfr. Hugo de S. Victore, *De sacram. fid. christ.*, I, p. 6, c. 37 (PL 176, 286). (²) Cfr. Petr. Lombard., *Sent.*, II, dist. 30, cap. 14 (PL 192, 724).

contra veram philosophiam. Si enim attendamus formae et materiae consistentiam et unionem, nutritivae operationem et conversivam virtutem, caloris naturalis regulationem: patebit falsitas modi praedicti.

Ex primo constat quod forma exigit propriam^(a) materiam et quod quantum ad esse dependet a propria materia et quod forma educta de materia plus dependet ab illa materia de qua educitur quam ab illa quae post eius educationem sibi advenit seu quam ab aliqua alia. Et haec tria principia sunt ita patentia quod negationes eis oppositae magnam partem scientiae naturalis et metaphysicae exterminant. Ergo oportet quod anima habeat proprium corpus a quo quantum ad esse perfectum quod in corpore habet dependeat, et non minus hoc oportet de anima brutorum quae de creata materia educitur. Sed si caro aequivalens priori potest aggenerari et priori tota destructa homo existere, praedicta evacuantur.

Forte dicetur quod tota prior non potest destrui ante hominis mortem, quia secundum Aristotelem, in fine II *De generatione* ⁽¹⁾, unumquodque propria periodo mensuratur et secundum cursum naturae profectus seu incrementum et defectus seu decrementum aequales habent periodos. Quando ergo periodus decrementi seu ^(b) defectus erit completa, tunc necessario mors sequetur, et ita non poterit homo per continuam reparationem ad aliud ^(c) corpus ex toto transire. — Sed contra hoc est, quia tunc periodus ista nullum habebit fulcimentum in natura, immo sicut ex sequentibus ostendetur, semper poterit corpus crescere et perpetuari, cum illud quod advenit habeat aequalem periodum priori, eo quod sit aequivalentis virtutis, et praeterea secundum praedictum modum posset contingere quod quantum de primo radicali corrumpitur, tantum de alio repararetur, et sic quando periodus mensurans ^(d) defectum et consumptionem prioris esset completa, tunc consimiliter periodus mensurans incrementum seu reparationem secundi esset completa; et tunc absque morte primum corpus esset totaliter consumptum et secundum totaliter aggeneratum, nisi forte consumptionem prioris aliquis mortem vellet vocare.

^(a) Al. m. mg. ^(b) In mg., del. *si*. ^(c) V *alius*. ^(d) Al. *m*. mg.

⁽¹⁾ Cfr. *De gener. et corrupt.*, II, 10, 336 b 9 s^qq.

Forte alia evasio dabitur ad viam praedictam, quod scilicet corpus prius deperditum et corpus secundo restitutum sunt idem corpus numero, sicut et fluvius decurrens continue dicitur idem numero et populus eiusdem civitatis semper sibi succedens dicitur idem populus numero. Quando enim totus unus fluvius vel populus vel tota una materia non transit prius, ita quod post transitum illius tota una alia adveniat, sed antequam totum primum transiverit, partes sequentes sibi aggenerabantur et commiscebantur, tunc illud successivum videtur semper esse idem numero. — Sed hoc penitus nihil est, quia quantumcunque hoc successive fiat, postquam tamen totum primum transiit, veraciter potest dici quod nihil seu nulla pars prioris corporis quam in principio habuit est modo in hoc homine et quod omnes quae ibi modo sunt omnino secundum essentiam suam aliae numero a prioribus. Et praeterea, non ponere maiorem unitatem et stabilitatem in ^(a) nostro corpore respectu nostrae animae nec in materiis substantiarum corruptibilium respectu existentiae suarum formarum substantialium quam sit in fluvio vel populo per successionem continuam decurrente abominabile est.

Ex secundo constat primo quod sicut virtus nutritiva et augmentativa differunt specie a generativa, sic et earum operationes non habebunt proprie vim et speciem generationis; sed si aequivalens potest reparari, ita perfecte vim et speciem generationis habebunt sicut et prima generatio habuit. Praeterea, nulla forma intendit generationem sui esse nec potest in generationem suae materiae a qua secundum esse dependet; ergo generatio non est proprie nisi alterius secundum numerum.

Ex eodem etiam constat secundo quod virtus augmentativa et nutritiva non possunt facere infinitum quantum nec in infinitum semper augere et dilatare corpus in quo sunt, quia tunc ipsae essent actu infinitae, et praeterea experimento videmus quod habent certum terminum secundum naturam. Ex praedicto autem modo ^(b) sequitur quod possit ^(c) in infinitum augere et in infinitum vitam hominis aut bruti vel plantae perpetuare; sicut enim ignis qui de lignis ^(d) est generatus non minuit virtutem conversivam ignis prioris

^(a) Add. interl.

^(b) A. m. al. m. ex m. a.

^(c) Melius possint.

^(d) Ex linguis.

sed auget, pro eo quod ita perfecte habet speciem ignis sicut et prior, sic eadem ratione erit et in proposito.

Nec valet evasio aliquorum dicentium quod virtus convertens convertendo magis ac magis debilitatur; quia omne agens physice, dum agit, patitur et dum movet, movetur, et quia nutrimentum in principio est contrarium ipsi convertenti, et ita nutrimenti frequens innovatio magis ac magis laedit naturam convertentis. — Contra hoc enim est primo suppositio praedicti modi qua tenetur quod aequivalentem potest aggenerare et restaurare. — Secundo, quia tunc eadem ratione esset terminus in augmento ignis. — Tertio, quia non omnis passio agentis debilitat eum sic quod semper adimat sibi de virtute activa, et maxime ubi multum dominatur patienti in quod agit. — Quarto, quia saltem quamdiu est homo in statu augmenti, non dicimus quod virtus convertens in tantum diminuatur quin possit convertere nutrimentum in carnem illius speciei in quam primo poterat illud convertere. — Quinto, quia saltem in primo statu Adae non minueretur virtus et substantia carnis. — Sexto, quia haec diminutio non continget in termino assimilationis et conversionis nec ratione ipsius conversionis, nec etiam consumptio vel diminutio quae fit a calore naturali erit eadem cum illa quae fit a contrarietate nutrimenti; ergo saltem plus poterit convertere post huius conversionem quam posset in illo nunc in quo fiebat terminus conversionis, et tunc, si quis bene inspiciat, sequitur conversionis infinitas et etiam perpetuitas. — Septimo, quia eadem ratione vis generativa non posset de nutrimento formare radicales et principales partes corporis prolis aequae nobiles^(a) sicut sunt in patre; et tamen aliquando format etiam virtuosiores et nobiliores, non obstante contrarietate nutrimenti de quo formatur. — Octavo, quia non omnis passio seu impressio movet suum subiectum a contrario in contrarium. Unde nec semper diminuit formam contrariam, ut verbi gratia, nunquid^(b) cum palea tangat et impellat maximum et saxeum montem, nunquid vel modicum movebit montem de loco suo? aut nunquid minimum granum arenae positum super mediam partem terrae cuius altera medietas est circa centrum mundi aequilibrata cum ipsa, nunquid, inquam, quia nunc praeponderat alteri per solum granum sibi superpositum, impelletur et impellet alteram ultra centrum? constat quod non. Igitur tam modica

^(a) V *nobiles*.

^(b) V *nunquis*.

potest esse praedominantia vel impressio quod non causabit actualement motum, quamvis ad hoc disponat, quantum est ex se.

Ex eodem etiam tertio constat quod virtus nutritiva et augmentativa sic habent certum terminum in convertendo quod membra principalia deperdita non possunt reparare. Ex quo satis claret quod non habent virtutem generandi aliquid quod sit de principali consistentia corporis vivi.

Ex tertio, scilicet ex caloris naturalis regulatione, constat quod nulla forma agens ita per se et naturaliter est directa in destructionem suae materiae seu suorum materialium sicut in destructionem sui contrarii, immo nunquam per se ordinatur ad primum. Iterum constat quod omnis virtus instrumentalis naturaliter subiecta principali agenti sequitur regulationem principalis agentis. Iterum constat quod virtus naturaliter ordinata ad certum finem non tendit per se nec facilius contra illum^(a); ergo calor naturalis seu animalis non dirigetur per se ad consumptionem suae radicalis materiae, quia tunc intenderet consumptionem ipsius. Sequitur etiam regulationem virtutis animae cuius est naturale instrumentum, et ita non sequitur omnino in agendo proprietatem caloris ignei, sicut nec facit calor ille qui est instrumentum virtutis seminalis seu formativae, et cum eius finis naturalis sit conservatio vitae et corporis, non conveniet sibi omnino per se destructio vitae.

Ex his autem omnibus sequitur quod non ita facilius nec ita per se destruat humidum radicale sicut nutrimentale. Et praeter hoc, quanto radicale humidum est naturaliter virtuosius et stabilius quam nutrimentale^(b), tanto fortius resistet consumptioni suae ceteris paribus.

Ad evidentiam autem modi verioris et argumentorum aliqua sunt notanda. — Primum est de modo et ordine secundum quem anima differenter informat et vivificat partes corporis principales et partes instrumentales. Sicut enim anima principalius^(c) informat cor et cerebrum et deinde alia membra principalia sine quibus in corpore subsistere non potest quam manus et pedes et consimilia: sic principalius respicit in toto corpore aliquas partes quam alias. Et sicut manus et pedes et consimilia non vivificat nisi per continuationem earum ad cor et cordis et sui influxus ad

(^a) V *illam*. (^b) Al. m. mg. *Et... nutrimentale*. (^c) V *principalis*.

eas: sic suo modo est et in aliis. Per hanc autem viam anima potest plures materias informare diversi ^(a) generis, ut sunt materia spiritualis et corporalis.

Secundum est de causa et necessitate augmenti et nutritionis. Causa enim finalis augmenti est completa dilatatio et perfectus ^(b) modus existendi et operandi potentiarum animae, quae tanti sunt ambitus virtualis quoad esse et posse et operari ut unus ordo aut una proportio materiae eis plene sufficere non possit. Et quia naturae non est data potestas ad dandum eis in principio suae productionis completam materiam ac per consequens nec completum modum existendi seu essendi et operandi: idcirco dedit eis Deus virtutem assumendi et uniendi seu incorporandi aliam materiam materiae priori et per hunc modum dilatandi se usque ad materiam sic assumptam et cum eadem per quendam modum satis mirabilem dilatandi seu distendendi materiam priorem. Quod cum sufficienti densitate et soliditate potest fieri propter repletionem quae fit ex associatione materiae secundo assumptae. Praeter hoc autem causa nutritionis est restauratio deperditi.

Tertium est videre quare calor naturalis consumit humidum radicale vel nutrimentale seu quaecunque partem corporis animati, sive principalem sive secundariam, et maxime cum hoc videatur esse contra naturae intentionem. Ad quod sciendum quod triplex est huius ratio. — Una est ex proprietate caloris ^(c) et maxime ignei seu ex ratione elementalis compositionis quae est in omni mixto. Est enim natura caloris ignei semper materiam suam agitare, seu potius ipse videtur esse quaedam viva agitatio suae materiae. Natura vero elementalis compositionis est quod in eadem materia sit aliquid de forma cuiuslibet elementi; et quando forma mixti non est potens ad ea perfecte continenda et concilianda, tunc oportet quod in eadem materia diversis respectibus sint actiones et passionibus contrariae aut saltem in diversis partibus ipsius materiae, et maxime propter adiutorium agentium extrinsecorum quae aliquando plus adiuvant actionem unius formae elementalis quam alterius. Quando igitur calor dominatur, sicut maxime contingit in corporibus animatis et praecipue in animalibus, tunc incipit humidum in suam naturam con-

^(a) Ex *diversis*.
interl. al. m.

^(b) Al. m. mg., del. *perfectum*.

^(c) Add.

vertere aut facere evaporare. — Secunda ratio est ex naturali vivacitate animae ex qua sequitur continua agitatio in corpore, sicut praecipue patet in motu cordis et spirituum; continua autem motio habet rarefacere et incendere ac per consequens consumere. — Tertia ratio est ex operationibus et passionibus potentiarum ipsius animae, ad quas sequuntur et concomitantur transmutationes variae organorum suorum; et hinc est quod homo ex nimia continuatione actus cuiuscunque potentiae lassatur. Quod igitur corpus corrumpatur a propria forma per accidens est et ex debili compositione suae materiae et ex contrarietate formarum elementalium ex quibus est compositum. Propter primum enim non potest sufficienter portare excessivam actualitatem animae et actionum eius; propter secundum vero non potest esse sine intrinseca pugna qualitatum elementalium, usquequo detur animae et formis mixtorum perfecta virtus continendi et tranquillandi huiusmodi pugnam.

Quarto oportet videre quomodo per nutrimentum retardetur consumptio humidi radicalis. Ad quod sciendum quod huius ratio est tam ex parte caloris quam ex parte materiae passibilis quam ex parte ordinis mutui inter materiam nutrimentalem et radicalem. Ex parte quidem caloris: quia natura est omnis agentis creati, saltem corporalis, quod dirigat aspectum virtutis suae ad extra, unde communiter non dirigit^(a) ad intra nisi per reflexionem factam ab aliquo extrinseco. Et hinc est quod calor qui principaliter figitur in parte radicali dirigit potius aspectum suum in partem adiacentem quam in partem sibi magis intrinsecam; quando autem illa non adest, tunc oportet quod consumat quod invenit. Est etiam praeter hoc huius alia ratio: quia solvitur proportio temperamentum quam exigit huiusmodi calor. Quando enim non fundatur in humido sufficientis soliditatis et unctuositatis, tunc facilius exandescit; propter quod a medicis dicitur siccitas esse lima caloris, et maxime quando sibi est adiuncta nimia raritas. — Ex parte vero materiae passibilis: quia quanto minus habet de sufficienti soliditate et proportionem ad sustinendam vivacitatem animae et ad recipiendas actiones et passionem potentiarum eius, tanto facilius solvitur et consumitur; sicut autem dictum est supra, partes nutrimentales iuvant et sunt necessariae ad praedicta. — Ex parte vero ordinis mutui: quia partes nutrimentales habent quandam exterioritatem et in-

(a) V dirigunt.

ferioritatem respectu aliarum, sicut habent potentiae sensitivae respectu intellectualium. Et est quaedam virtus occulta in natura per quam forte plus exhibentur huiusmodi partes secundariae consumptioni ipsius caloris quam aliae ^(a) et per quam principales tanquam nobiliores magis refugiunt et se retrahunt a laesura praedicti caloris. Haec autem intelligenda sunt secundum cursum communem et ordinem naturae; alias, ubi debitus cursus et ordo pervertitur et turbatur, non est inconveniens, si contrario modo contingat.

Quinto oportet videre quare virtus augmentativa habeat terminum ultra quem augere non potest. Huius autem ratio prima est ex parte dilatationis animae in corpore augmentato. Constat enim quod anima non est infinitae substantiae ac per consequens non potest simul occupare corpus infinitae quantitatis. Ergo in natura eius est ^(b) certus limes et determinata ratio, usque ad quantum corpus occupandum seu informandum potest simul attingere. Sed corpus vivum non potest amplius augeri, nisi quantum eius anima potest informare et attingere, quia pars illa corporis quae ab anima non attingeretur nec informaretur non esset viva ac per consequens non esset pars corporis sui. — Secunda ratio est ex parte partium corporis principalium seu radicalium. Constat enim ex praemissis quod partes nutrimentales non participant vitam et informationem animae ac per consequens nec rationem carnis nisi per adhaesionem et immixtionem ad partes corporis principales; sed non possunt cum eis misceri salva earum virtute et debita consistentia nisi sub certa mensura, quia si semper in infinitum plures eis commiscerentur, tunc semper in infinitum partes radicales magis a ^(c) se invicem distraherentur et elongarentur, et sic in tantam distractionem a se invicem possent elongari quod prior proportio et prior modus consistentiae earum naturalis penitus solveretur. Ambae autem rationes praemissae habebant locum ^(d) in corpore Adae et in omni statu sive innocentiae sive gloriae sive miseriae. In statu vero miseriae quantum ad hanc secundam rationem est una specialis ratio, quia nutrimentum habet in principio nimiam contrarietatem et impropotionalitatem tam ad corpus ad quod debet converti quam ad virtutem convertentem, ita quod non est ita bene assimilabile nec ita subiectum seu oboediens virtuti convertenti nec post unionem ita conferens

^(a) Sequitur ras.

^(b) Al. m. mg.

^(c) V ad.

^(d) In mg.

et subserviens corpori et eius complemento sicut expediret. Et ex omnibus his sequitur quod licet in parte coauxilietur, pro quanto est assimilatum, multipliciter tamen laedit priorem virtutem et ^(a) proportionem corporis tam in principio actionis quam in fine post iam factam conversionem propter malas condiciones praemissas. — Tertia ratio principalis est ex parte operationum et passionum potentiarum animae organicarum. Operationes enim animae et eius passiones exigunt certam proportionem organi tam ad earum generationem quam ad earum receptionem et conservationem. Unde videmus quod quaedam earum exigunt latiore aspectum et quaedam acutiorem seu constrictiorem et quaedam materiam organi rariorem et puriorem, quaedam vero densiorem et grossiorem. Videmus etiam quod aliqua actio vel passio, secundum quod est fortior et purior et maior et perseverantior, secundum hoc exigit fortius organum; alias per huiusmodi ^(b) actiones facile solveretur proportio organi. Sed virtus augmentativa et conversiva ad hoc est principaliter data et ordinata ut compleat ^(c) corpus et organa potentiarum, secundum quod exigit debitus et completus usus ^(d) operationum ad quas et propter quas potentiae animae factae sunt. Constat autem quod quando a Deo vel a natura datur aliqua virtus ad agendum aliqua propter aliquem certum finem, quod non datur ^(e) nisi sub modo et mensura quem exigit ille finis. Ergo virtus animae augmentativa habet modum in augendo sibi naturaliter praefixum iuxta exigentiam sui finis ultra quem non potest.

Sexto videre oportet qualiter per commixtionem tanti nutrimenti partes radicales a se invicem ultra proportionem debitam non distrahuntur et elongantur. Si enim nulla earum quae adveniunt corpori post animae generationem seu infusionem est de numero partium radicalium, neque omnes quae sunt in corpore in hora infusionis animae sunt radicales, quia semper cum radicalibus sunt aliquae nutritivales: ergo partes radicales sunt valde paucae et valde modicae quantitatis respectu totius corporis iam plene augmentati et multo magis respectu totius nutrimenti quod post finem augmenti per totam vitam assumitur et convertitur, quia constat quod corpus est modicissimum in hora infusionis animae. Posset

(^a) Add. interl. al. m. (^b) Al. m. mg. p. h. (^c) V compleant.

(^d) Al. m. mg. (^e) Al. m. mg. q. n. d.

ergo ex hoc alicui verisimiliter videri quod tanta commixtio nutrimenti omnino dissolveret priorem proportionem et consistentiam partium radicalium quam habebant in hora infusionis animae. Ad quod sciendum quod qualis sit proportio earum ad invicem, sive in hora infusionis, sive post consummatum augmentum, sive per totum tempus quo durat actus nutritionis, ad plenum non est nobis datum rimari aut scire. Hoc tamen per certam rationem tenemus quod sine exterminio vitae et naturae non possunt ad se invicem ultra quam natura earum et corporis et animae cuius sunt exigat elongari. Et ex hoc certi sumus quod quamvis partes nutrimentales quae eis adveniunt multae sint, non tamen excedunt naturae proportionem, et loquor de illis quae secundum debitum ordinem naturae adveniunt. Et hoc scire sufficit nobis, et quamquam nobis nescientibus intimos naturae sinus et ambitus sit admirabile qualiter haec fieri possint: nihilo minus constat nobis quod innumera sunt admirabilia in natura de quibus certi sumus quod vera sunt, quamvis nos lateat modus et causa existentiae eorum, et ut pro exemplo unum solum tangam, satis admirabilius est quomodo in spermate tam modicae quantitatis et tantae fragilitatis et vilitatis possit esse tanta virtus ad formandum corpus et omnia membra eius et, quod plus est, ad generandum animam sensitivam in animalibus irrationalibus.

Septimo est aliquid notandum de modo mixtionis partium nutrimentalium cum radicalibus. Quidam enim credunt quod nutrimentum prius naturaliter spoliatur omni quantitate sua priori quam convertatur in carnem et quod sic expoliatum subintret in partem radicalem cui commiscetur, ita quod omnino occupant eundem situm et non alium et alium, et sic tandem totum in simul dilatatur in maiorem quantitatem. Volunt autem hoc, quia ut dicunt, duo corpora non possunt sibi invicem subintrare, nisi alterum illorum spoliatur prius quantitate sua. Si autem nutrimentum non subintraret partes radicales, tunc ut dicunt, quaelibet ^(a) pars aucti non esset aucta; quia minimae partes radicales in quas nutrimentum non subintraret non essent augmentatae, sed ipsis remanentibus in sua quantitate partes nutrimentales essent eis circum circa contiguatae. Ex quo iterum sequeretur aliud inconveniens, quod ipsi non tangunt, quod ego recorder, quia ex hoc sequeretur quod mi-

(^a) *Ex quilibet.*

nimae radicales inter se discontinuarentur per adventum partium nutrimentalium, quia partes nutrimentales semper essent in situ intermedio inter duas partes minimas. Et tunc ultra hoc sequeretur quod quando per grandem infirmitatem magna quantitas partium nutrimentalium evanescit, quod homo valde multum minueretur et quod tunc partes radicales ad se invicem magis coniungerentur et contraherentur.

Primum autem, scilicet quod ante subintractionem spoliatur^(a) omni quantitate, stare non potest; tum quia tunc fuisset indivisibile et tunc aut esset punctale aut haberet simplicitatem spiritualem; tum quia impossibile est quod per actionem naturae corpus omni quantitate denudetur, quin potius omne agens physicum semper praesupponit quantitatem et situm localem in suo patiente; praeterea, tunc e contrario posset de illo indivisibili facere quantum: praeterea, ipsum nutrimentum non exspoliatur omni forma priori, ergo nec quantitate, quia omnis forma prior erat quanta seu extensa, quia nulla forma corporalis et sensibilis potest esse in materia nisi sub aliqua extensione. Prima patet, quia partes nutrimentales multum retinent de virtute priorum formarum; unde aliam virtutem habet nutrimentum de tritico, aliam de hordeo, aliam de fructibus, aliam de carnibus, aliam de piscibus, et sic de aliis; unde et medici in dietis suis multum aspiciunt ad priorem naturam ciborum. Praeterea, certum est quod non potest spoliari priori forma, nisi simul cum hoc in materia et de materia eius educatur alia forma, quia corruptio unius est generatio alterius; ergo dato quod spoliaretur illa, adhuc restat illud inconveniens quod vitare volunt, quia adhuc esset dare sibi aliam formam ac per consequens et quantitatem ei correspondentem, et sic adhuc esset dare duo quanta simul in eodem situ.

Si dicatur, sicut et quidam dixerunt, quod pars nutrimentalis in termino subintractionis induitur forma corporali partis radicalis, ita quod non habet in se aliam formam corporalem praeter illam: hoc stare non potest; tum quia forma corporalis non potest sibi aggregare novam materiam, sicut facit anima; tum quia pars nutrimentalis haberet tunc omnino coaequalem formam carnis et corporis cum parte radicali cui est commixta, quia haberent omnino unam et eandem numero; tum quia forma prior ipsius cibi destrui non potuit nisi educendo aliam de materia ipsa, sicut alibi est proba-

(^a) V *spolientur*.

tum, quia omnis motus primo et per se terminatur ad aliquid positivum; tum quia tunc nullum auxilium formale vel activum adderet ad corpus cui unitur; tum quia in eius dissolutione non posset dari ratio sufficiens qualiter posset in ea educi nova forma, quia non posset in ea generari nova forma, nisi prius esset separata a forma carnis radicalis cui est immixta, et ita oporteret quod post instans separationis immediate in altero educeretur in eo sequens forma, et sic non educeretur ^(a) per motum, cum motus non possit esse in nunc. Non etiam est hoc necesse: constat enim quod quando aliquod corpus rarum condensatur, quod tunc multae partes quae prius erant extra se invicem habentes situs diversos accipiunt eundem situm, et quantum ad situalem dimensionem sunt omnino ^(b) simul, ita quod quantum ad hoc se invicem subintran. Et e contra fit, quando de denso fit rarum, fitque hoc aliquando per solum motum localem absque motu alterationis; sicut patet, quando per ^(c) solam constrictionem aeris in utre aer condensatur seu coacervatur infra ^(d) minorem locum. Si igitur hoc potest natura inferior, multo magis potest hoc natura animae seu natura vegetalium et animalium. Unde illud dictum Aristotelis ⁽¹⁾ quod duo corpora non possint simul esse in eodem loco non est universaliter verum, sicut in materia de dotibus corporum gloriosorum ostendetur, quamvis nec hic ponatur quod duo corpora sint in eodem loco, quia partes illae in termino subintrationis non sunt duo corpora, sed tantum unum corpus.

Quoad cetera vero satis credo quod modo praedicto corpora animalium augeantur, quia alias, ut credo, praedicta discontinuatio partium radicalium ac per consequens virtutis eorum multa confractio sequeretur. Nec est verisimile quod partes radicales stent in corpore ut atomi hinc inde dispersi, immo credo quod in toto corpore sunt per modum cuiusdam continuitatis, ita quod infra ipsas sunt partes nutrimentales, non quasi de pari cum illis commixtae, sed istae innituntur illis ut suis fundamentis. Quod facit virtus animae illas informans et tenens in se stabilius et principalius, istas vero mediantibus illis. Huius autem signum est quod post multam attenuationem corporis vel per infirmitatem vel per famem

^(a) Al. m. mg. *in... educeretur.* ^(b) Al. m. mg. *s. o.* ^(c) Al. m. mg.
^(d) V ponit saepe *infra*, quando nos *intra* exspectaremus.

⁽¹⁾ Verbotenus non inveni; cfr. *De gener. et corrupt.*, I, 5, 321 a 7 sqq.; *De anima*, II, 7, 418 b 17.

vel per aliquid huiusmodi sentimus intra membra quandam concavitatem et quandam internam exinanitionem membrorum et ossium et medullarum quam natura fortissime appetit refici per assumptionem cibi, acsi tunc partes radicales nimiam ^(a) intra se raritatem habentes per adventum cibi quaerant condensari et per condensationem magis in sua soliditate compleri. Praeterea, si partes nutrimentales situalliter essent segregatae a partibus radicalibus, tunc non videtur quod per ipsas intermedias possent ab anima informari, saltem ita perfecte. Non etiam sufficienter apparet in quo tunc iuvarent partes radicales, si saltem aliquae partium nutrimentalium non subintrarent in eas. Semper tamen profiteor quod modus commixtionis partium nutrimentalium et radicalium et modus dilatationis radicalium quam adipiscuntur per augmentum corporis nos latet.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum dicendum quod Christus non intendit quod totum simpliciter emittatur, sed totum quod puritatem nutrimenti coinquinare posset, unde et in Marco additur ⁽²⁾: *pur-gans omnes escas*. Hoc autem patet ex materia de qua loquebatur, volebat enim ostendere quomodo cibus qui per os intrat non coinquinat. Ad quod suffecit ostendere quod omnis pars eius impura in secessum emittitur, et sic tantum remanet de eo id quod est purum et naturae conveniens.

Ad secundum dicendum quod nulla forma potest mutare suam materiam principalem in qua directe et principaliter subsistit, et in illis formis in quibus non est dare materiam primam et secundam nulla potest dari translatio materialium nisi miraculose. In formis vero in quibus est hoc dare, sicut damus in animabus quantum ad materias non principales, non est inconveniens dare translationes materialium, etiam in infinitum, nunquam tamen sic quod possit simul occupare quamcunque materiam nisi sub certo ordine et sub certa mensura. Cuius ratio est pro eo quod in illis radicaliter non subsistit, sed solum participant eius existentiam per hoc quod assumpsit eas ad se et ad partes materiae in quibus radicaliter existit. Et ideo ex variatione ta-

^(a) V repetit *tunc*.

⁽¹⁾ Marc. 7, 19.

lium materialium non sequitur variatio radicalis existentiae ipsius formae aut ipsius compositi.

Ad tertium dicendum ^(a) quod istae non generant proprie et simpliciter, sed secundum quid. Uniendo enim et incorporando ^(b) nutrimentum materiae principali uniunt ipsum animae et assimilant eam formae complexionali partium principalium, non tamen perfecte, sed quasi analogice seu potius ordine secundario, nam huiusmodi generatio non est univoca cum prima generatione animalium seu partium radicalium.

Ad quartum dicendum quod virtus conversiva et augmentativa est virtus animae radicata in partibus corporis radicalibus, et hoc, sicut in quinto notabili fuit ostensum, habet certum limitem in augendo. — Quod vero dicitur quod pars nutrimentalis eam non minuit ^(c), sed potius coadiuvat: dicendum quod esto quod non minuat, tamen replet paulative ambitum eius. Sicut enim equus iuvatur ab equo et manus ab instrumento, et tamen equus, si non equitaret illum equum, posset equitare alterum, quod non potest simul equitando illum, et manus poterat movere et tenere aliud instrumentum, quod tamen non potest tenendo illud simul et movendo illud primum: sic suo modo est in proposito. Non enim hic est talis virtus conversiva qualis est in igne, quia virtus conversiva in igne non est aliud quam virtus generativa ignis, hic vero non est aliud quam virtus assumptiva alterius materiae et assumendo eius assimilativa et assumendo seu incorporando et assimilando primae materiae repletiva et eo ipso sui virtualis ambitus dilatativa et expansiva. Et hinc est quod sicut virtus quae potest portare centum libras, quando iam portat quinquaginta, tunc non potest simul cum illis portare centum, sed solum alia quinquaginta quae restant: sic virtus conversiva seu incorporativa, postquam sibi incorporavit tantum de nutrimentali materia, non potest illa stante nisi solum in residuum quod restat ad replendum ambitum animae et virtutis eius ad replendum capacitatem suae prioris materiae. Est enim una ratio terminationis ^(d) augmenti ex parte repletionis materiae prioris quam supra non tetigi. Si enim augmentum fit per incorporationem et imbibitionem materiae nutrimentalis in materiam radicalem et per consequentem utriusque dilationem ^(e), ut sic corpus ^(f) assurgat ad maiorem dimensionem,

^(a) V om.

^(b) Al. m. ex *incomparando*.

^(c) Ex *imminuit*.

^(d) Al. m. ex *terminationi*.

^(e) Al. m. ex *dilationem*.

^(f) Al. m.

cum partes radicales non habeant potentiam ad capiendum in se simul infinitam materiam nutrimentalem — nec enim potest condensari magis ac magis in infinitum nec simul cum illa materia sibi incorporata potest dilatari in infinitum, saltem ipsa remanente sub aliqua continuitate partium radicalium ^(a) —: patet quod augmentum oportet habere certum terminum.

Ad primum alterius partis dicendum quod ex verbis Augustini non habetur quod nutrimentum transeat in partem omnino aequivalentem parti radicali, sed solum quod transit. Et hoc nos concedimus.

Ad secundum dicendum quod differt agere circa propinqua et agere circa intrinseca seu in se ipsum, quia hoc secundum est solius potentiae quae in se ipsam potest reflecti, nisi forte per accidens hoc fiat. Rursus aliud est agere in se ipsum aliquod accidentale se alterando, aliud se ipsum generando vel aliquid quod sit de substantia sua. Hoc enim ^(b) secundum nulla virtus creata potest simpliciter et directe, quia impossibile est quod aliqua res se ipsam gignat ut sit, secundum quid vero et indirecte potest, sicut et in proposito datur. Non est verum etiam quod virtus semper sit potentior agere circa propinqua quam circa remota, nisi propinquitas illa sumatur sub debita proportionem et remotio sub indebita. Videmus enim quod visus non potest videre nimis propinqua, immo exigit aliquam distantiam ad hoc ut clare et perfecte possit sua obiecta videre, nec ballista vel machina facit ita fortem ictum contra propinqua sicut circa aliquantulum remota ^(c).

Ad tertium dicendum quod non est simile nec locus a maiori, quia illa est ad simpliciter generandum, istae vero sunt ad augendum et nutriendum, ad generandum vero non nisi secundum quid, et hoc non univoce sed analogice. Alias ex vi illius consequentiae sequeretur quod ita possent generare unum animal ^(d) perfectum sicut vis generativa potest, quod ad oculum patet esse falsum.

Ad quartum dicendum quod quidam volunt quod anima seu vita plantarum non sit simplex, sed extensa, et hi volunt quod per unam partem plantae possit generari alia. Mihi videtur quod satis potest dici quod ad aliquam simpli-

^(a) Sequitur ras. ^(b) Sequitur ras. ^(c) Ex remotas. ^(d) Sequitur ras.

citatem accedat, non tamen talem quin possit dividi ad divisionem plantae sic quod una pars vitae remanebit in una parte plantae et alia in alia, sicut et in animalibus annulosis in quaestione de generatione sensitivae tetigi; quamvis in plantis non sit adhuc tanta simplicitas et unitas vitae sicut in annulosis, quia partes annulorum non diu possunt vivere nec ad perfectam vitam pertingere, aliquae vero partes plantarum transplantatae possunt novas radices mittere et in perfectam arborem convalescere. Et ideo credo quod in pluribus plantis generatio ramorum partim fiat per modum augmenti, partim per modum generationis non solum partium corporalium ipsorum ramorum, sed etiam illarum partium vitae quae remanet in eis post succisionem ^(a) ramorum. Pro quanto autem habet modum augmenti, non potest arbor simul excrescere ultra terminum certae quantitatis; pro quanto vero habet modum generationis simplicis, pro tanto post succisionem priorum ramorum potest iterum et iterum pullulare in novos. — Si quis vero ex hoc argueret quod saltem hic illa principia in principio responsionis principalis posita falsificantur, quia secundum hoc in plantis poterit una anima multas materias sibi totaliter renovare per continuam renovationem ^(b) ramorum: dicendum quod semper hic salvantur principia illa; quia si partes materiae de quibus iam anima ^(c) est educta et a quibus eius esse dependet recedunt vel de novo aliae coaequales generantur, tunc oportet quod vel tota anima prior recedat vel pars eius ^(d) correspondens illi parti materiae quae recedit, et quod consimiliter nova pars animae seu formae vitalis generetur correspondens parti materiae de novo aggeneratae ^(e). Hoc autem dato principia illa praemissa in nullo laeduntur. Haec autem difficultas maiori indigeret tractatu et explicatione, sed de ea non multum curo, quia in quaestione hac non loquimur directe nisi de corpore humano, quia huius inquisitio spectat aliquo modo ad catholicam fidem. Ibi autem non est dare hanc difficultatem; tum quia ibi nova membra prioribus succisis non excrescunt; tum quia una simplex anima est in omnibus partibus corporis quae per divisionem membrorum dividi non potest. — Si quis vero dicat quod immo in homine pilis abradis iterum et iterum semper novi excrescunt, et sanguine multo saepe et saepius per phlebotomiam emissio novus san-

^(a) Ex *successionem*.

^(b) Al. m. mg.

^(c) Al. m. mg. *i. a.*

^(d) Al. m. mg.

^(e) Ex *aggenerante*.

guis reparatur, et idem est in unguibus et in dentibus tempore pueritiae, et idem est in pulpa vel in cute carnis quae post abscissiones iterum reparatur et renovatur — aut enim nulla pars radicalis in aliquo praedictorum est aut oportet dicere quod partes radicales iterum aggenerari de nutrimento possunt —: ad quod mihi videtur dicendum quod huiusmodi quae ad plenum reparari possunt non sunt de principali constitutione corporis humani nec anima in eis principaliter radicatur. Et ideo credo quod huiusmodi non habeant in se partes radicales, sed solum secundarias seu nutrimentales, unde et videmus quod ultimam resonantiam vitae nostrae participant et quod tota vita et subsistentia earum dependet a vita et ^(a) subsistentia partium aliarum. — Si tamen instetur quod, teste Scriptura ⁽¹⁾, *sedes animae in sanguine est*, et ita videtur quod sanguis sit de partibus radicalibus: dici potest quod sedes animae non est in sanguine tanquam in parte in qua principaliter radicetur, sed tanquam in eo sine quo non potest stare in suis partibus radicalibus, nisi quis sanguinem sumat pro humore radicali partium corporis principalium seu radicalium.

Ad quintum dicendum quod si Aristoteles et eius Commentator ita intelligunt sicut verba illa sonant, falsum dicunt; si vero aliter, tunc ex hoc non oportet argui contra nos. Et breviter hic et ^(b) ubique habe pro regula quod dicere ‘Aristoteles et eius Commentator ita dixit, ergo ita est’, non habet vim argumenti, quia nulla habitudo necessaria est inter conclusionem et praemissas; sed si rationem pro illa conclusione fecerunt, dicatur ratio, et si bona est, concedetur, si vero falsa, pro viribus dissolvetur.

Ad sextum dicendum quod calor animalis non ita consumit humidum radicale sicut nutrimentale, cuius ratio supra in tertio notabili fuit tacta; nec maior propinquitas seu intimitas est semper causa maioris consumptionis, immo plerumque impedit, sicut in superioribus est ostensum. — Quod vero additur quod scilicet plus assimilabunt suae speciei quam alienae, verum est. Sed ex hoc non sequitur quod assimilent univoce aut coaequaliter, sicut nec sequitur quod lux solis infundendo lumen aeri non assimilet aerem sibi,

^(a) Add. interl. al. m.

^(b) Add. interl. al. m.

⁽¹⁾ Cfr. Levit. 17, 11.

quia non assimilat eum sibi univoce, sed solum analogice. Sic etiam Deus assimilat mentes nostras et alias creaturas sibi et non alteri deo, quamvis non assimilet nisi solum analogice. — Quod vero ultimo subditur, quod si non sunt eiusdem speciei, tunc confundent naturam partium radicalium per suam mixturam: verum est, si nullam conformitatem nullumque connaturalem ordinem et unitatem haberent cum eis, nunc autem e contrario est.

Ad septimum dicendum quod non credo quod partes corporis humani simpliciter et totaliter extinctae possint per opus naturae revivificari. Sed frequenter videntur nobis extinctae, pro eo quod nullus actus vitae sensibiliter apparet in eis, et quia ratione sensibilis infrigidationis et immobilitatis videntur vita carere; non tamen oportet quod quamquam ita appareat sensibus nostris, quod semper ita sit in se aut in intimo sinu naturae. Potest autem hoc magis apparere in potentiis et actibus animae quam in potentiis et actibus aliarum formarum, quia potentiae animae possunt retrahi ad interiora, sicut fit in somno vel in raptu sive in extasi vel quandocunque intentio naturae fortissime convertitur ad unum, et praecipue si illud est intimum et in intimis.

De opinione vero Hugonis et Magistri Sententiarum, qui dixerunt quod nihil de nutrimento intrat in corpus, sed totum in secessum emittitur, et qui dixerunt quod caro in se ipsam multiplicatur et dilatatur, et sic tandem corpus augetur: sciendum quod stare non potest.

Quod ostendit primo vis multiplicationis. Impossibile est enim quod natura creata possit se ipsam substantialiter multiplicare, et praecipue quantum ad essentiam materiae suae; multiplicare enim materiam suam nihil assumendo ab extrinseco non est aliud quam creare materiam vel convertere priorem materiam in aliam materiam maiorem, ut si granum milii a Deo convertetur in montem. Praeterea, omne agens creatum exigit aliquod patiens in quod agat. Primum etiam quod manat ab agente est aliqua impressio accidentaliter ipsi subiecto in quo imprimitur; ergo actio per quam fiet haec multiplicatio recipietur primo in aliquod patiens; talis autem actio non potest mutare suum patiens nisi solum quoad formam suam, scilicet generando unam et corrumpendo aliam; sed hoc non vocamus hic multiplicationem substantiae. Praeterea, nullum agens crea-

tum potest educere aliquod ens compositum vel aliquam substantiam, nisi de aliqua materia educat illud et per motum; nihil autem horum potest hic dari. Praeterea, nunquam educunt ^(a) aliquid de aliquo, quin aliquam formam oppositam seu incontinentem formae quae educitur corrumpant; et ita oporteret quod quando caro se ipsam multiplicat, corrumpere ^(b) in se aliquam formam priorem. Praeterea, aut intendunt dicere quod prior materia carnis fiat plures materiae seu plures partes materiales et forma eius plures formae aut quod supra priorem materiam et formam generet in se seu circa se aliam materiam et aliam formam et hoc per simplicem influxum eo modo quo ^(c) sol generat radium suum. Et tunc vide si haec actio quantum ad omnes eius circumstantias non est opus creationis. Praeterea, secundum hoc corpus hominis poterit subito recipere totum augmentum suum, quia virtus multiplicativa tota est ibi simul et non indiget aliquo extrinseco ad suum actum. Praeterea, si quis subtilius inspexerit, aperte videbit quod poterit se ^(d) multiplicare in infinitum, sicut et sol potest in infinitum semper plures et plures radios per successionem temporum generare. Multa alia inconvenientia sunt ibi quae pertranseo.

Secundo ostendit hoc necessitas cibationis et enutritionis, quia si natura carnis potest se per se ipsam multiplicare et augere, et nutrimentum nullo modo in eam convertitur, tunc nutrimentum non est necessarium ad augmentum nec etiam ad conservationem vitae. Si enim dicatur quod immo ad impediendum consumptionem corporis, sicut videmus in morbo regio quod gallinae desuper appositae retardant consumptionem corporis: adhuc non videtur quod propter hoc sit necesse, quia caro poterit ex se sufficientem carnem multiplicare et per carnem sic multiplicatam impedire sui consumptionem absque assumptione extrinseci cibi.

Tertio ostendit hoc conformitas enutritionis et augmentationis in nobis et in aliis animalibus de quibus non credo quod dicent quod per consimilem multiplicationem augeantur et enutrientur. Forte dicetur quod Deus occulto miraculo eam multiplicat, sicut costam Adae de qua facta est Eva et sicut panes in deserto

^(a) Al. m. ex *aducunt*. ^(b) Ex *corrumpat*. ^(c) V *quod*; sol ex *solverat*. ^(d) Add. interl. al. m.

multiplicavit. Sed tamen non decrevit hoc facere nisi sub velamento assumptionis cultorum, sicut nec decrevit nobis communiter gratias dare nisi sub sacramentis. Sed hoc nullo fundamento aut experimento rationis innitur, quin potius experientia omnium actionum naturalium quas in corporibus nostris et animalium intuemur clamat oppositum. Hoc etiam nostram naturam non exaltat, sed valde vilificat; tollit enim ei virtutem nutritivam et augmentativam. Rursus, Dei operationem ridiculosam reddit^(a); tum quia in constitutione naturae miracula continuat quae sunt supra cursum naturae; tum quia nutrimentum ad nihil utile cum mira cura et sollicitudine continue facit assumi, ita quod tota natura ad hoc vehementer insistit et naturaliter cibum appetit tanquam sui perfectivum et tanquam ad sustentamentum suae vitae necessarium, propter quod et in assumendo ipsum vehementer delectatur et post assumptionem sentit se refectam, refocillatam et recreatam, teste Psalmista, qui ait⁽¹⁾ quod *panis cor hominis confirmat* et quod^(b) *vinum laetificat cor hominis*. Unde et usus Scripturae Sacrae est⁽²⁾ victum nostrum nutrimentalem vocare substantiam nostram et vitam nostram; in quo satis innuit quod aliqua pars substantiae et vitae nostrae dependet ab eo. Videturque ista opinio^(c) esse pars illius opinionis quae posuit quod nulla creatura aliquid agat aut efficiat^(d), sed quod solus Deus agit omnia ad praesentiam huius vel illius, utpote quod calefacit ad praesentiam ignis ipso igne nihil in hoc agente, et sic de aliis. Quae opinio quam absurda sit satis de se patet et suo loco est tactum.

Si autem quaeratur de quo serviret lignum vitae in statu innocentiae plus quam alia ligna, si ibi humidum radicale non consumetur^(e): dicendum quod triplici via lignum poterat dici iuvare ad perpetuationem vitae. Primo, quia erat perfecte assimilabile quantum natura exigebat, et ita proportionale virtuti convertenti quod in nullo eam laedebat. — Secundo, quia habebat in se virtutem conformativam seu perfecte coadiuvativam partium principalium; si enim panis frumenti plus cor

(a) V' *redit*.

(b) Al. m. mg.

(c) Al. m. mg., del. *oppositio*.

(d) In ras.

(e) V *consummetur*.

(1) Psalm. 103, 15.

(2) Cfr. Gen. 13, 6; Num. 32, 1; Eccl. 5, 18;

6, 3; Luc. 15, 12. 13. 30.

hominis confirmat quam ceteri cibi et si multae herbae vel lapides habent multas virtutes in corpore humano: nihil inconueniens, si hoc plus a Deo habuerat. — Tertio, quia cum praedictis divina virtus ex ordine suae sapientiae et providentiae sic ei assistere poterat quod in eius assumptione aliquid per se et per angelos suos operaretur quod alias non faceret ad repraesentandum modum secundum quem Dei sapientia ad reficiendum animam sic exigat cooperationem liberi arbitrii et aliquorum aliorum quod tamen eius immediata praesentia occulte subintrans omnia consummat^(a). — Non autem deberet illud, posito quod ibi esset hoc tertium, dici proprie sacramentum; tum quia sacramentum, secundum quod nunc in ecclesia sumitur, est ad sanctificandum nec habet efficaciam nisi ex fide vel intentione assumentis vel dantis vel utriusque, haec autem ibi non essent; haec etiam habent erudire intellectum et elevare aut humiliare affectum, ibi vero non ad hoc proprie, sed potius ad multipliciorem exercitationem intellectus et affectus.

(^a) V *consumat*.

De potentiis animae ^(a).

QUAESTIO LIV.

Deinde ^(b) quaeritur an potentiae animae vel angeli sint totaliter eadem cum substantia eorum et ad ^(c) se invicem aut totaliter diversae aut partim eadem aut partim diversae.

Quod autem totaliter sint diversae a substantia et a se invicem in tantum quod etiam ^(d) sint accidentia videtur.

1. In cuiuscunque enim definitione intrat accidens ipsum est accidens, quia ex substantia et accidente non fit unum per essentiam, nec aliquod accidens potest esse de essentia substantiae; sed definitionem potentialium et essentiam ^(e) intrat accidens, quoniam relatio intrat definitionem earum ^(f); omnis autem relatio est accidens, quia omnis relatio est in praedicamento relationis quod est praedicamentum accidentale, et idem secundum eandem definitionem et essentiam non potest esse per se in duobus praedicamentis; ergo potentia vere est accidens. Quod autem relatio intret definitionem potentialium et essentiam patet: quia impossibile est eam definire vel intelligere sine relatione ad actum et ad subiectum ^(g); illud autem sine quo res non potest intelligi est sibi essentiale secundum Boethium, libro *Divisionum* suarum ⁽¹⁾. Ad hoc ^(h) etiam facit quod dicit Augustinus, X *De Trinitate* ⁽²⁾, quod eo solo distinguuntur quo ad se invicem referuntur; ergo sola relatio est de earum essentia, quoniam nihil distin-

^(a) Al. m. *D. p. a.* ^(b) B⁷ *Ideo.* ^(c) B⁷ om. ^(d) B⁷ om.
^(e) Ita B⁷, V *essentialium.* ^(f) B⁷ *eorum.* ^(g) B⁷ *et actum et subiectum* pro *a. a. e. a. s.* ^(h) In mg.

⁽¹⁾ Verbo tenus Boethius in libro *De divisione* hoc non dicit, ex toto quidem tenore opusculi erui potest (PL 64, 875sqq.). ⁽²⁾ Cfr. cap. 11 (PL 42, 983).

guitur ab alio proprie nisi per suam essentiam et per illam sufficienter distinguitur ab aliis.

2. Item, omnis pars formalis prior est suo toto et intrat definitionem eius et non e contrario secundum Aristotelem, VII *Metaphysicae* ⁽¹⁾; sed substantia animae vel angeli intrat definitionem suarum potentiarum; ergo potentiae non sunt partes formales ipsius. Non etiam sunt naturales seu ^(a) integrales, quia ^(b) tunc essent naturaliter priores qualibet anima individua vel quolibet particulari angelo, quoniam tales partes sunt constitutivae individuorum; sed si potentiae essent ^(c) partes essentiales, aliquo modo essent partes formales vel materiales et hoc non sunt; ergo sunt accidentia.

3. Item, omne quod naturaliter et secundum intellectum sequitur aliquam substantiam secundum se completam tam secundum essentiam quam secundum esse est accidens; sed ^(d) potentiae se habent sic ad substantiam animae; non enim possunt intelligi, nisi prius ipsa substantia ^(e) intelligatur ^(f), quoniam omnis potentia intelligitur esse potentia alicuius substantiae et suppositi. Non etiam potest ^(g) esse potentia, nisi prius naturaliter sit ^(h) substantia in qua fundatur, quoniam unumquodque secundum quod se habet ad actualitatem essentiae et formae, sic se habet per consequens ad virtutem operandi; impossibile est enim aliquid habere perfectissimum posse, cuiusmodi ⁽ⁱ⁾ est posse potentiarum, nisi habeat perfectissimam substantiam et naturam; et ita substantia animae erit prius completissima quam habeat potentias. Quod etiam patet per hoc: quia ^(k) omnem substantiam prius est intelligere absolute esse et in se completam quam in relatione ad actum; ergo prius est intelligere substantiam secundum se et absolute quam in relatione ad actum seu ad obiectum sine qua non potest intelligi habere potentiam.

4. Item, cuius existentia necessario ^(l) sequitur ad aliud et tanquam convertibile, ipsum oritur ab illo; sed potentiae necessario sequuntur substantiam animae et convertibiliter; ergo oriuntur ab ipsa; sed si oriuntur, sunt accidentia et totaliter ab ea per essentiam diversa ^(m), quia omne genitum

(^a) B⁷ *vel*. (^b) B⁷ add. *etiam*. (^c) Al. m. mg. (^d) B⁷ om.
 (^e) B⁷ om. (^f) B⁷ *intelligitur*. (^g) In ras. (^h) B⁷ add. *ipsa*.
 (ⁱ) B⁷ *cuius*. (^k) B⁷ *quod*. (^l) B⁷ om. (^m) B⁷ om.

(¹) Cfr. cap. 10, 1035 b 13 sqq.

differt per essentiam a gignente ^(a) secundum Augustinum, I *De Trinitate*, dicentem ⁽¹⁾ quod « nec intellectus capit nec natura permittit quod aliqua res gignat ^(b) se ipsam ut sit ^(c) »; idem enim esset sui ipsius causa et secundum idem.

5. Praeterea, omne quod demonstratur ^(d) de aliquo per causam est propria passio eius de quo demonstratur; sed potentiae possunt demonstrari de substantiis in quibus sunt per formas vel essentias ipsarum substantiarum tanquam per causas ^(e); ergo et cetera.

6. Item, proprius effectus assimilatur suae propriae causae; ergo actus assimilatur potentiae a qua exit; ergo sunt in eodem genere; sed actus est accidens; ergo et potentiae.

7. Item, in rebus corporalibus videmus quod formae substantiales non agunt nisi per qualitates accidentales; ex quo verisimiliter videtur quod nulla forma substantialis aliter agere possit ^(f), et maxime hoc videtur in proposito, quia sic se habent lux et calor in corporibus sicut intellectus et voluntas in spiritibus; illa autem sunt accidentia corporum; ergo videtur ^(g) quod et ista spirituum.

8. Item, secundum diversitatem actuum est diversitas potentiarum et e contrario, cum sint correlativa; sed esse et operari sunt actus diversi; ergo sunt ^(h) diversarum potentiarum; sed unus est actus essentiae, alter potentiae; ergo potentia et essentia sunt aequae diversa per essentiam sicut esse et operatio.

9. Item, nullum simplex est principium diversorum actuum genere, nec aliquid secundum idem potest esse principium eorum; sed omnis forma substantialis secundum se totam est principium essendi; non ergo per se et immediate erit principium operandi; sed potentiae sunt principia operationum et non essendi; ergo et cetera.

10. Item, omnis potentia immediate receptiva actus seu perfectionis accidentalis est accidentalis, quia actus et potentia dividunt idem genus; sunt enim duae differentiae entis oppositae sicut unum et multa. Secundum etiam Ari-

^(a) B⁷ *gignante*. ^(b) B⁷ *gignet*. ^(c) B⁷ *add. sic.* ^(d) Al. m. *ex monstratur*.
^(e) B⁷ *causam*. ^(f) Al. m. *mg.* ^(g) B⁷ *om.*
^(h) B⁷ *om.*

⁽¹⁾ Cap. 1 (PL 42, 820).

stotelem, V *Physicorum*⁽¹⁾ « aliud ^(a) est posse sanari, aliud posse infirmari »; quod non esset verum, nisi istae potentiae essent accidentales sicut et illi actus; si enim essent substantiales, tunc non essent nisi una potentia, quia non est nisi una materiae substantia et essentia, in eodem ^(b) ad minus; sed actus et perfectiones recepti in potentiis ^(c) sunt accidentales; ergo et cetera.

11. Item, nulla potentia passiva est forma vel aliquid formale, quia tunc forma seu actus, in quantum actus ^(d), esset potentia, et formae esset forma et actus; sed intellectus et ceterae potentiae animae apprehensivae et appetitivae dicuntur esse potentiae passivae ^(e); ergo non sunt forma vel aliquid formale; sed ipsa non sunt materia; ergo solum sunt proprietates materiae ^(f) et ita accidentia; ergo ^(g) et cetera.

12. Item, secundum Aristotelem ⁽²⁾, naturalis potentia vel impotentia sunt in secunda specie qualitatis, et loquitur ita generaliter de potentia sicut in prima specie de habitu.

13. Item, omne quod intenditur et remittitur est accidens; sed ^(h) potentiae animae intenduntur et remittuntur secundum Augustinum. Unde ait, in libro *De vera religione* ⁽³⁾: « Intelligo non me posse intelligere, nisi vivam, et me vivaciorem intelligendo fieri certius intelligo »; sed vivacior non potest homo esse nisi per intensionem ⁽ⁱ⁾ vitae; ergo nec vivacior secundum intellectum nisi per intensionem vitae et potentiae intellectualis. Idem dicit, V *De Trinitate*, 4 capitulo: « Quodsi ^(k) » inquit ⁽⁴⁾, « et illud dici accidens placet quod, licet non amittatur, minuitur tamen vel augetur, sicuti est animae vita ^(l), quia magis vivit, cum sapit ^(m), minusque, cum desipit; fit etiam hic aliqua mutatio, non ut desit vita, sicut deest insipienti sapientia, sed ut minus sit ». Ergo secundum haec verba vita illa quae subest sapientiae et insipientiae augetur et minuitur; non enim potest dici quod illa vita sit ipsa sapientia vel insipientia, quia illa secundum eum in adventu sui contrarii totaliter desunt; non autem

(^a) Al. m. in ras. (^b) B⁷ eadem. (^c) B⁷ potentiae receptae in diversis potentiis pro p. r. i. p. (^d) B⁷ om. i. q. a.; esset ex esse.
 (^e) B⁷ sunt passivae pro animae... passivae. (^f) B⁷ materiales.
 (^g) Ita, B⁷, V om. (^h) B⁷ om. (ⁱ) Ita B⁷, V intensionem. (^k) B⁷ Si.
 (^l) B⁷ add. et paulo post. (^m) B⁷ sapientia.

(¹) Lib. III, 1, 201 a 35sq. (²) *De cat.*, cap. 8, 9 a 14sq., 8 b 26sq.
 (³) Cap. 49 (PL 34, 165). (⁴) PL 42, 913.

hæc vita tunc desinit esse ^(a), sed potius sub eis vel cum eis maior vel minor existit.

14. Item, eodem modo se habent potentiae sensitivæ ad animam sensitivam animalium sicut potentiae sensitivæ ad nostram sensitivam et e contrario; sed in eis sunt accidētia, ut probabo; ergo ^(b) et in nobis. Probatio minoris: forma enim secundum se ^(c) totam informat totam suam materiam, quia nihil est eius quod non ^(d) sit in materia, ut informans, et eodem modo omne accidens se toto semper informat suum ^(e) subiectum; ergo potentia visiva et ceterae potentiae sensitivæ semper se totis informabunt ^(f) sua organa; si ergo non intenduntur nec remittuntur, tunc oculus senis aequè bene erit informatus a potentia visiva sicut et oculus iuvenis; ergo est aequè dispositus ad videndum, quoniam ad aequalem ^(g) informationem praecedit et sequitur aequalis materiae dispositio ad illius formae susceptionem. — Praeterea, omnis forma quae est terminus ^(h) per se alicuius motus intenditur et remittitur, quoniam ⁽ⁱ⁾ omnis talis per motum successive introducitur; sed potentiae sensitivæ animalium per motum introducuntur, quoniam fiunt et educuntur ab agente creato ^(k) de potentia materiae; et hoc non potest esse nisi per motum cuius ipsae sint per se terminus, quia si non essent per se terminus ipsius motus per quem introducuntur vel alterius, tunc oporteret ^(l) ponere quod introducto termino illius motus tota simul fieret ab agente, aut quod illud quod esset ^(m) per se terminus illius motus esset causa efficiens immediata totius formae sensitivæ; non enim ⁽ⁿ⁾ potest sequi ad introductionem illius termini nisi per viam efficientiae; certum enim est quod anima sensitiva in primo instanti sui esse efficitur vere ab aliquo agente; sed quocunque istorum duorum modorum dato sequitur quod fiat per modum simplicis influxus et non per modum educationis ^(o), quod maxima implicat inconvenientia; ergo et cetera. — Praeterea, omne quod innascitur et corrumpitur substantia manente est accidens; sed aliquae potentiae sensitivæ in animalibus sunt huiusmodi; forma enim nunquam potest esse nec ab agente, maxime creato, fieri nisi in propria materia; ergo nec potentiae huiusmodi esse possunt nec fieri nisi in propriis organis; sed

(^a) B⁷ om. *t. d. e.* (^b) B⁷ *ut pro u. p. e.* (^c) Al. m. mg.; B⁷ add. *semper post totam.* (^d) Al. m. mg. (^e) B⁷ om. (^f) B⁷ *informat.* (^g) Ex *qualem.* (^h) B⁷ om. (ⁱ) B⁷ *quod.* (^k) B⁷ *causa.* (^l) B⁷ *oportet.* (^m) B⁷ *est.* (ⁿ) B⁷ om. (^o) B⁷ *inductionis.*

post generationem animalis formantur^(a) aliquando aliqua organa et semper^(b) aliquae partes in quibus est aliqua potentia sentiendi tanquam forma in propria materia; ergo et potentiae, quae in eis sunt, prius ab agente factae non erant et ita post generationem animalis sunt^(c) factae vel eductae; multa etiam organa et membra destruuntur in eis, ipsis animalibus manentibus^(d); ergo et potentiae quae in eis erant, cum essent eductae de potentia materiae eorum nec aliter^(e) possint esse vel fieri nisi per educationem. — Si dicatur quod antequam illa organa vel membra fierent, erant potentiae eorum in anima sensitiva radicatae et in eadem remanent post eorum destructionem: contra hoc est adhuc id quod dictum est, scilicet^(f) quod non possunt fieri vel esse nisi in propria materia nec esse in aliquo nisi per educationem de potentia illius; et praeterea, omne quod prius erat et postea factum est de novo alicui praesens et de novo unitum ut forma, oportet quod fuerit per aliquem motum factum praesens illi et per aliquod agens impressum; sed potentiae nec aliqua forma omnino dependens a materia non possunt^(g) moveri nisi per motum materiae in qua sunt et cum ea; ergo cum materia in qua erant prius essent factae praesentes partibus postea formatis et solum per eam^(h) et ita non⁽ⁱ⁾ informarent vere nec immediate partes postea factas; non etiam possent imprimi ab agente, nisi agens imprimeret aliquid in eis per quod inclinaret eas et uniret partibus illis; ad quod multa impossibilia sequuntur.

15. Item, Dionysius, libro⁽ⁿ⁾ *Angelicae Hierarchiae*⁽¹⁾, dicit quod « in tria dividuntur supermundani^(l) intellectus, scilicet in substantiam, virtutem et operationem »; ergo secundum eum virtus est in eis differens a substantia et, ut videtur, tantum quantum differt operatio a virtute.

16. Item, essentia omnis rei creatae est determinati generis et determinatae speciei, et ideo oportet quod actus essendi sit limitatus secundum limitationem ipsius essentiae in qua recipitur seu a qua exit; habet enim necessario omnis essentia creata determinatum et limitatum actum essendi se-

(a) B⁷ *formatur*; al. m. mg. *aliquando*. (b) B⁷ *similiter*. (c) Al. m. mg. (d) B⁷ *moventibus*. (e) Ita B⁷, V *alicui*. (f) B⁷ *om*. (g) B⁷ *posset*. (h) B⁷ *causa*. (i) Sequitur *ras*. (k) B⁷ *add. suo*. (l) B⁷ *mundani*.

(1) Pseudo-Dionys., *De caelesti hierar.*, cap. 11, § 2 (PG 3, 283).

cundum determinationem sui generis et speciei; sed potentiae, saltem intellectuales, non sunt determinatae ad actum certum seu ad perfectionem determinatam, cum habeant totum ens pro objecto, in quantum tale, et cum possint^(a) per successionem recipere diversos actus specie seu perfectiones in infinitum; ergo videtur quod sint aliud ab essentia cuius actus est esse.

17. Item, si secundum Boethium⁽¹⁾ in omni creato differt quod est et quo est: ergo multo fortius quod est et quo potest; ergo substantia et potentia.

Quod autem totaliter sint eadem^(b) videtur.

1. Augustinus enim, libro *De Trinitate* et in pluribus aliis locis, vult⁽²⁾ quod « memoria, intelligentia et voluntas sunt una mens, una vita, una essentia ». Et libro *De spiritu et anima*, dicit⁽³⁾ quod potentiae in anima sunt id quod anima. Et quod amplius est, libro IX *De Trinitate*^(c), capitulo 4, et fere per totum⁽⁴⁾, hoc idem velle videtur de actu notitiae et amoris et de ipsa substantia mentis. Vult enim ibidem quod amor et notitia non sunt in mente accidentaliter sicut color aut figura in corpore aut ulla alia quantitas aut qualitas, sed potius insunt substantialiter, pro eo quod excedunt^(d) suum subiectum, quod secundum ipsum est contra rationem accidentis, mens autem^(e) amore quo se amat potest amare et aliud praeter se. Vult etiam ibidem quod partes mentis non sint ista duo^(f), ita quod ipsa sit totum eorum^(g), pro eo quod nulla pars totum cuius est pars complectitur; vultque in fine capituli quod sic sint una substantia et tria relative^(h) sicut suo modo tres annuli de eadem massa auri facti sunt unum aurum et tria similia seu tres similes annuli. Quod autem de actibus loquatur patet per id quod dicit 2 capitulo, in principio, et per eadem quae dicit

(a) Ex possunt. (b) B⁷ coneaedem. (c) B⁷ om. D. T. (d) B⁷ excedit. (e) Al. m. ing. (f) Al. m. in ras i. d. (g) B⁷ quod non sint ista duo partes, ita quod ipsa totum eorum esse non sit pro quod partes... eorum. (h) B⁷ correlative.

(1) Cfr. *De Trin.*, cap. 2 (PL 64, 1250C); *De hebdom.* (PL 64, 1311BC). (2) Lib. X, cap. 11 (PL 42, 980sq.). (3) Pseudo-August. (verisimiliter Alcher Claravallensis saeculo XII), *De spir. et anima*, cap. 13 (PL 40, 788sq.). (4) Capp. 4, 5, 12 (PL 42, 963sq.).

libro ^(a) eodem, 4 capitulo ⁽¹⁾, sed magis clare ^(b) per illud quod dicit capitulo 12 ⁽²⁾, ubi ponit quod notitia de qua loquitur sit notitia genita. Dicit enim: « Itaque ^(c) mens, cum se ipsam agnoscit, sola parens est notitiae suae, et cognitum et cognitor ipsa est; erat autem et sibi noscibilis, antequam noscet se, sed notitia sui ^(d) non erat in ea, cum se ipsam non noverat; quod ergo se cognoscit, parem sibi notitiam sui gignit, quia non minus se novit quam est, nec alterius essentiae est notitia eius, non solum quia ipsa novit, sed etiam quia se ipsam ». Eadem dicit de amore praeter hoc quod non debet dici genitus. Vult ergo quod notitia genita quae non erat in mente, cum se ipsam non ^(e) noverat et qua sibi erat noscibilis, antequam se nosset, non sit alterius essentiae quam ipsa. Expressissime autem hoc dicere videtur in fine huius capituli: « Est enim ^(f) », inquit ⁽³⁾, « quaedam imago ^(g) Trinitatis ipsa mens et notitia eius, quod est proles eius, ac de se ipsa verbum eius et amor tertius et haec tria unum atque una substantia, neque minor proles, dum tantam se novit mens quanta est, nec minor est amor, dum tantum se diligit quantum novit et quantus est ». Ecce quod illam notitiam quae est proles et verbum animae de se ipsa genitum vult esse unum et idem secundum ^(h) substantiam cum ipsa et sibi coaequalem ⁽ⁱ⁾; atque idem de amore de quo statim antea dixerat quod ille appetitus qui praecedit partum mentis quo unitur rei cognoscendae sit amor cognitae; ex quo apparet quod de actu amoris loquitur. Idem etiam apparet 5 capitulo per totum. Si ergo secundum Augustinum hoc est verum de actibus, ergo ^(k) multo fortius de potentiis.

2. Item, libro IX *De Trinitate*, capitulo 3 ⁽⁴⁾, probat mentem totam scire se totam ^(l) per hoc quod novit se esse scientem ^(m), quod autem scit ⁽ⁿ⁾, et tota scit secundum eum; ex quo videtur velle quod ipsa, in quantum est sciens seu illud quo ^(o) est sciens, sit tota substantia eius, quia per hoc probat quod se totam scit et non aliquam partem sui solam ^(p), et quod tota se sciat et non aliqua pars eius sola;

^(a) B⁷ om. ^(b) Ex care. ^(c) Ita B⁷, V *Sic*. ^(d) Al. m. mg.
^(e) Al. m. mg. ^(f) B⁷ om. ^(g) Sequitur ras. ^(h) B⁷ *atque pro*
e. i. s. ⁽ⁱ⁾ Ita B⁷, V *coaequale*. ^(k) B⁷ om. ^(l) B⁷ om. *s. s. t.*
^(m) Ita B⁷, V *sciente*. ⁽ⁿ⁾ B⁷ *sit*. ^(o) B⁷ *quod*. ^(p) B⁷ *solum*.

⁽¹⁾ PL 42, 961sq. ⁽²⁾ PL 42, 970. ⁽³⁾ PL 42, 792. ⁽⁴⁾ PL 42, 966sq.

sed intellectus est illud quo anima se scit ^(a) et alia; ergo ipsa est tota substantia animae; et ex dictis eius idem potest argui de amore seu voluntate.

3. Item, non est contra rationem potentiae creatae seu intellectus creati quod in aliquo intellectu creato potest reperiri; sed in ^(b) intellectu angelico secundum multorum opinionem ponitur quod attingat per se ad obiecta omnium particularium et sensibilibum, ita quod aequivaleat omnibus potentiis apprehensivis quae in aliis ponuntur; ergo ex diversitate obiectorum vel actuum non poterit probari quod anima per intellectum suum non possit eodem modo ad omnia attingere.

4. Item, quae habent eandem rationem formalem pro obiecto sunt una et eadem potentia; sed intellectus et voluntas et memoria hoc habent, quia intellectus illud solum quod per se et formaliter apprehendit habet per se et formaliter voluntati praesentare et alia solum per accidens. Praeterea, primum intellectum et primum volitum sunt formalia obiecta intellectus et voluntatis; sed omnis conditio entis et omne positivum ^(c) est per se intelligibile ab intellectu, et ens est primum eius intellectum; et idem est de voluntate; memoria etiam illud idem obiectum quod per speciem retinet intellectui et voluntati offert et non aliud. Praeterea, intellectus et voluntas habent Deum pro obiecto formali, et in eo nulla esse potest realis diversitas; ergo habent idem obiectum formale in Deo; ergo videtur quod sint una et eadem potentia.

5. Item, si potentiae distinguuntur secundum obiecta, non oportet quod plus differant quam ipsa; ergo si ipsa non differunt nisi secundum rationem, nec potentiae amplius differrent; sed verum et bonum non amplius differre videntur ^(d), quia ipsa entitas et actualitas entis videntur esse eius veritas et eius bonitas, quibus ens, in quantum ens, est verum et bonum. Si enim dicatur quod addunt quasdam relationes differentes ad ipsum ens, per quas scilicet ens refertur ad intellectum et appetitum, ita quod, in quantum est verum, sit intelligibile et, in quantum est bonum, sit amabile: contra hoc esse videtur, quia tunc nihil aliud poterit intelligi proprie et per se ab intellectu nisi illa sola relatio qua ens dicitur referri ad intellectum, et non entitas nec bonitas nec ceterae conditiones entis; et eodem modo nec voluntas aliud

^(a) Ex *sit.*

^(b) Add. interl. al. m.

^(c) B⁷ *positum.*

^(d) In *mg.*

poterit diligere nisi illam relationem qua ens dicitur referri ad ipsam, et ita non entitatem nec veritatem nec aliquam aliam conditionem entis absolutam vel respectivam; quorum contrarium experimur, quia primo intelligimus absolutum quam respectivum et ens quam alia, ita quod etiam apprehendimus rationem entis absque hoc ^(a) quod apprehendamus hanc relationem ad nostrum intellectum, nec intellectus posset distinguere inter rationem veritatis et bonitatis, nisi per se apprehenderet rationem bonitatis et ut est distincta a ratione veritatis; sed ^(b) secundum Aristotelem ⁽¹⁾ scibile vel scitum non refertur realiter ad scientiam, sed solum secundum dici, et eodem modo nec diligibile seu dilectum ad amorem; ergo nec ^(c) intelligibile, in quantum intelligibile, nec amabile, in quantum amabile, dicent ^(d) secundum eum aliquam relationem realem a parte obiecti, sed solum secundum dici.

6. Item, eiusdem obiecti formalis ^(e) sunt diversae potentiae specie, aut intellectus hominis et angeli idem erit specie, et consimiliter ^(f) visus vel tactus hominis et bovis idem erit specie, quia habent eadem obiecta formalia; ergo diversorum obiectorum specie poterit esse eadem potentia specie.

7. Item, sicut ab eadem potentia possunt esse ^(g) actus differentes specie, eadem ratione differentes ^(h) genere, ut videtur; quia idem, in quantum idem, si potest esse principium activum vel passivum diversorum specie, eadem ratione poterit et diversorum genere.

8. Item, respectu eiusdem agentis specie est eadem potentia passiva specie; sed idem est agens quod agit per speciem suam in sensum et in ⁽ⁱ⁾ intellectum et voluntatem, illud etiam ^(k) idem quod est formale obiectum inferioris potentiae est obiectum formale superioris, ut ^(l) albedo, sicut est formale ^(m) obiectum visus, sic et sensus communis et imaginationis et intellectus; ergo videtur quod omnino sint una potentia et ita quod sint unum secundum essentiam.

9. Item, quae habent actus consimiles et eiusdem generis vel speciei sunt eadem potentiae secundum speciem;

• (a) Al. m. mg. (b) B⁷ praeterea. (c) Sequitur ras. (d) B⁷ dicet.
 (e) B⁷ formaliter. (f) B⁷ quia autem pro e. c. (g) B⁷ om. ab... esse.
 (h) Al. m. mg. specie... differentes. (i) Add. interl. al. m. (k) In mg.
 (l) B⁷ et. (m) B⁷ om.

(1) Cat., cap. 7, 7b 23, sqq.

sed potentiae apprehensivae et appetitivae habent actus con-
similes et eiusdem generis vel speciei, quia utraeque delectantur et sentiunt et appetunt et apprehendunt, ut probabo; ergo sunt una et eadem potentia secundum speciem; et cum in eodem supposito non sint duae potentiae eiusdem speciei, in eodem erunt unum numero et secundum essentiam. Quod autem in ^(a) utrisque actus praedicti inveniantur probatio, et primo de potentiis apprehensivis: experimur enim manifeste quod in sentiendo et intelligendo seu considerando delectamur, et ita tenet communis opinio et Aristoteles ⁽¹⁾ dicere videtur; ratio etiam hoc ipsum convincere videtur ^(b), quia unio convenientis cum convenienti est causa delectationis, ubi adest huius convenientiae apprehensio, immo non ^(c) videtur esse aliud delectatio quam apprehensio convenientiae seu coniunctio convenientis cum convenienti ^(d); unde Damascenus ^(e) dicit, libro II ⁽²⁾, quod « dolor non est ipsa passio, sed sensus passionis »; ergo videtur quod potentiae ^(f) apprehensivae non solum habeant actum apprehensionis, sed etiam delectationis ^(g); sed omne quod delectatur in praesentia alicuius obiecti appetit illud seu potest appetere, dum est absens, quoniam delectatio causatur ex appetitu et amore ^(h) obiecti de quo est ipsa delectatio, nec ipsa haberi potest de aliquo, si illud non ametur tunc et appetatur; ergo ex quo potentiae apprehensivae per se delectantur, per se etiam appetunt et amant illud in quo delectantur. Quod etiam in potentiis appetitivis sit hoc idem probatio; ostendo enim quod sentiant et apprehendant: quia delectatio non videtur esse aliud quam sensus et apprehensio et gustus suavitatis et convenientiae obiecti; ergo cum voluntas delectetur plus quam apprehensivae potentiae, perfectius sentiet et apprehendet suavitatem obiecti; scimus autem quod nihil potest sentiri nisi per speciem; ergo et voluntas per speciem sentiet et ita vere apprehendet eodem modo quo et apprehensivae, scilicet per speciem. Praeterea, actus apprehensivarum praecedit naturaliter actus ⁽ⁱ⁾ appetivarum; sed actus sentiendi convenientiam et suavitatem obiecti et ipsam delectationem semper aut ut plurimum sequitur actus appetitus et

(^a) Add. interl. al. m. (^b) B⁷ om. *ratio... videtur.* (^c) Al. m. mg:
(^d) Al. m. ex *conventi.* (^e) B⁷ *Dionysius.* (^f) B⁷ add. *activae.*
(^g) B⁷ om. *s. e. d.* (^h) B⁷ om. (ⁱ) Al. m. mg.

(¹) *Metaph.*, I, 1, 980a 21sq.; *Eth.*, X, 4, 1174b 19sq.; X, 5, 1175a 28sq.; X, 7, 1177a 12sq. (²) *De fide orthod.*, II, cap. 20 (PG 94, 939).

amoris; ergo non videtur quod sit actus apprehensivarum, sed potius appetitivarum^(a). Praeterea, in contemplatione, ubi operatio intellectus deficit et cessat, amor crescit et intrat secundum sententiam contemplativorum qui hoc experti sunt; unde dicit Dionysius, libro *De mystica theologia*⁽¹⁾ et in aliis locis pluries, quod supremus gradus contemplationis qui caligo dicitur est in cessatione omnium intellectuum operationum acsi in omnimoda ignorantia et negatione omnis cognitionis, propter quod secundum eum⁽²⁾ in Scripturis⁽³⁾ vocatur tenebra, caligo et silentium; sed tunc temporis mens supreme sentit divina; ergo ille sensus est actus voluntatis et non intellectus; tunc temporis etiam perfectissime amat; sed secundum Augustinum, XI *De Trinitate*⁽⁴⁾, non possumus amare nisi cogitata; ergo tunc mens divina quae amat cognoscit; sed illa cognitio non potest esse intellectus, cum cesset tunc eius operatio; ergo est voluntatis. Praeterea, XV *De Trinitate*, capitulo 21⁽⁵⁾, vult quod caritas habeat suam scientiam et suam memoriam et memoria^(b) suam dilectionem et intelligentiam et intelligentia suam dilectionem.^(c) et memoriam; ergo et cetera.

10. Item, nos vere dicimus: « ego video, intelligo et volo »; sed illud per quod hoc intra nos dicimus et videmus est una potentia, quia oportet quod praedicatum et subiectum et tota propositio qua dicimus: « ego idem video et volo » ab eadem potentia formetur et apprehendatur; ergo eadem est potentia quae dicit: « ego video » cum ea^(d) quae dicit: « ego volo vel intelligo »^(e); sed hoc non potest esse, ut videtur, nisi una et eadem potentia sit principium istorum actuum, et nisi^(f) sit idem omnino quod ipsum suppositum quod dicitur ego; ergo et cetera.

11. Item, si potentiae animae sunt^(g) diversae per essentiam a se^(h) invicem, cum ad minus conveniant in genere seu in ratione generali potentiae: ergo oportet quod sint compositae ex natura et ratione generis in qua conveniunt

(^a) B⁷ om. s. p. a. (^b) Al. m. mg. e. m. (^c) B⁷ *delectationem*; idem subinde. (^d) Al. m. mg. (^e) B⁷ *et intelligo* pro *cum... intelligo*. (^f) Ex *nisi*. (^g) B⁷ *sint*. (^h) Al. m. in ras a. s.

(¹) Cfr. Pseudo-Dionys., *De myst. theol.*, cap. 1, § 3 (PG 3, 999 sqq.); *De div. nom.*, cap. 1, § 4 (PG 3, 591 sqq.). (²) Cfr. Idem, *De myst. theol.*, cap. 1, § 3 (PG 3, 999). (³) Cfr. Exod. 19, 9 sqq.; 33, 20 sqq. (⁴) Cfr. lib. X, 2 (PL 42, 974). (⁵) PL 42, 1089.

et ex differentiis per quas differunt; sed in eis non videtur posse poni compositio plurium naturarum formalium; ergo et cetera.

12. Item, memoria non videtur esse alia potentia ab intellectiva, quoniam utraque concurrit ad actum unum intelligendi; ergo, ut ^(a) videtur, nec voluntas, cum memoria secundum Augustinum ⁽¹⁾ sit pars imaginationis sicut et voluntas ^(b).

13. Item, si voluntas differret per essentiam ab intellectu, tunc videtur quod posset intelligi sine intellectu; hoc autem est falsum; ergo et cetera.

14. Item, quod totaliter sint eadem, ad minus posito quod ipsae potentiae sint substantiales animae, videtur: ubicunque enim sunt duae formae substantiales in eadem materia, oportet quod se habeant ad invicem sicut genus et differentia; materia enim non potest recipere in se diversas formas ^(c) nisi sub quodam ordine prioris et posterioris et secundum ordinem superioritatis et inferioritatis, ita scilicet quod illae formae sint sic inter se coordinatae quod una sit naturaliter prior altera et superior; si igitur voluntas et ceterae potentiae animae sunt formae inter se diversae et substantiales, oportebit quod una sit genus alterius seu generalis, et altera inferior et quasi differentialis ^(d); intellectus autem et voluntas aut ceterae potentiae animae non videntur ad invicem sic se habere; ergo et cetera.

15. Item, omnis forma substantialis perficit totam materiam et omnes partes eius; sed visus et auditus et sensus communis solum perficiunt sua organa et non totum corpus animalis seu hominis; ergo et cetera ^(e).

[Respondeo]

Ad quaestionem istam dicendum quod quidam aliquando dicere voluerunt quod potentiae animae essent omnino idem cum anima et ad se invicem, sola ratione et relatione ad diversa obiecta et actus differentes. Volebant enim quod anima simplicissima existens in essentia, secundum quod ha-

^(a) Al. m. mg. ^(b) B⁷ voluntatis. ^(c) Al. m. mg. ^(d) Al. m.
^(e) B⁷ om. Item quod totaliter sint eadem... cetera.

⁽¹⁾ De Trin., XI, 3, 4 (PL 42, 988sq.).

bet respectum ad intelligibilia et ad actum intelligendi, dicatur intellectus, secundum vero quod habet respectum ad appetibilia et actum volendi, dicatur ^(a) voluntas, et sic de aliis potentiis, secundum autem quod in se et absolute accipitur sine relatione ad alia, dicatur essentia, mens et vita. Sumpserunt autem occasionem ex verbis Augustini, qui tam in libris *De Trinitate* ⁽¹⁾ quam in aliis libris suis frequenter dicit quod potentiae istae sunt una mens, una essentia, una vita.

Iste autem modus, licet meo iudicio ad improbandum efficaciter sit valde difficilis, non tamen videtur bene intelligibilis ^(b). Impossibile enim est quod idem a se ipso possit fieri diversum in actu seu a se realiter et essentialiter distingui. Quaecunque igitur a Deo possunt fieri secundum essentiam et rem diversa et distincta nunquam possunt nec poterunt esse idem per omnimodam indifferentiam realem, sed solum per aliquam compositionem vel unionem. Si igitur intellectus et voluntas et ceterae potentiae possunt a Deo fieri secundum rem et essentiam distinctae ^(c) et diversae, nunquam secundum se poterunt esse idem per omnimodam indifferentiam realem; sed primum Deo est possibile; omne illud enim Deo est possibile quod non implicat contradictionem ^(d); sed quod aliquae duae rationes de se sufficienter specificatae et appropriatae seu determinatae ad hoc, ut in quantum tales possint ^(e) esse actu, ponantur per se actu ut realiter inter se distinctae nullam implicat contradictionem. Tales autem sunt potentiae istae; tum quia possunt, in quantum tales, actus producere seu aliquid per eas; tum quia ad earum ^(f) specificationem per quam in actu ponantur non oportet apponi aliquam differentiam seu naturam formalem. Nec oportet praeintelligere aliquam essentiam seu naturam potentiae in qua fundentur seu implicentur per identitatem, sicut de aliquibus ^(g) rationibus generalibus entis oportet dicere. Quod autem in quantum tales possint aliquid producere et quod ad earum specificationem non oportet aliam differentiam apponi probo: impossibile enim

(a) B¹ om. *intellectus... dicatur.* (b) B¹ om. *non... intelligibilis.*

(c) Ex *distinctam.* (d) B¹ ergo *illud etiam Deo est possibile quod non implicat contradictionem* pro *omne... contradictionem.* (e) Ex *possunt.*

(f) Al. m. ex *eorum.* (g) Al. m. ex *liquibus.*

(1) Cfr. Augustini locos varios modo allegatos.

est quod aliqua virtus seu aliquod principium creatum possit aliqua per se et immediate producere, quin illa conveniant in aliqua ratione et natura communi secundum quam intelliguntur vere producibilia; oportet enim quod conveniant in ratione sui principii productivi secundum quam ^(a) ipsum est potens ea producere, cum omnis effectus per se et immediate assimiletur suae rationi vel causae productivae. Actio autem intellectus quae est intelligere et actio voluntatis quae est velle non conveniunt nisi in generalissimis rationibus secundum quas nulla virtus potest aliqua producere, nisi specificentur et determinentur per alias rationes magis specificatas et appropriatas; conveniunt enim solum in ratione entis et actus seu operationis simplicis et vitalis. Nunquam autem ens vel agens vel vivens et consimilia dicunt rationem sufficientem ad agendum aliquid, nisi prius intelligas tale vel tale ens et per talem vel talem naturam seu virtutem agens et tali vel tali vita vivens, quia nec etiam esse possunt in actu ^(b), nisi intelligantur ut sic specificata; et alias posset aliqua actio produci quae non participaret rationem aliquam entis vel actionis specialem, sed solum generalem, quoniam non participaret nisi similitudinem et rationem suae causae. Oportet igitur quod actus qui est velle secundum rationem qua est velle habeat virtutem et rationem productivam, et consimiliter actus qui est intelligere secundum rationem qua est intelligere, secundum quam manifeste distinguitur ^(c) ab ipso velle et e contrario; velle autem secundum praedictam rationem est a voluntate, in quantum est voluntas, et eodem modo intelligere est ab intellectu, in quantum intellectus.

Intellectus igitur et voluntas secundum aliquam rationem eis communem non possunt producere, sed solum secundum rationes sibi proprias, per quas a se invicem distinguuntur, secundum quas una earum dicitur intellectus, altera voluntas. Et hoc quidem non solum patet per rationem praecedentem ex parte actuum sumptam, sed etiam ex parte ipsarum. Non enim potest dari aliqua ratio eis communis per quam intelligantur ut potentes aliquid producere, nisi prius intelligantur appropriatae per rationes earum proprias, sicut patet de ratione potentiae vel essentiae quae eis communiter conveniunt, utraque enim est ^(d) potentia et essentia aliqua; impossibile est autem quod potentia aliquid producat

(a) B⁷ om. s. q.

(b) B⁷ om. i. a.

(c) B⁷ *distingui*.

(d) Al. m. mg.

per solam rationem potentiae, nisi prius intelligas rationem et naturam determinatam talis vel talis potentiae. Cum igitur intellectus non habeat sufficientem rationem principii productivi ex aliqua ratione communi in qua conveniat cum voluntate: oportet quod habeat eam ex se vel ex aliquo magis specificante ipsum ac per hoc magis distinguente et diversificante a voluntate. Illud autem vocamus intellectum quod secundum rationem potentiae dicit sufficiens principium ad actum intelligendi; quamvis enim praeter hoc exigatur obiecti praesentia et aliqua alia, non tamen illa sunt de ratione ipsius, in quantum est potentia. Idem autem est per omnia de voluntate.

Amplius, ponere quod duae virtutes seu potentiae tales sint secundum omnimodam indifferentiam ^(a) realem una, simplex essentia, sicut vere in Deo ponimus esse, est ^(b), ut videtur, attribuere divinam proprietatem creaturae; non enim ^(c) potest poni maior altitudo unitatis quam quod ^(d) in una essentia diversae perfectiones, quae ^(e), quantum est de sui ratione, possunt poni in actu ut essentialiter diversae ^(f), comprehendantur in eodem ^(g) per omnimodam indifferentiam realem; eadem enim ratione qua poterit fieri de duabus posset fieri et de omni perfectione eis alias non opposita et impossibili. Si etiam intellectus cum voluntate nullam habet realem differentiam ac per hoc nec aliquam realem compositionem, multo minus habebit hoc respectu sui. Et ita a Deo non posset fieri substantialiter minor nec maior nec simplicior nec clarior, cum tamen experimentum contrarium videatur et ratio dictet quod in ^(h) omni genere et specie hoc fieri a Deo possit et de facto inveniatur non solum secundum proprietates accidentales, sed etiam secundum nobilitatem substantiae maiorem vel minorem. Praeterea, idem secundum idem realiter non videtur habere variam aptitudinem et respectum ⁽ⁱ⁾ et ordinem ad diversas rationes obiectivas ^(k), ita quod ipsa aptitudo, ordo et respectus sint de ratione ipsius potentiae et sibi essentielles; nec etiam eadem potentia secundum idem realiter potest habere diversos modos ad eandem rationem obiectivam qui sint de ratione potentiae, in quantum est potentia. Impossibile est enim quod variae inclinationes ad aliqua seu etiam ad unum possint

^(a) Ita B⁷, V *differentiam*.

^(b) B⁷ om.

^(c) Sequitur ras.

^(d) B⁷ om. ^(e) B⁷ om. ^(f) B⁷ *diversa*. ^(g) B⁷ om. *i. e.* ^(h) Add.

interl. al. m. ⁽ⁱ⁾ B⁷ om. *e. r.* ^(k) Sequitur ras.

esse omnino idem secundum rem, pro eo quod inclinatio seu potentia quae ^(a) essentialem habet inclinationem ad aliquam communem rationem obiectivam videtur ad illud se habere per quandam adaequationem et virtualement ordinem seu extensionem. Si autem una potentia aequivaleret duabus seu etiam per indifferentiam comprehenderet in se duas: tunc obiectivam rationem cuiuslibet aspiceret non per adaequationem, sed per superexcessum, nec per inclinationem, sed cum summa absolutione; comprehendere enim in se per indifferentiam rationes diversarum virtutum non est nisi essentiae simplicissimae et in se absolutissimae. Si etiam inclinationes variae possint esse omnino idem, eadem ratione et actus qui sequuntur illas inclinationes possunt esse idem, et ita intelligere et velle possent esse idem. Cum igitur omnis potentia habeat essentialem inclinationem et respectum et ordinem ad suam rationem obiectivam, qui sunt de ratione eius, in quantum est potentia, cum etiam intellectus et voluntas habeant varios modos inclinationis et respectus et ordinis, qui sunt de ratione ipsarum, in quantum talia — intellectui enim est essentialis modus expressivus seu aptitudo ad exprimendum et assimilandum ^(b), voluntati vero modus unificus seu aptitudo ad uniendum se amato vel ad separandum ^(c) se per odium, in voluntate etiam est modus tendendi in obiectum per modum libertatis et quasi a se, in intellectu vero per modum naturalis necessitatis, in hoc tamen non apparet ita ^(d) differentia sicut in primo, quia etiam voluntas habet modum consimilem respectu aliquorum, tendit enim in aliqua per modum naturalis necessitatis —: ergo impossibile est quod sint omnino idem secundum rem seu secundum essentiam ^(e). Amplius, essentia comprehendens in se diversas perfectiones ^(f) secundum modum praedictum non videtur esse determinatae speciei aut generis, sed potius extra genus, quae tamen est proprietas solius Dei.

Si vero instetur quod intellectus non sufficienter specificatur ad esse sine voluntate nec voluntas sine intellectu: contra hoc est, quia tunc una per alteram specificaretur, et tunc una esset differentia specifica alterius. Quod est aperte falsum; tum quia volitivum non est nec esse potest de intrinseca ratione cognitivi; in quantum cognitivum, nec e contrario; tum quia tunc solus unus actus consimiliter com-

^(a) B⁷ om.

^(b) B⁷ *adimplandum*.

^(c) Ex *separendum*.

^(d) B⁷ *ista*.

^(e) B⁷ om. *ergo... essentiam*.

^(f) B⁷ *completiones*.

positus exiret ab eis, ita quod intelligere esset quoddam velle et velle esset quoddam intelligere, quod est absurdum. — Si vero adhuc instetur quod in eadem potentia volitiva inveniuntur diversi modi agendi voluntati essentielles, scilicet per modum volendi et per modum nolendi, qui utique sunt contrarii, et consimile est in intellectu, quia potest idem affirmare vel negare: dicendum quod contrarietas istorum modorum non sumitur absolute ex suo principio activo, quin potius in respectu ad eum uterque est affirmativus aut in affirmativo actu fundatus. Nullus enim actus potest esse pura negatio, unde nolle est quoddam^(a) velle; nam nolle hoc esse est velle hoc non esse, et qui negat hoc esse affirmat illud non esse. Et ideo uterque actus intelligendi est expressivus et affirmativus et veritatis sui obiecti intellectivus aut creditivus. Et consimiliter uterque actus voluntatis est affectivus^(b) et volitivus, unde et oportet quod vel uterque sit amor vel ab amore causatus^(c).

A quibusdam vero pro ratione affertur ad propositum probandum quod cum intellectus et voluntas, in quantum huiusmodi, differentes habeant rationes seu definitiones, ergo et differentes essentias, cum definitio sit rei essentia^(d) et quidditas. — Haec autem ratio ad propositum est efficacissima, solum principium super quo fundatur sit verum, hoc scilicet, quod ad diversitatem rationum realium sequatur diversitas rei seu essentiae. Dixi autem rationum realium, quia quaedam rationes sunt rebus attributae quae nihil dicunt reale seu a parte rei, sed solum^(e) a parte intellectus seu secundum intellectum. Hoc autem principium non^(f) videtur omnino clarum, quia in una essentia simplicissima in qua nulla potest intelligi vel poni compositio invenimus diversas rationes reales, ut in simplicissima differentia cuiuslibet substantiae seu in natura formali unde sumuntur est dare rationem formae per quam convenit cum omni forma vel differentia substantiali et rationem suam^(g) specialem qua est rationale vel sensitivum. Si etiam unitas, veritas, bonitas dicunt essentias distinctas realiter ab essentia entis et a se invicem aut si aliquid addunt realiter differens ab essentia entis: quodlibet eorum habebit per se rationem essentiae, unitatis, veritatis^(h), bonitatis, aut ad minus

(a) Ex quodam. (b) Al. m. ex effectivus. (c) B⁷ om. Si vero instetur... causatus. (d) Al. m. mg. cum... essentia. (e) B⁷ om. seu... solum. (f) B⁷ om. (g) B⁷ add: simplicem. (h) B⁷ veritatis unitatis pro u. v.

habebunt rationes aliquas in quibus convenient et aliquas in quibus different. Videmus etiam quod impossibile est intelligere actionem et passionem, quin in eius intellectu et definitione cadant plures rationes etiam diversorum praedicamentorum, qualis est ratio relationis et rationes spectantes ad praedicamentum actionis; et tamen non est in eis intelligere compositionem realem diversarum naturarum seu rationum formalium. In omni etiam essentia creata, quantumcunque simplici, sicut est essentia alicuius simplicissimi principii entis, praeter rationem essentiae et praeter rationem qua est talis essentia est dare rationem hanc, scilicet ^(a), quod est creata et Dei praesentativa et Deum habens pro fine. Multa possent hic dari contra hoc et ^(b) multa probari. sed causa brevitatis omitto, et quia magis habent alibi suum locum. Illud autem quod in ratione praedicta ponitur de differentia definitionum ac per consequens essentiarum in responsione argumentorum tangetur.

Quantum autem ad differentiam potentiarum sensitivarum ab intellectivis et vegetativarum a sensitivis praeter rationes superius positas ^(c) valet, quoniam inveniuntur aliquando sensitivae sine intellectivis, ut in brutis, et vegetativae sine sensitivis, ut in plantis, et etiam quia istae sunt perfectiones organicae et actus materiae corporalis operantes secundum aspectum corporalem, quod est impossibile dare in intellectivis. Quantum autem ad differentiam sensitivarum ^(d) inter se praeter omnia praedicta valet adhuc quod perficiunt diversa organa et diverso modo. Ratio vero quae ex parte obiectorum sumitur, pro quanto valet, in responsione argumentorum tangetur.

Alii e contrario dicunt quod omnino sunt diversae a substantia animae et ad se invicem, in tantum quod ponunt eas accidentia diversa; motique sunt aliquibus rationibus praetactis in arguendo.

Sed hoc ^(e) etiam non videtur consonum veritati. Quod patet ex altissimis rationibus vitae, intellectualitatis ^(f), libertatis et personalitatis seu ex perfectione per se existentiae et actualitatis. Istis enim, non dicam, separatis, sed etiam non intellectis, non est possibile intelligere aliquam rationem

^(a) Al. m. ^(b) B⁷ hic pro c. h. e. ^(c) Ex posita; al. m. in ras. valet. ^(d) In ras. ^(e) Al. m. mg. ^(f) B⁷ intellectualis.

vitae nec intellectualitatis nec libertatis nec personalitatis. Quod quidem non esset verum, si forma animae seu spiritualis substantiae differret ab istis sicut ab aliis accidentibus. Oportet enim ponere necessario quod forma animae seu spiritualis substantiae sit per se vita, per se intellectualis et libera et potens dare suo supposito rationem per se existendi seu personalitatis. Videmus autem quod vitam non est intelligere nisi specificatam per aliquod genus potentiarum, ut est dicere vitam sensitivam vel vegetativam vel intellectivam, vel nisi prout dicit aliquam rationem eis communem per modum generis. — Quomodo etiam aliquid possit intelligi intellectuale ^(a) sine intellectu et voluntate et ceteris potentiis mentis non video, aut quomodo differre poterit realiter intellectualitas illius formae substantialis animae ab intellectualitate potentiarum. — Libertatem ^(b) etiam sine voluntate ponere est omnino impossibile, cum libertas nihil aliud sit quam dominativa facultas ipsius voluntatis, immo secundum hoc impossibile est ponere voluntatem liberam. Si enim voluntas est accidens originatum seu resultans a forma substantiali animae: tunc, si forma a qua oritur non est libera, multo minus ipsa erit libera; tum quia effectus non potest esse nobilior causa a qua accipit totam essentiam suam et esse, nihil autem est nobilius libertate, et ad minus illud quod nullo modo de se est liberum non potest dare alteri libertatem, sicut illud quod est determinatum ad unum non potest dare alteri potestatem ad opposita; tum quia virtutes accidentales sunt instrumenta formarum a quibus oriuntur nec possunt agere nisi in virtute ipsarum. Si igitur voluntas esset accidens resultans a forma animae tanquam propria eius passio: tunc non posset aliquid agere nisi in virtute illius formae, et ita voluntas non esset accidens liberum, sed potius ab altero motum et determinatum, etiam in principio suae productionis; quoniam ex vi suae productionis esset determinata ^(c) a forma producente, quia per aliud non posset eam determinare ad opus nisi per hoc quod eam producit. Periculosissima autem ^(d) est omnis opinio ex qua in fortitudine videtur posse destrui libertas arbitrii. — Ratio etiam personalitatis sine intellectu et voluntate non videtur posse poni nec intelligi, quoniam persona videtur ^(e) dicere existentiam super se reflexam seu reflexibilem et existentiam seu sup-

(^a) Al. m. (^b) V *Liberam*. (^c) V *determinatum*. (^d) B^r enim.
 (^e) Al. m. mg.

positum in se ipso plene consistens. Nulla autem reflexio nec reflexibilitas sui ipsius super se potest intelligi sine istis potentiis nec plena consistentia sui ipsius in se nec breviter aliquod dominium sive in se sive in aliis. Quod non est aliud quam potestas plenarie possessiva sui et aliorum sine qua non est intelligere rationem personae. Certum est autem quod personalitas et per se existentia non potest esse ab aliquo accidente, cum ipsum potius suscipiat existere a subiecto quam det, et cum per se esse sit conditio substantialis suppositi vel substantiae et una de nobilissimis et radicalissimis conditionibus entis, maxime quando ^(a) est personale. Si igitur personalitas non potest esse nec intelligi sine intellectu et voluntate: oportet necessario quod sint substantialissima supposito illius cuius sunt.

Altitudo etiam actualitatis ipsarum ^(b) hoc ostendit. Forma enim, quanto actualior et magis absoluta et independens, tanto magis videtur esse substantialis et tanto magis posse dare consubstantiale esse et absolutum. Sed intellectus et voluntas videntur in his conditionibus excedere omnes formas creatas, in tantum quod nullam rationem formalem possumus in Deo ponere nisi valde metaphorice nisi quae spectant ad rationem intellectus et voluntatis. Unde et secundum ista duo dicimur facti ad imaginem Dei, et secundum has duas rationes tenet nostra fides esse duas rationes emanationum in Deo. Quod non posset rationabiliter intelligi, nisi omnis ratio perfectionis et virtutis quae in Deo est ad has duas rationes singulariter reduceretur ^(c), sicut alibi habet ostendi. Videtur igitur quod ipsae magis possint dare esse simplex, absolutum et independens ^(d), quale super omnia est esse intellectuale et liberum, quam quaecunque aliae formae substantiales.

Intimitas etiam earum ^(e) hoc ipsum ostendit. Nihil enim est nobis intimius quam intellectus et voluntas, in tantum enim sunt nobis intima quod non sunt perscrutabilia nec inhabitabilia nec penetrabilia ad plenum ab aliquo spiritu creato. Substantiae autem alicui suum accidens non potest esse ita intimum sicut ipsa sibi. — Si autem contra hoc instetur de actibus intellectus et voluntatis qui ita intimi videntur nobis sicut ipsa ^(f): quomodo non sit contra hoc infra in responsione quorundam argumentorum tangetur, quamvis hoc per se exigit propriam quaestionem et tractatum magnum ^(g).

^(a) Al. m. mg. ^(b) Ex ipsorum quod B⁷ habet. ^(c) B⁷ *reducerentur*. ^(d) Al. m. ex *inpendens*. ^(e) B⁷ *eorum*. ^(f) Ita B⁷, V *ipse*.
^(g) B⁷ om. *quamvis... magnum*.

Naturalis etiam amor ipsarum hoc ostendit. Nihil enim in nobis tantum diligimus sicut intellectum et voluntatem: unde unicuique ita facile est velle se esse nihil sicut se velle esse sine his. Non est autem verisimile quod aliqua substantia naturaliter tantum vel amplius diligat alicuius alterius esse, sive illud sit substantia sive accidens, sicut suum: nec etiam videtur rectum quod a Deo sibi daretur amor talis naturalis.

Conditio etiam operationis earum ^(a) hoc ipsum ostendit. Certum est enim quod anima per has potentias cognoscit et diligit se et ^(b) alia. Si autem ista sunt accidentia seu omnino aliud secundum essentiam a substantia animae, tunc cognoscere et diligere se et alia quasi per accidens dicentur de ipsa. Non enim ipsa proprie erit cognoscens et diligens se vel alia, sed quaedam eius accidentia; sicut nec subiectum albedinis est principium disgregationis nisi per accidens, nisi forte principium sumatur aequivoce pro supposito vel subiecto formae agentis. Et tunc intelligere intellectus intelligentis seu velle voluntatis amantis substantiam animae seu subiectum ipsarum non habebunt proprie in sui ratione experimentum suae, ut ita dixerim, suitatis, hoc est, anima per intellectum intelligens substantiam suam, cum non habeat ibi rationem principii productivi ^(c) aliquo modo, ex ea non poterit sortiri hanc rationem quod vere anima sentiat ipsum apprehensum esse idem sibi. Et idem dico de amore.

Super isto autem multum videtur innisus esse Augustinus, sicut patet, libro *De Trinitate*, capitulo 3 ⁽¹⁾; et tactum fuit supra aliquantulum in arguendo. — Hoc etiam eorum Aristoteli et dictis eius satis consonare videtur. Dicit enim, II *De Anima* ⁽²⁾: « Considerare ergo ^(d) oportet in partibus quod dictum est; si enim esset oculus animal, anima utique ipsius esset visus; hic enim substantia est oculi secundum rationem, oculus ^(e) autem materia visus est, quo deficiente non est oculus ^(f) nisi aequivoce sicut lapideus et depictus; oportet igitur accipere quod est in parte sicut ^(g) in toto vivente corpore, simile namque habet sicut pars ad partem, sic totum ad totum sensum ». Cum igitur potentias

^(a) Ex eorum quod B⁷ habet. ^(b) Ex ad. ^(c) B⁷ om. ^(d) Ita B⁷, V inquit. ^(e) B⁷ actus. ^(f) B⁷ visus. ^(g) Ita B⁷, V om.

⁽¹⁾ PL 42, 975. ⁽²⁾ Cap. 1, 412b 17sq. Patet quantopere auctor genuinam doctrinam Aristotelis detorqueat, qui potius realem differentiam inter substantiam animae eiusque facultates statuit.

partes animae vocet et velit quod potentia sit forma substantialis sui organi, ut visus oculi, et hoc quemadmodum ^(a) tota anima vel totus sensus est forma substantialis totius corporis, accidentia autem non possunt dici partes animae nec esse forma substantialis alicuius: patet quod potentias voluit esse substantiales animae. Eodem etiam libro II ^(b) dicit quod « animal est animal propter sensum primum, sensuum autem primo inest omnibus tactus ^(c) ». Ergo secundum eum animal est animal propter sensum tactus ^(d). Eodem etiam dicit ^(e): « Vegetativum autem dicimus huiusmodi partem animae quam et vegetabilia participant ». Et alibi dicit ^(f): « De intellectu autem et perspectiva potentia nihil adhuc videtur certum, sed videtur animae genus alterum esse ». Et ita fere ubique ipsas potentias partes animae vocat ^(g) aut etiam animas, quando sumuntur ut a se invicem separatae. Unde et X *Ethicorum* dicit ^(h) quod nos sumus quodam modo intellectus, quia summum quod in nobis est est noster intellectus seu pars intellectiva quae ab Augustino mens dicitur ⁽ⁱ⁾.

Mirabile est autem quod isti ponunt potentias esse accidentia, et tamen volunt eas esse solum potentias passivas, et quod ratio patiendi et recipiendi inest eis primo et per se, non per aliquam materiam, quia in anima nullam ponunt. Certum est enim quod omne accidens, ad minus sequens formam substantialem, est forma et actus; formae autem ^(f), in quantum forma est, non est aliud recipere seu potentia patiendi nec alio informari, cum formae non sit forma. Cum etiam posse aliquid recipere et posse variari sit ita essentialiale omni substantiae creatae quod non potest intelligi sine tali possibilitate — alias intelligeretur immutabilis secundum modum divinae essentiae —: mirabile ^(g) est quod omnem potentiam passivam per quam substantia spiritualis est subiebilis suis variationibus actualibus ponunt esse accidens substantiae spiritualis.

(a) B⁷ repetit. (b) B⁷ add. *capitulo 2.* (c) B⁷ *quod animal est propter sensum* pro *quod animal... tactus.* (d) *Ex tactu.* (e) B⁷ om. (f) B⁷ om. (g) B⁷ *mutabile.*

(1) Cap. 2, 413 b 2sqq. (2) L. c., 413 b 7sq. (3) L. c., 413 b 24sqq. (4) Cfr. lib. III, 4, 429 a 10sqq.; III, 5, 430 a 14sqq.; III, 9, 432 a 19sqq.; II, 2, 413 a 13sqq. (5) Cfr. cap. 7 per totum, 1177 a 18sqq., 1177 b 31sqq. (6) Cfr. *De Trin.*, XII, 3; XIV, 16; XV, 1, 7 (PL 42, 999sqq.).

Tertii vero dixerunt quod potentiae animae partim sunt eadem cum substantia animae, partim diversae. Et istis in parte hac magis assentiendum credo. Verumtamen isti dividuntur in duas vias. Quidam enim volunt substantiam animae radicem esse ipsarum potentiarum, ita quod potentiae ab ea oriantur et eam sequantur, hoc tamen modo quod non transeant in aliud^(a) genus et ita quod sint idem in substantia, diversae autem secundum essentiam et definitionem. Alii volunt quod potentiae sint partes animae constitutivae et quod ita differunt ab anima sicut pars a suo toto, a se ipsis vero sicut pars a parte vel ut manus a manu.

In prima autem opinione, licet sit sollemnis valde et valde magnorum, duo sunt quae plene intelligere non valeo. Quorum primum est quod potentiae oriantur a substantia animae et sequantur ipsam et tamen in aliud^(b) genus non transeant. Secundum est quod a substantia distinguantur et a se invicem, et tamen sint idem in substantia^(c), diversa vero secundum essentiam.

Quantum enim ad primum positio originationis vel resultationis videtur implicare diversitatem generis et rationem accidentis in suis potentiis. Omne enim quod oritur ab alio est posterius illo a quo oritur non solum secundum essentiam, sed etiam secundum esse. Si ergo potentiae oriuntur a substantia animae: ergo sunt posteriores secundum essentiam et secundum esse. Omne autem tale est vere in genere accidentis aut ad minus in alio genere ab ipsa^(d). Ergo et potentiae, si oriuntur a substantia animae, erunt in alio genere ab ipsa^(e). — Praeterea, secundum Augustinum⁽¹⁾, « nulla res se ipsam gignit ut sit ». Si ergo potentiae oriuntur ab anima, different ab ea sicut res seu essentia genita a re vel essentia generante, et ita vere erunt duae essentiae realiter inter se distinctae et diversae. Et cum nullus effectus

(a) Ita B⁷, V *alius*. (b) Ita B⁷, V *alius*. (c) B⁷ add. *et subiecto*.
(d) B⁷ *ab eo quod est posterius pro ab ipsa*. (e) V om. *Ergo... ipsa* quae B⁷ habet.

(1) *De Trin.*, I, 1 (PL 42. 820).

emanans a causa non solum secundum fieri, sed secundum essentiam et ^(a) esse sit univocus cum sua causa, sed potius analogus: tunc et potentiae non solum habebunt diversam essentiam a substantia animae, sed etiam diversam secundum analogiam, et ita diversam plus quam secundum genus.

Praeterea, aut originabuntur a substantia animae per quandam resultantiam, sicut propriae passiones dicuntur esse a proprio subiecto per resultantiam, et tunc erunt recte propriae passiones et accidentia, sicut primi volunt: aut erunt ab ea per efficientiam, et tunc oportebit quod efficiantur per potentiam et per operationem intermediam ^(b), et sicut sunt diversae, quod sic fiant per diversas potentias et operationes, quod nullo modo possibile est dare. Oporteret etiam quod essent accidentia tam causae eas efficienti quam subiecto seu patienti eas recipienti ^(c), aut forte erunt ab ea per defluxum materiale seu substantialem. Et quamquam hoc multam implicet impossibilitatem, adhuc nihilominus esset destructivum opinionis ^(d) ipsius, quia tunc vere essent idem in essentia sicut in substantia, differentia solum penes modum existendi et defluxionis ^(e), sicut verum est quod aqua rivi vere fuit aqua fontis ^(f). — Pluribus autem modis non videtur posse poni quod originentur a substantia animae. Si enim dicatur quod substantia est principium earum ^(g) formale: aut per rationem et nomen principii formalis intelligunt principium ^(h) originans per resultationem aut per efficientiam ⁽ⁱ⁾ aut per defluxum formae seu formalem aut forte principium constitutivum earum ^(k), quemadmodum forma est unum de principiis seu partibus constitutivis rei. Et tunc substantia animae esset forma seu pars formalis ipsarum potentiarum. Amplius, omne consequens naturali ordine ad aliud aut est superius aut est propria passio vel ^(l) effectus. Primum non est dare, quod scilicet coequantur ad substantiam animae sicut superius ad suum inferius; nec secundum, nisi sint accidentia vel omnino essentialiter et substantialiter diversa. Praeterea, quomocunque naturali ordine essentia ipsarum potentiarum consequatur ad substantiam animae: tunc anima rationalis poterit vere intelligi sine eis. Quod tamen in praecedenti opinione fuit satis pro suo modulo improbatum; tunc

(a) Add. interl. (b) B⁷ *operationes intermedias* pro o. i. (c) Al. m. mg. e. r., B⁷ *eas recipiente*. (d) Al. m. ex *oppositionis*. (e) Ex *diffusionis*. (f) B⁷ *fortis*. (g) Al. m. ex *eorum*. (h) B⁷ add. *et*. (i) B⁷ *efficaciam*. (k) Al. m. ex *eorum*. (l) B⁷ *aut*.

enim substantia animae, in quantum est praecedens potentias, non erit per se intellectualis nec vivens nec libera nec personalitatem habens; et tunc nec potentiae poterunt hoc accipere ab ipsa substantia, cum substantia originans debeat esse ^(a) nobilior et actualior et liberior essentiis potentiarum ab ea originatis. Videturque ex hoc modo destrui totaliter libertas arbitrii, originatum enim per suam essentiam et per suum esse non potest operari nisi in virtute originantis, et sic liberum arbitrium non poterit operari ^(b) nisi in virtute substantiae ipsum originantis. Ad quod quam fortiter sequatur destructio libertatis arbitrii in praecedenti opinione, quantum ad praesens spectat, est satis tactum.

Quantum ad secundum vero non intelligo quomodo ^(c) non sit penitus unum et idem esse idem in substantia et esse idem in essentia. Nam materia et forma idem sunt ^(d) in essentia totius quam constituunt sicut in substantia totius, et ita differunt in ^(e) substantia partiali et propria sicut in essentia propria ^(f). Substantia enim ^(g) non est aliud quam essentia substantiae, nisi prout ultra hoc secundum unam acceptionem significat ^(h) rationem suppositi. Et tunc, si aliquis ⁽ⁱ⁾ velit dicere quod pro tanto sint idem in substantia et non in essentia, quia sunt idem in supposito et non ^(k) in essentia ^(l) suppositi: aut per hoc intendit dicere quod sunt in ipso supposito radicatae ^(m) et quod propter hoc solum sunt idem in supposito, et sic etiam accidentia sunt idem cum suo subiecto et inter se; aut intendit dicere quod sunt penitus id ipsum quod suppositum, et tunc multo magis sunt idem in essentia omnino et secundum omnem modum. Praeterea, si sunt idem in substantia cum anima: tunc oportet quod aut sint partes ipsius substantiae aut tota ipsa substantia. Si partes, tunc non sunt ⁽ⁿ⁾ ab ea originatae nec eam consequentes, sed potius ipsam constituentes et praecedentes, et hoc etiam est quod dicit alius modus huius opinionis. Si vero sunt tota substantia animae, tunc cum substantia animae et inter se penitus erunt ^(o) idem, in nullo differentia secundum rem. Praeterea, universaliter arguo: aut potentiae partim sunt idem cum substantia animae ^(p) et par-

^(a) B⁷ om. *nec potentiae... esse.* ^(b) Al. m. mg., B⁷ om. ^(c) B⁷ om.
^(d) V *Sic enim sunt idem* pro *Nam... sunt* quae B⁷ habet. ^(e) B⁷ *sunt.*
^(f) V *et in suis partialibus essentiis* pro *sicut... propria* quae B⁷ habet.
^(g) B⁷ *etiam.* ^(h) B⁷ *signat.* ⁽ⁱ⁾ B⁷ *aliquid.* ^(k) Al. m. mg.
^(l) B⁷ om. *quia... essentia.* ^(m) B⁷ *radicata.* ⁽ⁿ⁾ B⁷ om. ^(o) B⁷
add. unum. ^(p) B⁷ *potentiae sunt penitus idem cum potentiae animae*
pro potentiae... animae; al. m. mg. substantia.

tim diversae aut sunt totaliter idem aut totaliter diversae, non enim est dare quartum membrum. Si totaliter idem, tunc est vera prima opinio. Si totaliter diversae, tunc redit ad secundam ^(a) opinionem, quamquam et illa ponat pro tanto identitatem, pro quanto accidens est idem cum suo subiecto. Si partim idem, partim diversae, aut differunt a substantia animae sicut pars a toto, et inter se sicut una pars totius ab altera parte, et tunc est verus secundus modus huius tertiae opinionis. Aut si aliter differunt, tunc necessario oportet quod in potentiis et in substantia ^(b) animae sit aliquid unum, non solum secundum speciem, sed etiam numero in quo sint idem, et aliqua sint in quolibet eorum per quae differant. Et tunc potentiae erunt necessario compositae ex aliquo in quo sunt idem cum substantia animae et ^(c) ad se invicem et ex aliquo in quo differant a substantia animae et a se invicem. Et cum ^(d) illud in quo differant a substantia animae sit omnino diversum a substantia animae ^(e) et sibi suprapositum ^(f): erit necessario accidentale ipsi substantiae. Et tunc potentiae erunt compositae ex substantia et accidente, quod est impossibile. Et ad minus tunc nihil adderet potentia ad substantiam animae nisi quoddam accidens nec differret ab ea nisi accidentaliter.

Secundum igitur modum huius tertiae opinionis minus male ad praesens intelligo, scilicet, quod potentiae sint partes animae constitutivae et quod differant ab ea sicut partes a toto et sint idem cum ea sicut partes ^(g) cum suo toto. Sicut enim dicit Augustinus, *Super Iohannem* ⁽¹⁾, intellectus est in anima sicut oculus in capite. Et idem dicit de mente, *XV De Trinitate*, capitulo 7 ⁽²⁾, dicens cum hoc quod mens non est tota anima, sed aliquid ^(h) eius. Et Aristoteles ⁽³⁾ etiam vocat has potentias partes animae.

Ad huius tamen evidentiam sciendum quod cum potentiae animae de se ⁽ⁱ⁾ dicant aliquid formale, oportet nihilominus quod dicant aliquid materiale; alias non possent ^(k) re-

(a) B⁷ *primam*. (b) B⁷ *in substantiis et in potentia* pro *i. p. e. i. s.*
 (c) Ita B⁷, V repetit. (d) B⁷ *tunc*. (e) B⁷ *om. sit... animae*. (f) Sequitur ras. (g) B⁷ *pars*. (h) B⁷ *ad*. (i) B⁷ *om. d. s.* (k) B⁷ *posset*.

(1) Cfr. *In Ioh. Evang.*, tract. 15, cap. 4, n. 19 (PL 35, 1516sq.).
 (2) PL 42, 1065. (3) Cfr. *De anima*, III, 4, 429a 10sq.; III, 5, 430a 14sq.; III, 9, 432a 19sq.; II, 2, 413a 13sq. Patet quam inepte auctor ad tuendam singularem hanc opinionem ad Augustinum et Aristotelem provocet.

cipere actus suos intra se nec varias inclinationes et conversiones suscipere. Nec intendo quod in anima sunt diversae materiae aut diversae partes materiales, sed quod potentiae dicant aliquam naturam formalem cum materia animae, ut est correspondens illi naturae formali et ut per eam est informata.

Sciendum etiam secundo quod intellectus potest accipere distinctim^(a) et quasi differens id quod secundum rem non est differens propter diversum modum considerandi unam et eandem rem, sicut potest accipere separatim quae sunt inseparabilia per considerationem unum ab altero abstrahendo. Unde et formam alicuius rei seu aliquam naturam vel partem formalem, quantumcunque simplicem, aliquando considerat secundum se et absolute, aliquando vero^(b) secundum varios respectus quos habet ad^(c) plura, ut per respectum ad suppositum et ad materiam et ad operationem. Et ideo secundum diversas rationes et modos considerandi accipit^(d) ab intellectu diversa nomina. Nam secundum se considerata dicitur quaedam essentia, sicut et materia quaedam essentia dicitur, per comparisonem vero ad materiam dicitur actus et^(e) forma, per comparisonem vero ad totum dicitur pars eius formalis, per considerationem autem ad opus dicitur potentia seu natura. Secundum enim Aristotelem, II *Physicorum* suorum^(f), natura est^(g) principium operationis intrinsecum seu naturale et consequenter^(h) dicitur esse vis insita rebus ex similibus similia procreans. Et secundum Avicennam, libro *Physicorum* suorum⁽ⁱ⁾, natura quam definit Aristoteles est tota forma rei aut pars formae. Et etiam ipse Aristoteles dividit^(j) naturam in formam rei et materiam. Nec miretur aliquis quod formam per comparisonem ad opus dicimus esse potentiam; quia etiam posito quod potentia sit accidens aut saltem aliquid secundum essentiam solum differens a substantia animae, oportet adhuc dicere quod varias rationes sortiatur. Erit enim necessario eius essentia aliqua forma seu aliquid formale vel materiale, erit etiam aliquid sui suppositi, sive pars sive accidens sive^(l) tota es-

(^a) B⁷ *distinctum*. (^b) B⁷ om. (^c) Ex *a*. (^d) B⁷ *accepit*.
 (^e) Add. interl. (^f) B⁷ om. (^g) Al. m. mg. (^h) Ita B⁷, V *communiter natura*. (ⁱ) B⁷ *seu... seu... seu*, V *seu... sive... seu*.

(^l) Cfr. cap. 1, 192 b 21 sqq. (²) Cfr. *Sufficientia*, I, 6 (f. 17 rasqq.).
 (³) Cfr. *Phys.*, II, 1 per totum, 193 a 9 sqq.; II, 2, 194 a 12 sqq.; *Metaph.*, V, 4, 1014 b 26 sqq.; VII, 7 per totum, 1032 a 12 sqq.

sentia. Et praeter istas rationes in respectu ad opus habebit rationem potentiae, quamvis ratio potentiae non dicat solum respectum ad opus, sed dicit quandam naturam et hoc^(a) ut alicuius suppositi cum ordine et respectu ad actum et ad obiectum. Et ex hoc est quod videtur esse quiddam^(b) medium inter suppositum et actum et quiddam consequens suppositum quasi aliquid in eo fundatum. Et propter hoc quidam imaginantur ipsam^(c) tanquam in quodam originali fluxu medio inter substantiam et actum.

Sciendum est etiam tertio quod quamvis secundum praedicta potentiae sint partes animae, nihilominus tamen nomine earum nominatur tota substantia animae, specialiter vero ab ultima quae nobilior est et actualior, cuiusmodi sunt intellectus et voluntas. Sic enim est consuetum^(d) quod ab ultima differentia seu natura formali accipitur nomen totius formae et totius entis, quia quodam modo ipsa est tota forma et aliae quasi partes ipsius et instrumenta. Specialiter autem in anima est hoc consuetum, cum nominatur per respectum^(e) ad suos actus, ut in quantum videns, dicatur ipse visus et in quantum intelligens, intellectus et consimilia propter multam eius simplicitatem qua tota adest cuilibet suo actui et propter intentionis^(f) unitatem quae est quasi radix omnium actuum. Et propter hoc, ut credo, dictum est a sanctis aliquibus quod anima erat intellectus et visus, nisi forte alicui^(g) dicendum videatur quod ad litteram dicere voluerunt^(h) quod omnes potentiae essent secundum essentiam simpliciter idem⁽ⁱ⁾. Nihilominus tamen secundum primam acceptationem convenienter dicere potuit Augustinus⁽¹⁾ quod essent una vita et una essentia et quod solis^(k) respectibus distinguerentur et cum hoc quod essent partes animae, ut in responsione^(l) argumentorum plenius patebit.

Summa igitur responsionis secundum istum modum dicendi est quod sunt partes animae constitutivae, dicentes principaliter aliquam naturam formalem et^(m) comprehendentes aliquo

(a) B⁷ om. (b) B⁷ quoddam; idem subinde. (c) B⁷ om. (d) Ex conuetum. (e) B⁷ ipsum. (f) Ita B⁷, V intensionis. (g) B⁷ aliquibus; B⁷ om. dicendum. (h) B⁷ voluerint. (i) B⁷ simplex et eadem pro simpliciter idem. (k) B⁷ om. convenienter... solis; B⁷ relationis pro respectibus. (l) B⁷ responsionibus. (m) B⁷ om.

(1) Cfr. *De Trin.*, X, 10, 11 (PL 42, 980sq.).

modo in sui ratione materiam, sed dictae potentiae, prout cum his^(a) dicunt relationem ad actum et ad obiectum, et sic quod^(b) sunt partim idem cum substantia et essentia animae, partim diversa, non per hoc quod aliquid reale addant ultra substantiam animae, sed quia non dicunt totam substantiam animae. Hic est enim modus quo pars dicitur differre a suo toto. Si quis vero ex his vellet inferre quod qua ratione ex diversis formis potentiarum integratur una totalis forma animae, eadem ratione ex eis integratur una totalis potentia: dicendum quod si actiones diversarum partium eiusdem totius sic concurrerent in unam actionem constituendam sicut ipsae partes concurrunt ad unum totum constituendum, tunc qua ratione integrant unam totalem rationem entis, integrarent rationem unius principii activi. Quod quia non est sic, ideo non sequitur quod sic integrent unam rationem potentiae sicut integrant unum ens. Potentia enim dicitur per respectum ad agere, forma vero vel essentia per respectum ad esse; actum, si tota congeries actionum sumatur pro una plena actione, tunc et totum collegium potentiarum sumetur pro uno pleno posse, iuxta quod et communiter dicitur quod integrant unum totum virtuale seu potestativum. Et certe; etiam in Deo-Patre potentia generativa et spirativa habent idem esse et eandem essentiam, sed non eandem productionem. Potest etiam dici quod sicut una potentia plenius et perfectius esse habet ex concursu alterius potentiae in eadem materia et supposito: sic et plenius ac perfectius posse et agere. Unde voluntas non potest exire in actum volendi sine intellectiva nec intellectiva in actum pleni et liberi et alti et moderati iudicii, nisi per radicalem coassistentiam voluntatis sit ad altam et liberam personalitatem et intellectualitatem sublimata et corroborata. Unde nec divina intelligentia posset in plenam productionem summi Verbi, nisi intra se per identitatem omnimodam haberet plenitudinem summi et liberi velle, immo nec aliter esset summum et summe liberum intelligere. Et idem est de divino velle respectu productionis Spiritus Sancti et respectu ipsiusmet summi velle^(c).

^(a) B⁷ om. c. h.
his vellet... velle.

^(b) B⁷ expungit.

^(c) B⁷ om. Si quis vero ex

[Solutio Obiectorum]

Ad argumenta igitur respondendum.

Ad primum igitur^(a) dicendum quod posito quod^(b) in definitione potentialium intret accidens, adhuc non sequitur quod sint accidentia. Potest enim esse quod nomen potentiae aggreget^(c) in se rationem essentiae ipsarum potentialium et ultra hoc rationem alicuius accidentis, utpote rationem respectus alicuius, sicut hoc nomen « res alba », posito quod essent unum nomen. Verum est tamen quod definitio illa aggregans^(d) in se definitionem essentiae potentialium et accidentalis respectus^(e) improprie diceretur esse una definitio, pro eo quod ex subiecto et accidente non fit unum definibile. Si cui autem hoc non placet, pro eo quod essentia potentiae non videtur sibi aliquo modo intelligibilis^(f) sine respectu ad actum et ad obiectum: potest dici quod quaedam sunt relationes accidentales substantiis seu rebus substantialibus, quaedam vero substantiales, ut illas dicamus relationes accidentales substantiis quae non fundantur immediate super aliquod substantiale, sed super aliquod accidens, illas vero substantiales quae immediate fundantur^(g) super aliquod substantiale^(h). Et hoc⁽ⁱ⁾ quidem secundum illos posset dici quibus non videtur quod relatio aliquid reale addat ad illud super quod immediate fundatur, sed solum dicit eiusdem alteram rationem realem, realem vero pro tanto, quia vere est in re talis^(k) ratio relationis et non solum in intellectu, non tamen alteram realiter, hoc est, quod sit altera res vel essentia, sed solum altera ratio in re per omnimodam indifferentiam comprehensa^(l). Visum autem fuit hoc illis, quia nullum eorum quibus relatio inest^(m) per se et immediate potest intelligi sine ea nec definiri sine⁽ⁿ⁾ altero extrinseco eius^(o); sicut patet de actione et passione quae non possunt intelligi vel definiri sine^(p) respectu ad agens et patiens; et sicut patet de materia et forma quae non sunt intelligibilia sine mutuo respectu; et sicut patet de parte substantiali et toto suo et de accidente et subiecto suo quod non potest in-

(a) B⁷ om. (b) Al. m. mg. p. q. (c) B⁷ *ageret.* (d) Al. m. ex *aggregan.* (e) B¹ *potentiae essentiarum et accidentalis respectu* pro e. p. e. a. r. (f) B⁷ *intellectualis*; B⁷ om. *sine respectu.* (g) Ita B⁷, V *fundatur.* (h) B⁷ om. *sed... substantiale.* (i) Al. m. mg. (k) B⁷ *tali.* (l) B⁷ *comprehensam.* (m) In ras. (n) Al. m. mg. (o) Add. interl. al. m. (p) B⁶ om. *altero... sine.*

telligi nec definiri sine suo ^(a) subiecto, etiam secundum Aristotelem ⁽¹⁾; et sicut patet de similitudine seu impressione omnis agentis, de qua, quantumcunque simplici, oportet dici, ad minus secundum istos, quod sit qualitas et actio et passio, quia secundum Aristotelem ⁽²⁾ idem est agere et pati, movere et moveri, et quod sua essentia sit agentis similitudo, alias ^(b) solum assimiletur ei per aliquod accidens ei inhaerens. Idem videtur de omni essentia creata quae, quantumcunque simplex, habet respectum ad Deum, ut est principium eius efficiens et ut eius exemplar et ut eius finis, sine quibus nulla essentia creata est intelligibilis, saltem hoc modo quo praedicti respectus possint dici ei accidentales. Idem patet de omni habitu et actu ^(c) intellectus et appetitus; impossibile enim videtur essentiam scientiae habitualis vel actualis intelligere vel definire sine relatione ad proprium obiectum. Visum etiam fuit eis quod si relatio dicit aliquid per se reale, necessario habebit causam per se sui fieri et suae entitatis; omne enim ens seu omnis entitas, quantumcunque modicum ^(d) ponens entitatis, quae aliquando non fuit et postea est, necessario est facta et necessario oportet dicere quod exiverit in esse ab aliquo efficiente per se et non per accidens, relationes autem non possunt fieri nisi solum per hoc quod fit aliqua essentia in qua fundantur. Si etiam aliquid per se adderet, tunc eius essentia vere erit in subiecto sicut cetera accidentia, et ita praeter suam essentiam habebit veram rationem inhaerentiae ad subiectum sicut et cetera accidentia. Et ita inhaerentia eius est altera relatio secundum rem ab ipsa. Et tunc ipsa eius inhaerentia, cum dicat quandam essentiam realiter differentem a suo subiecto et a relatione quae per eam inhaerebat, habebit et ipsa ^(e) aliam realem inhaerentiam per quam inhaerebit ^(f) suo subiecto, et sic in infinitum, nisi stetur in prima. Si etiam addit quandam essentiam, illa essentia, in quantum essentia, dicit quid absolutum sicut et ceterae essentiae accidentales, et eius introductio in subiecto semper erit vera alteratio et educetur vere de potentia materiae, et secundum illos qui volunt semina-

(a) Sequitur ras. (b) B⁷ et modo. (c) B⁷ actus. (d) B⁷ modicum; entitatis ex entitas quod B⁷ om. (e) B⁷ om. e. i. (f) Al. m. ex haerebit.

(1) Cfr. *Anal. post.*, I, 22, 83 a 24 sqq.; *Metaph.*, IV, 4, 1007 a 31 sqq.; V, 30, 1025 a 14 sqq. (2) Cfr. *Phys.*, III, 5 per totum, 202 a 13 sqq.; *Metaph.*, XI, 9, 1066 a 27 sqq.

rium formarum esse in materia habebit ibi suum seminarium, poterit etiam Deus eam separare ab his in quibus fundatur et eam per se sine eis facere sicut et cetera accidentia quae realiter addunt aliquid super sua substantia. Haec igitur ideo recitavi, ne aliquo modo potentiae accidentia videantur. Aut enim respectus quem potentia, in quantum potentia, dicit non cadit proprie in definitione essentiae ipsius potentiae, aut si omnino est ei ^(a) essentialis, non addit reale aliquid super ipsam. Hoc enim idem oportet eos dicere, etiam posito quod potentia sit aliqua accidentalis qualitas; eodem enim ^(b) modo erit tunc ^(c) relatio aliud et in alio genere ab ipsa qualitate.

Quod autem superadditur quia tunc erit idem per se in diversis praedicamentis: secundum primum modum quidem non oportet. Illi vero qui secundum posuerunt dixerunt ad hoc quod idem secundum eandem rationem ^(d) non potest esse in diversis praedicamentis, sed secundum diversas bene potest; sicut secundum Aristotelem dicentem ⁽¹⁾ quod idem est secundum rem agere et pati idem secundum rem erit in praedicamento actionis et passionis. Dicunt enim isti quod diversitas praedicamentorum omnium non est sumpta ex diversitate reali sive essentiali ^(e), sed ex diversitate rationum. Quae tamen ^(f) rationes sunt in re realiter per indifferentiam realem comprehensae ac per hoc vere reales, et pro tanto ^(g) praedicamenta dicuntur vere res et primae intentiones et non solum ^(h) secundae intentiones, sicut est ratio universalitatis. Et sic etiam dicunt quod idem potest habere ⁽ⁱ⁾ diversas definitiones, cum definitio non sit aliud quam ratio rei. Nec tamen propter hoc sequetur quod habeat diversas essentias, nisi quaelibet illarum definitionum diceret totam rationem illius essentiae, aut nisi quaelibet illarum rationum esset ita determinata ad actum et ita ex se ^(k) sufficienter specificata quod per se posset poni in actu absque hoc quod non exigeret comprehensionem illius alterius ^(l) rationis intra se per indifferentiam, sicut sunt duae differentiae specificae aut quaelibet formae ^(m) essentialiter et realiter diversae.

^(a) B⁷ *eis*; sequitur ras. ^(b) B⁷ om. ^(c) B⁷ om. ^(d) B⁷ *acceptionem*.
^(e) B⁷ om. s. e. ^(f) B⁷ om. ^(g) B⁷ *per hoc* pro *p. t.*
^(h) B⁷ om. ⁽ⁱ⁾ Sequitur ras. ^(k) B⁷ om. e. s. ^(l) B⁷ om.
^(m) B⁷ *forma*.

(1) Cfr. notam praecedentem.

Alias enim ^(a) una simplicissima essentia, sicut est unius principii simplicissimi, potest habere plures rationes generales quarum nulla sine altera potest poni in actu, quoniam ^(b) sunt tales quod una de se sine altera non dicit aliquid ponibile in actu. De relatione tamen dicunt quod ipsa semper est pars definitionis seu rationis illius super quod immediate fundatur, ut relatio ad obiectum scibile est ^(c) pars definitionis scientiae, et relatio ad agens et patiens est pars definitionis actionis et passionis, et propter hoc non possunt intelligi sine ^(d) relatione, quia est pars rationis eorum. Nec tamen est inconueniens secundum eos quod idem secundum eandem rationem sit in talibus ^(e) diversis praedicamentis seu quod in una definitione ponatur aliquid de talibus diversis praedicamentis ^(f). Inconueniens enim esset, si utrumque praedicamentorum ^(g) diceret aliquam essentiam vel rationem absolutam. Quod non facit relatio, sed potius secundum eos dicit respectum per quem cetera super quibus ipsa fundatur sunt ^(h) respectiva, in tantum quod illa super quibus immediate fundatur non possunt dici mere et proprie absoluta. Unde hoc est praedicamentum quod singulariter debet dici entis et non ens, non enim proprie dicit quid, sed solum ad aliquid. Unde et isti dicunt quod omne extremum relationis, etiam in quantum extremum, dicit aliquid praeter ipsam relationem, illud videlicet quod per se et immediate per illum respectum refertur; ut pater, in quantum est extremum paternitatis, dicit suppositum paternitatis, non ut est absolute in se existens, sed ut est per paternitatem in ⁽ⁱ⁾ aliud extremum relatum, et eodem modo filius, et sic de aliis. Si enim secundum eos extremum, in quantum extremum, non diceret aliud ^(k) ab ^(l) ipsa relatione: tunc ipsa relatio esset vere per omnimodam indifferentiam ^(m) sua extrema, in quantum sunt sua extrema.

Quod autem subiungitur de verbo Augustini infra cum aliis suis auctoritatibus tangetur.

Accipiat igitur quicumque quodlibet horum voluerit ⁽ⁿ⁾, tantum propter hoc potentiam animae accidens esse non dicat.

Ad secundum dicendum quod potentiae secundum veritatem suae essentiae et secundum rationem qua dicuntur

^(a) B⁷ *At in pro A. e.* ^(b) B⁷ *et quando.* ^(c) B⁷ *om.* ^(d) B⁷ *in.*
^(e) Sequitur ras. ^(f) B⁷ *om. seu... praedicamentis.* ^(g) Sequitur ras.
^(h) B⁷ *om. super... sunt.* ⁽ⁱ⁾ B⁷ *om.* ^(k) Ex alid. B⁷ *om.* ^(l) Sequitur ras.
^(m) Ita B⁷, V *differentiam.* ⁽ⁿ⁾ B⁷ *om.; B⁷ tamen pro tantum.*

partes essentielles intranscunt vere definitionem animae, unde non potest intelligi sine eis; secundum vero rationem qua dicuntur potentiae cadit anima in earum definitione. Quod non est nisi propter varium modum considerandi ipsas potentias. Sicut etiam videmus quod nulla pars, in quantum pars, potest definiri nisi per totum, cum sint correlativa, et tamen id quod est pars potest, quamvis forte non possit pleno intellectu, ut forma et materia non videntur pleno intellectu intelligi posse sine ente cuius sunt, quoniam quando ^(a) intelliguntur sine ente cuius sunt, non intelliguntur ^(b) secundum omnem rationem sibi essentialem. Et tamen sciendum quod cum ^(c) definitio proprie non sit nisi universalis et de ^(d) universali, quod partes animae, prout sumuntur ut particulares et individuatae, non cadunt in eius definitione universalis, sed solum ut sunt universaliter sumptae; ipsae tamen ut individuatae sunt priores naturaliter tota ^(e) substantia animae ut individuata tanquam partes eius constitutivae. Non dico tamen quod sint priores in essendo, etiam ^(f) naturaliter, sed secundum intellectum et secundum suas quidditates, hoc enim sufficit ad propositum.

Ad tertium dicendum quod hoc non est verum nisi ^(g) secundum rationem potentiae, prout includit in se respectum tam ad suppositum quam ad actum. — Quod autem dicitur quod omnis potentia necessario intelligitur esse potentia aliquius substantiae: verum est de completo suo intellectu. Potest tamen intelligi ^(h) sine hoc respectu; sicut forma necessario intelligitur esse pars entis, et ⁽ⁱ⁾ tamen potest intelligi sine hoc respectu. — Quod autem dicitur quod necesse est substantiam prius esse completissimam quam habeat potentias completas: verum est quod oportet eam esse completissimam ad hoc quod habeat potentias completas ^(k), sed non oportet quod prius nec secundum rem nec secundum intellectum. Sciendum tamen quod aliud est intelligere potentiam per se, aliud substantiam habere potentiam; primum enim potest fieri non intelligendo totam animam, secundum vero non. — Et quod dicitur quod unumquodque, sicut se habet ad actualitatem ^(l) essentiae, sic se habet per consequens ad virtutem operandi, verum est. Sed haec ^(m) non est conse-

(a) V B⁷ add. *non*. (b) Al. m. mg. *sine... intelliguntur*. (c) B⁷ om.
 (d) Add. interl. al. m. (e) Ex *totaliter*. (f) B⁷ *et*. (g) B⁷ om.
 (h) *t. i. ex i. t.* (i) B⁷ om. (k) B⁷ om. *ad hoc... completas*. (l) B⁷
actum. (m) Ita B⁷, V *hic*.

quentia realis, sed solum secundum modum intelligendi. — Quod autem dicitur quod prius ^(a) est intelligere aliquid in se quam in relatione ad alia: non est verum de illis in ^(b) quorum intellectu et definitione implicatur relatio secundum eos qui ponunt quod relatio nihil addat reale super illud in quo fundatur immediate. Sic autem est dicendum de anima, quia et ^(c) in quantum est forma et in quantum talis forma, scilicet vivens, intellectualis et libera, includitur in eius ratione relatio ad corpus et ad obiectum suum, quod est totum ens etiam secundum varios modos. Quamvis etiam prius sit intelligere aliquid absolute quam in relatione ad aliud ^(d), non tamen propter hoc sequitur quod absolutum et relatum differant realiter. Nec propter hoc sequitur quod prius sit secundum rem ipsum absolutum quam ipsummet relatum seu quam sua relatio; non enim ex modo intelligendi nostro potest concludi omnino idem modus a parte rei.

Ad quartum consimiliter dicendum quod non sequuntur animam consequentia ^(e) reali, sed secundum intellectum aliquo modo eam praecedunt, aliquo modo sequuntur.

Ad quintum dicendum ^(f) quod proprie non demonstratur forma substantialis de sua materia vel suo supposito nisi per suos effectus, nisi forte hoc fiat per causam efficientem vel per causam finalem aut forte materialem. Sed impossibile est quod hoc fiat per causam formalem aut causam aliam a materia intrinsecam rei. Potest tamen bene fieri syllogismus aliquis, ut quod per definitionem formae generaliter praedicatam de omni habente eam concludatur specialiter ^(g) de suo supposito nomen sui definiti aut ipsa definitio. Nec aliter potest fieri de potentiis.

Ad sextum dicendum quod non est necessarium quod effectus semper assimiletur suae causae assimilatione ^(h) univoca, sed sufficit quod analogica. Alias nullum accidens poterit oriri a substantia nec aliquod creatum a Deo; quin potius omnis effectus secundum essentiam et esse immediate et ⁽ⁱ⁾ totaliter exiens a suo efficienti nunquam est ei ^(k) similis nisi secundum analogiam et ita nunquam in eodem genere proprie, nisi forte per quasdam reductiones longinquas de quibus non curo.

^(a) B⁷ plus. ^(b) B⁷ om. ^(c) Add. interl. ^(d) Ita B⁷, V alius.
^(e) Ex consequentiam. ^(f) B⁷ om. ^(g) B⁷ substantialiter.
^(h) B⁷ similitudine. ⁽ⁱ⁾ Ita B⁷, V om. ^(k) Ex eis; B⁷ simile pro
 similis.

Ad septimum dicendum quod non est simile de operationibus rerum corporalium ^(a) et de operationibus istarum potentiarum quas communi nomine vocamus apprehendere et appetere ^(b); illae enim ^(c) sunt extra agens, istae vero intra potentias. Sed quodam modo sicut se habet forma substantialis corporum ad proprias passiones ^(d) quae ex eadem ^(e) in eodem corpore resultant: sic suo modo se habent actus intrinseci istarum potentiarum ad motiones seu impulsus motivos ^(f) animae per quos fiunt operationes extra ipsam. Qualitates enim ^(g) activae corporum sunt sicut quidam impulsus et motiones eorum ad ^(h) agendum aliquid exterius a ⁽ⁱ⁾ forma substantiali resultantes. Licet enim actus potentiarum praedicti sint accidentales animae: multas tamen habent proprietates nobiles formarum substantialium. Si autem daretur mihi aliqua forma substantialis quae intra se operaretur aliquam operationem nobilem, sicut est in proposito: tunc credo quod operaretur eam per potentiam sibi substantialem.

Ad octavum dicendum quod non credo quod essentia se habeat ad suum esse sicut potentia susceptiva ad actum quem suscipit propter multa inconvenientia quae ad hoc sequi videntur. Et tamen posito quod ita ^(k) esset, non est inconveniens quod una et eadem essentia sit susceptibilis diversorum actuum, sicut videmus de una essentia materiae et etiam de qualibet potentia. Diversae enim rationes potentiarum susceptivarum in una simplici essentia fundari possunt, sicut alibi est ostensum.

Ad nonum dicendum quod etiam posito quod esse sit aliud ab essentia, nullo tamen modo potest poni quod sit actus solus qui dicitur operatio nec aliquo modo poterit poni exire ab essentia quod per hoc impediatur operationis exitus ab eodem. Alias nec potentia nec habitus poterunt esse per se principium operandi, quia et ipsa essentia potentiae aliquod esse habebit in suo supposito, et omnis habitus dat actum informationis seu tale esse suo subiecto. Et hoc dico secundum positionem communem quae dicit quod esse sit aliud ab essentia. Si enim non esset aliud, argumentum in nullo cogeret. Et tunc necesse est dicere ad primam propositionem, prout credo, quod nullum simplex creatum potest esse principium duorum actuum genere diversorum ^(l), ita

(a) B⁷ *naturalium*. (b) Al. m. mg. e. a. (c) B⁷ *vero*. (d) B⁷ *ad quasdam passiones et proprietates pro a. p. p.* (e) B⁷ om. e. e. (f) Ita B⁷, V *motivarum*. (g) B⁷ *vero*. (h) Add. interl. al. m. (i) Add. interl. al. m. (k) Ex *ista*. (l) B⁷ om.

quod respectu utriusque sit proprie principium effectivum aut ita quod uterque actus posset dici operatio seu actus secundus. Cui autem hoc non sufficit quaerat aliam viam.

Ad decimum dicendum quod prima propositio est falsa etiam secundum multos philosophantes; non enim per aliam potentiam subiectum suscipit sua accidentia quam per potentiam ^(a) materiae. Credo autem cum ^(b) multis quod impossibile est quod potentiae seu potentialitates materiae sint diversae formae seu diversae essentiae realiter in essentia materiae ^(c) radicatae et ab ea originaliter resultantes. — Quod autem ad hoc pro ratione affertur non est verum, si li potentia supponat pro alio ente quam le actus; supponendo tamen pro eodem nihil ad propositum, et sic est verum. Idem enim est ens quod nunc est in actu et quod prius ^(d) fuit in potentia et eiusdem generis, immo idem specie et numero, ut idem ignis qui nunc est prius fuit in potentia et eadem albedo. Si autem aliquis omnino velit quod potentia susceptiva accidentis constituat idem genus cum ipso accidente sicut materia cum ^(e) sua forma substantiali, sicut et qui praedictam positionem dicit vere sentire videtur ^(f): tunc accidentia habent quasi quandam aliam materiam a materia sui subiecti, et omne accidens erit compositum ex potentia et actu sicut et omne completum ens. — Quod autem secundo additur de *V Physicorum*: sciendum quod non est aliud posse hoc modo ^(g), quod aliam realem essentiam dicat, sed quia dicit alteram rationem potentialitatis et respectus per indifferentiam in eadem essentia materiae comprehensam. Rationes enim potentialiarum quae sunt in materia tales sunt quod non dicunt aliquid per se ponibile in actu sine essentia materiae, et eo solo quod ipsa ponitur in actu vel destruitur illae ponuntur vel destruuntur, et ideo possunt esse sibi substantiales et in ea per omnimodam indifferentiam comprehendi. Si adhuc ^(h) autem dicatur quod quot modis dicitur actus, tot modis dicitur potentia: verum est, sed tamen non oportet quod secundum eandem realem diversitatem. Alias ⁽ⁱ⁾ secundum diversitatem formarum in eadem existentium sequeretur diversitas materiarum. Quando enim dicitur quod quot modis dicitur unum correlativorum, et reliquum: non est verum nisi secundum pluralitatem rationum

^(a) Ita B⁷, V *potentia*. ^(b) Sequitur ras. ^(c) Ex *nostrae*.
^(d) In ras. ^(e) Al. m. mg., del. *et*. ^(f) B⁷ add. *quod*. ^(g) B⁷ add. *quam*.
^(h) Al. m. mg. ⁽ⁱ⁾ B⁷ *Vel*.

realium, non secundum pluralitatem essentialem. Alias secundum quod plures essent mihi similes in humanitate vel aliqua qualitate: sic ^(a) in me oporteret ponere diversas essentias per quas eis assimilarer ^(b), aut secundum quod plures filii, oporteret quod sic et plures patres. Et tamen sufficiunt rationes plurium respectum ^(c) in eodem fundatae seu sub differentia qualem exigit relatio seu sub omnimoda indifferentia. Cavendum tamen hic quod faciens hanc rationem hic et in multis rationibus videtur innuere quod omnes potentiae animae sint simpliciter ^(d) passivae; nam per hoc nititur variis viis probare quod omnes potentiae animae sunt accidentia, quia quicquid sit de aliis potentiis, dicere quod liberum arbitrium, in quantum liberum, non sit potentia activa est haereticum ^(e) et totius nostrae fidei destructivum, sicut suo loco, patebit.

Ad undecimum dicendum quod ad minus liberum arbitrium, in quantum liberum, non est potentia passiva, nec de aliis concedi oportet quod sic sint passivae quod nihil aliud dicant nisi quandam potentiam materialem. Si vero aliquo modo sunt activae — quod a plerisque omnino non negatur —, argumentum non cogit.

Ad duodecimum dicendum quod Aristoteles non sumit ibi sub nomine naturalis potentiae qualitates activas, quia illae sunt in tertia specie secundum eum ⁽¹⁾, nec ^(f) habitus animae operantes, quia illi in prima ⁽²⁾, quamquam ab eo in *Ethica* ⁽³⁾ potentiae appellantur, unde diversas artes appellat ⁽⁴⁾ diversas potentias, sicut et alios habitus vocat virtutes, quod est nomen potentiae perfectae ⁽⁵⁾, nec potentias passivas ^(g) remotas, sicut est potentia materiae ^(h) indisposita per formas. Sed nomine potentiae accipit ibi potentiam materiae ⁽ⁱ⁾ ut per dispositiones accidentales dispositam seu ipsas dispositiones, sicut patet de duritia et molitie aut de naturali dispositione ad possendum vel impossendum ^(k), currendum vel pugnandum, quia ars vel habitus per exercitium talium actuum acquisitus secundum eum est

^(a) B⁷ *sicut*. ^(b) B⁷ *assimilaret*. ^(c) B⁷ add. *mihi*. ^(d) B⁷ om.
^(e) V *haereticum*. ^(f) B⁷ *ut*. ^(g) B⁷ om. ^(h) B⁷ add. *omnino*.
⁽ⁱ⁾ B⁷ om. ^(k) B⁷ *potendum vel impotendum* pro *p. v. p.*

⁽¹⁾ Cfr. *Cat.*, cap. 8, 9a 28sqq. ⁽²⁾ Cfr. l. c., 8b 25sqq. ⁽³⁾ Cfr. lib. II, 3, 1105b 23sqq. ⁽⁴⁾ Cfr. *Topic.*, I, 3, 101b 6; *Metaph.*, IX, 2, 1046b 1 sqq.; *Eth.*, VII, 13, 1153a 25. ⁽⁵⁾ Cfr. *Eth.*, II, 6, 1106b 36sqq.; II, 4, 1106a 1sqq.

in prima specie. Et tamen posito quod hoc Aristoteles voluisset de potentiis animae, non est ipse nobis deus seu auctoritas, ut ei credere teneamur. Quod autem pro naturali et accidentali dispositione potentiae sumpserit ibi nomen naturalis potentiae patet; quia naturalem impotentiam sibi contrariam ponit in eadem specie qualitatis. Constat autem omnibus quod potentia quae dicitur intellectus vel voluntas non habet contrarium et multo minus habet tale contrarium quod sit in eadem specie cum ipsis vel quod ^(a) sit naturalis impotentia ^(b).

Ad decimum tertium dicendum quod si et in formis substantialibus posset contingere quod certum est contingere in accidentalibus, quod scilicet possent intendi et remitti, sicut et quosdam vidi et audiui concedentes: non magnam difficultatem pateremur in exponendis praedictis verbis Augustini. Non tamen propter hoc illud quod de talibus formis ^(c) adveniret et recederet diceretur proprie accidens. Nec Augustinus dicit hoc, immo potius innuit contrarium in eo quod ait: « et si hoc accidens dici placet », quasi dicere videatur quod in hoc non est completa tota ratio accidentis. Non enim dicimus quod gradus intensionis formalis qui advenit albedini seu colori, quando intenduntur, et qui recedit, quando remittuntur, sit eis proprie accidentalis, cum participet eandem speciem cum eis, nec per adventum et recessum ^(d) eis alicuius accidentalis possent dici proprie intendi vel remitti. Et tamen pro tanto potest dici eis accidentalis ^(e), quia advenit et recedit ipsis existentibus, sed tamen non existentibus ^(f) aequè perfectis in sua specie, quia si hoc esset, simpliciter esset accidens. Si etiam adventus et recessus, re ^(g) cui advenerit ^(h) non ⁽ⁱ⁾ recedente, esset simpliciter ratio accidentis ^(k): tunc nulla forma posset dici substantialis suae materiae. Unde satis videtur quod omne quod facit ad substantiale complementum alicuius possit dici substantiale illi, et tamen pro tanto accidentale, licet improprie, in quantum potest, eo qualitercunque manente, advenire et recedere. Si autem hoc verum esse non potest et maxime in spiritualibus substantiis, tunc oportebit dicere quod vitam animae dicit Augustinus intendi et remitti per adventum et recessum vitae accidentalis, qualis est in habitibus ^(l) eius

^(a) Al. m. mg. ^(b) B⁷ om. *Quod autem pro naturali... impotentia.*
^(c) Ita B⁷, V om. ^(d) B⁷ recessus. ^(e) B⁷ om. *possent... accidentalis.*
^(f) B⁷ om. *sed... existentibus.* ^(g) B⁷ rei. ^(h) Ita B⁷, V *adveniunt.*
⁽ⁱ⁾ Al. m. mg., B⁷ om. ^(k) B⁷ non acceptis pro r. a. ^(l) B⁷ habitus.

et actibus; sicut dicimus quod hoc est minus vel magis ens, quando est magis vel minus completum etiam in entitate seu complemento accidentali.

Ad decimum quartum dicendum quod potentiae sensitivae in animalibus dicendae sunt substantiales secundum praedicta. — Et ideo dicendum ad id quod primo contra hoc affertur quod^(a) quamdiu organum potentiae non laeditur quantum ad dispositionem substantialem quam exigit in eo talis potentia, aequaliter informatur ab ipsa potentia. Nec tamen propter hoc sequitur quod dispositiones accidentales in eo sint tunc semper uniformes, sed solum illae quae inseparabiliter sequuntur informationem organi a tali potentia. Si autem organum laeditur seu laedi potest quantum ad substantiales dispositiones^(b) suas, difficile est videre quomodo non aliquid de substantia potentiae minuatur. Et quamquam hoc concederetur in brutis, non tamen^(c) propter hoc oportet concedi in nobis, quia nostrae non ita dependent a corpore, unde et sunt incorruptibiles, sed^(d) illae corrumpuntur corrupto corpore. Et sive^(e) in his sive in illis concederetur, non propter hoc sequitur quod essent accidentia secundum illos qui in substantialibus ponunt magis et minus. — Et propter hoc patet ad illud quod secundo contra hoc affertur. — Ad illud vero quod tertio dicitur dicendum quod non est verum quod omne quod innascitur et corrumpitur substantia manente sit accidens. Alioquin multa organa et partes corporum animalium et etiam corporis nostri essent accidentales corporibus eorum et nostro. An autem in brutis potentiae informantes talia organa, pro quanto informant ea, oriantur et educantur cum eis difficile est scire. Quid autem mihi videatur propter prolixitatem et quia alibi magis habet locum, ad praesens omitto. Non tamen propter hoc sequitur quod idem esset in nobis, quia potentiae sensitivae in nobis non educuntur de corpore nec de partibus corporis; si autem educerentur, idem esset penitus sentiendum de nostris sensitivis et animalium.

Ad decimum quintum dicendum quod ex verbis Dionysii non videtur posse trahi quod virtus, prout est nomen potentiae, differat realiter a substantia spirituali, quia sufficit ad suum propositum quod differant secundum rationem solum vel sicut pars et totum. Introducit enim praedicta

(a) B⁷ om. (b) Al. m. ex *dispositione*. (c) Ita B⁷, V om.
 (d) B⁷ *sicut et*; sequitur ras. (e) Al. m.

verba ad ostendendum quod omnes caelestes ^(a) spiritus convenienter ^(b) denominari possunt nomine virtutum, quamvis hoc nomen secundum aliam rationem praedicti nominis specialiter approprietur secundum eum ⁽¹⁾ medio ordini mediae hierarchiae, quia omnibus inest ratio virtutis sicut et ratio substantiae et operationis. Si ^(c) autem aliquis vim facit in nominibus, attendat quod improprie dicitur quod dividantur in substantiam et operationem. Et etiam posset aliquis tali dicere, quantum est de vi nominum, quod virtus ibi stare potest pro habitu, quia et habitus virtutis omnibus convenienter inest sicut operatio, licet ^(d) non aequaliter.

Ad decimum sextum dicendum ^(e) quod licet aliqui in isto argumento fortiter innitantur, hoc solum evidenter evacuat rationem ipsorum, quia essentia ipsarum potentiarum oportet necessario quod habeat aliquod esse. Et non potest dici quod eius esse substantiale vel inseparabile sint operationes potentiarum vel habitus. Et ideo si praedicta ratio bene concludit, oportebit eos dicere quod praeter essentiam potentiarum sint ibi aliae essentiae quarum essentiarum ^(f) habitus seu operationes sint esse seu actus essendi. Et essentias quidem alias non est dare, nec habitus et operationes potentiarum aut aliquos alios habitus seu actus ^(g) est possibile eis dare pro actu essendi. — Illud etiam super quo haec ratio fundat se secundum multorum sapientum iudicium est falsum, scilicet, quod essentia sit potentia susceptiva sui esse, et quod omnes potentiae rationalis naturae ^(h) sint simpliciter passivae; quia tunc et liberum arbitrium, in quantum liberum, esset totaliter potentia passiva. — Quod ergo dicit in minori quod potentiae intellectuales non sunt determinatae ad certum actum, cum habeant totum ens pro obiecto: si loquatur de actu accidentali qui est actus vel operatio, sic est verum. De tali autem actu non est verum quod essentia determinati generis necessario habeat actum determinati generis, quia tunc essentia materiae quae est determinati generis aut cuiusque substantiae non posset in se habere accidentia diversorum generum. Si vero loquatur de actu substantiali, sicuti est esse substantiale, sic non est verum. Intellectus enim habet esse intellectuale et non

(^a) Al. m. mg., del. *caeles.* (^b) Ita B⁷, V om. (^c) Ex *Sicut.*
 (^d) B⁷ add. *operatio.* (^e) Al. m. mg. (^f) B⁷ om. (^g) B⁷ *potentia-*
rum nec pro sint... actus. (^h) In ras.

(1) Cfr. Pseudo-Dionys., *De cael. hier.*, cap. 8, § 1 (PG 3, 238 sq.).

corporale, quamvis habeat corpus pro obiecto, et habet esse creatum, non increatum ^(a), quamvis habeat ens increatum pro obiecto. Essentia autem determinatae speciei et habens esse determinatum potest habere totum ens pro obiecto, secundum tamen unam rationem generalem, sicut habet intellectus totum ens secundum rationem intelligibilis seu intelligibilitatis et voluntas secundum rationem appetibilitatis ^(b).

Ad decimum septimum dicendum quod sicut patet ex libro suo *De Trinitate*, Boethius ^(c) non intendit quod quo est differat a suo quod est nisi sicut pars a toto suo cuius est constitutiva. Unde ibi dicit ⁽¹⁾ quod « solus Deus est id quod est, reliqua vero non sunt id quod sunt; quia unumquodque habet esse suum ex his ex quibus est, id est, ex suis partibus et est hoc atque hoc ^(d), id est, partes suae coniunctae, sed non hoc vel hoc singulariter, ut homo est corpus et anima, non vel corpus vel anima. In parte igitur non est id quod est, quod vero non est ex hoc atque hoc, sed est tantum hoc, illud ^(e) vere est id quod est »; haec Boethius ^(f). Ecce quod in rebus compositis ipsum quod est vocat totum, prout est constitutum ex suis partibus, quo est vero vocat ipsas partes ex quibus constitutum est, inter quas forma tenet principatum. Et ideo superius ante haec verba dixerat quod « forma est ipsum esse, et ex ea est esse ». Et in libro *De hebdomadibus* dicit ⁽²⁾ quod « haec est differentia inter esse et id quod est: quia ipsum esse non per aliud est, ipsum autem quod est accepta forma essendi est atque consistit, et etiam ipsum quod est potest aliquid habere praeter se, sed ipsum esse nihil aliud praeter se habet admixtum ». Et sic eodem modo concedi potest quod quo potest differt ^(g) a suo quod est ^(h) sicut pars a toto quod constituit. Et tamen posito quod quo est differat a ⁽ⁱ⁾ quod est alio modo a praedicto: nunquam oportebit quod aliter differat quod est a quo potest ^(k) quam a suo quo est. Videtur enim hic per quod est intelligere materiam, prout per formam potest esse hoc ens actu vel illud, per esse autem intelligit ipsam formam quam vocat formam seu actum essendi ^(l).

^(a) Al. m. mg. n. i. ^(b) B⁷ om. *Quod ergo dicit... appetibilitatis.*
^(c) B⁷ om. ^(d) Al. m. mg. a. h. ^(e) Ex id. ^(f) B⁷ om. h. B.
^(g) B⁷ differre. ^(h) B⁷ om. ⁽ⁱ⁾ Ex ad. ^(k) B⁷ potius. ^(l) B⁷ om.
Videtur... essendi.

⁽¹⁾ Cap. 2 (PL 64, 1252 BC). ⁽²⁾ PL 64, 1311 BC.

Ad primum vero quod contra alteram partem obicitur dicendum quod propter multam expressionem verborum illorum Augustini et consilium aliqui maximi viri voluerunt quod tam potentiae animae quam suus actus essent vere id ipsum quod substantia eius. Unde Abbas Vercellensis⁽¹⁾, expositor librorum Dionysii, in tractatu quem fecit *Super sex gradus contemplationis*, quos ponit Richardus de Sancto Victore⁽²⁾ in septima consideratione quarti gradus per quam dicit considerari in mentibus humanis vel angelicis imaginem aeternae Trinitatis in Unitate et Unitatis in Trinitate dicit quod « mens est simplex essentia secundum possibilitatem creaturae; unde se ipsa potest quicquid naturaliter potest et agit quicquid agit, quoniam non posset excogitari natura simplicior et primae simplicitati^(a) similior. « Ipsa ergo » inquit, « est potentia sua generalis, item naturaliter scit se et amat se et tam scientia ista quam amor iste est ab ipsa potentia sciendi et amandi ». Et paulo post dicit quod « hic amor non est scientia nec potentia, sed exit^(b) ab utraque, nec haec scientia est ipsa potentia, cum sit ab ea. Differunt ergo ab invicem non accidentaliter, quia sunt de intima mentis natura, nec substantialiter, ut patebit, ergo personaliter ». Quod autem sint^(c) unum essentialiter sic ostenditur: « Nihil est alicui praesentius quam ipsum sibi vel aequae praesens; sed mens sciens se per scientiam sui tanquam mediam est sibi praesens sicut scitum scienti; ergo ipsa scientia est aequae praesens menti ut ipsa sibi; ergo est idem ipsi. Similiter amor quo amat se est vinculum amantis et amati; ergo non est magis alienum ab amante quam ipsum amatum; sed amans et amatum idem sunt. Quod fit, quia omnis mens naturaliter se scit et amat. Et sic est in ea unitas essentialis et trinitas personalis vel quasi »; haec verba Abbatis.

Possumus tamen sine praeiudicio tantorum virorum dicere quod sicut^(d) anguli trianguli secundum modum unum accipiendi dicuntur partes eius, secundum vero alium modum quo angulus vocatur non solum ipse conus, sed tota superficies, prout est a cono conclusa: sic quilibet angulus

(a) B⁷ *potentiae simplici* pro *p. s.* (b) Al. m. mg., del. eicit, B⁷ cessat. (c) Al. m. mg. (d) B⁷ add. *tres*.

(1) Thomas Gallus († 1226 vel 1246); locum non inveni, tractatus nondum videtur typis impressus esse. (2) *De gratia contemplationis* (Benjamin maior), IV, 20, 21 (PL 196, 161 sqq.).

dicat totum triangulum secundum ^(a) varios respectus eius ad diversos conos vel angulos. Sic potentiae animae secundum unum modum possunt dicere partes constitutivas animae, sicut Augustinus dicit, *Super Iohannem* ⁽¹⁾, quod intellectus est in anima sicut oculus in capite, secundum vero alium modum totum suppositum animae per relationem ad intellectum possumus vocare intellectum et per respectum ad voluntatem voluntatem et sic de aliis propter causas superius in responsione praetactas. Et secundum hunc modum verificari possunt verba ista ^(b) Augustini et consimilia, puta, quod ipsa anima tota sit intellectus et tota voluntas nec differat a se, prout dicitur intellectus et voluntas nisi per varios respectus ad diversas potentias et ad diversa objecta. Sic etiam potest dici de actibus quod secundum unum modum accipiendi actus isti dicuntur accidentia ^(c). Unde in libro *De natura et gratia* dicit ⁽²⁾ ipse quod actus voluntatis malus et etiam ^(d) habitus est qualitas mala et accidens naturae; et, libro VI *Contra Iulianum*, dicit ⁽³⁾ quod timor est passio et timiditas passionalis qualitas. Secundum vero alium modum accipiendi quo anima ut actu scientiae et amoris informata dicatur scientia et amor, eo modo quo corpus luce informatum dicitur lux, possunt verba Augustini ^(e) verificari. Si tamen haec fuit eius intentio quod actus, licet ^(f) sint accidentales, dicuntur tamen substantiales, quia multas habent conditiones nobiles formarum substantialium, scilicet, summam intimitatem ^(g), vitalitatem seu vivacitatem vel vitae actualitatem, unde et mentis beatitudo propria et praecipua consistit in actibus. — Et pro tanto fortasse possent exponi verba Abbatis.

Ad secundum dicendum quod absque dubio quantum ad superficiem verborum ratio ista Augustini et consimiles nimium sonant quod ipse vellet asserere quod mens ^(h) esset omnino id ipsum quod potentiae suae, ita quod quaelibet diceret ipsam totam. Absque tamen praecudio tantae expresionis potest dici ⁽ⁱ⁾ quod anima per intellectum scit se

^(a) Sequitur ras. ^(b) Ita B⁷, V *ipsa* al. m. mg. ^(c) B⁷ *potentia*.
^(d) Add. interl., del. *secundum*. ^(e) B⁷ add. *satis*. ^(f) B⁷ om.
^(g) Al. m. ^(h) B⁷ add. *omnis*. ⁽ⁱ⁾ B⁷ *prout dicit* pro *p. d.*

⁽¹⁾ Cfr. *In Iohannis Evang.*, tract. XV, n. 19 (PL 35, 1516sq.).
⁽²⁾ Cfr. capp. 19, 20, 55, 56 (PL 44, 256sq.). ⁽³⁾ Cfr. lib. VI, 18 (PL 44, 854).

totam et tota se scit, quia ipsa tota est suppositum sui intellectus scientis et suae scientiae et tota obiectum.

Ad tertium dicendum quod an in angelis sint diversae potentiae apprehensivae et appetitivae suo modo sicut et in nobis certitudinaliter nescio; quia etsi aliquae fortes rationes possent forte fieri pro hac parte, tamen multorum sollemnium virorum opinio est in contrarium. Credo tamen quod hoc necesse est dicere quod si mens ^(a) non est nisi una ^(b) potentia apprehensiva et appetitiva, intellectus scilicet et voluntas, quod actus quibus apprehendet sensibilia, in quantum sensibilia, communicant in eadem natura et genere intellectualitatis cum ceteris actibus, et quod diversitas obiectorum non est sufficiens ratio ad probandum diversitatem potentiarum, nisi cum additur modus apprehendendi diversus, sicut in nobis maxime reperitur. Hoc dico supposita opinione praedicta, quia etiam magnis ^(c) contrarium placuit.

Ad quartum dicendum et etiam ad quintum quod quamvis intellectus et voluntas possint habere idem obiectum formale, non tamen eodem modo; nam una aspicit obiectum ^(d) per modum expressionis, altera per modum nexus et unionis. Et pro tanto potest dici quod habent varias rationes obiectivas, quia etsi diversitas haec rationum non ponat diversitatem realem a parte obiecti, ponit eam a parte potentiarum, et sic ^(e) secundum modum intelligendi et dicendi ponit eam ^(f) a parte obiectorum eo modo quo propter realem respectum scientiae ad scitum secundum modum intelligendi dicimus scitum referri ad scientiam.

Ad sextum dicendum quod supposito quod in angelo non sit diversitas apprehensivarum, oportet concedi primam propositionem. Non tamen oportet quod sequatur tanquam a simili quod una potentia sit obiectorum ^(g) diversorum in specie, nisi prout participant aliquam unam naturam generalem. Si cui autem omnino videtur ^(h) quod ex identitate obiecti specifica concludatur ⁽ⁱ⁾ necessario identitas potentiarum ^(k) specifica: tunc oportet eum concedere quod intellectus hominis et angeli esset idem in specie et visus hominis et ^(l) bovis. Quod nescio an sapientibus omnibus placeret.

Ad septimum dicendum quod quamvis actus differentes specie possent esse ab eadem potentia, non tamen ge-

^(a) B⁷ in eis. ^(b) In mg., del. et. ^(c) In ras. ^(d) Al. m. mg.
^(e) Ex si. ^(f) B⁷ om. e. d. p. e. ^(g) B⁷ om. ^(h) Ex viderentur.
⁽ⁱ⁾ In mg., ras. ^(k) B⁷ apprehensivarum. ^(l) In mg., del. nec.

nere; quoniam actus speciem sortiuntur ex obiectis seu ex habitudine ad obiecta, genus vero a potentia. Vel sicut est aliquibus visum, potest dici quod actuum species per comparisonem ad potentiam seu ad naturam quam ab ea trahunt^(a) est una, per comparisonem vero ad rationes quas ex obiectis sortiuntur est diversa. Diversitas tamen generis remoti ex obiectis trahi non potest, quia semper oportet quod potentia una respiciat omnia sua obiecta sub aliqua una ratione generali. Exemplum autem huius, licet non^(b) omnino consimile, potest dari in lumine genito a luce solari quae^(c) varietatem figurarum accipit a vasis lumen ipsius^(d) participantibus^(e), retinendo unitatem claritatis specificam quam trahit a luce solari.

Ad octavum dicendum quod ratio ista non valet, ad minus respectu voluntatis, in quantum est libera; quia ipsa, in quantum talis, est vere activa respectu suorum actuum. Concesso tamen quod aliae sint passivae, quia hoc communiter magis placet: dicendum, sicut communiter dicitur, quod in hoc genere actionum et passionum species quae gignitur non omnino sequitur naturam^(f) obiecti, quia species^(g) non viventis et corporalis est viva et spiritualis. Et ideo potest haec species in alteram potentiam aliquid agere quod eodem modo non sortietur omnino naturam ipsius speciei agentis. Et sic etiam pro quanto species genita ab obiecto est alterius naturae quam suum obiectum, pro tanto poterit habere patiens alterius rationis. Si cui vero plus placet dicere quod non est necesse quod unum agens secundum speciem determinet sibi unum patiens secundum speciem, quia videmus quod perspicuum in caelestibus et elementaribus non videtur esse unius generis, et sic de aliis potentiis receptivis impressionum caelestium: non pertinaciter ago, licet semper videatur quod exigit unum ad minus secundum unitatem analogiae satis similem unitati speciei participatae secundum magis et minus. Quale non est dare in potentiis animae, saltem inter apprehensivas et appetitivas, etsi possit inter apprehensivas et apprehensivas et inter appetitivas^(h) et appetitivas.

Ad nonum dicendum quod super hoc audiavi opiniones personarum sollemnium diversas. Quidam enim volunt quod

(a) B⁷ *trahent*. (b) Sequitur ras. (c) B⁷ *qui*. (d) B⁷ om. *l. i.*
 (e) In ras. (f) Al. m. mg., del. *nomen*. (g) Ex specie. (h) Al. m. mg. e. i. a.

apprehensivae delectentur et appetitivae per modum gustus sentiant et experiantur. Et isti ad rationes quae in hoc argumento tanguntur respondent quod delectatio illa quae est in appetitivis est altera genere ab ea quae est in apprehensivis quemadmodum et potentiae, et eodem modo quod sentire illud quod est in affectu est aliud genere ab illo quod est in apprehensivis. Aliquibus vero aliis visum fuit propter rationes in argumento tactas et consimiles quod oportet dicere quod in apprehensivis nulla est delectatio nec aliquis^(a) actus appetendi nec in affectivis aliquis actus sentiendi; sed illae sibi et illis appetunt et delectantur, et illae sibi et istis apprehendunt et sentiunt seu experiuntur. Et tunc isti dicunt ad ea quae contra eos hic tanguntur quod licet in sentiendo experiamur delectationem, ita quod ipse sensus delectari videtur^(b), hoc non est nisi per appetitum sibi coniunctissimum et ipsum intimissime communicantem et consequentem, nec unio convenientis cum convenienti est delectatio, nisi sit talis unio qualis est in appetitu, cum delectatur, nec delectatio est apprehensio convenientiae nec e contrario, sed est naturaliter praecedens delectationem. Ad hoc enim quod delectatio sit vel fiat prius oportet obiectum apprehendi et ex amore desiderari, et tunc sentitur quod obiectum est conveniens convenientia illa quae sola causat delectationem. Non enim a mente aliquid potest sentiri ut conveniens^(c), nisi prius appetitus sit ei coaptatus per amorem; alias enim aut sentitur ut indifferens^(d) aut ut offendens. Hic autem actus qui dicitur sensus convenientiae in superioribus potentiis propter hoc sensus dicitur, quia est apprehensio cum vehementi adhaesione, qualis est apprehensio sensualis; amor enim rei quam amat vehementer applicat cogitatum seu aciem intellectus. Iste etiam actus propter hoc videtur esse in affectu, quia naturaliter consequitur affectum et actum amoris. Cuius causa est, ut dicunt, non ratione potentiae, sed ratione sui obiecti. Sicut enim sentire non possumus vel apprehendere actum voluntatis, nisi prius existat, non propter hoc quin intellectiva potentia, quantum est de se, praecedat in agendo actum voluntatis, sed quia oportet obiectum prius esse praesens quam quod actualiter seu praesentialiter apprehendatur: sic et in proposito prius oportet quod obiectum se habeat sub modo con-

^(a) Ita B⁷, V *aliquid*.^(b) Ex *videntur*.^(c) Ex *inconveniens*.^(d) Ex *differens*.

venienti et concordanti ad nostrum affectum quam possit apprehendi ut conveniens. Quod quidem non fit per mutationem seu coaptationem factam a parte obiecti, sed a parte affectus; et loquor, quando obiecto immutato manente contrarie afficimur aliquando ad ipsum. Post hoc igitur sequitur delectatio, oriens potius ab amore quam ab hac sensuali apprehensione, quamvis non possit nisi mediante ista. Post actum vero delectationis sequitur sensus seu apprehensio delectationis, quae eadem ratione sequitur eam qua et apprehensio actus voluntatis sequitur eum. Post hunc autem sequitur consummata delectatio quae semper continuatur et consummatur in reflexione voluntatis et intellectus super eam.

Quod autem dicit Damascenus quod dolor non est ipsa passio, sed sensus passionis: dicunt isti quod iuxta modum loquendi communem, quo sub nomine sensus includimus appetitum propter eorum summam intimitatem et simultatem, ex qua sensibilibus distingui non possunt, loquitur. Hoc enim sufficit ad suum propositum. Quidam enim credebant quod dolor esset ipsa passio corporalis, ut sectio vel percussio. Et ipse vult quod solum sit eius obiectum, quia dolor est actus animae et potentiae appetitivae, non corporis proprie nisi ut organi. Et hoc velle videtur Augustinus. Dicit enim, XIV *De civitate*, capitulo 15⁽¹⁾: « Voluptatem carnis praecedit appetitus quidam qui sentitur in carne quasi cupiditas eius, sicut fames et sitis et ea quae in genitalibus usitatus libido nominatur, cum hoc sit generale vocabulum omnis cupiditatis ». Quarto etiam libro *Contra Iulianum*, capitulo 13^(a), dicit⁽²⁾ ipse quod « aliud est vivacitas sentiendi, aliud libido sentiendi; prima enim in rebus naturisque corporalibus plus minusve percipit, libido sentiendi est quae nos ad consentiendum^(b) seu consentientes mente seu repugnantes appetitu voluptatis impellit ». « Haec » inquit, « est contraria delectationi sapientiae, haec virtutibus inimica ». Et probat differentiam hanc per illud⁽³⁾, *qui viderit mulierem ad concupiscendum eam*: si enim esset idem libido concupiscentiae et visus mulieris, non dixisset, *qui viderit ad concupiscendum*. Et idem dicit de aliis sensibus. Ibidem etiam dicit quod aliud est concupiscentia, aliud sensus concupiscentiae. Isti etiam pro^(c) se adhuc afferunt rationem: quia si sentire saporem

(a) Ita B⁷, V 23.

(b) B⁷ *sentiendum*.

(c) B⁷ *per*.

(1) PL 41, 424. (2) Cap. 14 (PL 44, 770sq.). (3) Matth. 5, 28.

vel colorem vel cantum esset idem quod delectari vel dolere, tunc semper, quando sentiretur talis color vel talis cantus, sensus ipse semper esset aut dolor aut delectatio, et existente sensu eiusdem speciei seu eiusdem obiecti non contingeret nos ex apprehensione illius obiecti aliquando offendi, aliquando delectari, cuius contrarium assidue experimur. Concedunt autem isti quod, si apprehensivae delectarentur, quod necessario sequeretur quod etiam amarent et desiderarent, et de appetitu quod, si gustat et sentit, tunc vere apprehendit et recipit speciem, sicut et in gustu corporali ab omnibus ^(a) communiter conceditur quod sit potentia apprehensiva.

Quod autem dicitur quod in actu contemplationis secundum Dionysium et expertos deficit actus intellectus: si bene advertatur mens Dionysii, ita vult ipse quod deficient operationes affectus sicut et intellectus. Vult enim quod tunc deficient omnes operationes mentales et intellectuales, non quod velit quod nulla sit ibi operatio, cum hanc operationem dicat esse summam et eam vocet unionem super mentem et super intellectum et omnino ineffabilem et supernaturalem; sed quia haec operatio facit oblivionem omnis creati et expellit omnem amorem et cognitionem creaturae inhaerentem saltem propter se, et quia magis fit hoc divina virtute elevante mentem et sibi modo ineffabili unientem quam virtute mentis, maxime naturali. Specialiter tamen actus amoris ibi manere dicitur et actus intellectus cessare, quia mens plus intendit actibus illius unionis propter amorem quam propter cogitationem, et quia illa apprehensio sensualis quae gustus dicitur quae ibi super ceteros actus apprehensionis claret ita naturaliter sequitur actum amoris et ita intime connectitur actui ^(b) delectationis quod ^(c) propter hanc consequentiam et connexionem vix discernitur ab actu amoris et delectationis. Et tamen praeter actum istum qui ab istis dicitur esse potentiae intellectivae oportet ibi ponere alium actum apprehensivum qui praecedat actum amoris tanquam ei praesentans suum obiectum, sicut et actus qui dicitur sensus vel gustus praecedit naturaliter actum delectationis et ei praesentat suum obiectum. Et actus ille est intellectualis apprehensio summi Dei super positione seu ratione entis et ceterarum perfectissimarum rationum eius fundatus et per privationes conditionum quae enti conveniunt, in quantum est creatum

^(a) B⁷ hominibus.

^(b) Ex actu.

^(c) B⁷ om.

et deficiens a perfectione summi entis, et per superexcessum specula creaturae transiens suo modo in Deum conspiciendum directus et plantatus, sicut acies intellectus per speciem memorialem est in rem sibi alias non praesentem directus et quasi plantatus. Iste autem actus non potest ab intellectu exire ^(a) secundum altitudinem et perfectionem quam exigit contemplationis christianae status, nisi per altitudinem et robur et dilatationem et fervorem affectus intellectus altissime, robustissime, dilatatissime et acutissime divinis applicetur. Et propter hoc attribuitur etiam aliquando affectui, quoniam est ab eo ut a movente et imperante et applicante, etsi non ab eliciente ^(b). De hoc autem alibi expressius et diffusius dicitur ^(c).

Quod autem dicitur quod Augustinus velle videtur quod caritas habeat suam scientiam et memoriam et eodem modo de aliis: sicut ex sequenti capitulo, scilicet 22 ⁽¹⁾, apparet, magis posset adduci ad contrarium. Ibi enim exponit qualiter praedicta verba intelligat, dicens quod amor meminit et intelligit per meam memoriam, non per suam ^(d); et per meam intelligentiam, non per suam, et consimiliter dicit de aliis. Haec quidem opinio est virorum sollemnium, prima tamen communior, prout credo.

Ad decimum dicendum quod concedo unam esse potentiam per quam intra nos dicimus « ego idem qui intelligo volo et video », scilicet, potentiam intellectivam quae hoc dicere potest apprehendendo suppositum suum et actus tam suos quam aliarum potentiarum. Hoc autem potest fieri absque hoc quod ipsa sit totum suppositum et absque hoc quod actus ceterarum potentiarum ab ea eliciantur. Unde Augustinus, XV *De Trinitate*, 22 ⁽²⁾, capitulo, dicit: « Ego per omnia illa tria memini, ego intelligo, ego diligo, qui nec memoria sum nec intelligentia nec dilectio, sed haec habeo; ista ergo dici possunt ab una persona quae habet haec tria, non ipsa haec tria est ^(e) ».

Ad undecimum per praedicta patet: quia non oportet quod omnis diversitas rationum realium faciat compositionem realem seu diversitatem essentialem; et si faceret, magis hoc oporteret ^(f) poni apud illos qui eas dicunt omnino

^(a) B⁷ *transire*. ^(b) B⁷ *efficiente*. ^(c) Ita B⁷, V om. ^(d) B⁷ *non per meam memoriam, sed per suam* pro *per meam... suam*. ^(e) Add. interl. ^(f) Sequitur ras.

⁽¹⁾ *De Trin.*, XV, 22 (PL 42, 1089). ⁽²⁾ PL 42, 1090.

esse unum, quia in illo uno multiplicior esset pluralitas rationum quam nunc sit in aliqua potentiarum per se.

Ad duodecesimum dicendum quod licet secundum Aristotelem⁽¹⁾ memoria in qua species intelligibiles continentur sit idem quod intellectus possibilis, immo nec nomen memoriae secundum eum in parte intellectiva ponatur, quia vult eandem esse speciem per quam actu consideramus et quam memoriter retinemus et habemus, etiam dum actu non consideramus: tamen secundum Augustinum⁽²⁾ alia est potentia memoria ab intellectu et alia est species utriusque, nec memoria habet aliquem actum qui proprie apprehendere vel intelligere dici possit, sed absolute speciem suam recipit et retinet nullo modo rem per eam apprehendendo, nec concurrat ad actum intellectus tanquam eliciens actum intelligendi nec in parte nec in toto, sed sicut color exterior dicitur concurrere ad actum visus aut potius sicut subiectum colorem illum in se habens. Talis autem modus concurrendi non constituit unitatem potentiae, quia etiam intellectus et voluntas per alium modum concurrunt ad unum actum volendi aut intelligendi. Et tamen ille concurrendi modus magis probat dualitatem potentiarum quam unitatem.

Ad decimum tertium dicendum quod quamvis voluntas non possit esse sine intellectu nec intelligi sine intellectu^(a): non propter hoc sequitur quod sint idem, quia forma mixti non potest intelligi sine elementaribus^(b), et tamen non sunt idem nisi per compositionem, et eodem modo nec forma sine materia nec e contrario, nec vegetativa aut sensitiva sine aliqua forma corporali, et universaliter nulla forma quae necessario alteram praexigit ad sui existentiam potest intelligi sine illa. Sic autem se habet voluntas ad intellectum.

Ad decimum quartum dicendum quod non^(c) oportet primam propositionem^(d) semper esse^(e) veram. Non enim complexio aut organizatio humana seu speciei humanae sunt generales ad sensitivam humanam nec sensitiva humana, in quantum talis, est generalis ad intellectivam nec e contrario. Frequenter enim contingit aut contingere potest quod duo aliqua sint convertibiliter substantialia eidem generi vel spe-

(a) Al. m. mg. nec... intellectu.

(b) Al. m.

(c) Sequitur ras.

(d) Al. m. ex positionem.

(e) Al. m. ex se.

(1) Male auctor Aristotelem interpretatur; cfr. *De anima*, III, 4, 429a 15sq.; III, 5, 430a 10sq. (2) Cfr. *De Trin.*, X, 3, 4, 7-9 (PL 42, 988sq.); XV, 8-12 (PL 42, 1044sq.).

ciei, et tunc neutrum poterit dici vel esse generale ad alterum. Praeterea, unde hoc probetur quod ita oporteat esse non video, nisi solum beneplacitum asserentis. Quandocunque enim una forma sic se habet ad materiam et materia ad illam quod non ^(a) potest ibi existere sine aliqua altera forma et e contrario: tunc necessario utraque illarum convertibiliter se habet ad materiam illam, licet una se habeat ad materiam naturaliter prius quam altera. Unde dispositio ultimata corporum et formarum corporalium ad recipiendum sensitivam aut intellectivam et ipsa sensitiva aut intellectiva sic se habent convertibiliter ad existendum in sua materia quod tamen ipsa dispositio seu forma disponens prius se habet ^(b) naturaliter ad materiam quam forma ad quam disponit. Non igitur oportet quod formae omnes substantiales habeant inter se ordinem superioris et inferioris, sed solum ordinem prioris et posterioris, quia iste solum sufficit ad hoc quod materia ordinate se habeat ad receptionem et informationem earum. Posito etiam quod una potentiarum dicatur esse generalis respectu alterius: non magnum video inconveniens posse probari aut sequi. Licet enim Deus non posset forte facere voluntatem sine intellectu, cum voluntas in sua ratione implicet intellectum: quis tamen poterit probare quin Deus posset facere intellectum sine voluntate? Quod si potest fieri, tunc intellectus se haberet ad voluntatem ut superius ad inferius.

Ad decimum quintum dicendum quod prima propositio non est vera de quacunque forma. Non enim forma corporalis substantialiter perficiens manum perficit oculum nec ceteras partes corporis, nec forma corporalis quae substantialiter perficit oculum perficit totum corpus aut omnes partes corporis, et sic est videre in aliis organis et membris corporis. Formae igitur quae sic sunt partiales quod non perficiunt nisi certam partem materiae non sunt in prima propositione accipiendae, sed solum formae aut naturae formales, quae per se, si sunt simplices, vel per suas partes, si sunt compositae, perficiunt totam materiam. Et talis est natura sensitiva aggregans in se tam sensum communem quam sensus particulares, talis etiam est organizatio corporis aggregans in se omnes formas partiales organorum et membrorum. Dicens autem quod forma quae per diversas partes sui perficit diversas partes materiae suae est forma extensa

(a) Ex nec.

(b) In ras.

non videtur se ipsum intelligere, quia hoc nullo modo sequitur, nisi quando partes formae in partibus materiae sunt sub extensione seu extensae. Visus autem et auditus et gustus non sunt sic in partibus corporis ^(a), cum sint formae simplices et spirituales. Praeterea, quis negabit quod virtus visiva non sit secundum ^(b) aliquem modum in oculo secundum quem non ^(c) est in aliis partibus corporis et consimiliter de gustu et auditu et sensu communi respectu suorum organorum, etiam posito quod sint formae accidentales? Et tamen nunquid propter hoc dicet quod sint formae extensae aut quod constituent unam formam extensam?

(^a) Al. m. ex corpori. (^b) Al. m. mg. (^c) Sequitur ras.

Deinde de potentiis intellectualibus quaeruntur quinque.

QUAESTIO LV.

Primo quaeritur an in nobis sint plures potentiae intellectivae et plures volitivae praeter appetitivam sensualem.

Quod autem sint plures probatur.

1. Primo ex obiectis: Quia obiectorum genere diversorum sunt diversa genera potentiarum; sed obiectum necessarium et obiectum contingens sunt genere diversa ^(a) et consimiliter obiectum creatum et increatum; ergo alio intellectu intelliguntur contingentia vel creata et alio necessaria vel increata.

2. Secundo probatur per actus: Quia actus genere differentes sunt diversarum potentiarum; sed scire et opinari sunt actus genere diversi; ergo et cetera.

3. Tertio probatur ex ratione liberi arbitrii quae est libera facultas rationis et voluntatis; ex quo videtur quod differat a ratione et voluntate per se et separatim sumptis: ergo praeter illas est dare tertiam potentiam vim utriusque earum sub altiori ratione in se habentem.

4. Quarto probatur a simili: Quia sicut voluntas dividitur in irascibilem et concupiscibilem, sic intellectus in practicum et speculativum, et sicut ibi est differens ratio obiectorum — irascibilis enim fertur in arduum, concupiscibilis vero in bonum —: sic et hic, quia intellectus speculativus fertur in verum ut verum, practicus vero in verum ut bonum.

[Respondeo]

Circa quaestionem hanc videtur Aristoteles sensisse quod in nobis sint duae potentiae intellectivae diversorum generum, unum scilicet scientificum, aliud opinativum. Nam

(^a) Al. m. mg. *genera... diversa.*

VI *Ethicorum*, in ^(a) principio, dicit ⁽¹⁾ quod sicut rationale et irrationale sunt duae partes animae, sic intellectus speculativus necessariorum et intellectus speculativus contingentium sunt duae partes partis rationalis. Primam autem vocat scientificum, secundam vero consiliativum et ratiocinativum, et in prima ponit tres habitus speculativos, scilicet, sapientiae et intellectus et ^(b) scientiae ⁽²⁾, in secunda vero ponit duos, scilicet, artem et prudentiam ⁽³⁾. Ad quod probandum facit primam rationem superius factam probans maiorem rationis illius per hoc quod ^(c) haec cognitio insit animae per quandam assimilationem et appropriationem seu determinationem ipsius ad obiectum cognitum; ex quo videtur quod habet diversificari secundum diversitatem obiectorum. Item, III *De anima*, dicit ⁽⁴⁾: « Dividentibus autem animae partes, si secundum potentias dividant, valde multae sunt, scilicet, vegetabile, sensibile, intellectivum, consiliativum et appetitivum ». « Et haec », inquit, « plus differunt ^(d) ab invicem quam concupiscibile et irascibile ». Ergo expresse videtur velle quod intellectivum et consiliativum sint diversae potentiae animae ^(e). Quidam vero expositores eius dicunt quod per nomen ratiocinativi aut consiliativi intendit significare quandam potentiam sensitivam quae a quibusdam vocatur cogitativa humana. Quae quidem est rationalis non per essentiam, sed per participationem, quam Aristoteles, in III *De anima*, vocat ⁽⁵⁾ intellectum passivum et corruptibilem. Unde et VI *Ethicorum*, ubi agit de sinesi secundum quam aliquis dicitur bene sensatus et de gomone secundum quam quis dicitur recti et temperati iudicii, dicit ⁽⁶⁾ quod omnes istae virtutes sunt singularium et operabilium quorum oportet habere sensum, hic autem est intellectus, scilicet, consiliativus seu practicus.

Licet autem quid super hoc ^(f) Aristoteles intenderit non sit multum curandum, quod tamen huius contrarium senserit arguitur: quia in principio VI *Ethicorum*, ubi de his loquitur, dicit ⁽⁷⁾ se duas partes animae, scilicet, rationale et irrationale, prius divisisse, in fine scilicet primi libri ⁽⁸⁾.

^(a) Al. m. mg. . . ^(b) Add. interl. . . ^(c) Hoc quod ex quod hoc.
^(d) Al. m. mg., del. *diffē*. . . ^(e) Ex anima. . . ^(f) Add. interl.

⁽¹⁾ Cap. 2, 1139a 6sq. . . ⁽²⁾ Cap. 3, 1139b 15sq.; cap. 7, 1141a 9sq. . . ⁽³⁾ Cap. 4, 1140a 1sq.; cap. 5, 1140a 24sq. . . ⁽⁴⁾ Cap. 10, 433b 1sq. . . ⁽⁵⁾ Cap. 5, 430a 24sq. . . ⁽⁶⁾ Cap. 12, 1143a 25sq.
⁽⁷⁾ Cap. 1, 1138b 35sq. . . ⁽⁸⁾ Cap. 13, 1102a 27sq.

Ibi autem, data iam hac divisione, subdividit irrationale, scilicet, in ^(a) id quod non communicat cum ratione, ut est plantativum, et in id quod de ^(b) ea aliququaliter participat, pro quanto est ei oboediens seu oboedibile, et ^(c) in isto dicit ⁽¹⁾ esse morales virtutes, sed in mere rationali dicit esse sapientiam et prudentiam et ceteras intellectuales virtutes. Et tamen, in VI libro, aperte dicit ⁽²⁾ quod prudentia est in ^(d) intellectu consiliativo et opinativo; si autem ista esset potentia sensitiva, tunc oporteret dicere quod habitus prudentiae esset ^(e) simpliciter et totaliter in potentia sensitiva, quod dicere est absurdissimum.

Quicquid autem Aristoteles de his senserit — videtur enim quibusdam quod de hac materia contraria dixerit sibi ipsi —: hoc nobis est pro certo tenendum quod in mente nostra non sunt plures potentiae intellectivae nec plures volitivae.

Quod primo de potentia intellectiva probatur ex parte generalis obiecti intellectus, quod est generalissima ratio entis et veri et boni, quae utique in omnibus obiectis tam contingentibus quam necessariis apprehenditur; et ita oportet quod intellectus contingentia apprehendens sit ille idem cuius est attingere generalissimas rationes entis.

Secundo probatur hoc multiplicius ex parte actus intellectus scientifici: Quia saltem solius illius est actus sciendi certitudinalis; sed non potest dari aliqua potentia intellectiva quae non habeat multos actus scientiae certitudinalis, nam intellectus opinans vel dubitans aut quandocunque aliquid cogitans scit se opinari vel scit se dubitare et cogitare, scit etiam se esse, scit etiam rationes obiectorum esse rationes entis vel non entis, et de rationibus particularibus contingentium scit quod sunt rationes particulares, et saepissime scit quorum generum ^(f) et specierum sunt illa particularia contingentia quae cogitat. Item, certitudinaliter scit ^(g) illa esse contingentia et opinabilia seu probabilia, non autem necessaria, nec per causas suas necessario scibilia. Item, quando

^(a) Add. interl. ^(b) Ad interl.; ea ex eam. ^(c) Add. interl.
^(d) Add. interl. ^(e) Prudentiae esset ex esset prudentiae. ^(f) Al.
m. mg. ^(g) Ex sit.

⁽¹⁾ Cap. 13, 1102b 28sqq. ⁽²⁾ Cap. 1, 1139a 6sqq.; cap. 5, 1140a 24sqq. In tota hac expositione doctrinae Aristotelis auctor falsa veris miscet; verum est quidem quaedam illius capita huc spectantia sat magna obscuritate laborare.

subsunt suo exteriori visui vel sensui, scit certitudinaliter illa esse, et scit illa a se videri et sentiri. Item, omnis intellectus ratiocinans circa contingentia accipit aliqua universalia et aliquas propositiones universales et optime scit illas esse universales, accipit etiam eas sub certa habitudine locali et sub aliqua forma syllogistica seu sub aliquo ordine consequentiarum et sub ordine consequentis et antecedentis, et quamvis^(a) nesciat veritatem conclusionis, nihilominus bene scit formam et ordinem syllogisticae rationis et generalem veritatem logicalium^(b) habitudinum quae communiter maximae vocantur. Item, intellectus ratiocinans circa contingentia ut saepius procedit ex quibusdam generalibus principiis seu regulis sibi certitudinaliter notis, quamvis^(c) per illa non possit necessario inferre ipsa contingentia. *

Tertio probatur hoc ex parte actus opinandi et dubitandi. Constat enim quod de omnibus necessariis et aeternis possumus multipliciter opinari et dubitare; ergo potentia opinativa habet totum ambitum entis pro obiecto. Item, dubitare et certum esse sunt actus contrarii; ergo sunt eiusdem potentiae. Item, error in scibilibus est contrarius scientiae; ergo error et scientia sibi contraria sunt eiusdem potentiae; sed qui errat opinatur obiectum erroneum esse verum; ergo opinio et praefatus error sunt eiusdem potentiae scitivae. Item, constat quod intellectus scitivus in multis aliquando errat et errare potest; ergo ipse potest habere actum opinionis erroneae; utquid ergo non et opinionis verae seu probabilis? Item, multi errantes credunt certitudinaliter se scire illud in quo errant; sed hoc non potest fieri, nisi potentia errans apprehendat rationem sciendi, ita quod sciat et quid est scire et quid certum esse et quid dubitare; nec curo quod sciat definitiones eorum, sed quod certitudinaliter sciat id quod significatur per nomina illa; sed solius potentiae scitivae est scire quod est scire^(d); ergo et cetera. Item, omnis opinans et ratiocinans naturaliter appetit scire illud circa quod ratiocinatur vel consiliatur; ergo omnis intellectus ratiocinans et opinans naturaliter tendit et inclinatur ad scire; sed hoc est impossibile, nisi sit potentia scitiva; ergo et cetera.

Quarto probatur hoc ex actibus intellectus relativis et collativis seu comparativis. Constat enim quod eadem potentia collativa apprehendit omnia extrema suae collationis;

(a) Ex *quamis*. (b) V *localium*. (c) Ex *quamis*. (d) Al. m. mg. q. e. s.

ergo intellectus, qui collative distinguit inter creatum et increatum et inter finitum et infinitum et inter contingens et necessarium et inter scibile et opinabile et inter scientiam et opinionem et inter particulare et universale, est eadem potentia; ergo ad eandem potentiam spectant omnia ista. Item, si sunt in nobis duo intellectus, tunc illa potentia quae hanc dualitatem et diversitatem intelligit habet utramque potentiam pro obiecto, ac per consequens et earum obiecta attinguntur ab illa; ergo adhuc esset dare in nobis unum intellectum attingentem utraque genera potentiarum illarum et obiectorum suorum.

Quinto probatur hoc ex superioritate actus iudicandi. Oportet enim in nobis esse aliquam unam potentiam per quam de omnibus nostris potentiis et earum obiectis et actibus iudicemus; et constat quod non potest dari in nobis aliqua talis potentia, quin de pluribus saepe habeat dubitare aut plura citra scientialem certitudinem iudicare. Item, in potentiis ordinate connexis superior et posterior^(a) iudicat de omnibus aliis et de earum actibus et obiectis; ergo omnino oportet esse unam in nobis quae ad omnia obiectorum genera se extendat.

Sexto probatur hoc ex his quae sunt communia omni intellectui, cuiusmodi sunt^(b) intelligere et affirmare et negare et unam partem contradictionis ab altera distinguere, id est, intelligere quod affirmare non est negare nec affirmatum est negatum nec e contrario, est etiam eis commune reflecti super se et super suos actus et eos reflexive apprehendere eosque sensibilibus experiri seu palpare; sed ista omnia sunt propriae rationes^(c) intellectus scientifici, nam intellectus qui nihil scit nihil intelligit; principium etiam omnis scientiae est distinctio contradictionis et intelligere quod affirmatio non potest esse negatio^(d) nec e contrario; ergo oportet quod omnis intellectus sit scientificus, id est, potens scire; quomodo enim intellectus qui nihil potest intelligere habebit nomen aut rationem intellectus?

Septimo probatur hoc ex ordine nostri intellectus ad Deum. Constat enim quod ille intellectus est in nobis altissimus per quem altius et immediatius ordinamur ad Deum; sed per intellectum Deo plus quam suae rationi credentem altius ordinamur in Deum quam per illum qui soli suae

^(a) Al. m. mg. e. p. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Sequitur ras. ^(d) Al. m. mg.

scientiae innititur, unde et fides divinorum inter virtutes altissimas computatur; ergo intellectus creditivus est nostra altissima potentia intellectiva; sed eadem est potentia creditiva et opinativa, unde et credulitas contraria fidei est in eadem potentia in qua et fides, unde et mutuo se expellunt, et potentia quae per rectam fidem rectificatur per contrariam distorquetur. Item, secundum potentiam intellectivam sumus nos ad imaginem divini intellectus; sed potentia quae solum esset opinativa non esset proprie ad imaginem divini intellectus, quia divini intellectus non est opinari et dubitare, sed solum intelligere et scire ^(a). Item, esse ad Dei imaginem est assimilari Deo aut alicui rationi divinae specificae sumptae eo modo quo ibi ratio specifica potest poni; alias enim omnis creatura esset ad imaginem Dei ^(b), quia omnes ei assimilantur secundum aliquam generalem rationem Dei, utpote in ratione entis et veri; si ergo intellectus noster est ad imaginem divini intellectus, assimilatur specificae rationi divini intellectus; ergo quantum est ex ordine ad Deum seu ad imaginem Dei, in nobis non est nisi una species intellectus. Et huic consonat ratio nostrae fidei non ponentis in Deo nisi unicum Verbum et unam vim generativam ^(c) seu expressivam divini Verbi secundum unam rationem intellectus paterni; quod non esset verum, si in Deo posset poni veritas plurium totalium rationum intellectivarum, sicut alibi est ostensum.

Octavo patet hoc ex fundamentali seu causali ratione actuum opinandi et dubitandi et errandi. Huius enim causa principaliter provenit ex defectu luminis scientifici. Si enim scientificum lumen nostri intellectus certitudinaliter et visualiter posset omnia attingere, sicut facit Deus et sicut facit noster intellectus, quando omnia, etiam futura contingentia, videt in Deo: tunc nunquam haberet actum opinativum aut dubitativum vel erroneum. Quia vero ipsum lumen nostri intellectus non potest esse omnino defectivum nec pura tenebra: idcirco non potest esse quin ad ^(d) aliqua certitudinaliter et visualiter se extendere queat et quin per illa ad quaedam alia possit quidem certitudinaliter, sed non visualiter, ita quod illa non solum in suis causis ratiocinative aut per necessariam consequentiam conspiciat, sed etiam praesentialiter in se ipsis. Quia vero in tali processu ad ulteriora

(a) Ex scie. (b) Add. interl. (c) V generativam. (d) Add. interl.

se protendens paulative et magis ac magis deficit, sicut in radiositate ignis vel lucis solaris continue experimur: ideo ad quaedam non potest nisi probabiliter, quamvis hoc ipsum non sit modicum scientiae, videre scilicet ipsam probabilitatem et videre quomodo deficit a certitudine scientiali. Rursus, quia nostra potentia cum suo naturali lumine diversis auxiliis indiget ad plenum et inerrabilem actum sciendi: ideo per illorum defectum potest multipliciter obliquari et in errorem deduci etiam respectu illorum quae potest et poterat scire, ac per consequens multo fortius potest obliquari respectu altiorum ad quae scienda minus aut difficilius erat potens. Item, pro quanto causa huius est ex parte obiectorum, patet hoc ipsum: quia quaedam ipsorum non ita sunt nec esse possunt praesentia nostro intellectui sicut alia, quaedam etiam non sunt ita proportionalia nostro intellectui sicut alia, quaedam etiam habent ex se minus ^(a) de intelligibilitate seu de intelligibili entitate et veritate quam alia. Et ideo non mirum, si eadem potentia intellectiva potest in quaedam sua obiecta facilius et certitudinalius ^(b) ac immediatius, in quaedam vero difficilius et obscurius et per plura media.

Deinde probatur hoc ipsum de voluntate. Et primo ex consimili generalitate obiectorum suorum iuxta primam rationem superius factam.

Secundo ex consimili ordine eius ad Deum et ad imaginem Dei.

Tertio ex dominativa libertate quam habet super omnes potentias et super actus earum. Impossibile enim est dare in nobis plures potentias liberas et libere dominantes, quia si una superior omnibus dominatur, eo ipso sequitur quod omnes aliae sunt necessitabiles a superiori eis praedominante et eas dominative et imperiose movente. Item, impossibile est duo plena et libera dominia fundari in eadem natura; nam quodlibet ^(c) haberet per se existentiam ab altero separatam, et possent dari duae perfectae voluntates omnino contrariae in eadem, et potentia uni illarum subiecta non esset alteri subiecta ^(d).

Quarto probatur hoc ex collectione volitorum aut volibilium cuiuscunque potentiae liberae ad volendum. Talis enim non solum vult finem, sed etiam ea quae sunt ad finem vult propter ipsum finem, et omne quod potest sibi praesen-

^(a) Sequitur ras.
^(d) Al. m. mg. n. e. a. s.

^(b) Al. mg. g. e. c.

^(c) Ex quod licet.

tari ut bonum vel utile potest velle, et etiam uno actu potest innumera sibi vel alteri optare; ex quo satis patet quod ^(a) omne genus volubilium congregat sub sua potenciali facultate.

Quinto patet hoc ex divisione voluntatis in naturalem et electivam. Si enim haec duo necessario in unam potentiam concurrunt, satis eo ipso patet hoc de aliis. Quod autem illae duae in unam potentiam concurrant patet; tum quia omnis potentia electiva diligit naturaliter tam se ipsam quam omnia sibi connaturalia, nec mirum, quia oportet quod ipsa sit quaedam natura; tum quia, si illa potentia quae dicitur naturalis voluntas est libera, potest aliqua libere velle seu eligere, alias non esset libera, si autem non est libera, tunc est necessario subiecta voluntati liberae et longe inferioris generis; tum quia eiusdem potentiae est beatitudinem naturaliter appetere et ea quae sunt ad hunc finem accomoda pro loco et tempore libere eligere.

Sexto patet hoc ex divisione voluntatis in irascibilem ^(b) et concupiscibilem: Quia haec necessario in unam potentiam concurrunt, quia in omni actu et obiecto irascibilis includitur actus et obiectum concupiscibilis, ut in irasci includitur concupiscentia vindictae, nec sola ratio ardui quae dicitur esse formale obiectum irascibilis potest esse appetibilis seu diligibilis, si nullam continet in se rationem boni concupiscibilis; unde omnes passiones et affectiones irascibilis fundantur et radicanter in affectione amoris vel odii ^(c), quae utique sunt affectiones partis concupiscibilis; unde qui sperat, amat et desiderat id quod sperat, et qui timet, cum quodam odio fugit id quod timet. Item, detur saltem per impossibile sola potentia concupiscibilis ^(d) convenientia amans et contraria odiens et fugiens: nunquid ista obiectum odibile sibi imminens vel approximans timebit et amatum imminens expectabit? utique. Item, affectiones irascibilis non videntur aliud dicere nisi aut quasdam robustas erectiones ipsius concupiscibilis aut quasdam consternationes, unde quando potentia concupiscibilis cum quadam erectione vadit ad suum amatum, ex sola hac constanti erectione adiungit sibi rationem irascibilis, et ideo earum divisio non est vere divisio in duas potentias, sed solum in rationes seu modos eiusdem potentiae. Item, si irascibilis est altera potentia a concupiscibili, impossibile est ipsam esse liberam ^(e), quia nunquam poterit

^(a) Al. m. mg.

^(b) Ex *rascibilem*.

^(c) Ex *di*.

^(d) Al. m. mg.

^(e) Ex *iberam*.

moveri nisi mota a concupiscibili et ab actibus eius, quia actus concupiscibilis sunt causa actuum irascibilis, unde amor imperat omnibus affectionibus. Et secundum hoc sequeretur quod voluntas libera in nihil arduum posset ire nec aliquid velle per modum altum et dominativum. Quod est expresse contra rationem libertatis.

Septimo patet hoc ex connexione voluntatis intellectivae ad intellectum. Uni enim potentiae apprehensivae non connectitur directe et immediate nisi una sola potentia volitiva; si igitur unus est intellectus et non plures, ut superius est probatum, ergo non erit nisi una voluntas intellectiva. Maior probatur, quia ad hoc est apprehensiva, ut praesentet appetitivae suum obiectum, et ideo oportet quod ambae sint eiusdem ambitus respectu suorum obiectorum. Si etiam eadem apprehensiva subservit duabus appetitivis, tunc aut utrique subservit immediate aut uni mediante altera. Si utrique immediate, tunc valde transcenderet utramque illarum, quia neutri cohaereret secundum totum suum ambitum, nec aliqua earum caperet totum ambitum eius, sed una unam partem et alia aliam. Si autem uni mediante altera, tunc postrema primo fertur in actum mediae volitivae quam in actum apprehensivae. Quod est impossibile, quia non potest ferri in aliquid nisi ut per cognitivam sibi praesentatum; non enim possumus velle nisi cognita (^a).

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur in contrarium dicendum quod non omnis diversitas speciei vel generis obiectorum probat vel includit diversitatem potentiarum nostrarum: alias tot erunt in nobis potentiae intellectivae quot sunt species et genera scibilium. Secundum hoc etiam quilibet sensus particularis esset plures potentiae, quia nullus est quin habeat plura obiecta diversorum generum; lux enim et color differunt genere. Multa etiam sunt species et genera sonorum, et multa sunt genera tangibilium et gustabilium. Si dicatur quod non sunt sic diversa quin in aliqua communi ratione alicuius generis generalissimi vel subalterni univocentur: etiam hoc est falsum, quia radius seu radiositas lucis igneae vel solaris non habet univocationem cum ipsa, sed solum analogiam, et tamen utraque visu apprehenditur. Sufficit ergo quod in

(^a) Al., m. mg.

aliqua una ratione analogæ convenient; quæ ratio respectu intellectus ^(a) communiter dicitur esse ratio entis seu quidditatis. Quaecunque autem sint secundum se ^(b) huiusmodi rationes: nobis tamen in omnibus non sunt notæ vel nominatæ nisi solum per respectum ad potentiam cuius sunt; ut cum dicimus quod ratio visibilitatis est illud in quo convenient omnia visibilia respectu visus, et ratio tangibilitatis est illud in quo respectu tactus omnia tangibilia convenient, et consimiliter sufficit quod in ratione intelligibilitatis omnia obiecta intellectus convenient. — Ad id vero quod ab Aristotele in primi probatione subinducitur dicendum quod cognitio est quidem per assimilationem et determinationem potentiae ad obiectum, sed tamen illa assimilatio non est essentia ipsius potentiae sicut nec ipsa cognitio, quia tunc per essentiam esset omnium determinata similitudo. Quod non potest competere nisi soli Deo.

Ad secundum dicendum quod non omnis generalis vel specifica diversitas actuum includit diversitatem potentialium; alias essent in nobis tot potentiae quot sunt vel esse possunt species habituum et actuum. Sufficit ergo quod actus univoce vel analogice participant generalem rationem potentiae eo modo quo accidens participat rationem sui subiecti et actus rationem agentis. Generalis autem ratio intellectus est ratio expressivi cum assensu vel dissensu vel suspensione; et hæc ratio quasi ^(c) differenter participatur in actu intelligendi et sciendi et opinandi seu credendi et dubitandi, in omnibus enim cogitative exprimitur aliquod obiectum.

Ad tertium satis patet ex alibi dictis. Facultas enim rationis et voluntatis non potest esse tertia potentia, alia ab intellectu et voluntate, nec una potentia essentialiter composita ex duabus, nec aliquo modo potest esse alia a voluntate libera, quia alias oporteret voluntatem liberam sibi esse naturaliter subiectam, ac per consequens non esse essentialiter liberam. Intelligendum est ergo quod eadem facultas voluntatis est potens movere rationem et voluntatem ad libere discernendum et iudicandum et ad volendum seu eligendum; voluntas enim dominatur tam sibi quam rationi, et ideo sua facultas non solum dicitur facultas voluntatis, sed etiam rationis.

^(a) Sequitur ras.
quamvis.

^(b) In ras.

^(c) Al. m. mg., del.

Ad quartum etiam patet ex supradictis, et si diligentius vis rationis illius aspiciatur, potius valet ad propositum, quia absolutum et relatum non variant potentiam; alias nulla eadem potentia posset unum suum obiectum conferre ad alterum. Praeterea, ratio ardui includitur sub ratione boni et e contrario, quia ratio arduitatis est quaedam ratio bonitatis, et omnis bonitas, in quantum bonitas, est quid arduum, et quantum habet de bonitate, tantum eo ipso habet de arduitate. Et consimiliter veritas includit bonitatem et e contrario, quia omnis veritas, in quantum talis, est quid bonum et e contrario. Rursus, relatio obiecti intellectus ad actum et ad obiectum voluntatis non diversificat intellectum in duas potentias intellectivas. Ex quo patet quod intellectus practicus non est altera potentia a speculativo, quia practicus ex hoc solo dicitur practicus quod proprias speculationes refert ad actum et obiectum voluntatis et ad ea operabilia quae voluntas vult fieri. Proprias autem ideo dixi, quia speculationes scientiarum practicarum sunt ei propriae, speculationes vero scientiarum mere speculativarum sunt propriae intellectus, in quantum proprie dicitur speculativus.

Notandum autem quod contra praedeterminata, quod scilicet in mente nostra non sit nisi una potentia intellectiva et altera volitiva, non est illud^(a) quod Augustinus, libro XII *De Trinitate*, distinguit⁽¹⁾ superiorem rationem et inferiorem quasi virum et mulierem; quia ipse non accipit ibi rationem superiorem pro una aliqua sola potentia mentis et consimiliter nec inferiorem, immo sub unaquaque illarum aggregat intellectum et voluntatem. Quod patet: quia utrique earum attribuit non solum actum apprehendendi et discernendi, sed etiam actum comedendi, id est, delectandi et consentiendi. Potentiam igitur intellectivam et volitivam coniunctim sumptas distinguit in duo officia seu aspectus, scilicet, in aspectum aeternorum seu supernorum et in aspectum temporalium seu inferiorum; et quia secundus^(b) aspectus subest priori sicut uxor viro et velut subditus suo praelato, idcirco rationem superiorem comparat viro, inferiorem vero uxori.

^(a) In ras.

^(b) Al. m. mg., del. *secundus* (al. abbr.).

⁽¹⁾ Cap. 12, n. 17, 18 (PL 42, 1007sq.).

Verumtamen si contra dicta Augustini ibidem obicias quia ipse ibidem ponit quod plenus consensus plenumque iudicium agendorum spectat ad solam rationem superiorem, cum tamen e contra videatur quod plenus consensus in inferiora agenda vel volenda non spectet nisi ad solum aspectum inferiorum et ita non nisi ad solam rationem inferiorem, et praecipue quando mens plene consentit in illa absque omni aspectu ad aeterna, sicut facit cum per omnimodam aversionem ab aeternis se convertit totaliter ad creata: ad hoc dupliciter respondetur, primo scilicet, quod sub aspectu aeternorum comprehendatur tam aspectus verus quam falsus; nam de quocunque, quamquam falso, mens dicat « hoc est summum bonum meum et hoc mihi finaliter est amandum et prosequendum », accipitur a mente tanquam aeternum et tanquam principalis regula volendorum et agendorum. Constat autem quod absque pleno consensu in aliquem ultimum finem vere vel falso acceptum non potest plene consentiri in ea quae sunt ad illum finem, in quantum talia. Consensus igitur in aliquid tanquam in ultimum finem spectat ad rationem superiorem, consensus vero in id quod ad finem spectat ad inferiorem. Secundo respondetur quod nomine rationis superioris non significatur primo et principaliter actualis vel habitualis aspectus aeternorum, sed potius ipsa potentia, prout est potentialiter apta aspicere illa. Et quia potentia secundum sui supremum est ad hoc apta, non autem secundum suum infimum, plenitudo autem consensus et iudicii non potest menti inesse, si ibi desit suprema portio seu supremum ipsius — quando enim secundum solum suum infimum in aliquid consentit, tunc infime ^(a) et nec semiplene consentit —: hinc est quod plenus vel principalis consensus ad solam superiorem rationem dicitur pertinere.

Ex hoc autem patet quare malus consensus solius rationis inferioris dicitur non esse mortale peccatum. Quamvis enim Augustinus ibidem dicat ⁽¹⁾ quod licet Eva sola peccante Adam non damnaretur, quia non erant realiter una persona, sed duae, nihilominus sola inferiori ratione peccante totus homo damnabitur, quia sunt simpliciter unius ^(b) solius personae: non oportet intelligi de condemnatione mortis aeternae seu infernalis, sed sufficit

^(a) Ex *in fine*. ^(b) Ex *unus*.

⁽¹⁾ Cfr. l. c., n. 18 (PL 42, 1008).

hoc intelligi de condemnatione ad quamcunque poenam debitam veniali peccato. Sic enim *Enchiridion*, capitulo 63, idem Augustinus accipit⁽¹⁾ damnationem, ubi de⁽²⁾ poena purgatoria eorum qui non sunt valde mali dicit quod orationum et eleemosynarum suffragia aut ad hoc eis prosunt, ut sit remissio, scilicet totalis, aut certe, ut tolerabilior fiat ipsa damnatio. Quod autem peccatum quod est in sola ratione inferiori nolit esse mortale patet: quia in praefato XII libro *De Trinitate*, capitulo 12, dicit quod « de talibus cogitationibus quibus ratio inferior oblectatur illicitis venia petenda est pectusque⁽³⁾ percutiendum et dicendum, *dimitte nobis debita nostra* et cetera ». Item, ubi paulo post dicit quod per hoc totus homo damnabitur, subdit⁽²⁾: « Nisi haec, quae sine voluntate operandi, sed tamen cum voluntate animum oblectandi solius cogitationis sentiuntur esse peccata, per Mediatoris gratiam remittantur ». Ex quo videtur quod de hoc peccato loquitur tanquam de veniali, quia secundum eum et secundum Anselmum⁽³⁾ principalis causa venialitatis et remissibilitatis venialium est meritum et gratia Christi. Item, libro II *Contra Manichaeos*, parum ante medium libri, agens de eisdem dicit⁽⁴⁾ quod « si suggestionem facta, cupiditas inferioris rationis mota fuerit, quasi iam mulieri persuasum erit; sed aliquando ratio commotam cupiditatem viriliter refrenat; quod cum fit, non labimur in peccatum — supple mortale —; si autem ratio consentiat et faciendum omne decernat, ab omni beata vita tanquam de paradiso expellitur homo ». Quod igitur Magister Sententiarum, libro II, distinctione XXIV, agens de ista materia dicit⁽⁵⁾ quod « quando mulier sine viro gustat, id est, quando ratio inferior sine superiori consentit, est aliquando mortale peccatum »: non est contra hoc, quia sicut ex dictis eius ibidem expresse patet, ipse loquitur in illo casu in quo

(^a) Add. interl.

(^b) Sequitur ras.

(¹) Cfr. cap. 64, n. 68-72 (PL 40, 262sq.). (²) Cfr. n. 18 (PL 42, 1008).

(³) Hoc nec Augustinus nec Anselmus dicere videntur, sed efferunt omnium omnino peccatorum veniam nobis gratia et meritis Christi dari. Augustinus, *Op. imp. contra Iulian.*, I, 105 (PL 45, 1119); *In Iohannis Evang.*, tract. XLI, c. 8, n. 5 (PL 35, 1694sq.); *Epist.* cl. III, ep. 194, c. 6, n. 30 (PL 33, 885); Anselmus, *Cur Deus homo*, I, 25 (PL 158, 399sq.).

(⁴) *De Genesi contra Manich.*, II, 14 (PL 34, 207).

(⁵) Petrus Lombardus, *Sent.*, lib. II, dist. XXIV, n. 8 (ed. Quaracchi 1916, p. 424); (PL 192, 704).

ratio superior est merito inculpanda, quia cogitationem rationis inferioris nimis morosam compescere neglexit, quæ negligentia a magistris consensus ^(a) interpretativus seu occultus appellatur.

Ad huius tamen evidentiam sciendum quod quamquam aliquando superior ratio nullo modo consentiat ad opus peccati extrinsecum perficiendum: nihilominus aliquando plene et expresse consentit ad cogitandum et ad delectandum se cogitando. Et si tunc secundum quosdam illud opus quod sic cogitatur est de genere suo mortale, præfatus consensus est mortalis. Secundum alios vero quibus magis assentio hoc non est verum, nisi illud præter hoc quod est de genere suo mortale habeat in vitiosa voluntate et sensualitate cogitantis enormem excessum vitiosæ delectationis, quod non de facili invenitur nisi in ^(b) peccato carnis. Propter quod etiam huiusmodi modus delectandi secundum doctiores aliquando est mortalis, ubi opus exterius de quo cogitatur est ex suo genere veniale cogitanti; quia dato quod vir tota die cum horrenda delectatione cogitet se commisceri suæ uxori et absque intentione operis in huiusmodi cum pleno consensu se pascat: nunquid vir sapiens dicet quod mortaliter peccat, quamvis utique in hoc ipso citius et gravius peccaret mortaliter, si de non sua coniuge cogitaret et præcipue si ad virginalem aut regularem castimoniam esset voto vel professione astrictus? Rursus, sciendum quod plenus consensus non sic ascribitur rationi superiori et semiplenus cum primis motibus inferiori quin aliquando primos motus et semiplenos consensus ponamus esse in superiori, ut cum quis aliquo primo motu vel semipleno consensu afficitur in Deum aut in aliquid divinum aut cum primo motu contra Deum turbatur vel cum primo motu haesitat de fide vel veritate ipsius. Haec enim idcirco superiori rationi attribuuntur, quia insunt menti secundum supremum aspectum ipsius, prout scilicet habet aspectum in Deum.

(a) Al. m. ex *consensu*.

(b) Add. interl.

QUAESTIO LVI.

Secundo quaeritur an pars intellectiva animae rationalis quae communiter mens vocatur sit eiusdem speciei cum parte intellectiva angeli, vel an nostrae potentiae intellectuales sint eiusdem speciei cum intellectualibus potentiis angelorum.

Et videtur quod non.

1. Differentiae enim specificae diversarum specierum et diversorum generum sunt inter se diversae specie; sed intellectivum ^(a) humanum est ultima et ^(b) specifica differentia hominis et ^(c) intellectivum angelicum angeli; constat autem quod angelus et homo differunt specie; ergo et cetera.

2. Item, quaecunque distinguuntur ab invicem per contraria eis substantialia differunt specie; sed intellectivum angelicum et humanum sic se habent, differunt enim per unibile corpori et sensualitati et per non unibile, nam intellectivum humanum ^(d) est essentialiter unibile et unitum corpori humano et eius sensualitati, mens vero angeli est omnino inunibilis eis; ergo et cetera

3. Item, intellectui humano, ut dicitur, est ^(e) essenziale quod discurrat de principiis in ^(f) conclusiones, angelico vero ^(g) est e contra essenziale quod eas videat sine discursu; ergo differunt ^(h) per oppositas et ⁽ⁱ⁾ consubstantiales differentias. Et consimiliter, ut dicitur, voluntas humana et angelica essentialiter differunt per vertibile ab eo objecto cui primo inhaesit et per irrevertibile; quod probant per hoc: quia angelus post ^(k) primum peccatum non potuit poenitere de illo, homo vero potest et potuit.

4. Item, intellectui humano, ut dicitur, est essenziale quod quantum est ex se, sit a principio nudus omni specie

^(a) Ex *intellectuum*. ^(b) Add. interl. ^(c) Add. interl. ^(d) Al. m. mg. sic... *humanum*. ^(e) In mg. ^(f) Sequitur ras. ^(g) Sequitur ras. ^(h) Al. m. mg. ⁽ⁱ⁾ Add. interl. ^(k) Al. m. mg.

intelligibilium acsi tabula rasa in qua nihil est pictum, est etiam, ut dicitur, ei essentielle quod aliquando possit esse in actu, aliquando non; e contra vero angelico intellectui est essentielle quod sit plenus formis intelligibilium et quod sit semper pervigil et in actu; ergo et cetera.

5. Item, maior ratio quare possent videri eiusdem speciei est: quia videntur habere eadem obiecta et aliquos actus eiusdem speciei; sed quod ex hoc non sequatur ipsa esse eiusdem speciei probō: quia constat quod sicut bos et homo et leo differunt specie, sic et eorum formae sensitivae quibus eorum corpora et organa informantur et sensificantur; sed constat quod oculus bovis et hominis habent obiecta eiusdem speciei et etiam visiones seu actus visuales, et idem est de aliis sensibus eorum; ergo et cetera.

In contrarium arguitur.

1. Primo ex actibus et habitibus gratiae et gloriae: Quia actus visionis et caritatis, quibus anima Petri videt et amat aliquam rationem perfectam in Deo, videtur esse eiusdem speciei cum actibus angeli eandem rationem videntis, et maxime si Petrus sit illi angelo in gloria coaequalis; sed constat quod actus et habitus gratiae habent aliquas essentielles diversitates secundum diversitates^(a) subiectorum et potentiarum in quibus sunt; nec mirum, quia habent se ad illa sicut perfectiones ad perfectibilia et sicut accidentia ad propria subiecta, unde videmus quod omnes habitus et actus voluntatis differunt ab habitibus et actibus intellectus per intellectivum et appetitivum, quia omnes hi sunt essentialiter appetitivi, illi vero intellectivi.

2. Secundo arguitur ex ratione principii activi: Quia specifici et immediati actus seu influxus diversorum principiorum activorum differunt specie sicut et illa; sed constat quod liber consensus seu liberum velle est actus specificus et immediatus voluntatis liberae^(b) et est ab illa tanquam a principio activo; sed quando angelus et homo consentiunt in idem obiectum et propter eundem finem, ita quod in illo obiecto quicquid vult unus vult alter, tunc illi consensus videntur esse omnino eiusdem speciei, ut verbi gratia, ecce quod beatus Petrus non solum ex caritate vult mundum esse sicut et angelus sibi in gloria coaequalis, sed^(c) et propter

^(a) Al. m. mg. s. d.

^(b) Al. m. mg.

^(c) Al. m. mg.

easdem causas vult hoc nunc propter quas et angelus: ergo videtur quod huiusmodi velle ipsorum sint eiusdem speciei ac per consequens quod et potentiae activae ipsorum.

3. Tertio arguitur ex ratione divinae imaginis secundum quam uterque est factus: Licet enim in Deo non sit proprie dare naturam seu rationem specificam eo modo quo in creatis, nihilominus est ibi secundum suum modum; constat autem quod imago proprie dicitur similitudo speciei seu alicuius secundum suam speciem, unde et in hoc differt a similitudine quae dicitur vestigium; sed duae imagines vere eiusdem speciei sunt eadem specie, sicut patet de duabus figuris seu imaginibus eiusdem sigilli; ergo et cetera. — Sed forte contra hoc dicitur: quia imago eiusdem obiecti est alterius speciei in intellectu et alterius in sensu et alterius in pictura corporali. — Ad hoc dicitur quod saltem illae quae sunt in corporali materia sunt semper eiusdem speciei et consimiliter illae quae sunt in sensu particulari; ergo consimiliter illae quae respectu eiusdem obiecti sunt in natura seu potentia intellectuali erunt eiusdem speciei, et maxime, quando huiusmodi imagines habent rationem imaginis non solum quoad rationem exprimendi, sed etiam quoad suum esse substantiale, sicut utique habet respectu Dēi omnis mens ^(a) seu omnis natura intellectualis. Praeterea, modus secundum quem mens est ad imaginem Dei non respicit rationem specificam divinae naturae secundum hunc gradum vel illum nec secundum quod est ^(b) idea huius obiecti vel illius praeterquam mentis. Si enim mens secundum suam speciem respiceret certum gradum imitationis divinae naturae, tunc nunquam esset ad imaginem Dei nec in sua propria specie, nisi cum esset in illo gradu, ita quod non haberet plus nec minus, et ita omnes mentes eiusdem speciei necessario essent aequales. Si etiam respiceret solas quasdam ideas quorundam obiectorum aliorum a se, tunc eius potentiae non possent deduci, etiam a Deo, ad ceteras ideas et earum obiecta cognoscendas et amandas, quod constat esse falsum. Unde sicut Verbum Dei Patris est actualiter expressivum omnium idearum mentis paternae et totius sapientiae eius, et ideo non possunt esse in Deo plura Verba: sic mens creata secundum suam speciem est potentialiter deducibilis ad quaecunque. Ex quo videtur quod non possint dari plures species mentium.

(^a) Al. m. mg.

(^b) Add. interl. al. m.

4. Quarto arguitur ex ordine utriusque ad eosdem ultimos fines: Quae enim secundum suam essentiam sunt ordinabilia et aliququaliter inclinata ad eosdem principales et proprios fines et ad easdem proprias et finales perfectiones videntur habere essentias eiusdem speciei; sed mens humana et angelica sunt huiusmodi, quia ultima beatitudo^(a) est propria perfectio ipsarum; constat autem ex fide catholica quod sunt ordinabiles ad beatitudinem eiusdem speciei, et etiam plures mentes humanae perducuntur ad aequalem gloriam angelorum et aliquae ad maiorem. Quod vero a quibusdam dicitur primam propositionem esse veram de fine naturali, non autem de supernaturali, gloria vero non est finis naturalis, sed supernaturalis: a ceteris improbatur, quia non solum secundum fidem, sed etiam secundum rectam rationem constat quod omnis natura rationalis est per essentiam talis quod proprius et ultimus eius finis non potest per naturam creatam acquiri, sed solum per agens supernaturale, nec potest esse in aliqua forma mere naturali, immo oportet quod sit in forma virtuali et gratifica et modo ineffabili unita et uniente cum supernaturalissimo Deo. Et tamen haereticum et erroneum esset dicere quin omnis natura rationalis ex sua essentia et natura exigat talem perfectionem et finem, unde et pro tanto est ei naturalis. Unde et quando naturaliter appetit summam beatitudinem, secundum rem appetit illam quae est supernaturalis, quia in nulla alia potest vere salvari ratio summae beatitudinis nec ratio summi boni.

5. Quinto arguitur ex ambitu potentiarum intellectivarum: Quaelibet enim ex sua specie habet totum ens pro obiecto et intra suum potentialem ambitum potentialiter comprehendit omnes species et modos habituum et actuum, qui generi talis potentiae assignari possunt; sed si natura intellectualis esset divisa in varias species, tunc altiore et latiore ambitum obiectorum haberet sumpta in genere quam prout esset sumpta sub aliqua suarum specierum, et ita in nulla sua specie haberet totum entis ambitum pro obiecto.

Respondeo

Quod secundum quosdam simpliciter differunt specie, secundum alios vero non differunt specie quoad suas essentias absolutas, sed solum quoad aliquos respectus et modos

^(a) Sequitur ras.

essendi eis annexos. — Qui enim volunt quod anima rationalis secundum totam formalem suam essentiam sit forma corporis coguntur dicere quod non solum secundum suam formam sensitivam, sed et secundum intellectivam differat specie simpliciter a mente angelica, quia nihil essentialius est formae alicuius materiae quam quod sit forma et actus respectu illius materiae. — Qui vero ponunt animam rationalem esse formam corporis secundum solam partem suam ^(a) sensitivam non coguntur tenere quod unio vel unitiva inclinatio partis intellectivae ad partem sensitivam et ad corpus sensificatum sit omnino id ipsum quod absoluta essentia partis intellectivae, sed sufficit quod sit quaedam essentia relativa ^(b) illi annexa, sicut piro insertae in arborem ^(c) pomum est annexa inclinatio et unio ad pomum cui est inserta, aut sicut ramo qui vivit et salva sua specie potest a stipite et radice abscindi est annexa unio ad stipitem et radicem. Quae quidem unio non posset tolli ramo salva sua specie, si esset omnino id ipsum cum absoluta forma ipsius rami; nec mirum, quia nec etiam actualis unio formae ad materiam est omnino id ipsum cum forma.

[Solutio Obiectorum]

Sustinendo igitur ad praesens hanc positionem ad primum dicitur quod aliquid potest dici differentia specifica dupliciter: Primo quidem, quia est secundum se sufficienter specificatum. Et hoc modo organizatio capitis vel manus, qualis competit corpori humano, est quaedam forma specifica. Secundo modo potest dici specifica, quia in sua ratione includit omnes rationes specificas sui totius seu totalem specificationem ipsius. Et hoc solo secundo modo est vera maior rationis praedictae, non autem primo modo, quamvis et de primo modo possit dici quod talis differentia specifica per hoc quod sibi alia adiunguntur et ipsa eis ad constituendum unam totalem naturam cuiusdam novae speciei ex eis compositae assumit circa se potius quam intra se quandam aliam specificationem, secundum quam ^(d) potest dici ^(e) quod differt specie etiam a se ipsa separatim et absolute sumpta. Talis autem differentia specifica est secundum istos intellectivum humanum, quia non dicit omnes rationes

^(a) V corporis.
ex aborem.

^(b) Ex relatum; illi ex illa.
^(d) Add. interl.

^(e) Ex dixi.

^(c) Corr. interl.

specificas hominis, quia in sensitiva humana complexio et organizatio humana sunt quaedam rationes et differentiae hominis specificae. Sed si poneretur unum nomen formae totali ex his tribus conflatae, tunc illa haberet rationem differentiae specificae iuxta modum secundum. Si etiam intellectivo humano auferretur a Deo omnis inclinatio ad corpus et ad sensitivam humanam, ita quod in se et in sua materia absolute stabiliretur, tunc eo ipso fieret non humanum et faceret quandam novam speciem entis.

Et per hoc patet ad secundum: Quia aliud est differre ab aliis specie per solum se ipsum, aliud per aliam essentiam sibi annexam. Unde materia unius corporis per solam essentiam suam non differt specie a materia alterius corporis, sed solum per diversas formas substantiales sibi annexas. Unde isti dicunt quod Deus posset intellectivo angelico tollere modum essendi quem habet et dare sibi inclinationem ad corpus infigendo sibi seu suae materiae sensitivam humanam, ita quod eo ipso de intellectivo angelico fieret intellectivum humanum, sicut ex materia corporis humani potest fieri materia corporis ^(a) bovini per variationem formarum. Dicunt enim isti quod si pigmentarius potest diversas species et virtutes gemmarum et herbarum artificialiter commiscere, ut fiat ex eis confectio una: multo magis Deus posset eas naturali commixtione unire, ut fieret ex eis una totalis natura.

Ad tertium dicitur quod discurrere et non discurrere potius competunt intellectui per habitus et dispositiones ei ^(b) annexos quam per solam essentiam suam. Causa enim non discutendi est plenitudo scientialis habitus conclusionum aut praeclaritas ingenii et vivacis aspectus ad varias conclusiones ex principiis et in principiis ^(c) subito capiendas. Unde tam anima Christi quam homines beati non solum in Deo sed etiam in proprio genere ita repente vident naturales conclusiones sicut et angeli. Et si Deus a principio ita paucos habitus inseruisset intellectui angelico sicut nostro, ita indigeret discursu sicut et noster; quamvis nec adhuc omni discursu careat, saltem in daemonibus, sicut alibi est ostensum. — Illud etiam de invertibilitate angelicae voluntatis est erroneum; non enim hoc competit sibi essentialiter plus

^(a) Al. m. mg. *humani... corporis.*
mg. e. i. p.

^(b) Sequitur ras.

^(c) Al. m.

quam homini. Cuius probationes omitto ad praesens, quia ipsas alibi recitavi.

Ad quartum dicendum quod esse ex se nudum ab omni specie non est essentialius intellectui humano quam angelico, quia nec species rerum sunt minus accidentales intellectui angelico quam humano, quamvis ^(a) Deus ex suo beneplacito plures species plenius et inseparabilius inseruerit angelis a principio quam hominibus praeterquam Christo homini. — Quod etiam subditur quod semper esse in actu est essentialiter intellectui angelico, oppositum vero est essentialiter intellectui humano, falsum est. — Utrorumque autem probationes et explicationes omitto, quia tam ex se quam ex alibi a me tactis de facili colligi possunt.

Ad quintum dicendum quod aliud est sensitivam bovis differre specie a sensitiva hominis vel leonis et aliud eius potentiam visivam vel auditivam, quia tota sensitiva eorum multa varia hinc et inde includit plus quam faciant istae potentiae vel illae. Potentiae enim istae non videntur hinc et inde differre specie nisi solum per varias uniones et inclinationes eis affixas praeterquam forte de potentiis sensitivae humanae quae a doctoribus ponuntur esse infixae in materia intellectuali tanquam quaedam partiales formae illius. Est autem dubium an potentia visiva bovis posset materiae intellectuali infigi, ita quod fieret potentia sensitivae humanae. Videtur enim quibusdam quod forma huius materiae per aliam inclinationem sibi datam ad alteram formam priorique sibi ablata potest fieri forma alterius materiae. Et hoc est magis consonum potentiae Dei et universali ambitui entis, quia non minus mirabile videtur naturam humanam potuisse inclinari ad personam alterius naturae quam formam de novo inclinari ad aliquam materiam sibi novam. Quomodo-
docunque tamen hoc sit, iuxta differentiam earum erit censendum ^(b) de differentia visionum suarum.

(^a) Ex quam.

(^b) V censendum.

QUAESTIO LVII.

Tertio quaeritur an in homine sit liberum arbitrium, hoc est, an in homine sit dare aliquid per quod possit agere aliqua libere.

Quod non videtur.

Et primò ex natura seu proprietate causarum agentium communi^(a) omnibus agentibus.

1. Omnis enim effectus proprius et determinatus exigit causam propriam et determinatam; unde et Aristoteles, IX *Metaphysicae*, dicit⁽¹⁾ quod praeter scientiam seu potentiam rationalem, quae simul est una contrariorum, ad hoc quod exeat in actum exigitur aliquid aliud quod appropriet eam ad alterum contrariorum faciendum, quod secundum eum est desiderium seu electio, et hoc approprians est secundum eum verius principium actionis quam primum; quod autem hoc exigitur probat secundum suos expositores⁽²⁾ per hoc quod a causa communi ad duo contraria non procedit effectus determinatus, nisi sit aliquod proprium quod eam magis determinet^(b) ad hunc effectum quam ad illum; ergo ab homine nullus actus poterit effici nec ab aliqua potentia eius, nisi prius ipsa potentia sit appropriata et determinata^(c) ad faciendum illum actum; sed causa determinata ad unum, stante determinatione illa, non potest agere nisi illud, et necessario, quantum est de se, habet exire in illud, et ita non libere; ergo et cetera.

2. Item, omnis causa, saltem creata, inclinatur ad suum effectum inclinatione et relatione determinata et non sic actu inclinatur et refertur ad alios effectus quos tunc non agit; alias esse causam in actu^(d) non diceret plus quam esse causam in habitu seu in potentia, nec causa referretur^(e) amplius ad effectum quem facit^(f) quam ad effectus quos non

^(a) B⁷ *communium*. ^(b) Ex *determinat*. ^(c) Al. m. mg. e. d.
^(d) Sequitur ras. ^(e) V B⁷ *referetur*. ^(f) Ex *fecit*.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 5, 1047b 31 sqq. ⁽²⁾ Cfr. Averroes, *Metaph.*, lib. IX, summa 1, cap. 6 (vol. VIII, f. 234v b).

facit, et tunc non magis deberet dici causa efficiens eius quam aliorum; sed omnis causa determinata ad unum necessario et non libere agit illud; ergo et cetera.

3. Item, nihil potest actu in opposita, nisi habeat simul actu proportionem seu rationem contrariorum et contrarias et ad contraria, quia secundum illam rationem secundum quam erit potens facere alterum oppositorum non erit potens facere aliud contrarium; sed impossibile est duas rationes seu virtutes contrarias et ad contraria se habentes esse simul in aliqua una potentia; ergo oportet omnem potentiam hominis vel etiam cuiuscunque non posse simul actu contraria et ita non esse liberam, quoniam semper aget^(a) necessario et determinate alterum^(b) oppositorum.

4. Item, quicumque^(c) potest simul in opposita aut simul operabitur utrumque oppositorum aut simul cessabit ab eis, ex quo aequaliter est potens ad utrumque; sed impossibile est aliquam potentiam simul operari opposita, nec aliquam est dare quae semper simul cesset ab utroque oppositorum, quia tunc nunquam ageret alterum illorum oppositorum^(d) determinate; ergo sequitur idem quod prius, quod scilicet omnis potentia in hora qua debet agere seu in actum exire est determinata ad alterum oppositorum et sic nunquam libere agens.

5. Item, omnis quietis et motus est dare causam, quare scilicet ista res nunc quiescit, nunc vero agit seu movetur, ergo quando voluntas vult aliquid seu agit et quando cessat et quiescit, semper est dare causam huius; sed si hoc est verum, tunc quando vult aliquid seu agit, est in ea causa quare hoc vult, et quando cessat, est in ea causa^(e) cessandi; et sic sequitur quod quodcumque non est in ea causa cessandi, quod nullo modo possit cessare et quod, quando non est in ea causa volendi hoc vel agendi, quod nullo modo possit tunc velle illud vel agere; et sic est impossibile eam^(f) aliquid libere agere aut ab aliquo actu libere cessare.

6. Item, omnis effectus existens actu maiorem habet rationem essendi quam non essendi, alias non esset maior ratio quare tunc actu esset quam quare tunc non esset et sic non plus se haberet ad esse quam ad non esse; sed ratio suae existentiae est potius in sua causa efficiente quam in ipso effectum; ergo de omni effectum est dare in suo efficiente ali-

(a) B⁷ *ageret.* (b) B⁷ *om.* (c) B⁷ *quicquid.* (d) B⁷ *om. quia... oppositorum.* (e) Al. m. mg. *quare... causa.* (f) B⁷ *om.*

quam rationem per quam magis se habet ad dandum esse huic effectui quam ad non dandum; si enim non magis se haberet ad dandum sibi esse quam ad non dandum, tunc non plus sumeret ab ea esse quam non esse; ergo omnis causa agens aliquid semper oportet quod prius naturaliter habeat aliquam rationem magis agendi hoc quam alia; hoc autem dato semper sequitur ^(a) propositum; ergo et cetera.

7. Item, causa in nullo variata per respectum ad talem actionem seu effectum, nulla sequitur variatio in effectu ^(b), et sumo hic sub nomine causae omnia universaliter quaecunque aliquo modo concurrunt in simul ad causandum istum effectum; si enim, causa in nullo mutata, effectus suus potest non esse aut variationem suscipere: ergo nullam stabilitatem essendi habet a sua causa et ita per consequens nec esse, et tunc etiam contingere posset quod praesente causa sufficiente ad causandum et conservandum effectum, effectus posset non esse, et hoc, causa praedicta in omnibus ita stante et se habente sicut stabat, dum prius istum effectum efficiebat et conservabat; et tunc sequeretur quod effectus, dum actu esset a sua causa, tantam haberet rationem ^(c) non essendi a sua causa sicut et essendi, quia eodem modo penitus se haberet sua causa ad eius esse et ad eius non esse, nec plus faceret ad suum esse, quando ab ea fit, quam quando ab ea non fit, immo semper aequaliter et eodem modo; si igitur haec sunt manifeste inconvenientia et absurda: igitur causa in nullo mutata, necessario semper eodem modo sequitur effectus. Et hoc est quod Avicenna ⁽¹⁾ et alii philosophi ⁽²⁾ Aristotelem ⁽³⁾ sequentes dicunt quod posita causa sufficienti semper necessario sequitur effectus, et quod ^(d) quandocunque effectus non sequitur seu non efficitur, tunc non erat causa sufficiens ad ipsum agendum.

8. Item, de uno contradictoriorum ^(e) non transitur ad alterum sine mutatione facta in aliquo quocunque, ergo de non agente non fit agens sine mutatione facta in aliquo; sed

(a) Sequitur ras. (b) Ex effectum. (c) B⁷ causam haberet communem pro t. h. r. (d) B⁷ om. (e) B⁷ contradictorium.

(¹) Cfr. *Metaph.*, tract. IX, cap. 1 (f. 101 v a); tract. IV, cap. 1 (f. 84 r b).
 (²) Cfr. Averroes, *Metaph.*, lib. IX, summa 1, cap. 6 (vol. VIII f. 234 v b); cfr. Algazel, *Metaph.*, lib. I, tract. I, cap. 12 (f. d. 4 r a, ed. Petrus Liechtenstein, Venetiis 1506). (³) Cfr. *Metaph.*, IX, 5, 1047 b 31 sqq.; *De long. et brev. vitae*, cap. 3, 465 b 15 sq.

agens non fit agens per aliquid quod sit factum in ipso effectu, cum ipsum agens naturaliter prius sit agens quam fiat ab eo suus effectus, et cum nihil quod sit in effectu ^(a) possit esse causa quare agens factus sit de non agente agens; ergo de necessitate in omni agente quod prius non agebat fit aliqua mutatio per quam efficitur agens, et hoc naturaliter prius quam ab eo emanet effectus; ex hoc autem sequitur quod mutatione illa non facta nunquam possit agere et quod ipsa facta statim necessario agat.

9. Item, de potentia essentiali non venit ad actum sine mutatione ipsius potentiae intrinseca et formali, sicut de ignorante non fit sciens nisi hoc modo, de potentia autem accidentali ^(b) non venit ad actum nisi prius aliquo prohibente remoto; sed omne agens de novo, priusquam ageret ^(c), erat in potentia ad agendum; ergo de illa potentia non potuit venire ad actum agendi nisi facta aliqua mutatione formali in ipso aut ^(d) aliquo prohibente remoto; ergo omne agens, quando non agit, aut non habet in se sufficientem formam seu dispositionem formalem ad ^(e) agendum, aut est aliquid prohibens ipsum agere; ergo quandocumque non agit, non habet plenam facultatem ad agendum; tunc etiam sequitur quod de agente non poterit fieri non agens nisi per amotionem alicuius dispositionis suae formalis aut per adiunctionem alicuius prohibentis; ex istis autem sequitur quod non sit dare libere agens.

10. Item, omnis causa, dum operatur seu dum est in hora qua operatur, non potest non operari, quoniam res, dum est, non potest non esse et, dum fit, non potest non fieri et, dum facit, non potest non facere; dum autem causa operatur, tunc non solum ipsa est actu operans, sed etiam suus effectus tunc est actu et fit actu; si igitur tunc posset non operari illum effectum, tunc simul possent contradictoria esse vera, scilicet, ipsum effectum esse et non esse et simul fieri et non fieri et ipsam causam simul facere et non facere ^(f); sed si non potest non ^(g) operari, dum operatur, semper quando agit, necessario agit ^(h); ergo et cetera.

Secundo probo hoc ex proprietatibus potentialium intellectualium et specialiter ⁽ⁱ⁾ voluntatis.

^(a) B⁷ effectum. ^(b) B⁷ essentiali. ^(c) Ex agente. ^(d) Al. m. mg.
^(e) B⁷ om. ^(f) B⁷ om. e. n. f. ^(g) Al. m. mg. ^(h) Al. m. mg. n. a.
⁽ⁱ⁾ In ras.

11. Omnis enim potentia est ex se determinata ad suum proprium et formale obiectum; sed voluntatis superioris proprium et formale obiectum est bonum intellectuale seu bonum simpliciter; unde et Aristoteles, in *Ethicis*, dicit ⁽¹⁾ quod bona simpliciter sunt bona mentis naturalia et naturaliter appetibilia, ipsa sola vocans bona secundum naturam; et haec est secundum quosdam causa quare in parte superiori non ponit habitum temperantiae nec fortitudinis, sed solum in parte sensitiva, quia pars superior sufficienter, quantum ^(a) est de se, est determinata ad bonum illarum virtutum, unde non indiget ad hoc nisi rectificatione et determinatione appetitus sensitivi; sed omne quod est sic ex se sufficienter determinatum ad bonum non habet ex se libertatem ad opposita, saltem ad bonum et ad malum, et quod de se non habet libertatem non ^(b) potest eam per aliqua alia acquirere, et maxime si illa sint ad unum determinata et ad unum determinantia, sicut sunt omnia quae voluntati adduntur et quae eam inclinant ad aliquid agendum; ergo et cetera.

12. Item, si illud quod habet potentiam communem ad duo contraria non habet in se libertatem, multo minus habet eam illud quod non habet potentiam communem ad ea; sed secundum Aristotelem, IX *Metaphysicae* ⁽²⁾, hanc communitatem habet solum potentia rationalis seu intellectiva, unde dicit quod causa quare potentiae rationales possunt ad opposita est, quia una scientia in eis potest esse contrariorum, sicut medicina est scientia sani et aegri, et per scientiam habitus scimus privationes; sed intellectus nec eius habitus nullam habent ^(c) libertatem, cum non possint movere se ipsos, et semper necessario, quantum est ex se, tendat in suum obiectum et motionibus voluntatis sit necessario subiectus; ergo multo minus hoc habebit voluntas, quae non habet in se unam rationem contrariorum, unde et omnes eius habitus sunt semper determinati ad unam partem.

13. Item, secundum Aristotelem, VII *Ethicorum*, capitulo 5 ⁽³⁾, quando intellectus dicit habitu et actu aliquid esse non agendum ^(d) in universali, ut malum esse hominem

^(a) B⁷ in quantum. ^(b) Al. m. mg. ^(c) B⁷ habet. ^(d) B⁷ agentem.

⁽¹⁾ Cfr. lib. X, 7 per totum, 1077a 12 sqq.; I, 6, 1098a 3 sqq.

⁽²⁾ Cfr. cap. 2, 1046b 4 sqq.; cap. 5, 1048a 2 sqq. ⁽³⁾ Cfr. 1147a 25 sqq.

fornicari et consimilia, et simul cum hoc dicit actu eius^(a) particularem, hanc scilicet, quod me nunc fornicari est malum: dicit quod necessario sequitur in voluntate fuga seu reprobatio illius mali, sicut ex duabus praemissis syllogistice ordinatis necessario sequitur conclusio; et eodem modo, si in universali et in particulari dicat intellectus actu et non solum habitu aliquid esse agendum: dicit quod in voluntate statim necessario sequetur actio seu prosecutio; et idem videtur dicere, III *De anima* ⁽¹⁾, ubi agit de his quae exiguntur ad motum prosecutionis vel fugae; sed ex hoc manifeste sequitur quod voluntas necessario sequatur varios modos potentiarum apprehensivarum et quod necessario varietur in suis actibus secundum variationes opinionum seu ^(b) apprehensionum et ita quod in se non habeat libertatem.

14. Item, omne quod semper et universaliter movetur secundum exigentiam et determinationem alterius causae est semper in suis actibus necessitati subiectum; sed voluntas semper movetur secundum exigentiam et determinationem sui finis seu sui obiecti finalis, est enim ad suum finem determinata, et per ipsum finem determinatur ^(c) ad ea quae sunt vel videntur esse utiliora ad finem.

15. Item, secundum Aristotelem, III *Ethicorum* ⁽²⁾, id solum est eligibile quod est ex consilio praeiudicatum et praedeterminatum, unde electionem definiens dicit ⁽³⁾ esse voluntarium praeconsiliatum; sed simul et semel per consilium non determinantur contraria, sed solum altera pars; ergo voluntas in hora qua debet exire in actum electionis non est potens nisi solum in alteram partem, scilicet, in illam quae est per consilium determinata.

16. Item, entia necessaria sunt nobiliora quam contingentia, unde secundum philosophos prima causa est purum necesse; ergo nobilior est causa necessaria quam causa contingens et effectus necessarius quam effectus contingens; sed libertas ad ^(d) opposita est causa contingens; ergo videtur quod huiusmodi libertas nullo modo ^(e) sit in nobilibus et incorruptibilibus entibus, quales sunt substantiae intellectuales.

(^a) B⁷ esse. (^b) Ex se. (^c) Ex determinatur. (^d) Add. interl.
 (^e) B⁷ om. n. m.

(¹) Cfr. cap. 9, 492b 29sqq. (²) Cfr. cap. 4 per totum, 1111b 4sqq.
 (³) L. c., 1112a 14sqq.

17. Item, libertas, in quantum talis, semper videtur dicere quid nobile et nobilius quam esse ^(a) necessitatum seu determinatum; ergo si voluntas haberet hanc nobilitatem, multo magis eam haberet respectu finis ultimi quam respectu eorum quae ad finem, cum nobilior sit ordo eius ^(b) ad finem quam ordo quem habet ad ea quae sunt ad finem; sed respectu illius est necessitata et determinata; ergo vel ita erit determinata respectu eorum quae ad finem, aut illa indeterminatio ^(c) potius erit ex imperfectione et defectu sufficientis dispositionis et virtutis ad agendum quam ex aliqua vera libertate, sicut et videmus quod indeterminatio materiae potius est ex imperfectione suae potentialitatis quam ex aliqua nobili actualitate.

18. Item, omnis praelectionis ^(d) est dare causam quare hoc potius praeeligat quam alia; quod patet ex communi omnium assensu, quaerentibus enim « quare hoc elegisti vel voluisti » omnes universaliter respondent alterum horum duorum: aut scilicet, « quia mihi melius videbatur » aut « quia mihi placuit » et istam quidem ultimam semper omnes respondent, aliam autem non ita semper; ergo secundum hoc nunquam aliquid eligimus aut ex pleno consensu volumus, nisi praecedat tanquam causa huius maior complacentia vel maior aestimatio bonitatis in ^(e) obiecto voluto. Et hoc ipsum videtur expresse dicere ^(f) Aristoteles, III *Ethicorum*, quando ait ⁽¹⁾ quod « ignorat omnis malus quae oportet operari et a quibus fugiendum »; videtur enim ibi velle quod propter aliquam corruptionem concupiscentiae vel habitus veram bonitatem operandorum ignoret, sicut et ebrii propter passionem ebrietatis. Unde et VII *Ethicorum*, capitulo 5 ⁽²⁾, dicit quod passio irae et concupiscentiae faciunt quod non habeatur scientia agendorum in usu seu in actu, sicut faciunt somnus et ebrietas; propter quod dicit quod existentes in his passionibus dicunt sermones de virtutibus et agendis, non autem ea tunc sciunt actu vel intelligunt, unde sic sunt sicut pueri vel ignorantes, dicentes demonstrationes Empedoclis, et sic loquuntur sicut illi qui verbis vel signis simulant se aliquid scire, non autem sciunt. Et VI *Ethico-*

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ add. *sunt*. ^(c) B⁷ *determinatio*. ^(d) B⁷ *electionis*.
^(e) Add. interl. ^(f) Ex *discere*.

⁽¹⁾ Cap. 3, 1110b 28sq.

⁽²⁾ L. c., 1147a 11sqq.

rum, capitulo 14, dicit ⁽¹⁾ quod malitia corrumpit rectam aestimationem prudentiae, unde non vult quod prudentia possit esse nisi in habente morales virtutes. Et tam ibi quam III *Ethicorum*, 8 capitulo ⁽²⁾, dicit quod qualis est unusquisque secundum habitum, talis et finis ei videtur, bono scilicet bonus et malo malus. In omnibus his videtur velle quod omnem malum consensum et electionem praecedat falsa aestimatio et aliqua passio seu complacentia corrupta; sed si haec sunt vera, tunc stante tali complacentia vel aestimatione vel non praeexistente aliqua complacentia ad oppositum nullo modo poterimus contrarium eius quod nobis per illam praecedentem complacentiam placet aliquo modo eligere aut ex consensu velle; sed hoc est tollere libertatem ad opposita; ergo et cetera.

19. Item, potentia quae non potest se ipsam movere nullo modo est libera, cum non habeat dominium super suos actus, solum enim illud quod potest se movere ^(a) habet in se potestatem ad se movere seu ad quiescere, omnia enim alia sunt sive ab aliis ^(b) sive a natura applicata ad suos actus; sed nec voluntas nec aliqua potentia intellectiva potest se ipsam movere, ut probabo; ergo et cetera. Probatio minoris: secundum enim Aristotelem, I *De caelo et mundo* ⁽³⁾, omne alterabile est corruptibile; sed si in potentiis praedictis esset aliquis motus, videtur quod hoc esset maxime motus alterationis; hic autem esse non potest, nisi ponantur esse corruptibiles. Praeterea, in omni motu intenditur aliquis terminus, quo habito cessat ipse motus, nisi forte sit motus circularis; sed in actibus potentiarum praedictarum ipsi actus sunt per se intenti et non aliquis terminus eorum, ita quod illo termino habito non sit cura de ipsis actibus, alias beatitudo non consisteret in ipsis actibus ^(c) et continuatione eorum. Praeterea, nullus motus nec aliqua pars eius potest esse in instanti nec potest esse actus perfectus; sed actus potentiarum praedictarum possunt esse in instanti, quia et de actu videndi hoc ipsum dicit expresse Aristoteles, X *Ethicorum* ⁽⁴⁾, et sunt etiam actus perfecti; ergo et cetera. Praeterea, in omni motu oportet dare duo sic es-

(^a) B⁷ add. *et ad se movere.* (^b) Ab aliis ex aliis ab. (^c) B⁷ om. *alias... actibus.*

(¹) Cfr. cap. 13, 1144a 34sqq. (²) Cfr. cap. 6, 1113a 25sqq. (³) Cfr. *De caelo*, I, 12, 281b 26sqq.; 282b 8sq. (⁴) Cfr. cap. 3, 1174a 14sqq.

sentialiter distincta quod unum possit habere plenam rationem motoris et alterum plenam rationem mobilis; sed una sola potentia non potest talia duo in se habere, motor enim, in quantum motor, dicit aliquod ens completum in actu existendi, nec mobile potest subiacere motui nisi ut actu existens et ut motori in principio dissimile et quasi oppositum, in fine autem assimilabile et assimilatum, forma etiam motoris per quam movet virtualiter penetrat et attingit materiam mobilis potius quam per essentiam suam; ista autem poni non possunt in creatis, quin ponantur duo, quorum utrumque habet suam materiam et suam formam, quod in potentiis praedictis non est dare; ergo et cetera.

20. Item, nulla potentia est libera, nisi libere et plene possit se ipsam reflectere super se; sed potentiae animae nostrae hoc non possunt, ut videtur, quia non videntur posse aliquid operari sine phantasmate et sic per consequens non sine continua conversione et protensione sui ad phantasmata; si autem possent plene super se reflecti, hoc non exigeretur, saltem semper; ergo et cetera.

21. Item, libertas non potest esse in una sola potentia nec in pluribus simul, aliter autem in nobis poni non potest; ergo nullo modo est in nobis. Probatio maioris, quod scilicet nec in una potentia nec in pluribus. Et primo quod non in una sola: illa enim aut erit intellectus aut voluntas; sed intellectus esse non potest, cum tam ab obiecto quam a voluntate necessitetur; non etiam potest esse voluntas, cum pars libertatis sit libertas^(a) discernendi et iudicandi, quae non potest spectare ad voluntatem, quia eius non est discernere et iudicare. Non etiam potest esse libertas in utrisque simul, quia libertas seu liberum agens dicit aliquod unum agens et aliquod unum ens aut nihil liberum dicit; sed ex duabus potentiis non potest constitui^(b) aliquod unum agens immediatum, quia tunc posset constitui ex eis una potentia, nec ex duobus quorum neutrum est liberum potest constitui aliquid liberum; ergo et cetera.

22. Item, illud propter quod magis videtur esse ponendum liberum arbitrium est, ut statuatur utilitas legum, regiminum et sectarum, correctionum, eruditionum, poenarum et praemiorum; sed omnia haec sufficienter videntur posse statui absque hoc quod taliter in nobis ponatur libertas quod in hora agendi possimus libere ab agendo cessare sicut et

^(a) Al. m. mg. s. l.

^(b) B⁷ om. *aliquod... constitui.*

agere, quoniam tales ^(a) naturae sunt intellectus noster et voluntas nostra quod per haec inter alia possunt ad bonas actiones determinari et a malis retrahi; nullus enim ponit quod voluntas nostra sit ex se sic determinata ad bona et ad mala sicut est calor ad calefaciendum, sed potius sic est de se indeterminata tam ad mala quam ad bona quod per ista potest vario modo trahi et determinari ad mala vel ad bona; ergo videtur quod non sit necessarium ponere talem libertatem.

Tertio probó hoc ex immutationibus potentialium istarum quas a corporis passionibus trahunt.

23. Sic enim fere per omnem modum videntur sequi variationes corporis et ab eis diversimode immutari sicut et inferiores potentiae et etiam frequentius per hoc a suis actibus impediri quam ipsae inferiores; ita etiam communiter videntur hominum mores et ingenia et affectus et conceptus variari secundum diversitates complexionum terrarum et plagarum caeli diversorumque aspectuum et influentiarum eius sicut et animalia ^(b) cetera et etiam amplius suo modo; sed hoc non posset esse verum, ut videtur, nisi omnino subiacerent motibus et influentiis corporum supracaelestium et etiam elementarium; ergo et cetera.

Quarto probó hoc ex respectu earum ad substantias separatas.

24. Angelus enim tam bonus quam malus possunt nos alienare ab usu libero discretionis et electionis, sicut patet in arreptitiis et in raptibus tam bonis quam malis; sed si in praedictis potentiis esset aliqua vera libertas, non videtur quod suum actum liberum aliquo modo ei tollere possent nec necessario movere et inclinare ad obiecta quaecunque; ergo et cetera.

25. Item, nullum agens quod legibus alterius motoris semper est subiectum et quod ab altero quocunque in omnibus suis actibus potest necessitari et necessario moveri est agens liberum; sed tam intellectus quam voluntas seu quodcunque aliud agens sic se habent respectu Dei; ergo et cetera. Forte dicetur quod voluntas nostra pro tanto est libera, quia non potest ab aliquo cogi, etiam a Deo; impossibile est enim quod voluntas velit aliquid invita vel coacta, cum in hoc sit expressa contradictio, scilicet, simul velle

(^a) B⁷ *talís*.

(^b) B⁷ *alia*.

idem et nolle. Contra: tunc enim eadem ratione appetitus sensitivus et brutalis poterit dici liber, quia impossibile est quod aliquid velit invitus vel coactus; licet enim posset ab altero necessitari et moveri, non tamen hoc modo cogi.

Quinto probo hoc ex respectu liberi arbitrii ad gratiam et ad suos habitus.

26. Secundum enim Scripturam sacram et fidem nostram^(a) nihil boni potest sine gratia, in tantum quod secundum Apostolum⁽¹⁾ *non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis*, et secundum eundem ad Romanos⁽²⁾ *non est volentis* — supple, secundum Anselmum⁽³⁾, suum bonum velle — *nec currentis* — suum bene currere — *sed potius miserentis Dei*; sed^(b) quod nihil boni potest per se nihil videtur habere de libera facultate respectu boni; ergo et cetera.

27. Item, secundum Augustinum, in *Hypognosticon*⁽⁴⁾, gratia movet et regit liberum arbitrium ut sessor iumentum; sed gratia non habet libertatem ad opposita; ergo multo^(c) minus liberum arbitrium hoc habebit; si enim motor et rector principalis non habet libertatem et potestatem ad opposita, multo minus hoc habebit motor instrumentalis qui non movet nisi motus a motore principali.

28. Item, secundum Anselmum, libro *De concordia et libero arbitrio*⁽⁵⁾, voluntas non movet se ad aliquid nisi per suos habitus, quos ipse vocat affectiones; ergo habitus sui sunt eius virtutes motivae; sed nullus habitus potest simul ad opposita, nec duo habitus contrarii possunt esse simul in eodem, ut possit dici quod per illos duos est potens in opposita, et posito quod essent, tunc simul et semel moverent ad opposita^(d), et non haberetur potestas ad alterum tantum, sicut exigit ratio libertatis; ergo et cetera.

Sexto probo hoc ex respectu eius ad status sui multipliciter, qui sunt ad minus quatuor secundum fidem nostram praeter statum gratiae.

(a) B⁷ om. e. f. n. (b) Add. interl. (c) B⁷ om. (d) Al. m. mg. et posito ... opposita.

(1) 2 Cor. 3, 5. (2) Rom. 19, 16. (3) Cfr. *De concordia praesc. cum lib. arb.*, quaest. III, capp. 3, 5 (PL 158, 524, 526). (4) Cfr. Pseudo-August., *Hypognosticon*, III, 11, n. 20 (PL 45, 1632). (5) *De concord. praesc. cum lib. arb.*, quaest. III, cap. 11 (PL 158, 534 sqq.).

29. Potest enim esse in statu peccati mortalis, in statu inferni et limbi, in statu purgatorii et in statu paradisi; in primo autem statu non potest per se a malo exire nec ad bonum gratiae pervenire, in statu etiam inferni non potest in bonum nec aliquo modo se elevare ad meritum, in duobus vero ultimis non potest in ^(a) malum; ergo videtur quod in nullo istorum statuum veram habeat libertatem et sic per consequens nec in aliquo alio, cum libertas non possit esse quid corruptibile.

Septimo posset hoc probari ex respectu liberi arbitrii ad divinam praescientiam et praevidentiam ^(b). Quia tamen haec difficultas ad quaestiones de ^(c) praescientia et praevidentia magis proprie spectat, ideo ad praesens eam hic non tango.

Ad quaestionem istam respondeo

Quod absque omni dubitationis scrupulo est tenendum in nobis esse liberum arbitrium. Hoc enim in tantum est certum quod eius oppositum impugnat manifestissima veritatis lumina et experimenta et exterminat omnia naturae rationalis bona. Nec potest fundari aut manuteneri nisi per principia falsissima, simul omnis veri et boni subversiva. Unde pagani philosophi qui huius veritatis oppositum tenuerunt, sicut infra magis patebit, in his quae ad divinum cultum et hominis verum et beatificans ^(d) bonum spectant non solum caeci et subversi fuerunt, sed etiam omnium suorum sequacium excaecatores ^(e) et subversores.

Quod autem impugnet manifestissima lumina et experimenta potest evidenter clarescere, si attendamus proprietatem affectuum voluntati rationali seu libero arbitrio naturalissimorum et si cum hoc etiam attendamus suae actionis qualitatem et modum.

Ex primi autem inspectione occurrunt nobis septiformis affectuum combinatio et contrarietas ^(f) secundum quamlibet sui partem evidentissime contestans liberum arbitrium tanquam

^(a) B⁷ om. ^(b) Ex *providentiam* quod B⁷ habet; B⁷ idem subinde.
^(c) In mg. ^(d) Ita B⁷, V *benificans*. ^(e) Ex *excaecatores*. ^(f) Ex *contrarietatis*.

propriae emanationes eius seu tanquam proprii^(a) actus et habitus ipsius. Septiformis autem affectuum combinatio haec est: videlicet, affectus zeli et misericordiae, gloriationis et erubescendiae, amicitiae et inimicitiae, ingratitude et gratitudinis seu gratiae, subiectionis seu reverentiae et dominationis seu libertatis invictae et beatae, spei et diffidentiae, timoris et sollicitudinis futurorum et intimidationis et negligentiae seu ignaviae et inertiae.

Ut autem facilius pateat quomodo ista clament liberum arbitrium esse, praemittendae sunt duae propositiones de quibus nemo sanae mentis debet dubitare. Quarum una est quod impossibile est omnes affectus rationalis naturae esse falsissimos et perversissimos^(b) et super falsissimo obiecto et perversissimo fundatos. Altera autem est quod impossibile est quod sequendo magis ac magis summam falsitatem semper magis ac magis homo melioretur et in omni bono perficiatur.

Clamat igitur hoc affectus zeli seu irae vel vindictae. Nemo enim proprie^(c) zelum irae seu affectum increpationis et punitionis assumit contra malum factum a bestia vel a quocunque non habente usum rationis liberum, sicut homo assumit et censet esse assumendum contra malum factum ab habente liberum rationis usum et contra ipsum facientem, in quantum talem. De solo enim tali sentit qui irascitur quod hoc facere non debuit et quod hoc vitare et praecavere potuit, et super hoc sensu fundatur motus zeli vel irae. Iste autem sensus est falsissimus et super falsissimo obiecto fundatus, si homo, quando hoc malum agebat, non habebat liberam potestatem non faciendi, aut si ad minus non habuit liberam facultatem vitandi quod per nullam occasionem in hoc malum faciendum necessitaretur. Sequeretur autem ex hoc quod omnis motus zeli vel irae esset falsissimus et super falsa et iniusta ratione fundatus, et quod esset iniustius irasci homini cum usu rationis male facienti quam cuicunque usum rationis non habenti, pro quanto habens usum rationis et in quantum talis est dignior et melior. Tunc etiam sequeretur quod sequendo magis ac magis falsum et iniustum homo esset zeli rectoris et sanctioris^(d). Secundum

(a) Ita B⁷, V *proprie*. (b) B⁷ om. *e. p.* (c) Al. m. mg. *hoc... proprie*. (d) Al. m. mg. *e. s.*

hoc enim magis esset falsum irasci contra aliquem, quia reputat eum contra ordinem iustitiae culpabiliter ^(a) deliquisse quam sit falsum irasci contra alterum propter hoc solum, quia reputat eum sibi iniuriöse nocuisse. Et tamen certum est quod qui magis ac magis excercet suum zelum contra primum, tanto est sanctoris zeli. Praeterea, in zelo irae seu vindictae intendit homo alterum iniuriöse punire, nec satisfit affectui iudicantis, nisi aestimet ei quem punit poenam irrogatam esse notam et tali modo quod quodam modo poenam ipsam possideat seu habeat aliter quam bruta vel fatui habere possint, utpote quod insit ei ^(b) contra libertatem et facultatem suae libertatis. Miro enim quodam modo nullus homo proprie et plene reputat aliquid pro poena, nisi adsit expressa repugnantia ipsius poenae ad quoddam robur et culmen voluntatis quo ^(c) nullo modo patitur subici alicui violenter; et inde est quod quia in brutis et stultis sentit homo hanc repugnantiam non inesse, quod de nullo cruciatu reputat homo ^(d) eos proprie poenam habere. Ex his igitur patet quod affectus zeli seu irae attestatur libero arbitrio quantum ad principium sui motus et quantum ad medium et quantum ad terminum. Quantum quidem ad principium seu causam sui motus: quia non movetur nisi contra malum quod aestimat voluntarie factum esse, et sic quod libere potuit evitari. Quantum vero ad medium seu regulam sui motus: quia proprie movetur secundum regulam iusti et iniusti, ita quod semper aestimat, sive vero sive falso, alterum iniuste et culpabiliter offendisse. Quantum ad terminum vero: quia finaliter poenam irrogare intendit ei qui modo praedicto particeps poenae esse potest, intendit etiam alterius culpam seu iniuriam et offensam per poenam reducere ad ordinem debitum seu ad ordinem desideratum. Praeterea, vix est aliquis ita privatus sensu aequitatis quin, quando pro manifestis et enormibus excessibus punitur, aestimet apud se hoc recte et rationabiliter fieri. Et tamen, si eosdem excessus fecisset ignoranter aut dum ^(e) dormiret vel in infantia, nullo modo posset aestimare se ita recte puniri. Omnes igitur internae accusationes et remorsus conscientiae et approbationes iustitiae et omnes excusationes, quo quis suos vel alienos defectus a demerito nititur excusare, et omnes improbationes iustitiae, quae de zelo et sensu aequitatis manant, quae abun-

^(a) Ex culpabiliter.^(b) V Bⁱ eis.^(c) Bⁱ quod.^(d) Bⁱ om.^(e) Al. m. mg.

danter in omnibus ^(a) hominibus reperiuntur et unusquisque in se ipso indubitabili experientia sentit, esse in nobis liberum arbitrium testificantur aperte.

Clamat etiam hoc affectus misericordiae et hoc consimiliter quantum ad praedicta tria, scilicet, quantum ad terminum sui motus et quantum ad principium et medium. Proprie enim non compatitur homo bestiae nec alicui nisi soli rationali ^(b) naturae, quia nihil aliud reputat proprie posse habere miseriam; nec de aliqua alia natura sentit quod miseria naturali eius nobilitati et ordini deroget, sicut hoc sentit omnis vere misericors de natura rationali. Unde qui consulit internos misericordiae affectus et sensus inveniet quod unam hanc deordinationem tollere intendit. Inter cetera etiam quae praecipue movent hominem ad miserendum est bonitas et innocentia eius qui miseriam patitur et iniusta afflictio suae poenae. Sentit etiam homo quandam condescensionem clementiae et quandam suavem diffusionem bonitatis et benignitatis in compatiendo homini seu naturae rationali, quam proprie ^(c) aut plene nunquam sentit aut sentire potest in compatiendo alicui alteri, acsi homo sentiat ipsum solum esse dignum pietate et pietatem posse participare. Unde regulam bonitatis et benignitatis sequitur homo in affectu ^(d) misericordiae, et hoc sive vere sive apparenter. Quae omnia falsa esse et in falsissimis fundata evidenter patet deducenti haec media iuxta modos priorum rationum. Quam tamen deductionem non prosequor, quia satis ex praecedentibus via patet et quia ex subsequenter magis clarificabuntur.

Clamat etiam hoc secundo affectus amicitiae et inimicitiae ^(e). Non enim potest homo ferri ad alterum ut ad amicum nisi aspiciendo et accipiendo ipsum ut quoddam per se ens singulariter et personaliter in se ipso consistens; fertur enim amicitia ^(f) ad amicum propter ipsummet amicum et sui gratia, aliter enim non esset proprie et perfecte amicitia. Et sic etiam sentit homo diligere semetipsum, accipiendo scilicet se ut quoddam per se ens aptum natum diligi sui gratia. Si autem homo non est tale ens, falsissimus et in falsissimo obiecto fundatus erit omnis affectus amicitiae, nec erit dare causam quare bruta et cetera irrationabilia entia non possunt diligi amore amicitiae, sicut potest diligi omnis rationalis natura. Si autem in homine ^(g)

^(a) Al. m. mg. ^(b) Sequitur ras. ^(c) Al. m. mg. r. q. p.

^(d) V *affectum*, B' *effectum*.

^(e) Al. m. mg. e. i.

^(f) Ex *amiciti*.

^(g) Al. m. mg., del. *ipsius*.

non est liberum arbitrium, non potest accipi ut ens plene in se ipso consistens et sui gratia nec ut diligibile propter se et sui gratia, cum aliter non habeat dominium super se nec super aliquid aliud et sic per consequens nullum bonum plene habeat aut possideat; non enim plene habetur, ita quod plene posset dici suum, quod pleno dominio non possidetur. Quod etiam non est liberum non est sui gratia, cum sit necessitati totaliter subiectum et ita potius ^(a) videatur ab altero possessum, sicut servus possidetur a domino, et illius utilitati deservire et illius gratia esse. Praeterea, omnis amicus optat bonum amico et omne quod sibi utile esse potest; optat autem sibi hoc modo quod vult quod plene sit suum et in eius plena potestate et ad ipsum propter se ordinatum. Quae quidem veraciter aut rationabiliter optari non possunt nisi habenti dominium seu dominativam libertatem. Quia autem ad solum ens habens huiusmodi dominium potest homo affici ^(b) per modum amicitiae ut ad alterum se, eo modo quo amicus esse dicitur alter ego: inde est quod affectus misericordiae, quo amicis compatimur sicut mater filio, non potest haberi proprie ad bruta aut ad quaecunque alia non habentia huiusmodi libertatem. Praeterea, amicitia non potest proprie haberi ad illum qui non potest reamando amorem amicitiae rependere, omnis enim amicus vult amari ab amico. Hanc autem amicitiam rependere non potest quod non habet libertatem et liberam consistentiam, quia nullus amor potest habere rationem amicitiae, si non exit ab amante gratuite, quod autem non exit ab aliquo libere non exit ab eo gratis seu gratuite. Affectus etiam inimicitiae hoc ostendit, quoniam inimicitia non potest haberi nisi ad eum qui poterat esse capax amicitiae, et fertur homo ad eum ut ad quoddam ens quod per se et propter se sibi est aut esse videtur contrarium. Optat etiam homo sibi ^(c) malum eo modo quo ipsum malum possit vere dici suum, quod nunquam aestimamus, nisi quando repugnat liberae voluntati ipsius.

Clamat hoc etiam tertio affectus gloriationis et erubescientiae ^(d). Non enim proprie erubescit homo nisi de malo et turpi, et hoc solum, si videatur ab eo qui ^(e) hoc vituperat aut vituperare potest; e contrario etiam nullus gloriatur nisi de re sibi honorabili, et hoc solum in

^(a) B⁷ om. *i. p.*
^(e) B⁷ quod.

^(b) Ex effici.

^(c) Rectius *ei*.

^(d) Ex *erubescientia*.

conspectu eius qui hoc laudat et aestimat ipsum propter hoc aut laudare potest. Certum est autem quod nullus est vituperabilis de aliquo proprie et plene, nisi illud sit ita sub eius dominio quod merito possit sibi imputari; et consimiliter nullus est laudabilis proprie et honorabilis de aliquo, nisi illud sit ab eo factum libere et virtuose, aut quod saltem sit tale et ita suum quod sibi merito possit ascribi. Si quis autem subtilius inspicat vias et radices istorum affectuum, advertendo quare sola persona rationalis possit gloriari et erubescere et quare solum in conspectu consimilium personarum — non enim ^(a) gloriatur homo aut confunditur in conspectu beatorum — videbit faciliter quod hoc principaliter est propter affectum ^(b) cui potest aliquid imputari et qui potest detestari aliquid tanquam vituperabile et ferri ad aliquem ut ad dignum honore et laude.

Clamat hoc etiam quarto affectus gratitudinis et ingratitudinis. Naturaliter enim homo detestatur vehementer ingratitudinem, quando scilicet quis non rependit gratiam benefactori suo, et naturaliter unusquisque sentit se obligatum ad gratias agendas benefactoribus suis. Et tamen, ubi non est libertas, nulla est ratio gratitudinis aut ingratitudinis, cum nihil possit dari aut rependi gratis ab eo qui nullam habet libertatem in actionibus suis, nec sibi ^(c) debet aliquid gratiae aut ingratitudinis imputari, cum nihil possit agere aut rependere gratis, sed potius omnia quadam lege necessitatis faciat.

Clamat etiam hoc quinto affectus subiectionis et reverentiae et affectus dominationis et libertatis. Si enim in homine nulla est libertas per quam possit homo aliis dominari et aliis praecipere, nulla est ratio ^(d) voluntarie subiciendi se alicuius domini imperio. Unde patet indubitanter quod omnis affectus quo servi aut subditi suos superiores et dominos reverentur clamat eos habere potestatem dominativam et imperativam. Quod etiam filii aestiment se obligatos ad oboediendum patri et cives ad oboediendum legibus civilibus: satis clamat tam in ipsis qui se obligatos esse sentiunt quam in illis quibus obligatos esse se sentiunt ^(e) esse liberum arbitrium; alias enim nulla potest esse ratio obligationis, sed solum arctactio cuiusdam necessariae inclinationis. Praeterea, certum est omnem ho-

^(a) Sequitur ras.

^(b) Ex affectuum.

^(c) B^r enim.

^(d) Add.

interl. ^(e) Al. m. mg. *quam... sentiunt.*

minem naturalissime desiderare libertatem ^(a) et cum quodam dominio habere omnia sua, alias enim nihil boni sentit se posse habere in sua plena facultate, quia non etiam semetipsum, unde et vehementissime horret totalem sui subiectionem et totalem suae libertatis ablationem. Nisi autem bona in plena facultate et libertate habeantur, nunquam satisfit appetitui humano, nec aliter aestimat se posse habere beatitudinem quam naturaliter desiderat. Si igitur impossibile est appetitum libertatis et dominationis et appetitum beatitudinis esse falsos, et tamen certum est eos esse falsissimos, si non habemus liberum arbitrium: ergo patet quod hoc evidenter clamant. Praeterea, omnis homo cum quodam dominio et cum quadam aestimatione dominii fertur ad omnia inferiora et potissime ad omnia quae de iure se aestimat possidere seu in quibus aestimat et dicit se habere aliquid iuris. Sed omnia ista falsitatem in se continent, si in nobis non est libertas et facultas dominandi. Praeterea, falsitas et maxime illa quae est impossibilis nunquam veraciter potest aestimari esse quid ^(b) nobilissimum. Sed omnis intellectus iudicat libertatem esse quid nobilissimum et, quanto rectius intelligit, tanto magis hoc iudicat, sive in nobis ponatur esse sive in Deo. Ergo impossibile est quod libertas sit de numero falsitatum impossibilium, sicut philosophantes erronee opinantur.

Clamat etiam hoc sexto affectus spei et diffidentiae. Si enim omnia necessario aguntur ab homine, tunc mutationes suorum propositorum erunt etiam necessariae, nec perseverare in eodem proposito erit ex libertate, sed ex necessitate. Ergo non plus debet homo sperare in voluntate hominis quam in una bestia nec in aliquo pacto seu promissione eius nec breviter in aliqua eius societate et amicitia se firmare, nec etiam aliquis in suomet proposito poterit aliquam confidentiam habere, ex quo propositum suum non erit in eius libera facultate. Et ita omnis affectus spei et societatis fundatus in proposito suo vel alieno erit stultus et in falso fundatus, et tunc certitudo spei potius debebit dici amentia quam certitudo. Et idem potest argui ex parte diffidentiae.

Clamat hoc etiam septimo affectus timoris et sollicitudinis et intimationis et negligentiae. Stultus enim erit qui voluntarie sollicitabitur de aliquo

^(a) Ex *libertata*.

^(b) V B⁷ *quis*.

futuro faciendo, ex quo omnia necessario fiunt; stultum est enim esse sollicitum de his quae necessario evenient, ut esse sollicitum de consiliando, quia ipsa consiliatio necessario fiet vel non fiet et etiam ^(a) ipsa sollicitudo necessario eveniet vel non eveniet. Nullus etiam erit vituperandus de negligentia et intimatione respectu agendorum seu vitandorum, ex quo ipsa negligentia et diligentia ^(b) sollicitudinis ei opposita necessario eveniunt his quibus insunt.

Qui igitur has septem combinationes affectuum vult subtilius perscrutari manifeste videbit quod non solum in proprio supposito attestantur esse quandam dominativam libertatem seu quandam personam dominative in huiusmodi affectibus se habentem, sed etiam in aliis hominibus, ad quos ipsi affectus feruntur, hoc ipsum testificantur inesse.

Patet hoc etiam, si attendamus suae actionis qualitatem et modum, utpote, si intueamur actum collationis et inquisitionis, actum reflexionis, actum retentionis ^(c) et moderationis, actum motionis seu impulsione, et si attendamus modum suae indeterminationis et modum sui consensus et sublimitatem sui status.

Si enim ^(d) attendamus actum collationis et inquisitionis, quo scilicet ratio nostra confert unum terminum cum altero et unam propositionem cum alia et sic conferendo veritatem inquit: inveniemus quod ratio seu potentia intellectiva movetur a nobis nunc ad intuendum unum obiectum et tenetur ibi, quantum nobis placet et quantum nobis utile videtur ad inquisitionem veritatis, et postmodum amovetur ab illo et applicatur ad aliud, aliquando vero applicatur ad aliquod eorum absolute, aliquando vero ad unum in relatione ad alterum, ita quod tunc simul intuetur utrumque. Certum est autem quod intellectus non movetur tunc nec tenetur nisi a voluntate nostra; motus enim conversionis et applicationis et modus conversionis absolutae et relatae non possunt esse ab obiectis nec ab ipsomet intellectu ^(e). Si autem voluntas habet ipsum necessario movere modo ad hoc, modo ad illud: aut hoc est, quia est virtus omnino inclinata et determinata ad certa ^(f) obiecta seu ad certos terminos aut quia ipsa necessario movetur ab obiectis. Si, quia est omnino inclinata: ergo tunc non mo-

^(a) Add. interl. ^(b) Al. m. mg. e. d. ^(c) Al. m. mg. a. r.
^(d) B⁷ etiam. ^(e) Ex intellectus. ^(f) B⁷ cetera.

vebitur nec movebit alia nisi ad illa ad quae iam erat ^(a) inclinata, et tunc ibit in impetu totius suae virtutis ad unum illorum obiectorum quod sibi primo occurret, et postea ab illo non recedet, nisi sit defectus ex parte obiecti, utpote, quod obiectum absentetur ab ea; cuius contrarium in inquirendo et conferendo tam in speculativis inquisitionibus quam in practicis consultationibus manifeste experimur. Si vero hoc sit, quia movetur necessario ab obiectis: tunc, antequam moveat intellectum ad hoc vel ad illud, oportebit eam prius moveri a quolibet illorum obiectorum, quod non poterit fieri, nisi prius quodlibet sibi per intellectum fuerit praesentatum. Oportebit etiam eam solummodo tendere ad illud a quo tunc movebitur et ab illo non recedere, nisi illud absentetur ab ea vel nisi per alterius obiecti praedominantiam violenter ab illo obiecto amoveatur. Quae omnia non solum in se multas absurditates continent, sed etiam valde ^(b) sunt aliena a tranquillitate et moderamine quod in ^(c) intellectuali inquisitione et iudicio veritatis exigitur. Nullum enim iudicium nec aliqua inquisitio fit unquam solide, nisi fiat cum multa libertate et multo moderamine, ita quod intellectus non trahatur indebite ab ipsis obiectis nec a phantasmatibus, sed potius cum quodam dominio eis superferatur.

Si etiam attendamus actum reflexionis, hoc ipsum clarescet. Nos enim manifestissime experimur in nobis quod mens nostra tam per cogitationem quam per amorem reflectitur seu convertitur ad ^(d) se directe et immediate tanquam ad obiectum sui ipsius directum et immediatum. Sed nulla virtus potest se reflectere immediate super se, nisi habeat libertatem; omnis enim virtus seu potentia praeter se habet aliqua obiecta ad quae potest converti vel est conversa. Quod igitur ab illis se retrahat, ut plene convertat se super se, non potest fieri, nisi suis conversionibus dominetur, ita quod nunc possit se convertere, nunc retrahere. Quicquid enim reflectit se ad se, videtur esse valde absolutum et ^(e) valde liberum ab omnibus inclinationibus quibus virtutes ad obiecta extrinseca necessario trahuntur; nec potest, ut videtur, maior absolutio cogitari quam quod aliqua virtus ita sit in se recollecta quod in se ipsam sit immediate reflexa et potens se reflectere. Praeterea, nihil potest se reflectere immediate ad se, nisi sit prius conversum ^(f) ad se ipsum sicut

^(a) Ita B⁷, V *erit*. ^(b) Sequitur ras. ^(c) Ita B⁷, V om. ^(d) Ita B⁷, V a. ^(e) B⁷ om. v. a. e. ^(f) Ex *conversus* quod B⁷ habet.

motor ad mobile, nam sic reflectere se est se ipsum movere. Nulla ^(a) autem virtus potest se ipsam movere nec ad se nec ad alia, nisi habeat dominium super se, sicut in sequentibus magis tangetur. Dominium autem nec in se nec in aliis habere potest, si non est libera. — Si autem dicatur quod intellectus reflectit se super se, et tamen non est potentia libera: scire debet qui hoc dicit quod nunquam intellectus reflectit se, quia nunquam movet se, sed potius voluntas reflectit ipsum, cuius est movere tam ipsum quam alias potentias sibi subiectas. Pro quanto autem intellectus potest reflecti et esse reflexus super se, pro tanto secundario libertatem aliquo modo participat, sicut in sequentibus magis tangetur. Si etiam dicatur quod istae potentiae nunquam possunt reflecti super se directe et immediate, sed solum mediante phantasmate: huius falsitas in quaestione an anima cognoscat se per se et immediate absque adiutorio omnis phantasmatis pro posse est sufficienter ostensa et infra in responsione argumentorum aliquid habet tangi.

Patet etiam hoc, si attendamus ad actum retentionis et moderationis et simul cum hoc ad actum motionis seu impulsus. Certissime enim intra nos experimur quod voluntas nostra retinet se non solum ab indifferentibus, sed etiam a multis quae appetit, et tam se quam alias potentias saepe cum multo moderamine tenet et regit, ita quod tam sibi quam aliis imprimit regulam et moderationem virtutis. Experimur etiam quod frequenter se ipsam ^(b) impellit et movet etiam ad res quas prius refugiebat et odio habebat, ut ad amandum inimicum suum. Sed omnis potentia quae ab actu potest se retinere et retrahere et ad eundem actum impellere est libera ad tendendum et non tendendum tanquam habens potestatem et dominium super utrumque. Posse etiam se retinere contra appetitum et inclinationem suam non posset fieri, nisi potentia retinens haberet dominium super appetitum, contra cuius inclinationem ^(c) se ipsam retinet; et eodem modo non posset se ipsam impellere ad id quod odit et fugit, nisi haberet dominium super illud odium et super illam fugam. Hoc autem et falsitas quarundam evasionum quae contra hoc dari possent in sequenti quaestione plenius patebit, ubi ostendetur quod ipsa est potentia activa et sui ipsius motiva.

(a) Ex *Nullam.*
tionem.

(b) B⁷ *ipsum.*

(c) B⁷ *om. suam... inclina-*

Igitur ipse modus agendi intimo experimento nobis notissimus evidentissime clamat nos habere libertatem voluntatis.

Patet etiam hoc, si attendamus ad modum suae indeterminationis. Voluntas enim habet summam indeterminationem respectu obiectorum et actuum et modorum agendi. — Respectu quidem obiectorum^(a), quia potest in omne quod habet aut habere potest rationem boni et etiam in omnem rationem boni ab intellectu cogitabilem. Potest enim in rationem boni increati et in rationem iusti et commodi et in rationem boni delectabilis et potest in finem et in ea quae sunt ad finem et potest sibi finem praestituere quae prius non habebant respectu eius rationem finis, utpote, quando de novo aliquem quemcunque incipit diligere amore amicitiae in quo quis diligitur propter se et sui gratia. Sed hanc indeterminationem seu ambitum^(b) impossibile est eam habere sine libertate. Non enim poterit ad bonum iustitiae se elevare, nisi possit percipere^(c) ordinem boni iustitiae et nisi amore boni iustitiae possit se refrenare et regulare ab amore boni commodi seu utilis et ab amore boni delectabilis. Ordo autem iustitiae non est participabilis ab eo quod nullam habet libertatem, nec refrenare se a^(d) praedictis secundum ordinem iustitiae potest fieri sine libertate, quia si non fit gratis et libere, nunquam debet dici fieri iuste seu secundum iustitiam. De novo etiam praestituere sibi aliquid ut finem seu ut propter se dilectum impossibile est sine libertate, quia non erit dare quid sit eam ad hoc necessario trahens. Illud enim quod eam traheret haberet necessario rationem finis, et tunc finis non iam de novo praestitueretur, sed prius esset praestitutus, nec novus amicus diligeretur propter se, sed potius propter illum finem qui voluntatem traheret ad amorem amici. Quando etiam multa sunt aequaliter se habentia et aequaliter^(e) utilia, nulla est dare causam quare voluntas alterum illorum praeeligat nisi solam libertatem suam qua libere aequaliter poterat in hoc vel in illud, sicut patet de duobus pomis vel de duobus hominibus^(f) in omnibus et per omnia consimilibus et aequivalentibus, et tamen voluntas alterum sibi assumit altero relicto. — Si dicatur quod quantum ad hoc idem posset dici de bestia, quando praeeligit alterum duorum quoad omnia sibi aequae appetibilem et aequae distantium: patet quod non est simile, quia bestia super aequalitate eligibilitatis illorum

(^a) Al. m. mg. *et actuum... obiectorum.* (^b) Ex *habitu.* (^c) Ras.
 (^d) Ex *ad.* (^e) Al. m. mg. *s. h. e. a.* (^f) Ex *omnibus.*

non deliberat nec eam plena affirmatione diiudicat, sicut homo facit. Saepe enim volentes unum de duobus denariis accipere bene deliberamus et attendimus quod tantum vallet nobis accipere unum quantum alterum et bene advertimus et pensamus quod ita possemus unum accipere et retinere sicut et reliquum, et tunc manifeste sentimus quod ex sola libertate voluntatis nostrae unum accipimus et non ex aliqua complacentia maiori in hoc quam in illo. Si autem tunc quaeras quid tunc determinat appetitum bestiae ^(a) ad alterum illorum potius quam ad aliud, licet sit difficile causam bene reddere, potest tamen dici quod tam appetitus quam sensus bestiae sunt in continua motione seu in continua agitatione quasi a natura continuo impulsu moti. In talibus autem vix ad momentum potest esse omnimoda uniformitas, et ideo eorum apprehensiones et appetitus circa objecta ^(b), quantumcunque uniformia ^(c), facillime variantur vel quantum ad maiorem complacentiam vel saltem quantum ad hoc quod fortius et directius et subito et ex improviso applicatur et fertur eorum aspectus et appetitus ad unum quam ad alterum.

Respectu etiam actuum est valde indeterminata. Si enim in hora agendi et dum agit sic esset inclinata ad illos actus sicut sunt cetera agentia ad suos: tunc quando agimus aut in ipso initio actuum non sentiremus in nobis quandam potestatem et facultatem in promptitudine valentem non agere id quod agit. Hoc autem certissime omnis homo sentit apud se, etiam — quod maius est — in his ad quae multum homo afficitur et multo affectu trahitur. Unde indubitanter homo sentit in se habere quandam potestatem quae non sic est determinata ad agendum, quando agit, et ad non agendum, quando non agit, quin, quando agit, possit id non ^(d) agere, et quin, quando non agit, possit id agere. Sensusque huius potestatis tantum placet homini tantumque aestimatur ab eo quod supra modum movet hominem ad amorem dominii et libertatis amplaeque potestatis. Et quia istud quodam miro modo sentimus aliis hominibus ^(e) inesse sicut et nobis, idcirco invenimus nos potentes ut secundum combinationes affectuum superius praemissas possimus aliis hominibus coniungi et non brutis seu irrationalibus ^(f). Hoc etiam est in quo potissime non solum intellectu, sed etiam quodam interno

^(a) Ex *bestium*. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Ex *uniformi*. ^(d) Add. interl. ^(e) Ita B⁷, V *omnibus*. ^(f) B⁷ *irrationalibus*.

et naturali sensu praeferimus omnem hominem bestiis^(a). — Praeterea, sicut supra iam tactum est et ^(b) in sequenti quaestione magis tangetur, voluntas potest se movere ad suos actus. Sed si ipsa est necessario determinata ad suos actus, antequam agat seu in hora agendi: tunc omnino improprie dicitur se movere. Solum enim illa dicimus se vel alia movere quae sibi vel aliis dant impulsus et inclinationes seu primas impressiones ad quas necessario sequitur motus. Unde non dicimus quod calor moveat se seu applicet ad calefaciendum, sed potius quod est a generante applicatus, nec dicimus quod ignis impellat semetipsum ad hoc ut moveatur sursum, sed potius impulsus hic qui dicitur levitas est sibi datus a generante. Si autem voluntas se ipsam impellit et inclinat ac determinat ad suos actus: ergo antea non erat determinata ad illos, ad minus determinatione sufficienti et necessaria. Sed omnis potentia movens quae in movendo non est plus determinata ad hunc actum vel illum potest libere super utrumque. Ergo oportet voluntatem, prout est potentia sui ipsius motiva, esse liberam.

Respectu etiam modorum agendi est valde, quantum est de se, indeterminata; nam potest bene vel male agere seu virtuose et vitiose. Nec potest dici quod ex se et ex sua essentia sit determinata ad virtuose agendum, et quod vitium in ea non cadit nisi ratione appetitus sensitivi eam obliquantis, quia virtus inferior non potest mutare essentiam superioris nec eius ordinem essentialem perturbare nec etiam potest eam violenter ad vitium trahere. Unde oportebit quod hoc fiat naturaliter vel voluntarie. Et si ordine naturali hoc fiat, tunc iam non erit vitiosum sic trahi, sed potius debitum, tunc etiam vitium potius deberet imputari sensualitati quam superiori voluntati. Quis etiam dicet quod appetere immoderate et inordinate superfluas divitias et honores aut praesumere de se indebite, odio habere bonos^(c) viros et etiam Deum non insit voluntati ex se, sed solum ex violento tractu sensualitatis? Si autem voluntas est indeterminata ad bene agere vel male tanquam susceptiva virtutis et vitii, determinatio autem istorum modorum non potest sibi dari ab obiecto nec a sensualitate, saltem sufficienter et necessario: ergo oportet quod habeat variam determinationem a ^(d) se ipsa. Sed a se ipsa non potest hoc habere, nisi habeat liberam potestatem ad sic vel sic agendum. Quod autem ab

(a) Al. m. mg.

(b) Add. interl.

(c) In mg.

(d) Al. m. mg.

obiecto hoc non possit habere ex sequenti quaestione plenius patebit, et satis constat quod posito quod obiectum eam moveret et traheret ad se, quod obiectum eam, quantum est de se, semper uniformiter movebit. Nec poterit ibi esse alia diversitas quantum ad modum nisi secundum ^(a) intensius et remissius seu secundum magis et minus ^(b); et praeter hoc semper motus voluntatis debebit dici bonus, quia semper sequetur modum et efficaciam sui motoris, et hoc est bonitas mobilis.

Patet etiam hoc, si attendamus modum sui consensus. Non enim omnem appetitum seu actum voluntatis consensum vocamus, multa enim appetimus quibus non consentimus. Et ut breviter expediam, quicumque actus nostrae voluntati insit, nunquam dicitur consensus, nisi sit a nobis, ita quod voluntas tanquam ex se operetur; voco autem operari a se, quando nullius alterius agentis impulsu, sed solum ex proprio motu agens in actum se accommodat. Quaedam enim sunt agentia quae non agunt nec agere possunt nisi post impulsu et applicationem sibi datam ab altero agente, ut baculus non movet lapidem, nisi prius fuerit motus a manu; quaedam vero sunt quae, licet in hora qua agunt non moveantur ab alio, tamen sic operantur quasi mota ab ^(c) alio, quoniam ^(d) sic sunt applicata et inclinata ad agendum acsi essent ab alio mota, unde operationes eorum non sunt ab eis quasi ab eis, sed quasi ab alio ad hoc applicatis et motis. Et hoc modo operatur voluntas, quando ^(e) subito appetit aliquid ad quod prius erat inclinata seu affecta, ita quod potius agit ex vi illius inclinationis quam quod ipsa ex solo proprio motu ad agendum seu ad volendum se accommodet; unde et aliquando sic ex vi illius inclinationis in actum appetitus vel complacentiae seu displicentiae exit quod ipsa illi inclinationi et eius actui non solum non consentit, sed etiam dissentit. Quod autem hunc solum modum agendi ex se consensum vocemus constat, quoniam omnia, quae non sic volumus, absque consensu nostro aut etiam contra consensum nostrum ^(f) facta esse communiter censemus. Unde potius ea naturali inclinationi seu alicui passioni attribuimus quam nostro consensui; et ideo quaecumque frenetici aut somniantes vel ebrii et consimiles volunt non dicimus ^(g) eos proprie ex consensu operari, nec

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ *minimus*. ^(c) Ita B⁷, V om. ^(d) Al. m.
mg., in contextu ras. ^(e) B⁷ *quasi*. ^(f) B⁷ om. ^(g) Ex *diximus*.

subitos motus irae et concupiscentiae aut vanae gloriae et consimilium nostro consensui attribuimus, sed potius alicui passioni. Hinc etiam est quod, quia nihil dicimus fieri gratis, nisi quando operans hoc facit tanquam ex se et non tanquam ab ^(a) alio impulsus et motus, dona autem nunquam habent plene ^(b) rationem doni seu liberalitatis ^(c), nisi fiant gratis et tanquam ex se, quod ^(d) nunquam aliquam rem dicimus esse donatam ^(e), nisi manaverit ex libero et gratuito consensu, nec aliquem dicimus posse ^(f) aliquid liberaliter dare nisi solum illum qui potest habere huiusmodi consensum. Et eadem ratio est quod nec rationem amici aut amicitiae attribuimus nisi solum illis qui ex consensu libero et gratuito suum amorem et etiam se ipsos per vim amicitiae suis amicis donant. Propter quod non dicimus quod bruta ament proprie aliquid amore amicitiae ^(g), sed solum amore concupiscentiae aut complacentiae, non solum ^(h) quia nihil gratis possunt amare, sed etiam quia se ipsa ⁽ⁱ⁾ non possunt alteri donare, sicut amicus dat se ipsum amico. Quisquis ^(k) enim potest per vim amicitiae dare se ipsum alteri ut amico: oportet quod super se ipsum plene reflectatur et in manu ^(l) cuiusdam sui potestativi consensus se ipsum sic teneat et habeat ut per ipsum eundem consensum plene se suo amico det et uniat; nihil enim potest donari ^(m), nisi prius in plena facultate et dominio dantis habeatur, unde sua solum dat homo et non aliena. Si igitur donationes huiusmodi et ⁽ⁿ⁾ praedictum actum consensus manifeste in nobis esse sentimus, et indubitanter intra nos experimur nos quaedam operari a nobis tanquam a nobis: indubitabile debet esse libertatem arbitrii seu voluntatis nos habere.

Patet etiam hoc, si attendamus ad altitudinem sui status. Habet enim voluntas nostra miram altitudinem in appetendo seu in amando, in imperando, in movendo et in existendo. In appetendo enim et in amando tantam habet mens altitudinem et latitudinem quod non potest excogitari maior potestas amandi seu appetendi; nam et Deum et universaliter omnem rationem cuiuscunque boni potest mens ineffabiliter appetere, nec potest nobis occurrere aliquis modus amandi quem voluntas non possit aliquo modo

^(a) Ita B⁷, V om. ^(b) B⁷ plenam. ^(c) B⁷ libertatis. ^(d) B⁷ quia.
^(e) Ita B⁷, V donata. ^(f) B⁷ om. ^(g) B⁷ om. a. a. a. ^(h) B⁷ om.
n. s. ⁽ⁱ⁾ V B⁷ ipsos. ^(k) V B⁷ Quicquid. ^(l) B⁷ add. secundum.
^(m) Al. m. mg. ⁽ⁿ⁾ In mg.

habere. Si igitur amore non potest inveniri aliquis actus altior neque iucundior, nec amore quo Deus amatur qui est bonum simplicissimum et absolutissimum et abstractissimum potest inveniri aliquis actus simplicior, absolutior et abstractior, immo nec aliquis sibi potest aequari in istis, sicut alibi plenius habet ostendi: ergo potestas amativa quae est principium huiusmodi effectuum^(a) et etiam eius subiectum, licet hoc sit secundum aliud et aliud sui, oportet quod sit altissima et latissima potestas quae possit excogitari, et etiam oportet quod sit omnium nobilior, simplicior, absolutior et abstractior. Unde et in tantum est alta quod ad felicitatem toto conatu tendens felicitatem, quae est summum bonum, se posse assequi toto suo conatu clamat. Sed sine libertate impossibile est eam has condiciones habere. Quod enim deficit a libertate in infinitum distat ab ea et, ut ita dicam, infinitam habet subiectionem, multumque materiale esse videtur tanquam non habens proprie verum dominium super materiam suam, multumque videtur sparsum et super alia diffusum quod nihil habet in se nisi mobile vel motum seu applicatum. Omnis enim potentia non libera, secundum hoc quod est actu, est necessario, quantum est de se, applicata et quasi mota, ita quod quantum ad illa ad quae nunc est hoc modo applicata nihil poterit agere, nisi prius ab alio applicetur et moveatur. Unde nec intellectus, ut mihi videtur, posset habere altitudinem quam habet, nisi voluntas sibi esset annexa. Sicut enim videmus quod calor elementaris multam sublimationem recipit ab anima, ita quod merito animae sibi annexae potest in^(b) multa sublimia opera in quae alias nullatenus posset: sic videtur mihi quod intellectus ex eo quod est unitus voluntati sortitur tam in modo existendi quam in modo^(c) aspiciendi obiecta sua quandam sublimitatem et quoddam regimen sine quo non posset, saltem ita alte, veritatem speculari. Nec^(d) miretur quis de hoc, quia etiam propter defectum alicuius sublimitatis in modo suo existendi et aspiciendi quem habet in pueris et amentibus et consimilibus deficit ab altitudine sui actus vel in toto vel in magna parte.

In imperando etiam videtur habere primatum, immo nulli rei potest convenire ratio imperandi, si sibi non conveniat. Nullus enim actus potest habere rationem imperii, si velle qui est actus voluntatis intellectualis hoc non habet;

(^a) Forte mendum pro *affectuum*. (^b) Add. interl. (^c) In mg. e. q. i. m. (^d) B⁷ Non.

imperare enim non videtur aliud esse quam efficaciter velle aliquid fieri aut quam denuntiare et significare hanc voluntatem seu hoc velle. Sed si ipsa non est libera, non solum non habebit in hoc primatum, immo potius movebitur et primo et principalius a sensibus et ab ^(a) appetitibus sensualibus et eorum obiectis et ab intellectu et eorum obiectis quam quod ipsa imperet eis ^(b). Et tamen dicere quod nostrum velle non sit actus summe imperiosus est manifeste contra nostrum sensum internum, quia eius imperiositatem nos expressissime et intimissime sentimus; unde et per eum imperare tam nobis quam aliis non solum verbo dicimus, sed de facto non solum imperiose, sed etiam multum arroganter multa multis praecipimus. Et miror si non est caecus qui nunquam credit superbiam, ambitionem dominatus, fastum et arrogantiam posse inesse in ^(c) tanta fortitudine sicut multis hominum insunt, si nullam habeamus potestatem imperialem nec actum, cum illa non videantur esse aliud quam excessus deordinati actuum et affectuum imperiosorum.

In movendo etiam summum habet primatum. Eius enim obiectum quod est finis omnium aliorum moventium et breviter quaecunque circa suum actum contingunt manifeste ostendunt quod ipsa tenet principatum in ordine motorum. Et breviter impossibile est aliquod agens non liberum seu aliud ab ipsa habere rationem primi motoris, quia nullum est aliud quod possit agere, nisi ab alio fuerit applicatum et quasi motum, sive hoc factum sit in ipsa sui productione sive post. Unde et alibi est ostensum quod opus creationis, quod est ^(d) primum omnium operum, nunquam potuit exire nisi a voluntate summe libera ^(e). Et tamen satis de se patet quod omne quod agit ut applicatum et determinatum oportet quod fuerit ab alio applicatum, sive hoc fuerit suum producens sive aliud; et tunc necessario oportet devenire ad aliquod agens quod est plene potens agere ^(f) absque praevia sui applicatione et determinatione. Et nullum penitus est dare nisi voluntatem, nisi forte intellectum divinum, qui tamen non habet proprie rationem efficientis nisi forte respectu productionis Verbi divini, quamvis in illis non ponamus proprie rationem effectus et efficientis; effectus enim Dei in creaturis magis proprie attribuimus Dei voluntati. Ex hoc autem ad propositum dupliciter arguere possumus, uno quidem modo,

^(a) In mg. ^(b) B⁷ *eisdem*. ^(c) In mg. ^(d) Al. m. mg.
^(e) Ex *libere*. ^(f) B⁷ om.

quod si voluntas est primum in ordine motorum, tunc sequitur quod voluntas nostra non possit ab aliquo alio motore necessario applicari ad agendum nisi solum ab aliqua superiori voluntate transcendenti totum ordinem et statum naturae suae, et tunc sequitur quod Deus nihil possit facere liberius voluntate. Si igitur Deus potest alicui^(a) dare libertatem, oportet quod eam dederit voluntati. Dicere autem quod Deus nulli enti possit libertatem dare prima fronte apparet esse blasphemum, maxime cum in^(b) hoc nulla possit inveniri contradictio, sicut ex sequentibus patebit, multaque sequerentur non solum in nos sed etiam in Deum nefanda et horrenda, sicut infra tangetur. Alio vero modo, quia si^(c) rationi divinae voluntatis convenit libertas proprie et per se, si voluntas intellectualis super omnia imitatur eam tanquam quaedam emanatio eius sibi simillima: ergo imitatur et participat libertatem ipsius super omne aliud genus entis quod sit vel esse possit. Huiusque experimentum etiam in tantum percipimus quod sicut intellectus, qui super omnia divinum intellectum imitatur, in tantum divinum intellectum attingit quod potest certitudinaliter ipsum intelligere, sic voluntas nostra in tantum attingit libertatem divinae voluntatis quod potest amare ipsam super omnia et eius imperio prae omnibus oboedire, et eius gustus et fructio super omnia sibi placet, et quadam societate cuiusdam ineffabilis amicitiae sibi potest astringi, nec unquam potest esse plene perfecta, nisi eius imperium summe revereatur et timeat, et quod plus est, naturalem instinctum habet ut imperialis voluntatis contumelia et offensa sibi displiceat aut saltem^(d) eam quodam intimo pavore perhorreat. Et in tantum hoc nobis est impressum quod si aliquis sit in quo nihil de isto timore appareat, in summo pessimus et detestabilis^(e) ab omnibus esse censetur. Quae omnia falsissima erunt, si in nobis non est libertas voluntatis.

Praeterea, nos videmus quod omnes potentiae quae a nostra voluntate possunt moveri et regi habent quandam illimitationem quam non^(f) est reperire in aliis virtutibus activis. Possunt enim a voluntate retrahi ab obiectis et converti ad ipsa et possunt ab ipsa aliquando fortius converti vel retrahi, aliquando remissius; sicut patet tam in potentiis sensitivis quam in intellectu, fuitque hoc necessarium ad hoc quod subesse

(a) Al. m. mg., del. *intellectui*. (b) Al. m. mg. (c) Sequitur ras.
 (d) Sequitur ras. (e) Ras. (f) Sequitur ras.

possent imperio et dominio voluntatis. Quaedam etiam ^(a) sunt inter eas quae possunt moveri nunc virtuose, nunc vitiose, sicut appetitus sensitivus secundum vim irascibilem et concupiscibilem ^(b) et sicut intellectus secundum habitum rectae fidei et infidelitatis; talia enim non contrahit a se, sed potius a voluntate secundum hoc quod ad affirmandum et negandum, speculandum et non speculandum vario modo ab ipsa movetur vel moveri potest. Si igitur in potentiis sibi subiacentibus et quae sunt instrumentales respectu eius, pro eo quod sibi subiacent, invenitur tanta indeterminatio: multo altior et altioris generis debet esse in ipsa tanquam in principali motore et regulatore earum. Maior autem non potest esse, nisi habeat libertatem. Et praeterea, non habebit potestatem movendi eas modis oppositis, per modum scilicet retractionis et conversionis et modo vitioso vel virtuoso, si non habeat potestatem motivam ad opposita, nisi forte dicas quod hoc habet per hoc quod ipsa movetur oppositis modis. Sed hoc iam exclusum est per hoc quod ipsa posita est primus motor non solum earum, sed etiam respectu omnium aliarum potentiarum. •

Habet etiam primatum in existendo. Sensu enim quodam intimo experimur cor nostrum habere existendi modum multum stabilem et robustum, multum internum ac secretum, multum erectum ac superpositum ^(c), in tantumque habet robustum quod toto nisu ad aeternitatem anhelat. Sola enim voluntas est quae aeternitatem appetit et ^(d) appetere potest, sentitque homo apud se quod nullus stabilitatem sui propositi potest frangere aut violentare, nisi ipse ex proprio motu ipsum relinquat. In tantum etiam est internum ac secretum quod homo non solum sentit se intra se intima reflexione consistere, sed etiam ita sentit se ad sui intimum convolutum et clausum quod nulli aspectui ad arcana cordis via patet, nisi ipse voluntarie se aperiat. In tantum etiam est erectum et superpositum quod quodam intimo sensu sentimus cor nostrum quasi in infinitum excedere omnem alium modum existendi. Unde si cui daretur optio in quod minus vellet redigi, scilicet, in unum animal aut in purum nihil tantum: unusquisque vellet esse nihil, acsi intimo sensu clamat quod omne esse comparatum ad suum est quasi purum nihil. Satisque ratio dictat hanc superpositionem ^(e) et intimitatem et stabilitatem

^(a) B⁷ enim; B⁷ om. *sunt.* ^(b) Al. m. mg. e. c. ^(c) B⁷ *suppo-*
situm. ^(d) Al. m. mg. ^(e) B⁴ *suppositionem.*

talem esse debere secundum rectum naturae ordinem. Videmus enim quod formae posteriores sunt magis intimatae materiae et magis penetrantes eius potentialitatem ^(a) quam priores et maiorem dant stabilitatem tam materiae quam toti enti. Unde et habent se ad priores sicut radix ad ramos et sicut principale agens ad instrumentale, et sic semper secundum quod magis ac magis sunt posteriores, sic magis ac magis in istis et multis aliis excedunt, ut verbi gratia, forma mixti formas elementares satisque amplius anima vegetativa excedit ipsam et adhuc amplius sensitiva vegetativam et in sensitiva sensus communis seu tota pars interior sensitivae sensus exteriores ineffabiliusque prae ceteris intellectus prae-cellit omnes. Si igitur naturali ordine voluntas est posterior intellectu, ergo in omnibus tam praedictis quam aliis ineffabiliter debet excedere omnes, et hinc est quod defectum usus liberi arbitrii, qualis est in stultis, si deberet esse perpetuus, ita horreremus sicut annihilationem. Et sicut in quaestione an in pueris et ^(b) stultis et consimilibus sit usus liberi arbitrii fuit ostensum, ille defectus provenit ex defectu alicuius modi existendi sublimis et potestativi.

Cuius defectus lapsus homo intime in se ipso sentit, quando obdormire tenuiter incipit aut quando homines huiusmodi defectum habentes aspicit. Haec autem omnia sic aperte clamant libertatem voluntatis sicque sunt nota interno sensui quod vix aliquis intra se ea negare possit. — Ex his igitur satis potest colligi quam impudenter iste error impugnet manifestissima veritatis lumina et ^(c) experimenta.

Quod autem non minus impudenter exterminet omnia ^(d) naturae rationalis bona facillime et abundantissime patere potest. Exterminat ^(e) enim bonum omnis virtutis et omnis legis, sive divinae sive humanae, et omnis amicitiae et societatis et quantum ad homines et quantum ad Deum.

Exterminat quidem bonum omnis virtutis, quia ubi nulla est ratio meriti et ^(f) demeriti, laudis et vituperii, iusti et iniusti, nulla penitus potest esse ratio virtutis. Ablato ^(g) autem libero arbitrio praedicta sic sunt penitus exsufflata ut nec etiam intelligi possint. Quare etiam homo co-

^(a) Al. m. mg. *potentialitatem*, in textu al. abbr. del. ^(b) Add. interl.

^(c) Corr. ^(d) Al. m. mg. ^(e) B⁷ *Exterminant*; idem subinde.

^(f) Add. interl. ^(g) Ita B⁷, V *Ablatio*.

nabitur aut consiliabitur ad obtentum virtutum et fugam vitiorum, ex quo necessariis agitationibus sicut una bestia ad omnia ducitur? Nullus etiam defectus voluntatis aut intellectus tantum habebit de ratione vitii quantum habet caecitas oculi, quia iste defectus naturam oculi exterminat, ille autem nihil de natura ipsius mentis adimit, sed solum secundum istum errorem aliquos actus et habitus nobiliores impedit. Tunc etiam de nullo vitio poterit homo accusari plus quam de morte, quia ita parum potuit ea vitare sicut mortem, et pro tanto minus erit inde vituperabilis, pro quanto minus adimet de bono naturae.

Exterminat etiam bonum omnis legis, quoniam id, quod ^(a) nullo modo praecipitur aut imperatur ^(b) nec cum intentione et efficacia obligandi statuitur aut non ab illo qui ius ^(c) praecipendi et auctoritatem obligandi habeat praecipitur aut statuitur, vim legis habere non potest, cum lex non sit aliud quam mandatum vel statutum ^(d) cum intentione obligandi datum et publice promulgatum ab eo qui auctoritatem habuit super istis. Sed si in nobis non est libertas arbitrii, a nullo nostrum poterit aliquid cum imperio et vi obligandi demandari, quia potestas imperativa et dominativa idem sunt. Habere etiam vim obligandi aliquos et habere aliquod dominium super illos est idem, et sicut nullus sine hoc poterit ^(e) aliquem obligare, ita sine eo non poterunt aliqui obligari. Qui enim in omnibus necessitate quadam motorum agitur, obligari nec de iure nec de facto potest. Stultum est etiam aliquid imperare ei qui non habet facultatem oboediendi imperiis sibi datis. Quod sine libertate nullus habere potest, quia cum opposita possint imperari, nec iste ante imperium sibi datum ^(f) esset determinatus ad imperium exsequendum — quoniam determinatio oboedientiae determinationem praecepti seu imperii praesupponit —, posse oboedire imperiis est posse in opposita et est posse non applicatum ad alteram partem eorum quae sibi praecipiri possunt et nondum sunt sibi praecepta. Peribunt etiam illa per quae praecipue leges in suo vigore observantur, iusta scilicet retributio poenarum et praemiorum ^(g) et iusta increpatio transgredientium leges aut omittentium et iusta commendatio bene observantium. Ubi enim nullum erit demeritum plus quam in una bestia vel lapide, nulla est iustitia punitionis

(a) Al. m. mg. (b) B⁷ vituperatur. (c) Al. m. q. i. (d) Al. m. ex statum. (e) Ex praeit. (f) B⁷ datus. (g) B⁷ om. e. p.

aut ratio vituperii seu increpationis. Ubi etiam nullum est meritum nec aliquid laude dignum plus quam in uno lapide: nulla iustitia praemiationis, nulla ratio laudis seu commendationis. Sed ubi non est libertas voluntatis, nulla est penitus ratio meriti et demeriti.

Exterminat etiam bonum omnis amicitiae et societatis et quantum ad homines et quantum ad Deum. Firmatur enim societas humana in legalitate et fidelitate, ut sit homo fidelis aliis in verbis ^(a), in pactis et promissis et etiam in factis ^(b), exercetur vero quadam communicativa liberalitate, connectitur vero non solum mutua amicitia, sed etiam mutua fiducia et credulitate, ut scilicet, sicut unus diligit alterum tanquam se, ita credat alteri sicut sibi et confidat de altero tanquam de se ipso, decoratur vero et adornatur honestate, modestia et sobrietate. Sed sine libertate nihil horum stare potest. Ex quo enim necessariis agitationibus ducimur in omnibus, nulla est maior in nobis stabilitas fidelitatis quam infidelitatis nec in verbis nec in pactis et promissis nec in factis nec etiam in internis propositis, sed totum contrarium horum faciam, si necessitas agentium ad hoc me impulerit. Quod autem liberalitas vel illiberalitas non ^(c) possit esse ubi non est libertas caecus est qui non videt, et etiam non minus caecus secundum hoc erit qui aliquem de liberalitate laudabit aut de illiberalitate contemnet. Non est enim aliud esse liberalem quam libere donare sua quae in eius erant libera facultate secundum concordantiam tam dantis quam recipientis, nec aliud est ^(d) esse illiberalem quam non dare danda et hoc largo et libero affectu. Quod etiam sine libertate nulla possit esse amicitia nec mutua ^(e) credulitas et fiducia ex prima parte responsionis satis patet. Et etiam de honestate et sobrietate satis hoc patet ^(f), quia secundum veritatem nihil in nobis debet secundum hoc iudicari inhonestum nec indecens plus quam in bestia vel lapide, et maxime, quia cum multum abundemus in sensu et in passionibus sensibilibus et satis plus quam in intellectualibus secundum statum in quo nunc sumus, potius ^(g) erit conveniens statui nostro et naturae dare se sensualibus delectationibus et actibus quam intellectualibus. — Exterminat etiam omnem societatem hominis ad Deum. Tollit

^(a) B⁷ *rationibus* pro *i. v.* ^(b) B⁷ *multis* pro *i. f.* ^(c) V B⁷ om.
^(d) Ita B⁷, V om. ^(e) B⁷ *mu.* ^(f) *Hoc patet ex patet hoc.* ^(g) Sequitur ras.

enim omnem spem aeternorum praemiorum et, ut breviter me expediam, quia etiam caecis est patens, tollit omnem oboedientiam et reverentiam et omnem amicitiam et gratiam et omnem horrorem divinae inimicitiae, contumeliae et offensae, immo potius nec ista esse poterunt, quia non plus poterit Deus a^(a) nobis offendi aut inhonorari quam a bestiis, quantumcunque eum ^(b) verbis et affectibus blasphememus. Et maxime haec sunt vera secundum positores ^(c) huius erroris qui sicut in nobis ita et in Deo ponunt quod non potuerit alia velle quam quae voluit nec aliter facere effectus creatos quam fecerit. Unde et maior pars rationum suarum quibus libertatem nobis auferunt ^(d) ita probant hoc de Deo sicut de nobis, sicut in responsione argumentorum tangetur. Quod quantae sit impietatis et blasphemiae in Deum in quolibet ^(e) de Dei voluntate est ostensum.

Patet igitur quod hic error omne bonum humanum et etiam divinum exterminat, et si quis ad praedicta attendat, advertere poterit quod omni facinori et impudicitiae et iniquitati habenas totis viribus ^(f) laxat. Nec mirum, quia, ut ita dicam, id quod proprie sumus, personalitatem scilicet nostram, a nobis tollit ^(g) nihilque amplius nobis dat nisi quod simus quaedam bestiae intellectuales seu intellectum habentes. Nemo autem sanae mentis credet quod illud quod tota bona ita fortiter exterminat et ad tot et tanta mala inducit possit esse veritas a prima causa manans et quae sit ^(h) de recta institutione et de recto ordine entium, sicut esset defectus libertatis in nobis. Unde etsi non esset alia ratio ad convincendum hoc esse falsum, hoc solum deberet sufficienter persuadere non solum hoc esse falsum, sed etiam esse pessimam et intolerabilem falsitatem.

Quomodo autem super principia falsissima se fundet, quia satis ex argumentorum responsione patebit: idcirco ad argumenta est per ordinem respondendum.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur dicendum quod habere causam propriam et determinatam potest intelligi dupliciter: uno modo quod ex hoc dicatur propria, quia est per aliquam determi-

^(a) V B⁷ *de*. ^(b) B⁷ *enim*. ^(c) B⁷ *expositores*. ^(d) Ex *afferunt*.
^(e) B⁷ *quaestionibus*. ^(f) Ex *auribus*. ^(g) B⁷ *om*. ^(h) Al. m. *mg*.

natam inclinationem seu dispositionem ad hoc et non aliud agendum applicata. Et hoc modo falsa est prima propositio, quia etiam sic omnes effectus qui immediate ^(a) manant a divina voluntate praeexigerent consimilem applicationem et appropriationem in ^(b) divina voluntate. Alio modo potest intelligi propria, quia est quoddam ens non universaliter acceptum, sed potius singulariter tanquam habens naturam ^(c) sibi singularem et propriam, et etiam quia non solum habet communem rationem causae, sicut habet homo in communi acceptus respectu generationis hominis ^(d) communiter in quocunque accepti, sed potius habet propriam rationem causae, hoc scilicet modo quod hoc ens, in quantum est hoc singulare ens, est causa ^(e) huius effectus singularis. Potest etiam dici causa ^(f) propria idem quod causa immediata. Et his modis vera est prima propositio, et hoc solo modo verum est quod inferitur ^(g), quod scilicet ab homine nihil potest effici, nisi potentia eius sit prius appropriata ad talem actum, hoc est, nisi sit in se propria et huius effectus possit esse causa ^(h) immediata, licet verba praedictae illationis magis sapiant primum modum, unde et magis videntur inferri ex praemissa in primo sensu accepta. Quod autem supra posui «singulare», sane intelligatur, maxime si ad divinam causam referatur; potest enim et ipse dici secundum aliquem modum verum et nobilem singularis. Si quis ⁽ⁱ⁾ autem Averroem et Aristotelem in hac parte sequens omnino velit quod maior in primo sensu tantum possit verificari, tunc obsecro quod eam nobis probet, et certus sum quod eius probatio parum aut nihil valebit. Unde et id quod de Aristotele hic ad eius probationem affertur valde est frivolum. Si enim scientia posset esse causa effectiva et hoc immediata ipsorum contrariorum, sicut est voluntas, tunc aliquid esset; nunc autem nunquam est verum quod scientia sit proprie causa effectiva eorum, sed solum ostendit voluntati ipsa contraria et modum faciendi ea. Nec etiam est verum quod desiderium seu electio appropriet ipsam scientiam ad faciendum alterum contrarium, quia tunc oporteret a desiderio seu electione ipsam scientiam ^(k) immutari aliqua immutatione appropriativa, et oporteret quod esset causa media et instrumentalis inter electionem et ipsum effectum. In solis enim talibus videmus

(a) Ex mediate. (b) B⁷ q. (c) B⁷ materiam. (d) Al. m. ex omnis. (e) Ex causam. (f) Al. m. mg. (g) B⁷ om. q. i. (h) B⁷ tam. (i) Sequitur ras. (k) B⁷ om. ad faciendum... scientiam.

quod causae principales appropriant et applicant causas instrumentales ad opus. Quod non solum falsum, sed ridiculosum esse constat intuenti diligentius processus et actus voluntatis et scientiae; nusquam enim, quod ^(a) sciam, scientia habet alium actum quam scire. Quod autem dicitur eum probare verbum suum praedictum per hoc quod a causa communi ad duo contraria non exit effectus, nisi sit aliquid quod eam determinet ad hunc effectum magis quam ad alium: haec est propositio cuius probationem quaerimus, non enim ista secundum rem differt a maiori huius argumenti. Quomodo autem alibi verba Aristotelis verbis suis hic positae contradicant infra adhuc tangetur et quomodo etiam non simpliciter sit verum quod dicit scientiam simul esse unam contrariorum, et tunc ex ^(b) conflatione omnium horum magis patebit nihilitas verborum eius.

Ad secundum dicendum quod aliud est habere relationem ad hoc singularem et propriam, aliud habere inclinationem ad hoc determinatam et determinantem. Concedo igitur quod omnis causa creata habet aliquem respectum ad suum effectum proprium et singularem secundum quem ^(c) potest dici causa eius propria et singularis. Non autem oportet quod omnis causa sit inclinata et applicata ad suum effectum; non enim voluntas ad suum primum velle habet semper applicationem et inclinationem determinatam, sicut in praecedentibus satis est tactum. Si autem dicatur quod relatio propria per quam de novo possit dici causa huius non potest sibi innasci nisi per aliquam mutationem et determinationem factam in ipsa: infra tangetur, in responsione scilicet octavi argumenti et etiam ^(d) septimi.

Ad tertium dicendum quod bene concedo quod nihil potest simul in opposita, nisi habeat potestatem non solum aequivalentem, sed etiam praevalem ^(e) duabus virtutibus contrariis quarum una potest in alterum contrariorum et alia in aliud, et si hoc quis vocet habere proportionem ^(f) contrariorum, non facio vim; sed tamen non propter hoc debet dicere quod habeat in se contrarias rationes, quia sic necessario sequetur ^(g) quod in Deo essent contrariae rationes. Prima igitur est neganda. — Quod autem ad eius probationem affertur, quia secundum illam rationem secundum quam poterit in unum oppositorum non poterit in aliud: dicendum

^(a) B⁷ om. ^(b) Al. m. mg. ^(c) B⁷ quod. ^(d) In mg.
^(e) Al. m. mg. s. e. p. ^(f) B⁷ add. seu rationes. ^(g) B⁷ sequeretur.

quod rationum diversitas cum omnimoda identitate essentiae non ponit, immo nec patitur esse contrarietatem in ipsis rationibus, sed solum possunt dici rationes ad contraria vel contrariorum, sicut satis patet in rationibus divinis. — Si autem dicatur quod Averroes ponit primam, Super VIII *Physicorum* et alibi, et quod videtur eam trahere ex verbis Aristotelis⁽¹⁾: sciendum quod similiter ponit unum intellectum in omnibus nobis⁽²⁾ et fuit Saracenus, Aristoteles autem paganus et idolatra, teste Augustino, VIII *De civitate Dei*, 13 capitulo⁽³⁾, et praeterea quaero quomodo probant eam, sciens quod eam supponunt, non probant.

Ad quartum dicendum quod licet Averroes maiorem huius ponat⁽⁴⁾ et ex dictis Aristotelis⁽⁵⁾ eam trahat, ipsa tamen est falsa nec ab aliquo eorum probata; tunc enim hoc ipsum oporteret poni in Deo. Non enim oportet quod illud quod^(a) potest in opposita sub disiunctione, hoc est^(b), quod in eadem hora habet potentiam pro quocunque illorum, ita tamen quod, si unum agit, tunc ab altero cesset, non, inquam, oportet quod simul agat utrumque vel simul cesset ab utroque; sed potius sequitur quod sic agat alterum quod potuerit pro eodem nunc agere aliud cessando a primo et e contrario. In hoc autem nulla contradictio implicatur, sed potius vera libertas potentiae astruitur.

Ad quintum dicendum quod omnis quietis et motus est dare causam effectivam, ita tamen quod, si quies sumatur pro sola privatione motus seu actus, habebit causam effectivam per accidens solum sicut ceterae privationes. Et secundum hoc etiam concedo quod quando voluntas nostra movetur aliquo actu volendi vel cessat ab eo, quod est in ea dare causam effectivam istorum; sed non propter hoc oportet quod sit dare aliam causam istius et aliam illius, quia etiam tunc oporteret hoc ponere in divina voluntate, quando ponitur quod potuit mundum facere et cessare a faciendo, etiam pro eodem tempore. Ipsa igitur potestas libera

(^a) Al. m. mg.

(^b) B⁷ om.

(¹) Tale quid nec Averroes nec Aristoteles hoc loco habent nec, quod sciam, alibi.

(²) Cfr. *De animae beatitudine*, per totum, praesertim cap. 4 (vol. IX, f. 148rsqq.); *De anima*, lib. III, summa 1, capp. 1, 3 (vol. VI, pars I, f. 160vasqq.).

(³) Cfr. lib. VIII, 12, 13 (PL 41, 237).

(⁴) Cfr. *Metaph.*, lib. IX, summa 1, cap. 6 (vol. VIII, f. 234v b). (⁵) Cfr. *Metaph.*, IX, 5, 1048a 15sqq.

est causa sui motus, quando movetur, et suae quietis, quando quiescit. Et tunc etiam concedo quod sequatur quod, si ipsa non haberet in se hanc causam cessandi et agendi, quod non posset agere vel cessare. Sed tunc non sequitur quod ultimo infertur, quod tunc non posset libere agere aut ^(a) cessare, licet bene sequeretur, si praemissae propositiones et consequentiae sumantur secundum intellectum Averrois intendentis quod praeter ipsam potentiam sit dare aliam causam ipsius quietis et aliam ipsius motus seu actus. Quod, sicut dixi, non oportet, nisi tam in nobis quam in Deo libertas destruat. — Si tamen tam pro hoc quam pro praecedenti argumento dicatur id quod ipse dicere videtur quod scilicet, si ^(b) non esset alia et alia causa quietis et motus, sed solum una communis, scilicet, ipsa potentia volitiva, non esset dare maiorem rationem quiescendi quam agendi et e contrario, si autem esset tanta ratio agendi quanta et cessandi et e contrario, tunc eadem ratione ^(c) quiesceret, et tunc esset vera prima praecedentis argumenti, quod scilicet aut simul operaretur utrumque oppositorum aut simul cessaret ab utroque: dicendum quod ad ^(d) agendum unum effectum non oportet ampliorem causam dare quam perfecte sufficientem, et hoc est ita certum quod qui amplius dare voluerit non inveniet quid amplius dare possit. Quando igitur ponitur una causa habere perfectam sufficientiam respectu oppositorum, utpote respectu actionis et quietis, si quaeratur quare cessat seu quae est ratio cessandi, sufficientissime respondetur dicendo quod perfecte et sufficienter erat potens cessare, et consimiliter est ex parte actionis, scilicet, quod ^(e) ratio quare hoc egit fuit sufficiens et perfecta potestas hoc agendi. Licet igitur non fuerit maior ratio agendi quam cessandi et e contrario, fuit ^(f) tamen sufficiens pro quocunque illorum disiunctive accepto. — Miror autem unde probatur haec consequentia qua dicitur quod, si fuit tanta ratio agendi quanta et cessandi et e contrario, quod aequaliter est utrumque ponendum, quia quanta ratione unum poneretur, tanta et aliud. Hoc enim nullo modo sequitur, nisi ratio agendi sit sic necessaria et determinata quod necessitet potentiam ad agendum, et consimiliter quod ratio cessandi necessitet potentiam ad non agendum. Ubi autem utraque ratio est cum plena libertate, immo potius per plenam libertatem, ita quod

^(a) Add. interl., del. *vel.*
^(d) Sequitur *ras.*

^(b) Sequitur *ras.*
^(e) B⁷ om.

^(c) B⁷ add. *cessaret vel.*
^(f) Al. m. mg.

non sunt secundum rem aliud ab ipsa libertate: tunc non debet in consequente inferri quod aequaliter sit utrumque ponendum, sed solum quod aequaliter utrumque potuit poni, sub disiunctione tamen; quia nulla rationum erat talis quod omnino haec agerentur, sed solum quod unumquodque eorum sufficienter agi poterat. Hoc est igitur quod latuit Averroistas ^(a).

Ad sextum dicendum quod bene concedo quod omnis effectus qui est actu maiorem habet rationem essendi quam non essendi, pro eo quod essentiam suam habet actu, et etiam quia secundum esse habet actualem ordinem ad suam causam tanquam manans ab ea ^(b). — Quod autem additur quod ratio suae existentiae est potius in suo efficiente quam in ipso, si rationem existendi vocemus virtutem effectivam, sic verum est, si vero rationem existendi sumamus pro ratione formali per quam effectus formaliter existit, sic non est verum, sed bene potest tunc dici quod potius ^(c) eam trahit a suo efficiente quam a se ipso, cum non habeat eam a se, sed ab alio. — Quod autem ex hoc infertur quod tunc in efficiente erit dare aliquam rationem per quam magis se habet ad dandum ei esse quam ad non dandum: hoc ex praecedentibus sumptis eo modo quo statim dixi non sequitur, sed solum quod ipse effectus et eius esse maiorem habeant ordinem ad suam causam quam eius oppositum, scilicet, suum non esse vel quam alius contrarius effectus qui actu non fit ^(d) ab illa causa. — Quod autem pro probatione huius illationis adiungitur quod alias non plus sumeret esse a sua causa quam non esse: dicendum quod aliud est causam magis dare ei esse quam non dare. Sequitur enim ^(e) quod, si effectus sumit esse a sua causa potius quam non esse, quod causa plus det ei esse quam non esse. Non autem ex hoc sequitur quod magis se habeat ad dandum, nisi magis se habere ad dandum non aliud significet quam magis dare. Alias idem posset argui de causa prima, quod scilicet magis se habeat etiam ex parte sua ad faciendum mundum et alios effectus quos facit quam ad non faciendum, quod non concedimus, sed solum quod magis faciat quae facit quam quae non facit. Si quis autem praedictis non acquiescit, peto ab eo probationes consequentiarum et propositionum, et credo quod dare non poterit.

^(a) B⁷ *Averroes*.

^(b) Al. m. ex eo quod B⁷ habet.

^(c) B⁷ om.

^(d) Add. interl., del. *in*.

^(e) B⁷ *igitur*.

Ad septimum dicendum quod causa potest dupliciter variari, scilicet, aut secundum conditionem aliquam realem in ipsa ^(a) realiter transmutatam. Et hoc modo falsa est maior, alias ad variationem creaturarum sequeretur variatio in causa prima, saltem quantum ad illas quae solum a Deo dependent et conservantur. Aut potest dici variari in causando seu in efficiendo, utpote quando id quod facit postea non facit vel e contrario. Et haec variatio nihil reale ponit in ea vel adimit, sed solum in suo effectu; unde et sine hac effectus variari non potest. — Quod autem ad huius probationem affertur quod, si causa in nullo mutata effectus suus posset non esse aut variationem suscipere, quod nullam stabilitatem essendi haberet ab ea, et quod praesente causa sufficiente ad causandum et conservandum et in quantum tali effectus suus posset ^(b) non esse: si de primo modo mutationis seu variationis loquatur antecedens, nihil aliud facit haec consequentia nisi petere principium. Hoc est enim quod debet probari, scilicet, quod causa una et eadem existens non possit in opposita. Nihilominus tamen dicendum quod ad hoc quod effectus stabilitatem habeat a sua causa sufficit quod actualiter det sibi esse ^(c) et conservationem ipsius. Per solam autem non dationem variabitur effectus de esse in non esse quibuscunque aliis eodem modo manentibus in ipsa causa. Unde caecus est qui non videt quod, si ^(d) causa in omnibus quoad se uniformiter se habente possit suo effectui dare esse et non dare, quod hoc solo sufficienter sequatur variatio in effectu. Non habeo autem in proposito pro inconvenienti, immo pro magna veritate quod praesente causa sufficiente et in quantum tali effectus possit non esse: sed bene haberem ^(e) pro inconvenienti, si causa sufficiente et dante esse suo effectui simul, dum dat, posset effectus non esse. Hic enim est expressa contradictio, sed quomodo in primo sit contradictio ostendant nobis Sarraceni et pagani, Avicenna scilicet et Aristotelis sequaces. — Quod autem ultra hoc adiungitur quasi pro ratione huius quod, si praesente causa sufficiente effectus posset non esse, quod tunc effectus a tali causa manans tantam haberet ^(f) rationem non essendi ab ea sicut et essendi, quia sua causa eodem modo penitus se haberet ad eius esse et ad eius non esse nec plus faceret ad suum esse, quando fit ab ea, quam quando

^(a) Ex ipso.

^(e) B⁷ haberet.

^(b) Sequitur ras.

^(f) Add. interl. al. m.

^(c) B⁷ om.

^(d) B⁷ om.

non fit ab ea: patet ratio per praedicta. Ratio enim essendi a causa vel non ^(a) essendi ^(b) potest significare virtutem effectivam et sufficientem ipsius causae. Et hoc modo verum est consequens primae conditionalis. Vel potest ^(c) significare ordinem ipsius effectus et factionis eius seu ^(d) exitus secundum quem se habet ad suam causam seu potius secundum quem est a sua causa ^(e), quia ille ordo potius dicit esse ab quam esse ad. Et hoc modo falsum est consequens praedictae conditionalis, et quantum ad hoc non est verum quod causa eodem modo se haberet ad esse sui effectus et ad eius non esse. Semper tamen est falsum quod ultimo dicitur, scilicet ^(f), quod non plus faceret ad eius esse, quando fit ab ea, quam quando non fit ab ea; licet enim secundum se et secundum suam virtutem effectivam non se habeat aliter ad ipsa, tamen secundum facere et non facere multo aliter se habet ad ea.

Ad octavum dicendum quod agens non fit de non agente agens per aliquid quod sit tunc de novo factum in ipso. Non enim est aliud dicere quod fiat actu agens nisi quod aliquid ab eo exeat et fiat; sicut enim movere et moveri idem sunt secundum rem, sicut et Aristoteles vult, III *Physicorum* ⁽¹⁾, sic facere et fieri, agere et agi idem sunt secundum rem. Eorum autem quae sunt secundum rem penitus eadem unum non potest esse causa alterius, cum idem, in quantum tale, non sit causa sui. Et ideo agere, movere seu facere non sunt causa eius quod est agi, moveri et fieri, nisi solum secundum modum intelligendi; secundum quem modum dicimus quod mobile movetur, quia motor movet eum, aut aer illuminatur, quia sol illuminat ipsum. Intellectus enim primo accipit relationem ipsius agentis ad effectum quam e contrario, pro eo quod in ordine naturae virtus agentis seu id quod est agens, quod est unum extremum praedictae relationis, est prius natura quam essentia ipsius effectus, quod est alterum extremum. Unde in praedictis non intendimus aliud significare nisi quod mobile recipit motum a virtute activa motoris, non autem ipse motor recipit virtutem movendi ab ipso motu vel a mobili. Istud autem plus patuit in quaestione an actio sit aliquid agenti inhaerens aut

(a) In mg. (b) B⁷ om. a causa... essendi. (c) Al. m. mg.
(d) B⁷ sed. (e) In mg., del. missa. (f) Add. interl.

¹⁾ Cfr. cap. 3 per totum, 202a 13sq.

solum sit primus effectus ab eo exiens. Et quicquid sit de alijs actionibus, non dubito quin actio quae est velle sit primus effectus voluntatis libere ab ea exiens, non autem sibi inhaerens, prout est eius productiva, sed solum prout est subiectum eius receptivum, et ^(a) ad minus non potest esse aliquid tale per quod ipsa voluntas disponatur et determinetur ^(b) ad producendum ipsum velle, quia ^(c) tunc ipsum velle esset causa sui ipsius et prius se ipso. — Si autem adhuc dicatur quod in agente est aliqua relatio per quam actu refertur ad suum effectum, quam, antequam ipsum ageret, non habebat — unde et antea non poterat ^(d) dici causa eius, sicut postmodum potest —, relatio autem ista non potuerit innasci de novo ipsi agenti nisi per aliquam mutationem factam in ipso, et ad minus non potuit sibi innasci ab aliquo quod sit in suo effectu ^(e), et ita adhuc videtur stare propositum: dicendum quod, posito quod nesciremus veritatem istius relationis et quomodo innascatur ipsi agenti et quomodo aliquid ponat in ipso, tamen sola natura et ratio relationis ostenderet quod praedicta non multum tangunt nos. Certum est enim quod relatio non potest naturaliter praecedere sua extrema. Ergo ad minus ista relatio per quam agens refertur ad suum effectum non potuit praecedere etiam naturaliter ipsum effectum. Scimus autem quod omne illud per quod agens efficitur potens et sufficiens ad producendum effectum praecedit naturaliter ipsum effectum tanquam causa ^(f) suum causatum. Ergo ex ista relatione non potest probari quod in voluntate sit aliquid factum per quod esset sufficienter facta ^(g) potens et sufficienter seu necessario determinata ^(h) ad agendum. — Quidam autem nihilominus respondent obiectioni huic dicendo quod relatio nihil realiter differens addit ad id in quo immediate fundatur; unde totum id quod ponit in agente in nullo differt ab eius virtute activa et sufficienti. Et tamen, quamvis virtus activa sit in agente, priusquam effectus fiat ab ea: non tamen potest denominari a relatione praedicta, priusquam effectus fiat, quia quamquam sit ibi tota essentia eius quod ponit in ⁽ⁱ⁾ agente, non tamen est ibi secundum totam plenam rationem suam. Ratio enim relationis includit in se et in suo intellectu non solum extremum in quo fundatur nec solum illud quod realiter ponit in ipso, sed etiam

(a) Add. interl. (b) Ex terminetur. (c) Ex qui. (d) Sequitur ras. (e) Ex effectum. (f) B⁷ add. vel concausa. (g) V B⁷ factum. (h) V B⁷ determinatum. (i) In mg.

ultra hoc aliud extremum ad quod refertur seu ad ^(a) quod suus respectus terminatur. Unde et quando dicimus quod hoc est actu causa seu actu agens, non intendimus solum dicere essentiam causae et proprietates sibi inhaerentes, sed etiam ultra hoc quod habet actu effectuum. Si cui hoc placet, bene quidem; sin autem, melius quaeratur.

Ad nonum dicendum quod minor est falsa. Non enim omne agens de novo erat prius in potentia ad agendum, alias Deus ante mundi creationem esset ^(b) in potentia ad creandum. Si tamen esse in potentia non aliud significaret quam non facere aliquid actu, ut esset sensus, est in potentia agens, id est ^(c), non est actu faciens aliquid: tunc bene esset vera, sed tunc rationis processus nullus esset, quia quando potentia dividitur in essentialem et accidentalem, non ita assumitur esse in potentia, immo potius tunc dicit defectum alicuius circumstantiae quae praeexigitur ad productionem ipsius effectus, ita quod, si ista circumstantia sit pars virtutis activae quae est in agente aut tota ipsa virtus, tunc agens erat in potentia essentiali, si autem sit aliquid aliud, tunc dicitur esse in potentia accidentali. Quando igitur voluntas libera non habet obiectum conveniens aut non est in statu liberi usus, ut in somno: tunc est in potentia accidentali. Respectu autem actuum in quos ^(d) simpliciter non potest sine certis habitibus est aliquo ^(e) modo in potentia essentiali, licet non omnino sit sicut sunt cetera agentia, prout infra et ^(f) in sequenti quaestione plenius tangetur. Alias autem non debet dici in potentia nisi solum modo praedicto improprio. — Si autem adhuc dicatur quod actus qui est velle est perfectio ipsius potentiae, et ita ante ipsum erat in potentia etiam essentiali ad hanc perfectionem in se recipiendam: dicendum quod divisio illa, prout fuit data ab Aristotele ⁽¹⁾, non fuit data in hoc respectu. Potentia enim essentialis non sumitur ab eo nisi respectu actus primi, non respectu actus secundi; esse vero in potentia accidentali seu per accidens non sumitur ab eo nisi in potentiis activis quae per accidens dicuntur esse in potentia, propter defectum scilicet alicuius sine quo ^(g) non possunt exire in actum. Voluntas vero, in quantum est potentia activa, non recipit suum actum, sed

(^a) In mg. (^b) Ex esse. (^c) Add. interl. i. e. (^d) Ex quo.
 (^e) Al. m. mg., del. *aliquo* (al. abbr.). (^f) B⁷ om. (^g) Al. m. mg.

(¹) Cfr. *Metaph.*, IX, 1-5, 1045 b 27 sqq.

solum ratione suae materiae secundum quam est eius subiectum; et tunc secundum hoc potest dici in potentia respectu eius sicut mobile respectu sui motus.

Ad decimum dicendum quod dum ^(a) voluntas, prout est libera, operatur, licet eius actus sit tempore simul seu in eodem nunc cum ea: tamen ipsa est prius natura potens ipsum producere quam producat. Et respectu eiusdem nunc et secundum illam prioritatem naturalem in ipso eodem nunc fuit prius naturaliter potens ad exeundum in actum oppositum seu ad cessandum ab ipso quam fuerit ponendus in actu ipse effectus. — Quod igitur dicitur quod res, dum fit, non potest non ^(b) fieri et res, dum facit, non potest non facere et consimilia: sciendum quod impossibile et necesse possunt sumi simpliciter vel secundum quid, sicut distinguit Aristoteles in *Periamentias* ⁽¹⁾. Vel ut clarius loquamur ^(c), secundum verba Anselmi ⁽²⁾ quaedam est necessitas quae praecedit rei positionem et quae facit rem esse, sicut dicimus necessario motum sequi ad impulsum motoris perfecti et non impediti; et hoc potest dici necessitas simpliciter, quae et potest dici necessitas consequentis. Est et alia necessitas quae sequitur rei positionem, ita quod per eam non intendimus aliud significare quam quod cum rei positione non potest oppositum ipsius positionis stare; et hoc potest dici necessitas secundum quid et necessitas consequentiae. Et hoc solum est in proposito. Cum enim dicitur quod rem, dum fit, necesse est fieri vel impossibile est non fieri, si per hoc intendimus significare quod positio ipsius rei seu sui fieri non potest simul stare cum sua negatione: sic est verum; si autem per hoc intendimus significare quod causa, dum operatur ipsum effectum, est necessario determinata et inclinata ^(d) ad ipsum producendum, et sic quod effectus ab illa necessaria determinatione ipsius causae accipit necessitatem essendi: sic simpliciter est falsa, per hoc enim tolleretur libertas non solum nobis, sed etiam Deo.

Advertendum est autem hic quod quidam respondent dicendo quod potentia non est ad opposita respectu praesentis, sed solum respectu futuri. Unde Hugo, *De Sacramentis*, libro I, parte V, capitulo 21 ⁽³⁾, dicit quod liberum arbitrium

(a) B⁷ om. (b) Ita B⁷, V om. (c) B⁷ loquar. (d) Al. m. mg. e. i.

(1) Cfr. *De interpr.*, cap. 13, 23 a 7 sqq. (2) Cfr. *De concordia praesc. cum lib. arb.*, capp. 2, 3 (PL 158, 509 sqq.). (3) Cfr. Hugo de S. Vict., *De Sacramentis*, lib. I, pars V, cap. 22 (PL 176, 256).

ad praesens tempus non refertur, sed ad futurum contingens. Et hac de causa dicunt quod angelus non potuit peccare nec aliquid eligere in primo nunc, sicut in quaestione illa habet tangi.

Sed istud expresse destruit liberum arbitrium et omnia supra dicta; constat enim quod liberum arbitrium actum futurum non potest de facto agere in nunc quod praecedit illud futurum. Ergo pro illo nunc sic praecedenti, dum est in eo, non potest actu in opposita, nec pro nunc futuro, quia nondum est ibi, et quando erit ibi, tunc respectu eius hoc minus poterit, quia potestas oppositorum dicitur esse respectu futuri et non respectu praesentis. Ergo pro omni nunc praesenti et futuro est impotens in opposita. — Praeterea, omne agens, quod in nunc, dum est praesens, est ^(a) impossibile seu omnino impotens ad opposita ex hoc solo quod est actu in ipso nunc ^(b), nunquam antea potuit pro illo nunc in opposita. Sed liberum arbitrium in nunc futuro, quando iam est praesens, secundum eos non potest in opposita ex hoc solo quod est in ipso ^(c). Ergo nunquam prius hoc respectu eius seu pro illo nunc ^(d) potuerat. — Praeterea, si modo habet potestatem in opposita pro sequenti nunc, quaero per quid amisit eam, quando venit ad illud nunc. Si dicatur quod per aliquid sibi additum determinans ipsum necessario ad alterum oppositorum, tunc totaliter redit ^(e) error Averrois et Avicennae supra positus; iam enim liberum arbitrium semper erit necessitatum naturaliter, priusquam agat, et oportebit quod per alias causas in ipsum agentes sic fuerit necessitatum ^(f). — Quaero etiam an potuerit impedire in se ne sic necessitaretur. Si non potuit, ergo et ante et ^(g) post fuit necessitati subiectum nec tunc unquam fuit potens in opposita, quia nunquam potuit facere quin ^(h) ad alterum oppositorum necessario determinaretur. Si autem potuit hoc impedire, ergo potuit pervenire ad illud nunc absque omni tali determinatione et sic in ipso nunc fuit potens in opposita. Si vero dicatur quod propter hoc respectu praesentis non potest in opposita ⁽ⁱ⁾, quia in ipso nunc alterum oppositorum determinate fecit ^(k), faciendo autem alterum non est simul potens aliud facere, cum contraria non possint esse simul: hoc dicere non est aliud quam argumentum praemissum facere. De

^(a) Add. interl. ^(b) B⁷ om. *ex... nunc.* ^(c) B⁷ om. *ex... ipse.*

^(d) B⁷ om. ^(e) Ita B⁷, V *reddīt.* ^(f) Al. m. mg. ^(g) In mg.

^(h) Sequitur ras. ⁽ⁱ⁾ B⁷ om. *Si vero... opposita.* ^(k) B⁷ om.

quo iam respondimus quod fallit per secundum quid et simpliciter, et quod tollit Deo libertatem oppositorum sicut et nobis, et quod per hoc non intendimus quod possit facere duo opposita simul esse, sed solum quod potuit in quodcumque eorum disiunctive; quia licet quantum ad durationem liberum arbitrium et eius actus sint simul in eodem nunc, tamen existendo in illo nunc causa naturali ordine praecessit suum effectum quem in illo nunc de novo fecit, et secundum illam naturalem prioritatem potuit hic non fieri sicut et ^(a) fieri.

Praeterea, iste actus nunquid aliquid de essentia potestatis adimit libero arbitrio aut aliquid reale in ipso prius ^(b) existens per quod erat potens in opposita, antequam ipsum fecisset? Si non, ergo totam potestatem oppositorum habet secum sicut et prius. Si sic, tunc effectus, in quantum talis, destruit suam causam, et tunc effectus, in quantum effectus, agit aliquid in sua causa, et secundum hoc quod est eius causa. Dixi autem, effectus, in quantum effectus, quia ademptionem huius potestatis non attribuunt ipsi actui nisi solum per hoc quod praesentialiter fit vel est effectus ^(c) et non per aliquam aliam naturam aut proprietatem eius. — Amplius, impossibile est ^(d) quod aliquis peccaverit, antequam peccaverit ^(e). Sed in illo nunc in quo angelus et Adam primo ^(f) peccasse dicuntur peccare non potuerunt, nisi possent tunc illud evitare aut saltem antea potuerint fecisse quod in illo nunc non peccarent. Si potuerunt peccatum suum vitare in ipso eodem ^(g) nunc, tunc potuerunt in ipso eodem nunc ad opposita, et sic habeo propositum. Si autem non potuerunt in ipso eodem nunc peccatum suum vitare, ergo saltem antea potuerunt facere quod ad hanc necessitatem non venirent. Sed qui permittit in se necessitatem peccandi venire aut qui eam in se facit, tunc, quando hoc permittit aut quando hoc facit, peccat et multo plus quam post. Ergo ante suum primum ^(h) peccatum iam peccaverant etiam maiori peccato. — Praeterea, quando dicitur quod hoc antea vitare potuerunt: quaero an potuerint hoc vitare faciendo quae fecerunt ante actum illius peccati et omittendo quae omiserunt. Si faciendo eadem et omittendo potuit hoc vitari, ergo illa faciendo et omittendo nullam necessitatem peccandi contraxerunt. Si autem illa faciendo et omittendo non potuit hoc vitari ⁽ⁱ⁾, sequitur quod nullo modo potuerunt hoc vitare, quia quod fecerunt in primo

(a) Add. interl. (b) B⁷ om. (c) B⁷ *factus*. (d) Add. interl.
 (e) Al. m. mg. a. p. (f) B⁷ om. (g) Ita B⁷, V *edem*. (h) B⁷ om.
 (i) B⁷ *vitare*.

nunc necessario secundum eos fecerunt et quod omiserunt necessario omiserunt, cum potestas oppositorum secundum eos non sit respectu praesentis. Et idem erit de praesenti quod post illud nunc secutum est et sic per consequens de omnibus aliis per ordinem sibi succedentibus. Ergo secundum hanc viam ^(a) nunquam hoc antea vitare potuerunt. Causa autem quare angelus non potuerit peccare in primo ^(b) nunc suo loco tangetur, quia non est ista, ut credo.

Sed forte contra hanc sententiam obicietur quod, posito actum liberum fieri in hoc nunc, sequitur ipsum non posse non fieri in eodem nunc; regula autem logicalis et per se nota est quod ad oppositum consequentis sequitur oppositum antecedentis; ergo ad ponere actum illum posse non fieri in hoc nunc, quod est oppositum consequentis praedicti, sequitur ipsum non fieri in illo nunc; ex hoc autem sequitur quod impossibile est ipsum posse non fieri in hoc nunc, si contingat ipsum fieri in illo nunc.

Dicendum quod per lo non posse potest significari sola impossibilitas concursus ipsius actus et illius impotentiae qua dicitur non posse fieri. Et hoc modo ad esse vel fieri ipsius sequitur ipsum non posse non fieri, quia suum non fieri non potest simul concurrere seu coexistere cum suo fieri. Secundo per lo non posse potest significari impotentia causae ^(c) ad faciendum illum actum. Et hoc modo praedicta consequentia est falsa respectu causae ^(d) liberae potentis in opposita. Et consimiliter etiam debet distingui secunda consequentia, quia prout per posse significatur possibilitas coexistentiae ipsius fieri cum non fieri sibi opposito, sic antecedens secundae consequentiae est oppositum consequentis primae, non autem, prout per le posse significatur potentia causae ^(e) ad non faciendum illum actum, id est, ad cessandum a sua factione, et ideo sub hoc sensu ad posse non fieri non sequitur ipsum non fieri. Item, nec sub primo sensu ^(f) sequitur, quia antecedens secundae sub primo sensu sumptum non opponitur consequenti primae, prout est consequens antecedentis ibi praemissi, sed potius prout est absolute et necessario in se verum absque respectu ad illud antecedens; nam fieri et non fieri eiusdem actus posse simul concurrere opponitur simpliciter et absolute ad non posse concurrere, nec plus opponuntur, si fit actus, quam si non fiat, vel e con-

^(a) B⁷ *vitam*. ^(b) Al. m. mg., del. *ipso*. ^(c) Al. m. ^(d) Al. m. mg. ^(e) Al. m. mg. ^(f) In mg.

trario. Et ideo ^(a) ad tale oppositum primi consequentis non necessario sequitur oppositum primi antecedentis; non enim sequitur quod, si duo contradictoria possunt simul concurrere, quod altera pars contradictionis, puta, negativa ^(b) sit vera, quamquam sequatur quod, si affirmativa est vera, non potest negativa ^(c) simul concurrere cum ea.

Item, contra positionem arguitur iterum sic: actus fiendus, in quantum nondum factus et possibilis non fieri, non est secundum se praesens suae causae effectivae nec etiam sibi ipsi, sed solum futuro, in quantum autem est factus, est secundum se praesens suae causae et sibi ipsi; sed in eodem nunc non potest secundum se esse praesens et non praesens sibi et suae causae seu simul praesens et futurus; ergo in eodem nunc non potest esse possibilis fieri et non fieri. — Item, factum, in quantum factum, non potest non fieri, sed solum in quantum est fiendum vel nondum factum; ergo nihil potest non fieri in hoc nunc, nisi sit fiendum vel non factum in ipso nunc; sed impossibile est quod idem secundum idem sit in eodem nunc factum et non factum ac fiendum et non fiendum; ergo et cetera.

Dicendum quod, sicut causa est in eodem nunc prius naturaliter potens facere suum effectum quam in eodem nunc efficiat ipsum, sic pro tanto est in eodem nunc prius naturaliter fiendus quam factus et prius naturaliter non praesens quam praesens et, si causa est potens in opposita, est prius naturaliter possibilis fieri quam fiat. Haec enim non sibi contradicunt; tum quia ad diversa referuntur, idem enim effectus, prout est in vi causali suae causae, est naturaliter prior esse ipso, prout est in se ipso, et sic respectu suae causae est possibilis fieri, antequam in eodem sit in se ipso existens et factus: tum quia unum horum dicitur secundum quid et alterum simpliciter, dicitur enim fiendus et non factus secundum quid, simpliciter vero dicitur factus et actu praesens, quia esse in hoc nunc simpliciter significat actualem existentiam eius de quo dicitur et illam secundum quam est essentialiter in se ipso, secundum quid vero significat illum modum existendi quem in eodem nunc prius naturaliter habuit in sua causa.

Item, adhuc arguitur contra primam rationem superius factam, nam prima propositio eius, qua dicitur quod liberum

^(a) Al. m. mg., del. *primo*.
m. mg., in textu lac.

^(b) Al. m. mg., del. *neg*.

^(c) Al.

arbitrium non potest actum futurum agere in nunc praecedente illud futurum, est duplex, quia le potest potest teneri ampliative, prout scilicet ampliat ad praesens et ad futurum, et potest restringi ad solum praesens. Illa autem determinatio, scilicet, in nunc praecedente, potest determinare hoc verbum «agere», et sic est propositio vera, vel hoc verbum «potest», et sic est falsa, quia in nunc praecedente potest, id est, habet potentiam ad agendum aliquid in futuro.

Dicendum quod non negamus quin hoc modo possit agere in futuro, id est, quin potentiam habeat nunc ad agendum aliquid in tempore futuro. Sed hoc intendimus quod si per hanc potentiam non potest nunc agere opposita et consimiliter, cum erit in nunc futuro, non potest per eam in opposita pro illo nunc: sequitur necessario quod in priori nunc non habuit potentiam per quam in nunc futuro posset agere quodcumque oppositorum^(a).

Ad undecimum dicendum quod potentiam^(b) esse determinatam ad suum proprium^(c) obiectum potest intelligi ad praesens dupliciter: aut scilicet, quia est sic applicata et inclinata ad ipsum quod, in quocumque et ubicumque ratio illius obiecti sibi praesentatur, necessario habet tendere in ipsum, et sic prima est falsa; aut potest pro tanto dici determinata ad ipsum, quia ad nullam aliam rationem obiectivam potest se extendere nec ad^(d) aliquid, si non habet in se aliquo modo rationem ipsius, et sic potest concedi. — Quod autem in minori dicitur quod bonum intellectuale seu bonum simpliciter est proprium et formale^(e) obiectum voluntatis superioris, si per bonum intellectuale intelligatur omne bonum apprehensibile^(f) intellectu, sive^(g) apprehendat hoc vere sive apparenter, et sive apprehendat hoc per determinationem sensuum sive non: sic est verum. Si autem^(h) bonum intellectuale vocetur bonum quod non est nec esse potest in sensibilibus⁽ⁱ⁾, sed solum in natura intellectuali: sic est falsum, quamvis bene sit verum quod illud est magis sibi conveniens quam bonum sensibile, et quod ipsa, quantum est de rectitudine suae naturae, magis est ordinata ad illud quam ad bonum sensibile. Si etiam per bonum simpliciter intelligatur bonum perfectum, quale est bonum perfectae virtutis, sicut et per verbum praedictum communiter significare inten-

(a) B⁷ om. *Sed forte contra* (pag. 351)... *oppositorum.* (b) B⁷ *causam.* (c) B⁷ add. *et formale.* (d) Al. m. mg. (e) Al. m. mg. (f) B⁷ add. *ab.* (g) Ex *suae.* (h) B⁷ add. *per.* (i) B⁷ *sensibus.*

dimus: sic adhuc minor est falsa, quoniam omne bonum, sive secundum quid sive simpliciter, sive perfectum sive imperfectum, sive sensibile sive intellectuale, sive verum sive apparens, potest esse obiectum voluntatis, quamvis secundum rectum ordinem suum potius debeat ire in perfectum ^(a) quam in imperfectum. Si igitur Aristoteles intellexit dicta sua iuxta modum quem dixi esse falsum, habeat sibi; scio enim bene quod aliqui sic exponunt dicta eius, unde et dicunt quod ad bona apparentia et vitio immixta nunquam ducitur, nisi intellectus seducatur a phantasmatibus seu a phantasia, aut nisi ipsa moveatur et trahatur ab appetitu inferiori. Quid autem sit veri aut falsi in verbis eius in quaestionibus de virtutibus et maxime in praedictis habet tangi. Ex his autem patet quod sequens deductio qua praedicta contra propositum applicantur non habet valorem.

Ad duodecesimum dicendum quod minor multam habet falsitatem quantum ad utramque partem sui, scilicet, quantum ad hoc quod ponit quod propter hoc potentiae rationales possint in opposita, quia una scientia potest esse contrariorum, et multo magis quantum ad hoc quod ponit quod voluntas non ita principaliter nec aequaliter possit in opposita sicut intellectus. Ponamus enim quod intellectus non nisi per diversos actus et habitus scientiae possit intelligere opposita: tunc voluntas aequè bene posset in opposita, quia voluntas non exigit ex parte intellectus nisi quod sibi ostendat opposita, sive hoc faciat per idem sive per diversa. Sicut etiam in sequenti quaestione ostendetur, voluntas, saltem prout est libera, nihil penitus recipit ab intellectu et eius actu nec exigitur ad eius actum nisi pro sola repraesentatione obiecti. Praeterea, cum Aristoteles dictum suum non probet, sed solum supponat: credere dictum hominis infidelis absque omni probatione in periculum fidei christianae et contra rationem expresse videtur esse actus magnae infidelitatis et magnae dementiae. Et tamen quia ita in Aristotele gloriantur, quaero ab eis an in intellectu species albi repraesentet nigrum et species sani repraesentet aegrum. Si dicant quod sic, quia una est scientia contrariorum, cum species secundum eos non repraesentet nisi illud cuius est similitudo et a quo suam essentiam trahit: ergo erit similitudo utriusque oppositorum et ab oppositis suam essentiam trahet. Tunc etiam, ex quo quis habebit speciem albi, ita bene sciet colorem nigrum et

(^a) In mg.

alios colores, quamvis nunquam viderit eos, sed solum colorem album, sicut si eos vidisset, quia ita bene habebit speciem eorum sicut si eos vidisset. Praeterea, quaero an actus intellectus posset simul terminari ad duo obiecta. Et quidem secundum hoc poterit; quia ex quo per unam speciem possunt ambo opposita ^(a) repraesentari, quod autem species repraesentat, simul et semel repraesentat, cum per suam essentiam repraesentet illa quae repraesentat, quae autem per unam speciem simul et semel repraesentantur, simul et semel ^(b) intelligi possunt: ergo per unum actum simplicis apprehensionis duo obiecta contraria simul apprehendi et intelligi poterunt ^(c), et ita simul terminabitur ad utrumque eorum. Et tamen ipsi negant quod actus, saltem simplicis apprehensionis, qualis erit iste, non potest simul terminari ad duo obiecta. Praeterea, quaero ab eis an in intellectu affirmatio possit esse negatio et compositio divisio et e contrario ^(d), et etiam quaero an propositiones seu compositiones ex diversis terminis constantes possint in ^(e) intellectu esse idem. Et credo quod dicent quod non, dicere enim intellectu hominem esse animal et hominem non esse asinum aliud et aliud erit. Tunc igitur quaero ab eis quomodo unus simplex habitus vel actus scientiae potest esse affirmationum et negationum eis oppositarum ^(f) et compositionum et divisionum et propositionum ex diversis terminis constantium; sicut enim medicina est scientia sani et aegri, ita et multarum affirmationum et negationum. Credo igitur ego quod una species intellectus non repraesentet contraria, et quod una scientia ex pluribus particularibus habitibus seu scientiis aggregata ^(g), sicut est scientia medicinae vel geometriae, per diversas sui partes potest in opposita. Et credo quod intellectus qui habet species duorum terminorum, sive illi termini sint contrarii sive non, per unum actum iudicii sive per ^(h) actum affirmationis vel negationis potest in duos terminos, quoniam affirmatio ⁽ⁱ⁾ vel negatio sunt actus intellectus duorum terminorum collativi, affirmant ^(k) enim vel negant unum de altero. Credo etiam quod ex una affirmatione potest intellectus extrahere unam negationem et ex ratione habitus rationem privationis, ita quod hoc fiat sicut

(^a) Sequitur ras. (^b) B⁷ om. *repraesentantur... semel.* (^c) Ex potuerunt. (^d) Ex contraria. (^e) In mg. (^f) Al. m. mg. *e. n. e. o.*; oppositarum ex oppositorum quod B⁷ habet. (^g) Ex aggregati. (^h) B⁷ add. *unum.* (ⁱ) In mg. *q. a.* (^k) Sequitur ras.

ex quodam objecto inspecto, non sicut ab habitu, sicut et rationem universalis abstrahit a suo particulari praeinspecto. Et pro tanto credo unam scientiam esse contrariorum et nullo modo aliter. Voluntas autem consimilibus modis potest in opposita, et ultra hoc per modum de quo in proposito intendimus. Quia autem haec^(a) diffusius habent tangi in materia de habitibus et actibus voluntatis, haec nunc dixisse sufficiat.

Ad decimum tertium dicendum quod in praedictis verbis Aristoteles non solum^(b) est mentitus, sed etiam sequi eum in hoc est haereticum. Quantumcunque^(c) enim intellectus et in universali et in particulari consideret et sciat actu hoc facere vel non facere esse bonum vel malum, fugiendum vel prosequendum: adhuc^(d) voluntas potest in quodcunque^(e). Sed Aristoteles tam ibi quam in III *De anima* videtur sensisse quod voluntas necessario determinaretur ad agendum vel non agendum ab intellectu aut ab imaginatione et appetitu inferiori. Unde sicut in sequenti quaestione plenius tangetur, videtur sensisse quod de se esset solummodo potentia pure passiva et quod non posset movere nisi mota ab aliis, et tamen nihil horum Aristoteles unquam probat, quodsi hoc facit, eius probationem audire desidero et tunc respondebo ad eam.

Ad decimum quartum dicendum^(f) quod quando dicitur quod^(g) voluntas semper movetur secundum exigentiam et determinationem sui finis, si per hoc intelligatur quod finis semper inclinatur et movet voluntatem ad se et ad ea quae sunt ad finem et sic quod aliter moveri non possit ad ipsum nec ad alia: est^(h) simpliciter falsum, et semper in istis et consimilibus petitur propositum quod erat probandum. Si autem per hoc intelligatur quod voluntas non potest moveri nisi ad illa quae habent rationem finis nec ad alia nisi prout sunt ordinabilia ad aliquem finem, sive iste ordo sit bonus vel malus, verus vel apparens: sic bene concedo, sed ex hoc sensu nihil potest contra nos inferri, voluntas enim libere se ipsam movet ad suos fines et ex amore ipsius finis libere se movet ad ea quae ad finem. De hoc autem in corpore principalis responsionis amplius fuit tactum.

Ad decimum quintum dicendum quod si nomine consilii intelligatur consideratio cuiuscunque utilitatis et appeti-

(a) Add. interl. (b) In mg. (c) Ex *Quantumque*. (d) Ita B⁷, V *ad hunc*. (e) B⁷ *quantumcunque*. (f) In mg. (g) B⁷ om. *d. q.* (h) Ras.

bilitatis in re eligenda: sic bene concedo quod voluntas non potest exire in actum electionis, nisi intellectus sibi ostendat vere vel aestimative aliquam utilitatem seu appetibilitatem in re eligenda. Si autem tunc dicatur quod simul non potest sibi ostendere de eodem quod simul sit appetibile vel non appetibile, nec ostendendo illud esse appetibile seu eligibile potest simul cum hoc ostendere sibi alterum oppositum esse appetibile aut eligibile, tum quia non potest simul intelligere aut opinari contraria esse vera, tum quia non potest simul plura cogitare, voluntas autem non potest in eodem nunc ^(a) ire in quodcumque oppositorum, nisi intellectus in utroque simul ostendat aliquam eligibilitatem aut nisi de eodem obiecto simul ostendat ^(b) quod est eligibile et etiam fugiendum et ^(c) dicendum quod ^(d) contraria secundum diversas rationes et diversos modos et vias utilitatis et bonitatis ac delectabilitatis possint simul esse voluntati nostrae appetibilia et eligibilia, et idem secundum diversas rationes possit esse appetibile et odibile, ut actus fornicationis secundum hoc quod est inhonestus, est ^(e) odibilis, secundum hoc autem quod est sensui delectabilis, est appetibilis et eligibilis: patet quod haec ^(f) simul intelligere aut opinari non est opinari contraria esse simul vera, cum non sint de eodem ^(g) secundum idem et ad idem. Licet autem intellectus non possit intelligere plura ut plura, ita scilicet quod ad nullam unitatem sint reducta: tamen, si nullo modo posset plura intelligere, non posset simul intelligere unam propositionem ex duobus terminis constantem nec posset tunc intelligere duo extrema relationis et ita nec relationem, multaque alia inconvenientia sequerentur quae in sua materia habent tangi. Si quis autem omnino et simpliciter vellet hoc astruere, sciat quod hoc est simpliciter destruere liberum arbitrium et omnem actum electionis. Si ^(h) enim unus solus terminus potest ab intellectu in uno nunc cogitari, cum voluntas nunquam possit actu velle illud quod actu non cogitatur: semper in quolibet nunc habebit necessario tendere in illud unum quod actu cogitatur, et hoc solum secundum illam unicam rationem secundum quam actu cogitatur, et sic in nobis nulla est libertas agendi opposita. Cum etiam eligere sit velle id quod eligitur propter aliud et ad aliud, scilicet, propter aliquem

^(a) Al. m. mg., del. *unum*. ^(b) B⁷ om. *aliquam... ostendat*.
^(c) Add. interl. ^(d) V B⁷ add. *cum*. ^(e) Add. interl. ^(f) B⁷ om.;
 al. m. *simul*. ^(g) Ita B⁷, V *odem*. ^(h) In mg.

finem, nemo autem potest velle hoc propter aliud, nisi simul cogitet illud quod vult et illud propter quod hoc vult: patet quod ex hoc dicto^(a) omnis electio destruat. Si autem nomine consilii intelligatur agendorum et modorum agendi inquisitio et successiva deliberatio et subsequens sententiatio, quamvis hoc modo non multum sit contra nos, ex quo simul in hora sententiationis poterit diversas rationes eligibilitatis in utraque parte contrarietatis ostendere: nihilominus tamen a multis sapientibus hoc negatur, et credo quod vere, sicut suo loco habet tangi. De multis enim eligendis non solum in angelis et in anima Christi, sed etiam in nobis potest esse certa sententiatio absque praevia deliberatione et inquisitione.

Ad decimum sextum dicendum quod causa potest dici contingens, quia sua essentia secundum quam est potens agere est possibilis esse et non esse. Et hoc modo nobilior est causa necessaria quam causa contingens, hoc est, nobilior est causa cuius virtus et essentia habet^(b) necessitatem essendi quam illa cuius essentia non habet hanc necessitatem, libertas autem non tollit hanc necessitatem, immo super omnia eam in se includit. Alio modo potest causa dici contingens, quia potest in effectum contingentem. Quod quando contingit ratione dominii et libertatis ipsius causae super suum effectum, attestatur nobilitati ipsius causae. Et sic est in proposito. — Quod autem dicitur quod effectus necessarius est nobilior quam contingens, si vocat effectum necessarium quod propter necessariam causae determinationem necessitatem essendi accipit a causa: non oportet quod sit verum, quia multa sunt facta in corporalibus quae habent maiorem necessitatem essendi hoc modo quam operationes potentiarum animae, et tamen certum est quod non sunt nobiliora. Posito autem quod necessitas essendi diceret in eis aliquid nobilitatis, adhuc non sequeretur quod effectus necessarius esset nobilior quam contingens nisi ceteris paribus.

Ad decimum septimum dicendum quod voluntas dicitur habere^(c) libertatem primo et per se, quia id quod operatur operatur tanquam a se et non quasi^(d) ab alio applicata et mota, sed potius ipsa se ipsam applicat ad opus. Secundario vero dicitur libera, quia potest in utramque partem oppositorum; hoc autem ideo dixi secundario, quia in hoc non habet libertatem nisi ex eo quod hoc sibi convenit per hoc quod operatur quasi a se et non ut ab alio

(^a) B⁷ dictu. (^b) B⁷ habeat. (^c) B⁷ habet pro d. h. (^d) B⁷ tanquam.

applicata. Quod ergo dicitur quod voluntas respectu finis est necessitata et determinata, sicut supra iam dictum est, hoc est falsum, nisi sane intelligatur; quia cum voluntas multos fines sibi de novo praestituat et praestituere possit et a multis, in quae prius ferebatur propter se sicut in finem, possit recedere, ut a caritate Dei et ab amore iustitiae, et penitus ad nullum finem actu feratur, prout est libera, nisi a se mota et applicata et non ab alio: patet quod quantum ad omnia ista non est necessitata nec determinata respectu sui finis. Ad rationem tamen finis in generali vel ad aliquos fines speciales, ut est beatitudo vel amor sui ipsius, potest dici pro tanto determinata, quia non potest in horum opposita et quia per essentiam vel habitus sic se habet ad ista quod non potest odire ^(a) ea nec ^(b) potest facere quin sibi placeat amare ea. Talis autem necessitas non repugnat libertati, quia omnibus istis existentibus adhuc potest tendere in ea per proprium impulsu seu tanquam a se mota; alias, quando dicimus quod Deus necessario diligit se, huiusmodi necessitas multo magis tolleretur libertatem in Deo. — Quod etiam dicitur quod indeterminatio quam habet voluntas respectu eorum quae ad finem potius videtur esse ex defectu sufficientis dispositionis quam ex libertate: dicendum quod istud provenit partim ex libertate, partim ex natura actuum seu obiectorum, quando scilicet sunt talia quod neutrum extremum contrariorum habet tantum de bonitate quod adaequet aut possit adaequare et implere appetitum et ambitum voluntatis, partim etiam hoc aliquando provenit ex imperfecto ordine se habendi ad summum et perfectum bonum. Unde angelus et homo in statu meriti potuit peccando a summo bono recedere, quia non habuit ordinem ita firmum et perfectum ad summum bonum nec ad bonum ^(c) virtutis sicut habet in statu gloriae seu post confirmationem suam. — Ex his autem et praecedentibus patet falsum esse quod quidam dicunt quod liberum arbitrium non est respectu finis, sed solum respectu eorum quae sunt ad finem, et quod proprius et specificus actus eius est eligere ea quae sunt ad finem aut aliquod ex eis, et maxime cum ante actum electionis voluntas appetitum suum libere refrenet et a consentiendo ei suum consensum suspendat, usquequo consilium de eligendo habuit, et etiam cum ^(d) ante actum electionis libere mo-

^(a) B⁷ om.

^(b) B⁷ non.

^(c) V om. n. a. b. quae B⁷ habet.

^(d) V B⁷ om.

veat ^(a) intellectum suum ad consiliandum super actu electionis faciendo vel non faciendo.

Ad duodevicesimum dicendum quod si per causam praelectionis intelligamus ipsam virtutem activam voluntatis: sic ^(b) omnis praelectionis est dare causam. Si autem ultra hoc per causam praelectionis intelligatur aliqua ratio motiva voluntatis ad hoc potius eligendum quam alia: sic ^(c) simpliciter est falsum. Secundum hoc enim Deus non potuisset praeeligere facere mundum istum et alia quae facere disposuit uni alteri mundo isti aequivalenti nec filios gratiae potuisset de massa peccatrice multis ab initio non peioribus praelegisse. — Quod autem ad huius probationem affertur quod quaerentibus «quare hoc praelegisti» semper respondeamus «quia mihi placuit» et aliquando «quia mihi melius videbatur»: dicendum quod per hanc responsionem, scilicet, «quia mihi placuit» ut plurimum intendimus dicere quod sola voluntas mea est in causa, licet aliquando per hoc significare velimus aliquam concupiscentiam vel complacentiam praecedentem ^(d) ad hoc nos induxisse; quamvis non ita communiter hoc intendamus, quoniam ubi tales passiones pro causa reddere intendimus, potius dicimus quod passio concupiscentiae vel timoris et consimilium tentavit me, impulit me, seduxit me, aut aliqua verba aequivalentia. Quando autem pro responsione damus hoc, scilicet, «quia mihi videtur melius» significare intendimus quandam rationem ex melioritate obiecti sumptam inducentem quidem voluntatem, non tamen necessitantem ^(e); quia idem secundum unam rationem potest videri melius et appetibilius, secundum aliam vero e contrario, et praeterea frequenter nulla apparet melioritas in praelectione. — Si autem Aristoteles in verbis allegatis et consimilibus vult quod ignorantia et falsa aestimatio semper praecedat malitiam peccati, sicut et quidam eius sequaces etiam in theologicis videntur velle: hoc quidem est simpliciter haereticum. Sequeretur enim ex hoc quod primum peccatum angelorum et Adae praecessisset aliqua falsa aestimatio, et ita quod absque peccato habuissent eam et quod ignorantia seu error fuisset causa primi peccati eorum. Cuius contrarium in materia sua habet plenius ostendi. Hoc etiam dictum multum enervat libertatem voluntatis, quia tunc ^(f), quandocunque veraciter iudicabo hoc secundum Deum et iu-

^(a) B⁷ movet. ^(b) V B⁷ sicut. ^(c) Ex si. ^(d) Ex praecedentia.
^(e) Al. m. mg., del. necessitatem. ^(f) B⁷ om.

stitiam esse malum, secundum tamen sensum esse delectabile: nunquam potero ire in illud contra ordinem iustitiae. Quod est contra omnes rationes superius factas et etiam contra fidem. Si etiam Aristoteles voluit in verbis praedictis quod omnem affectum ^(a) seu actum malitiae sequeretur et concomitaretur necessario aliquod erroneum iudicium intellectus aut aliqua inconsideratio bonitatis vel malitiae agendorum, sicut hoc dicit de intemperato et de his qui ex alio impulsu operantur, sicut secundum eum faciunt incontinentes: adhuc hoc non oportet ^(b) esse verum. Quis enim dicet quod aliquis magister secundum intellectum valde peritus in rationibus divinarum legum et moralium virtutum et vitiorum, quando furabitur vel occidet aliquem vel fornicabitur, non possit per rationem actu cogitare et intelligere quod hoc est contra legem Dei et contra rationem, quamvis talia ex habitu vitioso faciat? Aut unde probat Aristoteles quod per tales habitus intellectus necessario habeat ligari ne possit veritatem istorum actu considerare, nisi quod dicta eius sunt prima principia multis ^(c) christianorum, sicut et verba Christi et etiam potius?

Sciendum igitur quod mens duplici modo potest percipere veritatem bonitatis et malitiae virtutum et vitiorum, uno modo per intellectum ratiocinantem seu per fidem credentem. Et hoc modo non dubito quin ante vitium et cum vitio et post vitium possit percipere malitiam eorum quae agit et bonitatem virtutum a quibus se avertit. Alio modo potest ea percipere per modum gustus et sensus, ita quod sentit et gustat quandam intellectualem suavitatem in ipsis bonis et quandam amarissimam et horribilem insipiditatem in vitiis. Sive autem iste modus percipiendi sit in intellectu sive in affectu, nunquam tamen potest inesse menti nisi amanti virtutem et odienti vitium, nec perfecte hoc potest, nisi perfecte amet et odiat. Mens igitur quae multo amore ducitur ad actus vitiosos sentit quandam ^(d) saporem in eis, qui ^(e) sapor corruptus habet secum annexam quandam corruptam aestimationem illius saporis, si tamen aestimatio haec differat ab eo. Hic igitur, ut plurimum sequitur ^(f) et concomitatur affectus perversos. Distinctio autem horum duorum modorum Aristotelem latuisse videtur. De his autem ^(g) alibi plenius.

(a) B⁷ *effectum*. (b) Add. interl. (c) B⁷ om. (d) B⁷ *quandam*. (e) B⁷ *quae*. (f) Ex *sequitur*. (g) B⁷ *enim*.

Si etiam Aristoteles vult, sive in locis praedictis sive alibi, quod aliqua complacentia semper necessario praecedat consensum voluntatis, ita quod, si illa non praecederet, non posset voluntas consentire in illud quod sibi offertur, et similiter, nisi quaedam displicentia praecederet, dissentire non posset, sicut etiam quidam christiani et theologi hoc velle videntur: hoc quidem unde probent aut probare possint non video, nisi quod omnes suum dictum volunt esse primum principium, et tamen hoc expresse evacuat libertatem, sicut ex fine huiusmet argumenti satis patet. Quare etiam voluntas non poterit primo et per se exire in actum consensus vel electionis, sicut ponitur posse in actum illius^(a) complacentiae? Praeterea, cum actus^(b) consensus, vel electionis secundum suam essentiam non habeat ordinem essentialem ad illum actum complacentiae, sicuti videmus quod habet ordinem ad actum intellectus, cum etiam in sua ratione non includat rationem illius complacentiae, sicut videmus communiter quod posterius includit suum prius, ut velle^(c) in sua ratione includit actum intellectus: non video quare ipsum habeat praecedere necessario. Et si quis diligentius inspiceret quod, si primum malum consensum angeli et Adae praecessit aliquis^(d) appetitus seu complacentia inclinans et^(e) trahens voluntatem illorum ad malum consensum: fortasse inveniet quod ante peccatum fuisset in eis aliqua concupiscentia perversa. Inter cetera enim per quae, in libro *Contra Iulianum*, Augustinus probat concupiscentiam nostram originalem esse malam est hoc unum de praecipuis, quia inclinat nos ad malum, et quia sequendo eam mali sumus, unde et prohibemur eam non sequi, quando dicitur: *Post concupiscentias tuas ne eas*⁽¹⁾. Sumit enim ibi Augustinus⁽²⁾ quasi pro primo principio quod omne illud quod nos inclinat ad malum et quod sequendo mali sumus sit malum et vitiosum. Quid autem ad evasionem huius aliqui dicant et an valeat alibi locus.

Ad undevicesimum dicendum quod minor est^(f) falsa quantum ad potentiam volitivam. — Ad primam igitur

(a) B⁷ in illius actus pro i. a. i. (b) Al. m. mg. (c) B⁷ universale. (d) Ita B⁷, V aliquid; B⁷ aspectus pro appetitus. (e) Add. interl. al. m. (f) Add. interl.

(1) Eccli. 18, 30. (2) Cfr. *Contra Iulianum*, Opus imperf., IV, 57 (PL 45, 1373); IV, 23, 24 (1350sq.); I, 72 (1096sq.); *Contra Iulianum*, V, 3, n. 8 (PL 44, 787); V, 16, n. 60, 65, 66 (817sq.).

probationem minoris dicendum quod maior eius et minor sunt falsae. Maior quidem, quia non oportet quod omne alterabile sit secundum suam substantiam corruptibile, nisi esset alterabile quantum ad proprietates naturales quae necessario et inseparabiliter rei substantiam consequuntur et concomitantur. Unde et in corporibus gloriosis erunt multi motus non solum locales, sed etiam alii, aut esse possunt^(a), et etiam in corporibus damnatorum multi erunt^(b), et tamen erunt^(c) secundum suam substantiam incorruptibilia. Et ad minus, alterationes spirituales, quales solum in potentiis intellectualibus poni possunt, nullo modo includunt aliquam corruptibilitatem in substantia intellectuali, sicut in quaestione de materia substantiarum intellectualium et specialiter in responsione duodecimi argumenti plenius est tactum. — Minor vero, quia licet illi motus quo de uno contrario habitu pervenitur ad habitum contrarium possint dici spirituales alterationes, sicut in praedicta quaestione plenius est ostensum, tamen actus voluntatis qui dicuntur nolle et velle, consentire et dissentire non debent dici alterationes nisi sicut illuminatio aeris et sicut actus potentiarum apprehensivarum, cum alteratio proprie dicat motum de contrario ad contrarium. Isti autem actus sunt potius quaedam primae impressiones^(d), sicut et illuminatio aeris. Dicuntur tamen pro tanto motus, pro quanto voluntas non prius applicata per ipsos se ipsam applicat et inclinatur inclinatione ultimata. Unde Augustinus, LXXXIII *Quaestiones*, 8 quaestione, scilicet, utrum per se anima moveatur, dicit⁽¹⁾: « Moveri per se animam sentit qui sentit in se esse voluntatem ». Sicut enim in corporalibus motor dicitur qui mobile impellit et inclinatur, sic tamen quod motus sequatur, qui potest dici inclinatio ultimata: sic ipsum velle est quidem voluntatis impulsus et simul cum hoc ultima operatio eius; sumo enim hic nomine ipsius velle actus voluntatis a voluntate, in quantum est libera, exeuntes. Unde id quod est perfectionis in motu et in impulsu qui est immediata causa motus aggregat in se per indifferentiam ipsum velle.

Ad secundam probationem dicendum quod, licet in motibus quibus per corruptionem unius habitus pervenitur ad

(^a) B⁷ *poterunt*. (^b) B⁷ *om., et etiam...* erunt. (^c) Al. m. mg.
e. t. e. (^d) Ex *impressionis*.

generationem contrarii habitus sit dare principium, medium et terminum, non tamen in motibus qui dicuntur actualia velle. Unde ista minus habent de ratione motus quam illi, dicuntur tamen motus ratione praemissa.

Ad tertiam dicendum quod illas rationes per quas motus prohibentur esse in instanti non habent isti actus. Unde quantum ad hoc deficiunt a ratione motus.

Ad quartam dicendum quod voluntas libera est tale ens quod sufficienter habet in se rationem motoris et mobilis. Cum enim possit plene se reflectere super se, habet in se quasi vim duorum entium, ut verbi gratia, si sol, secundum quod est lucidus, posset aspectum suae lucis reflectere super se directe et immediate, et ultra hoc ipse, in quantum esset terminus huius reflexionis, esset illuminabilis: ipse idem illuminaret se et ^(a) illuminaretur a se. Sic autem penitus est in proposito. Unde voluntas, prout est virtus activa, reflectitur et convertitur super se non solum sicut ad obiectum volibile ^(b), quemadmodum et intellectus ab ea convertitur super se, sed etiam convertit se super se sicut ad quoddam mobile. Et ipsa eadem, in quantum est sic mobilis seu terminus praedictae conversionis, est susceptiva impressionis et motionis suae virtutis activae. Nec volo quod sola sua materia, prout est nuda a sua forma, subiciatur huic actioni, nec quod sola sua forma sit hic agens, sed potius quod ipsa per suam formam agat, et quod sua materia, prout est sub sua forma, hanc actionem recipiat. Sicut enim materia aeris non est susceptiva luminis, nisi prout est ad hoc disposita per formam perspicuitatis: sic ^(c) nec materia alicuius substantiae intellectualis est susceptiva actuum volendi aut affectionum habitualium, nisi prout est ad hoc disposita per formam substantialem voluntatis. Et similiter nec est susceptiva ^(d) actuum et ^(e) habituum intellectus, nisi prout est informata forma substantiali intellectus. Et ita de aliis potentiis. Et ita secundum quod est ens actu, est motor et etiam mobilis. Non oportet autem ex hoc quod ipsa, in quantum est mobilis, sit sibi in principio dissimilis et quasi opposita, sed solum quod ipsa, in quantum talis, sit ^(f) sibi assimilabilis: nec enim aer ante illuminationem est luci oppositus aut dissimilis, sicut est frigidum calido, sed est solum sibi assimi-

^(a) Al. m. mg. *i. s. e.*

^(b) B⁷ *nobile.*

^(c) Ita B⁷, V *sicut.*

^(d) B⁷ om. *actuum... susceptiva.*

^(e) Add. interl.

^(f) Al. m. mg. *et quasi... sit.*

labilis seu suae similitudinis susceptibilis. Licet etiam forma voluntatis per essentiam suam penetret et attingat suam materiam, secundum tamen quod habet in se quasi vim duorum entium, hoc est, secundum hoc quod ipsa est potens convertere aspectum suae virtutis super se ipsam^(a), prout est mobilis et terminus huius aspectus, est distans a se ipsa suo modo sicut mobile a suo motore. Unde et illo modo potest penetrari et attingi ab aspectu suae virtutis et per eius impressionem sibi assimilari. — Ex his autem patet ad tria media huius quartae probationis^(b).

Ad vicesimum dicendum quod minor est simpliciter falsa. Secundum omnem enim statum, scilicet, gloriae, innocentiae, gratiae et poenae possunt mētes nostrae reflecti immediate super se absque adiutorio alicuius phantasmatis, immo potius ad hoc phantasmata eas^(c) impediunt quam iuvent, sicut in quaestione an anima possit se intelligere per se et immediate plenius habet tangi. Nec curo si Aristoteles⁽¹⁾ et eius sequaces contrarium dicant, quia sicut ibi plenius ostendetur, hoc non solum nobis aufert libertatem, sed etiam multa alia nostrae fidei contraria in se includit.

Ad vicesimum primum dicendum quod quidam velle videntur quod intellectus plus habeat de ratione nobilitatis et libertatis quam voluntas. Unde et volunt quod intellectus nobiliori modo moveat voluntatem quam e contrario, et quod voluntas non possit in opposita nisi per hoc quod una scientia potest esse contrariorum. Quorum insania quanta sit et quantum deroget nostrae fidei in suis materiis habet tangi.

Quidam vero magni volunt quod libertas non sit solum in voluntate^(d) aut solum in intellectu, sed potius in utrisque simul, prout scilicet sunt aptae natae concurrere ad unum perfectum actum, ita tamen quod volunt libertatem in intellectu materialiter et dispositive inchoari, in voluntate autem finaliter et formaliter consummari. Motique sunt ad hoc; tum quia non solum voluntas, sed etiam intellectus super se reflectitur, omne autem sic reflexivum videtur aliquid de libertate habere; tum quia voluntas non in omnibus actibus suis est libera, sed solum in illis in quibus

^(a) Ita B⁷, V *ipsa*.

^(b) B⁷ om. Ex... *probationis*.

^(c) V B⁷ *eam*.

^(d) B⁷ *libertate*.

⁽¹⁾ Cfr. *De anima*, III, 7, 431 a 16 sq.; III, 8, 432 a 8 sq.; *De memoria et reminisc.*, cap. 1, 449 b 31 sq.

magna discretio iudicii et deliberationis exigitur. Et ita videtur quod in actum liberum non possit absolute, sed cum quodam concursu pleni iudicii, qui est actus intellectus. Unde et libertas discernendi et ^(a) iudicandi ponitur esse pars libertatis, sicut in arguendo est tactum.

Quibusdam vero aliis visum est quod libertas proprie non sit nisi in voluntate; tum quia ipsa sola est quae potest agere ut a se mota absque suae potestatis activae praevia applicatione; tum quia ipsa sola est quae in eodem nunc et pro eodem nunc potest per se in opposita disiunctive, ceterae vero potentiae nonnisi per ipsam, secundum hoc scilicet, quod ab ipsa possunt moveri ad opposita, per libertatem autem proprie non intendimus significare nisi haec duo vel alterum horum; tum quia ex duabus potentiis non potest constitui aliquod unum agens, ita quod ab eis unus simplex actus exeat, ab intellectu enim non potest exire alius ^(b) actus quam intelligere vel cogitare nec a voluntate alius quam velle, impossibile est autem quod intelligere et velle sint unus actus simplex, immo nec ex eis potest componi et per compositionem constitui aliquis unus actus. Nitunturque isti respondere tribus praedictis rationibus quibus alii sunt moti sic quod etiam ex eis propositum suum concludunt. Nunquid enim intellectus reflectitur super se, nisi vel antea insit sibi haec reflexio aut nisi voluntas eum convertat et reflectat? Unde et omnes concedunt quod sola voluntas est instrumentum se ipsum movens. Reflexio igitur et conversio intellectus potius probant ipsum non esse liberum et ^(c) dominio voluntatis subiectum. Quamvis etiam voluntas in omnibus actibus suis non sit libera ^(d), ita tamen praeexigit actum intellectus ad habendos illos actus sicut ^(e) et ad ^(f) actus liberos. Nec est in hoc vis, si nobiliores actus voluntatis nobiliores actus intellectus praeexigant ^(g), quamvis forte nec hoc semper oporteat. Sicut igitur non dicitur esse intellectus principium efficiens illorum ^(h) actuum voluntatis qui non sunt liberi, quamvis actus eius praeexigatur ad eos: sic, ut dicunt, non oportet quod propter consimilem praeexigentiam sui actus sit principium actuum liberorum, sed potius sequitur quod sit ⁽ⁱ⁾ principium alicuius actus non liberi seu praecedentis actus liberos. Et ^(k) praeterea, ex hoc non ponetur quod ex

(a) Add. interl. (b) Ita B⁷, V *aliquis*. (c) Al. m. mg., del. *scilicet*.
 (d) B⁷ om. n. s. l. (e) B⁷ *si*. (f) B⁷ om. (g) Ex *praeexigunt*.
 (h) B⁷ *ipsorum*. (i) B⁷ *sui*. (k) Al. m. mg.

istis duabus potentiis sibi naturaliter unitis constituatur ^(a) liberum arbitrium, sed potius quod ex operatione intellectus seu ex intellectu, prout est actu considerans, et ex voluntate constituatur liberum arbitrium.

Dicunt etiam adhuc quod, cum actus intellectus qui prae-exiguntur ^(b) ad actus liberos nullam novam essentiam nec aliquam novam vim activam producant ^(c) in ipsa potentia voluntatis, et maxime non talem producant nec producere possunt per quam ipsa voluntas et eius potestas ^(d) efficiatur libera, acsi prius libera non fuisset: nulla ratio esse ^(e) videtur quod ratione talis praeexigentiae dicatur ex eis constitui una plena libertas. Praeterea, ubicunque ex duobus agentibus essentialiter disiunctis, ita quod ex eis, in quantum talibus, non componitur aliquod unum ens seu aliqua una essentia potentiae activae dicitur fieri unum agens: nunquam possunt dici unum agens nec ad ^(f) aliquam unam actionem concurrere nisi altero trium modorum, aut scilicet, quod unum disponit materiam ad hoc ^(g) ut suscipiat actionem alterius, sicut natura disponit corpus nostrum ad hoc ut suscipiat animam a Deo; aut quia unum est instrumentale et aliud est principale agens, movens ipsum et applicans ad opus; aut quia ambo de pari movent simul unum et idem mobile, per plures tamen impressiones seu impulsus ab eis in eodem mobili factas, ut patet in duobus impellentibus eandem navem. Sed in proposito ex intellectu et voluntate non componitur aliqua una potentia, quia tunc ipsi ^(h) amitterent rationes suas proprias potentialitatis et fierent partes essentielles unius tertiae potentiae. Nec intellectus disponit materiam voluntatis, ut voluntas possit postea in ea actum liberum producere. Nec ad producendum actum liberum conveniunt primo ad movendum per suas diversas impressiones unum et idem mobile. Nec intellectus secundum hoc quod praeexigitur ad actus liberos est a ⁽ⁱ⁾ voluntate motus seu applicatus ad actum, cum, antequam voluntas ^(k) eum moveat, prius habeat voluntas actum volendi moventem ipsum intellectum cum dominio et imperio. Nec etiam secundum hoc quod ipse a voluntate movetur et applicatur potest dici pars libertatis aut libertatem habere, sed potius esse ^(l) subiectus libertati et imperio alterius.

^(a) B⁷ add. *unum*.

^(b) Ex *praeexigitur*.

^(c) B⁷ *ducunt*.

^(d) Al. m. mg. *e. e. p.*

^(e) Ex *esset*.

^(f) Al. m. mg., B⁷ *om.*

^(g) Sequitur *ras.*

^(h) B⁷ *ipsae*.

⁽ⁱ⁾ Al. m., *ras.*

^(k) B⁷ *om.*

^(l) B⁷ *esset*.

Dicunt etiam quod libertas iudicii seu iudicandi et arbitrandi non dicit aliam libertatem nisi solam illam quae est in voluntate, sicut nec libertas varia imaginandi aut ^(a) sic vel sic manum movendi est in ^(b) imaginatione vel manibus, sed solum in voluntate, quae non solum est libera ad movendum se, sed etiam ad movendum alias potentias. Unde habere libertatem discernendi et iudicandi non est aliud secundum istos quam habere voluntatem potentem libere movere intellectum ad hoc vel illud cogitandum, discernendum et iudicandum. Unde et dicunt quod nunquam intellectus potest hoc vel illud libere discernere vel iudicare eo modo quo hic accipimus actum iudicii liberum, nisi prout intellectus est a voluntate motus et regulatus. Praeterea, ut isti dicunt, haec opinio videtur fere nobis tollere libertatem; secundum hoc enim nec voluntas in se habebit sufficientem libertatem ^(c) et multo minus intellectus ^(d) nec tertium aliud potest excogitari. Ergo ^(e) in nulla re quae in nobis fit erit plena aut sufficiens libertas. Praeterea, ex duobus non liberis aut non sufficienter liberis non videtur posse constitui unum plene liberum. Quamvis enim voluntas constituatur ex forma et materia, tamen sua forma est plene forma et virtus libera, et sua materia habet sufficientem altitudinem ad hoc ut sit materia formae et virtutis liberae. Et etiam ex istis, in quantum talibus, potest constitui una essentia et una potentia perfecta, quod non videtur posse fieri ex quibuscunque aliis.

Quid autem horum sit verius aliorum iudicio derelinquo; illa enim mihi sufficit quae clarius et melius propositum salvat.

Ad vicesimum secundum dicendum quod minor est falsa, sicut ex superioribus satis patet; quoniam nec istae actiones, scilicet, condere leges, dare praecepta, regere alios, poenas sub ratione propria poenarum comminari aut infligere, praemia sub ratione praemii pro meritis retribuere aut stabiliter promittere, culpas cum detestatione corrigere et sic de aliis poterunt fieri sine libertate. Nec sine ea ^(f) voluntas poterit esse talis naturae ut ab istis possit moveri ad bonum iustitiae propter solum et purum amorem iustitiae; nec intellectus etiam poterit rationabiliter in eis concipere rationem iusti et iniusti, debiti aut indebiti, vituperabilis ^(g)

^(a) Al. m. mg. ^(b) B⁷ om. ^(c) B⁷ om. ^(d) B⁷ om. ^(e) Ras.
^(f) Ex *ei*. ^(g) Al. m. mg., del. *culpa*.

et honorabilis. Et tamen illa non habent ^(a) movere ad virtutem nisi per apprehensionem talium rationum. In exhortando etiam non intendimus absolute movere aliquem ad bonum, sed potius facere quod ipse se voluntarie ab bonum moveat. Quod igitur Algazel⁽¹⁾ et Avicenna⁽²⁾ et consimiles in hac parte finxerunt quam sit frivolum patet, et maxime quia, ex quo iustitia et vitium, gloria et confusio proprie in nobis esse non possunt, quare de praedictis curabimus, et non potius omnibus sit pro lege voluntas?

Ad vicesimum tertium dicendum quod falsissimum est superiores potentias mentis nostrae sic ^(b) sequi variationes corporis et ^(c) impressiones corporum caelestium et elementarium aut ab eis diversimode immutari sicut inferiores potentiae immutantur. In istis enim fiunt impressiones corporum directe, in illis vero nonnisi per naturalem colligantiam istarum ad illas et e contrario, propter quam motus et passiones istarum redundant in illas et e contrario. Ista autem redundantia non fit necessario in superioribus secundum hoc quod sunt liberae, sed solum secundum hoc quod sunt ad inferiores per naturalem ^(d) colligantiam determinatae et inclinatae, sicut in quaestione de impedimento usus liberi arbitrii plenius est tactum. Quia autem homines de massa corruptionis nati multum sequuntur inclinationes suas naturales et maxime eas quae sunt secundum carnem et eius sensus, complexio autem carnis nostrae partim propter suam nobilitatem ^(e) partim propter inflictam passibilitatem est mul-

^(a) Al. m. mg., del. *habet.* ^(b) Al. m. mg. ^(c) Al. m. mg.

^(d) B⁷ om. *colligantiam... naturalem.* ^(e) Fortasse *mobilitatem.*

⁽¹⁾ Cfr. *Metaph.*, lib. I, tract. I, cap. 12: « Secundum iudicium est quod potentia agendi dividitur in duo, vel ad agendum tantum et non ad eius oppositum, ut potentia ignis ad comburendum et non est ad comburendum, vel est ad agendum et eius oppositum, scilicet, ad cessandum, ut potentia hominis ad movendum et quiescendum. Primum autem vocatur potentia naturalis. Secunda vocatur potentia voluntaria. Huic autem potentiae secundae cum adiungatur voluntas forma, neque est aliquid quod impediat: profecto actio proveniet ex ea naturaliter consequens sicut ex potentia prima. Cum enim fuerit posse et firmum velle, scilicet, cum iam firmum est in agendo propositum et ut sequatur actio: profecto hoc non contingit nisi propter aliquid quod impedit; quoniam cum conveniunt simul potentia agendi et potentia patiendi et utraque est perfecta, necessario sequitur passio » (f. d 4ra, ed. Petrus Liechtenstein, Venetiis 1506). ⁽²⁾ Cfr. *Metaph.*, tract., IX, cap. 1 (f. 101 va); tract. IV, cap. 1 (f. 84rb).

tum variabilis: hinc est quod mentes nostrae partim per naturales colligantias partim voluntarie partim ex corruptione ingenta inclinationes carnis sequentes multiformius variari videntur quam et bestiae. Alias multum est caecus qui non videt quod nulla virtus corporalis possit necessario intellectualem substantiam immutare, saltem immutationibus coactivis. De hoc tamen plenius in sequentibus quaestionibus.

Si autem adhuc contra hoc dicatur quod periti ^(a) in astrologia per aspectum astrorum possunt praedicere futuros mores et actus voluntatum hominum et eorum contingentes et fortuitos eventus, unde et praedicunt bella et mortes magnatorum et regum et consimilia, hoc autem fieri non posset, nisi voluntates nostrae necessario sequerentur influentias astrorum et motus: dicendum quod valde hebetem et fatuum censeo qui credit eos hoc veraciter posse, quia etiam posito quod voluntas nostra quantum ad omnes suos actus necessario ageretur ab eis, non dubito quod per certam scientiam non possent dicere futuros eius actus et mores, quia nullus per certam scientiam potest aliquos effectus praedicere, nisi sciat certitudinaliter et infallibiliter proprietates omnium virtutum activarum et passivarum et omnium aliarum ^(b) quae habent concurrere ad productiones illorum ^(c) effectuum et nisi sciat proportionem omnes et modos secundum quos ^(d) ad diversos effectus producendos se habent. Qui sunt igitur isti qui infallibiliter sciant virtutes et proprietates astrorum et omnes eorum situs et aspectus et motus ad minimum minutum ^(e), immo usque ad indivisibile punctum et usque ad indivisibile instans, qui etiam sciant proportionem et modos omnium influentiarum eorum et dispositionem ^(f) omnium intermediorum elementorum et universaliter omnium subiectorum inferiorum secundum quarum dispositionum diversitatem influentiae eorum diversimode agent? Nisi enim ista omnia infallibiliter sciuntur etiam usque ad minimum iota, quis non videat quod ipsi non possunt per infallibilem scientiam praedicere ^(g) praelia et consimilia? Caecus autem est qui non videt quod ^(h) in illis sic sciendis ⁽ⁱ⁾ est quoad intellectum nostrum infinita abyssus, maxime cum in istorum inquisitione non possimus procedere nisi per experimenta a sensibus accepta. Pauca autem valde per sensus experimur de virtuti-

^(a) Ex *parti*. ^(b) Ita B⁷, V *aliorum*. ^(c) Ex *illarum*. ^(d) Ita B⁷, V *quas*. ^(e) B⁷ *virtutum*. ^(f) B⁷ *dispositionum*. ^(g) B⁷ *om*.
^(h) In *mg*. ⁽ⁱ⁾ Al. *m. mg*.

bus substantialibus et proprietatibus occultis rerum nobis praesentium, minus vero de proprietatibus rerum distantium, quasi vero nihil ^(a) de proprietatibus ^(b) rerum superiorum. Et illud idem non accipiunt sensus nostri sine multiplici errore, sicut patet de visu ^(c) aspiciente solem ut pedalem et sic de aliis. Materia etiam, non dicam, omnium inferiorum, sed et unius solius corporis humani tantas habet varietates dispositionum quod nullus medicus, quantumcunque diligens et peritus, plene unquam potuit scire omnes proprietates unius solius et omnes modos et proportionem eorum ^(d). Hoc autem est admirabilissimum quod isti finiti ^(e) astrorum potius quam periti pro summo principio et ^(f) experimento scientiae futurorum sumunt concursum frequentem unius effectus cum tali aspectu sideris vel planetae, et ex hoc supponunt tantum principium certum quod talis planeta in tali aspectu habet producere vel saltem significare talem vel talem effectum. Videsne insaniam? Quis enim concursus talis effectus cum tali aspectu talis planetae potuit, non dicam, frequenter experiri, sed etiam semel bene? Et tamen posito quod frequenter et bene experiremur huiusmodi concursum, nunquid oporteret certitudinaliter scire quod hic concursus est factus per se et non per accidens ad hoc quod inde posset certitudinaliter concludi quod ista planeta secundum talem aspectum seu in tali aspectu est semper et universaliter causa aut naturale signum huiusmodi effectus, nunquid etiam oporteret scire omnia alia concurrentia tam ex parte agentium quam ex parte patientium ex quorum variatione habet variari praedictus effectus? Istorum igitur absurditas licet in generali satis appareat, si tamen in particularibus casibus eorum dicta et superstitiones subtilius pertractarentur, apparerent omnis sapientiae et rationis expertes et vix fere plus rationis habere quam observantia auguriorum et garritus avium. Indubitanter igitur teneo quod huiusmodi scientia vel potius opinio ut plurimum ^(g) est fallacia daemoniorum qui de futuris aliquibus ad deceptionem multorum ^(h) possunt praedicere vera et in multis horum considerationibus suas operationes occulte miscere.

Ad vicesimum quartum dicendum quod nec angelus nec aliquod agens creatum possunt nos ab usu liberi

(a) Al. m. (b) B⁷ om. rerum... proprietatibus. (c) Ex usu.
 (d) Ita B⁷, V earum. (e) Al. m. mg., del. fertur. (f) Add. interl.
 al. m. (g) Sequitur ras. (h) B⁷ iustorum.

arbitrii alienare secundum aliquem modum^(a) qui concludat nos non habere libertatem secundum essentiam. Sicut enim, si aliquis teneat violenter mihi manum aut equum seu navem, tunc ego non possum ea libere ducere et movere, non propter defectum voluntatis^(b) aut potestatis eius qui ex huiusmodi violentia in ea provenerit, cum eandem et aequalem potestatem voluntatis per quam prius poteram libere eam movere habeam nunc sicut et tunc, sed solum hoc fit propter impedimentum factum in suo mobili, quod quidem fieri potuit absque laesura nostrae libertatis secundum se et in se: sic et angeli nostram voluntatem, prout est^(c) mobilis et actuum diversorum susceptibilis, utpote conversionum, retractionum et affectionum, possunt quibusdam modis tenere et movere quod non plene tunc erit mobilis a potestate libertatis nostrae, et tamen potestas ipsa in nullo erit secundum se diminuta aut variata. Quibus autem modis possint hoc facere, an scilicet immediate in eam agendo vel solum per intermediam sensitivam eam^(d) immutando, in materia de angelis habet tangi.

Ad vicesimum quintum dicendum quod licet libertas nostra sit Deo subiecta quantum ad hoc quod suam essentiam et esse continue accipit ab eo et quod, nisi ab eo conservaretur, statim annihilaretur et quantum ad hoc quod posset eam convertere in^(e) quodcunque aliud ens et sic per consequens facere ipsum de libero non liberum et quantum ad hoc quod eius essentiam potest augere et minuere addendo sibi vel auferendo aliquid de forma essentiali suae libertatis et etiam quantum ad hoc quod^(f) suum mobile, ipsam scilicet voluntatem, prout est ab eo mobilis, et omnia alia mobilia eius potest movere et tenere tam per impressiones habituum quam per quoscunque alios modos, quibus ipsa libertas potest partim impediri a libere movendo voluntatem suam et ceteras potentias ac per consequens a suo libero usu, partim vero ad consentiendum impressionibus in ea factis ex ipsa vi impressionum efficaciter induci et^(g) quantum ad hoc quod omnem praesentationem obiecti potest sibi tollere aut, prout vult, variare tam ex parte ipsorum^(h) obiectorum quam impediendo vel immutando actus potentialium apprehensivarum: nihilominus tamen⁽ⁱ⁾ nullus istorum

(a) Sequitur ras. (b) B⁷ *bonitatis*. (c) Al. m. mg. (d) Ex *eum* quod B⁷ habet. (e) Sequitur ras. (f) V addit *potest* quod B⁷ om (g) B⁷ *in*. (h) Sequitur ras. (i) B⁷ om.

modorum aufert sibi libertatem; quoniam esse a ^(a) Deo et posse annihilari et sua mobilia posse impediri et sua obiecta posse sibi absentari aut variari aut per efficaces motiones sui mobilis ad consentiendum eis posse induci aut posse converti in aliquod ens non liberum aut in sua essentia posse minui vel augeri libertati suae creatae in nullo ^(b) praeiudicant; quia, omnibus istis concessis, quamdiu manet in sua specie, habet potestatem per quam potest ut ^(c) a se moveri et tanquam a se aliquid velle, quamvis ^(d) huiusmodi actus a sua potestate non producantur nisi obiecto et mobili suo in debita dispositione ad ipsam se habentibus; sicut et lux solis, quantum est de se, sufficientem habet virtutem illuminandi, et tamen nunquam illuminabit, nisi habeat obiectum praesens aptum ad recipiendum suum lumen. Unde salva sua specie nunquam Deus potest ipsam ^(e) sic necessitare quod suam potestatem liberam, in quantum talem, possit talem reddere quin operetur tanquam a ^(f) se mota absque praevia applicatione; quamvis enim suo mobili sit data aliqua inclinatio vel affectio, ipsa tamen, prout est libera, nunquam huic consentiet nisi ut a se mota. Hoc autem nunquam est dare in brutis, immo potius eorum appetitus semper aguntur ut ab alio applicati, nunquam autem ut a se moti.

Ad vicesimum sextum dicendum quod posito quod liberum arbitrium in nullum actum exire posset sine aliqua gratia, adhuc non concluderetur quin esset liberum; quia, quamvis nunquam posset movere manum nisi ^(g) mediantibus virtutibus sensitivis nec baculum nisi mediante manu vel aliquo alio ^(h) membro, non propter hoc sequitur quin ⁽ⁱ⁾ habeat in se potestatem liberam per quam potest libere movere manum vel baculum, assistantibus tamen sibi causis instrumentalibus. Unde et de agentibus principalibus quae non possunt opera sua explere sine causis instrumentalibus non negamus propter hoc suas virtutes activas eis inesse. Unde ^(k) non propter hoc tolleretur ei libertas seu potestas libera, sed solum executio suae libertatis. Huius autem rei exemplum dat Anselmus, in libro *De libertate arbitrii* ^(l), dicens quod licet habeam potestatem tenendi baculum, non tamen possum ipsum ^(l) in manu mea tenere, si baculus non

(a) Al. m. (b) B⁷ subiecto. (c) Sequitur ras. (d) Al. m. ex
quam. (e) Ex ipsum quod B⁷ habet. (f) Al. m. (g) B⁷ add. a.
(h) Al. m. mg. (i) Sequitur ras. (k) Sequitur ras. (l) B⁷ eum.

(1) Cfr. *De libero arbitrio*, cap. 3 (PL 158, 494sq.).

adsit manui meae. Et sic similiter dicit quod licet nostra libertas sit potestas servandi iustitiam, non tamen potest eam actu servare, nisi ipsam iustitiam habeat. Quid tamen possit sine gratia et quid non, in quaestionibus de gratia habet tangi. Et bene scio quod arduissimum est sic gratiam salvare quod libertas non destruat et sic libertatem astruere quod Dei gratiae nihil adimatur.

Ad vicesimum septimum dicendum quod nomine gratiae sumit Augustinus ⁽¹⁾ saepe Dei gratuitam voluntatem et pietatem secundum quam gratis nos amat et regit, et sic nihil inconveniens, si gratia regat liberum arbitrium ut sessor iumentum, et sic videtur Augustinus sumpsisse ibi gratiam. Prout autem gratia stat pro habitibus potentialium, sic potest dici regere formaliter, hoc est, ipsas potentias rectificare et earum ^(a) actus rectos facere. Sic autem sumpta gratia nunquam proprie potest dici movere liberum arbitrium, prout est liberum, cum in quantum tale, non possit moveri nisi a se et tanquam a se ^(b). Unde et quantum ad hanc sumptionem gratiae credo quod optime concludat argumentum nos non habere liberam potestatem ^(c) ad opposita. Et certe, omnes habentes caritatem sentiunt suam voluntatem ut caritate informatam applicari et moveri ad actum divini amoris a libera sua potestate seu a suo libero arbitrio, non autem sentiunt quod ipsa caritas applicet et moveat liberum arbitrium, prout est liberum, nisi forte per modum inductionis. Unde et ab Anselmo, in libro *De libertate arbitrii* ⁽²⁾, iustitia per quam intelligit rectitudinem virtutum et gratiae ponitur esse in potestate liberi arbitrii, ita quod potest eam servare et deserere. Quod non posset esse verum, si a gratia et virtutibus haberet ^(d) moveri et regi et ita quod ipsum ^(e) non posset eas movere et regere seu voluntatem ut ipsis informatam. Et praeterea, quaero quomodo accidens suum subiectum quod informat moveat aut movere possit et maxime motu libero, qualis est motus meritorius. Nunquid imprimit suam similitudinem in suo subiecto, ut per illam causetur motus in

^(a) Ex eorum quod B⁷ habet.
tatem pro l. p.

^(d) B⁷ habeat.

^(b) B⁷ om. e. t. a. s.

^(e) V B⁷ ipse.

^(c) B⁷ liber-

⁽¹⁾ Cfr. *In Iohannis Evang.*, tract. LXXXVI, n. 2, 3 (PL 35, 1851 sq.); *Enarratio in Psalm.*, XXX, sect. 2, n. 13 (PL 36, 246); *De dono persever.*, cap. 11, n. 25 (PL 45, 1007).
⁽²⁾ Cfr. *De libero arbitrio*, cap. 5 (PL 158, 496 sq.).

subiecto, nunquid etiam ^(a) suo subiecto potest dare ^(b) impulsu, ut ^(c) motus in subiecto sequatur? Praeterea, potestne motus in aliquo esse, nisi prout ipsum est passivum et mobile? Nunquid forma, in quantum forma, aut virtus activa, in quantum activa, potest moveri aut esse subiectum motus? Si igitur libertas, in quantum libertas, formam dicit et virtutem activam et in activis praecipuam, quomodo, in quantum talis, poterit ab aliquo habitu vel a quocunque alio moveri, ut sic, in quantum talis, sit subiectum motus, non video.

Ad duodetricesimum dicendum quod Anselmus multum large usus est nomine habitus, unde et ^(d) affectionem beatitudinis seu commodi ponit in voluntate nostra, acsi esset quidam habitus suae essentiae superadditus, sicut patet in libro *De casu diaboli* et in fine libri *De concordia* ⁽¹⁾. Et tamen sicut voluntas per essentiam suam videtur esse determinata ad amandum se, sic similiter ad amandum beatitudinem suam et commodum suum; eo enim ipso quo amat se amore amicitiae, eo ipso amat sibi amore concupiscentiae beatitudinem et commodum. Unde et secundum intellectum et aliquo modo secundum naturam amor seu amicitia sui praecedit amorem beatitudinis seu commodi, licet verba Anselmi secundum suam superficiem aliud sonare videantur. Quod autem per essentiam suam ^(e) absque aliquo habitu superaddito ^(f) sit ad hoc sufficienter determinata patet; tum quia non potest intelligi sine sui amore seu sine hac determinatione, nec mirum, quia sufficienter per se ipsam est sibi proportionalis et sibi intima et intimata, unde non oportet per aliquem habitum eam sibi ipsi coaptari, contemperari et proportionari; tum etiam quia secundum hoc posset eam Deus facere esse actu non dando ei aut tollendo ab ea amorem sui ac per consequens et beatitudinis suae; tum etiam quia secundum hoc posset Deus in ea augere amorem sui et minuere, ut scilicet secundum amorem illum naturalem plus vel minus diligeret se quam diligat et plus vel minus esset coaptata ad sui amorem; tum etiam quia nulla potestas est secundum se plene activa, si per suam essentiam penitus in nullum actum et in nullum obiectum

^(a) Add. interl., B⁷ om. ^(b) Al. m. mg. ^(c) B⁷ add. *alium a se ad quem.* ^(d) Add. interl. ^(e) B⁷ om. ^(f) Ras.

⁽¹⁾ Cfr. *De casu diab.*, capp. 12, 13 (PL 158, 344); *De concord. praesc. cum lib. arb.*, cap. 13 (PL 158, 538).

potest, secundum hoc autem potestas activa et essentialis libertati ^(a) nostrae per se in nullum actum posset. De hoc autem amplius in sequenti quaestione.

Quando igitur dicit Anselmus quod voluntas non movet se nisi per suos habitus seu affectiones: nomine habitus oportebit intelligi non solum habitus superadditos, sed etiam ipsam essentiam libertatis, prout est ad aliqua objecta sibi connaturalia quasi per modum habitualement determinata, quamvis ad verificationem verbi praedicti adhuc amplius oporteat addi. Cum enim inimicum meum aut aliquem quem prius non amabam possim de novo amare amore amicitiae, et hoc possim ex solo beneplacito libertatis meae, loquor enim hic ^(b) de amicitia humana, non virtuosa nec gratuita: et ita non potest dici quod per habitum iustitiae vel caritatis ad hoc movear nec etiam per habitum beatitudinis aut commodi mei, quin propter se diligo eum et non solum propter commodum meum. Nec est dare aliquem alium praecedentem per quem ad hoc movear, maxime cum per motum istum aggenerem in me habitualement amicitiam eius et non e contrario. Et ad minus secundum Anselmum non erit plures dare, quia ipse ⁽¹⁾ non videtur plures ponere a principio angelo vel Adae datos esse nisi duos ^(c), scilicet, affectionem iustitiae et affectionem beatitudinis seu commodi. Simpliciter igitur credo quod sit dicendum quod voluntas movet se per suam potestatem liberam. Ad quaedam tamen non potest se movere modo debito sine certis habitibus, utpote, ad actus meritorios non sine caritate. Ad quaedam autem ^(d), etsi sine habitu superaddito possit se movere, non tamen potest hoc ita faciliter nec ita firmiter et efficaciter. Alias non video quomodo bene possit satisfieri huic argumento, aut quomodo omnes probationes et responsiones pro astruenda libertate superius datae non essent eo ipso fere penitus annullatae. Nota quod huius contrarium determinavi melius in quaestione an habitualis dilectio sui et suae beatitudinis sit accidens, ubi et salvo rationes hic factas ^(e).

Si autem contra hoc adhuc arguatur quod cum omnis motor principalis habeat altius obiectum et ^(f) nobiliorem

^(a) Ex *libertas*. ^(b) Add. interl. al. m. ^(c) B⁷ *duo*. ^(d) B⁷ om.
^(e) B⁷ om. *Nota... factas*. ^(f) Al. m. mg.

⁽¹⁾ *De casu diaboli*, capp. 13, 14 (PL 158, 344sq.); *De concordia praesc. cum lib. arb.*, capp. 11, 12 (PL 158, 536sq.).

actum quam causa instrumentalis, quod secundum hoc voluntas, prout est libera, habebit altius obiectum et nobilio-rem actum quam aliquis habitus^(a) voluntatis et sic nobilio-rem^(b) quam caritas, cum etiam omnis^(c) causa instrumentalis^(d) prius suscipiat in se virtutem et actionem causae principalis quam agat suas proprias actiones, non enim movet nisi mota, ergo secundum hoc caritas et ceteri habitus prius suscipient in se aliquam actionem liberi arbitrii quam suas actiones agere possint, hoc autem dari non potest, cum forma non possit pati aut moveri, et etiam quia, cum liberum arbitrium non agat in alia nisi per suum velle, tunc oporteret quod ad hoc quod moveret caritatem et^(e) ceteros habitus prius produceret in se aliquod velle et sic quod per illud imprimeret in eis aliquem impulsus per quem moveret eos, cum etiam causam sufficienter applicatam et determinatam ad suum actum non oporteat ab alio moveri ad hoc quod in actum suum exeat, habitus autem sint de se sufficienter determinati ad suos actus: quomodo possint moveri a libero arbitrio non est dare, ut videtur.

Ad hoc autem quendam audiavi sic respondentem quod scilicet habitus non debent proprie dici moveri a potestate liberi arbitrii, quoniam nec omnis virtus instrumentalis movetur a suo agente principali, ut verbi gratia, calor qui est quasi^(f) quaedam virtus instrumentalis respectu formae substantialis ignis non movetur ab ea ad hoc quod calefaciat. Nec enim oportet, cum sufficienter sit ad hoc determinatus, et quia ipsa resultatio qua resultat ab ea — sicut impulsus quo instrumenta a causis principalibus moventur resultant et fiunt ab ipsis causis principalibus —, est in ipso calore loco motionis. Unde in illis causis, quae totaliter resultant et dependent a causa principali, sicut lumen aeris a luce solis aut sicut accidentia a formis suorum subiectorum, non est necessaria alia motio. Sic igitur quoad quid dicebat esse in proposito. Habitus enim quantum ad sui conservationem et destructionem semper dependent a libero arbitrio, acsi essent geniti ab eo, unde et sunt sub eius plena potestate tanquam quidam consensus habituales eius. Nihil autem ita est in potestate liberi^(g) arbitrii nec ita dependet ab eo sicut eius consensus, sive sit actualis sive habi-

(a) B⁷ *alius actus* pro *a. h.* (b) B⁷ add. *actum.* (c) Al. m. mg.
(d) Sequitur ras. (e) Add. interl., del. *in.* (f) Al. m. mg. (g) Sequitur ras.

tualis, quamvis et plures eorum sint simpliciter ab eo producti, nullusque neget quin in adultis ad productionem habituum gratuitorum aliquo modo cooperetur. Obiectiones autem praemissae non habent locum nisi in aliis modis et generibus causarum instrumentalium. In hoc enim modo non oportet aliam actionem aut aliud obiectum dari causae principali et aliam instrumentali, nec ipsam causam instrumentalem oportet hic novo impulsu applicari aut moveri. Dicti autem huius plenior explicationem ad sequentem quaestionem reservo, et tunc an valeat clarius poterit iudicari, tangetur enim in responsione quarti decimi argumenti sequentis quaestionis.

Ad undetricesimum dicendum quod in omnibus illis statibus liberum arbitrium potest operari et operatur aliqua tanquam a se motum ^(a), licet in eis non possit simpliciter in quaecunque opposita. Posse enim operari tanquam a se est essenziale ipsi libertati, sic vero operari est essenziale eius libero usui, et ideo sine primo nunquam potest esse nec sine secundo potest habere liberum usum. Posse vero in quaecunque opposita, et maxime in meritum et demeritum, non sic spectat ad eius essentialiam aut ad eius liberum usum quin sine ipso possint esse. Quod enim in statu gloriae non potest peccare provenit ex duobus, ex ^(b) immobili scilicet impressione affectus ^(c) ad Deum et ad omne eius beneplacitum, unde non habet potestatem hunc affectum vel amorem corrumpere vel minuere. Alia vero causa est ex eo quod ita ^(d) in omnibus et ubicunque sibi occurrit Deus et omne eius beneplacitum quod nihil Deo displicens seu rationem peccati in se habens potest affectui beatorum occurrere nisi ut summe repugnans et detestabile. Praeter hoc autem tertiam ^(e) quidam assignant ex ineffabili sublimatione et augmentatione essentialiae ipsius libertatis seu potestatis liberae. De qua ^(f) ad praesens non curo, quia etiam posito quod vera esset, tamen sine praedictis non sufficeret nec etiam esse posset. Patet autem quod ex istis in nullo libertas laeditur, sed potius in bono consummatur ^(g).

In statu vero inferni non potest in bonum meritorium. Cuius causam quidam reddunt ex quadam proprietate quam voluntas et intellectus noster consequuntur in exitu mortis seu in statu alterius vitae. Dicunt enim quod intellectus non

(a) V B⁷ *motus*.
(e) B⁷ *add. causam*.

(b) Add. interl.
(f) B⁷ *quo*.

(c) B⁷ *eius*.
(g) V B⁷ *consumatur*.

(d) B⁷ *om*.

apprehendat ibi aliquid mobiliter discurrendo, scilicet, de uno termino in aliud seu de praemissis ad conclusiones. Et ideo voluntas quae semper secundum eos sequitur modum apprehensionis, quoniam secundum eos movetur ^(a) et regulatur ab actibus potentiarum apprehensivarum, immobiliter feretur ad ea ad quae se convertet. Et hac eadem ^(b) ratione dicunt quod voluntas angeli ante peccatum sive ante primam conversionem suam potuit in bonum et in malum, post tamen conversionem immobiliter adhaesit malo, si ad malum fuit conversa, vel bono, si ad bonum, et pro eo quod, sicut intellectus eorum sine discursu ^(c) rationis apprehendit, sic et voluntas immobiliter adhaeret illis ad quae se ^(d) convertit.

In plerisque etiam locis dant huius aliam rationem, quae tamen satis redit ^(e) in idem cum prima. Dicunt enim quod ^(f) voluntas angeli, cum sit simplex, ad quaecunque se convertit, totaliter se convertit. Nostra vero voluntas in statu huius vitae, quia ad sensibilia per motum sensitivarum movetur et per phantasmata quae non habent in se universalitatem et cum hoc ^(g) habent multam varietatem ac per consequens variis modis movere habent: idcirco non fertur immobiliter nec universaliter seu totaliter. In statu vero altero dicunt eam accipere modum et ^(h) proprietatem substantiarum separatarum. Et idem dicunt de intellectu, nam ⁽ⁱ⁾ ipsa sensitiva quantum ad appetitus suos non ^(h) habebit ibi ordinem mobilem sicut hic, quoniam ibi dabitur ei status incorruptibilis. Et ideo tam in statu inferni quam in statu purgatorii ponunt animas non posse mereri nec demereri.

Alicubi etiam pro causa reddunt quod error in iis quae ad finem, fine existente bono et non erroneo, potest emendari per collationem eorum quae ad finem ad ipsum finem, per talem enim collationem poterit error adverti et respuì. Quando autem est error in ipso fine, quod, ut dicere videntur ^(l), esse non potest, nisi voluntas sit per aliquem habitum malitiae corrupta, cum finis sit primum ^(m) principium in operabilibus, in primis autem principiis intellectus non erret, nisi per aliquem appetitum fuerit ligatus et corruptus, corruptio autem appetitus quoad finem est secundum eos ⁽ⁿ⁾ habitualis, tum quia est maxima quae esse possit in appe-

(a) Ita B⁷, V *novetur*. (b) Ras. (c) Al. m. mg., del. *decursu*.
 (d) Add. interl. al. m. (e) Ita B⁷, V *reddit*. (f) Ita B⁷, V *quia*.
 (g) Al. m. mg. (h) B⁷ om. m. e. (i) B⁷ nec. (k) B⁷ om. (l) Al.
 m. mg., del. *videtur*. (m) B⁷ om. (n) Ex *eas*.

titu, tum quia fini propter se adhaeretur ^(a), et ita non quasi ^(b), ex sola aliqua passione, sed potius ex habitu adhaeret quis fini ut fini, et inde est secundum eos quod Aristoteles dicit, *Ethicorum* III ⁽¹⁾, quod qualis est unusquisque secundum habitum, talis et finis videtur ei: quando igitur sic est error in fine, tunc secundum eos non potest homo ab errore emendari ^(c) nisi auferendo erroneum habitum et influendo lumen intelligentiae verum; quia ad hoc quod quis emendetur ab errore aliquo oportet quod hoc fiat per veram assumptionem primi principii. Secundum hoc igitur error finis tolli non potest nisi per causas quae possunt immediate influere in intellectum et voluntatem, qualis simpliciter est solus Deus et quoad quid angeli eius. Quia igitur in statu altero in damnatis seu in morientibus cum mortali peccato non influet Deus nec angeli eius influentias gratiae a peccato revocantes, idcirco ibi non potest voluntas mereri.

Licet autem opinio haec in materia de aeternitate poenae damnatorum magis proprie habeat tangi, idcirco tamen hic tango, quia praeter multa alia falsa quae implicat aut libertatem arbitrii tollit aut immobilitatem voluntatis in statibus praedictis. Quorum utrumque est haereticum. Fere enim quot sunt in praedictis rationibus dicta, tot sunt falsa. Sunt enim ibi septem partim falsa, partim dubia, partim periculosa. Quorum primum est quod intellectus ^(d) in statibus ^(e) alterius vitae nihil apprehendit cum discursu rationis. Secundum est quod voluntas in omnibus sequitur modum apprehensionis, ita quod, si intellectus habet modum immobilem in apprehendendo, id ipsum habebit voluntas in volendo. Tertium est quod voluntas angeli solo suo actu immobilitatem in bono vel in malo acquirat, voluntas vero nostra ex eo quod datur sibi altitudo consimilis altitudini substantiarum separatarum et propter defectum influentiae divinae ipsam ad bonum gratiae promoventis. Quartum est quod voluntatem dicunt totaliter converti, quandocunque convertitur, quia est simplex. Quintum est quod sensitiva habebit statum immobilem in statu alterius vitae. Sextum est quod error circa finem non possit emendari ^(f) nisi per

^(a) Ex adhaerentur.
^(e) I. s. ex instantibus.

^(b) Al. m. mg.
^(f) Al. m. ex edari.

^(c) Ras.

^(d) Sequitur ras.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 6, 1113a. 25sqq.

causam quae potest immediate influere in intellectum et voluntatem. Septimum est quod error circa finem non potest esse sine perverso habitu voluntatis et hoc acquisito vel innato.

Ex primo sequitur quod intellectus angelicus omnes conclusiones quas ex primis principiis poterat ^(a) per necessarias consequentias deducere sciret ^(b) actu vel determinato habitu, et ita quod sciret infinitas conclusiones numerorum et figurarum in quas potest intellectus etiam noster ratiocinando in infinitum magis ac magis ire. Unde et habetur quod hi qui sunt in purgatorio nihil apprehendant aut apprehendere possint per discursum ^(c) rationis. Cum etiam dives in inferno per rationem doctus ^(d) fuerit ab Abraham quod non debuit petere aliquod refrigerium per Lazarum sibi dari, quia Lazarus in vita mala receperat et ipse bona, et similiter quod non debuit petere aliquem mortuorum suscitari, ut nuntiaret fratribus suis poenas inferni, quia habebant Moysen et prophetas, et cetera ⁽¹⁾, si etiam de omni discursu loquitur, tunc vel omnia quae possunt intelligere intelligunt simul vel intellectus de uno obiecto discurret in aliud. Quomodo etiam potest ibi intelligi quod homo non est asinus, si unum terminum non componit cum altero et si unum non confert ad alterum? Conclusiones etiam sciri non possunt, nisi cum actu conferuntur ad sua principia et principia ad ipsas. Secundum etiam Augustinum, libro *De divinatione daemonum* ⁽²⁾, daemones per quasdam coniecturas coniciunt aliqua de secretis cogitatibus ^(e) et affectibus cordis nostri sumentes argumenta partim probabilia et partim forte certa ex aliquibus signis resultantibus in corpore nostro. Secundum etiam multos sanctos de Christo multa coniecturati sunt tam per eius miracula quam per Scripturae dicta, ita ut ^(f) ex hac coniectura clamarent eum esse Filium Dei et *currenisti ante tempus torquere nos* ⁽³⁾. Nunquid etiam de futuris contingentibus, ut sunt futuri actus hominum et futuri fines eorum, multa possunt coniecturando ratiocinari et coniecturantur? Unde et Augustinus vult ⁽⁴⁾ quod per experientiam longam temporum in praedictis coniecturandis multum profecerint. Si autem aliquando a Dionysio ⁽⁵⁾ vi-

^(a) B⁷ poterit. ^(b) Al. m. mg. ^(c) V B⁷ decursum. ^(d) Ita B⁷, V ductus ex deductus. ^(e) B⁷ cogitationibus. ^(f) Ita, ut ex ut ita.

⁽¹⁾ Cfr. Luc. 16, 25 sqq. ⁽²⁾ Cfr. cap. 5 (PL 40, 586). ⁽³⁾ Cfr. Luc. 4, 41; Matth. 8, 29. ⁽⁴⁾ Cfr. l. c., cap. 3 (PL 40, 584). ⁽⁵⁾ Cfr. Pseudo-Dionys., *De div. nom.*, cap. VII, § 2 (PG 3, 867).

deantur dici non habere intellectum discursivum, scias quod ipse fere semper loquitur de eis, in quantum sunt beati videntes omnia per Verbum et in Verbo, et hoc modo est simpliciter verum. Haec etiam et multa alia respectu nostri eis attribuit, quia ^(a) respectu discursus nostrae rationis possunt quodam modo dici non discursivi. Et forte potest hoc ^(b) de eis dici, quia per huiusmodi discursum non crescit proprie eorum ingenium, sicut alibi magis habet explicari.

Ex secundo etiam sequitur quod, si intellectus angeli nunquam potuit ignorare Deum esse summum bonum ac per consequens iustum et pium, cum ista implicentur in ratione huius ^(c) quod dico « Deus », quam rationem intellectus eius non potest ignorare, quod secundum hoc nec voluntas potuerit ab eo averti. Praeterea, cum voluntas moveat intellectum ad haec vel illa cogitanda, sicut intra nos certissime sentimus: magis deberet dici quod intellectus sequitur mobilitatem voluntatis quam e contrario. Praeterea, secundum hoc deberent dicere quod sicut intellectus secundum eos omnia tam bona quam mala scivit a principio in habitu, quod sic omnia tam bona quam mala voluerit habitu. Deberent etiam secundum hoc dicere quod malitia non potuit esse ^(d) in voluntate, nisi prius fuerit in intellectu.

Ex tertio vero sequitur quod primus actus voluntatis angeli ^(e) causaverit in eo aliquem habitum ipsum immobiliter confirmantem in bono aut usque ad tantum augmentaverit habitum quem prius habebat quod eum immobiliter confirmaret. Si enim ante primam conversionem voluntas angeli poterat in bonum et ^(f) in malum, post ipsam autem non potest nisi solum alterum ad quod ^(g) est conversa: oportet quod per actum seu cum actu sit facta aliqua mutatio in voluntate et eius habitu et talis et tanta quod alliget eam immobiliter tali actui et tali ^(h) obiecto. Si enim post conversionem habitus eius firmius et immobilis eam non determinat ⁽ⁱ⁾ ad tale obiectum et ad talem actum quam ipsa ^(k) esset ante conversionem: non videtur posse dari immobilior adhaesio, ad minus in conversione qua convertit se ad bonum. Talem autem immobilitatem per actum causare non potuit; tum quia per actum solum gratiae habitum in se augere non potuit, saltem tali modo; tum quia illa quae im-

^(a) Al. m. mg. ^(b) Add. interl. ^(c) Sequitur ras. ^(d) Ita B⁷, V om. ^(e) B⁷ om. ^(f) Add. interl. al. m. ^(g) Ita B⁷, V quem.
^(h) Sequitur ras. ⁽ⁱ⁾ Ex determinant. ^(k) B⁷ ipse.

mediate fiunt et dependent a libero arbitrio, sicut sunt impressiones habituales vel actuales ex solo eius consensu causatae, semper possunt per contrarium consensum ab eo destrui, unde et semper sunt sub eius dominio; tum quia per actum non tollitur ordo potestati essentialis, potestas autem voluntatis, quantum est de se et secundum suam nudam essentiam, habet pro objecto omnem rationem boni in toto suo ambitu acceptam.

Praeterea, nunquid angelus in prima conversione potuit velle aliquid usque ad terminum certae durationis, ita quod nollet illud cum proposito persistendi aeternaliter in illa voluntate? Et non video^(a) quare non, nisi ponatur cum minori libertate quam nostra. Ex eo etiam quod de voluntate nostrae adiungunt^(b) sequitur quod in morte voluntas et intellectus damnatorum nobilitentur^(c) tam secundum essentiam quam secundum habitum nobilitatione permaxima. Et quod peius est, ex modo dicendi eorum sequitur quod haec^(d) nobilitatio sibi detur potius modo et ordine naturali quam per viam gratiae; quoniam ponunt quod voluntas et intellectus noster deiformitatem^(e) quam angelis^(f) a creatione attribuunt acquirat statim post separationem a corpore, et quod hoc fiat per ordinem naturalem quem status ille earum habet ad substantias angelicas et propter defectum vinculi alligantis eas, corporis scilicet nostri, acsi angeli ordine naturali et necessario haberent statim in eis influere plenitudinem specierum intellectualium et deiformitatem quantum ad modum agendi, et acsi corpus nostrum de natura sua haberet animam aggravare et impedire ab altitudine tanti status, quia nec talem statum ponunt in anima Adae qualem ponunt in omni anima separata, et hoc ex vi solius separationis, et acsi angeli non ita possent influere in animas corporibus coniunctas et maxime in sanctas^(g) sicut in separatas et damnatas. Ista autem ad praesens non plus tango, quia alibi est magis locus, et quia ab eis nulla sunt ratione fulcita, et quia de se sic sunt absurda quod manifeste haeresim immo haereses sapiunt. Quis etiam sine ira audiet quod animae damnatorum fiant impossibiles ad bene agendum ratione sublimationis status et naturae earum potius quam ratione destructionis et oppressionis?

(a) B⁷ *necessario*.

(b) Sequitur ras.

(c) B⁷ *nobilitetur*.

(d) Ita B⁷, V *hoc*.
quod sequitur ras.

(e) B⁷ *deformitatem*.

(f) Ras.

(g) Se-

Ex alio vero adiuncto, scilicet, de^(a) defectu divinae influentiae, licet hoc plus habeat de ratione quam quaecunque alia eorum dicta, unde et a magnis hoc pro causa potissima ponitur, dicentibus quod idcirco damnati mereri non possunt, quia sunt extra statum meriti, id est, secundum eos ^(b) extra statum illum in quo solo Deus decrevit influere gratias promoventes ad merendum et ad bene agendum, qui est status huius vitae: istud tamen non videtur plene satisfacere. Primo quidem, quia quaero quare animae quae sunt in purgatorio, cum habeant gratiam ad merendum sufficientem nec habeant gratiam voluntatem in bono confirmantem, nisi ponatur quod statim in ipsa hora mortis infunditur eis gratia confirmans, qualem non habebant ^(c) antea: quaero, inquam, quare non possunt agere bene et male, mereri et demereri ^(d). — Secundo vero, quia cum ^(e) secundum eos in animabus damnatis remaneant aut remanere possint multae virtutes gratiae et scientiae, quas in hora mortis habebant et per quas a multis malis retrahere se poterant et ad multa bona ^(f) se ipsas ducere et per quas ad gratiam, saltem de congruo, poterant se parare et ultra hoc per summam et certissimam experientiam didicerint gravitatem poenarum et necessitatem huius vitae transactae et vilitatem ^(g) peccatorum et magnitudinem divinae iustitiae et etiam misericordiae primitus eis factae, et omnia ista sint apta nata incitare voluntatem ad bonum et revocare a ^(h) malo, sicut patet in nobis qui minus ea percipimus: quare modo haec non possint non videtur ex praedictis causa multum bene posse reddi. Praeterea, nunquid voluntas per solos actus proprios potest funditus a se repellere omnem rectitudinem iustitiae et omnem amorem eius, ita quod nullo modo possit aliquam complacentiam sentire in aliquo bono virtutis? Et quidem in praedicta causa hoc ponitur, quia in animabus separatis nihil quod de novo sit eis appositum ponunt pro causa immobilis obstinationis earum, sed solum defectum novae influentiae. Et ita sequitur quod per solam corruptionem amoris iustitiae quam in se per actus peccatorum fecerunt non possint aliquam inclinationem ad bonum iustitiae seu virtutis propter se habere nec aliquam complacentiam nec sensum complacentiae eas ad bonum trahentes ⁽ⁱ⁾. — Tertio etiam, quia

(a) B⁷ om. (b) Ex hoc. (c) V habeant, B⁷ habebat. (d) Al. m. ex mereri. (e) B⁷ om. (f) Al. m. mg. (g) B⁷ vanitatem. (h) Ex ad. (i) B⁷ add. In praedicta etiam causa videtur poni quod libertas voluntatis nostrae in bonum virtutis quantumcunque cogni-

posito quod alicui peccatori huius vitae qui cum peccato mortali multam habet divinorum scientiam multasque virtutes non influeret Deus aliquam novam influentiam gratiae, sequeretur ex praedicto quod in ^(a) nullum bonum posset nec ab ^(b) actu illius peccati vel ad momentum se retrahere, sicut si iam esset damnatus. Praeterea, stultos et infantes, maxime illos qui sunt in utero matris, dicimus non posse mereri aut demereri, et tamen non propter hoc dicimus eos proprie esse extra statum meriti et demeriti nec dicimus quod haec impossibilitas sit in eis ex solo defectu novae influentiae Dei, sed potius ex ligamento aspectus liberi arbitrii impediende usum liberum eius.

Quod autem quarto dicunt voluntatem totaliter converti, quia est simplex: ita deberent dicere ipsam ab uno habitu totaliter repleti ^(c) et occupari, quia est simplex, et ita non posset simul habere plures habitus. Et idem deberent dicere de memoria, quod scilicet ab una specie totaliter occuparetur ^(d), quia similiter est simplex. Tunc etiam hoc idem deberent dicere de voluntate nostra, cum sit simplex sicut et voluntas angelorum, et tunc omnis qui diligeret Deum vel quodcunque aliud diligeret illud totaliter et quantum posset intense. Et falsum esset experimentum quod saepe intra nos sentimus, sicut et Augustinus, VIII libro *Confessionum*, capitulo ^(e) 7 et capitulo 13, sensisse se dicit ⁽¹⁾ duas simul in se voluntates oppositas et inter se confligentes, et secundum unam volebat Deo servire et secundum alteram nolebat. Et non dubito quin hoc dictum multum laedat libertatem voluntatis, quia secundum hoc voluntas non poterit se moderari in actu vel consensu suo, sed potius more bruti totaliter impelletur ad actum. Istud tamen habet amplius tangi

tum, sicut bene agnoscitur a multis damnatis, nullatenus possit sufficere ad modicum, nisi per aliquem habitum virtutis aut per aliquam complacentiam praecedentem ad hoc fuerit inclinata et habilitata, et similiter quod nec a malo actu possit se vel ad modicum retrahere aut ipsam malitiam propter se aliquantulum horrere, nisi praedictis aut consimilibus fuerit ad hoc prius habilitata. Et tunc videtur sequi quod respectu boni iustitiae libertas nostra totaliter sit de se passiva, ita quod ex sua essentia nihil habeat activum respectu talis boni, sicut in opponendo contra sequentem quaestionem magis tangetur.

^(a) B⁷ om. ^(b) Ita B⁷, V *ad*. ^(c) B⁷ *repelli*. ^(d) Ita B⁷, V *occupantur*.
^(e) In mg.

⁽¹⁾ Cfr. capp. 5, 7, 11 (PL 32, 753sqq.).

in quaestione an intellectus possit aliquo modo intelligere plura^(a) et in quaestione an potentiae nostrae possint agere nunc intensius nunc remissius.

Quintum etiam de se frivolum est. Quis enim dubitet sensitivam in corporibus damnatis variis passionibus agitari? Et praeterea, dicere quod voluntas nostra non possit diversimode moveri ad bonum et ad malum post primam eius conversionem nisi per diversificationem factam in sensitiva, manifeste est haereticum tanquam tollens primatum libertatis voluntati et primatum motionum eius ponens in sensu plus quam in ea et plus quam in influentiis angelicis seu divinis.

Sextum etiam^(b), quod scilicet error circa finem non posset emendari nisi per solam influentiam Dei et angelorum, patet esse falsum ratione et experimento. Ratione quidem, quia nunquam potest intellectus ita corrumpi circa prima principia agendorum nec etiam speculabilium quin intelligentia vera alicuius primi principii aut alicuius veritatis remaneat sibi, cum non possit esse totaliter falsus. Per id autem^(c) quod habebit in se de vero poterit ratiocinando duci ad deprehensionem erroris sui, ut verbi gratia, ponamus quod credat quod *vanus est qui servit Deo et quod beati sunt arrogantes*, sicut quidam dixerunt, Malachiae 3⁽¹⁾, aut quod dicat Deum non esse, sicut dixit insipiens⁽²⁾: nunquid per rationem posset hic intellectus redargui et convinci et sic per consequens ad veritatem reduci? Nunquid etiam secundum eos Aristoteles^(d), IV *Metaphysicae*⁽³⁾, per ipsas rationes nominum convenienter nititur ostendere primum principiorum, principium scilicet de contradictione, discernentibus^(e) ipsum? Et tamen si erant inemendabiles et omnino incredibiles, frustra et stulte quantum ad illos hoc fecisset.

Praeterea, nunquid quilibet finis alicuius actus et affectionis nostrae est tale principium omnium affectionum et totius considerationis practicae quod error circa ipsum per aliquod aliud principium non possit emendari, ut verbi gratia, quando ego memetipsum per perversum amorem mei facio finem omnium actuum et affectionum meorum: nunquid potest per aliquam viam mihi innotescere quod ego non sum recte finis ultimus mei ipsius? Et tamen inter omnes fines perversos iste est summus et qui omnes alios^(f)

(^a) B⁷ om. (^b) B⁷ est. (^c) Al. m. mg. (^d) Al. m. mg. (^e) Ita B⁷, V *discerdentibus*. (^f) B⁷ add. *fines*.

(1) Malach. 3, 14. 15. (2) Psalm. 13, 1. (3) Cfr. cap. 3, 1005 b 19.

in se quodam modo comprehendit, unde et omnia mala ex amore sui ipsius indebito oriri videntur. Praeterea, in hoc dicto supponitur quod voluntas non possit aliquem finem malum sibi praestituere, nisi intellectus credat ipsum esse finem nostri ultimum et verum et rectum, acsi ego non possum mihi vel amico adhaerere perverse et propter se, nisi credam quod Deus non est nec esse debet finis noster, et acsi ego non possim amare propter se voluptates carnis, nisi credam quod delectationes gloriae spirituales non sint nec esse debeant finis appetitus mei, et sic quod nullus possit peccare in istis, nisi sit haereticus, cum non solum errare in praedictis, sed etiam ignorare vel non credere sit vitium infidelitatis. Praeterea, nunquid aliquod peccatum mortale potest fieri a tenente rectum finem perverse eligendo aliqua, quia creduntur recte ordinari in rectum finem, utpote, si aliquis propter hoc solum stet in schismate, quia credit partem schismaticam meliorem esse, aut si aliquis occidat aliquos arbitrans in hoc obsequium se praestare Deo, ita quod alias nullo modo hoc faceret, sicut clarum est contigisse simile aliquid Paulo? Esto igitur quod talis propter hoc solum damnetur, quare non poterit emendari? Non enim erit causam dare secundum praedicta. Omnia autem haec in nobis ita multipliciter experimur quod in hac parte caeci omnino fuisse videntur qui praedicta aut consimilia protulerunt.

Ex his autem patet quod etiam septimum est falsum. Secundum hoc enim intellectus non poterit errare circa prima principia nisi voluntarie et voluntate non quacunque sed habituata, et tunc sequitur contradictio expressa ^(a) in dictis eorum. Secundum hoc enim perversus habitus circa finem malum necessario praecedit ^(b) erroneam apprehensionem eiusdem, et tamen alibi pluries dicunt quod perversa voluntas et maxime circa finem perversum non potuit nec potest fieri in nobis vel in angelis, nisi falsa aestimatio illius finis naturaliter praecedat. Si quis autem omnia subtilius inspexerit, advertet quod in omnibus istis dictis multum detrahatur libertati voluntatis, unde et ubicunque ponitur quasi necessario sequi leges ^(c) intellectus vel sensus.

Ad id igitur cuius causa haec orditi sumus dicendum ^(d) quod immobilitas voluntatis in inferno habet causam, ut ita dicam, negativam defectum ^(e) novae influentiae divinae eos

^(a) Ita B⁷, V *ex praemissis*. ^(b) B⁷ *praetendit*. ^(c) Ras.
^(d) B⁷ om. ^(e) Al. m. mg.

promoventis ad bonum, causam vero promeritivam et positivam habet ex proprio peccato, causa vero consummativa est praecipitatio eius fixa et immobilis ad finalem miseriam seu poenam. In hac autem praecipitatione sunt duo quae directe et immediate fiunt a Deo. Quorum primum est quaedam immobilis alligatio totius naturae et personae damnatae et omnium potentiarum eius quantum ad totalem aspectum potentiarum ipsarum ad quendam modum existendi vehementissime repugnantem toti naturae et personae et omnibus potentiis eius. Quam alligationem significavit Christus dicendo ⁽¹⁾: *Ligatis manibus et pedibus proicite eum in tenebras exteriores*, repugnantiam vero tam nomine tenebrarum quam per hoc quod ait ⁽¹⁾: *Ibi erit fletus et stridor* ^(a) *dentium* quam per illud ⁽²⁾: *Ite in ignem aeternum*. Ista autem alligatio credo quod fit per quandam ineffabilem impressionem intimissime scindentem et penetrantem radicem liberi arbitrii et divisionem animae ac spiritus omnesque potentias et compages et medullas. Quae quidem impressio exterminat et dissipat modum existendi priorem aut secundum rectum ordinem naturae debitum et inducit quendam modum existendi summe defectivum et adversum. Et ultra hoc alligat immobiliter totam personam et naturam locis et obiectis repugnantibus, unde et daemones detrusi dicuntur esse in istum aerem caliginosum et quibusdam rudentibus inferni de caelis ad ista inferiora detracti, 2 Petri 2 ⁽³⁾. Cum enim non sit potestas super terram quae principi daemonum possit comparari, qui factus est *ut nullum timeret et qui est principium viarum Dei*, sicut habetur Iob in fine ⁽⁴⁾: quod non possit pro voto ad caelos ascendere non est sine maxima violentia suae libertati ^(b) et suis virtutibus motivis facta. Unde et audiui quendam non improbabilius arguentem quod suo modo maior fuit et est haec violentia quam esset frangere caelos, quanto maior est eius virtus supra virtutem caelorum, et quanto sua materia potest fortiores impressiones absque sui corruptione sustinere quam materia caeli. In hac autem alligatione seu alligativa impressione includitur quaedam summa elongatio a tota societate Dei et suorum eo modo quo in accessu ad inferiora includitur re-

(a) Ita B⁷, V *tridor*.

(b) B⁷ pon. *suae libertati ante violentia*.

(1) Matth. 22, 13.

(2) Matth. 25, 41.

(3) Cfr. Petr. 2, 4.

(4) Iob. 41, 24; 40, 14.

cessus a superioribus. Sic enim sunt potentiae alligatae ad quendam infimum modum existendi quod omnino inaccessibilis est eis omnis dulcor et amor divinus. Ne quis autem in hoc miretur, scire debet quod voluntas nunquam potest actualiter affici ad Deum vel ad bonum iustitiae nisi cum quadam elevatione sui ad suum supremum, sicut in se ipso satis potest homo experiri. Unde sicut, si aspectus oculi quadam violentissima et immobili impressione converteretur ad profunda ^(a) terrarum seu ad tenebrosa et horrenda loca seu obiecta, non liceret sibi vel ad modicum elevare se ad lumina caeli contuenda: sic ^(b) in proposito. Quamvis enim ^(c) Deus et Dei natura voluntati damnatorum per eorum intellectum praesententur: nunquam tamen praesentantur ei ut accessibilia sibi seu ut sibi amicabilia et, quantumcunque praesentarentur ut talia, ipsa est impossibilis reddita ad elevandum se per affectum et gustum usque ad actualem amicitiam eorum propter alligationem praedictam.

Secundum vero quod manat a Deo in eos est certissima et indubitabilis revelatio sententiae et irae divinae secundum quam ad aeternam damnationem sunt irrevocabiliter adiudicati et deputati. Et haec revelatio seu huius revelationis certitudo non solum est facta in qualicunque apprehensione intellectus eorum, sed est intra omnes sensus animi ita intime infixata et ita luculenter expressa quod nunquam sine actuali cogitatione et sensu eius possunt esse. Haec enim revelatio est eis facta non solum per intelligentiam, sed etiam per experientiam quasi infinitam ^(d). Propter quod 2 Petri 2 ⁽¹⁾ dicitur quod hoc iudicium ipsis daemonibus est importabile et execrabile, quamvis sint maiores ^(e) virtute et fortitudine quam nos. Hae enim, scilicet, praedicta alligatio et revelatio, sunt. *duae manus Dei viventis in quas est horrendum incidere*, sicut habetur <ad> Hebraeos ⁽²⁾. In hac autem revelatione includitur revelatio irae et inimicitiae quam habebunt aeternaliter omnes beati ad eos, immo, ut breviter concludam, ex praedictis duobus ineffabiliter clarescet eis ^(f) quomodo *armabit Deus omnem creaturam suam ad ultionem inimicorum et quomodo pugnabit orbis terrarum contra insensatos et quomodo stabunt iusti in magna constantia* ^(g) *adversus eos*, sicut habetur Sapientiae 5 ⁽³⁾.

(a) B⁷ *profundum*. (b) B⁷ *add. et.* (c) Al. m. mg. (d) Ita B⁷, V *infinita*. (e) B⁷ *om.* (f) B⁷ *om.* (g) B⁷ *om. i. m. c.*

(1) Cfr. 2 Petr. 2, 11. (2) Hebr. 10, 31. (3) Sap. 5, 18. 21. 1.

Ex his autem duobus affectus eorum per peccatum depravatus praecipitabit se ipsum seu occasione praedictorum a sua infirmitate et pravitate praecipitabitur in quandam voraginem et abyssum quasi infinitae desperationis et ex hoc cum primis excandescet ^(a) in summam iram et odium iudicantis et omnium suorum. Ex his autem cum praedictis sic perturbabitur totus eorum affectus et internus sensus seu gustus quod omnia entia, tam interiora quam exteriora quam propria quam extranea, eorum affectui et gustui occurrent tanquam horribilissima et tanquam summe adversa et afflictiva. His autem visis facile est videre quomodo stante in eis veraciter essentia libertatis non poterunt ad aliquid iustitiae bene affici nec aliquid mereri. Non enim est contra essentiam libertatis creatae quod in sua materia seu in suo mobili fiat aliqua impressio a Deo et talis ac tanta quod non possit suum mobile ad aliquid aliud movere nec suum aspectum ad aliquid aliud convertere. Si enim propter naturalem colligantiam eius et sensitivae aliqua poena sensus, etiam huius vitae, potest ita fortiter redundare in voluntatem superiorem quod non licet ei circa aliud cogitare vel affici, si etiam propter eandem causam nimia retractio vel conversio aspectus ipsius sensitivae, qualis est in somno et in amentibus, causat consimilia in libero arbitrio absque laesura essentiae suae libertatis, sicut in quaestione de hac materia est satis ostensum: satis patet quod nec praedicta eam in aliquo laedunt. Immo etiam ex hoc patet quare stante multa scientia divinorum et etiam virtutibus quas in morte habebant, si tamen non auferuntur ab eis, non possunt etiam in actus illarum virtutum; quia stante essentia libertatis et habitu virtutis seu stante aliqua naturali rectitudine affectus et stante notitia obiecti adhuc exigitur quod voluntas sit actualiter mobilis et secundum actum unibilis ad tale obiectum et secundum talem modum. Quod ibi propter praedictas causas esse non poterit, quamvis Christus Lucae 19 ⁽¹⁾ videatur velle quod auferentur a reprobis talenta tradita. Et quidem certum est quod quoad usum iustitiae et delectationis et propriae utilitatis auferetur ab eis, et certum est quod spes etiam quoad habitum auferetur ab eis et omnis habitualis amor Dei et sanctorum eius quem cum peccato mortali habere

(^a) B⁷ *excandescet*.

(¹) Cfr. Luc. 19, 24.

potuerunt et habuerunt. Non enim cum praedicta desperatione et cum praedicto odio sui et suorum possent se compati. Nec est mirabile, si ad tantam deiectionem et oppressionem eorum affectus eorum sic subvertatur ut a se reiciat omne bonum virtutis, cum videamus quod in vita ista possunt super aliquem venire tanta inundatio tentationum quod homo impellitur sic per eas ad malum et ad derelinquendum statum iustitiae quod quasi videtur homini impossibile posse cum eis in bono persistere, nisi Deus suo adiutorio eas mitigaret aut virtutem mentis interius roboraret et ^(a) manuteneret. Quid tamen de hoc sit verius in sua materia habet magis tangi.

Si autem dicatur quod secundum quosdam in daemonibus non sunt adhuc omnia ista, unde et possunt libere perambulare terram et in tentandis hominibus libere occupari: sciendum quod si non sunt ^(b) omnino consummata usque ad tantum, tamen sunt inchoata quod per ea eorum voluntas immobiliter est ad malum ligata. Si etiam adhuc dicatur quod Deus non potuit salvo ordine bonitatis suae eos ligare immobiliter ad malum et ab omni bono virtutis funditus retrahere nec potuit aliqua facere ex quo hoc necessario sequeretur, quia hoc videtur esse ^(c) opus eius qui odit omne opus virtutis et diligit omne malum: dicendum quod Deus nullum actum nec habitum ^(d) nec affectum malum nec aliquam inclinationem secundum se vitiosam et pravam potuit in eis per se et directe facere, sed bene potuit aliquas multas poenas eis infligere, quibus existentibus non posset eorum voluntas simul ^(e) cum illis se movere ad bonum et sic quod nec eis existentibus posset se a malo retrahere. Licet enim Deus malum non possit facere nec secundum rectum ordinem ex primo intento possit aliquem a bono impedire: non tamen tenetur malum in reprobis vitare aut propter talem vitiationem ordinem iustitiae punientis derelinquere. Nec est aliquod inconueniens, si propter ^(f) ordinem iustitiae aliquem a bono contra quod primitus peccavit impediatur, non tamen propter odium ipsius boni, immo potius propter reverentiam eius, ne porcis et indignis sancta communicentur.

Si etiam adhuc contra praedicta dicatur quod secundum hoc voluntas damnatorum necessario aget mala et necessario habebit malos consensus et ^(g) affectus, et sic non libere

^(a) Al. m. mg. ^(b) Add. interl. ^(c) Al. m. mg. ^(d) In mg. *n. h.*
^(e) Al. m. ^(f) B^r om. *ordinem... propter.* ^(g) Add. interl. al. m.

nec elective, sed potius quasi naturaliter: dicendum quod in omnem malum consensum ferentur tanquam a se moti, sicut et beati in omne bonum. Ferentur tamen necessario duplici ex causa. Quarum una est, quia nullum bonum, saltem virtuale^(a), occurret aut occurrere poterit eorum interno affectui et gustui nisi ut summe contrarium et odiosum. Et ita non erit dare aliqua bona in quae possint ferri tanquam in bona, sed solum tanquam in mala. Alia causa est, quia tam Deus quam omnia virtutum bona occurrent eorum affectui et gustui ut omnino et penitus eis inaccessibilia et tanquam desperatissima et impossibilia ad habendum, et ideo nullum conatum ad attendendum eis nec aliquem actuale accessum poterunt habere. Tanta enim mole praedictorum erit totus eorum affectus et gustus aggravatus quod^(b) nullo modo poterit eorum affectus assurgere ad divina bona. Non igitur ideo^(c) necessario ferentur ad malum, quia agant quasi ab alio totaliter moti et impuls, sed potius propter defectum convenientis obiecti. Qui tamen defectus non provenit ex parte obiectorum bonorum, sed potius ex perturbatione voluntatis eorum^(d), et quia mobile ipsius voluntatis seu ipsa voluntas, prout est mobilis, est^(e) sic impedita et aggravata quod a sua potestate activa et libera non poterit moveri ad aliquid boni seu meriti.

Causa autem quare ii qui sunt in purgatorio non possint mereri nec demereri^(f) forte potest esse in aliqua stabilitione divina eos sic stabiliter tenente sub manu Dei quod nullo modo mobile voluntatis eorum possit ab eis moveri ad aliquid mali. Et potest etiam cum hoc esse quod ita certitudinaliter sentiunt se esse ordinatos ad vitam aeternam quod nulla ex causa possent non amare et sperare^(g) eam nec datorem eius nec concives illius, nec aliquo modo posset eis placere nec ut amabile occurrere aliquid quod impediret eos a tanto et tam certo bono. Potest etiam cum his esse quod sub tali mensura et moderamine poena^(h) eis infligitur quod sit apta ad revocandum sufficienter voluntatem ab omni malo et ad tenendum in bono. Si enim pater providus⁽ⁱ⁾ volens filium corrigere a malo et ad bonum quadam necessitate poenae ducere, sic scit^(k) verba sua increpatoria

(^a) B⁷ om. *s. v.* (^b) Ita B⁷, V *quo.* (^c) B⁷ *in Deo.* (^d) Al. m. mg. *Qui... eorum*, B⁷ om. (^e) In mg. (^f) Al. m. ex *mereri.*
 (^g) Ex *separare.* (^h) B⁷ add. *ab.* (ⁱ) B⁷ *providens.* (^k) Ita B⁷, V *sit.*

dicere, sic signa irae et terroris in vultu ostendere et ^(a) sub tali modo verberare quod filius manifeste sentit hoc fieri ex amore, servato tamen ordine alicuius piae iustitiae — propter quod et talia sunt apta ad eum corrigendum potius quam ad subvertendum — : non est mirum, si Pater aeternus scit hoc firmiter et infallibiliter ad salutem suorum electorum ordinare.

Pro primo autem videtur facere quod, cum status non casualiter nec per solam creaturam, sed principaliter per divinam voluntatem et providentiam sint stabiliter facti et ordinati, sicut patet de statu meriti et inferni et paradisi et sicut patet de statu legis et statu gratiae et sicut patet de diversis statibus et gradibus hierarchiarum caelestium et etiam subcaelestium : non est alienum a fide dicere hoc ipsum de statu purgatorii. Ergo non solo casu mortis nec sola lege separationis animae a corpore statum illum consequuntur animae, sed simul cum his per aliquam operationem Dei eas ^(b) sublimantem et collocantem in statu illo. Sublimantem autem dixi, quia, licet poenae subiciantur, nihilominus tamen status quandam sublimitatem et quandam sublimem recessum a peccato et a peccandi possibilitate secum importat. Et quia voluntas in huiusmodi quandam necessitatem in suis actibus consequitur per praedicta, licet eos operetur ut a se mota : inde est quod praedicti actus proprie non eis ad meritum imputantur. Prima autem duo multo altius ^(c) et completius erant in statu limbi, quoniam animae ibi existentes fruebantur quiete cuiusdam magnae felicitatis cum spe visionis Dei, non tamen cum re. Unde et Abraham dixit de Lazaro quod *sicut dives cruciabatur, ita hic nunc consolabatur*, et signanter Christus praemiseraat quod *portatus fuit ab angelis in sinum Abrahae* ⁽¹⁾ quasi ad quandam statum sublimem. Et dives epulo magnam felicitatem in eo ^(d) aspererat, alias non dixisset ⁽²⁾ quod mitteretur, ut intingeret extremum digiti in aquam ^(e) ad refrigerandum linguam suam ^(f). Et breviter, causae quae de confirmatione voluntatis beatorum dicta sunt ad propositum possunt aptari, licet non ita plene. Hanc autem confirmationem credo significasse Abraham, quando ait ⁽³⁾ : *Et in his omnibus inter nos et vos magnum*

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) Al. m. ex eos quod B⁷ habet. ^(c) Al. m. mg. ^(d) B⁷ om. in eo. ^(e) B⁷ aqua. ^(f) B⁷ eius.

⁽¹⁾ Luc. 16, 22. 25.

⁽²⁾ Cfr. Luc. 16, 24.

⁽³⁾ Luc. 16, 26.

chaos firmatum ^(a) est, ut hi qui volunt hinc transire ad vos non possint.

Quare autem in statu mortalis peccati non possit homo per se a malo ^(b) exire nec per se ad bonum gratiae pervenire, sicut in argumento tangitur, lucide explicari non potest, nisi explicetur quare gratia ad merendum est voluntati necessaria et ultra hoc quare peccatori est necessaria ad hoc ut liberetur a peccatis suis. Hoc igitur in materia de gratia et necessitate eius plenius tangetur. Figuraliter tamen et quasi per similitudinem potest ad praesens dici quod sicut voluntas in claudio, quantum est ex se, est libera ad recte ambulandum sicut in non claudio et tamen propter defectum tortuositatis tibiae non potest ambulationem rectam facere sic potestas activa voluntatis propter defectum vitii qui est in ea, prout est receptibilis alicuius accidentis, non potest se ipsam omnino recte et perfecte movere. Et sicut in tenebris ^(c) non potest homo lucem videre nec gressus suos ad terminum infallibiliter dirigere sicut in praesentia lucis, quamvis de se potestatem habeat liberam: sic nec privatus lumine gratiae potest in multa in quae potest cum lumine gratiae ^(d), quamvis in se habeat libertatem per quam hoc posset, si lumen gratiae adesset.

QUAESTIO LVIII.

Quarto ^(e) quaeritur an liberum arbitrium seu voluntas libera sit ^(f) potentia activa vel passiva.

Quod autem sit passiva videtur.

1. Omnis actus et habitus ab illa causa videtur totaliter esse productus cui totaliter assimilatur et a qua ^(g) totam suam speciem trahit; sed actus et habitus voluntatis totam suam speciem trahunt a suis obiectis et ita totaliter eis assimilantur sicut actus et habitus intellectus suam speciem trahunt a suis obiectis; ergo totaliter sunt producti ab obiectis ^(h); ergo potentia voluntatis nihil ibi facit nisi solum recipere et sic totaliter est passiva.

^(a) B⁷ *firma*. ^(b) B⁷ om. *a. m.* ^(c) Ita B⁷, V *tebris*. ^(d) Sequitur ras. ^(e) B⁷ *Secundo*. ^(f) Al. m. ex *si*. ^(g) V B⁷ *quo*. ^(h) Al. m. mg. *ergo... obiectis*.

2. Item, nullum agens unius simplicis speciei potest generare effectus immediatos diversos in specie, ut verbi gratia, lux solis non posset immediate influere lumina diversarum specierum et, si hoc faceret, oporteret quod haberet in se diversas rationes et virtutes specificas per quas illas produceret, et saltem ^(a) non posset se immediate extendere ad infinitas species, ita quod semper in infinitum posset diversas species luminum producere; sed tam intellectus quam voluntas possunt habere habitus et actus diversissimos ^(b) in specie et tot specierum quot possunt habere obiecta diversa in specie, quae sunt infinita; ergo impossibile est quod actus et habitus earum generentur ab ipsis, sed potius a suis obiectis, et sic semper sequitur quod sint passivae.

3. Item, quandocunque agens et patiens sunt sibi praesentia et sic quod illud, quantum est de se, est aptum agere in illud et hoc pati ab illo, semper sequitur actio secundum Aristotelem ⁽¹⁾, et secundum nos saltem sequi potest; sed actus et habitus voluntatis et etiam intellectus recipiuntur in ipsis potentiis; si igitur ipsae potentiae sunt causae activae eorum, ergo eorum agens et patiens sunt sibi praesentia; ergo quantumcunque ^(c) eorum obiecta abessent, semper possent ista fieri in ipsis potentiis; sed hoc per experimentum scimus esse falsum; ergo videtur quod ipsa obiecta sunt eorum causae activae et non ipsae potentiae.

4. Item, omne agens convertit aspectum virtutis suae ad suum patiens et e contrario, ita quod alias non posset in ipsum agere; sed voluntas et ceterae potentiae convertunt suos aspectus ad obiecta potius quam ad se ipsas, quando debent agere suas actiones; et tamen certum est quod obiecta, in quantum talia, nihil ab eis recipiunt et ad minus non recipiunt actus et habitus earum; ergo oportet istos esse factos in eis ab ipsis obiectis ^(d); si enim a se ipsis fierent in se ipsis, tunc et secundum quod sunt agentes et secundum quod sunt patientes, essent totaliter ad ^(e) se ipsas conversae et nullo modo ad obiecta; ex quo etiam non convertantur ad obiecta ut ad suum ^(f) patiens, oportet quod convertantur ad ipsa sicut ^(g) ad suum agens.

^(a) Ex salutem.

^(b) B⁷ diversos.

^(c) B⁷ quantacunque.

^(d) B⁷ om.

^(e) Ex a.

^(f) In mg.

^(g) B⁷ ut.

⁽¹⁾ Cfr. *Metaph.*, IX, 5, 1047b 31sq.; *De long. et brev. vitae*, cap. 3, 465b 15sq.

5. Item, impossibile est quod aliqua res creata sit per essentiam suam omnia entia aut quod ^(a) per essentiam suam sit omnibus perfecte et distincte similis; sed si voluntas aut ceterae potentiae sunt ^(b) causae effectivae actuum et habituum suorum, oportet quod per essentiam suam sint omnia aut quod omnibus perfecte et distincte sint similes, quia aliter non possent in se producere et exprimere similitudines omnium distinctas et perfectas; producere enim actus et habitus potentiarum est producere omnium similitudines distinctas et perfectas, unde et per eos distincte et perfecte omnia discernuntur, amantur et eliguntur aut reprobantur.

6. Item, nullus effectus trahens totam suam essentiam a sua causa et hoc immediate potest esse perfectior huiusmodi causa, quia causa ^(c) non potuit sibi dare nobiliorem essentiam ^(d) quam sit sua, et etiam quia huiusmodi effectus non sunt aliud quam quaedam influentiae fluentes ab huiusmodi causis; sed actus voluntatis et etiam aliarum potentiarum sunt meliores quam ipsae potentiae; unde et secundum Aristotelem, IX *Metaphysicae* ⁽¹⁾, actus sunt meliores ^(e) potentiis, et etiam beatitudo nostra formaliter et principaliter est in actibus, et tamen ipsa est summum et finale bonum nostrum, actus etiam gratiae meliores sunt potentiis nostris, unde et Deo magis sunt accepti et grati quam ipsae, nullus etiam desiderat potentias nisi propter actus et ipsae potentiae naturaliter sunt ordinatae ad suos actus tanquam ad suas perfectiones et fines; constat autem quod actus sunt de genere illorum effectuum qui totam suam essentiam trahunt immediate a suis causis, nulla enim influentia immediatius ^(f) fluit ab agente quam actio; ergo impossibile est actus voluntatis et ceterarum potentiarum fieri ab ipsis.

7. Item ^(g), si supremi actus voluntatis sunt ab eius obiectis, et ipsa solum patiens respectu eorum, tunc videtur quod ad actus suos se habere solum per modum patientis sit sibi proprium et essenziale, quidditates enim potentiarum potius accipimus ex respectu earum ad sua nobilissima obiecta quam ex respectu ad ignobilia; sed supremi actus voluntatis, quales sunt delectationes et gustus contemplatio-

^(a) B⁷ om. ^(b) Al. m. mg. p. s. ^(c) Al. m. mg. q. c.; al. m. non.
^(d) B⁷ existentiam. ^(e) B⁷ nobiliores. ^(f) In mg. ^(g) Ita B⁷,
 V ponit hanc obiectionem post sequentem, vide solutionem obiectorum.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 9; 1051a 4sq.

nis et aeternae gloriae, sunt solum passiones respectu eius; agitur enim mens in his ab obiectis divinis potius quam agat, unde et de Christo dicitur Lucae ^(a) 10 ⁽¹⁾ quod *agebatur à Spiritu in deserto*, et ^(b) <ad> Romanos 8 de huiusmodi dicit Apostolus ⁽²⁾: *quicumque Spiritu Dei aguntur hi filii Dei sunt*; ergo et cetera.

8. Item, nulla propria impressio seu influentia est sui agentis corruptiva aut afflictiva, sed potius est ^(c) naturaliter sibi conformis et naturaliter ad speciei suae salvationem tendens; sed actus culpabiles et omnes actus poenales sunt secundum se corruptivi et afflictivi ipsius voluntatis; ergo impossibile est quod sint ab ea, immo potius erunt ab agente quod voluntati repugnat et contrariatur.

9. Item, omnes actus unius potentiae sunt unius generis; sed si voluntas est per essentiam suam principium activum aliquorum actuum ^(d) suorum, tunc in ipsa erit dare actus qui nullo modo poterunt esse unius generis; ergo et cetera. Minor patet: quia constat quod aliqui actus eius immediate producantur ab aliquibus affectibus habitualibus eius et ^(e) ab aliquibus affectibus qui non plene ^(f) sunt habitus, sed potius sunt quasi quaedam passiones, unde et in multos actus exeunt etiam contra consensum voluntatis, sicut patet in motibus vanae gloriae et invidiae et consimilium; ergo isti actus erunt omnino alterius rationis et generis ab illis quos ipsa immediate producet, sicut et eorum principia immediata ^(g); affectiones enim praedictae et ipsa potentia nunquam possunt esse sub aliquo uno genere, sicut nec subiectum et suum accidens. — Si dicatur quod voluntas non habet alios actus praeter actus huiusmodi habituum et affectuum suorum, tunc ex hoc arguo quod omnino sit passiva. Impossibile enim est quod unica simplex actio sit secundum se totam et immediate a duobus agentibus; sed actiones voluntatis sunt simplices; ergo non possunt esse totaliter et immediate ab ipsa potentia et eius habitibus; constat ^(h) autem quod praedicti actus immediate fiunt ab ipsis habitibus; ergo non poterunt fieri a voluntate nisi solum mediate; sed nulla causa potest facere aliquem effectum mediatum nisi

^(a) Al. m. mg. ^(b) Sequitur ras. ^(c) B⁷ om. ^(d) Al. m. mg., del. actum. ^(e) B⁷ om. ab... et. ^(f) Sequitur ras. ^(g) Ras.
^(h) Al. m. ex consta.

⁽¹⁾ Luc. 4, 1. ⁽²⁾ Rom. 8, 14.

per aliquem effectum immediatum; ergo nihil penitus faciet in praedictis actibus, si praeter illos non habet aliquos alios actus immediatos. — Praeterea, ad minus illi actus qui fiunt a praedictis affectibus contra consensum^(a) voluntatis non poterunt esse ab ipsa, in quantum est libera; sed ipsa non videtur esse activa nisi solum in quantum est libera, cum in aliis necessario moveatur ab obiectis; et posito quod esset, cum actus liberi sint omnino diversorum generum, tunc ipsa secundum hoc quod est principium actuum liberorum et actuum non liberorum esset duae potentiae omnino diversorum generum.

10. Item, habitus voluntatis disponunt ipsam et determinant ad agendum potius quam ad patiendum; ergo videtur quod sunt dispositiones et determinationes eius secundum hoc quod est agens et non secundum hoc quod est patiens; sed habitus sunt quaedam formae activae, sunt enim principia effectiva actuum suorum; ergo voluntas^(b) ad hoc quod agat indiget prius recipere in se formas ipsorum habituum, ut per illas tanquam per principia activa eorum actus faciat; sed si ipsa esset de se virtus activa, non haberet quod ipsa, in quantum talis, disponderetur et fieret potens agere per alias formas activas; ergo non videtur quod de se sit potentia activa.

11. Item, actus voluntatis, scilicet, velle et nolle, denominant voluntatem secundum hoc quod est subiectum ipsorum, non enim denominant eam, nisi quia sunt in ea et secundum illum modum quo existunt^(c) in ea; sed si isti actus essent actiones ab ea productae, potius denominarent eam secundum hoc quod esset ipsorum causa efficiens quam secundum hoc quod est ipsorum subiectum recipiens, quoniam quando aliquis dicitur volens vel intelligens, quantum est de vi nominis, potius videmur significare per nomen volentis quod in aliquem actum volendi exeat quam quod actum volendi ab alio recipiat, et idem est de intelligente; non igitur videtur quod sint ab ea, sed solum quod sint in ipsa; et posito quod essent ab ea, tunc ipsa, in quantum esset eorum agens, esset eorum subiectum, quoniam, in quantum esset eorum agens, denominarent eam, et sic essent in ea secundum hoc quod est eorum agens; impossibile est autem quod idem secundum idem et respectu eiusdem sit agens et patiens; ergo et cetera.

^(a) B⁷ *sensum*.
ex coexistunt.

^(b) B⁷ *om*.

^(c) Al. m. mg. *q. e.*; quo existunt

12. Item, illud quod nullo modo potest in aliquem^(a) actum, nisi in quantum ab alio movetur actu, non videtur de se habere aliquam potentiam activam, sed solum eam ab alio accipere; sed voluntas est huiusmodi, ut probabo. Non enim ipsa potest^(b) de non velle ad velle venire, nisi aliqua res sit quae ipsam moveat de non velle ad velle; hanc enim tanquam veram supponit Anselmus, *De casu diaboli*, capitulo 12⁽¹⁾, unde et per hoc nititur probare ibidem quod angelus non potuit habere a se voluntatem primam; sed^(c) ipsa non potest esse illa res quae eam moveat de non velle ad velle, quia primus actus qui a^(d) voluntate exit est ipsum velle; tunc autem oporteret quod semper primo faceret quendam motum in se per quem moveret se de non velle ad velle^(e), nec etiam istum motum posset ipsa facere nisi per aliquod suum velle, quia voluntas nihil movet nisi per suum velle, alias posset operari non volens et absque omni consensu et affectu; videtur igitur quod semper ab alio^(f) moveatur ad hoc quod exeat in actum volendi. — Praeterea, omnem motum successivum praecedit aliquis impulsus factus in mobili qui est causa immediata ipsius motus, quia in initio^(g) seu in primo nunc ipsius motus^(h) nondum est motus in actu; et tamen mobile est in illo nunc sufficienter inclinatum et motum, alias non inciperetur tunc motus plus quam antea. Patet etiam hoc: quia omnis prima impressio agentis, de cuius genere est primus impulsus mobilis, est quaedam species agentis quae fit in instanti et in initio seu in primo nunc ipsius motus; quod non posset esse verum, si esset idem quod motus; sed Hugo, *De Sacramentis*, libro I, parte V⁽ⁱ⁾, capitulo ubi agit de libero arbitrio angelorum, dicit⁽²⁾ quod velle est motus qui vere habet in se successionem, ita quod non potest esse in sui initio sicut nec alii motus; et hoc est causa una secundum eum quare angeli non potuerunt peccare in primo nunc, quia scilicet non potuerunt habere motum voluntatis in primo nunc. Ait enim sic in principio 9^(k) capituli⁽²⁾: « In illis, scilicet, angelis, quod erat primum incipere velle non erat aut facere, qui ad volendum et faciendum tantum facti erant, non autem vo-

(^a) B⁷ om. (^b) B⁷ add. *de se*. (^c) Sequitur ras. (^d) Add. interl. al. m. (^e) B⁷ om. *a. v.* (^f) Ex *alia*. (^g) Al. m. (^h) B⁷ om. (ⁱ) Ita B⁷, V I in mg. (^k) B⁷ 29.

(¹) PL 158, 343sq. (²) Cfr. Hugo de S. Victore, *De Sacramentis*, lib. I, pars V, cap. 20 (PL 176, 255).

lentes aut facientes; velle enim aut facere motum habet et de hoc in illud successum et moram, quod incipientis principii esse non potest, quae incipit tantum et amplius non habet adhuc». Capitulo 26 ^(a) dicit ⁽¹⁾: « Verumtamen quod primum erat in illis incipere non erat moveri nec eligere nec concupiscere, quoniam simplex ^(b) erat et principium et ^(c) primum ». Ergo secundum hoc voluntas prius ab aliquo impellitur ad volendum quam aliquid actu velit; sed sicut iam dictum est, voluntas non potest se ipsam impellere nisi per aliquod velle et per aliquem actualem consensum; ergo videtur quod nihil possit agere nisi secundum quod est ab alio mota; et sic semper sequitur quod sit potius passiva quam ^(d) activa.

13. Item, suppono istam quod illud quod primo exit ab agente est actio aut saltem principium actionis; sed ab obiectis exit aliquid quod fit et recipitur tam in voluntate quam in ceteris potentiis animae; ergo illud est actio seu principium actionis; sed in potentiis per respectum ad obiecta non potest poni alia actio quam velle, intelligere et sentire, quia praeter conversiones potentiarum quibus convertuntur ^(e) ad obiecta non est dare in eis alias actiones a praedictis; obiecta ^(f) autem non agunt in potentias, nisi prius sint conversae ad ipsa; ergo si obiecta aliquid agunt in eas, illud quod agent erit actus volendi et intelligendi et consilium aut immediatum principium eorum; sed obiecta possunt in eis agere, ut probabo ^(g); ergo et cetera. Probatio minoris: quod enim non possint in eis agere aut hoc est, quia nullam habent in se potentiam passivam aut non talem quae possit eis esse praesens, aut quia ipsa obiecta non habent in se formas activas aut non tales quae possint facere effectus potentiis competentes; sed primum non est dare, quia certum est quod omnes potentiae habent in se aliquid passivum, alias non possent esse subiecta suorum actuum et habituum, constat etiam quod quaecumque agunt, sunt praesentes suis obiectis et summa directione intime conversae ad ipsa; secundum etiam non est dare, propria enim et formalia obiecta potentiarum sunt quaedam formae activae,

^(a) B⁷ *Et capitulo 20 pro C. 26.* ^(b) B⁷ *simpliciter.* ^(c) B⁷ *om.*

^(d) Al. m. mg., del. *rel.* ^(e) B⁷ *om. ad obiecta... convertuntur.* ^(f) Ras.

^(g) Ex *probo.*

⁽¹⁾ Cap. 21 (PL 176, 255).

sicut patet de luce et calore et consimilibus; nec potest dici quin possint facere effectus potentiis competentes, quia possunt facere, ut probabo, effectus simplices et intellectuales et vivos et delectativos et effectus satis se ipsis nobiliores; omnia autem ista sunt conditiones potentiis istis^(a) competentes; ergo et cetera.

Quod autem possint effectus simplices probo etiam de formis obiectorum sensibilium, de formis enim obiectorum intellectualium satis per se hoc patet, et etiam probato de illis, multo magis probatum erit et de istis.

1) Unumquodque potest magis illud quod per se sibi convenit quam illud quod sibi solum per accidens convenit; sed omni formae, quantumcunque extensae, convenit per se simplicitas et intellectualitas, per^(b) accidens autem extensio et sensibilitas: ergo magis poterunt in effectus simplices et intellectuales quam in effectus non simplices et extensos. Minor patet: quia extensio convenit quantitati per se; ergo nulli alii formae conveniet nisi per accidens; sed omni formae convenit per se simplicitas vel extensio; ergo omnibus aliis a quantitate conveniet per se simplicitas.

2) Praeterea, omne quod non est per se divisibile et quantum est de se potius simplex quam extensum, quia omne per se extensum est per se divisibile et e contrario; sed formae aliae a quantitate non sunt per se divisibiles, sed hoc solum eis convenit per materiam vel per quantitatem; si enim per se eis conveniret, tunc posset dici quod humanitas est quanta et bicubita vel tricubita, quod est contra Boethium, in libro *De Trinitate*⁽¹⁾, tunc etiam non salvaretur tota species et definitio formarum in qualibet parte sua^(c), quia tota extensio earum esset de ratione ipsarum, et pars extensionis esset pars suae speciei, et sic illa subtracta non esset ibi tota species eius.

3) Praeterea, omne per se obiectum intellectus videtur esse simplex et intellectuale, unde et intellectus intelligendo quidditatem rerum sensibilium accipit eas ut denudatas ab omni conditione quantitatis et extensionis^(d) et ab omnibus conditionibus sensibilibus et particularibus; ergo ipsae quidditates rerum sensibilium sunt per se simplices et intellectuales et per accidens solum extensae et sensibiles.

(a) Ita B⁷, V om. (b) Al. m. mg. (c) B⁷ *sui*. (d) Ita B⁷, V *extesionis*.

(1) Cfr. cap. 2 (PL 64, 1250 D).

4) Praeterea, quantum differt forma extensa et sensibilis a similitudine seu effectu simplici et intellectuali, tantum forma simplex et intellectualis differt a similitudine seu effectu extenso et sensibili; sed angelus qui non habet in se formam nisi simplicem, intellectualem et vivam potest gignere speciem seu impressionem extensam et sensibilem et non vivam, utpote, quando movet aliquod corpus et partes eius simul, ita quod simul in omnibus partibus facit aliquam impressionem; tunc enim alia pars impressionis erit in una parte mobilis et alia in alia, ipsa etiam impressio non erit viva nec intellectualis, quia tunc ipsum corpus mobile posset denominari ab ea vivum et intellectuale, sicut aer dicitur lumen a ^(a) lumine; si ergo forma angeli ratione talis susceptibilis potest hoc, ergo eadem ratione in patiente simplici, intellectuali et vivo poterit forma extensa gignere effectum intellectualem et vivum ratione talis patientis.

5) Praeterea, nos videmus etiam in corporalibus quod similitudines huiusmodi multas condiciones recipiunt a ^(b) suis subiectis in quibus fiunt quas non habent earum ^(c) agentia; unde lux figuratur nunc circulariter nunc triangulariter et nunc habet maiorem quantitatem nunc minorem secundum modum sui subiecti; in vase enim triangulari radius solis acquirit formam triangularem et in parvo vaso est parvae quantitatis et in maiori maioris et in puro perspicuo est clarus ^(d) et fulgidus, in grossa vero et obscura nube est obscurus; ergo eadem ratione, ut ^(e) videtur, impressiones formarum sensibilium poterunt a potentiis animae acquirere aliquas condiciones nobiles quas non habent ipsae formae agentes, utpote, a subiecto simplici simplicitatem et ab intellectuali intellectualitatem.

6) Praeterea, nos videmus de facto quod multae causae sunt ignobiliores suis effectibus, unde homo debilis frequenter ^(f) generat fortem, et etiam videmus quod per formas sensibiles et extensas producuntur animae sensitivae brutorum, quae sunt simplices et vivae et quae in tantum sunt intellectuales quod a solo intellectu apprehendi possunt, sicut vult Augustinus, libro *De duabus animabus* ⁽¹⁾; ergo nihil inconveniens, si obiecta sensibilia faciant in potentiis animae effectus se nobiliores et simplices et intellectuales.

^(a) Ex ad. ^(b) Al. m. ex in. ^(c) Al. m. ex eorum quod B⁷ habet.
^(d) Ex clarius. ^(e) Al. m. mg. ^(f) B⁷ om.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 2 (PL 42, 95).

7 Praeterea, si ipsae possunt gignere speciem simplicem in materia corporali, multo magis, ut videtur, hoc poterunt in materia spirituali; sed primum possunt; videmus enim quod species lucis et caloris est tota in quolibet puncto aeris, videmus etiam quod ^(a) de quolibet puncto aeris potest homo videre totam faciem unius hominis et totum solem; sed hoc non posset fieri ^(b), nisi omnes partes ^(c) faciei vel solis recto aspectu opponerentur illi puncto; omnis autem pars huiusmodi formarum agentium potest imprimere similitudinem suam omni puncto sibi recte opposito; ergo omnes ^(d) unum et eundem punctum recte aspicientes gignunt in eo speciem suam; sed in puncto non potest esse aliquid nisi simplex; ergo omnes species genitae ab omnibus partibus solis vel faciei sunt in eo una species simplex.

8) Praeterea, quicquid sit de istis, ad minus, cum obiecta sensibilia de se sint bona et delectabilia, poterunt appetitum movere et delectare; sed motio et delectatio appetitus sunt eius actus; ergo et cetera.

9) Praeterea, nos videmus quod, etsi color ^(e) non possit per se omnino generare speciem suam, hoc tamen valde bene potest, postquam est luce solis irradiatus; ergo quamvis ipsae formae corporales non possent per se omnino generare species suas in intellectum et voluntatem, saltem verisimile est quod hoc possint per irradiationem intellectus agentis seu luminis intellectualis; hoc enim genus activi seu agentis bene concedunt philosophi esse in anima aut per modum formae consubstantialis aut per modum substantiae ^(f) assistentis nobis.

14. Item, ad principale: sicut se habent obiecta potentiarum sensitivarum ad ipsas potentias sensitivas, sic ^(g) videntur se habere obiecta potentiarum intellectualium ad ipsas potentias intellectuales, et etiam sicut se habent obiecta apprehensivarum ad apprehensivas, sic appetitivarum ad appetitivas; sed potentiae sensitivae et omnes potentiae apprehensivae videntur esse totaliter passivae, ita quod earum actus totaliter videntur esse ab obiectis; unde Aristoteles, II *De anima*, vult ⁽¹⁾ quod idem sunt secundum ^(h) rem co-

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ om. ^(c) Al. m. mg. ^(d) B⁷ add. *partes*.
^(e) Ita B⁷, V *calor*. ^(f) B⁷ *formae*. ^(g) Add. interl. al. m.
^(h) Add. interl. al. m.

(1) Cfr. lib. III, 2, 425 b 25 sqq.; *Phys.*, III, 3, 202 a 13 sqq.

loratio et visio et sonatio et auditio, sicut sunt idem secundum rem movere et moveri; ergo et cetera.

Probatio minoris, licet ab Aristotele (¹) videatur simpliciter esse concessa:

1) Nulla enim virtus laeditur ab actu proprio, quantumcunque magno, alias idem, in quantum tale, destrueret se ipsum, quanto enim effectum magis sibi similem faceret, tanto magis se ipsum laederet; sed potentiae sensitivae laeduntur per actus excessivos in eis factos, utpote, visus per excessivam visionem solis et auditus per penetrativam auditionem grandis tonitru.

2) Praeterea, omnis actus apprehensivarum tam intellectualium quam sensitivarum sensibilibus videtur esse quasi quidam motus veniens ab exterioribus ad interiora potius quam ab (^a) interius ad extra, unde videtur homini, quando aliquid intime apprehendit, quod tam ipsa apprehensio quam obiectum apprehensum interius in ipsis visceribus potentiae imbibatur et illabatur; sed si ipsi actus exirent et producerentur ab ipsis potentiis, potius deberet apparere contrarium.

3) Praeterea, Aristoteles vult, III *De anima* (²), quod intelligere sit quoddam pati, et libro *De quantitate* (^b) *animae*, dicit Augustinus (³) quod sentire est quoddam pati, et XI *De Trinitate*, capitulo 2 (⁴), dicit quod « ex corpore quod videtur gignitur visio, id est, sensus ipse formatur, qui sensus informatus (^c) visio vocatur », et ibidem dicit (⁴): « illa informatio sensus quae visio dicitur a solo imprimitur corpore quod videtur, id est, a re visibili aliqua, qua detracta nulla remanet forma, quae inerat sensui, dum adesset illud quod videbatur ».

4) Praeterea, secundum Augustinum, X *De Trinitate*, capitulo 11 (⁵), imago divinae Trinitatis consistit in memoria, intelligentia et voluntate vultque quod inter se sint omnino aequales; quod probat per hoc quod se invicem totas capiunt, totam enim intelligentiam et voluntatem et memoriam et ipsas totas scio per intelligentiam et diligo per voluntatem, dicitque quod « sunt una vita, una mens, una substantia »; sed constat quod memoria est potentia totaliter

(^a) Ita B⁷, V repetit.

(^b) Ita B⁷, V *quantite*.

(^c) Ex *formatus*.

(¹) Cfr. *De anima*, II, 5, 416 b 32sq.; II, 12, 424 a 17sqq. (²) Cfr. cap. 4, 429 a 13sqq. (³) Cfr. capp. 23, 24, 30 (PL 32, 1058 sqq.).

(⁴) PL 42, 986.

(⁵) PL 42, 982sqq.

passiva, unde non facit nisi recipere et retinere species: ergo et aliae hoc ipsum erunt; alias valde essent inaequales et valde diversae essentiae.

5) Praeterea, impossibile est quod aliqua res agat ubi non est, saltem actum immediatum et sibi intrinsecum; sed si potentia visiva generat actum videndi, tunc ipsa agit ubi non est, ipsa enim visio videtur fieri in loco obiecti, non in loco oculi, unde rem in suo loco videmus, non iuxta vel infra oculum, et idem est de auditu; ergo actus eorum non sunt ab ipsis potentiis, sed solum in ipsis potentiis, et sic per simile idem videtur esse de aliis potentiis.

6) Praeterea, impossibile est quod aliqua virtus praesentialiter et immediate attingat suum obiectum, si ipsum obiectum distat ab ipsa per multa intermedia seu per multum spatium; sed virtus visiva non poterit generare actum videndi, nisi suus aspectus et etiam suus actus sit terminatus et fixus praesentialiter et immediate in suo obiecto; hoc autem esse non potest, cum obiectum distet^(a) ab ea per spatium intermedium, nisi forte poneretur quod extra suum organum per totum spatium mundi ubique se diffunderet; hoc autem non videtur^(b) concedendum; igitur visio potius fit per^(c) species ab obiectis genitas quam per extramissiones visivae virtutis.

7) Praeterea, secundum diversitates mediorum multa videntur diversimode, quae diversitas salvari non potest nisi per varias fractiones radiorum, res etiam in speculis seu per specula videri non possunt nisi per reflexiones radiorum; sed isti radii fracti et^(d) reflexi non possunt esse radii virtutis visivae, tum quia virtus visiva non est in se multiplex, ut possit in se multos radios habere, nec diffundit se extra suum organum, ut possit a speculis reflecti, nec est tale quid quod possit in suo incessu frangi aut aliquo modo variari, cum sit virtus animae et cum sit pura forma; non etiam possunt esse isti radii ab ipso oculo seu ab organo visus, tum quia ad actum^(e) visionis habendum et producendum nihil facerent, quia actus visionis^(f) non potest esse ab eis nec in eis, nisi ipsa virtus visiva esset in eis et cum eis exterius usque ad res visas emissa, et posito quod aliquid^(g) ad hoc iuvarent, non possent iuvare, nisi apportando species

^(a) B⁷ *distat.* ^(b) B⁷ *add. esse.* ^(c) *Add. interl. al. m.* ^(d) B⁷ *om.*

^(e) B⁷ *actus.* ^(f) B⁷ *om. nihil... visionis.* ^(g) *Quod aliquid ex aliquid quod.*

rerum usque ad virtutem visivam in oculo existentem, et tunc adhuc sequeretur quod virtus visiva potius se haberet ad actum videndi ut passiva quam ut activa; si autem huiusmodi radii sunt ab obiectis, hoc multo magis sequitur; ergo et cetera.

8) Praeterea, licet nos videamus rem visam ambobus oculis, tamen res videtur una: quod fieri non posset, ut videtur, nisi actus videndi in ambobus esset ab uno et eodem principio; sed hoc esse non potest, nisi visio fiat per species ab obiectis venientes, quae quidem in ^(a) loco contactus et intersectionis nervorum opticorum, qui usque ad oculos veniunt, concurrentes per huiusmodi concursum ^(b) fierent una perfecta species, sicut vult Avicenna ⁽¹⁾. Et secundum hanc viam solum videtur posse reddi ratio quare una res videtur duae, quando alter oculorum a situ suo indebite movetur et divaricatur; virtus enim visiva non potest amplius dividi per huiusmodi motum quam prius esset, species autem bene possunt per hoc dividi, quoniam per hoc impeditur concursus earum, sicut vult idem Avicenna; et hoc ipsum vult Augustinus, XI *De Trinitate*, capitulo 2 ⁽²⁾, non accipit tamen ^(c) concursum specierum fieri in contactu nervorum, sed potius in concursu radiorum ab oculo emicantium quo in re visa concurrunt. Non ^(d) etiam poterit reddi ratio quare, quando diu aspeximus aliqua luminaria et deinde oculos claudimus, quasi versantur in conspectu nostro quidam lucidi colores varie sese commutantes et minus minusque fulgentes, donec omnino desistant; et ideo secundum Augustinum ibidem intelligendum est eos esse reliquias formae illius quae facta erat in sensu, cum corpus lucidum videretur.

9) Praeterea, si ab ipsa virtute visiva producitur actus videndi, tunc nulla erit ratio quare lux exterior et medium extrinsecum sint necessaria ad ^(e) actum videndi, cum virtus visiva sit perfecta sine eis sicut ^(f) et cum eis, et maxime hoc erit, si est virtus activa et per ^(g) se sufficiens ad suum actum producendum; tunc etiam nulla erit ratio quare res non possit videri immediate superposita oculo aut quare res videatur minor de longe quam de prope, cum virtus visiva

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. ex cursum; B⁷ *fient* pro *fierent*.
^(c) B⁷ om. ^(d) B⁷ *Nam*. ^(e) Add. interl. al. m. ^(f) B⁷ om.
^(g) Add. interl. al. m.

⁽¹⁾ Cfr. *De anima*, pars III, cap. 8 (16 r bsqq.). ⁽²⁾ PL 42, 987.

semper sit in se aequalis nec minoretur propter distantiam obiecti; tunc etiam nulla erit ratio quare ita bene non ^(a) possimus videre per medium parietem sicut per medium aerem; cum etiam in virtute visiva nulla sit distinctio nec ^(b) aliqua quantitas, quomodo in ea et ab ea poterit repraesentari quantitas et distinctio partium rei visae et quomodo aliquando maior quantitas ^(c), aliquando vero minor, non videtur posse dari; sed per species ab obiectis venientes et ^(d) in organis sub certo situ receptas potest hoc salvari, sicut salvant perspectivi ^(e); quomodo etiam species rei potest videri in speculo, si visio non fit per species ab obiecto ^(f) venientes?

10) Praeterea, positio ex qua sequitur destructio totius unius ^(g) scientiae videtur insana; sed ponere quod visus sit potentia activa, ita quod eius actus non fiat per species ab obiectis venientes est destruere totam scientiam perspectivam aut maiorem eius partem; ergo et cetera.

11) Praeterea, nos videmus quod dormientes aut in aliud intendentes per fortem vocem vocati excitantur et ad audiendum convertuntur, et idem est, quando lumen subito apportatur coram dormientibus; sed hoc non posset fieri, nisi obiecta ipsa haberent virtutem potentiarum excitativam et ad se conversivam; ergo et cetera.

12) Praeterea, Avicenna ⁽¹⁾ probat quod imaginatio non potest fieri nisi per species situm habentes et ita non nisi per species in organo corporeo existentes. Probat autem per hoc: quia cum ^(h) nos imaginamur ⁽ⁱ⁾ duas figuras quadratas omnino aequales et uniformes, unam tamen imaginando a dextris et aliam a sinistris et ita in diverso situ, ipsa diversitas situs dextri et sinistri non poterit praesentari per species eundem situm habentes, quia tunc repraesentarent eas secundum eundem situm, qua enim ratione ista repraesentaret hunc situm, et illa, et e contrario, multo minus autem poterit repraesentari per species nullum situm habentes; ergo videtur quod actus imaginationis producat a speciebus in organo receptis potius quam a potentia imaginativa.

13) Praeterea, si potentiae sensitivae essent per se activae, tunc ita parum indigerent organo, ut videtur, sicut et

(^a) In mg. (^b) Ex ut. (^c) Al. m. ex quantas. (^d) B⁷ om.
(^e) Ita B⁷, V prospectivi. (^f) B⁷ abiecto pro a. o. (^g) B⁷ om.
(^h) Al. m. mg. q. c. (ⁱ) Sequitur ras.

(1) Cfr. *De anima*, pars IV, cap. 3 (f. 19 v b).

potentiae superiores, quia organa non videntur necessaria ad actus earum nisi propter receptionem specierum.

14) Praeterea, XV *De Trinitate*, capitulo 12⁽¹⁾, dicit Augustinus quod « visio cogitationis de visione scientiae oritur »; sed visio cogitationis secundum eum fit in acie ipsius intellectus, visio vero scientiae est in^(a) memoria; ergo ipse vult quod actus intelligendi qui est in intellectu gignatur a speciebus quae sunt in memoria potius quam ab ipso intellectu; et capitulo 15 et 16⁽²⁾ vult quod ipsa acies intelligentiae ante actum cogitationis sit quiddam informe, quod postea per actum cogitationis formatur; ergo secundum eum ipsa acies intellectus se habet ad^(b) actum cogitationis sicut materia et non sicut virtus activa.

15) Praeterea, nullum agens operatur casualiter omnes suas principaliores actiones, quales sunt primae actiones ipsorum agentium; sed si primae actiones intellectus et voluntatis non sunt ab obiectis, ipsae erunt casualiter factae; quod enim potentiae converterint se ad istud obiectum magis quam ad aliud aut quod genuerint in se similitudinem huius obiecti magis quam alterius erit a casu, quoniam ipsae potentiae nullam habebant^(c) intentionem praevidiam convertendi se ad hoc magis quam ad illud aut generandi speciem huius obiecti magis quam alterius, et si habuissent, tunc ista^(d) actio non fuisset prima, sed potius illa intentio, et tunc esset iterum quaestio de illa et sic in infinitum.

Ex his igitur omnibus sufficienter probata est minor, quod scilicet omnes potentiae sensitivae et apprehensivae respectu actuum suorum sunt totaliter passivae.

15. Item, ad principale: nullus homo potest se ipsum docere nec sui ipsius esse magister et rector; quia sic simul sciret illud^(e) quod addiceret, in quantum enim magister, sciret illud, in quantum vero addiscens^(f), illud idem ignoraret, et simul esset virtuosus in aliqua virtute et ad illam virtutem adducendus, in quantum enim se ad illam virtutem duceret et dirigeret ipsam in se ipso generando, esset virtuosus, in quantum vero duceretur, esset sine illa virtute; sed si voluntas et intellectus sunt potentiae activae, ipse^(g) idem generabit in se habitum et^(h) actum scientiae et ha-

(^a) In mg. (^b) Ita B⁷, V ac. (^c) B⁷ habebunt. (^d) B⁷ ipsa.
(^e) B⁷ om. (^f) B⁷ discens. (^g) B⁷ om. (^h) Al. m. mg.

(¹) PL 42, 1075.

(²) PL 42, 1078 sq.

bitum et actum disciplinae seu virtutis, et ita erit magister et rector seu disciplinator et discipulus sui ipsius; ergo et cetera.

16. Item, II *De libero arbitrio*, ante finem aliquantulum ⁽¹⁾, dicit quod « nulla res formare se ipsam potest, quia nulla res potest ^(a) dare sibi quod ^(b) non habet, quaelibet enim res, si quam habet formam, non est ei opus accipere quod habet, si quam ^(c) vero formam non habet, non potest a se accipere quod non habet », et ideo concludit quod « nulla res formare se ipsam potest »; sed si voluntas aliquo modo est potentia activa, ipsa poterit formare se ipsam generando in se actus et habitus, cum non possit ^(d) agere in alia, nisi prius agat in se; ergo impossibile est quod aliquo modo sit activa.

[Respondeo]

Ad quaestionem istam dicendum quod in quaestione hac est aliquid in quo omnes tam catholici quam philosophi consentiunt, utpote, quod voluntas, in quantum est subiectum suorum actuum et habituum, est potentia passiva.

Aliquid vero est in quo catholici a multis philosophis dissentiunt, utpote, quia omnes catholici dicunt et secundum rectam fidem dicere tenentur quod voluntas, in quantum est libera, est potentia activa, et hoc ^(e) ita quod excedit in hoc omne aliud genus potentiae activae. Multi vero philosophorum paganorum et Sarcenorum contrarium sentire videntur. Licet enim concedant quod voluntas per habitus suos vel per aliquas affectiones possit esse principium aliquorum actuum, semper tamen volunt quod de se et secundum suam essentiam nudam sit solum potentia passiva, sicut et de intellectu et aliis potentiis apprehensivis hoc ipsum dicere videntur. Unde volunt quod semper moveatur ab ^(f) obiecto suo, prout est apprehen-

^(a) Sequitur ras. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Ita B⁷, V *qua*. ^(d) B⁷ *pos-*
sunt. ^(e) Al. m. mg., B⁷ om. ^(f) Ita B⁷, V *ad*.

⁽¹⁾ August., *De libero arb.*, II, 17 (PL 32, 1265).

sum ab intellectu, et quod non possit movere nisi prout est mota ab ipso, sicut infra magis explicabitur.

Aliquid vero est in quo etiam catholici doctores inter se dissentiunt, sicut et de aliis potentiis. Quidam enim volunt quod voluntas, in quantum est non libera, sit totaliter potentia passiva, quantum est de se. Alii vero volunt quod partim sit activa et partim sit passiva; volunt enim quod non possit agere nisi sit prius mota et excitata ab obiecto, sed post huius excitationem volunt quod habeat de se et ^(a) secundum suam essentiam virtutem activam per quam possit cooperari motioni factae ^(b) ab obiecto. Quosdam etiam vidi, minoris tamen auctoritatis quam ^(c) praedicti, qui dicebant quod voluntas est totaliter activa respectu actuum suorum, ita quod penitus nihil recipit ab obiecto nec ab intellectu, sed ipsa est sufficiens principium effectivum ^(d) actuum suorum, sive liberorum sive non liberorum. Nihilominus tamen volebant quod praesentia obiecti sit semper necessaria ad actus eius in ratione obiecti vel termini, nunquam autem in ratione principii effectivi. Non est igitur intentio nostra hic quaerere an ipsa quantum ad hoc sit potentia passiva quod vere in se seu in sua materia recipiat actus et habitus suos et aliquas impressiones a Deo vel ab angelis, sed potius an actus sui sint totaliter producti ab ipsa aut ^(e) totaliter ab aliis agentibus, utpote, ab obiectis et consimilibus, aut partim producantur ab ipsa, partim ab aliis.

Primum igitur in quo catholici a quibusdam paganis et Saracenis dissentiunt, quod scilicet actus liberi sint totaliter producti a voluntate seu quod liberum arbitrium vel voluntas, in quantum est libera, sit totaliter potentia activa, est necessario tenendum tam secundum fidem catholicam quam secundum rationem rectam.

^(a) Add. interl. al. m.
^(d) V add. *etiam* quod B⁷ om.

^(b) Sequitur ras.

^(c) Sequitur ras.
^(e) B⁷ om. *totaliter... aut.*

Sicut enim ex praecedenti quaestione patet, necesse est ^(a) quod liberum arbitrium habeat rationem primi motoris et talis quod possit se et alias potentias et virtutes activas sibi subiectas impellere et movere et retrahere, et hoc non solum, quando nullum est impellens ad contrarium, sed etiam quando est ibi aliquis ^(b) inclinans ad contrarium. Unde et potest agere contra inclinationem ^(c) suorum habituum, aliter virtuosus non posset declinare a virtutibus ad vitia nec e contrario. Potest etiam agere contra inclinationes passionum sensualium et quorumcunque obiectorum et potest ^(d) pro eodem nunc in quamlibet partem oppositionis seu oppositorum, potest etiam se ipsum plene in se reflectere. Quae omnia sunt impossibilia, si est tantum potentia passiva, immo si non sit ^(e) potentia activa altiori modo quam quaecunque aliae. Ipsa igitur essentia nostrae libertatis quam secundum fidem et rationem rectam oportet nos ponere clamat evidenter quod voluntas, in quantum est libera, est totaliter activa. Unde omnia quae dicta sunt in praecedenti quaestione possunt adduci ad hoc probandum, quoniam, si iste error verus est, omnes rationes et responsiones praecedentis quaestionis essent falsae.

Clamat etiam hoc secundo nostrae formae substantialis actualitas. Si enim omnis forma substantialis, in quantum talis, est aliquo modo virtus ^(f) activa vel saltem habet aliquam potentiam activam a se originatam et respectu sui quasi instrumentalem: impossibile ^(g) est quin summa omnium formarum creaturarum hoc habeat. Sed forma substantialis mentis nostrae in qua potissimum gradum tenet forma substantialis nostrae voluntatis seu libertatis est summa inter formas substantiales creatas. Ergo magna caecitas est dicere quod ^(h) ipsa tota, in quantum est forma, non sit activa, sive per solam essentiam suam sive per potentiam activam ⁽ⁱ⁾ a se originatam. Unde illi qui ponunt quod mens nostra et potentiae ^(k) eius sint tantummodo potentiae passivae plus nobilitatis dant formae ignis et aliorum corporum et formae caloris et ceterarum qualitatum activarum quam formae nostrae mentis et quam formae substantiali angelorum; quia forma mentis nostrae et angelorum ad nullam actionem est secundum eos efficax

(^a) Al. m. mg. (^b) Melius *aliquid*. (^c) Al. m. ex *clinationem*.
 (^d) Al. m. mg. (^e) B⁷ *esset*. (^f) B⁷ om. (^g) In ras. (^h) B⁷ add. *de*.
 (ⁱ) B⁷ *suam*. (^k) Al. m. mg.

nisi solum ad disponendum ^(a) materiam ad recipiendum actiones obiectorum et ^(b) ad recipiendum habitus per quos tandem possit aliqua agere. Immo potius dicunt quod essentiae potentiarum nostrae mentis non sunt aliud ^(c) quam quaedam potentiae passivae. Quod si verum ^(d) est, iam nihil dicent formale, sed solum aliquid materiale, et ita tota mens nostra nihil amplius erit secundum suam substantiam quam quaedam materia seu ens possibile, passibile et agitabile ^(e) ab omnibus obiectis suis, sicut moles materiae corporalis agitur a motoribus suis. Ecce quid attribuitur illis formis secundum quas sumus proprie ad imaginem Dei. In omnibus enim aliis formis substantialibus concedunt verum esse dictum Damasceni ^(f), capitulo ubi agit de duabus actionibus Christi, quod scilicet omnis substantia habet aliquam ^(g) propriam operationem sibi connaturalem.

Tertio clamat hoc nostrae mentis et actuum eius vitalis simplicitas et spiritualitas ^(h). Omnis enim actus trahit a sua causa effectiva rationes suae essentiae essentialissimas et nobilissimas. Summae autem rationes quae sunt in actibus mentis nostrae sunt ratio vitae seu vivi et simplicitatis et intellectualitatis et consimiles. Actus enim intelligendi et volendi sunt per essentiam suam vivi et simplices et spirituales et intellectuales; et etiam actus voluntatis sunt per essentiam suam voluntarii seu appetitivi, ita quod huiusmodi rationes non dicunt aliqua accidentia eis superaddita, sed potius includuntur in essentiis eorum, sicut ratio generis et differentiae seu speciei ⁽ⁱ⁾ includuntur in individuis. Si ergo ab aliquo agente possunt istas condiciones trahere, multo magis poterunt eas ^(j) trahere ab illo cui soli per se et primo competit ratio vitae et intellectualitatis et spiritualis simplicitatis et libertatis, qualis est forma substantialis mentis nostrae et angelorum. Praeterea, quis dicet quod forma quae est vita pura et intellectualis et libera nullum actum intellectualem, simplicem et liberum possit producere, cum omnis forma possit aliquam actionem sibi similem producere? Quis etiam dicet quod illud agens quod efficit seu producit praedictas rationes actuum nostrorum non sit ^(k) vere vivum et intellectualem ^(l)

^(a) V *disponendo* pro *a. d.* quae B⁷ habet. ^(b) B⁷ om. *ad... et.* ^(c) In ras. ^(d) Sequitur ras. ^(e) B⁷ add. *tam.* ^(f) B⁶ om. ^(g) Ita B⁷ V *spiritualis.* ^(h) B⁷ *species.* ⁽ⁱ⁾ B⁷ *illas.* ^(j) B⁷ *sunt.* ^(l) Ita B⁷, V *intellectualem.*

(1) *De fide orthodoxa*, lib. III, capp. 13, 14 (PG 94, 1034sq.).

et liberum? Nec enim poterit dici quod rationes praedictae ipsorum actuum non habeant aliquam causam efficientem seu producentem, cum nihil possit fieri per se nisi ab aliquo efficiente ^(a), in quantum tali.

Quarto ostendit hoc praedictorum actuum intimitas. Illi enim actus quos intime sentimus esse a nobis et quos summe sentimus esse in potestate nostra dicere quod non sunt a nobis est negare omnem sensum intimum et certissimum nobis. Si autem non sunt a nostra forma substantiali per se et immediate sive immediantibus ^(b) aliquibus potentiis a se originatis, tunc ^(c) quasi omnino per accidens dicentur esse a nobis, quia tunc aut erunt solum ab obiectis aut ab aliquibus accidentibus non plus radicatis in nobis quam lumen infusum aeri radicitur in aere. Praeterea, actus seu agere, secundum hoc quod active sumuntur, potius denominant suum agens quam suum patiens. Sed intelligere et velle, secundum hoc quod active sumuntur, potius denominant mentem nostram et potentias nostras quam obiecta sua vel quam aliqua alia agentia, nos enim dicimur volentes et ^(d) intelligentes, obiecta vero solum dicuntur intellecta ^(e) et volita. Immo etiam si intelligere et velle intelligantur fieri in nobis ab alio quam a nobis, nullus homo reputabit aut sentiet quod nos per hoc debeamus dici intelligere et velle. Praeterea, si sunt ab alio quam a nobis, non poterunt fieri in nobis ab aliquo agente cuius virtus et aspectus non attingit intimissime interiora nostrae mentis, quia nihil nobis intimius ^(f) quam actus nostrae mentis et quam intrinseca principia eorum; in tantum enim sunt ^(g) nobis intimi quod non possunt videri nobis nolentibus ab alio quam a Deo. Ergo oportebit quod virtus producens ipsos ^(h) aut producens eorum ⁽ⁱ⁾ principia intrinseca, sicut sunt habitus nostrae mentis, sit praesentissima non solum ipsis, sed etiam subiecto eorum, cum omne agens immediatum sit praesentissimum suo immediato effectui, saltem praesentia virtuali seu virtualis aspectus. Si autem aspectus virtutis alicuius agentis extrinseci possunt ita esse intimi nobis, multo magis hoc poterunt aspectus intellectuum daemonis vel angelorum, et tunc nobis nolentibus poterunt nude et aperte videre omnia secreta cordis nostri. Nec video quare huiusmodi agentia non poterunt vo-

^(a) B⁷ add. *et*. ^(b) B⁷ *mediantibus*. ^(c) B⁷ om. ^(d) Al. m. mg.
^(e) Ex *intellectiva*. ^(f) Ex *intimus*. ^(g) Ita B⁷, V *sit*. ^(h) B⁷ *eos*.
⁽ⁱ⁾ B⁷ *ipsorum*.

luntatem nostram ad quoscunque actus necessario movere, ex quo virtus eorum est ^(a) ita intimata et illapsa visceribus mentis nostrae.

Quid autem de aliis tribus modis sequentibus supra post istum praetactis sit sentiendum in responsione argumentorum tangetur. Hic enim nolo tangere; tum quia de eis non multum curo, solummodo hoc ab omnibus firmiter teneatur quod voluntas, in quantum est libera, est potentia activa; tum quia tangendo eos in respondendo argumentis melius patebit in quo adiuvent vel contrarientur veritati nostrae fidei.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur dicendum quod trahere speciem suam ab aliquo potest esse tripliciter: aut sicut a principio intrinseco et essentiali ^(b) aut sicut a principio effectivo aut sicut a termino obiectivo seu obiecto terminativo. Primis duobus modis actus voluntatis liberi non trahunt speciem ab obiecto, sed solum tertio modo. Ad cuius intelligentiam sciendum quod, sicut potentiae mentis nostrae in sua creatione acceperunt a Deo essentiam suae speciei, talem tamen ^(c) quod haberent ^(d) in se essentialem ordinem ad obiecta, qui essentialis ordo esset ^(e) de complemento speciei ipsarum: sic suo modo, quando voluntas exit in aliquem consensum liberum, huiusmodi consensus nihil de sua essentia accipit ab obiecto, sed potius ab ipsa voluntate. Talem tamen essentiam a voluntate accipit et tali modo quod in se habet ordinem essentialem ad obiectum tanquam ad quendam terminum totius suae inclinationis seu habitudinis et ordinis, qui ordo magis est determinatus et virtualius ad obiectum tendens et fixus quam sit ^(f) ordo essentialis potentiae ad obiectum. Assimilatur igitur actus obiecto tanquam suo intimo termino, non tanquam suo efficienti, immo hoc modo assimilatur ipsi voluntati. Unde sicut forma voluntatis est viva et intellectualis et libera et de genere appetitivorum: sic suo modo, scilicet analogice, ipsi actus voluntatis liberi assimilantur sibi in istis. Et potest huius dari quaecunque

^(a) Al. m. mg. ^(b) Ex essenti. ^(c) Al. m. mg. ^(d) V B⁷ habet.
^(e) Ita B⁷, V esse. ^(f) Sequitur ras.

exemplum in lumine solis, de quo clarum est quod totam
 essentiam suam accipit a luce ^(a) solari. Cum enim sol illu-
 minat unum vas rotundum aut triangulare, lumen quod est
 in vase habet figuram rotundam vel triangularem, non quod
 ipsum vas effective produxerit in eo hunc figuram, sed so-
 lum terminative. Sol igitur ad praesentiam talis termini
 potuit lumen facere sic figuratum, quod tamen per se et ab-
 solute, absque scilicet omni termino, non posset. Est etiam ^(b)
 adhuc exemplum generale de omni agente et patiente: cer-
 tum est enim quod patiens seu recipiens nihil efficit in ef-
 fectu quem ab agente recipit, alias patiens, in quantum
 patiens ^(c), esset efficiens. Et tamen ipse effectus non potest
 aliquo modo fieri ab ^(d) agente, nisi adsit ipsum patiens.
 Cuius causa est: quia ipsum agens non erat aptum natum
 agere suam actionem nisi in aliquod patiens, nec ipsa actio
 erat apta nata fieri aut esse ab agente nisi in patiente.
 Sic suo modo voluntas, quamvis ^(e) totaliter essentiam prae-
 dictorum actuum producat, non tamen potest hoc facere nisi
 in aspectu et ordine ad aliquod ^(f) obiectum, nec ipsi actus
 sunt apti nati produci ab ea nisi in ordine et cum ordine
 ad obiectum. In hoc ^(g) tamen differt istud a praedictis exem-
 plis: quia obiectum hic non exigitur ut patiens, ut scilicet
 recipiat in se huiusmodi actus, sed solum exigitur ut termi-
 nus terminativus tam aspectus voluntatis agentis quam ipsius
 actus. Nisi enim voluntas prius figeret aspectum suum in
 obiectum, non posset aliquid velle, et eodem modo, nisi
 suus actus esset totus directus et terminatus in obiectum,
 non posset esse nec posset dici quod illud obiectum esset
 obiectum ^(h) eius. Non miretur autem quis quod istud singu-
 lariter inveniatur in actibus nostrae animae, quia sicut sin-
 gulare est ei posse velle et cognoscere, sic et istud.

Ad secundum dicendum quod agens unius speciei
 secundum se et absolute non posset facere effectus imme-
 diatos diversos in specie, sed secundum diversos ordines et
 aspectus ad terminos diversarum specierum hoc potest; sicut
 et lux solis figuras diversarum specierum potest dare lumi-
 nibus quae producit non secundum se et absolute, sed ex or-
 dine et aspectu ad diversos terminos. Esset autem huius rei
 clarius exemplum, si poneretur quod cera haberet intra se

^(a) *A luce ex salute.*

^(b) *Al. m. mg.*

^(c) *Al. m. mg. i. q. p.*

^(d) *B⁷ add. ipso.*

^(e) *Al. m. ex quam.*

^(f) *B⁷ om.*

^(g) *B⁷ hac.*

^(h) *Al. m. mg. e. o.*

virtutem applicandi et imprimendi se diversis sigillis, sic quod ipsa sigilla essent solummodo termini huiusmodi applicationum et impressionum absque hoc quod aliquid agerent in ipsam ceram. Tunc enim ipsa cера posset in se producere imagines diversorum sigillorum, non tamen secundum se et absolute, sed solum in ordine et aspectu ad diversa sigilla et ad diversas terminationes eorum, applicando se scilicet et imprimendo se eis. Sic enim est in proposito et etiam multo altiori modo, modo scilicet intellectuali et vivo: voluntas enim applicando se libere et virtualiter uniendo suis obiectis producit in se diversa velle, et in hac applicatione ipsa obiecta se habent solummodo in ratione termini nihil agendo in ipsam voluntatem. Potest etiam dici quod ^(a) voluntas non producit in se velle diversarum specierum nisi secundum hoc quod ipsa habet aspectus diversos, ad diversa scilicet obiecta terminatos, et secundum quod diversificantur specificè sui aspectus, sic et sui actus. Unde ipsa, in quantum ^(b) est producens diversos actus in specie, habet quodammodo in se diversas rationes specificas, scilicet diversos aspectus.

Et si dicatur quod diversificatio aspectuum eius non diversificat simpliciter essentiam suae virtutis activae, sicut diversus ordo actuum ad obiecta diversa diversificat essentiam et speciem ipsorum actuum: dicendum quod non oportet omnino tantam diversitatem esse in causa sicut in effectu. Unde videmus quod idem punctus lucis solaris aequè intensus et aequè clarus generat lucem clariorem, virtuosiorē et intensiorem ^(c) secundum aspectum perpendicularem ^(d) quam secundum alios aspectus et secundum aspectum seu incessum rectum quam secundum aspectum deflexum ^(e) seu variatum et in propinquo loco magis quam in remoto et in perspicuo puro plus quam in perspicuo grosso et tenebroso et in corpore retentivo et terminativo radiorum suorum plus quam in corpore non retentivo, utpote, lucem fortiorem generat in luna quam in aere. Idem etiam punctus lucis unus numero semper existens potest generare radios et lumina numero diversa secundum diversitatem recipientium et successionem temporum. Potest etiam dici quod, si aspectus sub quibus voluntas agit essent ita essentiales ipsi voluntati, sicut actualis ordo quem habet actus ad suum

^(a) B⁷ add. *ipsa*. ^(b) Sequitur ras. ^(c) Al. m. mg. e. i. ^(d) Ita B⁷, V *perpendicularem*. ^(e) B⁷ *reflexum*.

obiectum est essentialis ipsi actui: sic essentialiter diversificaretur voluntas per suos aspectus, sicut diversificantur actus per suos diversos ordines quos habent ad diversa obiecta. Quamvis autem aspectus voluntatis non sint sibi ita essentialia, tamen quoad productionem actuum non refert, quia ita bene concurrunt ipsi aspectus ad productionem ipsorum actuum et ad producendum in eis diversos ordines et respectus sicut si essent essentialia ipsi voluntati. Et etiam si in ipso actu posset poni realis distinctio inter suam essentiam et inter huiusmodi ordinem seu similitudinem quam habet cum ^(a) obiecto, sicut est realis distinctio inter essentiam voluntatis et suos aspectus: tunc esset quasi totum simile hinc et inde, quia essentia ipsorum actuum absque tali ordine et similitudine cogitata omnino est unius rationis et naturae in omnibus actibus voluntatis; quoniam, in quantum talis, non est nisi quaedam similitudo analogia ipsius voluntatis participans formam seu naturam ipsius voluntatis per quandam analogiam, sicut et lumina diversorum vasorum diversimode figurata, secundum hoc quod sunt lumina absolute absque suis figuris cogitata, sunt ^(b) omnino unius rationis. Sicut autem potest voluntas producere successive tres vel quatuor actus diversarum specierum respectu trium vel quatuor obiectorum: sic respectu infinitorum specie diversorum poterit semper in infinitum diversos actus specie producere, nulla propter hoc posita infinitate aut diversitate specifica in essentia voluntatis; sicut et, si cera praedictam virtutem applicandi se haberet, semper in infinitum posset in se producere diversas imagines secundum diversitatem sigillorum et secundum diversos modos applicandi se eis, et sicut sol lumina diversarum figurarum potest in infinitum producere secundum diversitates recipientium. Haec autem dicta sunt pro illa diversitate specifica actuum quae trahitur ex diversitate specifica obiectorum.

Quando vero voluntas et intellectus respectu eiusdem obiecti et eorundem terminorum habent diversos actus ^(c), ut cum eandem rem possunt velle et nolle et eosdem terminos affirmare et negare: aliter est dicendum. Talis enim diversitas actuum non provenit ex obiectis simpliciter et absolute, cum semper maneant in eis eadem ^(d), sed potius provenit ex diverso modo se habendi ad idem obiectum.

^(a) Sequitur ras.

^(b) Sequitur ras.

^(c) B⁷ om. *h. d. a.*

^(d) Ex eadem.

Voluntas enim volendo illud cum quadam virtuali convenientia unit se ei et illud sibi, nolendo vero illud nihil aliud facit nisi generare quendam actum includentem in se quandam virtualem discohaerentiam respectu obiecti. Et consimiliter, quando intellectus affirmat unum terminum de altero attribuendo unum alteri, quodam modo virtualiter unit ea ^(a) in suo actu, unde ille actus comprehendit in se illos terminos ut unitos seu convenientes, e contra vero est in actu negativo. Nec intendo per hoc quod species terminorum memoriales fiant una aut quod aliter se habeant respectu actus negativi, aliter respectu actus affirmativi, sed solum quod ipse actus in sua essentia includat quendam unionem, ita quod in ipso et ab ipso repraesententur ut convenientia, ab actu vero negativo repraesententur et discernantur ut disconvenientia.

Quantum igitur ad hunc modum est neganda in proposito prima praedicti argumenti instantia, unde non est vera nisi in agente cuius virtus activa adaequatur speciei sui actus. Illae autem potentiae non adaequantur alicui ^(b) speciei suorum actuum, et maxime quando producant actus oppositos respectu eiusdem obiecti, immo ibi se habent ut virtutes excedentes, alias non possent ^(c) in opposita; quamvis possit dici quod triplex diversitas quarum quaelibet est quodam modo specifica potest dari in praedictis actibus. Una est quam directe trahunt ex diversitate specifica suarum potentiarum, et hoc modo intelligere et velle sunt diversa specie. Licet enim communiter dicamus hanc differentiam esse secundum genus, si quis tamen consideret quod intellectus, in quantum intellectus, dicit formam specificam per se sufficientem ad existendum et operandum, sicut in quaestione de diversitate harum potentiarum est tactum, et quod ^(d) similiter est de voluntate: oportet quod, prout actus trahunt aliquo modo essentiam suam ab eis, trahant eam inde aliquo modo specificam, sicut trahit eam a luce solari radius solis et a luce eius radius eius. Et de hac sola est vera prima praedicti argumenti. Alia diversitas est quam trahunt ex diversitate obiectorum. Tertia est quam trahunt ex diversitate modorum agendi, modorum, inquam, non accidentalium, sed essentialium. Et talis est in proposito. Si cui autem forte videtur quod diversitas actus affirmativi et negativi oriatur a speciebus, non autem a potentiis: quaero ab eo quomodo ab eisdem speciebus, utpote, a ^(e) speciebus albi et

^(a) B⁷ *eam*. ^(b) Al. m. ex *ali*. ^(c) B⁷ *possint*. ^(d) B⁷ *om*.
^(e) Add. interl. al. m.

nigri in memoria vel in acie ordinatis possit generari unus simplex actus et unius speciei. Aut enim una pars ipsius erit ab una specie et alia pars ab alia, aut totus bis produceretur, semel scilicet ab una et iterum semel a contraria. Cum etiam species sint determinatae ad unum actum sibi proprium et consimilem et specificum, et necessario et per modum naturae operentur quod operantur: quomodo eadem in nullo variatae ^(a) possint in actus oppositos quaero. Praeterea, adhuc restat eis consimilis difficultas in actibus oppositis voluntatis respectu eiusdem obiecti ^(b).

Ad tertium dicendum quod non omne quod necessario praeexigitur ad productionem alicuius est causa effectiva ipsius. Alias patiens, in quantum patiens, esset causa effectiva effectuum quos in se recipit, quoniam patiens, in quantum patiens, praeexigitur ad productionem ipsorum, non tamen praeexigitur ad efficiendum eos aut ad coefficiendum aliquid in ipsis, sed solum ad recipiendum ipsos. Et sic dico quod obiecta voluntatis liberae seu liberi arbitrii non praeexiguntur ad eius actus liberos ad aliquid efficiendum seu coefficiendum in ipsis actibus, sed solum ad terminandum aspectum potentiae agentis et ad terminandum ipsum actum et respectum eius. Terminandum ^(c) dico per modum termini extrinseci, non per modum termini intrinseci; obiectum enim non est terminus intrinsecus eorum, sed solum extrinsecus. Quando ergo dicitur quod, quando agens est de se ^(d) aptum agere et patiens de se aptum pati ab eo, semper sequitur actio aut saltem sequi potest, sicut in quaestione de impedimento usus liberi arbitrii tactum fuit: haec propositio, si secundum sensum Aristotelis accipiat, est haeretica, et nisi sane verba accipiantur, semper est falsa, quoniam ad ^(e) actum voluntatis liberum tria ad minus praeexiguntur, scilicet, forma voluntas ipsum producens, et materia eius ipsum recipiens, et obiectum tam aspectum voluntatis quam ipsum actum terminans. Et tunc possumus dicere quod voluntas non est apta nata agere, nisi ^(f) sit obiectum aliquo modo sibi praesens, nec ipsa voluntas est apta nata ipsum actum recipere nisi in respectu et ordine ad obiectum aliquo modo praesens seu praesentatum.

Quod autem obiectum, in quantum obiectum seu in quantum terminans, exigatur ad productionem et continua-

^(a) Ex *varietate*.

^(b) Al. m. mg.

^(c) B⁷ *Determinandum*.

^(d) B⁷ om. *d. s.*

^(e) Add. interl. al. m.

^(f) B⁷ om.

tionem ipsius actus absque hoc quod aliquid in ipso efficiat: patet non solum ex sufficientia nostrae libertatis ad ipsum efficiendum, sed etiam ex hoc quod ipsimet philosophi supponunt, quod scilicet voluntas et intellectus, postquam sunt per suos habitus in primo actu constituti^(a), non sunt in potentia essentiali ad ipsos actus, sed solum in potentia accidentali. Et tamen certum est quod quantumcunque habeant habitus perfectos, nisi obiectum per se aut per speciem imaginariam aut per speciem memorialem sit eis praesens, quod non possunt aliquid actu considerare et velle. Ipsa etiam essentia actuum praedictorum hoc ostendit, quoniam referri ad aliquid ut ad principium sui esse et referri ad aliquid ut ad terminum extrinsecum sui esse et suae inclinationis sunt respectus ita diversi quod in primo respectu ipsum principium tenet rationem extremi seu termini a quo, ipse vero actus cum suo susceptibili tenent rationem extremi seu termini^(b) ad quem. In secundo vero respectu est e contrario, quoniam ipse actus cum suo susceptibili tenet rationem extremi seu termini a quo, et terminus suae inclinationis tenet rationem extremi seu termini ad quem. Certum est autem quod actus apprehensivi et appetitivi habent respectum et inclinationem ad sua obiecta tanquam ad terminum ad quem, sicut experimento intimo in nobis ipsis probamus. Unde posito quod obiecta efficiant actus ipsos aut eorum habitus, adhuc praeter hoc exigentur ad productionem et continuationem ipsorum actuum tanquam termini eorum seu tanquam obiecta ab ipsis actibus et eorum potentiis apprehensa et volita et non solum tanquam principia ipsos actus generantia.

Ad quartum dicendum quod prima propositio est falsa in motu elementorum seu gravium et levium; inclinatio enim ignis per quam movetur sursum potius habet aspectum suum conversum ad suum terminum localem quam ad ipsum mobile, scilicet, ignem^(c). Et idem est de impulsu lapidum vel sagittarum proiectarum ad quem immediate sequitur motus; inclinatio enim data eis a projectore aspectum suum habet fortiter conversum ad terminum motus. Sicut autem ipsis elementis datur^a a generante inclinatio habens aspectum conversum ad sua naturalia loca, ad quam naturaliter sequitur motus eorum, et sicut projectis datur a

^(a) Al. m. ex *constitui*.
m. s. i.

^(b) Al. m. mg. a quo... *termini*.

^(c) Al.

suis motoribus seu projectoribus: sic potentiis apprehensivis et appetitivis datur, sive a natura sive a voluntate, aspectus conversus ad sua obiecta, ad quos sequitur actus apprehensionis vel appetitus. Alioquin postquam intellectus et voluntas sunt per habitus suos facti in actu primo, adhuc non possent agere suas operationes, nisi aspectus earum esset ^(a) potius conversus ad se quam ad sua obiecta. Et tamen ipsimet philosophi concedunt quod, postquam sunt in primo actu completo, sunt, quantum est de se, potentes ad operandum, solummodo sint conversae ad sua obiecta. Sufficit igitur quod praedicta propositio verificetur in causis moventibus per intermediarias impressiones. Non autem oportet quod verificetur de ipsis impressionibus aut de illis virtutibus a quibus exeunt actus per modum quo ab impressionibus exeunt motus sive per modum quo ab ipsis formis substantialibus resultant aliqua accidentia in suismet suppositis. Potest etiam dici quod quicquid sit de aliis potentiis, in voluntate tamen est duplex conversio sui aspectus, sicut in quaestione de usu liberi arbitrii patuit; nam est conversa ad ^(b) se sicut ad suum mobile et praeter hoc est conversa seu convertit se ad sua obiecta. Et forte haec duplex conversio est aliquo modo in aliis potentiis, etsi non ita plene nec ita manifeste. Et etiam in ipsis motoribus moventibus mobilia ad certum terminum oportet quod virtus motoris sit inclinata et directa non solum ad suum mobile, sed etiam ad terminum ad quem impellit et movet.

Ad quintum dicendum quod si voluntas posset in se producere diversos actus et habitus absque actualibus terminationibus ipsorum obiectorum, tunc vera esset minor propositio, nunc autem non est ita. Licet enim obiecta non producant suas similitudines in ea per modum efficientis, veraciter tamen exiguntur et coadiuvant ad earum productionem per modum termini seu per modum obiecti. Et hoc sufficit, sicut in exemplis supra praemissis aliquo modo patet.

Ad sextum dicendum quod effectus qui absque adiutorio termini obiectivi secundum totam suam essentiam exit immediate a suo efficiente non potest esse melior sua causa, ubi vero non potest sine adiutorio alicuius termini obiectivi ^(c), tunc ipse effectus potest habere aliquam nobilitatem et bonitatem quam non habet suum efficiens per se et absolute. Sua enim causa efficiens potuit sibi dare cum adiu-

(a) Ex *esse*.

(b) Add. interl. al. m., B⁷ *de*.

(c) Al. m. mg.

torio terminationis obiectivae aliquam similitudinem et conformitatem et adhaesionem et unionem ad suum obiectum quam ipsa potentia produciens de se non habebat. Et quantum ad ista ipsi actus sunt meliores ^(c) potentiis, quando ipsa obiecta sunt nobilia et convenientia, quia quando sunt villia et defectiva, sicut sunt obiecta malarum voluntatum, tunc ipsi actus sunt peiores potentiis tanquam conformati et uniti obiectis vilibus et falsis et pessimis. Et posset huic adaptari aliquod simile ex praemissis exemplis. Et hoc ipsum vult Aristoteles in praedicto libro.

Quod autem de actibus gloriae et gratiae adiungitur, nimium est difficile. Si enim dicatur quod sunt a voluntate libera per suam potestatem activam sibi essentialem et naturalem: tunc, ut videtur, sequitur quod actus gratiae et gloriae sint naturales et quod in illos possimus per solam ^(b) essentialem virtutem voluntatis absque omni habitu gratiae et gloriae, quod est haereticum. Si autem e contra dicatur quod in productione istorum voluntas libera non plus facit nisi quantum substantia lunae aut aeris facit in ^(c) illuminatione quae exit a lumine in ea suscepto a sole: tunc huiusmodi actus nullo modo erunt liberi, quia virtus libertatis omnino per accidens se habebit ^(d) ad productionem ipsorum, sicut et forma substantialis ipsius aeris per accidens se habet ad producendum actum illuminationis, tunc etiam huiusmodi actus solummodo trahent suam essentiam ab habitu gratiae et gloriae, qui habitus de se non sunt liberi, sequunturque multae aliae difficultates et specialiter quae in nono et decimo argumento tanguntur.

Quidam igitur volunt quod respectu actuum quos libere absque adiutorio quoruncunque habituum possumus est voluntas sufficienter causa ^(e) activa, respectu vero actuum gratiae et gloriae non est sufficienter activa sine adiutorio habituum praedictorum. Quid tamen faciant aut coefficientiant in huiusmodi actibus, an scilicet sint totaliter producti tam ab habitibus quam a potentia, et an sint ab utrisque immediate ^(f), vel immediate sint ab habitibus, mediate vero a voluntate, et si a voluntate sunt mediate, quomodo mediate, an scilicet movendo habitus ad agendum per ^(g) eos aut aliquo alio modo: diversi diversimode dicere videntur, quae suis locis tanguntur.

(^a) B⁷ add. *ipsis*. (^b) B⁷ *suam*. (^c) Add. interl. (^d) B⁷ *habet*.
 (^e) B⁷ om. (^f) Ita B⁷, V *mediate*. (^g) B⁷ om.

Quidam vero alii nitentes praedictae difficultati respondere visi ^(a) sunt aliquando dicere quod sicut ad hoc quod voluntas aliqua actualiter velit requiritur conversio et aspectus debitus super suum obiectum, ad hoc autem quod libere velit requiritur ultra hoc aspectus altus et dominativus super se ipsam, non propter hoc quod huiusmodi aspectus sint per se causa effectiva actuum eius, sed quia virtus activa ipsius voluntatis non est potens operari nisi sub tali et cum tali aspectu: sic, ut dicebant, in actus gratiae non potest voluntas, nisi eius virtus et potestas activa sit spiritualiter imbibita et unita et quasi incorporata obiecto divino et obiectum divinum ei. Quae incorporatio fit per habitus virtutum et specialiter per habitum caritatis; sicut, si daremus in corporalibus quod ignis haberet calefacere aut liquefacere centralem substantiam unius massae aureae vel ferreae, non posset quidem hoc facere, nisi virtus caloris imbibebatur et profundaretur in ipso metallo, et nisi metallum in medio ipsius ignis seu fornacis igneae profundaretur ^(b). Aut si adhuc convenientius exemplum ponatur: sicut enim videmus quod color rubeus aut viridis alicuius vitreae non potest suam similitudinem radiose et gratiose gignere, nisi radius lucis intra vitrum imbibatur et incorporetur, ita quod colore vestitus ultra se diffundendo progrediatur, sic suo modo est in proposito. Essetque hoc exemplum expressius, si ad ingressum radii ipse color seu ipsa substantia vitri colorata sic moveretur et ordinaretur quod assumeret formam et figuram alicuius pulchrae imaginis et quod postea iuxta conformitatem illius ^(c) imaginis per hunc modum genitae sub consimili figura et forma suam speciem diffunderet. Sic enim, ut dicebant, se habet Deus per caritatem voluntati imbibitus ad hoc ut voluntas possit in actum Deo gratum exire, sicut radius ad colorem vitri ad hoc ut color possit suam speciem generare. Dicebant enim quod per habituales affectus virtus activa voluntatis adunatur, profundatur, dilatatur et ad Deum stricte amplexandum coaptatur, sine quibus conditionibus et consimilibus non potest in actum gratiae. Non intendebant autem per hoc quod ipsa forma vel virtus activa voluntatis per se moveretur, sed solum per accidens, sicut nec calor ^(d) ignis per se movetur, quando ad congregationem ^(e) suae materiae congregatur et acuitur, sed solum per accidens.

^(a) Al. m. mg. ^(b) Ita B⁷, V *profundarentur*. ^(c) B⁷ om. *imaginis... illius*. ^(d) Al. m. ex color. ^(e) Corr.

Non etiam intendebant quod ista transmutatio esset substantialis, sicut nec forma substantialis cerae substantialiter transmutatur, quando secundum diversas imagines sigillorum tam ipsa quam sua materia varie figuratur. Dicebant ergo quod ipsi habitus non sunt per se causa effectiva huiusmodi actuum, sed potius ipsa virtus activa voluntatis ut sub talibus habitibus et per tales habitus ad agendum disposita et coaptata. Respectu autem actuum gloriae praeter hoc amplius addebant, dicentes quod praeter praedicta exigitur substantialis sublimatio et augmentatio intellectus et voluntatis et totius formae nostrae mentis, excedens statum primae conditionis seu naturae et statum meriti. Tanta est enim illa sublimatio quod non competit nisi statui ^(a) gloriae et retributionis seu praemii, non enim potest dari sine quodam modo habendi Deum gloriose et finali. Exigitur et cum hoc quaedam consummata perfectio et augmentatio caritatis et ceterorum habituum. Cuius dicti causas et modos in quaestionibus de beatitudine nostra seu gloria plenius tangam. In istis autem modis consulo nihil temere definiendum, summo opere enim debet caveri ne aut unus modus veritatem libertatis tollat aut alius gratiae necessitatem et utilitatem et nobilitatem evacuet.

Quod autem in fine argumenti subiungitur quod potentiae sunt naturaliter ordinatae ad suos actus tanquam ad suas perfectiones et fines, non est hoc simpliciter et secundum omnem modum intelligendum. Actus enim perficiunt potentiam, prout eis materialiter et receptive subicitur, non autem prout effective ab ipsa producantur. Et si hoc modo sint aliquid eius perfectio, non est hoc per modum informantis, sed potius per modum assistentis et adiuncti in eadem materia et supposito, rationemque finis habent ratione determinationis et nobilitatis quam ex terminatione obiecti ^(b) nobilis consequuntur potius quam ex aliqua alia absoluta ^(c) nobilitate suae essentiae. Unde si absolute absque aliquo ^(d) ordine ad obiectum producerentur ^(e) ab ipsa potentia, nullo modo haberent rationem finalem respectu ipsius potentiae. Nunc autem, quia ipsi ^(f) actus sunt quaedam actiones actualissimae et ultimissimae ipsorum obiectorum, quae obiecta sunt fines ipsarum potentiarum: idcirco ipsi actus habent rationem finis.

^(a) Ex statu. ^(b) B⁷ subiecti. ^(c) B⁷ om. ^(d) B⁷ alio. ^(e) B⁷ producendum. ^(f) Ex ipsius.

Ad septimum dicendum quod quicumque imaginatur quod obiectum divinum, in quantum obiectum, moveat voluntatem aut ^(a) intellectum et maxime imprimendo eis habitus vel passiones vel actus, nisi sibi caveat ^(b), in haeresim labitur valde horrendam. Obiectum enim, in quantum obiectum, nihil posset agere nisi per modum necessarium et naturalem, quoniam quando potentiae essent sufficienter ad ipsum conversae et coaptatae, necessario moveret ^(c) eas, sicut durities et acumina sigilli necessario impressionem suam generant in cera, quando cera ei fortiter applicatur ^(d). Fides autem nostra firmissime tenet quod quantumcunque potentiae essent ad Deum conversae, nunquam Deus aliquid imprimet vel influet, nisi velit et nisi per modum creationis. Cuius creationis causa est suum velle et quam facit potius ^(e), in quantum est imperans, quam in quantum est obiectum terminans aspectum potentiarum ad se conversarum. Pagani autem philosophi qui posuerunt quod obiecta, in quantum obiecta, imprimant suas species et motiones in potentias non curaverunt de hoc inconvenienti, tum quia posuerunt quod Deus naturaliter et necessario agat quicquid agit, tum propter aliquos alios errores quos de mente nostra et angelica posuerunt. Quicquid igitur sit de aliis obiectis, in proposito tamen omne tale est horrenda haeresis destruens totum esse divinum et omne bonum nostrum, sicut in quaestionibus de Deo plenius tangitur.

An autem praeter hanc viam in gustibus contemplationis anima se habeat ut patiens vel sicut agens non tantum curo. Quidam enim videntur velle quod sint quaedam immissiones suaves a Dei voluntate manantes, et ita quod mens sit solum patiens respectu ipsorum. Alii volunt quod sint actus nostrae mentis, producti tamen ab ea per aliquid sibi influxum, sicut et aer illuminat alia per lumen sibi influxum. Alii vero volunt eo modo quo supra dictum est, quod scilicet voluntas ut sub habitu et per habitum caritatis coaptata et profundata et sublimata in Deo in actum delectationis exeat. Quod autem huiusmodi delectationes et gustus quasi quaedam passiones ab obiecto immissae videntur, causa est secundum istos: quia ^(f), licet voluntas, quando applicat se obiecto tanquam termino sui aspectus et actus, nihil se-

^(a) Ita B⁷, V an. ^(b) B⁷ caveant. ^(c) B⁷ movet. ^(d) Ita B⁷, V applicantur. ^(e) Al. m. f. p., del. possit. ^(f) Al. m. mg.

cundum veritatē patiatur ab ipso, tamen actus qui ab ea sub tali ordine et respectu producitur partim se habet ad modum actionis exeuntis, prout scilicet ab ipsa potentia gignitur, partim ad modum resilientis et redeuntis seu reflēxi, prout scilicet ex fixa terminatione ipsius obiecti intra voluntatem formatur et producitur, acsi ab obiecto formationem seu, ut dicam, figurationem suam traxisset et acsi ab obiecto per impulsum sibi ab eo datum ad intima ipsius voluntatis resiliisset^(a). Sicut enim videmus quod radius in vas aliquod terminatus ab ipso vase resilit secundum figuram ipsius vasis vel aperturæ eius absque hoc quod vas impellat seu repellat^(b) ipsum radium: sic modo suo intellectuali est in proposito, sicut et esset in cera, si haberet virtutem applicandi se sigillo iuxta modum supra tactum. Indubitanter^(c) recte iuxta hunc modum hoc experimur in nobis. Primo enim sentit homo quomodo voluntas se applicat obiecto et post quomodo fixe terminatur in eo et post quomodo actualiter per actum ab ipsa^(d) exeuntem in ipso quiescit, sic tamen quod ipsum actum ita sentimus a nobis exire quod simul cum isto exitu videtur ab ipso obiecto ad interiora nostra resilire, acsi esset ab ipso obiecto impulsus seu repulsus. Non autem hoc ita contingit in actu desiderii sicut in actu delectationis, quoniam desiderium tendit ad obiectum ut ad absens et ideo solum cum quadam protensione, delectatio vero est de obiecto ut praesenti et ut quietativo affectus et ideo quasi cum quadam resilitione^(e). Cui autem hoc non placet potest secundum modos praedictos dicere quod respectu talium actuum voluntas nostra non est de se sufficienter activa, et quod illi actus non sunt de numero illorum actuum qui proprie dicuntur liberi et a^(f) nobis libere elicit.

Ad octavum dicendum quod maior est vera de illis influentiis quae secundum se et absolute sunt a suo agente, non autem de illis quae non possunt esse ab agente nisi cum terminatione certi obiecti. Si enim terminatio est indebita et agenti non consona, tunc generabit actum afflictivum. Cuius simile aliququaliter est in luce solis, cuius radii ab obiecto plano et polito uniformiter et quasi plane terminantur et reflectuntur, ab obiecto vero aspero et omnino impolito deformiter terminantur et multipliciter disperguntur et di-

(a) Ita B⁷, V *resiliisset*. (b) Al. m. mg. s. r. (c) B⁷ praem. *Et*.
 (d) B⁷ *ipso*. (e) Ita B⁷, V *resilitione*. (f) Add. interl. al. m.

varicantur. acsi ipsum obiectum effective dissipasset eos ^(a) et dispersisset, cum tamen hoc potius sit effective a diversificatione aspectus ipsius lucis solaris, occasionaliter ^(b) vero seu terminative ab ipso obiecto seu obstaculo, sicut in quaestionibus de primis impressionibus agentium est tactum. Nec tamen actus voluntatis sunt corruptivi substantiae ipsius, sed solum bonarum dispositionum et habituum ^(c) eius quibus huiusmodi actus contrariantur.

Ad nonum dicendum quod sicut supra dictum est, quidam volunt quod actus qui exeunt subito ab aliquibus passionibus non sint a voluntate nisi sicut a subiecto et a supposito passionis a qua ipse actus elicitur, sicut nec aer lucidus est aliter causa illuminationis a suo lumine procedentis. Et hoc ipsum videntur velle de actibus qui manant ab habitibus. — Quomodo autem isti salvent veritatem nostrae libertatis et unitatem generis in omnibus actibus voluntatis non legi nec per me ipsum hoc scio videre.

Alii vero volunt quod huiusmodi habitus et passiones immediate eliciant suos actus, et quod potentia voluntatis producat eos mediate, applicando scilicet per suum imperium huiusmodi habitus et passiones ad eliciendos suos actus. Volunt ^(d) enim isti, ut aliquo modo salvent libertatem, quod voluntas non solum sit causa praedictorum actuum, quia est suppositum et subiectum habituum et passionum huiusmodi actus elicientium, sed etiam quod aliquo modo per se sit eorum principium motivum et effectivum, sicut agens principale est causa actuum agentis ^(e) instrumentalis per hoc quod movet et applicat ipsum ad agendum. — Sed quomodo tunc responderi possit ad obiectiones contra hunc modum in praecedenti quaestione factas in responsione vicesimi octavi argumenti non video per me nec satisfactionem illarum obiectionum legi. Duos tamen modos evadendi aliquando audiavi. Quorum unum ibidem tetigi, quod scilicet habitus et passiones seu affectiones quasi passionales ipsius voluntatis sic se habent in agendo ad ipsam voluntatem sicut se habet calor in calefaciendo ad formam ignis substantialem. Nam actio caloris non solum attribuitur igni sicut supposito et subiecto ipsius caloris, sed etiam attribuitur formae substantiali ipsius ignis tanquam principali agenti, quod tamen non habet aliam actionem immediatam per quam moveat et applicet ipsum

(^a) B^r om. (^b) Al. m. (^c) In mg., del. *habitu*. (^d) Al. m. ras.
 (^e) Al. m. ex *agens*.

calorem ad actum calefactionis, quoniam ipse calor, prout est sufficienter ad agendum applicatus, manat immediate a forma substantiali ipsius ignis, et ideo tanquam causa totalis et ^(a) immediata ipsius caloris et applicationis eius potest dici vere esse causa principalis omnis actionis quae producitur ab ipso calore. Sed quomodo huiusmodi condiciones possint veraciter attribui habitibus et affectionibus ipsius voluntatis non video, quoniam multae affectiones sunt ^(b) in voluntate quae nullo modo videntur posse causari a voluntate, saltem eo modo quo calor causatur a forma substantiali ignis. Quomodo etiam actus qui a libero arbitrio immediate non exirent nec per aliquem actum eius imperiosum imperarentur, sed solummodo per affectiones determinatas a forma ipsius voluntatis resultantes producerentur, et etiam pro tanto ab ipsa voluntate tanquam a causa principali, quomodo, inquam, tales actus possent esse liberi, non video. Quomodo etiam actus illi qui immediate manarent ab ipsa potentia et illi qui non manarent ab ea ^(c) nisi per intermediarias affectiones essent eiusdem generis, aut quomodo illi actus qui essent a diversis affectionibus sic a voluntate resultantibus sicut calor et levitas resultant a forma ignis possent esse eiusdem generis, non video. Unde actus levitatis et actus caloris nullo modo sunt eiusdem generis, quamvis forma ignis sit eorum causa principalis. Quod etiam in modo praedicto quasi pro ratione affertur, quod consensus habituales sunt plenissime sub potestate liberi arbitrii, et quod plures eorum sunt ab eo simpliciter producti, non videtur ad sustentationem praedicti modi sufficere, quia non omnis productio vel dependentia agentis instrumentalis a causa principali sufficit ad hoc quod eius actus possit attribui ipsi causae principali tanquam principali agenti, sed solum illa quae est immediata et continua resultatio, sicut resultat calor ab igne. Quamvis enim virtutes supracaelestes eduxerint formas inferiores de suis materiis, actiones tamen ^(d) earum non propter hoc attribuerentur ^(e) eis sicut causis principalibus, nisi in hora qua isti agunt suas actiones moverentur aut coadiuvarentur ab illis. Si autem hoc modo poneretur in libero arbitrio, adhuc starent obiectiones ibidem factae ad quarum satisfactionem modus ille ponebatur.

^(a) Add. interl. al. m.
m. mg., B⁷ om.

^(b) Al. m. mg.

^(c) B⁷ *ipsa*.

^(d) Al.
^(e) B⁷ *attribuentur*.

Alium etiam modum audiui, de quo iam aliquantulum supra mentionem feci, scilicet, quod affectus et habitus voluntatis non sunt per se causa effectiva suorum actuum, sicut nec aspectus ipsius voluntatis, sed potius ipsa voluntas ut sub talibus habitibus ad agendum sufficienter disposita est ^(a) causa effectiva ipsorum. Et iste quidem modus tam obiectiones istius argumenti quam obiectiones ^(b) in responsione vicesimi octavi argumenti praecedentis quaestionis factas satis bene videtur evadere, solummodo esset verus et securus, quia secundum hunc modum non ^(c) oporteret aliam actionem attribui potentiae et habitibus vel affectionibus nec ponere inter ea rationem causae principalis et instrumentalis nec rationem duorum agentium, sed potius quod ambo in simul accepta faciunt rationem unius causae completae.

Ad id autem quod postmodum subiungitur, scilicet, quod illi actus qui fiunt a praedictis affectionibus ^(d) contra consensum voluntatis non erunt a voluntate, in quantum est libera, et ^(e) sic per consequens non erunt ab ipsa, in quantum est activa, nec a potentia eiusdem generis cum potentia libera: dicendum quod, licet tota potentia voluntatis sit libera, non tamen propter hoc oportet quod omnes ^(f) actus libere producat, unde nec illi quos producit in somnis sunt liberi. Ad hoc enim quod actum libere producat exigitur quod actus ille exeat ab ea secundum aspectum dominativum, ita quod voluntas exeat in illum tanquam a se mota et non tanquam ab alio applicata et quasi necessitata. Affectiones autem illae per quas aliquando contra consensum suum operatur sunt quaedam applicationes ipsius voluntatis ^(g) ex quibus quandam necessitatem agendi aliquantulum consequitur; sicut et aspectus eius seu conversiones indebitae quas habet in statu frenesis et consimilium sunt quaedam applicationes eius ex quibus quandam necessitatem agendi contrahit seu consequitur, quamvis istae applicationes et illae non sint eiusdem generis. Ipsa igitur, in quantum est potens libere agere et in quantum non est ad hoc potens, non est alia et alia ^(h) secundum substantiam et speciem, sed solum alio et alio modo se habens. Et ideo non oportet ⁽ⁱ⁾ quod actus liberi et non liberi sint omnino diversorum generum, nisi ponatur quod actus non liberi sint

(^a) B⁷ om. (^b) B⁷ om. q. o. (^c) B⁷ om. (^d) B⁷ affectibus.
 (^e) Add. interl. (^f) B⁷ omnis. (^g) B⁷ om. (^h) B⁷ om. e. a.
 (ⁱ) Al. m. E. i. n. o.

totaliter ab obiectis et actus liberi ab ipsa potentia. De quo in sequentibus prolixior sermo fiet.

Ad decimum dicendum quod quidam non habent pro inconvenienti quin una forma per aliam formam^(a) sequentem possit informari et perfici, et quin una virtus activa per aliam virtutem activam sibi adiunctam possit perfici tam in ratione formae quam in ratione activi, ut scilicet sit forma perfectior et ad agendum potentior. Et tunc ad propositum respondent quod licet habitus et nostra essentialis libertas sint formae activae, quod nihilominus ipsi habitus possunt nostram libertatem perficere.

Alii vero qui habent ista pro inconvenienti respondent quod forma et virtus activa non potest disponi ad agendum per hoc quod recipiat in se et directe informationem alicuius formae seu alicuius dispositionis formalis, potest tamen ad ^(b) hoc ^(c) disponi per accidens, scilicet, per aliqua quae sibi adiunguntur in eadem^(d) materia seu per aliqua quae in ea consequuntur ad aliquam variationem factam in sua materia. In corporalibus enim disponitur ad agendum in aliquod patiens per solam appropinquationem suae materiae ad illud patiens, ut quando facimus quod lumen candelae appropinquet paleae vel cuicunque combustibili; tunc enim per consequens et quasi per accidens et ipse calor igneus efficitur propinquus^(e), quae propinquitas exigebatur ad hoc ut posset illud accendere. Disponitur etiam aliquando per fortem impulsus suae materiae mobilis; unde durum acumen gladii, quando fortiter impellitur ipsum ferrum, potest scindere. Disponitur etiam aliquando per augmentum suae essentiae aggeneratum sibi in eadem materia; unde calor, qui propter modicitatem^(f) suae essentiae non potest comburere, tantum potest augeri quod hoc poterit. Disponitur etiam aliquando non simpliciter ad agendum, sed solum ad ^(g) sic vel sic agendum, et hoc per varium situm et aspectum datum sibi et partibus suis non per se, sed potius^(h) per varium situm et aspectum datum suae materiae et partibus eius; unde quando sol habet situm et aspectum diametralem respectu alicuius, tunc et lux eius habet consimilem aspectum; quando etiam in sigillo partes materiae habent alium situm et aspectum, tunc durities et

(^a) B⁷ om. (^b) B⁷ *per*. (^c) Sequitur ras. (^d) Ita B⁷, V *eamdem*.
 (^e) B⁷ *propinquius*. (^f) B⁷ *mediocritatem*. (^g) B⁷ om.
 (^h) B⁷ om. *per... potius*.

acumina et figura consequens huiusmodi situm habent varietatem in situ et aspectu, et secundum tales diversificationes diversas imagines habet in cera formare. Aliquando vero disponitur per aliquam formam suae materiae adiunctam; unde quando forma mixti ^(a) vel forma animae adveniunt materiae, tunc eo ipso formae priores possunt aliqua quae prius non poterant, non propter hoc quod priores informentur ab eis, sed quia ^(b) materia sua accipit alium modum existendi et se habendi per formas adiunctas, et per consequens hoc ipsum accipiunt ipsae formae priores, sicut patet in calore animalium et in coloratis lumine superfusis et irradiatis, ad illuminationem enim materiae coloratae ipse color, acsi esset ipsa luce informatus, potest fortius colorem suum generare. Aliquando vero dicitur disponi non per aliquid additum suae materiae, sed solum per aliquam transmutationem factam in extrinsecis ^(c), utpote, in patiente vel in objectis aut in medio et consimilibus, et hic modus est magis per accidens quam primi.

Consimiliter autem potest hoc inveniri in intellectualibus. Nam forma ^(d) mentis nostrae est potens ad aliqua objecta contuenda ratione appropinquationis localis factae in ea per appropinquationem sui corporis aut suae materiae spiritualis. Quando etiam intellectus convertitur et impellitur ad aspiciendum obiectum per impulsum factum in sua materia mobili ^(e), tunc potest sua objecta apprehendere. Quando etiam caritati adiungitur in eadem materia voluntatis alius gradus caritatis, tunc est potens in aliqua in quae prius non erat potens, unde caritas patriae plus potest diligere quam caritas viae. Et huic simile esset ^(f), si forma substantialis nostrae voluntatis et intellectus augetur, sicut quidam ponunt quod in assumptione ad statum gloriae augetur, et sicut ponitur a multis quod Christi anima plus habeat de forma substantiali intellectus et voluntatis quam aliqua alia substantia intellectualis. Quando autem voluntas assuescit aliqua diligere vel odire ad quae per se et ex sibi datis a natura erat potens, ut est diligere vel odire quadam humana amicitia vel inimicitia ^(g) istum vel illum: ex ipsa assuefactione fit ad illa peragenda potentior et facilius; sicut videmus quod etiam ad peccata ^(h) est pronior et, ut ita di-

(^a) Al. m. (^b) In mg. (^c) B⁷ *intrinsicis*. (^d) B⁷ *formae*.
 (^e) B⁷ *mobilia* pro m. m. (^f) Ex *essent*. (^g) Al. m. mg. v. i.
 (^h) B⁷ *peccatum*; est in ras.

cam, potentior, quando per frequentationem peccandi magis et magis in vitiis habituatur.

Et hic modus est similis aliquid illi qui est per variationem situs partium ^(a). Nam sicut per variationem situs partium materiae corporalis et totius figurae eius forma eius diversimode secundum situm coaptatur et figuratur: sic suo modo, quando materia seu mobile voluntatis frequenter movetur et applicatur ad aliquid, forma eius accipit quendam modum se habendi ad obiecta et ad actus quem prius non habebat. Totus enim vigor formalis ipsius voluntatis dilatatur ad obiectum quadam dilatatione ^(b) spirituali et unitur et quasi ^(c) imbibitur ipsi obiecto, et sic de aliis modis se habendi ^(d) spiritualibus quos sensibiliter in actibus et habitibus nostrae mentis experimur. Sicut enim ad dilatationem materiae corporalis sequitur dilatatio in sua forma et ad apertionem ^(e) apertio et ad figurationem figuratio et ad unionem seu impressionem unio seu impressio, utpote, quando materia cerae imprimitur et unitur sigillo, tunc eo ipso et forma cerae eidem unitur et imprimitur, et secundum eundem modum: sic intelligendum est spiritualiter fieri in nostra voluntate. Et hinc est quod ad actus nostrae voluntatis in suo materiali receptos, qui sunt quaedam spirituales et actuales dilatationes et apertiones et uniones et motiones eius, generantur in ea habitus, qui sunt habituales dilatationes ^(f) et uniones nostrae voluntatis; sicut ^(g) videmus in ^(h) virtutibus manuum et ceterorum membrorum quod, quando membra et ⁽ⁱ⁾ manus frequenter moventur ad aliquod opus artificiosum et modo artificioso, quod in eis remanet post multos actus tales seu motus quaedam habituatio seu aptitudo ad tale opus faciliter et quasi inerrabiliter ^(k) peragendum. Et tamen talis aptitudo seu habitudo manus non est per se virtus activa motuum artificiosorum ipsius manus, sed potius dicit dispositionem ipsius manus, prout est mobilis ad tale opus, et dispositionem virtutum moventium manum et regentium ad tale opus. Nec oportet quod huiusmodi dispositiones dicant aliquid realiter receptum in ipsis formis seu potentiis activis, acsi ipsae ^(l) essent materia et subiectum illarum dispositionum, quoniam eo ipso quod diversi-

(a) B⁷ *partim*. (b) B⁷ om. *q. d.* (c) B⁷ *quando*. (d) B⁷ *habendis*. (e) Al. m. ex *operationem*. (f) B⁷ om. et *apertiones... dilatationes*. (g) B⁷ *sic*. (h) Add. interl. (i) B⁷ om. (k) Sequitur ras. (l) B⁷ *ipsi*.

mode disponitur materia vel mobile ipsarum, in quantum sunt earum materia et earum mobilia, eo ipso et ipsae accipiunt diversum modum existendi in eis et diversum modum se habendi, sicut in praedictis exemplis de forma et materia corporali facilius patere potest. Non est autem intentio dicere quin huiusmodi dispositiones aliquid addant quod prius non erat, sed quod non addunt nisi quandam variationem quae proprie et per se inest ipsi materiae, in relatione tamen ad suam formam. Et ideo forma per eas seu cum eis ad aliqua est potens vel simpliciter vel aliquid aliter ad quae non esset sine eis. Quando autem dicitur quod habitus sunt quaedam formae activae, sicut in minori praedicti argumenti tangebatur, tunc secundum istos nomine habitus significatur ipsa potentia ut sic disposita et habituata; alias secundum eos non debent dici principia effectiva, sed solum dispositiones principiorum activorum. Si cui autem neuter istorum duorum modorum placet ^(a), excogitet alterum. Quicquid enim veraciter in defensionem veritatis catholicae dicetur erit acceptissimum mihi.

Ad undecimum dicendum quod actus voluntatis denominant voluntatem per modum inhaerentiae secundum hoc quod sunt in ea sicut in subiecto; et nihilominus denominant ^(b) eam eo modo quo actiones denominant sua agentia a quibus fiunt, in quantum sunt actiones ab ea productae. Falsa est ergo illa propositio quae dicit quod non denominant eam nisi quia sunt in ea, quia praeter hoc denominant eam, quia sunt ^(c) ab ea.

Ad duodecimum dicendum quod satis ex praedictis constat quod voluntas non indiget ab alio moveri ad omnem actum volendi.

Ad id igitur quod contra hoc primo obicitur ex Anselmo dicendum quod voluntas non dicitur movere se de non velle ad velle, quasi ibi secundum veritatem sit motus aliquis qui praecedat ipsum velle, sicut motus praecedit terminum ad quem. Non enim ^(d) est intelligendum quod voluntas sic veniat de non velle ad velle, quasi ipsum velle sit terminus ad quem et non velle terminus a quo et venire de uno ad alterum sit quidam motus inter eos medius. Sed propter hoc dicitur quod movet se ad volendum, quia in ipso actu volendi aggregantur rationes duarum actio-

^(a) Al. m.
^(d) B⁷ om.

^(b) Ita B⁷, V *denominat*.

^(c) Al. m. ras q. s.

num quae in aliis môtibus contingunt; nam motor primo impellit et inclinât ipsum mobile ad motum, ad quem impulsus sequitur postmodum ipse motus. Actus autem voluntatis et maxime ille qui dicitur consensus est quasi quidam impulsus datus ipsi voluntati a se ipsa et nihilominus est ultima motio ipsius voluntatis. Quia autem illud agens quod impellit ipsum mobile taliter quod moveatur dicimus quod movet ipsum ad talem motum: idcirco, quando voluntas exit in actum volendi, qui simul est impulsus voluntatis et eius motio, dicimus quod movet eam ad volendum. Anselmus autem in praedicto capitulo videtur velle quod voluntas moveat se ad volendum per aliquam voluntatem seu per aliquod velle praecedens, sive illud sit velle habituale sive quidam actus volendi praecedens, quamvis magis videatur velle quod sit velle habituale, probans suum dictum per hoc quod quicumque se movet ad aliquid volendum prius vult se ita movere, alias moveret se non volens, et ex hoc concludit quod angelus non potuit aliquid actualiter velle, nisi prius aliquam voluntatem seu affectionem habitualement accepisset a Deo.

Quamvis autem hoc dictum Anselmi non ita directe sit contra nos, quia non ponit quod ad actum volendi moveatur ab alio quam a se, quamvis ponat quod non potest se movere nisi per aliquam voluntatem prius sibi datam: quibusdam tamen non videtur hic verum sensisse. Non enim est verum quod ad quicquid volendum voluntas se movet ^(a), quod prius voluerit se ita movere; quia tunc sequeretur quod illud idem ad quod volendum se movet prius voluisset, et ita quod voluisset illud, antequam ^(b) voluisset. Quicumque enim vult se movere ad aliquid, non solum vult ipsum motum, sed etiam vult terminum motus, etiam magis quam ipsum motum. Qui ergo vult se movere ad aliquid, vult illud ad quod vult ^(c) se movere. Praeterea, quando ego primo incipio diligere inimicum meum aut aliquod opus culpabile, nunquid primo volui illud aut volui ^(d) me movere ad ^(e) illud? Si enim primo volui, ergo primo dilexi quam dilexerim et primo peccavi quam peccaverim. Praeterea, nunquid habitus voluntatis movit me ad volendum per aliquam actionem aliam ab illo actuali velle ad quod movet? Si sic, ergo ante ^(f) primum actum volendi fuit quaedam actio in voluntate pro-

^(a) B⁷ *moveat.* ^(b) Al. m. mg. *ante*, del. *autem.* ^(c) Al. m. mg.
^(d) B⁷ om. *a. v.* ^(e) In ras. ^(f) Al. m. mg., del. *autem.*

cedens ab habitu, et etiam tunc ipse habitus habebit aliquam actionem principalius et magis per se et primo sibi competentem quam sit actus volendi. Tunc etiam actio erit terminus actionis, quia ipsum velle erit terminus illius primae actionis, multaque alia valde absurda sequerentur. Si vero ante ^(a) primum actum ^(b) volendi non fuit aliqua actio procedens ab habitu, ergo movere se ad volendum, sive per habitum sive per solam potentiam, non fuit aliud quam ipsum velle actuale.

Quod autem movit ad hoc Anselmum non videtur istis multum efficax, quia quando dicitur, « aut movet se ad volendum non volens aut volens », ista quaestio potest intelligi de voluntate alia ab ipso actu volendi aut de eadem. Si de alia, aut de praecedente aut de concomitante et naturaliter consequente. Si de praecedente, ut sit sensus, aut movit se ad volendum volens, id est ^(c), per aliquod velle praecedens aut non volens, id est, sine aliquo velle praecedente: tunc debet responderi quod non volens movit se praeterquam in his quae sunt ad finem, velle enim ea quae sunt ad finem praecedunt velle ipsius finis tanquam causa ipsius. Si vero de concomitante et naturaliter consequente, sic potest concedi quod volens hoc vult, quoniam voluntas libera sic est reflexa super se et super actus quod statim, cum aliquid actu vult, diligit suum actum ^(d), sicut et quicumque scit ^(e) aliquid, scit se scire illud, et secundum Augustinum, XV *De Trinitate*, capitulo 12 ⁽¹⁾, hoc scire et velle, quae primum actum volendi et sciendi habent pro obiectis, sunt alii actus numero ab illis et naturaliter consequentes eos ^(f). Et ideo secundum istum modum improprie responderetur quod movit se volens, quia per hoc videtur significari aliqua voluntas praecedens quae fuerit causa ipsius motus, hic autem per se volens potius significatur voluntas naturaliter subsequens quam voluntas praecedens. Si autem quaestio intelligatur fieri non de ^(g) alia voluntate, sed de eadem, ut sit sensus, « iste movet se volens », sicut si diceretur ^(h), « iste vult volendo seu volens et iste movet movendo et agit agendo », unde in communi usu dicimus

(^a) Al. m. mg., del. *autem*. (^b) B⁷ om. (^c) V *in* pro *id est* quae B⁷ habet. (^d) B⁷ add. *et*. (^e) Ex *sit*. (^f) B⁷ *illos*. (^g) B⁷ add. *non*. (^h) B⁷ om. *iste... diceretur*.

quod movens movet movendo, per hanc trinam verborum replicationem non intelligentes nisi unum et eundem motum: sic potest concedi. Ex omnibus autem istis non sequitur conclusio Anselmi.

Ad illud autem quod secundo iterum ^(a) obiciebatur ex dicto Hugonis, quod scilicet velle sit motus successivus qui non potest esse in ^(b) initio sui sicut nec alii motus: credo quod simpliciter est falsum, sicut in praecedenti quaestione fuit ostensum in undevicesimo argumento eius et in responsione eiusdem argumenti. Alias enim necessario sequeretur ^(c) quod anima Christi non potuisset mereri in primo instanti suae conceptionis, quia non potuisset ^(d) habere aliquem actum volendi in primo nunc, quia Deus non posset facere quod motus continuus et successivus esset in instanti, nisi forte ponatur quod suum velle non esset motus, sicut secundum Hugonem est ^(e) velle nostrum et velle angelorum, et ita quod non esset univocum cum nostro velle ^(f), sed potius aequivocum. Sequeretur etiam quod omne velle haberet duos terminos contrarios aut saltem incontinentes, scilicet, terminum a quo et terminum ad quem, et quod semper successive recederet ^(g) ab uno et acquireret alterum, et quod semper aliquis terminus formalis educeretur magis ac magis per ipsum. Et sic etiam sequeretur quod nunquam posset homo velle aliquid ita intense in principio sui velle sicut ^(h) in fine. Sequeretur etiam quod semper in omni statu meriti gloriae et poenae per motum voluntatis aggeneratur ⁽ⁱ⁾ aliquid de habitu spectante ad illum motum seu actum. Oporteret etiam quod aliquis impulsus praecederet omnem actum voluntatis, sicut in maiori istius obiectionis tangebatur. Oporteret etiam secundum hoc quod actus voluntatis in patria essent quidam motus qui in primo nunc suae beatificationis non potuerint esse in beatis nec etiam in aliquo alio nunc. Unde in hac parte melius vidit etiam Aristoteles quam Hugo, qui X *Ethicorum* ⁽¹⁾ vult quod actus videndi sit in instanti. Nec oportebat hanc falsitatem adducere ad confirmandum causam quare angeli non potuerunt peccare in primo nunc, quia praeter hoc bona et sufficiens causa potest reddi, sicut suo loco habet tangi.

(^a) In mg., del. *itu*. (^b) Add. interl., B⁷ om. (^c) B⁷ om.
 (^d) B⁷ *potuit*. (^e) Sequitur ras. (^f) In ras. (^g) V. add. *et*
 quod B⁷ om. (^h) In mg. (ⁱ) B⁷ *aggeneretur*.

(¹) Cfr. cap. 3, 1174a 14sqq.

Ad decimum tertium dicendum quod quidam volunt quod obiecta etiam corporalia sensibilia possint generare impressiones simplices, vivas et intellectuales et potentiis nostrae mentis proportionales in ipsis potentiis. Quidam tamen horum volunt quod hoc per se ^(a) non possint, sed per irradiationem intellectus agentis. Pagani autem philosophi hoc ponentes non curaverunt de conclusione praedicti argumenti, quia voluntatem nostram posuerunt necessario moveri ab obiectis sub sufficientibus circumstantiis ad movendum se habentibus ^(b). Catholici tamen qui in praedicta positione secuti sunt eos, non autem in ista, respondent quod illi actus aut principia immediata illorum actuum qui non sunt liberi possunt esse ab obiectis, non autem illi qui sunt liberi, saltem pro quanto sunt liberi, nec principia effectiva eorum. De hoc autem modo respondendi infra amplius tangetur.

Quidam autem innitentes dictis Augustini potius quam paganorum philosophorum dixerunt quod ab obiectis, saltem corporalibus, nullo modo potest fieri aliqua talis impressio in potentiis nostrae mentis. VI enim *Musicae* ⁽¹⁾ vult Augustinus quod nulla species fiat in anima ab aliquo corpore tanquam ab agente, dans pro causa, quoniam omne agens est praestantius patiente, anima autem praestantior omni corpore. Quae ratio parum valeret, nisi intenderet quod anima tantam habeat altitudinem respectu omnis corporis quod nulla virtus corporalis possit materiam ipsius animae per modum passivi aliquo modo sibi subicere aut attingere; sicut et quidam hac de causa ponunt quod virtutes activae corporum inferiorum non possint agere in materiam corporum caelestium. Quamvis ^(c) enim agens, in quantum agens, sit semper praestantius suo patiente, in quantum tali: nihilominus tamen potest esse aliquod agens simpliciter ignobilius suo patiente, sicut ignis potest aliquid pati ab aqua, et homo vel equus a formica vel ab igne. Quod autem Augustinus praedicto modo voluerit animam praestantiorē esse ^(d) omni corpore patet non solum ex illo loco, sed etiam ex XIII libro *Confessionum*, in principio ⁽²⁾, ubi

(^a) B⁷ *per hoc* pro *h. p. s.* (^b) Al. m, mg. *circumstantiis... habentibus.* (^c) B⁷ *Licet.* (^d) Sequitur ras.

(¹) Cfr. cap. 5 (PL 32, 1167 sqq.). (²) Cfr. cap. 2 (PL 32, 845).

agit de materia seu de informi spirituali et corporali, dicens: « Spirituale informe praestantius est quam si formatum corpus esset, corporale autem informe praestantius quam si omnino nihil esset ». Vult igitur ibi expresse quod materia spiritualis praevaleat omni formae et materiae corporali et aggregato ex eis. XII etiam libro *Supra Genesim ad litteram*, capitulo 16, hoc ipsum dicit ⁽¹⁾ et eandem causam dicti sui ibidem ponit, dicens: « Quia », inquit, « omnis spiritus est omni corpore sine dubitatione praestantior, sequitur ut non loci positione sed naturae dignitate praestantior sit natura spiritualis isto corporeo caelo, etiam illa ubi rerum corporalium exprimuntur imagines ». Ex hoc autem concludit quod « imago corporis quae fit in ipso spiritu sit praestantior quam sit ipsum corpus in substantia sua », adiungens quod « non est putandum quod corpus aliquid faciat in spiritu, tanquam spiritus corpori facienti vice materiae subdatur, cum omni modo sit praestantior qui facit ea re de qua aliquid facit, corpus autem nullo modo sit praestantius spiritu, immo e contrario spiritus corpore ». Ex hoc autem concludit quod « illam corporis imaginem non corpus ⁽²⁾ in spiritu, sed ipse spiritus in se ipso facit celeritate mirabili ». Et idem dicit satis post de imagine vocis.

Nec videtur ad hoc sufficere evasio dicentium quod ipse intendat ^(b) tam hic quam VI *Musicae* solum hoc negare, quod scilicet anima non subdatur corpori tanquam materia de qua debeat aliquid fabricari seu educi, quia ita sonant verba eius, non autem intendat negare quin possit sibi subdi tanquam materia in qua, non de qua. Si enim non istud secundum intendebat, sed solummodo primum: tunc verba eius nullam habent colligantiam nec aliquam rationem, quia ipse loquitur tantum de generatione imaginum seu specierum per quas aliquid cogitamus. Praeterea, de quocunque voluerit intendat: ad minus semper hoc concludere intendit quod praedictae imagines non fiant in anima ab ipso corpore, sed potius a se ipsa. Infra etiam, 20 capitulo, dicit ⁽²⁾ quod « cum homo in somnis videt aliqua visa, et est causa ex parte corporis, non ea corpus exhibet nec habet eam vim ut formet aliquid spirituale, sed potius anima spiritu corporalium similitudines agit aut intuetur obiectas, et quando

(a) B⁷ corpore.

(b) Ex intendit.

(1) PL 34, 466 sq.

(2) PL 34, 470.

eas agit, tunc huiusmodi visiones phantasiae dicuntur ». Libro etiam XI *De Trinitate*, capitulo 4⁽¹⁾, loquens de secunda trinitate quae immediate sequitur post illam quae est in actu sensuum particularium dicit quod sicut in actu visus est quaedam trinitas, scilicet, forma corporis visi et visio aspicientis et voluntas utrumque coniungens, sic in actu imaginantis sunt tria, scilicet, similitudo corporis in memoria quae tenet locum corporis visi et visio ipsius imaginantis et ^(a) voluntas utrumque copulans. Et subdit quod « quaedam unitas fit ex his tribus non iam naturae diversitate discretis, sed unius eiusdemque substantiae, quia hoc totum intus est et totum unus ^(b) animus ». De primis autem tribus praemiserat quod eorum est diversa natura. Unde et 5º capitulo, in fine, ostendens quomodo sint diversae naturae dicit ⁽²⁾ quod « corpus illud quod cernitur omnino spirituale non est, visio vero quae fit in sensu habet admixtum aliquid spirituale, quia sine anima fieri non potest, sed non totum ita est, quoniam ille qui formatur corporis sensus est, voluntas vero quae utrumque coniungit magis spiritualis agnoscitur. Si ergo hanc primam trinitatem vult diversae esse ^(c) naturae, quia unum illorum est corporale, secundum semicorporale, tertium totum spirituale: ergo secundam trinitatem vult hoc modo unius esse naturae quod quodlibet eorum sit spirituale. Hoc ipsum etiam dicit capitulo 7, ubi, postquam dixit quomodo prima ^(d) habet in se diversitatem naturae, subdit ⁽³⁾ de ista secunda: « Quamvis haec trinitas de qua nunc quaeritur forinsecus inventa est in animo, intus tamen agitur et non est eius quicquam praeter ipsius animi naturam », forinsecus autem eam dixit, quia est in parte imaginaria. Libro etiam X, capitulo 5, dicit ⁽⁴⁾, quod « quia anima non potest inferre introrsus ipsa corpora tanquam in regionem incorporeae naturae, imagines eorum convolvit et rapit factas in semetipsa de semetipsa, dat enim eis formandis quiddam ^(e) substantiae suae ». Ostendens autem de qua parte animae et de quibus imaginibus loquitur subdit: « Nam illas animae partes quae corporum similitudinibus informantur etiam cum bestiis nos communes habere sentimus ».

(a) Al. m. mg.
(e) Ex *quidam*.

(b) B⁷ *unum*.

(c) In ras.

(d) B⁷ om.

(1) PL 42, 990.

(2) PL 42, 991.

(3) PL 42, 993.

(4) PL 42, 977.

Quae autem rationes praeter dicta Augustini moverint istos ex responsionibus quas ad probationes minoris dant satis poterit patere.

Ad primam enim dicunt quidam ex eis quod, quamvis quantitas differat ab aliis formis corporalibus, tamen non per accidens, sed per se convenit eis habere quantitatem seu esse extensas, quoniam aut ipsae sunt causa quantitatis aut non sunt aptae natae recipi nisi in materia quantitatem habente, effectus autem per se et non per accidens attribuitur suae causae, et dispositio materialis naturaliter praecedens et disponens ad receptionem ulterioris formae per se et non per accidens denominat eam seu attribuitur ei.

Quidam autem alii eiusdem opinionis dicunt ad hoc quod quantitas seu extensio nihil penitus addit realiter differens ad materiam quantam vel ad formas extensas et quantas^(a) nisi forte unionem et situm et positionem suarum partium. Quod probant ex hoc quod omnis materia et forma extensa habet partes suae essentiae constitutivas in infinitum divisibiles et diversum situm seu positionem habentes sibi invicem unitas et continuatas. Et haec omnia, ut dicunt, sunt per se notissima, sic enim videmus in albedine, cuius alia pars est in alia parte materiae et alia in alia, et sic breviter de omnibus aliis. Extensio autem seu quantitas non videtur aliud dicere ab ipsa multitudine talium partium diversum situm habentium et sic sibi unitarum. Nam posito quod quantitas dicat formam ab eis realiter differentem, adhuc oportebit in ea dare alias partes ab illis et sic se habentes quoad praedictas condiciones sicut et illae se habent. Probant etiam ex hoc, quia amoto omni^(b) accidente et omni alia essentia quanta^(c) non propter hoc essent amotae partes constitutivae et essentiales ipsarum formarum et ipsius materiae nec essentialis unio earum^(d) secundum quam habent constituere et integrare suum totum. Quamvis autem unio partium ipsius materiae dicat aliquid formale et ita aliquid realiter differens a partibus: illa tamen unio earum sine qua non possunt existere spectabit necessario ad formam substantialem, non ad accidentalem, cum formae accidentales non dent esse seu existere substantiale ipsi materiae aut partibus eius. Si autem soli quantitati convenit per se divisio, tunc soli sibi convenit per se

^(a) Ex *quantitas*.

^(b) B⁷ om.

^(c) Al. m. mg., del. *quam*.

^(d) Ex *eorum*.

habere partes divisibiles, et ita ad solam amotionem ipsius essent amotae omnes partes, quia ubicunque adhuc remanent partes, adhuc remanet divisibilitas et unio, cum omne habens partes sit divisibile in eas. Sed quomocunque ponatur materia et forma corporalis ex suis partibus unita: semper adhuc eo ipso ponitur cum aliqua extensione et continuatione. Ergo quacunque quantitate ab eis amota semper haberent quantitatem eo ipso quo haberent suas partes sic unitas.

Praeterea, omne illud quod habet in se partes in infinitum divisibiles, si reducantur omnes eius partes ad simplicitatem indivisibilem, necessario habebit partes actu infinitas et actu indivisibiles. Sed omnis forma et materia extensa habet partes sibi ^(a) substantiales in infinitum divisibiles. Amota autem omni ratione quantitatis ab eis, etiam per solum intellectum, nulla pars earum potest intelligi nisi ^(b) ut omnino simplex et indivisibilis. Ergo tunc intelligentur ut habentes partes actu infinitas et actu indivisibiles, quod est impossibile et plenum contradictione. — Praeterea, impossibile ^(c) est quod aliquid quod est de genere corporeorum sit de genere intellectualium et incorporeorum ^(d), et multo magis est impossibile quod sint eiusdem speciei specialissimae. Sed amota omni quantitate omnis forma et materia intelligitur ut incorporea et ut simplex non simplicitate punctali, sed potius spirituali, cum punctus non possit intelligi nisi in continuo et cum quantitate, et cum ipse punctus ^(e) non minus sit accidentalis materiae et formae corporali quam ipsa quantitas, et cum punctus sit aliquid de genere quantitatis nec dicat aliquid extrinsecum ultra partes quantitatis situatum. Ergo si forma et materia corporalis per accidens sunt quantae, et si quantitas sic differt ab eis quod possint intelligi sine ea: ergo possunt veraciter intelligi ut simplices simplicitate spirituali. Quicquid autem potest a nobis veraciter intelligi potest a Deo absque omni contradictione fieri. Ergo Deus poterit formas et materias corporales salva sua specie facere simplices et spirituales, et tunc simplex et spirituale erit eiusdem speciei specialissimae cum formis et materiis corporalibus, ita quod albedo simplex et intellectualis erit eiusdem speciei cum albedine huius parietis. Et cum omnis materia spiritualis sit apta ad suscipiendam vitam, et omnis

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ om. ^(c) Al. m. mg. et *plenum... impossibile.*
^(d) Al. m. ex *corporeum.* ^(e) Ita B⁷, V *punctuus.*

forma spiritualis sit forma aliquo modo viva secundum Augustinum⁽¹⁾, illa albedo erit viva. Posito etiam quod hoc non posset a Deo fieri, adhuc sequeretur contradictio ex hoc solo quod posset a nobis sic veraciter intelligi, quia impossibile est aliquam essentiam vere intelligere ut simplicem et spiritualem, nisi secundum rationem sui generis et suae speciei sit de genere simplicium et spiritualium.

Si dicatur quod amota seu non intellecta quantitate intelligentur formae et materiae corporales ut indivisibiles non per ^(a) positionem alicuius simplicitatis, sed solum per privationem divisibilitatis: contra hoc isti arguunt quia partes earum ^(b) substantiales quas primo habebant non propter hoc erunt deperditae nec poterunt intelligi eadem numero seu essentia sine eis. Omne autem quod intelligitur ut habens partes intelligitur eo ipso ut divisibile nec potest intelligi nisi ut habens partes finitas aut infinitas ^(c), divisibiles aut indivisibiles, unitas aut separatas et intra se invicem existentes aut non intra se invicem, sed unam ^(d) extra aliam existentem. Praeterea, tunc saltem intelligetur ut potentia extensibile seu dilatabile et ut potens suscipere in se actum extensionis. Sed nihil potest extendi quod non habet partes ut intra se invicem existentes et per extensionem extra se invicem possibles prodire. Unde et hoc sonat nomen extensionis, quod idem est quod extratensio seu extratendi.

Praeterea, si quantitas hominis dicit quandam formam seu quoddam accidens superpositum substantiae ipsius corporis humani, tunc, ut videtur, Deus poterit eam separare ab homine, ita quod homo nullam penitus quantitatem habeat in corpore aut membris, et ita quod cor et caput et omnes aliae partes sint totaliter simul. Et tunc sequitur quod non sit substantiale capiti esse iuxta collum potius ^(e) quam esse ^(f) iuxta pedes nec cerebro ^(g) esse in capite potius quam in corde. Tunc etiam organizatio in sua essentia non includit distinctum situm in partibus suae materiae. Tunc etiam anima sensitiva et rationalis possent perfecte informare unum corpus punctale seu potius unum ^(h) corpus simplex

^(a) Add. interl. ^(b) V B⁷ *eorum*. ^(c) Ex *finitas*. ^(d) B⁷ *una*.
^(e) B⁷ *plus*. ^(f) Ita B⁷, V om. ^(g) Sequitur ras. ^(h) In mg.

⁽¹⁾ Cfr. *De anima et eius orig.*, IV, 22, 23 (PL 44, 544sq.); *De Genesi ad lit.*, VII, 9, 12, 21 (PL 34, 360sq.); *Epist.*, class. IV, ep. 238, cap. 2, n. 15 (PL 33, 1043sq.).

simplicitate intellectuali ac per consequens unum corpus non sensibile sed intellectuale. Tunc etiam Deus^(e) posset facere quod illud quod est per essentiam suam sensibile esset^(b) per essentiam suam^(c) omnino insensibile^(d). Si enim posset facere albedinem vel lucem corporalem sine omni quantitate et sine omni eo quod est de praedicamento quantitatis: tunc albedo vel lux illa esset omnino^(e) insensibilis, et tamen tenetur quod lux corporalis per essentiam suam est sensibilis^(f). — Praeterea, si quantitas dicit quoddam accidens cui soli per se competat divisio partium, ita quod nec materiae nec formae substantiali hoc conveniat nisi per eam: tunc impossibile est dare distinctas materias aut distinctas partes in materia sine accidente quod est quantitas. Et tunc videtur vera esse positio dicentium quod in substantiis intellectualibus non est dare materias divisas sola divisione numerali et consimiliter nec formas substantiales. Et tunc sequitur quod omnes angeli differant specie, et quod sit unus intellectus in omnibus hominibus, et etiam quod materia non sit in angelis. Unde si quis bene inspexerit rationes illorum qui hoc posuerunt, videbit quod haec est^(g) una de praecipuis.

Quando autem contra istos dicitur quod, si quantitas seu extensio nihil addit reale ad formas aliorum praedicamentorum, tunc ad mutationem^(h) quantitatis semper mutabitur aliquid de essentia aliarum formarum, et ita, quodcumque cera comprimetur aut dilatabitur, mutabitur aliquid essentialiale in ea; tunc etiam, ut videtur, sequetur⁽ⁱ⁾ quod figurae diversae eiusdem cerae vel speciei sint omnino per essentiam idem, quia si quantitas nihil addit realiter differens, multo minus, ut videtur, addent ipsae figurae; tunc etiam motus qui terminantur^(k) ad quantitatem, sicut terminantur motus augmenti et diminutionis, non different realiter ab aliis motibus, ex quo^(l) terminus eorum non differt realiter a terminis eorum: respondent quod per hoc solum quod partes mutant positionem aut situm mutatur et quantitas et figura. Quantitas enim secundum eos dicit partes rerum extensarum non absolute, sed ut sibi invicem sub certo modo positionis et situs continuatas^(m). Quamvis autem partes ali-

(a) B⁷ om.

(b) B⁷ om.

(c) In mg.

(d) Ex *sensibile*.

(e) B⁷ om.

(f) Al. m. mg. et tamen... sensibilis.

(g) In mg.

(h) Al. m. ex *mutationem*.

(i) B⁷ videtur pro u. v. s.

(k) B⁷ deter-

minantur.

(l) B⁷ om.

(m) Ex *continuata*.

qua unione substantiali uniantur suo toti^(a) et ceteris partibus eius, determinatus tamen modus unionis, quod scilicet haec pars unitur propinquius et immediatius quam altera et secundum hunc situm vel aspectum magis quam secundum alium, est accidentalis et maxime in homogeneis. Et ideo partes cerae et ceterorum homogeneorum possunt transponi et diversimode situari in suo toto in longum vel in latum vel profundum absque mutatione substantiali ipsarum. Ex sola autem tali mutatione sufficienter potest mutari quantitas in maiorem vel minorem et in longiorem vel latiore vel densiorem^(b). Aliquando tamen mutatur propter additionem aliarum partium, sicut fit in augmento animalium. Ibi tamen est aliquo modo mutatio substantialis, pro quanto ibi est additio alicuius substantiae, et pro quanto ipsa substantia vere augetur in partibus, quamvis non sit talis mutatio quae variet speciem, non enim omnis mutatio substantialis variet speciem, alias intensio et remissio albedinis mutarent speciem eius. Figura autem secundum istos nihil addit realiter diversum ad ipsas partes et ad situm et positionem earum, unde non videtur eis aliud dicere quam positionem totalem ipsarum partium in suo toto. Totalem autem dixi, quia sola positio huius partis vel illius^(c) non sufficit ad figuram ipsius^(d) totius, sed comprehensio^(e) positionis omnium partium in simul acceptarum. Et pro quanto positio est accidens, pro tanto secundum eos quantitas et figura sunt accidens, et pro quanto positio a positione diversificatur, pro tanto una figura differt ab alia.

Ad illud autem de motu augmenti dicunt quod nullus motus terminatur ad quantitatem maiorem vel minorem nisi per hoc quod terminatur ad varium situm et positionem. Quod fit, aut^(f) quando partes quae prius erant in ipso toto per condensationem seu compressionem et per^(g) rarefactionem seu dilatationem alium modum positionis et situs accipiunt, aut quando pars aliqua ipsi toti additur, ut de novo cum aliis partibus novam positionem et continuationem accipiat, aut quando aliqua pars^(h) ei subtrahitur, sicut fit in diminutione. Et ideo dicunt quod motus in quantitatem nihil reale addit ad alios motus, quamvis alii motus non semper sint motus in quantitatem, sed solum illi in quibus aliqua

(^a) B⁷ *toto*. (^b) B⁷ *densiore*. (^c) B⁷ *om. v. i.* (^d) B⁷ *om.*
 (^e) Al. m. mg., del. *expressio*. (^f) B⁷ *om.* (^g) Al. m. mg. (^h) Sequitur ras.

pars substantialis^(a) de novo aggeneratur seu adiungitur aut de novo tollitur seu corrumpitur^(b) aut in quibus partes in longum vel in latum vel in densum alium situm accipiunt.

Instanti etiam amplius quod scilicet ex hoc sequetur destructio totius praedicamenti quantitatis. — Et item, sequetur quod quantitas albedinis erit idem quod albedo, et sic de aliis accidentibus extensionem habentibus, et quantitas corporis erit idem quod corpus, et quantitas carnis idem quod caro, et sic de aliis. — Sequetur etiam^(c) tertio quod quantitas dicat rationem aggregatam ex genere unius praedicamenti et ex differentia alterius praedicamenti; si enim secundum positionem praedictam quantitas dicit partes substantiae vel accidentium et hoc cum positione vel situ, tunc positio partium illarum erit differentia quantitatis, et ipsa ratio partium erit eius genus. — Item, sequetur^(d) quod eadem quantitas numero sit in genere substantiae et in genere accidentis, quia quantitas indeterminata partium ceterae seu cuiuscunque molis consimilis erit substantialis ipsi ceterae, quantitas vero determinata erit ei accidentalis, cum absque variatione suae substantiae possit successive habere diversas quantitates determinatas, quantitas vero determinata et indeterminata sunt una quantitas numero et non duae. — Sequetur etiam quinto quod duae quantitates trinam dimensionem habentes sint intra se seu simul, quia^(e) quantitas accidentium et substantiae erunt simul; hoc autem videtur esse contra principia physica et mathematica^(f). — Sequetur etiam sexto quod forma substantialis cuiuslibet corporis habeat aliam quantitatem a quantitate materiae suae, ac per consequens quod in ipsa forma sit dare duo genera formarum seu partium formalium, videlicet, ipsas partes ad^(g) se invicem unitas et continuatas et ipsam substantialem unionem earum^(h); et iterum oportebit dare in partibus materiae quandam unionem substantialem aliam a substantiali unionem partium formae. — Sequetur etiam septimo quod nulla forma extensa possit intendi aut remitti aut qualitercunque in sua essentia variari, quin varietur quantitas sua, ex quo est idem quod ipsa.

(^a) Al. m. mg. (^b) Al. m. ex *corpitur*. (^c) Al. m. mg., del. *iterum*. (^d) B⁷ *sequetur etiam* pro *I. s.* (^e) Al. m. mg. (^f) B⁷ *metaphysica*. (^g) Ex a quod B⁷ habet. (^h) B⁷ *eorum*.

Instanti igitur in ^(a) hunc modum respondent.

Ad primum enim dicunt quod numerus et distinctio praedicamentorum nec unica ratione fuit ab Aristotele vel ^(b) a quolibet altero probatus. Praedicamentum enim quod dicitur quando ⁽¹⁾ nihil penitus videtur differe a tempore et aevo, cum quando non sit aliud quam esse in tempore seu in quacunque propria duratione. Praedicamentum etiam quod dicitur habitus, secundum quod ab Aristotele ⁽²⁾ sumitur, partim videtur esse idem quod ubi, partim videtur dicere relationem ornatus, partim videtur dicere rationem instrumenti respectu ipsius habentis. Pro quanto enim localiter ambit vestimentum ipsum corpus et e contrario, pro tanto videtur esse idem quod ubi vel idem quod locus seu pars loci; pro quanto vero ornat, videtur esse idem quod ornatus; pro quanto vero ab habente possidetur et movetur, videtur habere rationem instrumenti; secundum vero quod habitus sumitur ab Anselmo ^(c), in libro *De grammatico* ⁽³⁾, non dicit aliud quam inhaerentiam seu concretionem accidentium ad sua subiecta, dicit enim quod albus dicit albedinem et ultra hoc habere seu habitum, et hoc idem vult de aliis accidentibus in concreto seu denominative acceptis, unde vult quod semper significant duo praedicamenta accidentalialia. Non etiam, ut isti dicunt, habetur ab Aristotele quod praedicamenta dicant semper diversas essentias, immo III *Physicorum* dicit ⁽⁴⁾ quod agere et pati sunt idem secundum rem, differentia solum secundum rationem. Et hoc modo salvant isti praedicamentum quantitatis: ratio enim extensionis seu continuitatis et ratio discretionis, quae sunt in substantiis et accidentibus, quamvis ab eis realiter non differant, quia tamen per se possunt ab intellectu accipi et considerari quasi unius specialis generis et praedicamenti, ideo accipit intellectus quantitatem pro uno praedicamento.

Ad secundum dicunt quod unum et multa et simplex et extensum sunt rationes circumeuntes totum ens, et idem dicunt de relatione seu de absoluto et relato. Quod quidem esse non posset, si dicerent essentias diversas ab iis in quibus per se et immediate implicantur. Unitas igitur et mul-

(^a) Ex *ad*.

(^b) B⁷ *nec*.

(^c) Al. m.

(¹) Cfr. Arist., *Cat.*, cap. 12, 14 a 26 sqq.; cap. 13, 14 b 24 sqq.
 (²) Cfr. l. c., cap. 15, 15 b 17 sqq. (³) Cfr. capp. 14, 19, 20 (PL 158, 572 sqq.). (⁴) Cfr. cap. 3, 202 a 13 sqq.

titudo et extensio secundum hoc quod dicunt quasdam rationes reales quasi unius generis possunt dici esse solum in praedicamento quantitatis, pro quanto vero dicunt eandem essentiam cum iis in quibus immediate implicantur possunt dici rationes generales totius entis. Ab iis autem qui hoc negant quaerunt isti in quo praedicamento est simplicitas substantiarum intellectualium et simplicitas accidentium intellectualium^(a), et an simplicitas actionum intellectualium sit in praedicamento actionis, simplicitas vero habituum in praedicamento qualitatis. Cum etiam simplicitas intellectualis videatur esse proprietas seu differentia directe conditiva et opposita extensioni corporali: videtur quod debeant sub eodem genere ac per consequens in eodem praedicamento poni. Et tunc oporteret dicere quod genus generalissimum extensionis et simplicitatis spiritualis non sit quantitas, sed aliquid superius, utpote, aliquis modus existendi cui per se competat posse dividi in modum existendi simplicem et in modum existendi extensum et in modum^(b) existendi indivisum seu unum et in modum existendi^(c) discretum seu multum. Qua enim ratione qualitas spiritualis et corporalis et actio spiritualis et corporalis et duratio aeviterna et temporalis sub eisdem generibus et praedicamentis reponuntur, sic, ut videtur, simplicitas spiritualis et extensio corporalis. — Hoc autem non approbando recito^(d), sicut nec multa alia praedicta, sed ut doceam dubitare de multis quae de praedicamentis Aristoteles posuit absque omni probatione. Secundum enim dicta multorum theologorum localitas angelorum et localitas corporum erunt in eodem praedicamento, scilicet, in ubi; et ita erit dare ubi simplex, scilicet, in angelis, et ubi extensum, scilicet, in corporibus. Praesentia etiam qua angeli sunt sibi mutuo praesentes, sicut et fuissent et essent omni loco corporali destructo, videtur esse in praedicamento ubi aut in aliquo alio a decem^(e) ab Aristotele positus.

Ad tertium dicunt quod idem sequitur ponendo quod quantitas dicat essentiam distinctam ab essentiis aliorum praedicamentorum; linea enim dicet^(f) partes cum certa unione et determinata positione sibi unitas et continuatas, et ita praedicamentum positionis erit differentia eius. Quod enim dicitur quod positio partium in toto est in genere quan-

(a) Al. m. mg. et... *intellectualium*. (b) B⁷ om. *existendi cui per se... modum*. (c) B⁷ om. (d) Al. m. (e) Al. m. mg. a. d., del. *decem*. (f) B⁷ dicit.

titatis, positio vero partium in loco est praedicamentum: non videtur intelligibile; tum quia positio partium in loco partim videtur dicere idem quod ubi, cum ubi^(a) non sit aliud quam praesentialis applicatio locati et partium eius ad locum suum, partim videtur dicere positionem partium in suo toto secundum hoc quod in sedente aliter partes sunt ordinatae, aliter in stante; tum etiam quia, sicut partes lineae aut alterius quantitatis sunt ad invicem continuae et positionem certam habentes in suo toto, sic et partes materiae corporalis et formarum substantialium eius et partes albedinis et consimilium qualitatum, et tunc istae positiones non erunt aliquid de essentia quantitatum, et tamen^(b) erunt omnino eiusdem rationis, et quot positiones tales erit dare, tot necessario et quantitates. Dicunt igitur^(c) isti quod sicut in essentia et definitione habituum et actionum includitur relatio quasi pars definitionis et ita unum praedicamentum in altero, sic positio^(d) videtur posse poni in ratione quantitatis. Isti etiam non habent pro magno dicere quod positio non debeat poni praedicamentum, sed quod uno modo dicat differentiam ubi, alio modo unum de principiis quantitatis.

Ad quartum dicunt quod quantitatem indeterminatam si quis sumat pro ipsa substantia partium extensarum, sic semper est substantialis ipsi cerae^(e). Et tunc, si quantitas determinata non solum dicat ipsam substantiam partium, sed etiam determinatum situm earum, tunc pro quanto determinatus situs erit accidentalis ipsis partibus, pro tanto^(f) quantitas determinata includet^(g) in se quiddam accidentale. Licet igitur tunc quantitas determinata et indeterminata non sint duae quantitates, determinatio tamen quantitatis addet ad quantitatem indeterminatam seu ad ipsam substantiam partium addet quoddam accidens, quod^(h) non est quantitas, sed potius positio partium quantitativarum. Et tunc eadem quantitas non est tota in duobus, in genere substantiae et accidentis, sed secundum aliquid sui est in genere substantiae, scilicet, quantum ad ipsam substantiam partium et etiam quantum ad substantialem unionem seu⁽ⁱ⁾ positionem earum, secundum vero aliud sui est^(k) in genere accidentis, quantitas enim huiusmodi non dicit unam rationem simplicem, sed potius unam rationem aggregatam ex rationibus diversorum generum.

(a) Al. m. mg. c. u. (b) B⁷ non. (c) In mg. (d) B⁷ add. ita.
 (e) B⁷ esse. (f) B⁷ om. *quantitas... tanto.* (g) B⁷ includat. (h) B⁷ et.
 (i) In mg., del. sed. (k) Add. interl.

Ad quintum dicunt quod quantitatem accidentium esse simul cum quantitate sui subiecti non est inconueniens nec secundum principia physica nec secundum mathematica ^(a), sed quantitatem duorum corporum aut accidentium separatorum, sicut sunt in sacramento altaris, esse simul cum uno corpore alio hoc est aliquo modo inconueniens secundum naturam corporum inferiorum. Modum autem et rationes istorum quoad hoc in quaestione de spiritualitate seu agilitate ^(b) corporis gloriosi plenius recitabo.

Ad sextum dicunt quod secundum quod quantitas dicit substantiam partium extensarum, secundum hoc alia est quantitas materiae et alia formae suae; secundum hoc vero quod quantitas includit in se unionem ipsarum partium, cum unio partium materiae sit quiddam formale, sic quantitas materiae semper includit in se aliquid formale. Quomodo autem non sit alia unio partium materiae et alia partium formae suae, quid etiam dicat unio partium materiae, in quaestione de esse in plenius recitavi.

Ad septimum dicunt quod quantitas sumpta secundum extensionem non oportet quod varietur, nisi varietur ^(c) positio seu situs partium, prout una extra alteram in alio et alio situ ponitur. Quantitas enim huiusmodi non surgit ex partibus secundum quas est dare magis et minus in eadem forma, sed solum ex partibus secundum quas est dare longius et latius et densius. Partes enim formae extensae duplici modo possunt ad invicem sibi iungi: aut in eodem situ, et sic faciunt magis et minus, aut in diverso situ, et sic faciunt maius ^(d) et minus. Et secundum hoc duo genera quantitatis sunt in huiusmodi formis, scilicet, quantitas intensionis et quantitas extensionis. Quamvis autem in *Praedicamentis* Aristoteles hanc non posuerit, tamen in *Metaphysicis* eam inquit, quando vult ⁽¹⁾ quod inter duo contraria est maxima distantia, probatque eam continuus motus alterationis seu intensionis quae est in huiusmodi formis, sicut in quaestione de augmento caritatis et ceterarum virtutum habet plenius recitari.

Ad secundam autem probationem dicunt quod per se divisibile seu per se dividi uno modo convenit solum

^(a) B⁷ *metaphysica*. ^(b) Ex *angeli*. ^(c) In *mg. n. v.* ^(d) B⁷ om. et minus... maius.

⁽¹⁾ Cfr. *lib. X*, 4, 1055a 3sqq.

materiae; recipere enim in se actum divisionis et amittere actum seu formam unionis soli materiae convenit per se. Partes enim formae non uniuntur inter se aliqua unione media quae sit forma earum; non enim uniuntur sibi per mutuas inclinationes, sed solum per hoc quod concurrunt in eadem materia sub certo modo et ordine, nec dividuntur nisi solum per hoc quod partes materiae in quibus sunt a se invicem dividuntur. Pro quanto tamen formis huiusmodi convenit per se habere partes, pro tanto eis convenit per se esse divisibiles. Ratio etiam ista non minus est contra divisibilitatem istarum formarum quam contra divisibilitatem quantitatis, si ponatur esse forma per se differens per essentiam a materia et ab omnibus aliis formis, quia ita parum poterit ipsa per se esse divisibilis sicut ceterae formae. — Quod autem dicitur quod humanitas non potest dici quanta vel bicubita: dicunt quod humanitas vel animalitas non dicunt solam formam corporalem, sed aggregatum^(a) ex natura corporali et ex forma animae. Sed si sumantur formae mere corporales, sicut sunt albedo, rubedo et consimiles, valde bene potest dici quod sunt quantae et bicubitae. Et si hoc aliquando non possit, non erit ratione rei, sed solum ratione intelligendi qui potest accipere rationem unius speciei absque determinata quantitate, sicut et absque sua individuatione et absque existentia actuali. — Quod etiam postea dicitur quod tunc subtracta una parte quantitatis non esset ibi tota species illius formae: dicunt quod, quamvis species albedinis salvetur in qualibet parte eius, tamen tota haec particularis albedo non salvatur in qualibet parte sua, et ideo subtracta parte non mutatur species, sed bene mutatur individuum secundum suam substantiam.

Ad tertiam dicunt quod prima est simpliciter falsa, quod scilicet omne per se obiectum intellectus sit simplex et intellectuale, quia tunc nulla quantitas posset esse^(b) per se, obiectum intellectus nec condiciones sensibiles et individuales rerum sensibilibum, et ita intellectus non haberet totum ens pro^(c) obiecto. — Quod etiam dicitur quod intellectus^(d) intelligendo quidditates sensibilibum accipit eas ut denudatas ab omni conditione quantitatis et ab omnibus conditionibus^(e) particularibus et sensibilibus: non est simpliciter verum; tum quia potest intelligere quidditates particu-

(^a) B⁷ *aggregatam*.
(^d) B⁷ om.

(^b) B⁷ om. *per se... esse*.

(^c) Al. m. mg.

(^e) B⁷ om.

lares rerum particularium; tum quia non potest intelligere carnem et ossa ^(a), nisi intelligat humorem et complexionem et multa alia de quibus certum est quod sunt sensibilia. Quis etiam potest ^(b) intelligere corpus humanum non intelligendo caput et cor et cetera membra principalia et non intelligendo nervos, ossa, medullas, quatuor humores et consimilia quae impossibile est intelligere sine quantitate et maxime prout sunt unita ad constitutionem corporis humani? Quis etiam potest intelligere albedinem aut lucem solarem absque omni ratione sensibilitatis et visibilitatis? Pro tanto tamen est verum eas posse intelligi in universali et in abstracto absque quantitate, quia possunt intelligi absque hac ^(c) quantitate vel illa, quia haec quantitas vel illa non cadit in ratione speciei generaliter accepta, quia, si caderet, tunc nunquam posset esse actu in aliquo sine illa. Haec enim quantitas vel illa conditio individualis est, non autem quantitas absolute. Alias, quando homo intelligit lineam aut superficiem in universali, sequeretur quod intelligeret eas absque omni ratione quantitatis, quia ita parum cadit in ratione universali earum tanta vel tanta extensio. Nec ^(d) intendunt ^(e) per hoc dicere quod intellectus possit aliquod tale intelligere absque imaginatione alicuius determinatae quantitatis, cum quantitas indeterminata aut quantum indeterminatum non sit intelligibile aut apprehensibile nisi in aliquo quanto determinatae quantitatis. Sed solum intendunt quod intellectus apprehendat eam distinguendo et intelligendo quod illa determinatio quantitatis quam tunc imaginatur aut videt aut quaecunque alia non cadit in ratione universali ipsius; hoc enim modo solum potest intelligi quantum sine quantitate hac vel illa. Hoc autem magis habet tangi in quaestionibus an intellectus possit per se intelligere sensibilia et particularia. Praeterea, dicunt isti quod posito quod sic possent intelligi, non propter hoc sequeretur quod aliquid simplex et intellectuale possent producere, quia formae rerum non agunt suas actiones secundum modum intelligendi, sed potius secundum modum essendi et existendi quem habent in materia et in particulari, nec actiones huiusmodi sunt universalium, sed potius ipsorum singularium. Cum ergo suum esse actuale et particulare habeant ^(f) sensibile et sub extensione,

(^a) B⁷ om. c. e. o. (^b) B⁷ posset. (^c) Al. m. mg.; B⁷ om. absque hac quantitate. (^d) B⁷ Non. (^e) B⁷ add. autem. (^f) B⁷ ponit ante suum; sequitur ras.

potius sequetur quod non possint agere aliquid nisi extensum et sensibile.

Ad quartam dicunt quod cum primae impressiones seu similitudines agentium per analogiam se habeant ad sua agentia — deficiunt enim ab actualitate et plenitudine formali formarum agentium —: nihil inconueniens, si aliquid agens intellectuale potest similitudinem suam a sua simplicitate et nobilitate multum defectivam imprimere ^(a) in aliquod corpus, maxime cum videamus quod lux solis imprimat vilius lumen in materiam densam et male dispositam, quia materia huiusmodi non potest capere ita alte influentiam eius sicut illa quae est aptior. Nunquam tamen est possibile quod lux solis posset generare lucem se nobiliorem in aliquod corpus, etiamsi esset purioris naturae quam sit materia solis. Et ideo non est simile quod si angelus potest in aliquod corpus imprimere aliquam speciem iuxta ^(b) capacitatem et divisibilitatem ipsius corporis, quod propter hoc corpus possit imprimere formam intellectualem in intellectu ^(c) angeli.

Ad quintam dicunt quod lux aut ^(d) aliae species agentium non recipiunt figuram aut quantitatem a suis subiectis effective, cum non faciant essentiam earum ^(e), nec essentia earum, postquam est facta, sit receptiva quantitatis aut figurae super se; tum quia quantitas et figura non dicunt tales essentias quae possint ab aliquo generari in aliquo, nisi per aliquem motum et nisi aliquid aliud prius naturaliter fiat; tum quia essentiae ^(f) huiusmodi specierum non possunt prius naturaliter esse quam habeant quantitatem et figuram, recipere autem non possent eas a suis subiectis, nisi prius naturaliter essent in eis; tum quia, cum sint formae, non sunt informabiles ab aliqua alia forma in eis recepta, non possent autem quantitatem et figuram a suis subiectis recipere, nisi informarentur ab eis tanquam a formis in se receptis; tum quia, ut dicunt isti, quantitas et figura non addunt aliquid ad partes illius quanti quod denominant nisi solam positionem et situm; tum quia tunc oporteret quod quantitas illa et figura genitae in eis essent primae impressiones et similitudines ipsius subiecti generantis eas, et tunc poterant eas generare in se ipsis, antequam lux et aliae species ceterorum agentium imprimerentur ipsis subiectis, nisi forte quis

^(a) B⁷ *multum*. ^(b) B⁷ *add. aliquam*. ^(c) Ita B⁷, V *intellectum*.
^(d) In mg. ^(e) Ex eorum. ^(f) B⁷ *essentia*.

dicat quod non possunt ipsa subiecta eas generare, nisi prius excitentur a speciebus agentium ^(a) eis impressis; tum quia patiens, in quantum patiens, nullam habet rationem agentis, subiecta autem non videntur ad hoc cooperari nisi solum per modum patientium et terminantium actiones et aspectum ipsorum agentium.

Posito autem quod hoc posset dari in proposito, adhuc, ut isti dicunt, non posset dari simile in potentiis mentis nostrae. Quod probant ex parte simplicitatis et ex parte intellectualitatis et ex parte vitalitatis ipsarum specierum. Ex parte quidem simplicitatis: Quia simplicitas ad essentiam simplicem quam denominat nihil addit secundum rem differens. Amoto enim quocunque alio ab essentia simplici, adhuc ipsa essentia erit sine partibus seu sine extensione et ita adhuc erit simplex. Simplex ^(b) etiam et compositum videntur dividere totum ens sicut idem et diversum et sicut unum et multa; sicut igitur unum et idem, quod condidit ens, nihil videtur ^(c) reale addere ad ipsum ens, ita nec simplex. Si igitur nihil addit simplicitas ad essentiam speciei: ergo non poterit dari ipsi speciei nisi ab eo quod generat essentiam eius ^(d) et ita non a subiecto in quo recipitur, nisi tota essentia eius generaretur ab eo. — Ex parte autem ^(e) intellectualitatis et vitalitatis: Quia ista non dicunt aliquid accidentale formis intellectualibus et vivis seu vitalibus ^(f). Alias amota per intellectum intellectualitate, forma illa intelligeretur tanquam non intellectualis et tanquam non habens vigorem vitalem. Intellectuale etiam et vitale non videntur aliud ^(g) dicere nisi rationes generales et speciales formarum intellectualium, ratio autem generalis et specialis cadunt in definitione formali. Praedictae etiam rationes per quas probatum fuit quod quantitas et figura non possunt dari speciebus a subiectis seu corporibus quibus imprimuntur possunt per eundem aut efficaciorum modum adduci ad probandum quodlibet horum trium.

Praeterea, isti probare nituntur quod nullum obiectum corporale nec aliqua forma corporalis potest generare formam habentem huiusmodi proprietates, sive ab eo traheret eas sive ab alio. Probant ^(h) etiam quod nihil penitus possunt agere in potentias nostrae mentis et ita ⁽ⁱ⁾ non speciem sim-

^(a) Ex gentium. ^(b) In mg. ^(c) Ex videntur quod B⁷ habet.
^(d) B⁷ om. ^(e) B⁷ etiam. ^(f) B⁷ in talibus. ^(g) B⁷ aliquid.
^(h) B⁷ add. ab alio probant. ⁽ⁱ⁾ In mg.

plicem nec non simplicem. Et primum quidem probant: Quia omne quod est compositum ex infinitis simplicibus seu indivisibilibus est divisibile actu in infinita indivisibilia, immo et habet actu in se infinita indivisibilia. Sed species quae est in intellectu, si est genita a forma vel obiecto corporali, erit composita ex infinitis simplicibus seu indivisibilibus; ergo et cetera. Probatio minoris: Si enim forma corporalis et extensa generat speciem suam in intellectu, oportebit quod quaelibet pars eius generet speciem suam; tum quia quaelibet poterit hoc facere sicut et tota forma aggregata ex eis et sicut hoc possent, si essent divisae a suo toto; tum quia non poterit ab intellectu intelligi quaelibet pars eius, nisi habeat speciem cuiuslibet partis, species enim quae non erit generata a parte non erit eius similitudo et ita non poterit eam repraesentare; tum quia forma extensa nihil agit nisi per suas partes nec ipsa dicit aliquid differens a suis partibus, saltem tale quod per se et secundum se absque suis partibus possit habere rationem agentis; tum quia forma extensa non potest agere in aliquod nisi sub aspectu corporali et sub certa figura, aspectus enim eius dirigitur in patiens sic quod basis suae influentiae est in ipsa vel circa ipsam, latera vero influentiae sumuntur a terminis suarum partium extremarum, conus vero in ipso patiente seu circa ipsum. In quo cono sive sub eodem situ sive sub diverso oportet terminari omnes radios influentiae a diversis partibus ipsius basis secundum diversas lineas procedentes. Et ita oportet quod species cuiuslibet partis ipsius basis sit in ipso cono secundum alium et alium radium ibi facta. Et ita per consequens oportet quod species veniens ab una parte ipsius basis secundum unam viam vel radium sit differens a specie veniente ab altera parte ipsius basis secundum alteram viam et secundum alterum radium. Hac ergo quadruplici ratione oportebit quod quaelibet pars formae seu obiecti corporalis generet speciem suam in intellectu, quaelibet autem erit ibi simplex et indivisibilis. Sed quaelibet pars non potest ibi gignere speciem simplicem et indivisibilem, nisi ponantur ibi infinitae species indivisibiles, cum partes formae corporalis sint divisibiles in infinitum. Ergo ibi essent species indivisibiles actu infinitae. Et nihilominus praeter hoc esset ibi aliud ^(a) inconveniens: Quia ^(b) ex speciebus ipsarum partium non posset ^(c) repraesentari tota forma corporalis ut

(^a) B⁷ *aliquod*.

(^b) B⁷ *om*.

(^c) Al. m. *ex possit*.

unita et constituta ex suis partibus, nisi species ipsarum partium ^(a) haberent inter se aliquam unitatem et aliquem ordinem conformem unitati et ^(b) ordini partium ipsius obiecti. Hoc autem non videtur posse dari, nisi quis poneret in eis unitatem et ordinem cuiusdam continuationis aut aliquam aliam ^(c) similem et aequivalentem.

Praeterea, species huiusmodi trahet rationem suae speciei a forma obiecti ipsam generante aut saltem rationem generis. Sed genus formae corporalis est corporeum et sensibile et ad minus habet genus quod omnino est disparatum a genere intellectualis et vivi seu intellectualis. Ergo species illa quae erit ab eo genita in intellectu habebit in se rationem huiusmodi generum per quandam analogiam et reductionem et ita magis a ratione illorum generum deficientem quam excedentem eam. Sed constat quod nullum tale potest in se habere aut recipere differentiam intellectualis et vitalis et ^(d) simplicis seu incorporei, quia nullum intellectuale potest habere analogiam defectivam respectu alicuius corporalis; ergo et cetera. — Praeterea, forma unius rationis et speciei non videtur posse gignere duas species seu similitudines omnino diversorum generum et maxime secundum unam et eandem rationem. Sed formae corporales secundum unam et eandem rationem et secundum unum et eundem modum agendi generabunt species intellectuales in intellectu et species corporales in medio corporali, quae sunt omnino diversorum generum, sicut simplex et extensum, vivum et non vivum, intellectuale et sensibile; ergo et cetera. — Praeterea, species seu primae impressiones agentium non possunt conservari per continuam generationem earum nec possunt durare in absentia generantis eas, cum ^(e) secundum essentiam et esse per se et immediate dependeant ex eo. Ergo species in intellectu ab obiectis corporalibus genita non poterit conservari, nisi continue generetur ab ipso obiecto et nisi per immediatam et praesentialem dependentiam ab ipso. Sed nos experimur quod remanent in memoria intellectiva in absentia obiectorum. Ergo illae, ut videtur, non fuerunt sic genitae ab eis.

Secundum etiam ^(f), quod scilicet nihil penitus possint agere in potentias nostrae mentis, probant. Omne enim agens unius rationis determinat sibi patiens proportionale et unius

^(a) Al. m. mg. ^(b) Sequitur ras. ^(c) Al. m. mg. ^(d) B⁷ om.
^(e) B⁷ nam. ^(f) Al. m. mg.

rationis. Videmus autem quod istae formae corporales agunt in materiam corporalem, quae nullam habet proportionem cum potentiis nostrae mentis nec cum materia earum ^(a), nec videtur quod habeant unam talem rationem per quam possint pati a formis corporalibus; ergo et cetera. — Praeterea, nullum patiens intellectuale potest esse terminus aspectus corporalis seu dimensional, quia omnis talis terminus habet situm quodam modo corporalem, qualem non est dare in ^(b) intellectualibus.

Ad sextam dicunt quod animae brutorum nec filius fortis generatus a patre debili non sunt effectus omnino immediati extrinsecorum agentium, cum generentur per motum intermedium, nec sunt ab eis illo modo quo primae influentiae. Et ideo huiusmodi effectus certis ex causis quae in quaestione de anima sensitiva tactae sunt possunt esse nobiliores quam sua agentia.

Ad septimam dicunt quod lux aut aliae formae corporales non possunt gignere speciem in aliquo puncto aeris quae sit simplex simplicitate intellectuali. Unde si aliquo modo gignerent ibi speciem simplicem, non esset simplex nisi simplicitate punctali, quae non est extra genus quantitatis nec extra genus ^(c) corporalium. Unde et illa species punctalis esset necessario terminus alicuius speciei extensae sicut et punctus aeris in quo esset. Nihilominus tamen non credunt isti quod aliqua species punctalis possit esse in rerum natura, cum punctus secundum Avicennam ⁽¹⁾ non dicat aliquid extra seu ultra partes lineae situatum. Et posito etiam quod hoc posset ^(d) esse, species tamen a diversis partibus ipsius basis venientes non essent una species hoc modo quod nullo modo penitus differret una ab altera, immo essent inter se diversae eo modo quo diversa lumina ^(e) et diversae species colorum in eadem parte aeris genitae sunt ^(f) inter se diversae. — Quod autem dicitur quod de quolibet puncto aeris potest homo videre totum solem: si de puncto indivisibili loquatur, falsum est. — Quod etiam dicitur quod omnes partes solis possunt recta oppositione aspicere unum et eundem punctum: concedo quod eo modo quo ipse punctus est

^(a) Al. m. ex eorum quod B⁷ habet. ^(b) Ita B⁷, V om. ^(c) Al. m. mg. quantitatis... genus. ^(d) B⁷ potuit. ^(e) Ex linea. ^(f) B⁷ sic.

⁽¹⁾ Cfr. *Sufficiencia*, II, 5 (f. 27 v b); *De anima*, pars V, cap. 2 (f. 22 v b).

actu in rerum natura eo modo possunt ipsum aspicere et non aliter. Punctus autem non est in rerum natura secundum situm distinctus a partibus lineae et ideo nunquam potest aspicī ut distinctus ab eis aut ut tale quid in quo possit aliquid ita existere quod non existat in aliquibus partibus lineae et corporis cuius est ipse punctus.

Ad octavam dicunt quod prima est probanda, petit enim propositum quod probare debet.

Ad nonam dicunt quidam eorum quod bene potest hoc modo fieri et isti concedunt rationem istam. Alii vero dicunt quod etiam nec hoc modo possunt, innitentes praedictis verbis Augustini, qui ait, X *De Trinitate*, capitulo 5⁽¹⁾, quod « facit eas in semetipsa de semetipsa », in quo innuit quod non facit eas de speciebus corporalibus, sed potius de semetipsa. Moventur etiam ad hoc quibusdam rationibus sump-
tis ex parte ipsius irradiationis et ex parte ipsius formae corporalis seu imaginariae et ex parte potentiae intellectua-
lis et sui actus.

Ex parte quidem irradiationis: Formae enim corporales aut imaginariae non fient potentes ad generandum huiusmodi^(a) species, nisi irradiatio illa sic descendat in eas quod informet eas aut materias seu subiecta earum, quia nec color^(b) per lucis irradiationem aliter efficitur potens ad generandum suam speciem nec adhuc per hoc efficeretur potens, nisi ipsa irradiatio remaneat in genere et specie intellectuale. Si enim esset de natura sensibili, formae sensibiles non efficerentur per eam potentes ad generandum speciem intellectualem. Sed in eis aut in earum^(c) subiectis non potest generari irradiatio intellectus agentis, quin habeat esse extensum et esse proportionale subiecto sensibili in quo recipitur. Non enim poterit dici quod unum lumen simplex quod est in una parte subiecti seu formae corporalis receptum quod illud idem sit in aliis partibus, ita quod ad^(d) divisionem illarum partium non divideretur et ita quod non recipitur in eis sub ratione situs et positionis corporalis. Quae de se videntur absurda. Et tamen praeter haec sequeretur ex hoc quod existentia huius irradiationis non dependeret ab existentia subiecti in quo recipitur, cum illud non habeat existentiam

^(a) Ita B⁷, V *huius*. ^(b) Ita B⁷, V *color ex color*. ^(c) Al⁹ m. ex
eorum. ^(d) Ita B⁷, V *a*.

simplicem, sed potius existentiam dependentem a partibus extensis et divisibilibus, et ita non a suo subiecto, sed potius aliunde habebit haec irradiatio existentiam simplicem. Sequeretur etiam quod daret suo subiecto esse simplex et intellectuale, cum omnis forma, etiam accidentalis, denominet suum subiectum et det sibi aliquod esse et tale quale competit suae essentiae formali.

Praeterea, intellectus a quo ista irradiatio ponitur generari erit multo actualior quam intellectus qui ab Aristotele⁽¹⁾ dicitur possibilis. Igitur nobiliorem habebit operationem quam ipse et saltem nobiliorem operationem habebit quam habeat species genita in intellectu possibili a forma corporali per virtutem huius irradiationis. Sed tam intellectui possibili quam speciei sic genitae in eo attribuitur actio intelligendi quae est nobilior incomparabiliter quam possit esse actio huius irradiationis; intelligere enim et velle sunt nobilissimi omnium actuum. Ergo praeter istam irradiationem oportebit dare in^(a) intellectu agente actum intelligendi, et ita praeter actum intelligendi, qui est in intellectu possibili productus a specie facta in ipso per huiusmodi irradiationem, erit in nobis alius actus intelligendi productus ab intellectu agente. Et maxime hoc sequetur secundum dicta Aristotelis, qui ponit, III *De anima*⁽²⁾, quod omnis forma actu intellectualis est actu intelligens. Constat autem quod forma intellectus agentis erit prae ceteris actu intellectualis. Si autem hoc verum esset, tunc prius sciremus per intellectum agentem id quod postea ad disceremus per intellectum possibilem, multaue alia absurda sequerentur quae cuius facilliter patere possunt. Quae volentes vitare Averroistae⁽³⁾ dicunt quod intellectus agens est alia substantia a substantia intellectus possibilis.

Secundo probant hoc ex parte ipsius formae corporalis seu imaginariae: Per cuiusculque enim adiutorium forma corporalis generabit speciem intellectualem sui repraesentativam, sequuntur, ut dicunt, inconvenientia rationum^(b) quae factae sunt in responsione argumenti praecedentis in responsione ad quintam probationem suae minoris, per quas proba-

(^a) Ita B⁷, V om.

(^b) Al. m. ras.

(¹) Cfr. *De anima*, III, 4, 429 a 10 sqq.; III, 5, 430 a 10 sqq. (²) Cfr. cap. 7, 431 b 16 sq. (³) Cfr. Averroes, *De anima*, lib. III, capp. 1-3 (vol. VI pars I f. 136 r sqq.); *De animae beatitudine* (vol. IX f. 148 r sqq.).

bant quod obiecta corporalia nullo modo possent generare speciem intellectualem ^(a) in potentiis nostrae mentis. Non enim lumen intellectus agentis irradiatum primo et per se erit causa efficiens seu originalis huiusmodi specierum, sed potius ipsae formae corporales. Alias magis essent species illius luminis quam ipsarum formarum et potius repraesentarent ipsum. Nec nos dicimus quod lux generet species coloris ^(b), sed potius quod ipse color tali lumine illustratus generat eas, unde et per analogiam se habent ad ipsum colorem, non ad lucem. Nec dicuntur species aut similitudines ipsius lucis, sed coloris. Immo sicut differunt lux et color ^(c), sic inter se differunt species lucis et species coloris ^(d). Si igitur formae corporales non habent aliam essentiam post irradiationem quam prius, et ita adhuc sunt extensae ^(e) sicut prius, nec adhuc possunt agere nisi sub aspectu et figura corporali et dimensionali, et sic de aliis conditionibus ^(f) tactis ibidem: adhuc, ut videtur, omnia illa inconvenientia manent.

Praeterea, quaerunt isti an species intellectuales generentur ex istis formis sicut ex materia aut sicut ex causa efficiente. Si sicut ex materia, cum omnis materia de qua aliquid generatur maneat in re generata et sit in eodem loco cum ipsa et sit pars eius materialis et constitutiva et per quandam transmutationem et motum educatur res genita ex ea et non aliter, unde oportet quod priorem formam et suum prius esse amittat et quod acquirat novam formam et novum esse: tunc oporteret quod formae corporales seu imaginariae fierent materia specierum ex se genitarum et quod essent in eadem ^(g) potentia intellectuali cum eis, et sic de omnibus aliis conditionibus praemissis. Quae omnia sunt absurda. Si vero sint ex eis sicut ex causa efficiente: quaerunt isti an irradiatio intellectus agentis aliquid cooperetur ad earum productionem vel non. Si aliquid, cum species simplex non possit esse immediate a duabus causis, et maxime a causis genere et specie diversis, sicut irradiatio oportet quod differat ab huiusmodi formis: non poterunt produci huiusmodi species ab utroque eorum immediate. Nec poterit dici quod una pars speciei producat immediate ab ipsa irradiatione et alia pars ab ipsis formis, cum ipsae species sint simplices et unius naturae et rationis. Si igitur aliquid coo-

^(a) In mg. ^(b) Ita B⁷, V *coloris*. ^(c) Ita B⁷, V *color*. ^(d) Ita B⁷, V *coloris*. ^(e) Ex *intensae*. ^(f) Ex *conditionalibus*. ^(g) Al. m. ex *edem*.

peratur ^(a), hoc faciet per modum principalis agentis aut per modum instrumenti aut per modum dispositionis determinantis ipsas formas ad suos actus. Si per modum principalis agentis: ergo cooperabitur ad hoc movendo ipsas formas ad productionem huiusmodi specierum. Quod quanta et qualia inconvenientia in se implicet satis de se patet. Si per modum instrumentalis agentis: ergo ipsae species immediate producentur ab ea ^(b), ab ipsis autem formis mediate. Et tunc oportebit quod moveatur ab ipsis formis sicut instrumentum movetur a causa principali. Sequunturque multa alia absurda quae faciliter deducuntur occurrere possunt. Si vero per modum dispositionis determinantis seu sublimantis ipsas formas ad suos actus: tunc huiusmodi lumen irradiatum erit magis determinatum et appropriatum ad productionem huiusmodi specierum quam sint ipsae formae, sicut et videmus quod habitus sunt magis determinati ad actus quam ipsae potentiae. Et tunc etiam magis trahent suam rationem specificam ab eo quam ab ipsis formis, sicut et actus plus assimilantur in ratione specifica ipsis habitibus quam potentiis. Cum etiam huiusmodi lumen de se dicat virtutem activam non minus quam formae ab ipso irradiatae: ergo non minus generabit speciem suam in intellectu possibili quam ipsae formae. Et tunc ita bene et melius repraesentabitur et intelligetur quam ipsae formae, et ita certissime distinguemus inter ea tanquam inter obiecta diversorum generum per diversas et proprias species simul et semel apprehensa.

Praeterea, cum intellectus agens possit semper irradiare in ipsas formas imaginarias, cum ita sint sibi praesentes, quando dormimus ^(c) sicut et quando vigilamus: tunc semper irradiabit in eis. Et tunc ita bene poterunt agere in intellectum possibilem, quando imaginatio nostra non actu eas imaginatur sicut et quando eas actu imaginatur. Nos autem experimento scimus quod numquam aliquid imaginabile intelligimus actu, nisi quando illud actu imaginamur. Et tunc etiam aspectus intellectualis considerationis plus fertur ad actum imaginationis quam ad speciem quae prius erat in imaginatione, et potius excitatur intellectus ab actu imaginationis quam ab illa specie.

Quid autem istos moveat ex parte potentiae intellectivae et sui actus in responsione sequentis argumenti recitabo.

Dicunt etiam isti quod Augustinus numquam divisit intellectum in agentem et possibilem, cum tamen multum ^(d)

(a) B⁷ cooperetur. (b) B⁷ ipsa. (c) Ex dominus. (d) B⁷ intellectum.

de intellectu et eius actu loquatur in libro *De Trinitate*, et maxime libro XV ⁽¹⁾, et in multis aliis libris suis, immo ex iis quae ibidem de intellectu dicit videtur contrarium sensisse. Unde nunquam ponit huiusmodi abstractiones aut irradiationes, quamvis in plerisque locis ponat ⁽²⁾ irradiationem luminis increati, et tamen nec istam unquam ponit propter tales abstractiones fiendas. Dicunt etiam quod nullus de antiquis sanctis et doctoribus invenitur hanc divisionem posuisse aut tenuisse, sed quod tantum habet ortum ab Aristotele ⁽³⁾ pagano et a quibusdam Saracenis sequacibus eius.

Quid autem istorum verius sit non est mihi curae, sed idcirco diversas vias respondendi ad argumenta facta recito, quia multi propter ipsa et consimilia scandalizantur contra liberi arbitrii veritatem et potestatem.

Ad quartum decimum dicendum quod posito quod omnes aliae potentiae a voluntate sint totaliter passivae, nullatenus est hoc concedendum in voluntate, saltem prout est libera, nisi quis velit funditus destruere libertatem ac per consequens omnem legem et omnem fidem et omnem gratiam et meritum et culpam. Quia autem illud quod meo iudicio super omnia movit multos ad credendum quod voluntas nostra sit totaliter passiva fuit et est hoc quod pro firmo tenent omnes alias potentias esse passivas: idcirco opiniones catholicorum diversas super hoc, prout melius scivero, recitabo, ut ex earum collatione mutua plenius possit videri quomodo nostra fides ab errore huiusmodi tam pestifero possit defendi.

Dicunt igitur quidam quod actus istarum potentiarum sunt totaliter et immediate ab ipsis obiectis innitentes verbis Aristotelis, II et III *De anima* ⁽³⁾. Quidam vero dicunt quod actus non generantur immediate ab ipsis obiectis, sed a speciebus ipsorum obiectorum genitis ab eis. Et horum quidam volunt quod ipsi actus non sint ab ipsis potentiis

^(a) B⁷ ponit.

⁽¹⁾ Cfr. lib. XV, 10, 11, 15, 21 (PL 42, 1069 sqq.); lib. IX-XI.

⁽²⁾ Cfr. *De anima*, III, 4, 429a 10sq.; III, 5, 430a 10sq. ⁽³⁾ Cfr. lib. II, 5, 416 b 32sq.; II, 6, 418a 6sq.; II, 12, 424a 17sq.; III, 4, 429a 10sqq.

tanquam a principio activo, sed solum sicut a subiecto sustentativo specierum agentium et receptivo ipsorum actuum; volunt enim quod ipsae species sint eorum principium effectivum totale et solum, sicut calor est totale principium et solum calefactionis. — Alii vero volunt quod species non sint ^(a) tota causa effectiva eorum, immo quod ipsae potentiae aliquid coefficientiant in productione eorum. Quidam autem concedunt actus esse a speciebus, non tamen volunt quod species generentur ab obiectis, sed potius ab ipsa anima seu ab eius potentiis. Horum tamen quidam volunt quod anima excitetur ab obiectis ad generandum huiusmodi species in se ipsa. — Alii vero dicunt quod actus non generantur ab obiectis nec a speciebus, sed solum ab ipsis potentiis; volunt enim isti quod isti actus sint similitudines seu species, sicut illuminatio solis est idem quod lumen a sole genitum. Unde isti non ponunt species in anima tanquam obiecta immediata, sicut sunt species memoriales, aut tanquam veros actus, quales dicunt esse illas species quas Augustinus ponit ⁽¹⁾ in acie intelligentiae. Horum tamen quidam ponunt hoc ita se habere tam in potentiis sensitivis quam in ^(b) intellectivis. Quidam autem concedunt hoc de omnibus praeterquam de sensibus particularibus, quoniam Augustinus, libro *De Trinitate*, expresse ponit ⁽²⁾ species ab obiectis generari in organis sensuum particularium. Alii concedunt hoc de solis potentiis intellectivis et negant hoc universaliter de omnibus potentiis sensitivis.

Quoniam autem via illorum qui ponunt potentias esse principia effectiva ipsorum actuum immediata et totalia videtur hoc quod secundum fidem nostram de potestate activa nostrae libertatis tenemus fortius et evidentius defendere a contrario errore — si tamen vera esset —: idcirco quid istos moverit et quomodo ad probationes minoris huius argumenti respondeant primitus recitemus, et deinde ad aliorum dicta explicanda erit via planior.

Ut autem clarius et magis ordinate possim eorum dictum recitare: sciendum quod in eorum

(^a) B⁷ *sunt*.

(^b) B⁷ *om*.

(¹) Cfr. *De Trin.*, XI, 5, 7, 11 (PL 42, 990 sqq.).

(²) Cfr. lib. XI, 2, 5 (PL 42, 985 sqq.).

modo septem comprehenduntur. Quorum primum est quod actus potentiarum non sunt immediate ab obiectis. — Secundum est ^(a) quod non sunt a solis speciebus. — Tertium est quod non partim ab eis et partim a potentiis. — Quartum est quod ipsi actus sunt vere species et similitudines. — Quintum est quod anima non potest in se generare tales species per quas producat actus suos, et multo minus quod nec obiecta hoc possunt. — Sextum est quod potentiae non possunt excitari ab obiectis ad generandum huiusmodi species aut ad producendum suos actus. — Septimum vero est quod potentiae sunt de se et per se sufficientes ad hoc ut sint aut esse possint principia effectiva suorum actuum absque aliqua cooperatione seu coefficientia facta ab obiectis vel ^(b) a speciebus.

Primum igitur, quod scilicet ^(c) actus potentiarum non sint immediate ab obiectis, probant sic: Quia tunc intelligere aut sentire vel appetere active accepta potius deberent attribui ipsis obiectis quam ipsis potentiis, sicut et illuminare aut calefacere potius attribuitur soli vel igni quam aeri illuminato. — Praeterea, cum actio accipiat totam suam essentiam ac per consequens totam speciem a suo agente: ergo ubicunque agent obiecta per illam formam seu virtutem activam per quam agunt in potentias nostras, producent actiones omnino eiusdem speciei et omnino tales quales sunt illae quas faciunt in potentiis nostris. Et tunc in multis aliis rebus erunt actus intelligendi et sentiendi. Non enim poterit dici quod obiectum secundum unam et eandem ^(d) rationem possit ^(e) agere actiones diversorum generum et diversarum specierum. — Praeterea, inter omnia quae essentialiter et manifeste habent in se rationem vitae et vitae cognitivae habent hoc ipsi actus, nihil etiam magis intrinsecum ipsis potentiis quam ipsi. Ergo oportet quod habeant prae aliis principia multum vitalia et cognitiva et multum intrinseca; oportebit enim quod aspectus virtutis generantis huiusmodi actus in nobis sit ita intimus nobis sicut et ipsi actus. — Praeterea, nos intime experimur

^(a) Add. interl. al. m. ^(b) B⁷ seu; add. interl. al. m. a. ^(c) Al. m.
^(d) Ita B⁷, V eadem. ^(e) B⁷ posset.

in nobis actus istos procedere a nobis et quod nos vere operamur illos ^(a).

Praeterea, statim cum una potentia inferior aliquid apprehendit, statim superior potentia apprehendit actum illius et hoc modo quod sentit illum actum exire a suo supposito, ita quod fere hoc ita sentit de actu inferioris potentiae sicut et de suo proprio actu. Unde ita dicimus per intellectum: ego video vel audio sicut ego intelligo. Sed si actus sunt ab obiectis, non poterit hoc veraciter esse, nec poterit dari aequae bona ratio quare ^(b) superior potentia fortissime movetur ad apprehendendum actum inferioris potentiae eo ipso quo actus ille factus est in ipsa potentia inferiori. Per hunc autem modum potest huius causa perfecte reddi: Quia enim superior potentia habet se ad inferiorem sicut forma radicalis et principalis ad instrumentalem, utpote, sicut potentia vegetativa se habet ^(c) ad calorem naturalem, idcirco totus aspectus superioris potentiae est directus et summe intimatus potentiae inferiori, inferior autem est firmata et conclusa quodam modo in superiori sicut in sua radice. Et per hunc modum unitissime concurrunt et ^(d) fundantur in eodem supposito. Et ideo actus inferioris potentiae ita est intime praesens aspectui superioris et consimiliter virtus ipsum producens quod suo modo ita intime et ita cito advertit et sentit eos sicut et suos. Isti igitur per hunc modum dicunt se salvare illud quod in nobis semper sentimus et causam quare actus superiorum potentiarum faciunt ^(e) frequenter aliquas redundantias in inferioribus et causam quare superiores regulant actus inferiorum ^(f) et iudicant de eis sicut et de suis.

Secundum autem, quod scilicet actus non sint a solis speciebus, sic probant: Quia cum illae species non sint aliqua pars nostrae naturae nec dicant aliquid fixum in ea aut dependens ab ea eo modo quo accidentia inseparabilia aut ex ipsis subiectis educta sunt fixa in eis et dependent ab eis, omnino per accidens se habebunt actus istarum specierum ad totam formam substantialem nostrae animae et magis quam ipsae species a quibus causantur. Et tunc ad illos actus omnino per accidens nos habebimus ad quos certum est nostram naturam esse principalissime ordinatam. — Praeterea, primum quod generatur a specie est eius similitudo.

^(a) Al. m. mg.
interl. al. m., del. in.

^(b) B⁷ *qua rei*.
^(c) B⁷ om.

^(c) B⁷ om. s. h.
^(f) B⁷ *superiorum*.

^(d) Add.

Ergo primus actus et prima impressio istarum specierum non erunt aliud quam earum ^(a) similitudo aut quam multiplicatio suae speciei. — Praeterea, cum species ista non habeat virtutem reflexivam: quomodo poterit agere suam similitudinem aut suam qualemunque actionem in suum proprium subiectum, scilicet, in ipsam potentiam quam informat, aut cum potentia sufficienter sit per eam assimilata et informata, quomodo iterum assimilabitur ab ipsa per suam actionem quae semper habet assimilare ipsum patiens ad suum agens a quo exit? Et breviter, eadem inconvenientia sequuntur quae sequuntur dicentem quod calor directe et solum calefaciat suum subiectum aut potius qualia sequuntur eum qui dicit quod lumen influxum aeri directe ^(b) et solum actionem suae illuminationis generet in aere sibi subiecto. — Praeterea, nihil ita proprie potest vocari potentia intellectiva aut volitiva aut sensitiva sicut illud quod est vere virtus principiativa ^(c) actus intelligendi, volendi et sentiendi; unde nihil aliud est potentia calefaciendi aut illuminandi quam calor aut lux. Cum igitur istae species sint vere principia effectiva actuum nostrorum, ergo propriissime debent vocari potentiae intellectivae et sensitivae magis quam nostrae potentiae nobis con-naturales. — Praeterea, forma inter omnes nobilissima et actualissima non ignobilius nec debilius perficiet materiam quam aliae. Sed forma quae ^(d) sola potest producere actus nobilissimos, quales sunt actus intelligendi et sentiendi, videtur esse forma nobilissima et actualissima tanquam fons actus intellectualis et cognitionis. Si igitur solae species hoc possunt, ergo ipsae erunt formae actualissimae et nobilissimae quae in nobis esse ^(e) possint. Ergo firmiter et substantialius esse dabunt materiae et suo subiecto quam quaecunque ^(f) aliae et ita erunt substantialiores formae nostrae animae.

Praeterea, cum istae species omnino sint diversi generis et diversae essentiae ab essentia et genere potentiarum nostrarum, si actus totam suam essentiam trahunt ab eis et ita per consequens totam rationem sui generis: nullam unitatem generis accipient ipsi actus a potentiis nostris, sicut nec actus caloris, splendoris et saporis recipiunt a suis subiectis, sed potius a qualitatibus activis a quibus exeunt. Et sicut tot, ut ita dicam, sunt potentiae in igne quot qualitates ha-

^(a) Ex eorum. ^(b) Ita B⁷, V *directo*. ^(c) Melius *principiativa*.
^(d) B⁷ repetit. ^(e) Sequitur ras. ^(f) Al. m. mg.

bet activas: sic in nobis ^(a) tot erunt potentiae quot habebimus species. Quin potius sequetur quod sicut non bene dicitur quod aer habet potentiam illuminandi, quamvis aliquando per lumen sibi influxum possit illuminare: quod sic nec nos debemus dici habere potentiam intelligendi aut sentiendi, quamvis aliquando per huiusmodi species possimus intelligere et sentire. — Praeterea, quomodo ego scio illud quod species in intellectu meo existens scit? Non enim videtur quod illud quod est notum huiusmodi speciei quod propter hoc sit notum substantiae mentis meae quam significat hoc pronomen « ego », immo ut videtur, nihil penitus poterit esse notum substantiae mentis nostrae, quia nullam habebit virtutem agnoscitivam ^(b). — Praeterea, ponamus quod Deus miraculose huiusmodi speciem poneret in aere aut in quacunque substantia non intellectiva nec sensitiva: tunc huiusmodi species posset ibi habere actum intelligendi aut sentiendi, aut etiam si ^(c) miraculose faceret eam existere sine omni substantia, sicut facit de accidentibus panis in sacramento altaris. — Praeterea, si actus non est aliquo modo a potentia nostra tanquam a principio effectivo, sed solum ab ipsis speciebus: ad quid igitur requiritur semper actualis aspectus et quaedam virtualis protensio ipsius potentiae ad obiectum et quidam vehemens conatus ipsius ad intentius et efficacius intelligendum vel sentiendum?

Tertium autem, quod scilicet non sint ^(d) partim ab ipsis speciebus et partim a potentiis, hoc modo probant: Quia cum actus intelligendi et sentiendi sint simplices et ad minus non sint compositi ex essentiis diversarum specierum et generum et multo minus sint compositi ex diversis actionibus, cum actio non sit tale ens quod cum alia actione possit proprie concurrere ad constituendam unam tertiam ^(e) essentiam, non possunt autem esse partim a potentia et partim a speciebus, quin haec omnia eis contingant, quia tunc unam partem accipient ^(f) a potentia et aliam a speciebus quae non habent idem genus cum potentia, et illud etiam quod ab utroque accipiet ^(g), actio erit. — Praeterea, illud quod per se faciet ibi ipsa potentia, poterit facere absque specie, quia quantum ad illud habebit sufficientem rationem principii activi. Non enim potest dici quod sicut a

^(a) B⁷ *universali*.

^(b) Ita B⁷, V *agnocitivam*.

^(c) B⁷ *om*.

^(d) Al. m. mg., del. *sit*.

^(e) B⁷ *trinam*.

^(f) B⁷ *accipiet*.

^(g) B⁷ *ac-*

cipiet.

duobus impulsibus navis factis a duobus impellentibus eam sequitur unus motus, ita quod ab uno illorum solo non posset sequi, quod sic sit in proposito; quia actus intelligendi est prima actio alicuius virtutis agentis non facta per aliquem praecedentem impulsu. Licet autem unus impellentium solus non posset navem movere, potest tamen primam impressionem sui impulsus absque altero ^(a) facere.

Forte dicetur quod species exigitur tanquam quaedam dispositio ipsius potentiae sine qua potentia non potest agere, et ita non habent rationem duorum principiorum agentium, sed solum unius completi. Aut poterit dici quod species exigitur ad repraesentandum obiectum ipsi potentiae, ut scilicet sit ratio eius repraesentativa, ad quam repraesentationem potentia possit ^(b) exire in actum cognoscendi et non aliter, et quod pro tanto dicatur esse actus cognoscendi ab ipsa specie, quia eius repraesentatio praeexigitur ad productionem ipsius. Aut forte dicetur quod potentia habet rationem principalis seu remoti agentis applicantis speciem ad actum, species vero rationem agentis proximi et immediati.

Sed isti contra primum arguunt sic: Quia ad minus secundum hanc viam sequetur quod sola virtus activa ipsius potentiae sit causa effectiva ipsius actus ^(c), licet hoc non sit, nisi prout est sub tali ^(d) dispositione. — Praeterea, in virtutibus activis non exigitur ad aliud dispositio nisi ad coaptandum eas ^(e) ad agendum debite et expedite, unde et sine habitu aliquid agunt et agere possunt, etsi non ita perfecte. Sed species non dicit tale quid, cum non dicat nisi solam similitudinem obiecti nec ponitur ista de causa a ponentibus ipsas species, sed potius quia actus diversarum specierum nolunt posse produci ^(f) nisi a principiis diversarum specierum et quia volunt quod omnis cognitio sit per quandam assimilationem ad rem cognitam ^(g). Et si tale quid diceret, tunc possent aliqua cognosci sine speciebus, etsi non ita perfecte.

Praeterea, dispositiones seu habitus remanent post actus et generantur et augmentantur ex actibus. Sed illae species quae ponuntur esse principia ^(h) effectiva et immediata actuum cognitivorum non durant secundum Augustinum ⁽¹⁾, nisi

(a) B⁷ alio. (b) B⁷ potest pro p. p. (c) Al. m. mg. (d) Al. m. ex substantiali. (e) B⁷ eam. (f) Ita B⁷, V producti. (g) B⁷ om. (h) Ita B⁷, V prima causa.

(1) Cfr. *De Trin.*, XI, 3 (PL 42, 986).

quamdiu durat actus, nec generantur aut augmentantur ex actibus, licet illae quae sunt in memoria hoc habeant. Quae non tenent ^(a) rationem principii effectivi immediati ipsorum actuum, sed potius rationem obiecti, unde et intellectus convertit se ad ea sicut ^(b) ad obiecta. Ergo et cetera. — Praeterea, habitus intellectus comprehendunt in se plures terminos, omnis enim habitus intellectus dicitur esse scientia vel opinio vel fides, et sumo nomine scientiae omnem habitum certitudinalem et infallibilem ad intelligendum. Haec autem tria semper affirmant aliquid vel negant; omnis autem affirmatio vel negatio habet ad minus duos terminos. Sed species una et simplex non repraesentat nisi unum terminum et hoc secundum unam solam rationem obiectivam, illam scilicet secundum quam et a qua gignitur. Ergo nulla species potest esse habitus scientiae vel opinionis vel fidei et sic per consequens nullus habitus intellectus. Dicunt enim isti quod huiusmodi ^(c) habitus intellectus non sunt aliud quam quaedam habituales affirmationes vel negationes ipsius intellectus, sicut habitus voluntatis non sunt aliud quam eius habituales consensus vel dissensus. Has autem multi possunt non habere, habendo in memoria et in actuali cogitatione species illorum obiectorum quorum sunt ipsi habitus, ut non credens nec sciens solem esse maiorem terra potest hoc cogitare simplici cogitatu et habere in memoria species illorum terminorum et sic inter se coordinatas sicut sunt coordinatae in memoria ipsius credentis vel scientis, quia sub illo eodem ordine potest cogitari a ^(d) Saraceno incredulo Deum esse hominem et natum de Virgine sub quo ordine cogitatur hoc a credente. Non posset autem hoc cogitare sub eodem ordine, nisi species illorum ^(e) terminorum sibi repraesentarentur sub eodem ordine, et tamen talis non habet habitum scientiae de hac re vel habitum opinionis. Quod non posset ^(f) stare, si species etiam ut sic coordinatae essent habitus ipsius intellectus.

Secundum etiam improbant sic: Quia si species non exigitur ad producendum actum, sed solum ad repraesentandum obiectum, ergo secundum hoc ipsa non erit aliquo modo principium effectivum ipsius actus, et ita sola potentia erit totale principium eius. Sed principio effectivo totali praesente cum patienti et obiecto semper potest sequi actus. Obiectum autem tunc est praesens potentiae, quando potentia habet aspec-

^(a) Ex *teneant*. ^(b) Al. m. mg. a. e. s. ^(c) Sequitur ras.
^(d) In ras. ^(e) B⁷ om. ^(f) Ex *possit*.

tum praesentialiter conversum et fixum super ipsum. Unde illi qui ponunt quod species generetur ab objecto primo ponunt et oportet quod ponant quod obiectum ^(a) sit praesens potentiae et potentia sibi, aliter enim non posset agere in ipsam. Ergo absque tali specie et absque sua tali repraesentatione poterit produci actus cognoscendi, quia absque tali specie poterit obiectum esse praesens ipsi potentiae. — Praeterea, nunquam species actu repraesentabit obiectum ipsi potentiae, nisi potentia aspiciat ipsam, ita quod convertat et figat aspectum suum in ipsam. Sed illud ad quod convertitur aspectus potentiae habet rationem obiecti, et ^(b) illud ad quod primo convertitur ^(c) habet rationem primi obiecti. Ergo species istae plus habebunt rationem obiecti quam rationem principii intermediarii seu repraesentativi. — Praeterea, illud ad quod aspiciendum potentia convertitur, ab ipsa potentia apprehenditur et cognoscitur tanquam eius obiectum. Si igitur aspicit ipsam speciem, ergo cognoscit eam tanquam suum obiectum, et si primo aspicit eam, ita quod primo terminatur in eam, aspectus suus erit eius primum cognitum tamquam eius primum obiectum, et ita semper primo cognosceremus speciem quam ipsam rem obiectam.

Praeterea, nulla species ita repraesentat obiectum sicut ipsummet ^(d) obiectum repraesentat se ipsum; ergo quando aspectus potentiae praesentialissime figetur in ipso obiecto, non oportebit quod per aliud sibi repraesentetur quam per ^(e) semetipsum, immo si aliquid aliud interponeretur ^(f) inter aspectum potentiae et ipsum obiectum, illud potius velaret rem et impediret eam praesentialiter aspici in se ipsa quam ad hoc adiuveret. — Praeterea, quando potentia aspicit speciem, aut ultra eam transit suus aspectus ad ^(g) aspiciendum rem aut non. Si transit, ergo ultra speciem est aliquid in quod potest aspectus progredi speciem penetrando et per ipsam tanquam per quoddam medium ultra progrediendo; si etiam aspectus transit ultra speciem ad obiectum, ergo post inspectionem speciei inspiciet obiectum in se ipso, et ita videbit eum duobus modis, scilicet, per speciem et ultra hoc absque specie in se ipso. Si autem ^(h) non transit, igitur non videt praesentialiter obiectum nisi solum illo modo quo dicimur videre rem, quando eam cogitamus absentem, aspiciendo speciem memorialem obiectam nostro aspectui loco

(a) In ras. (b) Al m. ex in. (c) B⁷ convertit. (d) Al. m. mg; met.
 (e) Al. m. mg. (f) B⁷ disponeretur. (g) B⁷ om. (h) B⁷ ergo.

rei, et sic omnis visio, quantumcunque praesentialis, potius erit recordatio aut imaginatio quasi de re absenti quam visio. — Praeterea ^(a), ponatur quod Deus talem speciem exhiberet aspectui nostro re non existente aut a nobis absente, tunc ita bene videretur res sicut si esset praesens et actu existens, immo non esset ibi nec plus nec minus. — Praeterea, quando aliquis aspicit speciem quae est in memoria convertens se ad eam, tunc ad minus non oportebit ponere in acie intellectus aliam speciem propter rem repraesentandam, cum species memorialis sufficienter eam repraesentet potentiae eam aspicienti.

Tertium autem sic improbant: Quia cum omne principale agens habeat actionem propriam per quam movet agens instrumentale, quod non resultat ab agente principali, sicut calor resultat ab igne, tunc oportebit quod potentia quae hic ponitur pro agente principali habeat aliquam actionem per quam moveat ^(b) ipsam speciem ad actionem immediate eliciendam ab ipsa specie. Haec autem esse non possunt, quia primus et proprius actus potentiae est apprehensio seu cognitio, nec alius actus potest sibi attribui ^(c), nisi forte quod converteret se ad obiectum, quod nulla potentia potest facere nisi sola voluntas, quia nulla praeter ipsam potest se ipsam movere, et praeterea species haec non potest fieri in potentia, nisi ipsa primo fuerit ad obiectum conversa. Ad hoc etiam quod species moveretur a potentia oporteret quod species diceret ens mobile et tale quod posset moveri et applicari ab ipsa potentia. Et tamen concessis istis omnibus eo ipso quo actus intelligendi poneretur immediate et totaliter elici ab ipsa specie, quamvis ab ea produci non posset nisi ut applicata et mota a potentia, eo, inquam, ipso staret adhuc maior pars praemissarum rationum quae factae sunt contra positionem huiusmodi specierum.

Quartum autem, quod scilicet ipsi actus sint vere ^(d) species et ^(e) similitudines, sic probant: Constat enim quod actus dicit aliquam essentiam formalem vere receptam in potentia et terminatam immediatius ad obiectum quam quicunque habitus vel species ipsum praecedentes; constat etiam quod ipse actus dicit actualem discretionem et apprehensionem ipsius obiecti, sicut habitus dicit habitualement; constat etiam quod actus dicit aliquam essentiam immediate influxam et genitam a suo agente eo modo quo primae im-

(a) B⁷ om. (b) In ras. (c) B⁷ *tribui*. (d) B⁷ om. (e) Al. m. mg.

pressiones fluunt a suis agentibus. Igitur actus actualius et immediatius exprimit obiectum seu potius est expressio obiecti quam habitus et est immediata similitudo sui agentis et ^(a) est quaedam formalis et actualis assimilatio sui subiecti.

Quia autem rationes quae istos moverunt ad tenendum hoc non solum de actibus cognitivis, sed etiam de omnibus primis et immediatis actionibus cuiuslibet agentis recitavi in quaestione an species vel similitudo influxa ab agente sit idem quod eius actio cum responsionibus quas dant ad rationes ibidem in contrarium factas: ideo hic omitto.

Innituntur etiam isti dictis Augustini, qui XV *De Trinitate*, capitulo 11 ⁽¹⁾, dicit quod « simillima ^(b) est visio cogitationis visioni scientiae et quod verbum nostrum tunc est verum, quando quod est in notitia memoriali seu habituali hoc est in ipso ». Et capitulo 12 ⁽²⁾ dicit: « Tunc est verbum simillimum rei notae de qua gignitur et imago eius, quando de visione scientiae visio cogitationis exoritur; quod est verbum linguae nullius ^(c), verbum verum de re vera, nihil de suo habens, sed totum de illa scientia de qua nascitur ». Et capitulo 15 ⁽³⁾ dicit ipsam cogitationem actualem esse verbum nostrum. Unde et capitulo 16 ⁽⁴⁾ ait: « Cogitatio quippe nostra perveniens ad id quod scimus atque inde formata verbum nostrum verum est ». Vocat autem cogitationem formatam ipsum actum cogitationis informantem aciem intelligentiae aut ipsam aciem ut tali cogitatione informatam, sicut ex praecedenti capitulo satis patet et ex eiusdem libri capitulo 10 ⁽⁵⁾. Libro etiam IX, capitulo ultimo ⁽⁶⁾, actualem notitiam nostram quae est idem quod cogitatio dicit esse prolem mentis nostrae et eius imaginem sibi consubstantialem. Et capitulo praecedenti, capitulo scilicet 11 ^(d), loquens de notitia actuali, quam scilicet ^(e) eodem capitulo et etiam 10 ^(f) capitulo in fine dixerat ⁽⁷⁾ esse idem quod verbum nostrae mentis, dicit quod notitia Dei qua nos cognoscimus Deum et quae est verbum nostrum est quaedam similitudo Dei in nobis, inferior tamen Deo. Libro etiam XI, capitulo 2 ⁽⁸⁾, ipsam actualem visionem oculi vocat informationem eius et speciem seu similitudinem ipsius obiecti, et hoc in pluribus

(^a) Sequitur ras. (^b) Al. m. q. s. (^c) B⁷ *illius*. (^d) B⁷ 12.
(^e) B⁷ om. q. s. (^f) B⁷ 11.

(1) PL 42, 1072. (2) PL 42, 1075. (3) PL 42, 1078. (4) PL 42, 1079.
(5) Cfr. capp. 15, 10 (PL 42, 1078, 1071). (6) Cfr. cap. 12 (PL 42, 970).
(7) Cfr. capp. 1^a, 11 (PL 42, 969). (8) PL 42, 985 sqq.

locis. Nec ^(a) in prima trinitate quam ponit ⁽¹⁾ in sensibus particularibus ^(b) ponit nisi ^(c) haec tria, scilicet, corpus exterius visum, et visionem oculi, et voluntatem coniungentem utrumque. Si autem praeter haec tria esset ibi ^(d) species realiter differens ab ipso actu visionis tanquam primum eius efficiens, iam non esset ^(e) ibi illa similitudo trinitatis quam ipse intendit. Et capitulo 4 ⁽²⁾ dicit quod, sicut visio oculi se habet ad speciem corporis, sic visio cogitantis se habet ad imaginem corporis in memoria constitutam. Et ubique in illis capitulis vocat eam similitudinem illius speciei quae est in memoria, sicut perlegenti capitula ipsa totius libri XI abundantius potest patere.

Et Anselmus, *Monologion*, capitulo 33 ⁽³⁾, dicit: « Nulla ratione negari potest, cum mens rationalis se ipsam cogitando intelligit, imaginem ipsius nasci in cogitatione sua, immo ipsam cogitationem sui esse suam imaginem ad eius similitudinem ex eius impressione formatam; quaecunque enim rem mens seu per corporis imaginem seu per rationem cupit veraciter cogitare, eius utique similitudinem, quantum ^(f) valet, in ipsa sua cogitatione conatur exprimere ». Et iterum infra ⁽⁴⁾: « Habet igitur mens rationalis, cum cogitando se intelligit, secum imaginem suam ex se natam, id est, cogitationem sui ad similitudinem suam, quasi sua impressione formatam, quae imago eius verbum est eius ».

Praeterea, quaerunt isti an posito quod uni beato per Dei potentiam subtrahatur solus actus visionis et fruitionis beatae omnibus aliis ^(g) remanentibus in eo, an ipse deberet censi ita perfecte similis Deo, sicut quando actu videbat, aut sicut est similis alius aequae sanctus actu Deum videns et gustans. Et quidem secundum rectam rationem et fidem non videtur hoc esse aliquatenus concedendum. Unde Augustinus, XIV *De Trinitate*, capitulo 17 ^(h) ⁽⁵⁾: « In hac », inquit, « imagine tunc perfecta erit Dei similitudo, quando Dei erit perfecta visio, de qua dicit Apostolus ⁽ⁱ⁾, *videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem* ». Et paulo post allegans ^(j) ad hoc verbum Iohannis ⁽⁷⁾, *scimus quoniam* ^(k), *cum apparuerit, similes ei erimus, quo-*

^(a) B⁷ *Ut.* ^(b) B⁷ add. *ubi.* ^(c) B⁷ om. ^(d) B⁷ om. ^(e) B⁷ *esse.* ^(f) B⁷ *quam.* ^(g) Al. m. mg. ^(h) B⁷ 3. ⁽ⁱ⁾ B⁷ *allegens.* ^(k) B⁷ *quando;* V om. *cum quod* B⁷ habet.

⁽¹⁾ PL 42, 965 sqq. ⁽²⁾ PL 42, 990. ⁽³⁾ PL 158, 187 sq. ⁽⁴⁾ L. c. ⁽⁵⁾ Lib. XV, 17 (PL 42, 1055). ⁽⁶⁾ 1 Cor. 13, 12. ⁽⁷⁾ 1 Ioh. 3, 2.

niam videbimus eum sicuti est, « hinc » inquit ⁽¹⁾ « apparet tunc in ista imagine Dei fieri eius plenam similitudinem, quando eius plenam perceperit visionem ». Sed si actus nullam habent ^(a) rationem similitudinis, propter ipsorum appositionem ^(b) non essemus similiores nec propter solam eorum amotionem minus similes.

Quintum autem, quod scilicet anima non possit in se generare tales species per quas producat actus suos et multo minus quod nec obiecta hoc possint, probant sic: Si enim anima generat in se speciem et deinde per eam producit actum intelligendi, nulla est ratio quare per ^(c) se et immediate non possit producere actum, et maxime cum prima impressio agentis sit eius actio. Unde idem est dicere animam in se generare speciem et postea actum per eam, sicut si diceremus quod sol generat ^(d) lucem in aere et postea per hanc lucem generat in ipsomet aere actum illuminationis differentem a luce prius genita. Si quis autem diceret quod ignis generat primo in se formam caloris et tandem per ipsum calefacit alia, sciat quod magna est dissimilitudo hinc et inde, quia calor non generatur nisi per modum proprietatis permanentis et inseparabilis, qui modus est valde diversus ab aliis, unde nec proprie vocantur operationes seu actiones subiectorum a quibus resultant, species autem istae oportebit quod fiant eo modo quo primae impressiones fiunt a suis agentibus. — Praeterea, anima non poterit producere in se species diversarum rationum, nisi prius aspiciat obiectum vel aliquid loco obiecti; unde ad productionem huiusmodi specierum exigentur variae terminationes obiectorum, et non terminationes habituales ^(e), sed potius actuales. Sed actio quae procedit ab anima post aspectum seu conversionem ^(f) actualement et cum actuali ^(g) terminatione obiecti est actio cognitionis seu apprehensionis ipsius obiecti. Ergo actio qua huiusmodi species generaretur seu eius generatio esset idem quod actio cognoscendi.

Praeterea, omnes rationes et difficultates quibus ponitur quod actus cognoscendi non possit esse immediate a potentia consequuntur hanc positionem, quod scilicet species immediate generentur ^(h) ab ipsa. Unde Augustinus, I *Solilo-*

(a) B¹ *habet*. (b) B¹ *aperitionem*. (c) B¹ *in*. (d) B¹ *om. speciem... generat*. (e) B¹ *habitudinales*. (f) B¹ *conversionum*. (g) Sequitur *ras*. (h) B¹ *generarentur*.

(1) Cap. 18 (PL 42, 1055).

quiorum, circa medium⁽¹⁾, non ponit nisi tria animae necessaria ad videndum, scilicet, « ut oculos sanos habeat, ut aspi-
ciat et ut videat ». Unde et post loquens de visione Dei di-
cit⁽²⁾ quod « ipsum aspectum sequitur visio, quae est finis
aspectus ». Et subiungit quaedam ex quibus patet quod ipsam
visionem vult esse speciem ipsius obiecti, dicens⁽³⁾: « Ipsa
autem visio est ille^(a) intellectus qui in anima est; quae fit
ex intelligente et eo quod^(b) intelligitur, ut in oculis videre,
quod, ut dicitur, ex ipso sensu constat atque e^(c) sensibili, quo-
rum quolibet detracto nihil videri potest ». Et^(d) praeterea,
maior pars omnium quae superius dicta sunt contra positio-
nem specierum est contra istum modum, sicut deducendi fa-
ciliter patere potest.

Quod etiam huiusmodi species non sint^(e) ab obiectis
probant primo de obiectis corporalibus per illas rationes quas
recitavi in responsionibus praecedentis argumenti, de aliis
autem probant hoc per omnes improbationes factas in gene-
rali contra quascunque species, quas inter alias in pluribus
locis supra recitavi, quas hic ad propositum applicare omitto,
quia intuenti praecedentia satis^(f) per se patere possunt.
Probant^(g) etiam hoc per quasdam rationum illarum quibus
probant quod actus nostrae mentis non possunt esse imme-
diate ab ipsis obiectis, ut est illa quod oportebit virtutem
ipsius obiecti esse intimam intrinsecis cordis nostri ad hoc
ut possit generare actus nostros vel eorum principia intrin-
seca, et aliquae consimiles.

Sextum autem, quod scilicet potentiae non
possint excitari ab obiectis ad generandum
huiusmodi species aut ad producendum suos
actus, sic probant: Obiecta enim non poterunt animam ex-
citare nisi imprimendo suam similitudinem in ea; illud enim
quod primo facient in anima erit eorum prima impressio et
similitudo et eorum actio, et cum sint in anima, erunt huius-
modi species et actiones factae ab obiectis simplices, vivae et
intellectuales. Et ita redeunt omnia inconvenientia quae ex
istis superius sequebantur. — Praeterea, aut anima advertit
et sentit istam excitationem aut non. Si non sentit, non vi-
detur quod per hoc ad agendum excitetur. Si autem sentit

(^a) B⁷ *ipse*. (^b) Al. m. mg. (^c) B⁷ om. (^d) Al. m. mg.
(^e) Al. m. mg. (^f) B⁷ om. (^g) B⁷ *Patet*.

(¹) Cap. 6 (PL 32, 875).

(²) L. c. (PL 32, 876).

(³) L. c.

et advertit, ergo prius apprehendit huiusmodi excitationem quam ipsum obiectum; et etiam sequitur quod per se absque praevia alia excitatione fuerit potens ad generandum in se speciem vel actum per quem adverteret et sentiret huiusmodi excitationem. Mirabile est autem quare se ipsam aut alia quae sunt infra ipsam non potuerit absque alia excitatione advertere ^(a) et sentire, sicut potest ipsam excitationem in se factam.

Praeterea, hic supponitur quod ipsae potentiae sint totalis causa immediata suorum actuum aut specierum, ita tamen quod ad hoc indigent excitari ab obiectis. Tunc igitur quaero quid est dictu virtutem activam excitari ab alio: aut enim per hoc intenditur quod ipsa virtus activa intendatur et augeatur secundum suam essentiam et speciem, aut quod aliqua alia virtus alterius naturae et speciei sibi adiungatur, aut quod per excitationem huiusmodi quasi per quendam motum ad agendum applicetur.

Primum autem stare non potest, potentiae enim animae ^(b), saltem intellectuales, non possunt augeri per operationes obiectorum aut alicuius alterius entis creati; et posito quod possent, ex quo essent factae in tali augmento per quod essent sufficientes ad agendum, possent ex ^(c) tunc suas actiones agere absque praesentia obiectorum et absque aliqua excitatione facta ab eis. Praeterea, ex tali augmento vel intensione non recipient absolute potestatem agendi, sed solum intensiorem et efficaciorum potestatem, et ita absque hoc possent agere, etsi non ita intense.

Secundum etiam non videtur posse stare, quia virtus alterius speciei aliam actionem secundum speciem haberet agere, ita quod non posset producere eandem actionem unius simplicis essentiae et speciei cum potentia nostra activa. — Praeterea, aut una istarum virtutum esset principalis et altera instrumentalis aut ambae essent principales. Neutro autem modo videtur hoc posse fieri, quia tunc oportebit quod ibi sint duae actiones diversae, quarum una sit immediata a principali virtute, altera vero ab instrumentali, et oportebit quod actio ^(d) virtutis principalis sit in virtute instrumentali sicut in substantia, tanquam scilicet ^(e) quaedam motio eius, actio enim principalis agentis est movere agens instrumentale. Hoc autem dato multa inconvenientia sequuntur, quia aut ipsa potentia erit principale agens aut illa vir-

^(a) B⁷ *avertere*. ^(b) Al. m. ^(c) B⁷ *et*. ^(d) B⁷ om. ^(e) In mg.

tus ei adiuncta. Si ^(a) ipsa potentia, tunc per se habebit virtutem agendi actionem sibi competentem praesente patiente absque adiutorio agentis instrumentalis et ita absque obiecto et absque excitatione facta ab ipso; tunc etiam haberet nobiliorem actionem quam agens instrumentale, et ita sua actio esset intelligere aut velle ^(b), cum istae sint nobilissimae. Istis autem positis non exigitur aliqua alia actio aut virtus ad intelligendum et volendum, nec etiam istae actiones possunt recipi in aliis virtutibus, ita quod sint quaedam motiones agentium instrumentalium, immo semper manent in suis primis et immediatis agentibus. Cum etiam quaelibet virtus talis sit quaedam forma, non poterit ab alia moveri nisi solum per accidens. Tali etiam virtute adiuncta iam postea non exigitur obiecti praesentia ad actiones intellectuales. Si autem dicatur quod virtus adiuncta est principale agens, potentia vero instrumentale: tunc omnia praedicta inconvenientia sequuntur, et ultra hoc ampliora, sicut pertractanti faciliter patere potest. Praeterea, adiungere istam virtutem cuicunque alteri potentiae seu virtuti activae nullam immutationem ^(c) intrinsecam ponit in virtute activa cui adiungitur, in quantum est ^(d) activa, sicut patet, quando lux vel quaecunque alia virtus activa additur calori, non enim ipse calor est ex hoc potentior aut facilius ad calefaciendum. Ergo et in proposito erit idem, ut videtur.

Tertium etiam non videtur posse stare, quoniam idem videtur esse ^(e) potentiam applicari seu converti ad obiectum et applicari ad actum. Potentiae autem non possunt applicari seu converti ad obiecta per excitationem factam ab obiectis, quia non possent moveri vel excitari ab eis, nisi prius essent conversae ad ipsa. — Praeterea, omnis potentia quae non potest agere, nisi ab alio applicetur ad actum, non potest esse libera, quia non erit in libertate eius agere aut non agere; ante enim applicationem non poterit aliud agere, nisi ad plura simul esset applicata. Sed voluntas est libera ad applicandum se et alias potentias ad sua obiecta et per consequens ad suos actus. Ergo et cetera. — Praeterea, aut applicabuntur ab ipsis obiectis per modum cuiusdam impulsus aut per modum tractus. Si per modum impulsus, ergo tunc potius repellent eas a ^(f) se quam convertant ad ^(g) se, quia omnis impellens elongat rem a se quam impellit. Si per

^(a) Ita B⁷, V add. *autem*. ^(b) Al. m. rās. ^(c) B⁷ *mutationem*.
^(d) B⁷ om. ^(e) B⁷ *esset* pro *v. e.* ^(f) VB⁷ *ad*. ^(g) Ita B⁷, V *a*.

modum tractus ^(a), sicut scilicet ^(b) adamas trahit ^(c) ferrum ad ^(d) se, tunc videtur quod, si modicum obiectum potest eas modicum trahere, quod maius poterit magis et maximum maxime. Sed omne id quod maxime poterit eas ^(e) trahere; erit ^(f) potentissimum super eas, ita quod eius virtus poterit penetrare et sibi subiugare omnia intima earum. Hoc autem non solum nostrae libertati, sed etiam nostrae ^(g) intellectualitati multum derogare videtur. — Praeterea, omne applicans aliud ad actum habet rationem principalis agentis respectu illius. Ergo obiecta haberent rationem principalis agentis respectu potentiarum nostrarum. Sed omne principale agens est nobilius quam instrumentale et actio eius nobilior actione agentis instrumentalis. Ergo ipsa obiecta essent nobiliora tota nostra mente, et huiusmodi excitatio seu applicatio facta ab eis esset ^(h) nobilior actio quam actio intelligendi et quam ceterae actiones nostrarum potentiarum.

Septimum autem, quod scilicet potentiae habent per se sufficientem virtutem activam suorum actuum absque aliqua cooperatione seu coefficientia facta ab obiectis vel a speciebus, sic probant: Primo, quia fere omnes rationes quibus probatur aut ⁽ⁱ⁾ probari potest potentiam intellectivam et alias potentias inferiores non esse sufficienter activas respectu actuum suorum possunt aequae bene adduci ad probandum hoc ipsum de libero arbitrio seu de voluntate, in quantum est libera. Praecipuae enim rationes quibus posuerunt philosophi et eorum sequaces potentiam intellectivam esse passivam ab obiectis suis sunt illae quae superius factae sunt contra potentiam voluntatis liberam et illae quae sequuntur, praeter illas quae sumuntur a quantitate et a distantia rei visae ^(k) ab ipso visu. Sed concedere hoc in aliis potentiis a voluntate propter tales rationes est ipsas rationes approbare tanquam veras et necessarias aut saltem tanquam ^(l) probabiliore. Approbare autem sic huiusmodi rationes est idem quod dicere illas rationes esse veras et necessarias quibus concluditur voluntatem nullo modo posse esse liberam, sed ita perfecte ab obiectis passivam et mobilem sicut secundum philosophos sunt ceterae potentiae. Quod est destruere non solum nostram nobilitatem, sed etiam omnem fidem et

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ om. ^(c) B⁷ *attrahit*. ^(d) Ita B⁷, V a.
^(e) B⁷ om. *trahere... eas*. ^(f) Ita B⁷, V *erat*. ^(g) Al. m. mg. *libertati... nostrae*.
^(h) B⁷ *est*. ⁽ⁱ⁾ B⁷ om. *p. a.* ^(k) B⁷ *in se*. ^(l) B⁷ om.

legem et gratiam et culpam et omne bonum. Ergo concedere hoc de aliis potentiis propter huiusmodi rationes est periculosissimum toti fidei christianae. — Praeterea, si ex omnibus rationibus quae contra hoc factae sunt sequuntur aliqua inconvenientia tanquam falso et ex falsis concludentes et istae sunt fortiores quae contra hoc possunt fieri: ipsa inconvenientia et falsitas rationum satis videtur clamare quod oppositum conclusionis earum est verum. — Praeterea, rationes illae, quae ad probandum potentiam liberam esse activam in principali responsione sunt assumptae ex parte actualitatis formae nostrae mentis et ex parte vitalitatis et simplicitatis et spiritualitatis eius et actuum suorum et ex parte intimitatis quam habent actus nostri cum nostra mente, omnes possunt consimili modo adduci ad probandum hoc de aliis potentiis.

Praeterea, quaerunt isti an Deus potuerit vel possit creare tales potentias quae cum solo adiutorio terminationis obiecti possint ^(a) esse totaliter activae suorum actuum. Si non potest, ergo est in hoc impotens et limitatus, quia in hoc nulla contradictio implicatur, alias hoc ponere ^(b) in voluntate, prout est libera, est contradictionem implicare. Si autem hoc potuit dare, ergo cum ^(c) hoc sit ^(d) nobilitatis, videtur quod hoc dederit naturae rationali et suis amicis quos ad suam gloriam obtinendam ordinavit. — Praeter hoc autem specialiter probant hoc de voluntate secundum hoc quod est non libera, quod scilicet ipsa ^(e) sit activa sufficienter respectu actuum suorum, in quantum est non libera. Sufficienter autem dico quoad hoc quod nulla cooperatione seu coefficientia ab obiecto vel ab aliis potentiis indigeat, quia si actus qui procederent ab ea, in quantum est non libera, essent ab obiecto mediate vel immediate, tunc huiusmodi actus essent omnino alterius generis cum actibus seu consensibus liberis, sicut in nono argumento fuit probatum. — Praeterea, propter solam variationem aspectus ipsius potentiae, qualis est in ^(f) impedimento usus liberi arbitrii, idem actus qui prius poterat a voluntate exire libere exit postea non libere. Unde ab eodem habitu voluntatis et ab eadem affectione exit aliquando actus libere, aliquando non libere, et tamen alias actus illi sunt idem genere et specie. Unde non videtur alia differentia inter eos, nisi quod potentia ut liberum aspectum habens per eosdem ha-

^(a) B⁷ *possunt*.

^(b) Sequitur ras.

^(c) B⁷ *ad*.

^(d) B⁷ om.

^(e) B⁷ om.

^(f) Add. interl.

bitus seu affectiones libere eos produxit, ut vero aspectum non liberum habens, vel simpliciter vel solum respectu talium actuum et obiectorum, eos non libere produxit. Non igitur, ut videtur, est ex hoc quod potentia respectu istorum actuum moveatur ab obiecto, sed potius ex hoc quod ipsa in agendo seu ^(a) ad agendum aliter et aliter se habet.

Hae igitur sunt viae et rationes quibus isti probant septem praedicta in sua positione contenta.

Ad probationes ^(b) autem minoris praedicti argumenti, quia contra eos sunt, respondent sic.

Ad primam enim dicunt quod nullus debet credere quin actus qui dicuntur videre et audire sint actus simplices non habentes extensionem in organo, sicut habet ^(c) illuminatio aeris in aere, ita scilicet quod una pars visionis sit in una parte oculi et alia pars in alia; sentimus enim expresse quod actus vitales sunt et in genere cognitionis, vita autem et cognitio essentias dicunt simplices potius quam extensas. Quia autem actus tales sunt in potentiis unitis organis, idcirco ^(d) et ipsi actus sunt in organis, et etiam quia organa sunt materia ipsarum potentiarum tanquam suarum formarum, actus autem potentiarum recipiuntur aliquo modo in materiis earum. Quando igitur actus huiusmodi sunt improporcionales ipsis organis, tunc laeduntur ipsa organa. Improporcionales autem eis esse possunt multis modis. Aliquando enim fit ratione acutissimi aspectus et fixationis ipsius potentiae super obiectum; tunc enim ex tali acuitione et fixatione nimia fit in organo, partim concomitative partim consecutive, quaedam acuitio spirituum et corporalium virtutum oculi improporionalis suo debito statui. Aliquando vero fit ratione cuiusdam resiltionis ipsius actus ad interiora. Sicut enim in responsione septimi et octavi argumenti tactum est, sic actus exeunt a potentiis nostris quod aliquando simul cum hoc habent se acsi ab obiectis resilirent ad interiora, sicut ibi per exempla magis explicatum fuit. Ex hac autem resiltione spiritali ipsius actus sequitur in organo quaedam immoderata disgregatio et fractio et resiltio materiae suae et corporalium virtutum eius. Haec autem resiltio fit duabus ex causis: aut quia aspectus potentiae et eius actus non possunt figi in obiecto, sicut visus non potest figi in luce solis, tunc enim oportet quod aspectus potentiae intra se quodam spi-

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ probationem. ^(c) B⁷ om. ^(d) Ita B⁷, V et idcirco.

rituali modo diverberetur; aut propter poenalitatem seu dolorem quem homo sentit in unione potentiarum ad obiecta disconvenientia et displicentia. Actus enim doloris et delectationis habent semper in se quasi quandam offensivam resili- tionem ab obiecto; appetitus enim naturalis ipsarum poten- tiarum seu qui est adiunctus eis naturaliter cum quadam horribili retractione sui refugit talia obiecta, et ex hoc in organo sequitur aliqua corporalis motio turbativa organi. Ali- quando autem fit hoc ^(a) ratione nimiae intensionis ipsius actus; actus enim potentiarum, secundum quod sunt de obiec- tis magis actualibus et secundum quod exeunt ab aspectibus potentiarum magis intentis magisque acutis et vivacibus, se- cundum hoc sunt in se intensiores, fortiores ^(b) et vivaciores, sicut patet in visione solis et auditione tonitruui et tactu for- nacis. Sicut autem vehemens impressio et impulsus agentis subito et fortiter rarefacit aut vehementer concutit et com- movet ipsum patiens: sic excessiva visio solis subito ra- refacit et disgregat oculum, et auditio fortis tonitruui con- cutit et commovet totum cerebrum, sicut etiam aliquando experimur in ipsis actibus et aspectibus quasdam spirituales dilatationes et intimationes seu penetrationes seu intimos il- lapsus, ad quarum vehementiam laeditur organum. Aliquando laeditur organum non ex ipso actu, sed ex aliquo quod con- comitatur conversionem organi ad obiectum, sicut cum ap- ponimus manum ad ignem, fit in ea quaedam calefactio et adustio, et cum convertimus oculum ad solem, fit in eo solis recta irradiatio quae corporaliter potest movere organum.

Quod autem dicitur quod potentia non potest laedi ab actu proprio: dicendum quod, quamvis potentia non laedatur, potest tamen laedi organum, cum sit passibile et insufficiens ad tantam multiplicitem et vehementiam actuum sustinen- dam. Quamvis etiam ^(c) potentia non possit laedi ab actu suo laesura destructiva suae essentiae, nisi forte per accidens, ut in brutis quoque animae ad corruptionem corporis cor- rumpuntur: laeduntur tamen laesura poenali et aliquando culpabili et vitiosa, sicut in voluntate maxime patet. Hoc autem non posset fieri, nisi actus sumeret ^(d) indebitam ter- minationem et speciem ex unione ipsius ad tale obiectum, sicut supra tactum fuit.

^(a) B⁷ add. *a.* ^(b) B⁷ om. ^(c) B⁷ *autem.* ^(d) B⁷ *sument; inde-*
bitam ex indebite.

Ad secundam dicunt quod, sicut supra tactum fuit, non solum videntur esse ab exterioribus ad interiora, sed etiam ab ipsis potentiis veraciter exire. Cuius causa supra tacta fuit.

Sed adhuc quidam contra hoc arguunt ex hoc quod maius obiectum facilius videtur vel auditur quam minus, ut magnum tonitruum quam modica vox vel sol facilius quam scintilla ignis. Cuius contrarium debet esse, si non patiuntur a suis obiectis, sed potius exerunt actus suos in illa; aequalis enim virtus motiva facilius movet minus mobile quam maius, potentia vero passiva mobilis facilius movetur a ^(a) magna vi magni agentis quam a parva minoris agentis.

Ad quod dicendum quod potentias facilius sentire maiora obiecta quam minora non provenit ex hoc quod realiter moveantur ab eis, sed ex hoc quod earum aspectus et actus terminantur ab eis sive in eis ^(b). Quanto enim plus habent de actualitate et ratione terminativa actus et aspectus potentiarum, tanto ceteris paribus plenius et facilius sentiuntur. Quanto etiam respectu potentiarum habent terminabilitatem latiore et maioris ambitus, tanto minus potest aspectus potentiae deflecti aut omnino declinare ab eis et ideo tunc minus potest non apprehendere illa. — Rursus, non est simpliciter et universaliter verum quod facilius videant maius obiectum quam minus, nisi solum quando maius se habet proportionalius ad totum mox capi et apprehendi quam se habeat minus; alias a loco proximo citius et facilius videtur totum spatium tricubitale quam spatium mille millium leucarum aut quam centum cubitorum. Sicut etiam nullum obiectum nimis excessive deficiens a proportionabili apprehensibilitate respectu talis potentiae potest apprehendi ab ipsa, nisi huiusmodi impropotionalitas per aliquid tollatur vel recompensetur: sic nullum obiectum nimis ^(c) excessive et omnino impropotionaliter ^(d) transcendens proportionem potentiae suique aspectus potest apprehendi ab ea. Unde haec est ratio quare noster intellectus non potest hic ^(e) videre Deum vel angelos nec noster corporalis oculus lucem subtilissimam corporis gloriosi. Et tamen si eorum apprehensio fieret per actionem obiectorum in potentias, tunc quanto essent in vi activa maiora, tanto fortius agerent et imprime-

^(a) Ex ad. ^(b) B⁷ om. Ad secundam dicunt... eis. ^(c) Ex vim.

^(d) Ex proportionaliter. ^(e) Al. m. mg.

rent in potentias ac per consequens semper et universaliter fortius sentirentur aut sentiri possent ab eis. — Rursus, falsum est quod dicitur, quod scilicet aequalis potentia activa semper facilius movet vel tenet quodcunque mobile minus, quia unum insensibilem et impalpabilem atomum pulveris non ita faciliter possumus manu tenere et pro voto movere sicut unum pomum. Ex quo patet quod illud est intelligendum, salva debita proportionem moventis ad mobile, in quantum ab eo mobile.

Ad tertiam dicunt quod Aristoteles nulla sufficienti ratione, immo fere nulla ratione probat suum dictum, sed absque ratione creditur sibi tanquam deo huius saeculi. De Augustino tamen dicunt quod illud quod dixit in hac parte non traxit ex fide aut ex Scripturis Sacris, sed solum dixit hoc sequens antiquos philosophos, sicut et multa alia quae ^(a) ipsemet retractavit ⁽¹⁾, ut est illud quod in eodem libro *De quantitate animae* dixit sequens Platonem ⁽²⁾, quod scilicet « anima secum affert omnes scientias et quod addiscere non est aliud quam reminisci ». Unde et in hac materia quaedam dixit quae nullus hodie sequitur, ut est illud de radiis corporalibus ab oculo usque ^(b) ad obiecta progredientibus. Quos radios dixit esse quaedam corpora quasi quasdam virgas ab oculis emicantes et ab eis vegetatas, sicut ex VI *Musicae* et libro *De quantitate animae* et ex multis aliis locis ^(c 3) in quibus de hac ^(d) materia tractat manifeste patere potest. Dixit etiam quod actus visionis potius fit in loco ubi est res visa, ubi scilicet terminantur isti radii, quam in loco oculi, unde scilicet erumpunt isti radii. Hoc enim expresse dicit in libro *De quantitate animae* et in secunda epistola *Ad Volusianum* et IV ^(e) libro *Contra Iulianum*, capitulo 23 ^(f 4). Quod non solum ex verbis eius patet, sed etiam ^(g) ex ratione qua ad hoc ponendum fuit motus. Dixit enim quod si actus visionis fieret in oculo, res visa videretur esse in oculo et non longe ab oculo; cum ergo videamus

^(a) B⁷ om. ^(b) B⁷ om. ^(c) B⁷ add. et. ^(d) Al. m. mg., del. hoc.
^(e) B⁷ X. ^(f) B⁷ 13. ^(g) B⁷ tum.

⁽¹⁾ *Retract.*, I, 8 (PL 32, 594); cfr. *De quant. animae*, cap. 20 (PL 32, 1054 sq.). ⁽²⁾ Cfr. *Phaedrus*, 249Bsq.; *Menon*, 80Dsq.; *Phaedon*, 72Esqq. ⁽³⁾ Cfr. *De musica*, VI, 8 (PL 32, 1174); *De quant. animae*, cap. 23 (PL 32, 1060); *De Gen. ad litt.*, I, 16; IV, 34; VII, 14; XII, 16 (PL 34, 258 sqq.). ⁽⁴⁾ Cfr. *De quant. animae*, capp. 23, 30 (PL 32, 1060 sqq.); *Epist.*, class. III, ep. 137 *ad Volusianum*, cap. 2, n. 5 (PL 33, 517 sq.); *Contra Iulianum*, IV, 14 (PL 44, 770).

rem in suo loco, ergo oporteret^(a) quod visus noster sit praesens^(b) ibi ubi res videtur. Hanc rationem facit in tribus locis praenominatis. In tantum autem huic rationi adhaesit quod propter hoc voluit quod auditus extramitteret aliquid sui usque ad loca ubi voces audiuntur, sicut expresse patet in secunda epistola *Ad Volusianum* et IV *Contra Iulianum*. Et hoc ipsum, licet non ita assertorie, dicit de olfactu, pro eo quod res odorifera aliquo modo sentitur ut longinqua et distans.

In hac etiam materia ipsemet ostendit se esse dubium. Unde cum in libro *De quantitate animae* ⁽¹⁾ Adeodatus argueret quod si nos videmus ubi res est per radios extramissos, non autem ubi nos sumus, quod tunc videtur quod anima nostra non sit in corpore nostro, cum oporteat eam esse praesentem suae visioni: Augustinus non respondet ad hoc sibi aliquid certum, sed potius dicit quod «quamquam istud videatur absurdum, non tamen defuerunt doctissimi homines quibus id^(c) placuerit nec nunc arbitror deesse». Huiusmodi autem extramissiones in tantum posse fieri credidit quod XVIII *De civitate Dei*, capitulo 18 ⁽²⁾, volens reddere rationem de quibusdam ludificationibus per quas quidam in forma bestiali videbantur aliis apparere dicit quod phantasticum hominis quod aliquando cogitando vel somniando per innumeraabilia rerum genera variatur sopitis aut oppressis sensibus, ad aliorum sensum, nescio quo ineffabili modo et figura corporea, homine^(d) ipso alicubi iacente, vivente tamen, sed obseratos sensus habente fortius quam aliquis habeat in somnio, phantasticum^(e) illud veluti corporatum in alicuius animalis effigie appareat sensibus alienis, talisque^(f) etiam sibi ipsi homo videatur sicut talis sibi videri posset in somnis, videaturque portare onera, quae onera, si vera sunt corpora, portantur a daemonibus, ut illudatur hominibus. Quod enim ita hoc senserit sicut verba hic sonant^(g) patet non solum ex hoc loco, sed etiam ex^(h) libro *De cura pro mortuis agenda*, in fine ⁽³⁾, ubi de Iohanne facto monacho, qui in somnis apparuit uni feminae, sicut ante promiserat, dicit quod «si eum vidisset, quaesivisset ab eo utrum ipse ad illam feminam ve-

(^a) B⁷ oportet. (^b) B⁷ om. (^c) B⁷ ille. (^d) B⁷ hominem.
 (^e) B⁷ om. (^f) B⁷ talis. (^g) Ita B⁷, V sonant. (^h) Ita B⁷, V om.

(¹) Cfr. cap. 30 (PL 32, 1069). (²) PL 41, 575. (³) Cap. 17 (PL 40, 608).

nisset in somnis, id est, spiritus eius in effigie corporis sui, sicut nos ipsos in effigie corporis nostri somniamus, sive an hoc factum fuerit per angelum aut per visionem seu somnium in anima mulieris factum ». Et post dicit ⁽¹⁾ quod « si ipse interfuit, mirabili gratia hoc potuit, non natura, et Dei munere, non propria facultate ». Et idem quaerit ibi ⁽¹⁾ de martyribus qui adsunt et apparent aliquando multis devotis suis.

In hac etiam materia dicta sua videntur in se ipsis contrarietatem habere. Libro enim *De quantitate animae* ⁽²⁾ definiens actum sentiendi dicit quod « sensus est passio corporis per se ipsam non latens animam », et hanc eandem sententiam ponit ^(a) VI *Musicae* ⁽³⁾. Et tamen in hoc dicto includi videtur quod ipsa passio sit ipsum obiectum quod sentitur; passionem enim vocat sensum, non tamen qualitercunque acceptam, sed quando per se non latet animam, hoc est, quando per se cognoscitur ab anima. Et tunc etiam, quandocunque passio facta ab obiecto non me latebit, ipso obiecto non mihi apparente secundum se, ego vere sentiam ipsum, si vera est haec definitio. Hoc etiam, scilicet, non latere animam, aut dicit solam negationem latentiae aut ultra hoc dicit aliquam actualem notitiam ipsius animae. Primum autem nullo modo stare potest; tum quia negatio latentiae non potest esse ubi nulla est notitia; tum quia tunc nihil reale adderet in definitione; tum quia causa qua Augustinus motus est ad ^(b) addendum ibi illam particulam ^(c) est ratio actualis notitiae, quia frequenter multae passionες fiunt in nostris sensibus quae nobis non apparent, sicut patet in dormiente apertis oculis et auribus et naribus. Passiones enim quae tunc fiunt in sensibus non sunt actuales sensus, quamvis sint eadem passionες secundum speciem cum illis quae fiunt in vigilantibus. Si autem ultra hoc dicit actualem notitiam, sed illa actualis notitia dicit totam essentiam actus sentiendi. Ergo ad passionem additur totus actus sentiendi, et hoc non qualitercunque, sed ut habens ipsam passionem pro obiecto. Ergo haec definitio habet in se vitium contrarietatis et ultra hoc vitium negationis.

Istis igitur de causis dicunt isti quod in hac parte non est necessarium Augustinum sequi.

(a) B⁷ add. *in*. (b) Add. interl. al. m. (c) B⁷ *illa particula pro i. p.*

⁽¹⁾ Cap. 17 (PL 40, 608). ⁽²⁾ Cap. 25, n. 48; cfr. cap. 30 (PL 32, 1063 sqq.). ⁽³⁾ Cfr. cap. 5, nn. 9, 10 (PL 32, 1168 sq.).

Ad quartam dicunt quod an memoria sit totaliter passiva apud plures est dubium, et etiam an potentia sit differens ab intellectu. Quidam enim volunt quod memoria intellectualis non sit aliud quam materia ipsius intellectus; sicut enim illud ubi recipiuntur habitus et actus voluntatis non est aliud quam eius materia seu materiale, sic et de memoria volunt. Ego tamen credo cum Augustino⁽¹⁾ quod sit potentia aliquo modo differens ab intellectu, non tamen tantum quantum ab aliis potentiis, quia in ipsa acie intellectus recipiuntur sui actus et habitus, non autem in memoria. Non enim habitus fidei aut cuiuscunque affirmationis vel negationis scientialis est in memoria nec actus cogitationum, sed potius in acie intellectus, sicut supra ostensum fuit in responsione quarti argumenti. In memoria autem ponimus species illas ad quas^(a) conspiciendas convertitur intellectus tanquam ad sua obiecta. Convenit tamen memoria cum intellectu in susceptibilitate expressionum intellectualium. Et forte dicit materiam seu^(b) materiale ipsius intellectus, non tamen secundum illam rationem qua ex forma et materia ipsius intellectus constituitur una potentia in se ipsa operativa; sicut videmus quod corpus luminosum vel igneum, prout est illuminativum vel sui consimilis secundum speciem generativum, constituitur ex tali materia et tali forma^(c), ita quod ad perfectam rationem suae potentiae generativae concurrat aliquo modo sua materia, prout scilicet subest et subservit tali formae in ordine ad talem actum. In quantum tamen ipsa materia est receptiva per suam perspicuitatem vel per quamcunque aliam dispositionem aliarum formarum non est pars illius potentiae, sed potius dicit quandam rationem potentiae passivae quasi disparatam a ratione illius potentiae operativae. Sic et memoria, licet dicat materiam ipsius intellectus, prout est apta ad suscipiendum in se quasdam similitudines intellectuales, non tamen dicit materiam eius, prout cum forma operativa intellectus constituit unam potentiam operativam. Hoc enim modo sunt in ea habitus et actus intellectus, quoniam habitus dicunt dispositionem potentiae in ordine ad actum, et ipsi actus sunt in potentia non solum recepti, sed etiam ab ea producti.

^(a) Sequitur ras.

^(b) Al. m. ex se.

^(c) B⁷ om.

⁽¹⁾ Cfr. *De Trin.*, XI, 3, 4, 7, 9; XII, 2 (PL 42., 988 sqq.).

Credunt autem isti quod memoria solum sit potentia passiva, quoniam nulla actio ^(a) potest ab ea produci. Non enim ipsa producit species suas in se ipsa, sed potius producuntur in ea per actum ipsius intellectus, unde et sine actu intelligendi in ea generari non possunt. Subito tamen ad actualem apprehensionem intellectus sequitur retentio speciei in memoria, et ad frequentationem ipsius actus magis ac magis firmatur species in ipsa, sicut et per actualem applicationem et impressionem cerae ad sigillum generatur in cera quaedam figura et forma permanens post ipsam actualem applicationem ipsius cerae. Recte enim ita videtur se habere memoria ad intellectum sicut se haberet cera, ut est susceptiva et retentiva figurae permanentis ipsius sigilli ad virtutem applicativam eius, si ipsa haberet in se virtutem istam; et sicut tunc se haberet ipsa ^(b) actualis applicatio et impressio ipsius cerae se ipsam applicantis et imprimentis ipsi sigillo ad figuram per hoc in ea ^(c) remanentem, sic se videtur habere conversio ipsius intellectus et actus intelligendi ad speciem quae est in memoria per huiusmodi actum facta et retenta.

Quod autem dicit Augustinus ⁽¹⁾ potentias istas esse aequales, non intelligit hoc quantum ad absolutam naturae suae nobilitatem, sed potius quantum ad obiectorum capacitatem; ad tot enim et ad tanta obiecta ^(d) habet ordinem una ad quot et quanta habet alia. Posset tamen dici quod etiam illo modo vult eas esse aequales quo vult ⁽¹⁾ eas esse unam substantiam et vitam. Quem modum ^(e) in quaestione de identitate potentiarum animae tetigi. Aliter autem magnus error esset dicere quod aliqua potentia aequatur voluntati.

Ad quintam dicunt quod virtus aliqua potest esse praesens alicui aut essentialiter aut virtualiter, hoc est dictu, quod potest esse praesens alicui per hoc quod sua essentia est vere iuxta istum aut per hoc quod aspectus suae virtutis ita ^(f) efficaciter est directus in ipsum acsi realiter attingeret ipsum. Si autem hoc secundo modo virtus non sit praesens suo obiecto vel patienti, non poterit agere, etiamsi per essentiam suam seu iuxta primum modum esset praesens illi. Hoc autem modo virtus visiva est praesens rei visae distant ab ipsa ^(g). Quod autem hoc modo possit esse praesens, et

^(a) B⁷ *nullus actus* pro *n. a.* ^(b) B⁷ *ista.* ^(c) B⁷ *eo.* ^(d) B⁷ *om.*
^(e) B⁷ *ad.* ^(f) B⁷ *om.* ^(g) B⁷ *ipso.*

⁽¹⁾ Cfr. *De Trin.*, X, 11 (PL 42, 983).

quod haec praesentia sufficiat ad actum videndi, immo quod hoc oporteat ita poni nituntur probare multipliciter. Primo quidem, quia etiam posito quod visio fieret per speciem ab obiecto venientem, hoc ipsum oporteret poni ex parte ipsius obiecti, quod scilicet virtus eius esset praesens virtualiter et non secundum essentiam ipsi oculo et speciei genitae. Quorum rationes quoad hoc satis diffuse recitavi in quaestione an omne agens sit praesens suo patienti seu suo effectui primo. Dicunt igitur quod, si omnino consimilem difficultatem oportet concedere ex parte obiecti, immo si in omni agente in longinquum oportet eam necessario ponere, cum virtutes animae sint multo nobiliores: magis rationabile erit hoc concedere in eis, et maxime quia huius rei quasi vivum experimentum intra nos sentimus. Quando enim paulatim et successive aspectum nostri visus in ulteriora conspicienda magis ac magis protendimus, sentimus in nobis ipsum aspectum virtualiter magis ac magis ad exteriora dirigi, acui et protendi, et cum pervenit ad obiectum solidum et fixum, sentimus ipsum aspectum, acsi ibidem esset realiter praesens, fortiter in ipso obiecto terminari et figi, suum vero virtualem transitum per transparentem^(a) medium etiam sentimus, maxime quando successive aspectum suum per ipsum porrigit.

Praeterea, si per speciem ab obiecto genitam in oculo fit visio et ita quod aspectus virtutis visivae nullo modo ultra oculum protenditur, arguunt isti multa inconvenientia sequi: Primo, quod^(b) illa species magis per se, immediatius et perfectius repraesentabit illam speciem quae est iuxta oculum a qua ipsa immediate gignitur quam possit repraesentare ipsum obiectum longe positum, quoniam omnis similitudo conformius et immediatius repraesentat suum efficiens a quo immediate gignitur quam illud^(c) a quo non nisi mediate^(d), et hoc non per unum medium, sed per multa, sicut est in proposito. — Si dicatur quod species illae intermediae quae sunt inter oculum et obiectum non habent sufficientem rationem terminandi visum: contra, quia cum aspectus ipsius visus secundum hanc viam nullo modo terminetur in obiecto nec^(e) aliquo modo extra oculum protendatur, non erit aliud ipsum visum in obiecto terminari, quam per speciem perfecte ipsum repraesentantem informari et quam obiectum perfecte per eam sibi repraesentari. — Praeterea, aut aspectus oculi aspi-

^(a) Al. m. mg. ^(b) Ita B⁷, V *quia*. — ^(c) Ita B⁷, V om. ^(d) Al. m. mg. *gignitur... immediate*. ^(e) Al. m. mg.; V add. *in quod* B⁷ om.

cit ipsam speciem quae est in oculo aut non. Si sic, cum ultra eam non transeat aut protendatur ipse aspectus ^(a), ita aspiciet eam quod et in ea ^(b) terminabitur et figetur ^(c). Ergo ipsam solam videbit, ita tamen quod ipsa videbitur esse sibi, acsi esset ipsa res visa et ^(d) acsi esset in oculo, sicut videmus quod contingit in imaginantibus aliqua per species memoriae imaginarias, et tunc ipsa res non videbitur ut distans ab oculo nec etiam secundum veritatem videbitur in se ipsa, sed potius sua species videbitur, quasi esset ipsa res. Si autem non aspiciet ipsam, ergo secundum hoc nec ipsam nec rem aspiciet, cum aspectus eius ad rem non protendatur, et ita nec rem nec ipsam videbit. Et quantum ad hanc viam ratio Augustini superius posita propter quam posuit extramissionem videtur esse necessaria quoad extramissionem virtutalem virtutis visivae; nec enim extramissio radiorum corporalium quam ipse posuit aliquid valeret ad videndum rem ubi est, nisi virtus visiva esset illic ^(e) praesens aut virtualiter aut secundum essentiam suam.

Praeterea, cum inter istam speciem et obiectum sint species intermediae infinitae aut in infinitum per ordinem divisibiles et repraesentabiles: quomodo species ista illis omnibus omissis repraesentat ipsam rem et ita nude et clare, acsi nihil esset intermedium inter ipsam et rem? — Praeterea, per quid repraesentabit ista species distantiam intermediam? Nos enim non videmus rem ut distantem nisi per hoc quod videndo distantiam videmus rem esse in termino ipsius distantiae; cum enim species non sit genita ab ipsa distantia, non habebit aliquid in se per quod possit eam repraesentare. Si dicatur quod per hoc repraesentat eam, quia repraesentat non solum ipsam rem, sed etiam totam pyramidem radiosam cuius ipsa est conus: contra, quia tunc multo magis videbitur ipsa pyramis radiosa quam ipsa distantia, ex quo non nisi propter pyramidem sic ^(f) repraesentatam ipsa distantia repraesentatur et videtur. — Praeterea, nunquid totam pyramidem et ipsam rem repraesentat haec species per unam et eandem rationem aut per plures rationes? Si per unam et eandem, ergo omnia repraesentantur ab ea, acsi omnia essent una sola res. Si autem per plures rationes, ergo oportet quod in se habeat plures et infinitas rationes per quarum unam repraesentet speciem sibi imme-

(a) B⁷ *actus*.

(b) Al. m. mg. *q. e. i. e.*

(c) Ita B⁷, V *figentur*.

(d) Add. interl.

(e) B⁷ *illuc*.

(f) Al. m. mg.

diate vicinam et situm et quantitatem eius, et sic de omnibus aliis per ordinem usque ad ipsam rem, omnes enim habent differentem essentiam et situm et quantitatem. — Praeterea, quare secundum hoc sensus ^(a) tactus non sentit ignis distantiam et ipsum ignem ut distantem per similitudinem continue usque ad tactum genitam, sicut faciunt visus et auditus, et quare etiam hoc non faciunt alii sensus, cum sit consimilis ratio ex parte specierum? Et non poterit dari causa ex parte illa. Ex parte vero potentiarum potest statim ^(b) dari: quia enim tactus et gustus non protendunt aspectum suum ultra sua organa, idcirco non possunt sentire nisi res eis immediate applicatas. Unde quando ignis est longe distans, non sentit tactus ipsum ignem, sed potius calorem circa se genitum, sicut nec oculus videt solem, sed solum eius radios, quando non protendit aspectum suum in ipsum; et si aliquo modo ipse tactus sentiat aliquid distans ^(c), hoc est per aliquam protensionem aspectus sui, quamvis imperfectam et quasi occultam.

Praeterea, adhuc arguunt ad primum: Quia a specie corporali situm et extensionem habente non potest produci actus videndi simplex et spiritualis et vivus. Sed species genita in organo ab obiecto est huiusmodi. — Praeterea, aut virtus visiva animae informatur hac specie aut non. Si sic, sed virtus animae seu ipsa anima non potest informari aliqua specie corporali, qualis ponitur esse illa, et maxime cum illa ponatur informare ipsum ^(d) organum et esse in eo ^(e) tanquam in subiecto. Si autem non, ergo ipsa virtus visiva nullam recipit actualitatem ab illa specie, nec actus visionis unus et simplex poterit esse ab utraque earum. — Praeterea, quando angeli de longe vident res visibiles, prout sunt visibiles, aut aliquos alios angelos longe ab eo distantes aut quando vident aliquid ultra parietes vel montes etiam adamantinos — nec enim est verisimile quin ultra possint videre, si non possunt virtualiter aspectum suum ^(f) dirigere et protendere per spatium mundi —, nullo modo poterit tradi via conveniens per quam possint eos secundum cursum suum naturalem videre. Viam autem istam et rationes istorum ^(g) quas super hoc faciunt infra in quaestionibus de cognitione angelorum latius recitabo.

Ad sextam respondent per haec eadem.

^(a) B⁷ om. ^(b) Al. m. mg. *dari. statim.* ^(c) Ex *distantis*.
^(d) In mg., del. *suum.* ^(e) B⁷ *ea.* ^(f) In mg. ^(g) B⁷ *eorum.*

Ad septimam dicunt quod virtus visiva, secundum hoc quod habet aspectum virtualem in organo corporeo existente, secundum hoc potest dici habere radium virtualem. Qui radius non est aliud quam ipse aspectus sic virtualiter protensus, et pro quanto ipse aspectus quodam spirituali modo committitur se pupillae ipsius oculi, et ^(a) quot sunt puncta seu partes in pupilla, tot possunt poni radii, non quod per essentiam sint plures, sed per quandam virtualem aequivalentiam et per quandam proportionalem commensurationem et applicationem seu inhærentiam et assistentiam sui ad omnes partes pupillae. Sicut ^(b) enim in sensu tactus videmus quod, licet sit in sua essentia unus et simplex, tamen secundum aliam applicationem sui assistit manibus et secundum aliam pedi et sic de aliis partibus totius corporis. Unde et plures actus tangendi potest simul habere, sicut patet, quando duabus ^(c) manibus tango duas res et duobus pedibus alias duas, sunt enim ibi ad minus quatuor apprehensiones tactivæ simul. Quomodo autem secundum istos possit variari aut reflecti incessus seu virtualis protensio istorum radiorum, in quaestione prima ^(d) de impressionibus agentium recitavi. Fuit enim ibi dictum quod ex naturali inclinatione et impetu virtutis aspicientis seu ipsius aspectus fit ipsa ^(e) mutatio in ipso aspectu, sumpta tamen occasione a terminatione varia obiectorum et a varia pertransibilitate mediorum seu perspicuorum et transparentium. Non intendunt autem quod forma ipsius virtutis seu aspectus sit subiectum huius variationis, sicut hic in arguendo innuitur, sed potius quod materia ipsius virtutis sit huius variationis subiectum, diversi vero modo aspiciendi sint termini formales huius variationis, causa vero effectiva eius naturalis inclinatio ipsius virtutis, causa vero cooperativa per modum termini extrinseci extrinseca obiecta et media ^(f), quia secundum istos haec difficultas non solum respicit virtutem visivam, sed etiam virtutes omnium agentium in longinquum.

Praeter hoc autem probant quod huiusmodi variatio debeat potius accipi ex parte ipsius visus quam ex parte radiosae speciei genitae ab obiecto; quia quando re existente in aqua, oculo autem existente in aere, res videtur esse maior quam sit, si ratio huius sumeretur ex parte obiecti, tunc deberet res videri minor; quia cum species in eodem

^(a) Ita B⁷, V om.
add. et. ^(e) B⁷ illa.

^(b) B⁷ Sic.

^(c) Ita B⁷, V. duobus.

^(f) B⁷ medium, B⁷ add. et.

^(d) B⁷

medio non mutet suum incessum, ergo tota illa species obiecti^(a) quae est in aqua procedit secundum uniformem incessum. Quando autem de aqua incipit transire ad aerem, qui est medium subtilius: eius incessus incipiet restringi seu elongari a perpendiculari ducenda a loco fractionis seu^(b) incipiet restringi versus axem speciei radiosae^(c), et sic conus eius in oculo erit minoris latitudinis quam si res esset in aere et extra aquam, ergo tunc deberet videri minor. E contra autem erit, sumendo rationem ex parte radiorum visualium: quia quando de aere venient ad aquam, quae est medium densius, radii mutabunt incessum dilatando se versus perpendicularem ducendam a loco fractionis seu disgregando se ab axe sua, et ita cum quadam dilatatione maiori obiectum aspicient et apprehendent. Ideo autem potius dicendum cen- seo quod mutent incessum respectu suae axis principalis quam respectu perpendicularis lineae a loco fractionis seu muta- tionis incessus ducendae, quia per hoc melius innuitur pro- pria causa variae fractionis in medio subtiliori et in medio densiori. Quia enim medium subtilius minus resistit aspectui videntis aut^(d) lucis seu radii nitentis^(e) transire per ipsum quam faceret primum medium densius: idcirco aspectus vel radius a medio densiori, utpote, ab aqua, veniens ad medium subtilius, utpote, ad aerem, fortius in se invicem adunatur; eius autem maior adunatio est idem quod suorum laterum et extremitatum ad suam axem intermediam fortior restrictio seu recollectio. E contra autem est, quando a medio subti- liori venit ad densius, quia tunc densius^(f) tanquam magis resistens fortius disgregat et dispergit latera radii seu late- rales aspectus ipsius visus.

Sequentes vero perspectivam Arabum⁽¹⁾ ideo fractionem hanc variam potius distinguunt respectu perpendicularis a loco fractionis^(g) ducendae, quia secundum eos melius innui- tur per hoc causa variae fractionis; quia, ut dicunt, sicut in- cessus perpendicularis est omnium fortior, sic omnis incessus ei vicinior est fortior quam sit remotior. Quia ergo species

(a) B⁷ om. (b) B⁷ om. *incipiet... seu.* (c) B⁷ *perpendicularem*
 pro a. s. r. (d) In ras. (e) Ex *itentis*; in mg. *transire.* (f) Se-
 quitur ras. (g) Ex *fractionis*; al. m. *ducendae ex dicendae.*

(1) Cfr. Alhazen, *Opticae thesaurus* (ed. Risner, Basileae 1572), lib. VII, cap. 2, n. 8 (p. 241), n. 7 (p. 238 sqq.); Vitellionis Thuringopoloni, *Opticae libri decem* (ed. Risner, Basileae 1572), lib. X, n. 4 (p. 407 sq.).

radiosa fortius et agilius fertur in medio subtiliori quam in densiori: ideo virtus naturalis generans ipsam speciem a medio subtiliori in densius appetit faciliorem transitum et eligit illum. Hic autem est versus praefatam perpendicularem. Quapropter debet tunc species frangi inter suum priorem incessum rectum et^(a) inter perpendicularem ducendam a loco fractionis. Et cum contrariarum causarum contrarii sint effectus et e contrario: oportet quod cum species venit a densiori in subtilius, quod declinet a perpendiculari, ut incessus rectus cadat inter lineam fractionis et perpendicularem a loco fractionis ducendam. Non enim oportet quod quaerat faciliorem transitum, scilicet, versus perpendicularem, quia omnis transitus est ei^(b) facilis respectu difficultatis quam habuit in medio densiori. Hanc autem partem necessario debet eligere, quia natura pro posse servat uniformitatem in actione sua, et ideo invita transit ad modum agendi nimis contrarium^(c) suo priori modo agendi. Quia ergo in primo medio^(d) densiori habuit magnam difficultatem transitus, in secundo vero subtiliori habet magnam facilitatem: ideo non debet eligere transitum facillimum, qui scilicet est versus perpendicularem, sed debet tenere aliquantulum minus facilem, transeundo scilicet ultra incessum rectum elongando se^(e) sic a^(f) perpendiculari. In hoc enim magis conformat se suo priori incessui, sicut et quando species venit a subtiliori in grossius, tenet in grossiori facilitatem transitus proportionalem facilitati prius habitae in medio subtiliori. Haec praedicti.

Sed contra eorum dictum arguitur: Primo, quia perpendicularis a loco fractionis ducenda non pertinet ad virtutem activam radii nec ad eius lineas sive partes. Et ideo fortitudo vel debilitas suae actionis non procedit ab illa perpendiculari nec attenditur penes illam, sed potius per respectum ad suam axem quae est media^(g) et intima et fortissima linea eius. — Secundo, quia quando secundo incedens per medium subtilius fortius adunatur ad suam axem, non tenet tunc transitum minus virtuosum et fortem, immo tanto virtuosior, quanto virtus et actio unitior est fortior se ipsa dispersa. — Tertio, quia virtus naturaliter et necessario agens semper agit fortius ubi potest fortius. Si ergo a densiori in subti-

^(a) In mg. ^(b) Sequitur ras.
del. modo. ^(c) Add. interl. al. m.
add. interl. et.

^(e) Sequitur ras. ^(d) In mg.,
^(f) Ex ad. ^(g) Ex immedia;

lius medium potest fortius agere, ergo ibi tenebit fortiorem incessum. Si ergo fortitudo sui incessus esset metienda ex maiori vicinitate ad perpendicularem praefatam, tunc potius in sua fractione appropinquaret illi perpendiculari quam se elongaret ^(a) ab illa. Cuius oppositum ipsimet tenent et multiplex experientia probat. — Quarto, quia actio et modus agendi potius debet conformari dispositioni patientis et fortitudini seu debilitati sui agentis quam modo agendi quem prius habuit in patiente altero et alterius dispositionis, sicut patet in adamante attrahente ^(b) ferrum et non aerem intermedium ^(c).

Ad octavam dicunt quod immo ex parte specierum ab obiecto venientium non potest huius rei dari causa conveniens, quoniam, cum alia species numero sit in uno oculo et alia in alio et numquam possint ad aliquem unum locum concurrere aut, si concurrerent, nihilominus in ipso loco concursus essent duae et non una species: secundum hoc semper una ^(d) res videbitur esse quasi duae res. Quod autem non possint concurrere probant ex tortuositate ipsorum nervorum per quos ^(e) oportet quod species procedant. Species autem naturaliter tenet incessum rectum et non tortuosum, et etiamsi teneret tortuosum, tunc confuse et inordinate repraesentaret ipsam rem. Nec secundum eos valet quod quidam dicunt speciem tunc sequi legem animae et ideo posse tenere incessum tortuosum, quia huiusmodi species non potest esse subiectum alicuius variationis. Nisi autem ab anima reciperet in se variationem aliquam, utpote, aliam naturam et virtutem ad alium incessum inclinantem et primam inclinationem tolerantem, non posset sequi leges animae et alium incessum tenere. Et tamen hoc posito adhuc ^(f) sequeretur quod species esset facta altera et ita quod aut ^(g) non repraesentaret rem aut non sicut esset. Posito etiam quod concurrerent, adhuc essentia unius non fieret essentia alterius et adhuc haberent distinctionem quam accipiunt a diversis pyramidibus radiosis quarum sunt coni, sicut et in eadem ^(h) parte aeris sunt lumina secundum suas origines distincta.

Isti igitur dicunt quod ex parte altera potest melius reddi ratio eius. Volunt enim quod sicut tactus habet alium actum in una manu et alium in alia, sic visus habet alium actum

^(a) Al. m. mg. *illi... elongaret.* ^(b) Al. m. mg. ^(c) B⁷ om. *Ideo autem potius dicendum* (p. 491)... *intermedium.* ^(d) Ita B⁷, V om. ^(e) B⁷ quod. ^(f) Ex ad hic. ^(g) In ras. ^(h) Ex eandem.

in uno oculo et alium in alio, unde et clauso uno oculo adhuc remanet actus qui erat in alio. Quia autem res visa non potest videri quasi duae res, nisi videatur quasi in duobus locis existens — haec est enim ^(a) tota causa quare aliquando ^(b) videtur homini una res esse duae, quando radii virtuales a diversis oculis protensi rem attingunt ut in eodem loco ^(c) et non quasi in duobus, quod fit, quando concurrunt ad unum et eundem terminum —: tunc res videtur esse una. Non enim multiplicatio visionum facit unam rem videri duas, sed potius quod res videatur esse quasi in duobus locis. Multiplicatio autem visionum facit ad pleniorē apprehensionem eiusdem rei. — Et hunc modum posuit Augustinus ⁽¹⁾, hoc excepto quod ubi isti ponunt radios virtuales, ipse posuit radios corporales.

Si autem contra hoc dicatur quod cum res nunquam sit simul in pluribus locis, nec radii visuales possint eam attingere nisi ubi est, nunquam secundum hoc una res videbitur esse duae: dicunt isti quod eo modo quo ^(d) radii visuales secundum multiplicatē partium pupillae et etiam secundum diversificationes ^(e) spirituum in quibus virtus viva defertur ^(f) possunt dici plures, quando oculus mutatur a statu suo et aspectu debito, tunc una pars ipsius aspectus ^(g) seu radii visualis dirigitur ad rem, altera vero pars dirigitur ad locum ad quem pupilla oculi per indebitam sui mutationem fuit conversa. Et quia ista conversio est tunc fortior et rector quam sit illa per quam semiplene aspicit ipsam rem ^(h): idcirco videtur homini quod res visa sit in illo alio loco ad quem oculus fuit fortius conversus. Aliquando autem contingit hoc forte per aliam viam: quando enim oculus et eius aspectus indebite convertitur ad alium locum, tali modo fit hoc quod totus aspectus eius ibi non terminatur, sed procedit ⁽ⁱ⁾ quasi per quandam reflexionem de illo loco usque ad rem visam. Quae reflexio causatur ex certo modo conversionis factae, sicut et consimiles reflexiones in motibus projectorum saepe videmus. Secundum autem illum aspectum sic reflexum res videtur, et secundum rem quidem in loco suo, secundum apparentiam tamen in loco illo unde inchoata

(^a) Add. interl. (^b) B⁷ om.; sequitur ras. (^c) B⁷ om. (^d) Al. m. mg. (^e) B⁷ *diversificationem*. (^f) Ex *defertur*. (^g) B⁷ *aspecti*.
 (^h) Al. m. mg. (ⁱ) B⁷ *protenditur*.

(1) Cfr. Augustini locos supra, pag. 428sq., in solutione decimae quartae obiectionis ad tertiam positos.

est illa reflexio, pro eo quod fortius figebatur aspectus in loco illo quam in loco ubi est res. Et eadem causa est quare res videtur esse in speculo et non in loco suo, quia fortior est ille aspectus qui figitur in speculo quam ille qui de speculo reflectitur ad rem. Quia autem lumina magis sunt visibilia quam alia, ideo in divaricatione ^(a) oculorum facilius potest videri unum lumen esse duo quam una alia res, quia facilius potest videri per aspectum debilem quam alia.

Ad id autem quod dicitur de lumine apparente in oculo post aspectum aliquorum luminarium dicunt isti quod illud lumen quod tunc videtur non est species luminis ^(b) remanens in oculo; quia si species illa, quando erat fortior, non poterat ab oculo videri, quomodo videbitur ab eo, quando est debilius, sicut oportet quod sit post absentiam obiecti lucidi a quo generabatur. — Praeterea, cum virtus visiva non reflectat se super se nec super actum suum nec super principia intrinseca sui actus, non possit autem videre speciem huiusmodi, nisi reflectat se super eam: quomodo ergo videbit eam? — Praeterea, cum species huiusmodi semper repraesentet obiectum a quo est genita, ergo quando videbitur, videbitur homini quod videat ipsum obiectum. Hoc autem non est verum. Quando enim viso sole, subito oculis clausis videmur nobis videre aliquam lucem in oculis, non videtur nobis quod videamus solem, sed potius quod videamus quandam radiositatem in oculo. — Praeterea, cum species huiusmodi secundum suam essentiam dependeat a suo generante, tanquam ab ipso suam essentiam per se et totaliter accipiente et tanquam in continuo fieri semper ab eo existens, quomodo poterit remanere in oculo clausis oculis, cum tunc suum generans non sit sibi praesens? Quomodo etiam species, quae non trahit originem ab ipso oculo nec est educta ex ipso, poterit conservari ab ipso, et maxime cum ipsa species non possit esse subiectum recipiens aliquem influxum per quem ab oculo conservetur, et etiam cum nullus influxus nec aliqua actio possit ^(c) dari per quam conservari possit; quia illi influxus nihil aliud ^(d) poterunt facere circa eam nisi aliqua accidentia, diversa a sua natura aut secundum speciem aut saltem secundum numerum, factio autem alterius accidentis non sit conservatio suae essentiae. Igitur secundum istos non potest per istam viam reddi causa illius.

^(a) Ita B⁷, V *divariatione*.

^(b) Ita B⁷, V *lucis*.

^(c) B⁷ *posset*.

^(d) Al. m. mg.

Secundum autem viam suam reddunt ipsi causam huius dicentes quod, quando visus aspexit fortiter aliquam lucem intensam, tam ipse aspectus quam eius actus recepit fortem terminationem et fixationem respectu talis obiecti. Et ideo post subitam clausuram oculorum adhuc remanet intrinsecus multum de illo aspectu, et in ipso organo remanet aliqua similitudo seu resultatio ^(a) ipsius visionis educta in organo per ipsum actum visionis intensum et fortem, sicut ex actuali impressione cerae in sigillum remanet figura impressioni illi similis, licet in oculo non fiat hoc ita solide. Sic etiam videmus quod ex affectionibus nostris resultant in corpore nostro quaedam similitudines quasi affectionales, sicut vult Augustinus in *Epistola ad Nebridium* ⁽¹⁾. Potest etiam esse quod hoc contingat ex parte imaginationis, ita quod homo per sensum particularem non videat illud, sed propter fortem impressionem videatur homini quod species imaginaria seu res per ipsam repraesentata sit in oculo, sicut et multa phreneticis per hunc modum videntur quae non sunt in re. Aliquando etiam hoc contingit, quia oculus non ita clauditur quin aliqui aspectus eius ferantur ad obiectum; quia tamen oculus est ad aliud conversus, videtur esse res in loco ad quem est facta conversio. Videtur etiam ipsa res confuse quasi ad modum radiorum fractorum et reverberatorum propter commotionem et debilitationem ipsius aspectus. Ex consimilibus autem causis secundum eos contingit quod, si tunc transferamus oculos ad alias res videndas, videtur nobis quod res illae habeant aliquo modo tales colores quales habebant res paulo ante visae.

Ad nonam dicunt quod etiam secundum hunc modum satis patet quare medium extrinsecum est necessarium ad actum videndi, quoniam visus non potest virtualiter protendi per medium usque ad rem distantem sine medio. Lux autem est necessaria coloribus ^(b) videndis, quia virtus visiva in organo passibili existens non potest habere ita clarum et efficacem aspectum quod color sit ab ipsa visibilis nisi ut luce irradiatus. Et haec est causa secundum eos quare irradiatio lucis super colorem magis est necessaria quam super oculum vel medium. Res autem superposita oculo videri non potest, quia aspectus virtutis non potest super eam protendi

^(a) Ita B⁷, V *resultatio*. ^(b) Al. m. ex *colori*.

⁽¹⁾ Cfr. *Epist.*, class. I, ep. 9 *ad Nebridium* (PL 33, 73).

cum elevatione et proportione sibi debita, sicut quando est moderate distans, unde et quando non distat nisi per spatium unius atomi, non potest videri. Et tamen secundum viam aliam tunc deberet optime videri, quia tunc species venit fortior et immediatior. Quare etiam secundum hanc viam carbunculus lucidus oculo suppositus non potest videri, cum possit optime generare speciem suae lucis in oculo? Quod enim ad hoc ^(a) respondetur quod hoc est, quia species tunc genita in oculo non est bene proportionata ipsi oculo: unde hoc probetur quaerunt isti. Et praeterea, cum ipsa ut ibi existens sit principium visionis aut ipsa visio, ad minus poterit esse principium alicuius visionis impropotionalis ipsi oculo.

Ad id autem quod quaeritur quare non per medium parietem dicunt quod hoc est propter debilitatem virtutis visivae in corpore passibili existentis. Non enim habet sufficientem efficaciam aspectus eius ad penetrandum virtualiter quaecunque obstacula. Dicunt tamen quod in corpore glorioso tantam vim habebit quod omnia penetrabit; si enim ossa eius poterunt penetrare et subintrare omnia, multo magis hoc poterit aspectus oculi eius, cum sit spiritualior. Si autem altera via esset vera, tunc Christi oculus non posset videre ultra unum parietem vel montem adamantinum, quia non sic ^(b) species obiecti ^(c) posset penetrare adamantem sicut potest aspectus Christi visualis.

Quod etiam quaeritur quomodo quantitas et distinctio partium rei visae poterit repraesentari in virtute visiva simplici: dicunt quod ipsi aspectus ^(d) virtuales habent latitudines spirituales nunc maiores nunc minores, secundum quod aspectus dilatatur vel coarctatur, et habet in se ordinem tam secundum protensionem virtualement quam secundum suam dilatationem. Qui ordo proportionatur partim partibus pupillae, partim ordini partium spatii seu distantiae interiacentis usque ad res visas, partim quantitati ipsius rei visae. Nam primo naturali ordine pertransit spatium sibi propinquum quam remotum, et hunc ordinem habet secundum suam protensionem. Ad ista autem duo sequitur quod habeat quaedam virtualia latera et virtualement basem et conum et virtualement axem. Secundum autem istos ordines ipsius aspectus est ordo in actu visionis, quia potentia producit actum secundum modum et ordinem sui aspectus.

(^a) Al. m. mg. (^b) B⁷ est. (^c) B⁷ add. quod. (^d) B⁷ actus.

Igitur tam actus quam aspectus habent in se quantitatem virtualement et distinctionem et ordinem, quoniam actus et aspectus sunt terminati et applicati et conformati ipsi obiecto, non tamen secundum omnem modum, sed solum secundum illum modum quo ipsa virtus visiva secundum talem oppositionem et distantiam et secundum talem vel talem aspiciendi modum potuit ipsi obiecto virtualiter applicari et conformari. Quia autem, quando res visa est multum distans, tunc conus ipsius aspectus est acutior, et etiam tunc finis ipsius aspectus qui est ^(a) versus obiectum est debilior et quoad multa quasi insensibilis: ideo res de longe videtur minor quam de prope, pro eo quod actus visionis iuxta proportionem maioris et minoris fortitudinis ipsius aspectus et iuxta proportionem dilatationis ^(b) suae basis et sui coni producit actum visionis maiorem vel minorem et clarum vel debilem.

Ad id autem quod quaeritur de specie ^(c) rei visa in speculo dicunt quod species rei secundum veritatem non videtur in speculo, sed potius ipsa res videtur per radios reflexos in speculo. Et in primo quidem concordant perspectivi, probantes hoc ratione triplici: primo quidem, quia quantum res visa distat a speculo, tantum communiter videtur res esse in profundo speculi. Quod esse non potest, si species eius ibi videtur, quia tunc species videretur in superficie speculi in qua existit. Praeterea ^(d), non est dare tantam profunditatem in ipso speculo, unde satis patet quod vere ipsa res in suo loco videtur. Videtur tamen homini quod tam ipsa quam suus locus sit in profundo speculi, quia conversio oculi quae terminatur ad speculum est fortior et sensibilior quam sint illi radii reflexi a speculo; et ideo anima non potest sentire eorum ^(e) variationem ^(f), sed potius videtur sibi quod protendantur in rectum iuxta modum prioris aspectus qui vadit recto incessu usque ad speculum ^(g). — Secunda vero ratio est: quia si vere videtur species in speculo, tunc de omni loco, unde potest videri totum speculum aut ^(h) illa pars speculi in qua est ipsa species, poterit videri ipsa species ⁽ⁱ⁾. Hoc autem experimento patet esse falsum; non enim potest videri aliquid in speculo, nisi oculus sit in tali loco quod radii visuales possint reflecti de speculo usque ^(k) ad rem.

^(a) In mg. ^(b) Al. m. ex *dilatationis*. ^(c) B⁷ *speciei*; B⁷ *visae* pro *visa*. ^(d) B⁷ *Et praeterea*. ^(e) Ex *earum*. ^(f) Sequitur *ras*.

^(g) Al. m. ex *peculum*. ^(h) B⁷ *au*. ⁽ⁱ⁾ Al. m. mg. *poterit... species*.

^(k) Al. m. mg.

Quod non potest fieri, nisi oculus in tali oppositione se habeat ad speculum in quali se habet ipsa res visa; processus enim reflexionis incedit secundum illum modum secundum quem incedebat radius rectus a quo isti sunt reflexi. Tertia ratio est: quia tunc nullo modo posset videri res in speculo maior quam ipsum speculum, quia species non posset excedere quantitatem speculi in quo recipitur. Licet autem in minori speculo res non videatur tanta quanta videtur in speculo sibi aequali propter coarctationem ^(a) radiorum visualium terminatorum in speculo minori: nihilominus tamen, quando unus mons videtur in speculo vel una domus, apparet homini maior quam sit ipsum speculum.

Ad decimam dicunt quod indubitanter verum est quod positio destruens unam scientiam est insana, sed non minus verum est quod dicere librum seu inquisitionem unius Saraceni talem ^(b) esse quod debeat ^(c) sic firmiter censi esse ipsa ^(d) scientia perspectiva, acsi ipse esset fons inerrabilis illius scientiae, est idolatrare. Hoc enim est satis plus attribuere eis quam Christo, quia hodie pro magno habetur quod verba ^(e) Christi tantis miraculis confirmata et de se tam rationabilia per modum simplicis fidei teneantur, de dictis vero istorum communiter tenetur quod sint prima principia per ^(f) se nota et rationes necessariae sufficienter scientiam ^(g) generantes, ita quod omnis qui audit vel legit stultus iudicatur, nisi credat totum esse certum tanquam demonstrationes infallibiles. — Et tamen nec secundum hanc viam destruitur perspectiva scientia, quia quicquid ipsi salvant per radios venientes a rebus salvant isti per radios virtuales ipsius visus, sicut et Augustinus ⁽¹⁾ et multi alii salvant hoc per radios oculi corporales. Et ultra hoc dicunt isti quod multo ^(h) evidentius salvantur per viam suam, quia aspectus potentiarum multiplicioribus modis possunt variari quam ⁽ⁱ⁾ species obiectorum tam ex parte voluntatis differenter eas moventis quam ^(k) ex parte multae comprehensionis et ambitus virtualis ipsarum potentiarum quam ex parte organi passibilis quam ex parte variae terminationis obiectorum quam ex parte variae applicabilitatis ipsarum ad obiecta et media.

^(a) Al. m. ex *coarctationem*. ^(b) In ras. ^(c) B⁷ om. ^(d) B⁷ om.

^(e) Al. m. ex *vera*. ^(f) B⁷ *de*. ^(g) Ex *sanctam*. ^(h) V B⁷ *multa*.

⁽ⁱ⁾ Al. m. mg. ^(k) B⁷ *tam*.

⁽¹⁾ Cfr. Augustini locos supra, pag. 482sq., in solutione decimae quartae obiectionis ad tertiam positos.

Ad undecimam dicunt quod potentiae sensitivae non sunt ita totaliter in somno ad interiora retractae quin a vivacibus objectis possit ita fortiter terminari ille aspectus qui eis remanet quod generabitur ex tali terminatione seu ad talem terminationem actus auditus vel aliquis alius ita fortis et intensus et cum tam forti resilitione de tali terminatione ad interiora potentiae quod non solum totam^(a) illam potentiam concutiet, sed etiam per quandam redundantiam totum organum suum, et etiam ipse actus sic fortis et intensus ita se ingeret aspectui sensus communis quod fortissime apprehendetur ab ipso. Quae apprehensio sic fortis totum aspectum sensus communis ad exteriora deducet, et sic totus homo evigilabit, et quia haec omnia fiunt subito, ideo^(b) subito evigilabit. Lux vero oculos clausos ad vigiliam non reduceret, nisi aliquid eius claritas per locum divisionis palpebrarum aspectum oculi attingeret, ut sic, aspectu eius terminato in ipsam, actum visionis in se produceret. Talia tamen obiecta per alium modum possunt hominem excitare, quoniam possunt facere corporales impressiones in corpus hominis sic fortes et vivaces quod ipsum corpus fortiter immutabunt, ad quam immutationem poterit sequi immutatio in potentia et in aspectu eius. Bene enim concedunt isti quod ad immutationem corporis potest per naturalem colligantiam sequi aliqua immutatio in ipsis potentiis.

Ad duodecimam dicunt quod species imaginationis^(c) non sunt corporales innitentes Augustino. Dicit enim VII libro *Supra Genesim ad litteram*, bene post medium libri, volens probare animas nostras et etiam brutorum esse simplices propter hoc quod possunt capere in se huiusmodi species: « Omitto », inquit⁽¹⁾, « dicere quia illud eius quod etiam pecora habere intelliguntur vel caeli volatilia, cum habitacula sua seu nidos repetunt, quo capiuntur imagines omnium rerum corporalium nullo modo cuiquam^(d) corpori simile est. Et utique hoc potius corpori simile esse deberet ubi corporalium rerum similitudines continentur. At si hoc corpus non est, quia certum est eas similitudines corporum illic non solum memoriter detineri, verum etiam innumerabiles pro arbitrio figurari: quanto minus alia qualibet vi sua corpori similis anima esse potest »? Et

(a) B⁷ om. (b) B⁷ add. et. (c) B⁷ *imaginationes*. (d) Al. m.

(1) *De Gen. ad lit.*, VII, 21 (PL 34, 366).

idem penitus dicit *Contra epistolam Fundamenti*. Et satis consimilia dicit, X *Confessionum* ⁽¹⁾, ubi agit de memoria et de iis quae memoria continentur.

Libro etiam XII *Supra Genesim*, capitulo 9 ⁽²⁾, dicit quod « spiritus vocatur quaedam vis animae mente ^(a) inferior ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur ». Unde et post ait ⁽²⁾ quod « spiritus Pharaonis informatus est, ut videret similitudines septem spicarum et septem boum in somnis »: Et capitulo 10 dicit ⁽³⁾ quod « cum oculis aliquid cernitur, continuo fit imago eius in spiritu, sed non dignoscitur facta, nisi cum amotis oculis a re quam videbamus imaginem eius in animo invenerimus, et siquidem spiritus irrationalis est, velut pecoris, hucusque oculi nuntiant ». Et 16 capitulo probat ⁽⁴⁾ quod « corpus non facit eas in suo spiritu, sed spiritus facit eas in se celeritate mirabili ». Et 19 capitulo dicit ⁽⁵⁾: « Ego vero multo amplius admiror multoque maxime stupeo quanta celeritate ac facilitate in se anima fabricetur imagines corporum quae per corporis oculos viderit; quaecunque tamen illa natura visorum est, procul dubio corpus non est ». Et 20 capitulo dicit ⁽⁶⁾ de istis visis seu imaginibus quod « cum a corpore causa est ut talia visa cernantur, non ea corpus exhibet, nec enim habet eam vim ut formet aliquid spirituale ». Et post dicit ⁽⁶⁾ quod « anima agit eas aut intuetur obiectas sibi ab alio spiritu ». Et 21 capitulo loquens de visis somnizantium ^(b) et phreneticorum dicit ⁽⁷⁾ quod « huiusmodi visa non ex alio ^(c) genere sunt quam ex natura spiritus de quo vel in quo fiunt similitudines corporum ». Et idem dicit ⁽⁸⁾, capitulo 24, in principio, et 25, in principio et in medio. Et 30 capitulo dicit ⁽⁹⁾ quod huiusmodi species imaginariae possunt remanere in spiritibus defunctorum.

XI etiam *De Trinitate*, capitulo 4 ^(d) et capitulo 7, et X *De Trinitate*, capitulo 5 et capitulo 7, ubi loquitur de secunda trinitate quae est in imaginatione, dicit ⁽¹⁰⁾ quod species imaginantis est de natura ^(e) ipsius animi, et quod

(^a) B⁷ *motione*. (^b) B⁷ *somniantium*. (^c) Ex *aliis*. (^d) B⁷ 10.
(^e) Al. m. mg.

(¹) Cfr. *Contra epist. Fundamenti*, cap. 17 (PL 42, 185 sq.); *Confess.*, X, 12, 15-17 (PL 32, 787 sqq.). (²) *De Gen. ad lit.*, XII, 9 (PL 34, 461). (³) Cap. 11 (PL 34, 462). (⁴) PL 34, 467. (⁵) Cap. 18 (PL 34, 469 sq.). (⁶) PL 34, 470. (⁷) PL 34, 472. (⁸) Cfr. PL 34, 31 474 sqq. (⁹) PL 42, 989 sqq., 977 sqq. (¹⁰) PL 42, 989 sqq., 977 sqq.

« anima facit eas in semetipsa de semetipsa et quod eis formandis dat quiddam^(a) substantiae suae ». Quae auctoritates supra satis tactae sunt in parte illa ubi probationes eorum^(b), quibus probant quod obiecta non possint facere huiusmodi imagines, fuerunt^(c) positae. Libro etiam XIII, capitulo 1, dicit⁽¹⁾ quod « species humani corporis et sensibilis pulchritudo ipsius mundi habet in memoria nostra imaginem suam incorporalem quidem, sed corpori similem; sed de his imaginibus rerum corporalium, incorporalibus quidem, habentibus tamen similitudines corporum et ad vitam exterioris hominis, id est, partis sensitivae, pertinentibus iam satis in undecimo libro locuti sumus »^(d). Libro etiam XVIII *De civitate*, capitulo 18, ubi loquitur de phantastico hominis dicit⁽²⁾ quod « cum corpus non sit, corporum^(e) tamen similes formas mira celeritate capit ». In multis etiam aliis locis dicit multa consimilia. Sed haec nullo modo possent esse vera, si species non essent simplices et spirituales. Ergo abundanter constat Augustinum fuisse istius sententiae.

Probant etiam hoc isti per rationes. Et primo, ex actus imaginarii^(f) simplicitate: Si enim actualis cogitatio imaginationis est spiritualis et simplex et ipsa vel est idem quod species quae est in acie imaginantis vel saltem est actus eius: ergo oportet quod species imaginaria sit talis.

Secundo probant hoc ex actuali iudicio ipsius sensus communis quo iudicat de actibus et obiectis sensuum particularium: Cum enim aliquis in pede pungitur acu, subito et in eodem instanti advertit hoc sensus communis. Et tamen si sensus tactus huiusmodi punctionem percepit per speciem corporalem, huiusmodi species non habuit vias per quas ita subito posset attingere usque ad organum sensus communis, ut ibi speciem sibi similem generaret per quam ipse sensus communis posset hoc advertere et iudicare. Et posito quod potuisset usque ad eum sic se diffundere, tunc ipse sensus punctionis non fuisset solum in parte pedis, sed etiam in omnibus partibus illis in quibus punctionis species se diffudisset. Unde secundum viam specierum non videtur posse reddi ratio quomodo hoc fieri possit.

(^a) Ita B⁷, V *quidam*. (^b) B⁷ *illorum*. (^c) Al. m. mg., del. *fuerint*. (^d) B⁷ om. *Libro... sumus*. (^e) Ita B⁷, V al. m. mg. *corporum*, del. *corporum*. (^f) B⁷ *imaginantis*; idem subinde.

(¹) PL 42, 1015sq.

(²) PL 41, 575.

Secundum autem istos sic potest reddi: Quia cum sensus communis sit quasi radix sensuum particularium et virtualiter eos continens et regens, in tantum quod quando fortiter ad interiora retrahitur, necessario retrahuntur et ipsi sensus -- propter quod Augustinus dicit, XII *Supra Genesim ad litteram*, capitulo 21⁽¹⁾, quod « corporalis visio sine spirituali esse non potest », vocans spirituales illam quae est sensus communis seu imaginationis, et idem dicit in *Quaestionibus ad Orosium*⁽²⁾ —: idcirco aspectus ipsius sensus communis est virtualiter intimatus et praesentissimus ipsis sensibus particularibus, et ideo omnis actus eorum est praesentissimus actui eius, ad quam praesentiam statim potest producere in se ipso suum actum. Sed sensus communis est idem quod potentia imaginativa aut saltem est inferior ipsa. Ergo et cetera. — Praeterea, actus doloris quem homo^(a) habet in sensibus particularibus, quando fortiter laeduntur organa eorum, est actus simplex et spiritualis, dolor enim non videtur dicere aliquid extensum aut corporale^(b); et idem videtur de delectatione quae est in ipsis sensibus. Sed isti actus apprehenduntur ab ipso sensu communi et etiam omnes alii actus sensuum particularium qui consimiliter videntur esse simplices et spirituales. Ergo videtur quod illud per quod apprehenduntur a sensu communi est simplex et spirituale.

Tertio probant hoc ex multitudine specierum quae sunt in memoria imaginaria distincte et inconfuse: Impossibile enim videtur quod in organo imaginationis quod est tam modicae quantitatis possint species quasi innumerabiles absque omni confusione et commixtione earum conservari. Si enim sunt in organo corporeo sub certo situ et sub extensione, oportebit quod una sit alteri superposita, ita quod una species habeat plus quam decem millia specierum sibi superpositarum.

Quarto probant hoc ex repraesentatione earum: Repraesentant enim res maximas, utpote, totam quantitatem caeli, et adhuc maiorem, quando homo maiorem imaginatur. Sed non^(c) videtur quod^(d) per species corporales in organo ita modicae quantitatis conclusas possint tam immensae quantitates repraesentari^(e). Et etiam videtur quod

(^a) Al. m. mg. (^b) Ita B⁷, V *corporalem*. (^c) Add. interl. al. m.
(^d) B⁷ om. (^e) Ex *repraesentare*.

(¹) *De Gen. ad lit.*, XII, 24 (PL 34, 474).
Sed nihil tale ibi habetur.

(²) PL 42, 669sqq.

omnes species quae aequaliter occupabunt totum spatium sui organi aequales quantitates repraesentabunt, et ita species unius magni montis repraesentabit ipsum montem tantae esse quantitatis sub quanta specie caeli repraesentat ipsum caelum. — Praeterea, sub illo modo et ordine sub quo obiecta et eorum ^(a) distantiae a visu et auditu apprehenduntur ^(b), sub eodem ^(c) a specie memoriali repraesentantur. Unde videtur homini recogitanti ea quae foris sentit quod videat totum spatium aeris quasi existens coram oculis suis et in circuitu et quod ^(d) in fine spatii videat obiecta. Et videtur sibi quod aspectus suae imaginationis sic protendatur et dilatetur per spatium ultra magis ac magis semper progrediendo sicut homo sentit de aspectu oculi, quando magis ac magis protenditur ad exteriora. Sed hoc non videtur posse fieri, nisi species memoriales in quas tunc aspicit aspectus imaginantis seu cogitantis habeant in se quendam ^(e) virtuales ordinem et quandam virtuales quantitatem proportionalem quantitati et ordini rerum exteriorum; tantam enim quantitatem realem aut talem ordinem impossibile est eas habere. — Praeterea, quando ego imaginor omnes partes caeli vel cuiuscunque magni spatii, ego ^(f) imaginor tam a dextris quam a sinistris semper unam post alteram, in alio scilicet et alio situ. Ergo, si vera est ratio Avicennae ⁽¹⁾ de quadratis, oportebit quod hoc fiat per species totidem, quarum una a dextris et a sinistris semper sit post alteram in alio et alio situ, sicut deberet fieri, si imaginarer mille montes quadratos in superficie terrae ordinate et subsequenter positos. Sed tot species sub diverso situ in organo tam modico poni est impossibile. Ergo oportet quod hoc fiat per virtuales ordinem et quantitatem memoriae.

Quinto probant hoc ex compositione et componibilitate huiusmodi specierum: Experimur enim in nobis quod quasi infinitis modis possumus unam speciem cum altera componere et sic infinitas compositiones imaginum quas nunquam foris ^(g) vidimus intra nos formare et cogitare, sicut patet ^(h), quando imaginamur montes aureos vel chimaeram et sic de aliis et quando imaginantes unum integrum lapidem vel montem subito imaginamur eum frangi in

^(a) Al. m. ex earum quod B⁷ habet.

^(b) V B⁷ apprehenditur.

^(c) Al. m. ex eadem.

^(d) B⁷ om.

^(e) V B⁷ quandam.

^(f) B⁷ om.

^(g) Ex fortis.

^(h) B⁷ add. quod.

⁽¹⁾ Cfr. *De anima*, pars IV, cap. 3 (f. 19 V b).

multas partes et multis modis aut quando modo imaginamur eum stantem modo fortiter currentem quasi coram oculis nostris. Sed si istae species sunt corporales et in organo corporaliter sitatae, hoc nullo modo videtur posse fieri; non enim ibi species movebuntur de locis suis nec poterunt mutare varia subiecta, nec etiam tales fractiones aut cursus possent corporaliter in organo fieri. Ergo oportet aliam viam quaerere ad salvandum ista.

Unde et istis tribus de causis, scilicet, ex multitudine tam innumerabili specierum, ex tantarum quantitatum repraesentatione et ex tanta compositionum variatione motus fuit Augustinus ad ponendum huiusmodi species esse simplices et ad ponendum eas in anima seu^(a) spiritu, sicut patet ex auctoritatibus praeallegatis ex VII *Super Genesim* et ex libro *Contra epistolam Fundamenti* et ex X *Confessionum*⁽¹⁾.

Isti autem super his dicunt quod formationes istarum compositionum et fractionum fiunt tam in memoria quam in acie imaginantis^(b). Acies enim imaginationis per intellectum ducta et mota potest ita diversimode applicari ad species memoriales^(c) quod eam imaginabitur aliter quam sit; sicut ex varia applicatione visus ad res visas et ex vario modo aspectus eius res possunt multo aliter videri quam sint et^(d) hoc multis modis. Unde et per hanc viam una res videtur duae vel tres res et videtur esse in alio loco quam sit, et unum lumen candelae in speculo columnari videbitur esse quasi una columna. Multo autem altiori modo potest hoc fieri in imaginatione sequente actus et aspectus intellectus et eius varias abstractiones qua^(e) unam formam seu rationem abstrahit ab^(f) alia. Ex variis^(g) autem actibus imaginationis generantur species in memoria actibus illis consimiles. — Potest etiam fortassis ad variationem conversionum et aspectuum ipsius imaginationis fieri quaedam virtualis commotio in ipsa memoria. Si enim voluntas et intellectus possunt mutari per varios actus et habitus et^(h) per varias conversiones aspectus: non est inconueniens, si ipsa memoria potest habere in se quasdam virtuales motiones. Unde et VI *Musicae*

(a) B⁷ add. *in*. (b) Ita B⁷, V *cogitantis*. (c) Ita B⁷, V *memoriales*.
 (d) B⁷ *vel*. (e) B⁷ *quasi*. (f) Ita B⁷, V *ad*. (g) Ita B⁷, V *varis*.
 (h) Add. interl.

(1) Cfr. *De Gen. ad lit.*, VII, 21 (PL 34, 366); *Contra epist. Fundamenti*, cap. 17 (PL 42, 185 sq.); *Confess.*, X, 12, 15-17 (PL 32, 787 sq.); cfr. etiam alios locos modo citatos.

Augustinus⁽¹⁾ ipsas species memoriales vocat motiones. Forte enim ipsa memoria ut tali specie informata potest per quendam modum virtualem applicari ad se ipsam ut sub altera specie existentem, quod videbitur una species quasi super alteram posita, acsi pellis super pellem poneretur. Unde et in visu experimur quod quando aspectus eius^(a) transit per vitrum coloratum, quod res quae sunt ultra vitrum videntur colore vitri superfusae, pro eo quod aspectus ille qui in colore vitri terminatur ita se habet ad aspectum qui usque ad res posteriores pervenit quod videtur homini quasi superpositus illi, quamvis hoc etiam fiat pro eo quod aspectus fortius figitur in rebus quae sunt ultra vitrum quam in ipso vitro, et ideo color vitri videtur homini esse in loco illo ubi fortius terminatur aspectus. Secundum autem istum modum species non mutant subiectum, sed potius ipsae cum suo subiecto mutantur seu subiectum^(b) ut sub eis existens.

Quod autem istos motus oporteat ibi poni videtur per ea quae contingunt in somnio aut in phrenesi et consimilibus, quia spiritus^(c) diversimode commoventur in cerebro^(d); sicut fit, quando multitudo fumositatum ascendit ad cerebrum, tunc ad commotionem huiusmodi spirituum fiunt variae^(e) repraesentationes imaginum et novarum compositionum quas antea nunquam vidimus nec cogitavimus. Cum enim potentiae organicae ad motum organorum suorum et spirituum in quibus feruntur per naturalem colligantiam immutentur: non est mirum, si ad tales motus potentia memorialis moveatur et spiritualiter agitetur. Et^(f) secundum hanc viam possunt secundum Augustinum⁽²⁾ aliquando apparere nova visa et nova somnia animalibus, probans hoc quod^(g) hac de causa aliquando, dum dormiunt, subito latrant, quia aliquid apparet eis quod eos commovet ad latrandum. In homine autem ultra hoc contingit istud, pro eo quod imaginatio ducitur ab intellectu seu a voluntate per intellectum, sequitur enim imaginatio conversiones^(h) intellectus et e contrario. Sicut autem, si cera haberet⁽ⁱ⁾ virtutem applicandi se ad diversa sigilla, quando sic varie se applicaret, commoveret et convolveret varie inter se invicem partes cerae^(k) et per consequens figu-

(^a) B⁷ om. (^b) B⁷ om. s. s. (^c) Ex *potest*. (^d) B⁷ om. i. c.
 (^e) B⁷ om. (^f) Add. interl. (^g) B⁷ ponit post *causa*. (^h) Al. m.
 mg. *intellectum... conversiones*. (ⁱ) B⁷ *habet*. (^k) In mg.

(¹) Cfr. cap. 11, n. 32 (PL 32, 1180).
 (²) Cfr. *Contra epist. Fundamenti*, cap. 17 (PL 42, 185).

ras permanentes ipsarum partium, sicque fierent novae compositiones figurarum in ea praeter illas quas susciperet a sigillis: sic, quando intellectus et imaginatio diversimode se convertunt et applicant ad ipsam memoriam seu ad species eius, fit in ea commotio et convolutio varia suarum virtualium partium et specierum eis correspondentium, nam quaelibet species occupat aliquid de capacitate memoriae et de virtuali quantitate eius quod non occupat alia. Unde et in huiusmodi compositionibus videtur homini quod aspectus seu acies cogitantis^(a) accipiat unam speciem seu unam rem et ponat eam super alteram, quamvis aliquando hoc ita subito fiat quod nullus motus videtur ibi praecessisse, sed ipsa compositio seu imago sic composita subito videtur ante conspectum cogitantis apparuisse.

Sexto probant hoc ex specierum conservatione: Sicut enim ostensum fuit supra in responsione ad octavam probationem huius argumenti ubi probatur speciem lucis non posse^(b) remanere in oculo clauso nec eam posse conservari ab ipso oculo, sic per eandem viam probant quod si species fuit genita ab obiecto, quod in eius^(c) absentia non poterit existere nec a memoria aut ab^(d) aliquo alio conservari. Unde isti dicunt quod secundum illam viam non^(e) poterit dari modus debitus conservationis earum, et maxime quia, sicut dicit Augustinus, VI *Musicae* (1), et nos hoc ipsum experimento probamus, huiusmodi species per longitudinem temporis remittuntur et delentur aut per multas apprehensiones aliarum rerum aut per multiplicationem motuum memorialium, sicut et figurae cerae per consimilia, remittuntur et confunduntur seu confuse commiscentur et delentur.

Secundum autem viam istorum dant ipsi modum conservationis specierum. Dicunt enim quod sicut ad primas impressiones agentium educuntur aliqua in materia patientis de potentia eius quae remanent post absentiam impressionis, sicut in cera remanent figurae post actualement impressionem sigilli: sic ad actum sensus communis educuntur in memoria species quasi de potentia eius, ut sic secundum Augustinum, *De Trinitate* (2), fiant in ipsa et de ipsa, et ideo possunt remanere in ea post absentiam actuum sensus commu-

(a) B⁷ cognitionis. (b) B⁷ quod species... potest pro speciem... posse.
(c) B⁷ eis. (d) B⁷ om. (e) B⁷ om.

(1) Cfr. cap. 4, n. 6 (PL 32, 1165sq.). (2) Cfr. lib. X, 5 (PL 42, 977).

nis. Unde isti memoriam nullo modo ponunt activam respectu huiusmodi specierum, sed solum passivam, sicut nec cera est respectu figurarum quas retinet. — Quod autem quidam dicunt quod conservantur in organo memoriae per virtutem siccitatis eius, cuius signum est quod habentes nimis humidum cerebrum non sunt bonae memoriae: idem est secundum istos acsi diceretur quod terra potest conservare radium solis in se receptum post recessum solis propter suam siccitatem potius quam aqua propter suam humiditatem. Unde per siccitatem non conservantur nisi solum illae formae quae de ipsa materia educuntur, nec per eam conservantur, quasi ipsa aliquid influat in eas, sed quia non sinit^(a) materiam suam fluere in diversa, materia autem stante sub formis ab ea adductis^(b) uniformiter, stant et formae in ea uniformiter.

Unde dicunt isti quod falsa est opinio paganorum et philosophorum ponentium varias potentias inter intellectum et sensus particulares. Ponunt enim sensum^(c) communem et post eum virtutem retentivam formarum imaginalium, quam vocant imaginationem, et post hanc virtutem imaginativam, cuius est actualiter imaginari, et post eam virtutem aestimativam et post hanc memoriam retentivam intentionum ab aestimativa apprehensarum et post hanc phantasiam seu virtutem cogitativam, quae est collativa omnium, scilicet, intentionum aestimabilium et formarum imaginabilium, unde et vocant eam apprehensivam intentionum individualium quae ex compositione et collatione istorum conflari videntur⁽¹⁾.

Dicunt enim quod Augustinus, in libro *De Trinitate*, enumerans trinitates quae in nostris potentiis constant non ponit nisi tres, unam scilicet in sensibus particularibus, secundam vero in sensu communi seu in imaginatione — non enim ponit differentiam inter ea — tertiam vero in parte intellectiva. II etiam *De libero arbitrio*⁽²⁾, volens ostendere quid est illud quod in natura nostra est altius, non enumerat nisi tria, scilicet, sensus exteriores et sensum communem et post hunc immediate ponit rationem seu partem intellectivam, sub sensu autem communi comprehendit appetitum sensualem, sicut ibidem patet. Et breviter, nusquam ponit differentiam inter sensum communem et imaginativam et aestimativam et phantasiam, immo semper et ubique videtur supponere quod sint

(a) Al. m. mg., del. *sunt*.

(b) B⁷ *ductis*.

(c) B⁷ *intellectum*.

(1) Cfr. lib. XI, 2-5, 7 (PL 42, 985 sqq.).

(2) Cfr. capp. 3-7 (PL 32, 1243 sqq.).

idem. Unde etiam, VI *Musicae* ⁽¹⁾, ponens sex species numerorum, unam scilicet extra nos, quam ^(a) vocat numeros corporales, et quinque intra nos, scilicet, progressores, per quos scilicet anima progreditur ad regendum corpus suum per actiones varias, secundos occurrentes, per quos secundum eum occurrit anima passionibus quae fiunt intra sensus suos, tertios memoriales, qui scilicet in memoria retinentur, quartos sensuales, quos in sensu communi ponit, quintos rationales seu iudiciales, quos in ratione seu in ^(b) parte intellectiva ponit. Ex quo patet quod non nisi tria genera numerorum ponit in ^(c) parte sensitiva, scilicet, occurrentes in sensibus particularibus, memoriales vero in memoria sensibilium, sensuales vero in sensu communi seu in imaginativa.

Isti etiam hoc ipsum per rationem sic probant: Sicut enim videmus quod eadem potentia intellectus apprehendit ea quae per sensus sibi ^(d) nuntiantur et ea quae in sua memoria retinentur, quando ad ea ^(e) se convertit, sic videtur quod eadem potentia sit quae apprehendit illa quae annuntiant sensus particulares et ea quae retinentur in memoria sensuali. — Praeterea, species ^(f) retentae in memoria sensuali generantur in ea per actum sensus communis, unde nec sine eo generari possunt et ad ipsum sequuntur, sicut effectus sequitur ad suam causam. Ergo videtur quod non sint improporcionales ipsi sensui communi. — Praeterea, si est ibi aliqua potentia superior sensui communi, illa poterit iudicare de actibus eius, sicut et ipse potest de actibus sensuum particularium. Sed nullam est dare praeter rationem quae iudicet de actibus sensus communis. — Praeterea, eodem modo iudicamus nos diversitatem inter imaginalia diversorum sensuum, utpote, inter voces imaginatas et colores imaginatos, sicut iudicamus de obiectis diversorum sensuum particularium. Sed ad sensum communem spectat iudicare de talibus. — Praeterea, aestimativa non videtur differre ab ipsa, quia cum omnes ^(g) potentiae apprehensivae possint apprehendere convenientiam vel inconvenientiam suorum obiectorum, aestimativae autem non attribuitur aliud nisi apprehendere intentionem convenientis et inconvenientis seu utilis et nocivi, sensus autem communis apprehendendo offensas et compla-

(^a) V *quod*, B⁷ *quos*. (^b) In mg. (^c) Ex *ex*. (^d) In mg.
(^e) Ita B⁷, V *eam*. (^f) B⁷ add. *quae*. (^g) Ita B⁷, V *omnis*.

(1) Cfr. capp. 2-4, 6-8 (PL 32, 1163sqq.).

centias sensuum particularium sufficienter hoc possit. Ergo et cetera.

Phantasia etiam non videtur dicere aliam potentiam ab istis. Omnis enim potentia quae obiecta et actus diversarum potentiarum confert ad invicem videtur habere dominium super illas. Si igitur phantasia esset talis potentia, oporteret quod haberet dominium super alias potentias sensitivas. Unde probabilius videntur dicere illi qui dicunt quod huiusmodi collatio non inest parti sensitivae nisi per hoc quod imaginativa seu sensus communis ducitur^(a) ab intellectu. Unde nec phantasia ponitur esse nisi in solo homine. -- Memoria etiam retentiva formarum imaginabilium secundum istos non est alia potentia a memoria retentiva intentionum aestimabilium, quia nec ipsae intentiones possunt apprehendi aut fundari nisi in ipsis formis imaginariis aut in formis sensibilibus; et ita videtur quod non possint retineri nisi in eis et cum eis. Praeterea, si huiusmodi intentiones possent separari^(b) a formis imaginariis et sensibilibus, tunc ipsae essent simpliciter abstractae et intellectuales; et ita non essent in aliqua potentia sensitiva^(c), sed solum in memoria intellectuali.

Si autem contra hoc dicatur quod potentia retentiva imaginabilium videtur esse sita in parte anteriori cerebri, retentiva vero intentionum aestimabilium videtur esse sita in parte posteriori, phantasia vero seu virtus collativa utrorumque videtur esse sita in media cellula cerebri, unde et actus imaginationis in parte anteriori esse sentimus, quando autem volumus recordari aliquarum intentionum, convertimus intentionem nostram ad posteriorem cellulam, videmus etiam quod per impedimentum anterioris partis turbatur actus imaginationis, per impedimentum vero ultimae actus memoriae: respondent isti quod organum sensus communis est totum cerebrum, sicut et organum visus est oculus totus^(d) cum nervis visualibus et sicut organum sensus tactus sunt nervi sensuales per totum corpus diffusi seu totum corpus. Secundum autem diversos aspectus quos habet in cerebro diversos sortitur actus. Nam^(e) secundum aspectum quem habet versus^(f) oculos apprehendit visibilia, secundum autem aspectum ad aures apprehendit audibilia et sic de aliis sensibus. Secundum autem illum aspectum et ordinem quo ipse appre-

(a) B⁷ *ducuntur*. (b) Ita B⁷, V *sperari*. (c) B⁷ *om*. (d) *Totus oculus ex oculus totus*. (e) Al. m. mg., del. *Non*. (f) B⁷ *adversus*.

hendit sensibilia retinentur in ^(a) retentiva potentia. Unde quando volumus imaginari visibilia, convertimus interiorem aspectum versus oculos, quando autem audibilia ^(b), versus aures, et sic de aliis. Quia autem iudicium de rebus apprehensio fit cum quadam profunditate et maxime iudicium de intentionibus aestimabilibus: ideo retentio talium iudiciorum et talium intentionum habet quandam profundationem ^(c) in potentia retentiva. Et ^(d) ideo, quando quis vult illorum recordari, profundat aspectum suum ad interiora memoriae seu potentiae retentivae, et ita tunc quodam modo virtualiter dirigit aspectum suum ad posteriorem partem cerebri quae correspondet profundationi memoriae et ^(e) sensus communis. Quando autem habet aspectum collativum omnium, tunc habet aspectum quasi medium. Sicut autem potentiam visivam propter diversos eius aspectus non plurificamus nec imaginationem propter diversos eius aspectus ad diversos sensus — retinet enim audibilia in ordine ad aures et visibilia in ordine et respectu ad oculos —: sic nec oportet in proposito. Alias ipse sensus communis esset quinque potentiae secundum quinque aspectus quos habet ad quinque sensus.

Septimo probant hoc ex diversitate specierum imaginationis et sensuum: Si enim species corporalis veniens ab objecto usque ad visum iterum per continuam generationem pervenit usque ad imaginationem, tunc omnes huiusmodi species ^(f) erunt omnino eadem secundum speciem, nullam habentes differentiam nisi solum secundum magis et minus et secundum maiorem et minorem distantiam ab objecto, et ita generabunt actus omnino eosdem secundum speciem, et tunc actus visus et imaginationis erunt idem secundum speciem ^(g). Si dicatur quod species quae generatur in imaginatione immutatur a virtute imaginativa aut ab aliqua irradiatione sui organi ipsam abstrahente et sublimante, sicut quidam dixerunt: non solum ex praecedentibus, sed etiam ex se videtur istis hoc dictum esse frivolum; quia nec talis immutatio aut abstractio poterit in eis fieri, nisi primo immutetur aut abstrahatur species praecedens a qua immediate generantur illae ^(h) quae sunt in imaginatione, et nec in ista nec in illis poterunt haec fieri; tum quia ipsae species sunt purae formae, unde non poterunt esse subiecta

() B⁷ a. (b) B⁷ add. *convertimus interiorem aspectum.* (c) B⁷ profunditatem. (d) Add. interl. al. m. (e) Ita B⁷, V om. (f) B⁷ sensus. (g) Al. m. mg. et tunc... speciem. (h) B⁷ om.

talium immutationum, et abstractionum; tum quia in virtute imaginativa non poterit dari talis virtus abstractiva et multo minus nec in aliqua corporali luce sui organi.

Ad decimam tertiam dicunt quod potentiae sensitivae, quamvis sint per se activae suorum actuum, indigent organo^(a) quadruplici ex causa: Primo scilicet, ratione suae existentiae, quoniam non habent existentiam completam nisi in suis organis. Secundo vero, ratione suorum aspectuum^(b) secundum quos virtualiter protenduntur ad obiecta exteriora et corporalia; pro quanto enim sunt sitae in organis corporeis, pro tanto possunt habere aspectus quasi corporales et quasi situales et corporibus quodam modo proportionales. Tertio, ratione productionis suorum actuum, licet enim materia non sit principium efficiens directe et per se, pro quanto tamen sustinet virtutem activam ipsius formae, et pro quanto forma non agit nisi secundum modum existendi quem habet in tali materia, pro tanto ipsa materia coëfficit ipsos actus, et sic pro tanto ipsa organa huiusmodi potentiarum sunt necessaria ad perfectam productionem ipsorum. Quarto, sunt necessaria propter receptionem ipsorum actuum, in animabus enim brutorum aut in potentiis earum non possunt recipi huiusmodi actus nec species memoriales seu imaginariae, nisi per hoc quod recipiuntur in organis earum, cum ipsae de se non habeant aliquam materiam spiritualem in qua possint recipi.

Dicuntur tamen ab Augustino⁽¹⁾ recipi in earum potentiis, quia organa non sunt susceptiva huiusmodi^(c) actuum aut specierum simplicium, nisi prout sunt informata ipsis potentiis simplicibus. Et hoc duplici ex causa. Quarum una est: Quia cum ipsi actus sint simplices et accidentales non dantes esse substantiale suo subiecto, sed potius dependentes secundum esse ab ipso, oportet quod subiectum in quo recipiuntur habeat aliquam simplicitatem substantialem per quam possit ordinari ad receptionem et sustentationem illarum. Haec autem est simplicitas ipsius animae et potentiarum eius et simplex informatio organorum ab eis. Unde licet ipsa organa sint extensa, prout tamen habent unam formam substantialem simplicem et unum esse sensitivum simplex, possunt habere

(a) In mg. *i. o.*

(b) Ex *aspectum*.

(c) B⁷ om.

(1) Cfr. *De quant. animae*, cap. 23 (PL 32, 1058sq.); *De musica*, VI, 5 (PL 32, 1167sq.); *De Gen. ad lit.*, XII, 16, 20 (PL 34, 466sq.); *De Trin.*, XI, 2 (PL 42, 936).

rationem unius subiecti quasi simplicis respectu ipsorum actuum. Unde idem actus est in multis partibus ipsius organi sicut et ipsa potentia, secundum tamen quandam quantitatem virtutalem, quia secundum alium respectum suae virtutis et essentiae est in una parte et ^(a) secundum alium in alia. Nec repugnat istud his ^(b) quae praemissa sunt quibus ostendebatur quod species simplices non poterant esse nisi in subiecto simplici, quia nec hic ponuntur posse esse in organis, nisi prout habent esse sensitivum simplex. Unde solum secundum illam rationem et ordinem, secundum quam materia organi est capax animae et potentiae sensitivae, est capax actuum et specierum simplicium et virtualium quantitatum eorum.

Alia vero causa est: Quia sicut formae posteriores quae habent naturalem ordinem et consequentiam ad priores non possunt recipi in materia, nisi prius sit informata formis prioribus, sic nec actus possunt recipi in organis, nisi prout sunt informata ^(c) ipsis potentiis propter naturalem ordinem et ^(d) consequentiam quam habent ipsi actus ad suas potentias. In hominibus vero est aliter, quia ipsae potentiae habent duplicem materiam, spiritualem scilicet et corporalem, et ideo, sicut ipsae principaliter existunt in sua ^(e) materia spiritali et secundario in materia corporali, sic et ipsi actus et species ^(f) principaliter existunt in materia spiritali, secundario ^(g) vero in ^(h) corporali; non enim sunt in materia spiritali absolute, sed prout habent ordinem et colligantiam ad materiam corporalem. Unde ambae habent rationem unius materiae completae tam respectu formae substantialis ipsius animae quam respectu actuum suorum. Si autem species ⁽ⁱ⁾ imaginariae non essent principaliter in materia spiritali animae rationalis, non diceret Augustinus quod huiusmodi species ^(k) imaginariae remanent in spiritibus defunctorum, sicut dicit libro XII *Supra Genesim*, capitulo 30, et libro *De cura pro mortuis agenda*, bene ante finem ^(l), ubi dicit quod recordantur etiam damnati de his quae viderunt in vita ista, probans hoc ^(l) per illud quod dictum fuit ⁽²⁾ diviti, *memento*,

(a) In mg. (b) B⁷ *istis*. (c) Sequitur ras. (d) B⁷ om. o. e.
 (e) B⁷ om. (f) B⁷ om. *principaliter... species*. (g) Al. m. (h) Add.
 interl. (i) Al. m. mg. (k) Ita B⁷, V *similitudines*. (l) B⁷ om.

(1) Cfr. *De Gen. ad lit.*, XII, 31 (PL 34, 479); *De cura pro mort. agenda*, cap. 14 (PL 40, 605). (2) Luc, 16, 25.

fili, quia recepisti bona in vita tua, Lazarus autem mala, et idem dicit^(a) De origine animae ad Vincentium⁽¹⁾.

Ad decimam quartam dicunt quod quia ipsa^(b) obiecta sic sunt terminativa potentiarum et actuum quod actus trahunt speciem ab eis propter huiusmodi terminationem, acsi ab eis efficerentur: ideo frequenter verba significantia causalitatem eis attribuuntur. Et quoniam species memoriae se habent ad aciem intellectus tanquam^(c) obiecta secundum Augustinum: forte ideo dicit^(d 2) quod « visio cogitationis oritur^(e) de visione scientiae », attribuens speciei quae est in memoria rationem principii effectivi respectu illius quae fit in acie intellectus. Cum enim Augustinus, VI *Musicae*⁽³⁾, velit quod in actibus sensuum particularium anima magis agat quam patiatur — unde et actiones seu apprehensiones illas vocat numeros occurrentes, quibus secundum eum anima occurrit passionibus factis in organis suorum sensuum, quos numeros dicit esse factos ab anima^(f), non ab obiectis —: satis videtur quod multo magis voluerit intellectum virtutem esse activam. Unde et numeros iudiciales seu rationales quos ibidem⁽⁴⁾ intellectui attribuit tanquam actus eius vult esse omnibus aliis^(g) numeris superiores tanquam omnibus praesidentes et omnium iudices et rectores. Si autem Augustinus aliter hic sentit, tunc dicunt isti quod Augustinus in materia ista sibimet dubius fuit, sicut supra tactum fuit. — Quod autem additur quod acies intellectus se habet ad actum cogitationis sicut materia et ita non sicut virtus activa: dicunt quod in ipsa acie est dare duo, scilicet, formam et materiam, et ratione formae est virtus activa^(h) ipsius cogitationis, ratione vero materiae est quoddam⁽ⁱ⁾ informe quod per actum cogitationis formatur.

Ad decimam quintam dicunt quod primae conversiones intellectus sunt a natura aut ab aliqua causa superiori. Non enim possunt esse a voluntate, quia aliqua conversio intellectus et aliquis actus eius praecedit semper omnem actum voluntatis, intellectu autem sufficienter converso ad suum obiectum sequitur naturali ordine ipse actus. Nec est hic plus dare causam^(k) quam si actus fieret ab obiecto,

(^a) B⁷ om. (^b) Al. m. mg. (^c) B⁷ add. ad. (^d) B⁴ dixit.
 (^e) B⁷ om. (^f) Sequitur ras. (^g) Al. m. mg. (^h) B⁷ actus. (ⁱ) Ita B⁷, V quidam. (^k) B⁷ casum.

(¹) Cfr. *Dè anima et eius orig.*, IV, 15, 19 (PL 44, 537 sqq.). (²) Cfr. *De Trin.*, XI, 3, 7; XV, 12 (PL 42, 988 sqq.). (³) Cfr. cap. 5 (PL 32, 1167 sqq.). (⁴) Cfr. cap. 4 (PL 32, 1165).

quia ita bene praeexigeretur^(a) tunc primo^(b) conversio ad obiectum sicut et nunc. In generatione^(c) etiam speciei vel actus non oportet quod intellectus intendat hoc vel illud generare, cum in primis actibus eius non sit aliqua intentio praevia, nisi eius aspectum aut naturalem ordinem ad agendum intentionem vocemus.

• Sic igitur respondent isti ad istas quindecim probationes quarti decimi^(d) argumenti quibus probabatur potentias apprehensivas esse totaliter passivas. Licet autem isti in aliqua parte dictorum suorum concordent quibusdam magnis doctoribus et in aliqua alia parte aliis etiam magnis: in quibusdam tamen omnino discordant ab omnibus, et in omnibus^(e) in simul sumptis cum nullo, quod sciam, doctore sollemni concordant. Unde nec eorum dictum recitassem, nisi ut ostenderem quomodo secundum omnes modos nostra fides de libertate arbitrii potest defendi. — Secundum enim alios modos superius tactos facilis est responsio ad argumentum praedictum et ad omnes probationes eius. Non enim est simile de voluntate et aliis potentiis, quia voluntas prae omnibus aliis habet libertatem et^(f) dominium super actos suos. Et ideo non sequitur quod si illae sunt totaliter passivae, quod et ipsa sit totaliter passiva; sicut nec sequitur quod si illae omnino^(g) necessitantur in suis actibus, quod consimiliter et ista necessitetur. Et ideo non faciunt isti vim de probationibus minoris quibus probatur potentias apprehensivas totaliter esse passivas, quamvis et quidam eorum multas illarum probationum^(h) non concedant.

Ad decimum quintum dicendum quod non omnis genitor scientiae aut virtutis debet dici doctor seu magister, nisi sit tale generans quod habeat scientiam in habitu et sic quod⁽ⁱ⁾ per illam sibi similem generet in alio. Hoc autem modo non generat intellectus scientiam in se ipso, quantumcunque ponatur esse virtus activa. Secundum enim illum modum qui supra tactus est ipsa potentia nuda ab habitu scientiae, coadiuvante praesentiali terminatione obiecti, generat in se actum scientiae et per actum habitum. Et consimili modo voluntas generat in se virtutes consuetudinales et mul-

• (a) Ita B⁷, V *praeexigitur*. (b) B⁷ *potentiae*. (c) Ita B⁷, V *genere*.
 (d) Al. m. mg. (e) Al. m. mg. *e. i. o.* (f) Add. interl. (g) B⁷ om.
 (h) B⁷ add. *rationes*. (i) B⁸ om.

tas alias affectiones habituales. Et secundum omnes intellectus per universalem scientiam principiorum se ipsum determinat et deducit ad scientiam conclusionum. Et consimiliter voluntas per generales affectiones boni et iusti deducit se ad speciales^(a) habitus virtutum. Et tamen non propter hoc intellectus dicitur esse magister sui, nec voluntas dicitur propter hoc prae habere virtutem quam in se generat nisi in universali et quasi in suo semine. Nomen etiam magistri seu doctoris non simpliciter significat scientiam generari ab eo qui dicitur magister, quia sic nullus homo diceretur magister alterius, cum nullus homo possit generare scientiam in intellectu alterius et multo minus possit generare virtutem in voluntate alterius. Quod non solum patet ex sublimitate intellectus et voluntatis ipsius discipuli, sed etiam ex distantia corporali ipsius magistri et ex eo quod non potest informare ipsum nisi per quaedam corporalia verba et signa. Unde nihil aliud facit homo docendo aliquem nisi quod per signa exteriora, prius in generali ipsi discipulo nota, occasionaliter manuducit intellectum discipuli ad aliqua animadvertenda, utpote, per compositiones multorum signorum dat sibi occasionem animadvertendi compositiones et habitudines multarum rerum et per unum signum discipulo prius notum^(b) dat sibi occasionem animadvertendi significationem alicuius alterius signi. Unde non est differentia in addiscere^(c) per manuductionem alterius magistri et in addiscere per inquisitionem propriam nisi solum in hoc quod ille habet exterius exhibitionem signorum occasionaliter sui intellectus manuductivam, iste autem non habet.

Ad decimum sextum dicendum quod si verbum Augustini generaliter accipiatur, invenietur falsum in naturalibus et moralibus et etiam in fide. Videmus enim quod unum animal per unam partem sui, sive spiritualem sive corporealem, facit multas formas et perfectiones^(d) in aliis partibus; unde et per unam potest movere aliam non solum motu locali, sed etiam motu alterationis. Et sic videmus quod natura animalis per illud quod habet in se sanum sanat infirmitates sui corporis. In moralibus etiam videmus quod voluntas superior movet et perficit appetitum inferiorem et etiam ipsa, movendo se ipsam, generat in se multas affectiones habituales et virtuales. Secundum fidem etiam oportet hoc concedi, quia habitus malitiae et errorum dicunt aliquas formas

(a) Ex speciale.

(b) B⁷ om. dat... motum.

(c) Ita B⁷, V *adiscere*.

(d) Ex perfectione.

voluntatem et intellectum informantes. Et tamen oportet secundum fidem dare quod voluntas genuerit in se habitum malitiae; si enim non esset ab ea, iam non esset culpabilis propter eum, saltem illo genere culpa quam vocamus actua-lem. Cum etiam omne quod potest se ipsum movere possit se ipsum aliqua forma formare: dicere quod voluntas non possit se ipsam formare esset dicere quod non posset se ipsam mo-vere. Quod est contra fidem.

Dicendum igitur quod Augustinus sumit illa verba in sensu speciali, ex informitate enim et formabilitate omnium rerum nititur ibi probare esse unam primam formam a qua omnia formantur, quae est Deus. Vult ergo dicere quod nul-lum informe aut formabile, in quantum tale, potest se ipsum formare, nec aliqua res per id quod in se habet informe po-tuit se ipsam formare. Et pro tanto est verum quod ait quod nulla res potest sibi dare quod non habet; informe enim, in quantum tale, neque realiter neque causaliter habet in se formam quam sibi possit dare. Alias autem non esset verum quod dicit. Sol enim dat lucem aeri quam nunquam in se habuit realiter, sed solum causaliter, id est, in potestate et virtute causali seu effective. Intendit etiam loqui de forma illa, sine qua ipsum informe nullo modo potest esse, plus quam de aliis. Et haec duo sufficebant ad probandum suum intentum, scilicet, unam primam formam. Quod autem ista intendat, patet ex immediate praecedentibus et subsequen-tibus ubi de informitate et mutabilitate ipsorum formabi-lium ^(a) loquitur. Secundum hoc autem nihil facit contra nos, quia nullus vult quod voluntas per illud quod habet in se materiale et informe agat aliquid in se ipsam, nec etiam aliquis vult quod formam per quam subsistit det voluntas sibi ipsi.

(^a) In ras.

QUAESTIO LIX.

Quinto quaeritur an infantes, dormientes et furiosi ^(a) possint exercere opera liberi arbitrii ^(b).

Et quod sic videtur.

1. Secundum Anselmum ⁽¹⁾ « voluntas est instrumentum se ipsum movens »; sed non est movens de potentia essentiali, quia omne quod transmutatur de potentia essentiali indiget motore extrinseco; ergo erit movens solum de potentia accidentali; sed omne tale potest remove omne impedimentum et facere quod res semper sit in actione sua; ergo voluntas poterit remove omnia impedimenta a se et facere quod semper sit in actu suo.

2. Item, praesente ^(c) mobili et movente sufficiente, necessario sequitur motus secundum Aristotelem, VIII *Physicorum* ⁽²⁾, aut saltem potest libere sequi; sed voluntas est potens sufficienter movere se ipsam; ergo et cetera.

3. Item, in istis statibus potentiae intellectuales in nullo sunt diminutae nec debilitatae; ergo tantum possunt tunc, quantum in alio tempore in quo dicitur quis esse in usu liberi arbitrii; ergo si tunc possunt, et nunc poterunt.

4. Item, libertas nihil aliud est quam plena facultas eorum, respectu quorum est libertas ipsa; sed ubi est plena facultas, ibi statim potest esse usus talis facultatis; ergo et cetera.

5. Item, idem est esse liberum et habere dominium super actus suos, ergo idem est non esse liberum et non habere dominium super eos; sed si in istis statibus non potest libere exire vel dissentire, non habet dominium super ^(d) actus suos et ita non esset liberum; hoc autem impossibile est; ergo et primum.

6. Item, quod non potest movere se libere, non habet potestatem movendi se; sed voluntas habet semper hanc

^(a) B⁷ om. e. f. ^(b) B⁷ *liberum arbitrium* pro o. l. a. ^(c) Al. m. mg., del. *personae*. ^(d) Add. interl.

⁽¹⁾ *De concordia praescientiae cum lib. arb.*, cap. 11 (PL 158, 537).
⁽²⁾ Cfr. *Phys.*, VIII, 1, 251b 1sq.; *Metaph.*, IX, 5, 1047b 31sq.; *De long. et brev. vitae*, cap. 3, 465b 15sq.

potestatem, cum sit sibi essentialis; ergo semper potest se movere.

7. Item, sicut igni et ceteris rebus naturalibus naturale est operari, sic et naturae humanae tam secundum rationem quam secundum sensualitatem; sed ignis et consimilia non possunt impediri in suis operationibus; ergo nec natura humana.

8. Item, potentia in igne non impeditur nisi propter defectum subiecti vel obiecti; sed propter aliquid eorum non potest esse hic impedimentum, quia subiectum est incorruptibile et obiecta sunt semper praesentia, ut ipsa essentia animae et ipsarum potentiarum et frequenter multae species in memoria^(a) existentes; ergo et cetera.

9. Item, secundum Aristotelem, II *De anima* ⁽¹⁾, « si combustibile haberet virtutem combustivam, per se combureretur, nec oporteret ad hoc ignem extrinsecum apponi »; et per hoc probat quod potentiae apprehensivae sunt passivae et non activae, quia cum ipsae potentiae sint subiectum receptivum suarum actionum, semper apprehenderent absque praesentia obiecti aut saltem apprehendere possent, si praeter hoc quod sunt passivae essent etiam^(b) activae; sed secundum ipsum⁽²⁾ intellectus est in actu primo, postquam habet habitum scientiae; ergo ex tunc erit semper in actu considerandi aut saltem esse poterit, ita quod nec poterit intervenire impedimentum. Idem sequitur de voluntate, si est potentia activa et etiam si sit passiva, postquam erit habitibus informata.

10. Item, obiectum non fit praesens potentiis nisi per suam speciem, quia non est aliud ipsum esse praesens in ratione obiecti quam ipsum per speciem repraesentari; sed intellectus, quamdiu habet habitum scientiae et est in actu primo, est specie informatus, cum sint^(c) idem secundum Aristotelem⁽³⁾; ergo omni intellectui habenti habitum scientiae erit obiectum illius habitus praesens in ratione obiecti; sed omne tale semper necessario cognoscitur aut saltem sine impedimento cognosci potest; ergo et cetera.

11. Item, omne agens naturale praesens suo passivo necessario imprimit suam speciem in ipsum, et maxime si pas-

(a) Al. m. mg., del.?

(b) Ita B⁷, V om̃.

(c) Ita B⁷, V sit.

(1) Cap. 5, 417a 7sqq. (2) Cfr. Cat., cap. 8, 8b 25sqq.; Eth., II, 3, 4, 1105a 17sqq. (3) Falso auctor explicat Aristotelem, cfr. *De anima*, III, 4, 5, 7, 429a 10sqq.

sivum semper est unius dispositionis; sed obiecta potentiarum sunt naturalia agentia, in quantum talia, et potentiae intellectuales semper se habent^(a) uniformiter ad patiendum, quantum est de se; ergo semper recipient ab eis species, si sunt eis praesentia; sed in praedictis statibus multa sunt praesentia et esse possunt; ergo et cetera. — Si dicatur quod potentiae praedictae non possunt agere, quia obiecta non sunt eis praesentia in ratione obiecti, nisi quando sunt conversae^(b) ad ipsa, tunc autem non sunt conversae: contra hoc arguo, scilicet, quod necessario in aliquid sint conversae; si enim non sunt conversae, tunc non poterunt de cetero agere, nisi prius convertantur; sed a voluntate converti non possunt, nisi prius voluntati obiectum ostendatur, quod fieri non potest nisi per actum intellectus, et ita prius oporteret quod intellectus esset conversus; ostendi etiam sibi non posset, nisi ipsa prius esset conversa, ipsa etiam non potest se vel aliam potentiam ad obiectum convertere nisi per aliquem actum volendi, qui quidem esse non potest sine actu intellectus et nisi voluntas prius sit in aliquod obiectum conversa; praeterea, adhuc non esset dare impedimentum propter quod^(c) non possit se convertere. Augustinus etiam, III *De libero arbitrio*, dicit⁽¹⁾ quod non est in potestate nostra quibus visis tangamur, et hoc semper verum est in primis cogitatibus, unde prima per se ipsa se^(d) offerunt intellectui; quod esse non posset, nisi conversus esset ad aliqua^(e) prius.

12. Item, secundum Aristotelem, III *De anima*⁽²⁾, in iis quae sunt sine materia seu in^(f) intellectualibus idem est intelligens in actu et intellectum in actu; ergo omne quod est intelligens secundum eum erit intellectum in actu, et omne intellectum in actu erit intelligens, et cum hoc omne intellectuale erit huiusmodi, scilicet, intelligens et intellectum simul; sed forma substantialis animae rationalis et voluntatis et intellectus sunt intellectuales et intellectae in actu secundum modum accipiendi suum⁽³⁾ et sui Commentatoris⁽⁴⁾; ergo semper erunt in actu.

(a) Al m. mg., del. *habet*. (b) Ex *conversa*. (c) B⁷ *propter quid* pro *i. p. q.* (d) Add. interl. al. m. (e) Ex *aliquid*. (f) Add. interl.

(1) Cfr. cap. 25 (PL 32, 1307). (2) Cfr. cap. 4, 430 a 3 sq. (3) Cfr. *De anima*, III, 4 428 a 24 sqq.; III, 5, 430 a 17 sqq. (4) Cfr. Averroes, *De anima*, lib. III, summa I per totum (vol. VI pars I f. 136 r sqq.).

13. Item, nihil potest teneri ab aliquo ne exeat in actum suum, nisi imprimat aliquam passionem in ipsum per quam teneat illud, sicut nec posset movere, nisi imprimeret aliquam passionem in ipsum; ergo voluntas in praedictis statibus non poterit teneri ab aliquo, nisi faciat aliquam impressionem in ipsam; sed impossibile est quod agens creatum posset in ipsam immediate agere, quia tunc posset ipsam violentare; ergo et cetera.

14. Item, quod potest immobiliter tenere aliquid in se, potest etiam, ut videtur, in aliud impellere et movere, sicut qui potest lapidem in uno loco tenere ne moveri ^(a) possit, potest ipsum et alibi mutare; ergo si liberum arbitrium potest teneri, ne possit agere, ab aliquo creato: ergo poterit ab eodem moveri et impelli et sic violentari et cogi.

15. Item, non solum probo quod possint, sed etiam quod actu frequenter huiusmodi operationes faciant: eligere enim, consentire, dissentire, deliberari, consiliari, disputare et intelligere sunt actus solius liberi arbitrii et praecipui; sed isti ^(b) frequenter fiunt in somnis secundum Augustinum, libro *Confessionum* X, capitulo 17 ⁽¹⁾. « In somnis », inquit, « occursant imagines non solum usque ad delectationem, sed etiam usque ad consensum factumque simillimum. Tantum valet ^(c) haec illusio in anima mea et in carne mea ut dormienti falsa visa persuadeant quod vigilianti vera non possunt. Nunquid tunc ego non sum ^(d), Domine Deus meus »? Et paulo post: « Ubi tunc ratio quae talibus suggestionibus vigilans resistit? et si res ipsae ingerantur, inconcussa manet. Nunquid clauditur cum oculis, nunquid sopitur cum sensibus corporis? Et unde saepe etiam in somnis resistimus nostrique propositi memores atque in eo castissime permanentes nullum talibus illecebris adhibemus assensum »? Quasi dicat: hoc non fit nisi per rationem tunc in his vigilantem. Idem vult, XII *Super Genesim*, 15 capitulo ⁽²⁾, quaerens « de consensionibus somniantium, cum concumbere sibi videntur contra propositum suum et etiam contra licitos mores » sub his verbis quaestionem formans. Ubi et post dicit, quod « propter animae affectionem bonam etiam in somnis quaedam eius merita clarent; nam etiam dormiens Salomon sapientiam praeposuit omnibus rebus eamque neglectis ceteris

^(a) Ex *move*re.
 mg., del. *sunt*.

^(b) B⁷ *ista*.

^(c) Al. m. ex *volet*.

^(d) Al. m.

⁽¹⁾ PL 32, 796.

⁽²⁾ *De Gen. ad lit.*, XII, 15 (PL 34, 466).

precatus est a Domino et, sicut Scriptura testatur⁽¹⁾, *placuit hoc coram Domino*, nec distulit retributionem bonam pro desiderio bono ».

Ex quibus etiam verbis possunt trahi alia argumenta ad propositum, scilicet, quod in somnis sunt actus exeuntes ab habitibus virtutum et vitiorum habentes obiecta intelligibilia et universalia et etiam actus meritorii; sed tales actus non possunt esse nisi liberi arbitrii, et hoc, in quantum est liberum; ergo et cetera. Quod autem in somnis anima disputet, addiscat et multa vera intelligat dicit expresse idem in libro *De immortalitate* ^(a) *animae*, circa finem ⁽²⁾, ubi probat quod commutatio somni non adimit animae ^(b) vim sentiendi atque intelligendi per hoc quod operationes eorum frequenter apparent in somnis. Unde et de intellectu dicit ⁽³⁾: « Si quid intelligit, aequè dormienti ac vigili verum est, ut verbi gratia, si per somnium visus sibi disputare fuerit verasque ^(c) rationes secutus in disputando didicerit ^(d) aliquid, etiam expergefacto eadem incommutabiles manent, quamvis falsa inveniantur cetera, veluti locus ubi disputatio ^(e) et persona cum qua disputatio ^(f) et verba ipsa quibus disputari videbatur et alia huiusmodi ».

Item ⁽⁴⁾, Anselmus, libro *De concordia*, « quoniam », inquit ⁽⁵⁾, « in dormiente, nisi somniet, non sit voluntas usus non est dubium »; ergo secundum eum in somniantem est aliquando voluntas usus, quae secundum eum est idem quod voluntatis actus.

Item, ordinate loqui et respondere et maxime de intelligibilibus et divinis opus est rationis; sed pueri et phrenetici multa huiusmodi faciunt, multa etiam libere respuunt et eligunt; ergo et cetera.

Item, nullus existens in usu liberi arbitrii potest recordari de iis quae apprehendit in infantia, somno et furia, nisi per rationem tunc temporis mens adverteret ^(g) se apprehendere seu facere illa; sed multorum talium recordamur; ergo et cetera. Prima patet: de illis enim solum recordari possumus quae memoriter retinuimus; sed de multis contingen-

^(a) Ex mortalitate. ^(b) B⁷ om. ^(c) B⁷ veritasque. ^(d) In ras.
^(e) B⁷ disputatur. ^(f) B⁷ disputatur. ^(g) B⁷ ad utrumque.

⁽¹⁾ Cfr. 3 Reg. 3, 10. ⁽²⁾ Cfr. cap. 14 (PL 32, 1032sq.). ⁽³⁾ L. c.
⁽⁴⁾ Ad sequentes quatuor obiectiones « Item » auctor in fine quaestionis nullam solutionem dat, quapropter non numerantur. ⁽⁵⁾ De concordia praescientiae cum lib. arb., cap. 11 (PL 158, 536).

tibus in praedictis statibus recordamur quae non poterant ^(a) memoriter retineri nisi per memoriam intelligibilem, et haec non poterant retineri ab ipsa ^(b), nisi ratio actu apprehenderit illa; recordamur enim nos vidisse talia vel talia, et ideo oporteret quod memoria repraesentet intentionem nostri et actuum nostrorum, prout a nobis seu nostra fuerunt; et plenam compositionem affirmationis et ^(c) negationis et veritates complexas ^(d) propositionum. Ratio etiam nostri et actus nostri ut ad nos relati et plenae ^(e) compositionis non potest apprehendi nisi a potentia quae potest se reflectere plene super suum suppositum et plene referre actus eius ad ipsum et perfecte componere affirmationes et negationes. Intentiones etiam perfectas praeteriti, praesentis et futuri, quales pro illo tempore retinuimus, non potuimus retinere nisi per memoriam intellectualem. Praeterea, in recordatione illorum quae in praedictis statibus contigerunt ratio certa est de veritate eorum quae sibi ^(f) per memoriam ^(g) offeruntur, certa enim est quod ita tunc temporis contigit sicut memoria sibi offert; sed hanc certitudinem non potest habere nisi conferendo ea quae memoratur ad praesentialitatem in qua actu existebant, unde certa cognitio omnis praeteriti dependet a cognitione suae praesentialitatis in qua aliquando praesens fuit, immo non ^(h) videtur esse aliud nisi virtualiter quodam modo attingere ad praesentialitatem quam habuit; sed conferre non potest certitudinaliter hoc ad illud neque ⁽ⁱ⁾ praesentialitatem illorum attingere, nisi apprehenderit ea ^(k), dum erant de praesenti; ergo et cetera.

Item, secundum Augustinum, XII *De Trinitate*, capitulo 2 ⁽¹⁾, novas compositiones phantasmatum formare ^(l) et fingere, licet hoc fiat in speciebus quae sunt in imaginatione, non tamen sunt rationis expertia ^(m) neque hominibus, pecoribus communia; non enim, sicut ibi et alibi innuit, hoc potest imaginatio seu phantasia per se facere, nisi prout a ratione ducitur et movetur; sed secundum eundem, XII *Super Genesim*, capitulo 20 ⁽²⁾, in somnis anima multas tales compositiones format; unde et loquens de statu eius in

^(a) Ita B⁷, V *poterunt*; idem subinde. ^(b) VB⁷ *ipso*. ^(c) In mg., del. *si*. ^(d) In ras; V *proportionum* pro *propositionum* quod B⁷ habet. ^(e) B⁷ *philosophicae*. ^(f) B⁷ *simul*. ^(g) V add. *et* quod B⁷ om. ^(h) B⁷ om. ⁽ⁱ⁾ Ita B⁷, V *seu*. ^(k) Ita B⁷, V *eam*. ^(l) B⁷ *et formarum*. ^(m) In ras.

⁽¹⁾ PL 42, 999.

⁽²⁾ *De Gen. ad lit.*, II, 20 (PL 34, 470).

somno, « si eas », inquit, « ipsa agit, phantasiae sunt tantum, si autem obiectas intuetur, ostensiones sunt »; ergo secundum hoc, quandocunque in praedictis statibus istae compositiones ab anima formantur, oportet quod ibi sit actus rationis.

16. Item, quanto anima fortius retrahitur ab actionibus exterioribus, tanto magis potest intendere actionibus interioribus; sed in somno fortius retrahitur quam in vigilia; ergo et cetera.

17. Item, Augustinus vult, libro IV *Contra Iulianum* ⁽¹⁾, quod forte in statu innocentiae esset quidam modus somni qui dicitur sopor libero arbitrio semper existente in suo actu; ergo videtur quod somnus vel retractio potentialium sensitivarum et spiritus animalis quae fit in somnis non sit per se tollens usum liberi arbitrii ^(a).

1. Contra: Avicenna, VI *Naturalium*, dicit ⁽²⁾ quod potentiae impediunt se, eo quod radicanter in eodem subiecto, non enim, ut videtur, potest dari alia causa quare auditus et visus impendant se; sed in homine multae potentiae radicanter in eodem subiecto; ergo poterunt se impedire; sed hoc impedimentum fit, quando nimium intenditur actus unius potentiae; hoc autem fit in somno, quia secundum Aristotelem ⁽³⁾ somnus est quies animalium virtutum cum intensio ^(b) naturalium; ergo et cetera.

2. Item, secundum Augustinum ⁽⁴⁾ actus memoriae praecedit actum intelligentiae, unde et in imagine tenet secundum eum similitudinem patris; ergo qui non poterunt memorari non poterunt actu intelligere; sed pueri secundum Aristotelem ⁽⁵⁾ non possunt memorari propter multitudinem humiditatis et motuum qui in eis sunt. In somnis etiam non possumus memorari, quia tunc non possumus accipere species ut species ^(c), sed solum ut res; secundum autem Aristotelem, in libro *De memoria et reminiscencia* ⁽⁶⁾, nunquam possumus memorari, nisi accipiamus speciem ut speciem.

^(a) B⁷ om. *Item, quanto anima... arbitrii.* ^(b) Ita B⁷, V *intentione.*
^(c) B⁷ om. *u. s.*

⁽¹⁾ Cfr. lib. V, 10, n. 42 (PL 44, 808). ⁽²⁾ Cfr. *De anima* (*Sextus naturalium*), pars V, cap. 7 (f. 27ra). ⁽³⁾ Cfr. *De somno et vigil.*, cap. 1, 454b 9sqq. ⁽⁴⁾ Cfr. *De Trin.*, XI, 3, 4, 5, 7 (PL 42, 988sqq.). ⁽⁵⁾ Cfr. *De memoria et reminiscencia*, cap. 1, 450b 6sq. ⁽⁶⁾ Cfr. l. c., 451a 11sqq.

Arguebatur etiam contra responsionem, scilicet, contra quatuor quae in responsione tangebantur.

Quorum primum est quod operationes intellectuales sunt ab uno supposito constituto ex anima et corpore, secundum quod est unum tertium ex eis constitutum.

Secundum est quod istae operationes pendent ex corpore ratione huius unionis, quamvis aliter^(a) quam operationes sensitivae. Huius autem simile dabatur de anima rationali quae quantum ad esse in corpore dependet ex corpore, quamvis non eius esse secundum se vel in se.

Tertium est quod ad istos actus exigitur aliqua dispositio nobilis ex parte corporis, cuius actualitas correspondeat actualitati ipsarum potentiarum^(b) a quibus exeunt, sicut nobilis dispositio et^(c) complexio humani corporis correspondet nobilitati animae rationalis.

Quartum est quod citius deficit vel debilitatur aliqua virtus ab eo quod est in ea summum quam ab eo quod est in ea citra summum; et ideo citius deficit dispositio corporis secundum suam summitatem et liberum arbitrium citius quantum ad actus suos nobiliores quam quantum ad inferiores. Ex istis autem sumebatur causa impediendi usus liberi arbitrii et varietatum quae circa ipsum contingunt tempore huius impediendi. Unde pro causa ponebatur defectus nobilis^(d) dispositionis, saltem quantum ad suam summitatem, quae ex parte corporis exigebatur ad existentiam istorum actuum^(e) et dependentia ipsorum a corpore ratione unius^(f) suppositi ex anima et corpore constituti.

Contra primum sic: Nihil unum constitui potest ex anima et corpore nisi secundum hoc quod ipsa est eius forma et corpus eius materia, secundum alia enim omnino per accidens se habebunt ad illud unum quod constituent^(g) et non sicut partes; sed anima secundum partem intellectivam non est actus vel forma corporis; ergo pars intellectiva cum corpore nullo modo constituet^(h) unum suppositum. — Item, omnis forma suae materiae communicat suum esse et suam operationem et etiam actualitates; sed esse compositi resultat ex suis componentibus, in quantum sunt eius componentia; ergo si ex parte intellectiva et corpore fit aliquid unum, resultabit ex eis aliquid esse specificum praeter sentire et

(a) Ex *alicuius*. (b) B⁷ *eorum* pro *i. p.* (c) Sequitur *ras.*

(d) Al. m. mg., del. *mobilis*, B⁷ *rationalis*. (e) B⁷ *corporum*. (f) In *ras r. u.*

(g) Ita B⁷, V *constituerunt*.

(h) Ita B⁷, V *constituent*.

vegetari, et pars intellectiva communicabit corpori esse intellectuale et liberum et operationes intellectuales; hoc autem ^(a) falsum est et impossibile; ergo primum. — Item, quodcumque ex aliquibus duobus fit aliquid unum, oportet quod illa uniantur ad se invicem aliquo speciali modo unionis; sed in iis non est dare aliquem modum unionis nisi sicut motoris et mobilis vel loci et locati seu simultatis ^(b) et compresensentiae ^(c) aut coexistentiae, quae unum ens non faciunt; non enim uniuntur sicut duae ^(d) partes materiales nec sicut duae formales nec sicut materia et forma nec ^(e) etiam sicut accidens et subiectum; ergo nullo modo unum ens constituunt.

Item, personalitas seu persona est per se existentia in se ipsam plene rediens et consistens seu in se ipsam perfecte reflexa; sed nihil tertium constitutum ex ^(f) anima et corpore est tale, sed tantummodo pars intellectualis; ergo et cetera. — Item, agens principale non est minus liberum quam agens instrumentale seu minus principale, cum istud moveatur et reguletur a primo; sed suppositum in omni opere habet principalitatem plus quam potentiae vel partes per quas operatur; ergo illud tertium constitutum ex anima intellectiva et corpore ad minus erit aequale liberum sicut voluntas aut liberum arbitrium, et voluntas erit aequale violentabilis et necessaria sicut et illud; sed in nobis non est aliquid aliud liberum praeter liberum arbitrium, nec aliquid constitutum ex corpore potest esse huiusmodi; ergo et cetera. — Item, destructa unione componentium destruitur totaliter illud tertium quod erat ex eis compositum; ergo suppositum hominis post divisionem animae et corporis totaliter cessaret, et ita operationes intellectuales essent post divisionem ab altero ente et supposito quam essent ante divisionem, et ita Petrus seu anima Petri esset nunc aliud ens ab illo quod erat, dum viveret in carne. — Item, in nullo ente sunt duae existentiae seu supposita; sed anima semper existens in se sine corpore est quoddam suppositum, pro quanto existit in se; sed ipsa non amittit actualitatem sui esse ex unione ad corpus, alias haec unio esset ei damnosa et contraria et innaturalis; ergo existens in corpore habet adhuc rationem suppositi; non ergo constituitur ex ipsa et corpore.

^(a) Ita B⁷, V om. ^(b) Al. m. ^(c) B⁷ *comprehensivae*. ^(d) In mg., del. *duae*. ^(e) In mg., del. *nec*. ^(f) Sequitur ras.

Contra secundum sic: Omnis operatio dependens ab aliquo aut dependet ab eo sicut a principio effectivo, seu illud sit principale seu instrumentale, aut sicut a supposito aut sicut a subiecto aut sicut a conservante ^(a) vel a qualitercunque ^(b) sustentante esse potentiae vel principii ^(c) operantis, in quantum est operans seu potens operari, aut sicut ab obiecto vel termino aut sicut a medio delativo vel repraesentativo ^(d); nullo istorum modorum dependent actus intellectuales a corpore, saltem illi quorum obiecta sufficienter repraesentantur per species intellectuales in intellectu vel memoria existentes; ergo et cetera. — Nec videtur valere quod dicitur, scilicet, quod dependet ^(e) ab ipso sicut ^(f) esse animae in corpore dependet a corpore, quamvis non esse animae in se vel secundum se, quia huiusmodi esse quod habet anima in corpore est secundum eos actus ipsius corporis causatus ab anima in ipso; unde secundum hoc corpus cooperatur ^(g) ad ipsum sicut suscipiens et sustinens; sed de intelligere et velle non potest hoc dici, quod scilicet causentur ab anima in corpus, ita quod recipiantur in ipso tanquam in materia vel subiecto. Non etiam esset recta comparatio ^(h) vel consequentia, si sic diceretur, « esse ⁽ⁱ⁾ angeli in loco ^(h) dependet a loco, quamvis non eius esse secundum se vel in se, ergo intelligere angeli in loco dependet a loco »; antecedens enim hic verum est, dependet enim ad minus ab eo, quamdiu est in loco, sicut a termino vel correlativo; et tamen consequens omnino est falsum. Tale autem videtur esse simile de esse animae in corpore quod hic adducitur.

Item, omne quod dependet ab aliquo violentabili, in quantum tale est, erit et ipsum violentabile; si ergo actus voluntatis dependet ab humano corpore, cum ipsum sit violentabile, in quantum tale, voluntas et eius actus esset violentabilis. — Item, intellectiva pars post separationem a corpore non suscipit maiorem virtutem vel libertatem agendi propter ipsam separationem, quia tunc oporteret quod illud virtutis incrementum quod propter separationem reaccepisset perdidisset ex unione ad corpus, et quod per aliquod efficiens esset nunc de novo in ea productum, et tunc ita quod esset accidentale parti intellectivae. Quae omnia videntur esse

^(a) Ex *conservatione*. ^(b) B⁷ add. *existente*. ^(c) B⁷ *principium*.

^(d) B⁷ *delativae seu repraesentativae pro d. v. r.* ^(e) B⁷ *dependet*.

^(f) B⁷ *sed.* ^(g) B⁷ *compgratur*. ^(h) Ex *cooperatio*. ⁽ⁱ⁾ Ex *esset*.

^(k) B⁷ add. *verum est*.

inconvenientia, maxime cum ipsa non minus dependeat a corpore separata quam unita, quia per eandem inclinationem et dependentiam, per quam manet in corpore, est unibilis, quando est separata. Est enim sibi essentiale quod sit forma et per illud habet dependentiam ad corpus, et hoc semper est idem et aequale in ea. Immo secundum Augustinum, XII *Super Genesim* ⁽¹⁾, quantum ad aliquid maiorem habet dependentiam separata quam unita, quia sua dependentia non ita figitur tunc neque quietatur sicut quando habet corpus; sed si separata semper est potens exire in actus suos libere, ergo et unita.

Contra tertium sic: Haec dispositio corporis quae dicitur praeexigi ad actum intellectus aut praeexigitur ratione potentiae aut ratione actus. Sed non ratione potentiae, quia dispositione hac perturbata potentia manet in se uniformis et aequaliter unita corpori sicut prius; alias in somno non esset aequaliter unita corpori sicut in vigilia nec aequalis virtutis in se. Non etiam exigitur ratione actus, ut videtur, quia cum actus totaliter sit in ipsa potentia intellectiva sicut in subiecto, ex quo dispositionis perturbatio in nullo mutat potentiae essentiam nec existentiam, in nullo poterit iuvare ex bonitate sua actum nec ex sua turbatione impedire. — Item, haec dispositio aut est in toto corpore aut in aliqua parte eius. Si in toto corpore, erit intellectus et eius actus et ^(a) secundum eundem modum; et tamen non posset poni nobilissima dispositio corporis, si esset in toto corpore. Si autem est in parte aliqua speciali, ergo illi parti erit specialiter unita intellectiva et ita erit organica, et tunc etiam ad motum illius et inclinationem necessario movebitur et inclinabitur, sicut ad motum et inclinationem ^(b) spirituum et organorum moventur et inclinantur potentiae sensitivae, et tunc ita deferretur intentio virtutis intellectivae per spiritus sicut etiam sensitivae. Non etiam erit dare nec imaginari nobiliorem partem in corpore quam spiritus qui deferunt virtutes animales, ita quod proprie et perfecte possunt dici sensificati seu sensitivi. Nec poterit dari nobilior dispositio corporalis quam sit dispositio istorum spirituum, quia illa dispositio quae ponitur deservire intellectivae non poterit dici intellectificata, ut ita dicam, cum intellectus non communicet actum suum corpori nec formae corporali.

^(a) Ita B^r, V om. ^(b) Al. in. mg. *necessario... inclinationem.*

⁽¹⁾ *De Gen. ad lit.*, XII, 35 (PL 34, 483).

Nec etiam poterit dici ^(a) sensificata, nisi sit eadem cum dispositione spiritus sensitivi.

Item, aut ista dispositio exigitur, quia ipsa mediante corpus unitur intellectivae ut mobile motori aut ut materia formae seu quasi formae; sed corpus non est mobile ab intellectiva respectu actus intelligendi nec moveri potest ab ipsa nisi mediante sensitiva et vegetativa. Altera vero unio non exigit dispositionem ^(b) intermediam; forma enim substantialis immediatior est suae materiae omni dispositione accidentali, sicut testatur Aristoteles, VIII *Metaphysicae* ⁽¹⁾. Et etiam, si quantum ad hoc exigeretur, non posset per hoc actus intelligendi impediri, nisi prius unio eius cum corpore impediretur; quod dari non posset, pro eo quod esset substantialis. — Item, ex defectu illius a quo nullum habetur auxilium non potest agens impediri in opere suo; sed ad intelligendum nullum ^(c) habet animus auxilium a corpore; sed Augustinus ^(d), *De immortalitate animae*, in principio, « animus », inquit ⁽²⁾, « auxiliante corpore non intelligit, quia cum intelligere vult, a corpore avertitur, quod enim intelligit eiusmodi est semper, nihilque corporis eiusmodi est semper, non igitur potest adiuvere animum ad intelligendum nitentem ». Ubi duas innuit rationes, unam ex parte modi intelligendi, « quia avertendo ^(e) se a corpore », alteram ex parte obiecti, « quia est immutabile seu eiusmodi semper ».

Contra quartum sic: Tardius deficit virtus ab eo quod est in ea fortius et immutabilius quam ab eo quod est in ea debilius vel mutabilius; sed fortius et immutabilius quod sit in libero arbitrio est facultas suae libertatis quae a nullo potest cogi vel pati; et universaliter in omni virtute fortius est ^(f) illud quod est in ea perfectius et ita illud quod est in ea summum; ergo et cetera. — Item, facilius et perfectius potest conservari ab aliqua virtute illud quod perfecte habet in suo dominio quam illud ^(g) quod non habet in suo dominio vel quod non habet ita perfecte; sed actiones quae sunt a libero arbitrio, secundum quod est liberum, sunt plene in eius dominio, non autem aliae; ergo tardius potest ab istis deficere quam ab aliis. — Item, citius deficit

^(a) B⁷ om. e. p. d. ^(b) In ras. ^(c) B⁷ add. *omnino*. ^(d) In ras.
^(e) Ex *advertendo*. ^(f) Al. m. mg. ^(g) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. Arist., *Metaph.*, VIII, 1, 1042a 25sq.; VIII, 2, 1043a 26sq.; VIII, 6, 1045a 23sq.; VII, 4, 1030a 17sq. ⁽²⁾ Cap. 1 (PL 32, 1021).

aliqua virtus ab operatione longinqua quam a propinqua; sed operationes liberi arbitrii, quanto altiores et liberiores, tanto sunt ei intimiores; ergo tardius poterit deficere ab illis quam ab aliis. — Item, actio principalis agentis tardius deficit ^(a) quam actiones aliorum agentium ab eo motorum et regulatorum; sed liberum arbitrium per actiones suas liberas movet et regulat alias actiones suas et ceterarum potentiarum; ergo istae tardius deficient quam aliae. — Item, quanto plus virtus et eius actio dependent a corpore et aliis transmutabilibus, tanto citius possunt deficere; sed sensitiva et eius actio plus dependent a corpore et aliis transmutabilibus ^(b) quam pars intellectiva et minus omnibus facultas suae libertatis et eius actio; ergo et cetera.

[Respondeo]

In quaestione ista aliquid est in quo omnes communiter consentiunt, scilicet, in hoc quod in praedictis statibus pars intellectiva aliquos actus possit habere aliquando et non semper, nunquam autem actus liberos, qui scilicet exeant ab ea cum pleno dominio; et ita omnes volunt quod in istis statibus semper sit impedita quantum ad suos actus vel in toto vel in parte. Et hoc idem docet experientia propria qua nihil est certius; experimur enim omnes haec impedimenta in nobis et in aliis, et ^(c) experimur etiam aliquos actus rationis et voluntatis in praedictis statibus tam in nobis quam in aliis, sicut dictae ^(d) auctoritates et rationes superius ad istud factae evidentiter hoc probant. Hoc est igitur in quo omnes consentiunt.

Circa hoc autem aliquid est in quo doctores varie sentiunt et hactenus senserunt, videlicet, in assignando modum et causam huius impedimenti, quare scilicet nunquam possit in istis statibus libere ^(e) operari et aliquando nullo modo, et quomodo hoc impedimentum contingere possit parti intellectivae absque aliquo

^(a) B⁷ om. ^(b) V om. *a corpore et aliis transmutabilibus* quae B⁷ habet. ^(c) Al. m. mg. ^(d) Ita B⁷, V om. ^(e) Al. m. mg.

inconvenienti et absque repugnantia suae intellectualitatis et libertatis.

Quidam igitur dixerunt quod istud est ex nimia attentione et conversione animae ad corpus suum regendum, quia secundum Augustinum, VI *Musicae* ⁽¹⁾, difficultas regendi corpus et administrandi reddit animam attentam, in tantum quod impedit eam aliquando ab intendendo aliis; sicut videmus quod quando multum intendit sonis per auditum, minus apprehendit visibilia per visum. Unde Sapiens ⁽²⁾ dicit quod *corpus quod corrumpitur aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem*.

Sed contra hoc esse videtur: Quia si vehementia attentionis est in causa, ergo ubi est summa vehementia attentionis, impossibile esset ibi esse usum liberi arbitrii; sed in maximis doloribus sensus est summa ^(a) vehementia attentionis, saltem in infernalibus ^(b); et tamen in eis invenitur usus liberi arbitrii nec unquam per doloris vehementiam tollitur, nisi alias mutaretur corporis dispositio aliqua. — Praeterea, ad minus anima perfecte et cum plena facultate apprehendet illa ad quae vehementer se convertit et libere illis intendit; ad hoc autem quod sit in usu liberi arbitrii sufficit quod aliquibus quibuscunque cum plena facultate libertatis intendat. — Praeterea, secundum hoc idem impedimentum sequeretur, si corpus eius esset solum mobile ipsius et non materia, et etiam in anima separata idem secundum hoc posset sequi, tantum posset intendere in aliquo actu per unam potentiam. — Praeterea, potentiae ordinatae in suis actibus, ita quod actus unius subserviat actui ^(c) alterius, ut actus sensus particularis subservit actui sensus communis, non debent impediri a se invicem, sed potius adiuvari; sed sic ordinate videntur se habere potentiae inferiores ad superiores; ergo ad minus per vehementiam actuum in quibus subserviunt superioribus non impediunt illas, nisi alia causa addatur. Unde vehemens intentio sensus particularis in suo actu nunquam impedit actum sensus communis, sed potius iuvat. — Praeterea, operationibus vegetativae anima non convertit se per intentionem, prout intentio dicit aliquid de genere sensitivi vel intellectivi; et ita per earum

(^a) Ex summus. (^b) In infernalibus ex infernalibus. (^c) Ex actu.

(¹) Cfr. cap. 13, n. 39 (PL 32, 1184). (²) Sap. 9, 15.

augmentum non impediatur intentio animae quin possit aliis intendere, nec respectu etiam talium actuum poterit dici multum attenta.

Alii dixerunt quod hoc est propter errorem partis sensitivae quae dicitur phantasia circa singularia sensibilia. Dicunt enim quod cum actus proprius liberi arbitrii, in quantum talis est, sit libere eligere, libere autem non eligamus de quo libere non consiliamur et iudicamus, rectitudo autem consilii et iudicii dependeat a recta apprehensione singularium sensibilibum, pro eo quod consilium incipit procedere a primis principiis operabilium quorum termini ^(a) non apprehenduntur nisi median- tibus sensibus, principia autem cognoscimus, in quantum terminos cognoscimus: errore existente in apprehensione singularium sensibilibum error erit necessario in iudicio rationis consiliantis et ita vere libere non iudicabit et sic per consequens nec libere eliget; sed phantasia semper errat in somnis et in phrenesi in accipiendo speciem suam pro re, ideo in istis statibus nunquam poterit libere eligere.

Sed ista via primo quidem videtur deficere in hoc quod non assignat causam universalem huius impedimenti, quia in infantibus vigilantibus error praedictus non contingit nec semper in phrenesi. Secundo, quia principia prius ^(b) apprehensa et eorum termini memoriter retinentur, aliter omnis dormiens et phreneticus amisisset scientias acquisitas, sive de humanis sive de divinis; ergo sine sensibus poterit ea recte apprehendere dormiens seu phreneticus scientiam illorum habens. — Praeterea, in somnis multa principia recte intelligimus et de multis recte ratiocinamur, sicut et supra in arguendo probatum fuit; et tamen secundum rationem positionis praedictae nullum principium possemus tunc intelligere, ad minus illud cuius termini non poterunt sine sensibus apprehendi et sic nec aliquam conclusionem ex eis derivatam. — Praeterea, non est idem iudicare libere et iudicare recte, nec exigitur ^(c) ad liberam electionem quod ratio recte iudicet, cum infiniti habentes usum liberi arbitrii erronee iudicent et erronee eligant, in tantum quod multi crediderunt aliquando quod nihil esset certitudinaliter scitum ab homine nec esse posset, et tamen usum habebant liberi arbitrii et libere iudicabant. Non est etiam verum quod solus actus liberi arbitrii sit eligere, immo etiam se-

(a) Al. m. (b) B⁷ plus. (c) B⁷ exigi.

cundum Augustinum ⁽¹⁾ fines volumus libere, ut felicitatem, quorum non est electio; et in patria beati libere volunt, ubi proprie non est iam electio. — Praeterea, impossibile est quod potentia erret, nisi aliquid apprehendat, cum errare importet defectum in aliquo actu apprehensionis, unde semper est circa affirmationem et negationem; errare enim non est aliud quam per intellectum falso aliquid affirmare vel negare. Si ergo in somnis ratio errat, ergo tunc de necessitate habet aliquem actum intellectualem. Et cum impossibile sit quod ratio in actu suo quantum ad omnia sit falsa et erronea, utpote, quantum ad apprehensiones terminorum simplicium et communium sine quibus ab ea nihil apprehenditur: non solum tunc aliquid intelliget, sed etiam vere aliquid intelliget.

Si autem ad hoc dicatur quod ratio tunc temporis non errat positive, hoc est, non producit actum erroneum, sed errat solum negative, id est, non discernit nec corrigit errorem phantasiae, pro eo quod tunc nihil intelligit: contra hoc sunt duae auctoritates Augustini superius positae. Dicit enim, *Confessionum* X, quod ⁽²⁾ « dormienti falsa visa persuadent quod vigilanti vera non possunt ». Et *De immortalitate animae* dicit ⁽³⁾ quod « falsa inveniuntur in dispositionibus quae fiunt in somnis, locus ubi disputatur et persona cum qua disputatio et verba ipsa quibus disputari ^(a) videbatur et alia huiusmodi ». Et sicut in auctoritatibus supra positis patet, loquitur ibi de actibus rationis. — Praeterea, superius satis probatum est quod ibi sunt actus rationis. — Item, ex ista causa seu via nulla redditur ratio quid impedit rationem quod non possit cognoscere speciem phantasiae esse aliud a re sicut in vigilia. Non enim potest pro ratione reddi quod ab eis redditur, hoc scilicet, quia sensus particulares non sunt in actu suo, quia caecus vigilans cognoscit quod species imaginationis repraesentans colorem non est color extra realiter. Non etiam ex hoc potest reddi ratio quare anima per intellectum non apprehendat sensus suos esse sopitos, sicut in vigilia advertit esse vigiles, cum aequae sint praesentes suo intellectui in somno sicut et in vigilia.

^(a) B⁷ *disputare*.

⁽¹⁾ Cfr. *Enchiridion*, cap. 105 (PL 40, 281); *Opus imperf. contra Iulianum*, cap. 26 (PL 45, 1565 sq.).

⁽²⁾ Cap. 30 (PL 32, 796). ⁽³⁾ Cap. 14 (PL 32, 1033).

Alii igitur dixerunt non longe a praecedenti modo quod causa huius impedimenti est perturbatio phantasiae et imaginationis. Cum enim secundum Aristotelem ⁽¹⁾ non intelligamus sine phantasmate, et secundum Commentatorem eius ⁽²⁾ phantasma se habeat ad intellectum agentem tanquam instrumentum vel materia ad artificem, sicut facta perturbatione in instrumento vel materia sequitur perturbatio in actione artificis, non tamen propter defectum artificis, sed materiae vel instrumenti, sic facta perturbatione in phantasmate sequitur perturbatio in actione intellectus, non tamen propter defectum intellectus, sed phantasmatis.

Sed contra istud esse videtur: Quia phantasma etiam secundum eos non exigitur ad actum intellectus nisi propter hoc ut possit intellectus agens ab eo abstrahere speciem intelligibilem et forte ad hoc ut excitet intellectum ad hoc ut fiat ista abstractio vel dum fit. Sed phantasma est aequè perfectum in somno sicut in vigilia, et pro tanto magis, in quantum est expressius et fortius movens. Ergo tunc temporis ex parte ipsius non continget defectus in abstractione. — Praeterea, non aliter se habet species imaginationis in somnis quam in vigilia, cum tota essentia sua semper maneat eadem et immobiliter existat, quantum est de se, in suo subiecto, nec est aliud eius officium respectu intellectus quam offerre se intellectui, quod, quantum est de se, facit in somnis sicut in vigilia. Ergo non est defectus ex parte ipsius phantasmatis.

Si dicatur quod species non potest apprehendi a ratione ut species, et ad actum rationis requiritur, ut ratio se habeat ad speciem quae est in imaginatione ut ad speciem, quod fit solum, quando convertit se ad eam conferendo ipsam ad rem, hanc autem collationem non potest facere tunc temporis: primo quidem, impedimentum huius collationis non videtur posse sumi ex parte speciei quae est in imaginatione quam phantasma dicimus. Species enim secundum totam suam essentiam ducit in rem cuius est species; et hoc est sibi essentiale, quia secundum suam essentiam totaliter est eius similitudo, sicut totaliter est ab ipsa genita. Ergo quantum ^(a)

^(a) Sequitur ras.

⁽¹⁾ Cfr. *De anima*, III, 7, 431a 16sq.; III, 8, 432a 8sq. ⁽²⁾ Cfr. Averroes, *De anima*, lib. III, summa I, cap. 4 (vol. VI, pars I, f. 171r), cap. 5 (f. 188r sq.).

erit de se, semper ducet tam rationem quam imaginativam in rem cuius est species; et etiam, sicut dictum est, non aliter se habet ipsa species, quantum est de se, in somnis quam in vigilia. — Praeterea, apprehendere speciem ut rem potest intelligi dupliciter: aut scilicet, quia apprehendit realem essentiam ipsius speciei, aut quia species videtur esse ipsa res exterior cuius est species. Si primo modo, tunc saltem ratio vere apprehendet et intelliget ipsam speciem, prout est in se quaedam essentia. Et sic secundum hoc ratio poterit exire in aliquem actum et etiam eo ipso poterit ratio speciem a re exteriori distinguere, cum unumquodque per suam essentiam ab omni alio distinguatur, et cum cognoscens essentiam alicuius eo ipso distinguat illud ab omni alio, nisi dicatur quod solum secundum aliquam rationem ipsius generalem, illud cognoscit, per hoc enim in speciali non distingueretur ab aliis speciebus vel individuís. Sed nihilominus ex hoc adhuc sequitur quod ab aliis generibus distingueret illud, nisi defectus distinguendi ab alio causetur. Si vero secundo modo, constat quod hoc ex parte speciei esse non potest, nisi solum per hoc quod ipsa exhibet se aciei imaginationis vel intellectus loco ipsius rei exterioris. Sed hoc facit semper, quandocunque homo per eam aliquid cogitat. Ergo si ex parte eius hoc esset, semper incideret homo in supradicto errore.

Secundo non videtur ^(a) posse sumi impedimentum huius collationis ex parte rationis. Si enim ratio apprehendit speciem ut rem, attribuit rationem speciei rei. Ergo tunc temporis apprehendit rationem rei. Impossibile est enim attribuire aliquod praedicatum alicui subiecto, quin utrumque prius naturaliter vel saltem simul apprehendatur. Si ergo utrumque apprehendit et in tantum quod unum alteri attribuit: poterit conferre, immo necessario conferet speciem ad rem et e contrario. Et ideo nunquam debet dici quin res apprehendatur per illam speciem, sed potius quod res, prout est sic per speciem et in specie tanquam per suam imaginem apprehensa, non distinguitur a re, prout est quiddam actu in se ipsa aut prout est extrinsecis sensibus oblata. Defectus autem huius distinctionis seu discretionis non venit a specie illa, sed potius aliunde. — Item, prius oportet necessario apprehendi aliqua duo quam possit conferri unum ad aliud. Ergo prius oportet apprehendi a ratione speciem et

(^a) Sequitur rās.

rem quam ab ea possit conferri seu referri species ad rem. Non ergo impossibilitas collationis erit causa quare non apprehendantur species distincte et res, sed potius e contrario. Unde etiam falsum esse videtur illud quod ad probandum conclusionem eorum inducitur: scilicet ^(a), quod ad actum rationis praeexigatur necessario collatio et ita quod ad apprehensionem rei per speciem praeexigatur collatio speciei ad rem. Ad actum enim rationis qui dicitur apprehensio non praeexigitur necessario alius actus rationis. Sed conferre unum ad aliud est actus rationis ^(b) quidam, non qualiscunque, sed relatus et ita necessario consequens actum aliquem apprehensionis absolutum. Ergo iste non necessario praeexigitur ^(c) ad apprehensionem rei per speciem, et ideo, si quae collatio praeexigitur ad actum apprehensionis, non potest esse aliud quam conversio seu aspectus ipsius rationis quo aspicit illud quod sibi immediate obicitur, sive illud sit species in memoria existens sive res. Et quando aspicit speciem, non est ^(d) ibi dare alium aspectum quo a specie transeat ultra ad rem aspiciendam; tum quia res non est praesens, ut possit ipsam in se ipsam aspiciendam transire; tum quia species non est aliquid quod possit realiter pertransiri, nec ipse aspectus est aliquid quod possit in proposito tales transitus habere.

Praeterea, quomodocunque species imaginationis seu phantasma se habeat, ex quo praesens ponitur et etiam in actu: semper oportebit dare causam a parte rationis seu intellectus quare non possit aspicere ipsum phantasma sic turbatum. — Praeterea, in pueris non est dare hanc turbationem phantasiae, et certum est etiam quod in phrenesi multae res apprehenduntur et multae collationes a ratione fiunt, sicut et in somnis, quando somniando disputamus vel consiliamur. — Praeterea, haec causa non potest habere locum in iis quorum scientiam habemus et species intellectuales a phantasmatis iam abstractas. Et universaliter, in nullo illorum habebit locum quae possumus intelligere sine phantasmate, qualia multa ponit Augustinus, ut virtutes et actus interiores et consimilia, sicut patet *Confessionum* X et libro *Super Genesim* et *De Trinitate* ⁽¹⁾ et in multis aliis locis. —

^(a) V et scilicet. ^(b) Actus rationis ex rationis actus. ^(c) Ex praeexigitur. ^(d) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. *Confess.*, X, 10, 12, 21, 25 (PL 32, 786 sqq.); *De Gen. ad lit.*, XII, 6, 7, 12, 24, 25 (PL 34, 458 sqq.); *De Trin.*, XI, 3, 5, 7 (PL 42, 988 sqq.).

Praeterea, ex ista via non habetur quin voluntas possit movere libere intellectum ad intelligendum, sed solum quod intellectus non posset intelligere tunc sine aliquo errore, maxime cum voluntas ad libere exeundum in actum suum non indigeat intellectu ut vires praebente nec ut veraciter apprehendente, sed solum ut ostendente sibi obiectum, sive verum sive apparens. Alias voluntas nunquam posset libere velle apparentia bona, nisi essent vera bona, nec fugere apparentia mala, nisi essent vere mala. Si etiam apprehendere speciem ut rem est causa quare liberum arbitrium dicatur tunc esse ligatum: ergo in vigilia multi sensati habebunt ligatum, quia secundum Augustinum, XI *De Trinitate*, 4 capitulo, in principio ⁽¹⁾, in vigilia plerumque talibus hoc accidit, quod scilicet species credatur ipsa res aut ex subito timore aut ex nimia cogitatione et affectione. Quod et probat per hoc quod multi nimia cogitatione rerum visibilium illecti vel territi repente huiusmodi voces ediderunt, quasi revera in mediis talibus actionibus seu passionibus versarentur, et per exemplum illius qui ratione expressae et fortis imaginationis sibi veraciter cum muliere concumbere videbatur.

Alii igitur, quibus magis assentiendum iudico ^(a), dicunt quod causa huius impedimenti est unio partis intellectivae ^(b) cum corpore. Ad cuius evidentiam tria sunt considerata: oportet enim considerare aliquid circa modum huius unionis, aliquid circa modum intellectualis seu liberae operationis, aliquid circa modum huius impedimenti seu immutationis, qua scilicet liberum arbitrium sic immutatur et impeditur ut non possit actum aliquem libere operari. Et haec quidem necessario sunt praeconsideranda, quia ex hac unione causatur haec immutatio liberi arbitrii circa operationem et modum operandi.

Circa modum igitur unionis considerandum est quod pars intellectiva unitur corpori unione consubstantiali, non tamen formali, unione intima et fortissima, sed non immediata, unione etiam ordinata, sed non secundum habitudinem aequiparantiae, sed inaequalitatis.

^(a) Sequitur ras. ^(b) Al. m. mg.

⁽¹⁾ PL 42, 989.

Unitur quidem corpori unione substantiali, cum sint partes substantiales unius entis, videlicet, hominis, et impossibile sit aliquam substantiam constitui ex his quae sibi invicem non substantialiter uniuntur. Formalis autem haec unio esse non potest, hoc est, quod uniatur ei ut forma suae materiae, quia impossibile est quod pars intellectiva sit forma vel actus corporis seu materiae corporalis. Nec etiam anima ratione ipsius potest esse corporis forma, quod quidem, licet ab omnibus concedatur, etiam a philosophis, verum nihilominus esse ostenditur: tum quia oporteret quod communicaret ipsi corpori suam actualitatem et suum actum essendi et suam operationem, si enim forma accidentalis denominat suam materiam, multo magis forma substantialis suam, ergo corpus seu materia corporalis verissime diceretur intellectualis et libera tanquam intellectu et voluntate et etiam tota forma partis intellectualis verissime informata, et sic etiam habebit esse intellectuale et liberum sicut et esse sensitivum, et sic vere diceretur intelligere et velle sicut videre et generare; tum quia impossibile esset partem intellectivam habere obiecta nisi corporalia et sensibilia et solum prout sunt sensibilia, quoniam nulla virtus corpori impressa potest habere aspectum nisi ad ea quae ipsi corpori modo quodam corporali sunt praesentia, unde licet sensus communis apprehendat actus sensuum particularium, hoc tamen non fit, nisi prout ipsi existentes in suis organis fiunt praesentes aliquo modo organo sensus communis, et tunc eadem ratione non posset se reflectere super se nec in^(a) intelligendo a corporalibus se avertere, quorum contrarium experimur; tum quia impossibile esset eam habere aliquid libertatis, cum omnis actus seu virtus corporalis sit necessario determinata ad unum; tum quia impossibile esset eam esse immortalem et posse manere a corpore separatam. Quae quidem, quia habent alibi ostendi, hic causa brevitatis oportet supponi.

Unde non potest esse verum quod quidam aliquando dixit quod pars intellectiva, etsi non^(b) sit actus seu forma alicuius partis corporis, sicut dicit Aristoteles⁽¹⁾, tamen bene est actus totius corporis. Hoc enim non negat Aristoteles. Si enim bene intueatur quid hoc dicit, inveniet praedicta inconvenientia aequè bene sequi, si ponatur forma to-

^(a) Add. interl. ^(b) Sequitur ras.

⁽¹⁾ Cfr. *De anima*, II, 1, 412a 19sq.

tius corporis, sicut si ponatur forma partis, praeter hoc quod distinctio ipsa implicat inconvenientia manifesta. Omnis enim forma simplex quae est forma totius suae materiae est forma cuiuslibet partis eius; tum quia partes non habent esse nec unitatem nisi a forma totius; tum quia ad eandem formam est pars materiae in potentia ad quam tota materia; tum quia forma simplex est in ^(a) qualibet parte suae materiae; tum quia forma quae nec ^(b) per se nec per suas partes informat partes ^(c) materiae alicuius nullo modo informat talem materiam, et ideo oporteret saltem dare quod pars intellectiva per suas partes informaret partes corporis, sicut sensitiva per sensum communem et sensus particulares varias partes corporis informat; tum quia sic haberet totum corpus, in quantum totum, aliquam potentiam materiale quae nullo modo spectaret ad partes, et ipsum, prout esset materia partis intellectivae, esset quaedam materia distincta a materia partium, et tamen ^(d) in materia non est aliud dicere totum quam dicere omnes partes eius ut sub una forma existentes et ut per unam formam unitas, non enim materia secundum suam essentiam seu per se et ex se addit aliquam rationem unitatis seu totalitatis super suas partes, sed potius unitatem accipit a ^(e) sua forma. Et ita nihil est dictu quod pars intellectiva sit forma totius corporis et non partium.

Quomodo autem haec unio possit intelligi et esse consubstantialis, ita quod non sit formalis, facile est capere, supposito quod sensitiva sit unita cum parte intellectiva in una spiritali ^(f) materia seu saltem in uno, ut ita dicam, supposito rationalis animae. Cum enim sensitiva sit forma substantialis humani corporis seu potius anima rationalis per partem sensitivam, et ita sint ad ^(g) se invicem substantialiter unitae tanquam forma et materia, pars autem intellectiva et sensitiva sint unitae tanquam duae naturae formales in una materia seu in uno supposito et in una substantia animae et ita invicem sibi consubstantiales tanquam partes substantiales unius formae substantialis animae: oportet quod pars intellectiva et corpus sint sibi substantialiter unita in uno supposito ^(h) rationalis animae tanquam partes eius substantiales. Hoc enim sufficit ad hoc quod aliqua duo dicantur sibi substantialiter unita, scilicet, quod substantialiter coexistant in uno sentiente ⁽ⁱ⁾

(^a) Ex *a.* (^b) Al. m. ex *est.* (^c) Ex *partos.* (^d) Add. interl.
 (^e) Add. interl. (^f) Al. m. ex *spiritali.* (^g) Ita B⁷, V *a.* (^h) B⁷
subiecto. (ⁱ) B⁷ *sensibili.*

vel supposito vel quod sint partes eiusdem entis substantialis, sicut patet de duabus partibus unius ignis vel lapidis vel consimilium, quae sibi non uniuntur tanquam materia et forma, cum utraque habeat partem materiae ignis et partem formae eius. Et hoc idem ^(a) patet in omnibus partibus materiae quae uniuntur sibi invicem substantialiter in una forma vel supposito, sive sint homogeneae, ut partes materiae aquae, sive heterogeneae, ut oculus et nasus. Et hoc idem ^(b) patet in omnibus partibus formarum extensarum, sive sint substantiales, sive ^(c) accidentales, ut sunt partes albedinis vel partes formae ignis. Si autem pars intellectiva cum sensitiva ^(d) non ponantur ad se invicem unitae in una materia spirituali vel in uno, ut ita dicam, supposito rationalis animae: non video quomodo pars intellectiva possit dici substantialiter unita cum corpore nec cum sensitiva ipsius.

Quod autem pars intellectiva et sensitiva sic sint unitae, licet per hoc solum quod dictum est concedi oporteat: tamen hoc ostendunt sufficienter naturalis dilectio qua pars intellectiva intime et essentialissime diligit sensitivam, in tantum ut necessario complaceat sibi in omni bono eius et necessario contristetur in omni malo eius, et naturalis motus quo superior appetitus movetur ad motum appetitus sensitivi et naturalis oboedientia qua appetitus sensitivus movetur ad imperium superioris, ita quod solum imperium movet ipsum ita naturaliter quod tamen non involuntarie nec violenter, et naturalis apprehensio qua sic per rationem apprehendo me videre et sentire sicut et me intelligere et velle, ita quod per rationem apprehendo et sentio eundem esse qui videt et intelligit ^(e), me scilicet. Qui sensus falsus esset, nisi vere sint ab eodem supposito quod dicitur ego. Nec ratio posset sentire actum utrumque in se nec per comparisonem ad suppositum a quo exeunt, nisi existerent in eodem supposito et sic quod sensitiva esset quasi pars et quasi aliquid partis intellectivae. Quod quia alibi per rationum efficaciam habet ostendi, hic supponatur.

Est etiam haec unio intima. Cum enim sensitivum et intellectivum sint simplissima et actualissima et in simplici materia seu supposito sibi unita: necessario sunt sibi intimissima et virtualissime sibi adhaerentia ^(f) tanquam se totis et totaliter sibi mutuo inclinata. Et tunc impossibile

^(a) Ita B⁷, V *quidem satis*. ^(b) Ita B⁷, V *quidem satis*. ^(c) Ita B⁷, V *vel*. ^(d) Al. m. mg. c. s. ^(e) Ex *intelliget*. ^(f) In *ras*.

est quod sensitiva uniatur alicui intimissime et virtualissime, quin et intellectiva eidem intimissime uniatur. Sic autem unitur sensitiva corpori, utpote, forma eius et vita, non qualiscunque, sed simpliciter ^(a). Forma enim et maxime talis essentialissime inclinatur et impendet et adhaeret suae materiae, in tantum quod nihil est eius quod non intime impendeat et adhaereat materiae suae; et ideo quicquid intime inclinatur ad sensitivam, eo ipso intime inclinatur ad ^(b) illud cui ipsa sic essentialiter adhaeret. Unde intellectiva non unitur sensitivae absolute acceptae, sed sensitivae quae essentialiter relata est ad corpus, nec corpus unitur sensitivae cuicunque seu qualitercunque acceptae, sed sensitivae essentialiter relatae ad intellectivam. Et ideo eo ipso quo intellectiva et corpus dicuntur unita et inclinata sensitivae tali, eo ipso ponuntur sibi invicem inclinata et unita. Terminus enim ultimus inclinationis essentialis animae rationalis ad suum inferius est corpus, et terminus ultimus inclinationis corporis humani ad suum superius est intellectiva. Et sic verum est quod unio eorum est intima, non tamen immediata, quoniam ^(c) mediante sensitiva ad se invicem inclinantur et sibi invicem uniuntur, nisi immediationem voces praesentialitatem qua sibi sunt intime praesentia, non enim sensitivum ponimus medium distantiae.

Unitur etiam ei unione ordinata. Sicut enim sensitiva unitur intellectivae, ita quod habet se ad eam sicut inferius ad suum superius et sicut posterius ad prius et tanquam nuntius ad iudicem et sicut ramus ad radicem: sic suo modo et corpus se habet ad ipsam. Unde pars intellectiva movet et regulat sensitivam et corpus tanquam principale agens suum instrumentum et sicut superior suum subditum et utitur eis ut ^(d) nuntiis ad iudicandum tam de eis quam de his quae per ipsa nuntiantur et stabiliuntur in ipsa sicut ^(e) in sua radice. Non enim sensitiva habet perpetuitatem de se nec eam potest dare alicui materiae suae vel supposito, sed potius accipit eam ab intellectiva, nec etiam ipsa et corpus possent participare rationem personalitatis, ita quod essent partes suppositi personalis seu personae, nisi radicaretur in intellectiva. Et pro tanto habent se ad ipsam sicut posterius ad prius, quia non possunt habere aspectum ad perpetuam per se existentiam rationalis animae nisi mediante

^(a) Ita B¹, V *simplex*. ^(b) Al. m. mg. *sensitivam... ad*. ^(c) In mg., del. *quin*. ^(d) Add. interl. ^(e) Ita B¹, V *acsi*.

intellectiva cui est essenziale perpetuo in se existere. Unde nec sensitiva posset habere aspectum ad materiam spiritua-lem per se et primo, nisi praeintelligas^(a) in eadem materia intellectualitatem seu formam intellectualem. Alias posset inveniri aliquod ens spirituale quod solum esset sensitivum et aliqua anima sensitiva a corpore separabilis et aeterna. Non est autem mirum, si sub isto ordine se habeant ad intel-lectivam, cum ita inveniamus in omnibus compositis ha-bentibus plures naturas formales quod illa quae est nobilior est radix et stabilimentum aliarum et tenentur et moventur ab ea tanquam partes a suo toto et tanquam instrumenta a suo principali agente. Sic enim videmus quod se habent for-mae elementares ad formam mixti et formae corporales seu complexiones ad animam vegetativam.

Ex praedictis autem triplex elicitur veritas necessaria ad solutionem propositae^(b) quae-
stionis. Quorum primum est quod anima rationalis non habet perfectam subsistentiam nec perfectum modum essendi sine corpore; tum quia est terminus ultimus suae essentialis impenditiae, et ideo non habet quietum existere sine ipso; tum quia est aliquid substantiale eius, et ita sine ipso non habet totum quod est sibi substantiale. — Secundum est quod omnis operatio rationalis animae dependet aliquo modo a corpore et ab eius bona dispositione. Cum enim omne agens, quanto perfectius existit, tanto perfectius agere possit, et e contrario, quanto imperfectiorem habet modum existendi et magis distractum a se, tanto imperfectius agere possit, pars autem intellectiva non habeat perfectum existentiae suae modum sine corpore: non ita perfecte poterit operari sine eo sicut cum ipso. Cum etiam, quanto corpus est me-lius dispositum ad hoc ut anima debite in ipso existat, tanto in ipso et cum ipso perfectiorem modum existendi obtineat: pro quanto perfectae existentiae suae modus dependet a cor-pore, pro tanto dependebit perfectio operandi. — Tertium est quod radix subsistentiae hominis est in^(c) intellectiva parte. Non enim^(d) habent se aequaliter corpus et ipsa ad constituendum personalitatem seu per se existentiam huma-nam, sicut ex his quae tacta sunt superius patet et specia-liter in arguendo contra responsionem. Quomodo autem ipsa argumenta intelligi debeant in respondendo ad praedicta ar-gumenta tangetur.

^(a) Ita B⁷, V *praeintelligat*.
^(d) Al. m. mg.

^(b) Al. m. mg.

^(c) Add. interl. al. m.

Secundo oportet aliquid considerare circa modum operationis liberi arbitrii, cum circa ipsam contingat hoc impedimentum. Et ideo circa eius operationem sciendum quod ad ipsam producendam non solum requiritur potentiae suae substantialis virtus, sed etiam proprius habitus et debitus et proportionalis aspectus. Sicut enim anima vegetativa per virtutes vegetativas operari non potest in corpus, etiam ipso praesente, quamvis de se activae sint, nisi ipsa sit unita corpori ut forma et nisi habeat instrumentum conveniens, calorem scilicet naturalem, et nisi habeat materiam operationi introducendae proportionalem; et sicut virtus solis et stellarum, quamvis de se sit activa ad hoc ut talem vel talem formam seu effectum in inferiores materias introducat, indigeat non solum debita materiae praesentia nec solum virtutibus inferiorum et elementarium^(a) agentium, sed etiam debita distantia et certo aspectu — aliud enim aget et aliter in aspectu perpendiculari, aliud in diametrali, aliud in obliquo et fracto —: sic non est mirum, si potestas animae nobilissima, quamvis de se sit activa ad actiones nobilissimas, indigeat habitibus tanquam instrumentis et aspectibus proportionalibus et actionum nobilitati commensuratis. Unde et visiva virtus impeditur^(b) a suo actu nimia propinquitate aspectus aut nimia distantia aut alia deordinatione ipsius, ut sunt decurtatio et divaricatio^(c) seu disgregatio, quamvis omnia alia adsint quae exigantur ad visionis actum.

Et propter hoc a doctoribus triplex esse libertas dicitur: scilicet, libertas secundum essentiam seu secundum nudae potentiae statum, libertas secundum habitum, et libertas secundum^(d) usum, quae non est aliud quam libertas secundum aspectum, sicut infra patebit.

Aspectum autem hic voco conversionem virtualement seu intentionalem potentiae ad obiectum. De quo loquitur Augustinus, I *Soliloquiorum* ⁽¹⁾, quod ad hoc quod oculus videat praeexigitur quod sit sanus et quod aspiciat et sic tandem sequitur quod videat. Et horum aspectuum quidam est universalis, quidam vero particularis. Universalem autem voco generalem conversionem ad omnia obiecta quae sibi^(e) praesentia dici possunt; sicut oculus eo ipso quo est apertus et

^(a) Al. m. ex *elementa*. ^(b) Ex *impediatur*. ^(c) Ex *divariatio*.

^(d) In mg. ^(e) B⁷ add. *et aliis*.

⁽¹⁾ Cfr. capp. 6, 7. 22 (PL 32, 875 sqq.).

actualiter ^(a) directus ad exteriora, aspicit totum hemisphaerium, sicut et quilibet punctus lucis solaris. Particularem autem voco determinatam conversionem ipsius ad certum obiectum.

In parte igitur intellectiva aspectus ^(b) universalis praecedit, ad minus quantum ad aliquid, omnem actum tam intellectus quam voluntatis. Unde iste aspectus ex toto introduci non potest nec tolli per motum seu actum aliquem voluntatis; quia, cum voluntas nec se nec intellectum possit ad aliquod obiectum convertere nisi per actum volendi, velle autem non possit, nisi prius intelligat id quod vult, intellectus autem nihil possit intelligere, nisi prius ad id quod intelligit virtualiter sit conversus, quantumcunque sit ei realiter seu essentialiter praesens, — alias semper intelligeret se et omnia quae sunt in anima sua —: patet quod oportet quod semper praecedat aspectus aliquis omnem actum mentis qui ^(c), etsi per voluntatem posset auferri ^(d), per eam non posset modo aliquo restaurari. Aspectus autem ^(e) particularis ad determinatum obiectum a voluntate et ^(f) eius actu causatur tam in se quam in aliis potentiis, quando aliquid ex proposito volumus vel cogitamus.

Circa tertium, scilicet, circa ipsum impedimentum de quo est principaliter quaestio et propter quod intuendum et eius causam omnia, quae sunt superius proposita, sunt praedicta, primo quidem sciendum quod credo quod oporteat dicere quod aliquid ponat realiter in ipso libero arbitrio. Si enim liberum arbitrium habet in somno eundem modum existendi quantum ad aspectum et quantum ad omnia alia quem habet in vigilia: non video quomodo sit ligatum vel impeditum, cum habere liberum usum non sit aliud quam habere aspectum debitum, sicut infra tangeatur, et ^(g) cum actus eius non dependeat a corpore nisi ratione modi existendi, pro quanto scilicet modus ipsius existendi perfectus a corpore dependet, et cum ligatum esse vel impeditum ^(h) quandam tentionem seu retentionem passivam in eo, quod ligatum esse dicitur, ponere videatur.

Supposito igitur quod aliquam immutationem seu passionem realem in ipso ponat et importet, tunc videri oportet immutationis huius

(a) Ita B⁷, V *virtualiter*. (b) B⁷ *actus*. (c) Al. m. mg. (d) Ex *auferri*. (e) B⁷ *add. determinatus*. (f) Al. m. mg. (g) B⁷ *om. cum habere... et*. (h) Ex *impedimentum*.

specificam quidditatem et eius causalitatem, quomodo scilicet causetur a corpore ratione unionis praedictae, et eius compossibilitatem, quomodo videlicet non repugnet naturae liberi arbitrii nec alicui naturali proprietati ipsius.

Ad intuendum autem eius quidditatem et definitionem via distinctionis utendum, sicut et in ceteris definitionibus est consuetum. Ad ^(a) quod quidem quadruplici distinctione indigemus immutationum liberi arbitrii seu voluntatis. Possunt enim distingui per comparisonem ad earum terminum, subiectum, causam ^(b) et suscipiendi vel existendi modum. — Quantum ad terminum sic: quaedam enim est immutatio circa habitus, quaedam circa aspectus, quaedam circa actus; et quae circa aspectus, quaedam circa universales aspectus, quaedam circa particulares. Nec alios terminos in immutationibus liberi arbitrii reperies qui per eam introduci et expelli possint, nisi forsitan habituales aliquas passiones quas ego hic sub ^(c) nomine habituum comprehendere. — Quantum ad subiectum autem sic: quaedam enim habent esse in ipso, ut est liberum, et haec dicuntur esse in eius libero consensu, quaedam vero in ipso, ut non est liberum, sicut sunt affectiones aliquae naturales; et voco hic non liberum non naturam aliam a libertate ipsius, sed modum alium se habendi. — Quantum ad causam sic: quia quaedam est ab ipso, quaedam ab alio. — Quantum ad suscipiendi modum vel existendi sic: quia quaedam est sic in potestate eius ut admitti ^(d) ab ipso valeat et repelli, quaedam vero est in potestate eius quantum ad admissionem ^(e), sed non quantum ad abiectioem, quaedam vero sic fit et est in ipso ut nec sit nec fuerit in potestate eius admissio nec eiectio, et huius receptio et existentia in nullo est per se eius potestati subiecta.

Immutatio igitur haec quae dicitur ligatio liberi arbitrii seu impedimentum usus eius non est circa habitus, quia idem habitus manere possunt in somno et in vigilia, nec circa actus vel particulares aspectus, quia actus et particulares aspectus ^(f) mutantur et mutari possunt continue ipso libero arbitrio existente non ligato nec impedito. Est igitur haec immutatio aspectus universalis. Cum etiam haec immutatio causari non possit a libero arbitrio nisi valde per accidens,

^(a) Al. m. mg. ^(b) Al. m. mg.; add. interl. et. ^(c) Sequitur ras.

^(d) Ex amitti. ^(e) Ex amissionem. ^(f) Al. m. mg. quia... aspectus.

sed solum per viam naturalem seu per causam modo naturali et necessario operantem, nec sit eius admissio vel eiectio in eius potestate ac per hoc non possit esse in ipso, in quantum est liberum: apparet quod hoc impedimentum seu ligamentum est immutatio aspectus universalis liberi arbitrii, existens in ipso, ut non est liberum, potestati eius in nullo subiecta, ab alio causata.

A quo autem vel quomodo causata sit iam sciendum est, et ideo secundo oportet videre causalitatem ipsius. Est enim a corporis immutatione per intermediam immutationem partis sensitivae causata. Et quod quidem ita fiat patet per experientiam certam et quasi continuam. Sed et huius ratio patere potest ex praedictae unionis consubstantialitate, intimitate et firmitate et ordine. Impossibile est enim unum consubstantialium intime et firmissime unitorum mutari quantum ad ordinem et modum unionis quo ad alterum se habebat, quin et in ^(a) altero mutatio necessario consequatur ^(b). Ergo impossibile erit corpus ^(c) et eius sensualitatem mutari, prout habent ordinem ad existere seu ad modum existendi partis intellectivae, quin et modus existendi partis intellectivae mutetur. Modus autem existendi liberi arbitrii tunc temporis solum est liber, quando est in statu quo habet se ad sua inferiora ut motor et rector, ut iudex et ut radix seu stabilimentum. Et hoc est solum, quando inferiora sua habent se ad ^(d) eum sub tali modo quo ab ipso possint moveri, regi, iudicari et stabiliri. Et hunc quidem modum ex ipso modo unionis ad ipsum sortiebantur, sicut superius fuit ostensum. Ergo ^(e) illa immutatio partium inferiorum, quae hunc ordinem in tantum perturbavit quod nullo modo libere possint moveri nec regi nec iudicari nec stabiliri tam ipsae quam actus earum a libero arbitrio, oportet quod faciat necessario resultare immutationem in ipso, per quam habeat talem existendi modum quod sub tali modo existens non posset etiam de se ad illa sub modis praetactis se ordinate habere. Et hoc non est aliud quam amisisse modum existendi et modum aspiciendi dominativum.

Praeterea, videmus quod superiores vires sic sunt colligatae inferioribus et e contrario quod motus istarum redundat in illas et e contrario. Unde sicut videmus in partibus

^(a) Add. interl. ^(b) Ex sequatur. ^(c) Sequitur ras. ^(d) In ras.
^(e) B⁷ add. cum.

corporis continui quod ad motum unius sequitur motus in omnibus aliis, quamvis impressio motoris seu eius influxus solummodo fiat in illa quae eius virtuti et actioni subicitur: sic non est mirum, si ad retractationem^(a) seu immutationem indebitam aspectus virium inferiorum sequatur consimilis retractatio^(b) seu immutatio in aspectibus potentiarum superiorum, quamvis impressio agentis non fiat alia in eis^(c). Est igitur hoc impedimentum immutatio aspectus universalis liberi arbitrii seu modi existendi et aspiciendi dominativi, manens in ipso, ut est non liberum, potestati eius in nullo subiecta, ab immutatione ordinis debiti corporis et sensitivae partis, quo se ad ipsum habere debebant, per viam naturalis unionis seu colligantiae causata.

Nunc igitur videndum est quomodo haec immutatio non sit impossibilis nec repugnans naturae liberi arbitrii nec alicui naturali eius proprietati. Quod autem non repugnet ex hoc patere competenter potest: quia si repugnaret, hoc esset, aut quia per hoc ponitur subiectum alicui necessitati aut parti inferiori aut exteriori agenti aut corruptioni seu motui et mutationi. Quod autem ponatur^(d) subiectum alicui necessitati, non in quantum est liberum et secundum aliquem specialem modum, in nullo sibi repugnat, cum certum sit ipsum habere naturales inclinationes quae in nullo subsunt eius potestati et multos motus ipsum habere, etiam contra suum consensum, ut sunt primi motus superbiae et consimiles qui non possunt esse nisi in appetitu superiori. Non enim est aliquod liberum arbitrium cuius libertati repugnet omnis necessitas, cum divina voluntas necessario diligat se ipsam, nec est aliquod liberum arbitrium creatum cuius libertati repugnet quantum ad aliqua ab aliquo superiori esse determinatum et mobile, saltem a Deo, et maxime cum hoc non sit proprie subiectio qua aliquid dicitur subiectum sibi vel suae naturae, potius enim^(e) debet dici aequalitas seu identitas quam subiectio. Parti etiam inferiori aut exteriori agenti propter hoc non ponetur esse subiectum, quia haec immutatio ab exteriori agente immediate et directe non venit nec venire potest, sed potius indirecte. A parte vero inferiori haec immutatio non venit tanquam a potestativo agente, immo nec proprie tanquam ab agente. Hoc enim fieri pro-

(a) Melius *retractionem*, sicut postea habetur. (b) Melius *retractio*.

(c) B⁷ om. *Praeterea... eis*. (d) Ex *ponitur*. (e) In *mg*.

prie dicimus sicut ab agente cuius virtus est in alterum tanquam in suum patiens inclinata et quodam modo elevata, ut sic in ipsum imprimat passionem aliquam efficaciter et potenter. Quod quidem hic non est nec, ut credo, esse potest, et si esse posset, tunc libero arbitrio in nullo repugnaret. Sicut enim angelus vel Deus movens caelum non oportet quod influat impressionem suam qua ipsum moveat in omnes partes eius, immo sufficit quod in unam — una enim mota per impulsum et impressionem motoris, motus necessario redundat in alias ratione continuitatis et colligantiae, de cuius ratione est quod moveatur pars ad motum eius cui continuatur, sicut de ratione levitatis est quod moveatur leve sursum, sequitur enim naturaliter ad ipsam levitatem, pro eo quod est sicut quidam impulsus a generante acsi a motore datus —: sic continuum seu naturaliter colligatum a continuante suscipit inclinationem quasi impulsum, qua statim moveatur et per quam motus in eo causetur statim, cum pars altera commovetur. Per eundem autem modum poni potest, prout credo, quod liberum arbitrium movetur ad motum partis inferioris, et ideo non oportet quod sit subiectum in aliquo parti inferiori, sed potius inclinationi suae naturali per quam sibi consubstantialiter est unitum, si tamen et huic dici debet subiectum. Corruptioni etiam seu motui et mutationi, pro quanto sibi repugnat, non oportet propter hoc quod sit subiectum; motus enim et mutatio spiritualis subiecto spirituali non repugnat, sed solum motus et mutatio corporalis, nec corruptio accidentalium, sed solum substantialium vel inseparabilium, per hoc autem non ponitur fieri corruptio in ipso nec circa illa quae mutari possunt absque sui ^(a) corruptione. Quod manifeste ex hoc patet: quia per motum vel corruptionem impossibile est quod subiectum quod ei subicitur corrumpatur, in quantum tale, immo probant potius incorruptibilitatem sui primi subiecti; unde et Aristoteles ⁽¹⁾ probat incorruptibilitatem materiae primae per hoc quod ^(b) est subiectum primum motuum corporalium. Mutationum autem liberi arbitrii et cuiuslibet potentiae, saltem intellectualis, primum subiectum sunt ipsae potentiae; et ideo mutationes quae in ipsis fiunt potius probant incorruptibilitatem ipsarum quam corruptionem.

^(a) B⁷ *ulla*. ^(b) Al. m. mg.

⁽¹⁾ Cfr. *Phys.*, I, 9, 192 a 28 sqq.; *Metaph.*, III, 4, 999 b 5 sqq.; et alibi saepius.

Ex definitione autem huius impedimenti assignata, quae, ut credo, non solum dicit quid sed etiam propter quid, non solum nihil impossibile sequitur seu nihil repugnans libero arbitrio, sed etiam difficultates et dubia quae circa hoc solent contingere facile solvuntur. Quod est signum praecipuum definitionis bene datae et causae bene assignatae.

Solent enim circa hoc fieri quatuor quaestiones. Quarum una est, quare in praedictis tribus statibus contingit singulariter hoc impedimentum. Alia est, quare aliquando in praedictis statibus pars intellectiva habet aliquos^(a) actus, aliquando vero nullos. Tertia est, quare nunquam in eisdem potest habere actus liberos, ex quo aliquando potest habere alios. Quarta est, quare in eisdem non possit esse apprehensio sine aliquo errore et specialiter quare species aestimatur esse ipsa res cuius est species.

Omnia enim haec solvuntur faciliter, attendendo ad imutationem improporcionalem seu indebitam aspectus universalis seu modi aspiciendi ipsius liberi arbitrii. Unde et Augustinus, XII libro *Super Genesim*, capitulo 20⁽¹⁾, distinctionem ponit inter somnum et vigiliam seu inter cogitationem somniantis et vigilantis penes hoc quod intentio cernentis aliquando vadit usque ad oculos et alios sensus corporales, quando scilicet via sentiendi quae pervenit a cerebro usque ad oculos et alios sensus corporales non est sopita nec perturbata nec interclusa. Et tunc homo, quamvis sit caecus, sentit se vigilare, quia intentio cernendi per illa itinera ducitur. Quae cum ad loca venerit oculorum, non exit foras, sed ibi remanet, ut vigilare se sentiat. Aliquando vero intentio in aliud aversa^(b) cernit visa somniorum, tanquam species corporales adsint, ut sibi dormiens videatur vigilare. Et hoc est secundum eum, quando via sentiendi est consopita et perturbata.

Aspectus enim duobus modis indebitum statum seu improporcionalem respectu actuum suorum potest sortiri, scilicet, aut per immoderatam ipsius retractionem aut per immoderatam conversionem et inclinationem. Retractionem voco, sicut cum dicimus quod virtutes animales seu sensitivae in

(a) Al. m. mg., del. *aliquod*. (b) B¹ *versa*.

(1) Cfr. *De Gen. ad lit.*, XII, 20 (PL 34, 470 sq.).

somno ad inferiora retrahuntur, in tantum quod, etiamsi oculi essent aperti et obiectum alias debito modo praesens, non fieret visio. Conversionem vero immoderatam voco, sicut in phreneticis dicimus quod imaginativa seu cogitativa^(a) est immoderate inclinata seu conversa ad species sibi obiectas. Exigitur enim semper ad hoc quod actus exire possit a potentia seu fieri qualitercunque in ipsa, quod habeat aspectum dominativum et potestativum super suum obiectum^(b) et super suum actum, et maxime hoc exigitur respectu altissimorum actuum, quales sunt intellectuales. Per dominationem autem hic intellige superexcessum virtutis activae super suum effectum et super suum patiens. Haec autem dominatio in potentiis tolli potest per duos modos praedictos. Per nimiam enim retractionem aspectus prostratur et deicitur, in tantum quod aut potentia non aspiciat obiectum aut non nisi exiliter. Per immoderatam vero conversionem fit adhaerens obiecto modo nimis materiali et infirmo, ita quod non potest esse aspectus in elevatione et dilatatione debita, qualem exigit potentia respectu sui obiecti. Retractio autem et conversio superiorum potentiarum indebita sequitur necessario ad indebitam conversionem et retractionem partis sensitivae, pro eo quod ex hoc tollitur ordo praedictus superius. Non enim moveri potest sensitiva nec regi debite a superiori, quando eius universalis aspectus est indebite retractus vel ad exteriora indebite conversus et inclinatus; et loquor de sensitiva universali^(c) quam sensum communem dicimus et phantasiam vel imaginativam, et loquor etiam de conversione aspectus universalis. Retractio^(d) autem immoderata in sensitiva ex duabus causis contingere potest: vel ex nimia modicitate organorum suorum vel ex retractatione^(e) spirituum in quibus deferuntur^(f) virtutes sensitivae. Exigitur enim ad suum debitum statum debita quantitas et dispositio organi et debita dispositio et existentia spirituum animalium, pro eo quod ista, in quantum talia, sunt eius materia immediata. Impossibile est enim organa esse impropertionalis parvitat^(g) respectu sensitivae a qua informantur et virtutis eius, quin ipsa et virtus eius sit in eis quodammodo compressa et quasi a se indebite retracta^(h). Et hoc est in infantia, spiritus vero animales ad interiora retrahuntur in somno, et ideo oportet quod virtutes sensitivae cum eis retrahantur in somno.

(a) Al. m. mg. s. c.

(b) B⁷ subiectum.(c) B⁷ universaliter.

(d) Ex Retractio.

(e) Melius retractione.

(f) Ex feruntur.

(g) B⁷

quantitatis. (h) Ex retracta.

Conversio autem impropotionalis potest etiam in ea contingere duabus ex causis, scilicet, a causa corporali naturaliter immutante vel a spiritu separato voluntarie operante. Ab utraque autem semper fit per immoderatam motionem spirituum et impulsionem secundum viam et modum quo per impulsum spirituum potentiae feruntur et convertuntur ad sua objecta; non enim per hoc intendo quod moveantur localiter et substantialiter usque ad illa. Quando igitur indebitae conversionis causa est corporalis seu naturalis, si est difficile solubilis, est amentia diu manens, si autem facile, dicitur phrenesis. A spiritu vero est, ut in arreptitiis seu daemoniacis seu qualitercunque a spiritu, seu bono seu malo, alienatis et raptis. Contingit autem aliquando aliquid simile subito et ad momentum, sicut in consummatione actus coniugalitatis dicit Augustinus fieri, libro *Contra Iulianum* ⁽¹⁾, et Tullius ⁽²⁾ idem, et sicut in cardiaca passione propter defectum cordis ⁽³⁾ seu turbationem fumositatum ascendentium ad cerebrum. Et semper fit hoc secundum aliquem praedictorum modorum vel aliquo forte ex eis composito. Ista autem, quia repentina sunt, statum proprie non faciunt; et ideo in proponendo quaestionem non nominavi impedimentum quod provenit a spiritu separato, quia illud ligamentum non facit proprie statum in homine. Quicquid tamen de hoc sit, non est magna vis.

Ex hoc etiam patere potest secundum dubitabile ^(b), quare scilicet est aliquando aliquis actus, aliquando nullus. Quando enim hoc impedimentum provenit ex indebita conversione aspectus, semper est aliquis actus; unde furiosi et arrepticii semper sunt in aliquo actu phantasiae ^(c) cogitativae, nisi alias somno ligentur vel alio ligamento quod fiat per retractionem. Possunt enim aliquando duo ligamenta in simul concurrere, non quod conversio et retractio simul possint existere, sed quia unum erit in actu et aliud in necessitate suae causae, sicut puer qui naturalem habet necessitatem ad furiam eo ipso habet naturalem necessitatem ad conversiones aspectus indebitas. Et sic habet furiosus dormiens. Causa autem quare tales semper sint in actu, quando non intervenit alterius generis ligamen-

⁽¹⁾ Ex *ordis*. ^(b) Ex *dubitabile*. ^(c) V add. *se quod B⁷ om.*

⁽¹⁾ Cfr. lib. IV, 14, n. 71, 72 (PL 44, 773 sq.); V, 10, n. 41, 42 (PL 44, 808). ⁽²⁾ Cfr. Cicero, *Hortensius*, apud Augustinum locis citatis; vide Bibliotheca Teubneriana, M. T. Cicero (ed. Mueller), pars IV, vol. III, *Fragmenta philosophica*, V, 81, p. 324 sq.

tum, patet: quia ad conversionem aspectus, si obiecta sint alias debito modo praesentia — sicut semper intellectui et phantasiae sunt praesentia illa quae sunt in memoria, sive aspectus sit universalis sive particularis —, semper sequitur aliquis actus apprehensionis. Universalis enim actualiter esse non potest, quin simul cum eo sit aliquis aspectus particularis, sicut in oculo aperto patet, aëre existente illuminato, nisi fortassis aliquis aspectus ita impropotionalis esset quod omnem actum tolleretur, sicut in oculo facit aspectus nimium propinquus, quod nescio an possit contingere potentiis inferioribus, cum eis species memoriales immediate obiciantur^(a).

Quando vero fit hoc impedimentum per retractionem, aliquando potest esse tanta retractio quod totaliter deficit et prostratur aspectus. Et tunc nulla potest esse apprehensio nec per consequens aliquis alius^(b) actus, cum aspectus necessario praeexigatur ad actum apprehensionis. Et hoc modo contingit in infante, dum est in utero, maxime in principio formationis, et hoc quidem^(c) in somno profundissimo. Si autem non totaliter prostratur, sed sic retrahitur quod tamen non totaliter, tunc aliquos actus habet. Aspectus enim superiorum potentiarum sequitur in omnibus his modum inferiorum, quia ab inferioribus causatur haec immutatio in superioribus.

Tertium etiam ex hoc patet, quare scilicet non possint ibi esse aliquando actus liberi sicut et alii. Ad actus enim liberos necessario exigitur triplex aspectus, qui esse non possunt, nisi liberum arbitrium maneat in sublimi et potestativa et elevata consistentia super se et super suum obiectum et super inferiores potentias. Exigitur enim unus aspectus quo sit conversum ad obiectum. Et alius aspectus quo sit conversum ad se ut agens ad patiens, quia non potest se movere, nisi prius sit conversum ad se ut movens ad mobile; actus autem non est in eo liber, nisi exeat^(d) ab eo movendo se libere, sicut infra in aliis quaestionibus patebit, tunc autem apparet quod movet se libere, quando potest se ab illo motu retinere. Tertius aspectus exigitur, saltem in promptitudine ut statim ad minus haberi possit, quo videlicet sit conversum ad se ut ad obiectum vel saltem quod possit converti super se et super suum actum sicut super obiectum, pro eo quod nunquam aliquid volumus libere, nisi cum volumus nos velle, aut sal-

^(a) Al. m. ex obicitur. ^(b) Ita B⁷, V aliud. ^(c) B⁷ idem. ^(d) Ita B⁷, V ex ea.

tem cum statim possumus nos velle actum illum. Uterque autem istorum aspectum dicitur reflexio sui ipsius super se, potissime tamen ultimus; sicut et primus potissime dicitur consistentia ipsius liberi arbitrii in se seu super se. Istos autem duos aspectus habere non potest, nisi prius adsit ille quo directe aspicit ^(a) obiectum. Ille autem potest esse sine istis, sicut in aliis potentiis apparet, quamquam in suo complemento esse non possit, nisi alii adsint. Quia igitur aspectus ille potest esse aliis cessantibus, ideo aliquis actus potest esse, libero arbitrio adhuc impedito ^(b) quantum ad actus liberos. Quia autem, quando habet duos ultimos, tunc non est in aliquo impeditum ^(c) nec ligatum, quia non est aliud habere illos quam esse in suo pleno dominio: ideo impedimento stante vel ligatione non potest exire in actus liberos, quia si posset, tunc simul esset ligatum et non ligatum, immutatum praedicta immutatione et non immutatum.

Quartum etiam ex hoc faciliter solvi potest. Ratio enim omnium errorum qui in statibus praedictis eveniunt ^(d) est impedimentum sufficientis collationis. Quod tunc ex duobus contingit. Quorum unum est, quia voluntas non potest libere convertere et movere intellectum ^(e) hinc inde, quod semper exigitur in libera collatione. Aliud est, quia ratio non potest apprehendere omnia quae exiguntur ad sufficientem collationem faciendam sine qua non potest plenarie veritatem iudicare de apprehensis. Non enim potest statum suum nec aliarum potentiarum certitudinaliter et directe apprehendere, licet indirecte et sine certitudine aliquando aestimet seu somniet veritatem de statu earum ^(f), sicut cum homo somniat se dormire et somniare. Ratio autem quare non potest tunc temporis ratio certitudinaliter et directe de statu suo et potentiarum suarum veritatem ^(g) apprehendere est, quia valde prostratus et obtusus est aspectus quo poterat libere et plenarie reflectere se super se et super alias potentias. Ex hoc autem quod circa apprehensionem status potentiarum deficit necesse est quod deficiat circa veracem apprehensionem actuum et ^(h) obiectorum. Non enim potest scire de actibus quos tunc habet, saltem omnino vere, a qua potentia exeunt, pro eo quod non potest se plenarie reflectere super eas. Unde actus imaginativae credit esse actus sensuum particularium et species obiectas credit

^(a) B⁷ *accipit*. ^(b) Corr. interl. ^(c) Corr. interl. ^(d) V *quae... evenit* pro *qui... eveniunt* quae B⁷ habet. ^(e) Corr. ^(f) B⁷ om. *d. s. e.*
^(g) B⁷ om. ^(h) Al. m. mg.

esse res particulares et sensibiles exterius existentes; pro eo enim quod rem exterius actu non apprehendit nec statum sensuum particularium, quem apprehendendo manifeste experiretur quod res non est obiecta sensibus suis, et quod ^(a) actus quos tunc habet non sunt actus suorum sensuum, ipsamque speciem sibi obiectam ipsumque actum aspicit modo valde materiali adhaerenti, qualis est modus sensuum particularium in sentiendo res exteriores, et qualis est modus sensus communis in sentiendo actus sensuum particularium. Istis tribus de causis deficit in iudicio actus et speciei sibi obiectae, videlicet, quia non potest eos referre sufficienter ad potentias quarum sunt et sic nec ad locum ubi existunt, quia statum potentiae non recte apprehendit, nec potest ea referre ad sensum particularem nec ad eius actum et obiectum, et quia speciem aspicit aspectu consimili aspectui sensus particularis, actum vero aspectu consimili aspectui sensus communis. Et propter hoc etiam in vigilia aliquando species obiecta interius videtur esse res exterius existens; sicut dicit Augustinus, XI *De Trinitate*, capitulo 4 ⁽¹⁾, quia scilicet non potest tunc referri ^(b) ad actum sensus particularis et quia modo valde materiali obicitur vel quia forti impulsu et subito se offert aspectui cogitantis vel quia cogitans nimium applicavit speciei aciem suam. In hoc tamen est differentia: quia in vigilia potest statim cognoscere se fuisse deceptum, in somno autem ^(c) non.

[Solutio Obiectorum]

Ex his autem quae dicta sunt manifestissima via patet ad omnia quae contra hoc sunt obiecta.

Primo autem respondendum est ad illa quae pro hoc esse videbantur, quia aliqua falsa assumunt et quia aliquo modo sunt contra praedicta.

Ad primum igitur dicendum quod radicatio potentialium in eodem subiecto non dicit causam propriam et sufficientem quare potentiae in actibus suis mutuo se impediunt; quia tunc calor et lux, cum sint in eadem substantia ^(d) ignis,

^(a) Sequitur ras.
potentia.

^(b) Ex *referre*.

^(c) Ita B⁷, V *aut*.

^(d) B⁷

⁽¹⁾ PL 42, 989 sq.

mutuo se impedirent, quod tamen est falsum tam in ipsis quam communiter in aliis virtutibus corporalibus in eodem subiecto radicatis. Pro tanto tamen vera est ^(a) propositio, quia alias non possent se impedire, nisi existerent in eodem subiecto. Causa igitur mutui impedimenti est unitas intentionis ^(b) in qua radicantur et a qua regulantur. Propter hoc enim nimia attentio auditus impedit visum, quia sensus communis nimium intendens actui et obiecto auditus cessat ab intendendo actui et obiecto visus, deficiente autem sensu communi ab intendendo actui et obiecto alicuius sensus deficit necessario et ipse particularis sensus ab intendendo suo obiecto. Eo enim ipso quo sensus communis retrahit aspectum suum a tali sensu, retrahitur aspectus talis sensus, pro eo quod sensus communis est radix eorum. Et idem suo modo est de intentione superioris partis, quia sicut in principali solutione est tactum, pars superior est radix potentialium inferiorum.

Ad secundum dicendum quod actus memoriae non praecedit universaliter ^(c) actum intelligentiae, etiam secundum Augustinum ⁽¹⁾, sed solum illos actus qui species memoriales habent pro obiecto, et in hoc casu solum tenet memoria in imagine similitudinem patris; quin ^(d) potius secundum Augustinum retentio speciei a memoria sequitur apprehensionem intellectus per quam rem praesentialiter apprehendit. Impossibile est enim memoriam retinere nisi quod est prius apprehensum. — Quod autem additur quod pueri non possunt memorari, non est simpliciter verum. Patet enim manifeste contrarium, quia nos firmissime recordamur de multis quae in pueritia contigerunt; pueri etiam nutrices, domos, parentes ^(e) et consimilia recognoscunt, cibum absentem appetunt, ad loca sua redeunt. Ex quibus probat Augustinus, *Contra epistolam Fundamenti* et in libro *Super Genesim* et *X Confessionum* ⁽²⁾, quod etiam bestiae memoriam habent; unde et pisces quosdam probat habere memoriam, pro eo quod soliti erant redire certis horis ad cibum qui eis a quibusdam afferebatur. Nec Aristoteles intendit dicere quod nullo modo memorari possint, sed

^(a) Al. m. mg., del. et. ^(b) Ita B⁷, V *intensionis*. ^(c) B⁷ *principaliter*. ^(d) B⁷ *quoniam*. ^(e) Ita B⁷, V *parentum*.

⁽¹⁾ Cfr. *De Trin.*, XI, 2, 7 (PL 42, 985 sqq.); *Confess.*, XII, 8 (PL 32, 784); *Epist.*, class. III, ep. 47, cap. 16, n. 38 (PL 33, 613 sq.). ⁽²⁾ Cfr. *Contra epist. Fundamenti*, cap. 17 (PL 42, 185); *De Gen. ad lit.*, III, 8 (PL 34, 283 sq.); *Confess.*, X, 17 (PL 32, 790).

quod non firmiter possunt per memoriam retinere quae audiunt vel vident. — Quod etiam tertio subnectitur quod in somnis non possumus memorari, falsum est. Dicit enim Augustinus, X *Confessionum* ⁽¹⁾ — et supra habitum est — quod in somnis saepe resistimus nostri propositi memores atque in eo castissime permanentes. Certumque est quod nos multa somniamus ^(a) de praeteritis et ut praeterita sunt, ut, quod talis est mortuus et sic vel sic tali die comedi vel tale gaudium vel dolorem habui. Nullaque est ratio quare intentio praeteriti non possit occurrere somnianti sicut et ceterae intentiones quae in memoria continentur. In somnis etiam aliter ^(b) afficimur ad assueta, aliter ad insolita. Assueta autem non possumus tunc assumere ut assueta, sicut verbi gratia amicum tanquam amicum et locum assuetum tanquam proprium, nisi per memoriam tunc firmiter teneremus frequenter nos conversatos fuisse cum istis. Insolita etiam non sentiremus tunc nobis esse extranea, nisi in memoria nostra experiremur talia a nobis non fuisse visa vel experta. In somnis etiam saepe recordamur quasi ^(c) ex proposito lectiones auditas.

Quod autem ad hoc pro ratione affertur quod ad hoc quod memoremur oportet apprehendi speciem ut speciem: non hoc ita dicit Aristoteles, sed potius quod oportet ut species apprehendatur ^(d) ut species rei praeteritae, hoc est dictu, ut per eam apprehendamus rem ut praeteritam. Unde secundum eum non est memorari, si cogitem de asino absolute, non de asino, ut est praeteritus, seu de eo per respectum ad aliquam apprehensionem meam iam praeteritam, cogitando scilicet me eum aliquando vidisse; etenim quando vigilans sic absolute de ipso cogito, adverto speciem non esse rem extra. In somnis igitur bene possum memorari rem per speciem, quia per intentionem praeteritionis, per hoc scilicet quod apprehenditur praeterita, apprehenditur ut ^(e) non praesens et sic ut non exterius sensibus obiecta. Et hoc sufficit ad actum memorandi quod species non credatur esse ipsa res quasi praesens exterius actu. Hoc etiam sufficit ad distinguendum rem a specie ^(f) praesentialiter apparente quod per speciem apprehendatur ut praeterita. Nec error qui tunc contingit circa speciem est in hoc quod res non apprehen-

(^a) Sequitur ras. (^b) Sequitur ras. (^c) Sequitur ras. (^d) In ras.
(^e) Sequitur ras. (^f) Al. m. m̃g. a. s., del. ape (?).

¹) Cfr. cap. 30 (PL 32, 796); *De Gen. ad lit.*, XII, 15 (PL 34, 466).

datur per speciem, cum per eam semper res apprehendatur, sed in hoc est tantum error quod res sic praesentata videtur esse res extra sensibus obiecta; nec est aliud quod dicitur quod species videtur esse res extra existens, nisi quod res per speciem cogitata et praesentata videtur esse res extra existens.

Ad ea autem quae sunt in contrarium respondendum.

Ad primum igitur dicendum quod voluntas, quando movet se ad actum volendi, non debet dici motor essentialis nec accidentalis proprie secundum acceptionem Aristotelis⁽¹⁾ a quo est haec divisio data. Virtutem enim^(a) a qua immediate exit actus non connumerat ipse inter motores, ad minus in hac divisione. Levitas enim qua ignis movetur sursum non est motor secundum eum essentialis, quia ille est generans, nec accidentalis, quia non est removens prohibens. Levitas enim est sicut impulsus mobilis a motore datus per quem motor movet et ideo secundum eum non sortitur nomen motoris proprie. Quod patet: quia quamquam ignis per levitatem sursum feratur, non tamen vult quod propter hoc debeat dici movere se. Si tamen in proposito instetur quod hoc in voluntate locum non habet, quia ipsa vere est motor sui: potest dici quod distinctio Aristotelis non se extendit ad tale genus motoris. Quod etiam si hoc non placet, dico quod debet dici motor essentialis seu movens de potentia essentiali. Et quod arguis^(b) quod omne quod movetur de potentia essentiali^(c) indiget motore extrinseco: dicendum quod hoc non est verum in iis quae moventur a se ipsis, quamvis^(d) possemus dicere quod omne tale movetur a motore extrinseco vel ab aequivalenti. Quodsi dicas adhuc quod secundum Aristotelem⁽²⁾ omnis motor habens sufficientem virtutem ad agendum, quodocunque non agit, est in potentia accidentali, et sic voluntas, si est sufficiens motor respectu actus volendi, quodocunque non aget, erit in potentia accidentali et ita indigebit removente prohibens: dicendum quod huiusmodi regulae non habent veritatem nisi in omnibus motoribus necessario agentibus et determinatis necessario ad agendum, ita quod non possunt

(^a) B⁷ *tamen*. (^b) B⁷ *arguit*. (^c) B⁷ *accidentali*. (^d) Al. m. mg. *vis*,

(¹) Cfr. *Phys.*, VIII, 4, 254 b 7 sqq. (²) Cfr. *Phys.*, VIII, 1, 251 b 1 sqq.

non agere praesente patiente, quando alias nullum est prohibens, voluntas autem non est talis motor.

Ad secundum dicendum quod propositio Aristotelis est simpliciter haeretica, est ^(a) enim falsa in omni agente libere, tollit enim ab omni agente libertatem. — Ad illud vero quod propositioni additur dicendum quod motor, quamvis de se sit sufficiens ad movendum ^(b), non potest movere suum mobile, quamvis praesens, nisi se habeat in debita et sufficienti dispositione ad movere et mobile similiter ad moveri. Voluntas autem tempore impedimenti usus liberi arbitrii non est in debita dispositione ad movendum se, quia deficit in ea aspectus debitus et ad se et ad obiectum. Posset etiam dici quod voluntas non debet dici motor sufficiens absolute, sed quando est in debita dispositione et aspectu.

Ad tertium dicendum quod etsi potentiae non sunt debilitatae quoad essentias suas, deficiunt tamen a debito modo existendi et aspiciendi. Et hoc sufficit ad hoc quod agere non possint, saltem debito modo.

Ad quartum dicendum quod tam in maiori quam in minori est aequivocatio libertatis et facultatis, secundum quod est libertas secundum essentiam et secundum habitum et secundum aspectum vel usum. Liberum igitur arbitrium, quando est sub tali impedimento, deficit a libertate, facultate et potestate secundum usum vel secundum aspectum.

Ad quintum per idem patet, quia secundum quod habet libertatem, secundum hoc habet dominium et potestatem super actus suos, non autem habet tunc temporis libertatem secundum usum et ideo nec actuale dominium secundum usum, sed solum essentiale ^(c) vel habituale.

Ad sextum dicendum quod posse vel habere potestatem sumitur aequivoce: aut pro « potentiam habere ^(d) absolute » aut pro « potentia, ut est sufficienter ordinata ad actum ^(e) ». Unde et propositio illa, « Deus potuit quicquid potest » secundum primam acceptionem est vera, secundum aliam falsa. Quamquam enim potentia Dei de se sit semper ordinata eodem modo, non tamen obiectum eius. Voluntas ^(f) igitur sub hoc impedimento habet potestatem secundum primum modum, non autem secundum secundum, et ista requirebantur ad hoc quod posset statim in actum exire.

Ad septimum dicendum quod non est simile de aliis

^(a) Sequitur ras. ^(b) Al. m. in ras. ^(c) B⁷ add. *vel potentiale*.
^(d) B⁷ om. *sumitur... habere*. ^(e) B⁷ *effectum*. ^(f) B⁷ om.

virtutibus et de potentiis apprehensivis ^(a) et appetitivis. Illae enim sic sunt inclinatae et applicatae a generantibus ad actiones suas et ad certum modum agendi quod non cadit in eis retractio vel nova conversio virtualis. Cuius contrarium in potentiis animae manifestissime ^(b) experimur. In somno enim sic retrahuntur potentiae sensitivae ab exterioribus ad interiora quod auribus apertis voces actualiter insonantes non audiuntur aut aperto oculo lux praesens non videtur. In vigilia etiam experimur nos per oculos vel aures nunc fortius intendere, nunc debilius, et nunc longius, nunc propinquius, secundum quod voluntas fortius vel ad longinquius convertit et applicat potentias inferiores. Certumque ^(c) est quod, nisi istud inesset potentiis animae, non possent a voluntate moveri et applicari vario modo et ad varia, et ita nullum haberet dominium super se et suos actus nec super ipsas et earum actus. Ista igitur possunt impediri a suis actibus propter defectum sui subiecti patientis et obiecti, propter varium modum se habendi vel aspiciendi.

Ad octavum patet per hoc ipsum.

Ad nonum dicendum quod quicquid sit de aliis potentiis, certum est secundum nostram fidem quod propositio illa in agentibus libere seu respectu liberi arbitrii est simpliciter falsa et haeretica. Certum enim est nobis quod voluntas, in quantum libera, potest se movere et actum voluntatis in se ipsa producere absque hoc quod non moveatur nec excitetur ab obiecto ^(d), immo etiam potest in contrarium eius ad quod inclinatur ab obiecto ^(e) eo modo quo inclinari potest; et tamen cum toto hoc nunquam potest velle, nisi obiectum sit sibi praesens in ratione obiecti. Non est autem mirum, si Aristoteles propositionem illam credidit esse veram, quia fere omnes sequaces eius tenent quod voluntas totalis sit potentia totaliter passiva eo modo quo et de intellectu et potentiis sensitivis tenent, et expresse volunt quod, quandocumque est sufficiens ad agendum, tunc necessario agit. Et hoc ^(f) ipsum vult Aristoteles, VII *Ethicorum* ⁽¹⁾, sicut infra plenius suo loco patebit. Nec mirum, quia in VIII *Physicorum* ⁽²⁾ hoc ipsum expresse vult de voluntate primae causae seu ^(g) primi motoris. Et ^(h) tamen

^(a) Ex apprehensionis. ^(b) Al. m. mg. ^(c) Add. interl. al. m. que.
^(d) B⁷ ad obiectum pro a. o. ^(e) B⁷ om. immo... obiecto. ^(f) Al. m. mg.
^(g) Al. m. ex se. ^(h) Add. interl. al. m.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 5, 1147a 25sqq. ⁽²⁾ Cfr. cap. 1, 251b 1 sqq. Patet auctorem in sequentibus verba Aristotelis falso interpretari.

miror valde quid Aristoteles dicat de intellectu, quando secundum eum per habitum scientiae est in actu primo, quare scilicet impeditur per obiecti defectum, ita quod praeter habitum scientiae adhuc exigitur obiecti praesentia et virtualis intellectus ^(a) conversio ^(b) ad obiectum, sicut in nobis evidentissime experimur et facillime probari potest. Secundum enim propositionem illam adhuc requiritur obiectum ut vere agens et ad hoc ut intellectum de potentia in actum educat, eo modo quo ^(c) vult per propositionem praedictam quod sensus particulares, quando actu sentiunt, educantur ab obiectis suis de potentia in actum, non quidem secundum eum de potentia accidentali, sed essentiali. Et tamen secundum propositiones seu principia, quae ponit de agentibus quae sunt in actu primo, sequitur quod nullo modo indigeat obiecto, sed solum patiente. Et etiam ex praedicta propositione hoc ipsum sequitur, ex quo in actu primo ponitur. Unde non solum verba eius in proposito sunt contra fidem nostram, sed etiam sibimet intuenti diligentius verissime contradicunt. Nec mirum, quia etiam in multis aliis, si quis diligenter aspiciat, verba eius contradictionis calumniam patiuntur. Et ut unum etiam de proposito demonstrum exemplum: ecce ^(d) quod per praedictam rationem vult quod sensus sint potentiae passivae et quod non sunt de se in primo actu et sic quod per obiecta de potentia essentiali reducuntur in actum; et tamen in eodem ^(e) II *De anima*, comparans sensum et intellectum dicit ^(f) quod sicut intellectus qui est per habitum scientiae in actu primo se habet ad considerare, sic sensus ad sentire, ita quod vult ibi quod sensus primum actum seu primam immutationem habent a generante ^(g). Videsne quam expresse subsequencia ^(h) prioribus contradicunt. Et tamen adhuc est mirabile, quia cum hoc quod ponit ibi utrosque in primo actu, tamen ibidem vult quod ad actum secundum qui est operatio exigantur obiecta. Quaero igitur propter quid vult quod exigantur, ex quo sunt in actu primo. Igitur ad praesens hoc nobis dicere sufficit quod saltem in libero arbitrio propositio est falsa. Quare autem voluntas, postquam de se sufficientem habet virtutem activam ad agendum actiones liberas, exigit obiecti praesentiam infra in alia quaestione tangetur.

^(a) B⁷ om. ^(b) In ras. ^(c) In ras. ^(d) Al. m. ^(e) Ex eadem.
^(f) Al. m. a. g. ^(g) B⁷ add. *verbis*.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 5, 417a 22sq., b 16sq.

Ad decimum dicendum quod quantum ad hoc inter Augustinum et Aristotelem videtur esse contrarietas manifesta. Augustinus enim vult, sicut apparet libro *De Trinitate* fere per totum⁽¹⁾, quod habitus scientiae non dicat nec ponat species in intellectu seu in acie intellectus, sed solum in memoria, quam vult esse distinctam ab intellectu, et vult quod species istae non se habent^(a) ad actum intellectus nisi sicut se habent obiecta sensibilia ad sensus; et ideo, quando intellectus intelligit, vult speciem aliam ab istis vel a rebus generari in acie^(b) intellectus, et illam ponit non posse durare, nisi quantum durat actus intelligendi. Aristoteles autem et sequaces eius ponunt⁽²⁾ quod non sit alia species illa quam habet habitualiter^(c) sciens ab illa per quam fit actualis consideratio, et^(d) ideo in intellectualibus vult esse loco memoriae possibilem intellectum. Primum autem, prout credo, est verum, positio autem Aristotelis videtur mihi esse plena contradictionibus innumeris, sicut alibi habet ostendi. Argumentum igitur hoc viam Augustini^(e) non laedit, quia ipse bene vult quod intellectus semper actu intelligat et necessario, quando est actu specie informatus. Et licet pro sustinenda via Aristotelis evasiones aliquae possint confingi et configantur, utrum tamen veraces Deus novit.

Ad undecimum dicendum quod ad minus in voluntate, in quantum est libera, praesens ratio locum non habet, cum, in quantum talis, sit potentia activa, non passiva, nisi a se ipsa. Dicendum tamen quod obiecta aliquando sunt praesentia potentiis secundum rem, non tamen secundum obiectivam rationem. Quae diversitas non venit ex parte ipsorum, sed ex parte potentiarum, quae aliquando sic sunt praesentes secundum essentiam quod tamen virtualiter sunt ab eis aversae ac per hoc virtualiter eis absentes. — Quodsi contra hoc dicatur quod potentia passiva, in quantum passiva, non habet aliquem virtuales aspectum per quem possit averti vel converti, quia talis aspectus videtur dicere quandam inclinationem activam, et si haberet, non haberet nisi solum talem quae diceret ordinem possibilitatis respectu agentis qui semper praesens erit, quamdiu passivum praesens erit; si etiam dicatur quod agens non requireret aliam

(a) B⁷ habeant. (b) B⁷ add. *ipsius*. (c) B⁷ *actualiter*. (d) Add. interl. al. m. (e) B⁷ *Augustini viam* pro v. A.

(1) Cfr. lib. XI, 3, 4, 7, 9 (PL 42, 988 sqq.); XII, 2 (42, 999); XIV, 6, 8 (PL 42, 1041 sqq.). (2) Falso auctor Aristotelem interpretatur, cfr. *De anima*, III, 4, 5, 429 a 10 sqq.).

praesentiam patientis quam realem seu immediatam, et quod virtualis conversio seu praesentialis inclinatio debet potius poni a parte agentis quam patientis et ita potius ^(a) a parte obiecti quam a parte potentialium: poterit dici quod in voluntate, prout est libera et ab obiectis non passiva, cessant istae obiectiones et eodem modo cessarent in aliis, si essent activae, et in iis, si sunt passivae ab obiectis, potest dici quod conversiones istae et aversiones ^(b), quae vel a natura vel a voluntate dantur eis, sunt dispositiones contrariae respectu obiectorum, quae ipsis existentibus absentia esse dicuntur, et ideo illis existentibus potentiae sunt indispositae ad patiendum ab ipsis.

Ad illud vero quod additur dicendum quod bene verum est quod voluntas non potest in se primam conversionem facere. Nec tamen propter hoc oportet quod quando est sub hoc impedimento, sit ad aliqua obiecta conversa, quia sicut per immutationem partis sensitivae defecerat in ea aspectus et in tota parte superiori, ita redeunte parte sensitiva ad naturalem ordinem, qualis est in vigilia, redit et pars superior ad priorem existendi et aspiciendi modum. Sic ^(c) enim videmus in omnibus, quae per naturalem colligantiam inclinantur vel detinentur in iis, quae eis secundum se non competunt, per mutationem illorum cum quibus colligantur, quod eodem modo per contrariam mutationem aut cessationem illius contrariae detentionis redeunt ad suum statum.

Ad duodecesimum dicendum quod verbum Aristotelis secundum unum intelligendi modum quo a multis exponitur verum est, scilicet, si sit sensus quod est idem secundum rem intelligere et intelligi seu intelligens ^(d), in quantum est intelligens, et intellectum, in quantum intellectum, quamvis ^(e) differant secundum rationem; et secundum hunc sensum consimile dicit in II ⁽¹⁾ quod sensatum in actu et sentiens in actu idem sunt secundum rem. Ex hoc autem non sequitur quod voluntas et cetera intellectualia praeter potentiam intellectivam sint intellectualia ^(f) in actu, sed solum hoc quod intelligere illud quo intelliguntur ^(g) et eorum intelligi idem sunt. Et hoc est bene verum, sicut et idem sunt secundum rem laudare et laudari, diligere et diligere. Si autem sit sensus propositionis praedictae quod omne

^(a) V om. *a parte... potius* quae B⁷ habet. ^(b) In ras. ^(c) Al. m. ex *Sic*. ^(d) Al. m. ^(e) Al. m. mg. *vis*. ^(f) B⁷ *intelligentia*. ^(g) B⁷ *quod intelligunt* pro *q. i.*

(1) Cfr. *De anima*, II, 5, 418a 3 sqq.

intellectum ^(a) in actu, hoc est, omnis res habens intellectua-
litate actualem sit intelligens: in voluntate et in omnibus
quae ad ^(b) ipsam spectant manifestam habet instantiam. Nec
est dare rationem aliquam per quam sensus iste possit veri-
ficari. Si enim sit sensus quod omne intellectum in actu est
intellectuale seu a materia sensibili et conditionibus eius
abstractum, si intellectum in actu sumatur hic pro ipsa re quae
actu intelligitur, falsum est, quia ^(c) vere ipsae res sensibi-
les, etiam ut sensibiles sunt, ab intellectu intelliguntur. Alias
non posset intellectus distinguere inter intelligibilia et sen-
sibilia, nisi apprehenderet utrorumque rationes differentes ^(d).
Si autem per intellectum in actu intelligatur ipsum intelli-
gere vel species per quam res actu intelligitur, sicut Ari-
stoteles communiter accipere videtur ⁽¹⁾, sic semper verum
est quod intelligens, in quantum intelligens, est idem cum
suo intellectu. Hoc autem modo non laedit propositum.

Ad decimum tertium dicendum quod pars supe-
rior non tenetur ab inferiori per aliquam impressionem quam
in ipsa faciat pars inferior per modum agentis proprie, sed
potius per immutationem quae in ea consequitur ^(e) et fit ^(f)
ex naturali colligantia et inclinatione, eo modo quo superius
in principali responsione tactum est. Nec forte etiam sequi-
tur ^(g) quod si aliquod agens potest in voluntatem aliquid
imprimere, quod propter hoc possit eam violentare, in quan-
tum est libera.

Ad decimum quartum dicendum quod per eam
viam per quam potest pars inferior tenere ligatam partem
superiorem potest et movere ad aliqua, per viam scilicet
naturalis colligantiae, sicut patet in somniis, quando move-
mur ad multa cogitanda et volenda necessario. Semper au-
tem est intelligendum quod ipsa, in quantum est activa seu
libera seu in quantum est motor sui, non tenetur nec mo-
vetur nisi per accidens, sed solum in quantum est passiva
et mobilis ^(h).

Ad decimum quintum dicendum quod bene conce-
dendum est partem superiorem in somnis multa posse agere
et ⁽ⁱ⁾ quantum ad actus intellectuales et etiam voluntatis.

^(a) V add. et quod B⁷ om. ^(b) Add. interl. al. m., del. in. ^(c) Ita
B⁷, V quod. ^(d) Ita B⁷, V om. ^(e) Al. m. ex sequitur. ^(f) Al.
m. mg. ^(g) B⁷ om. Nec... sequitur. ^(h) B⁷ om. Semper... mobilis.
⁽ⁱ⁾ B⁷ in.

⁽¹⁾ Cfr. *De anima*, III, 4, 429a 15sq., 27sq.; III, 5, 430a 15;
III, 7, 431b 2.

Et ^(a) pro tanto sunt concedenda omnia argumenta et auctoritates quae hoc probant, quoniam veraciter hoc probant ^(b); tamen eligere et consentire non conveniunt sibi proprie in statu illo. Aliquando tamen convenit sibi in somnis quidam modus agendi quo dicitur eligere et consentire, quia aliquando sic se habet eius aspectus quod solum potest ab obiectis tangi; et tunc nullo modo haec ^(c) sibi attribuuntur, sed solum delectari et contristari, videre, terreri ^(d) et admirari. Aliquando autem sic se habet eius aspectus quod potest varia configere et formare quantum ad potentias apprehensivas et eodem modo varia respuere et approbare ^(e) quantum ad appetitivas; et tunc dicitur deliberare et componere, consentire et eligere. Nec tamen tunc libere exit in istos ^(f) actus sicut in vigilia, quia sic tunc movet se ad actiones istas quod tamen non est in eius potestate aliter se movere. Aspectus enim eius tunc temporis pro tanto est solutus quod potest se movere, pro tanto ligatus quod nullo modo potest ad se ipsum ^(g) redire, ut sic possit in libertatis plenitudine se movere.

Quod autem dicitur quod Salomon in somnis meruit: aut hoc fuit per hoc quod divina virtute datus fuit in somnis sibi usus liberii arbitrii aut propter hoc dictum est quod meritum praecedens in somnis habuit aliquam apparentiam et efficaciam. Et hoc videntur satis sonare praedicta verba Augustini. — Quod autem adhuc superadditur quod multi actus in somnis apparent qui non possunt procedere nisi ab habitibus vitiosis ^(h) vel virtuosis: non est negandum. Nec tamen propter hoc sequitur quod sint a libero arbitrio, ut est liberum. Non enim quaecunque fiunt per habitus huiusmodi fiunt libere, sed tunc solum, quando a voluntate libere applicantur ad opus — sicut enim vult Anselmus, libro *De concordia* et in aliis locis ⁽ⁱ⁾, affectiones voluntatis seu habitus se habent ad ipsam sicut instrumentum ad principale agens — aut tunc solum, quando voluntas ut sub eis seu cum eis existens movet se ipsam libere ad actum. Quidam enim negant quod habitus non sunt proprie instrumenta voluntatis, sicut in ^(j) quaestione an voluntas sit potentia activa est tactum ^(k). Posset etiam dici quod non semper, quando-

^(a) Ita B⁷, V om. ^(b) B⁷ om. *quoniam... probant.* ^(c) Sequitur ras.

^(d) Ex *terrere.* ^(e) B⁷ *reprobare.* ^(f) B⁷ *hos.* ^(g) B⁷ add. *plene.*

^(h) Ex *visiosis.* ⁽ⁱ⁾ Sequitur ras. ^(k) B⁷ om. *aut tunc... tactum.*

⁽¹⁾ Cfr. *De concordia praescientiae cum lib. arb.*, cap. 11 (PL 158, 534); *De voluntate* (PL 158, 482).

cunque videntur esse ab habitibus ^(a), exeunt ab eis, sed potius ab aliquibus passionibus seu passionibus affectionibus resultantibus ab ipsis.

Quodsi dicatur quod homo in somnis aliquando somniat se somnare et ita tunc videtur esse vigil et liber, quia hoc non videretur posse nisi apprehendendo speciem ut speciem et reflectendo se super actum somniandi: dicendum quod non negatur in somnis vel in tempore huius ligamenti omnis reflexio super actum, sed solum reflexio libera et dominativa, nec omnis apprehensio speciei, ut est species, sed solum apprehensio speciei seu rei per speciem sine omni errore. In tali autem adhuc est error, quia actum illum quo aestimat se somnare et se dormire credit actum esse vigilantis nec etiam tunc apprehendit certitudinaliter se somnare aut dormire, cum non possit apprehendere certe ^(b) statum seu consopitionem potentiarum suarum, sed solum aestimative hoc conicit et per impetum phantasiae hunc actum credulitatis elicit, non per iudicii libertatem.

Ad decimum sextum dicendum quod duobus modis potest anima retrahi ab exterioribus, uno scilicet modo per quandam abstractionem et elevationem superiorum virium; et talis abstractio seu retentio a sensibus exterioribus bene iuvat, quia in nullo ex hoc potentiae superiores opprimuntur nec ad inferiora trahuntur, sed potius vires sensitivae ab inferioribus abstrahuntur et ^(c) ad ipsas amplius elevantur. Secundo vero modo potest anima retrahi ab exterioribus per quandam prostrationem ^(d) aspectus superiorum virium et inferiorum; et talis modus potius impedit actus interiores quam iuvet. Et ^(e) sic est in proposito.

Ad decimum septimum dicendum quod si vera est opinio Augustini, vires sensitivae in sopore illo seu somno non retrahuntur per prostrationem aspectus, sed potius per quandam abstractionem, sicut suo modo fit nunc in extasi ^(f) ex devotionis excessu causata, quia tales, sicut ab experto audiui, sic sunt abstracti a sensibus quod tamen sunt in pleno usu liberi arbitrii. Et satis est verisimile, quia ille excessus mentis non fit ut plurimum nisi per fortem applicationem intellectus et voluntatis ad obiecta divina et suavia, factam ex proposito seu a libero arbitrio per quandam mulcebre affectionem seu gustum applicationem huiusmodi

^(a) Al. m. ex *habitus*.

^(b) V om. *se... certe* quod B⁷ habet.

^(c) Al. m. *mg.*

^(d) Al. m. ex *prostrationem*.

^(e) Add. interl. *ras.*

^(f) Ex *extasiae*.

consequentem. In ^(a) hoc tamen est differentia modi istius ab illo, quia ista enervat ^(b) corpus et eius vires, illa vero refocillaret ^(c).

Ad argumenta autem quae contra responsionem fiebant dicendum.

Illa enim quae probant quod ex corpore et anima non constituatur unum suppositum non concludunt quin corpus aliquo modo faciat ad complementum suppositi, sed quod non aequaliter faciat ad constitutionem eius sicut et anima, et quod non faciat per modum originantis ipsam stabilitatem seu rationem suppositi, ita quod ex unione animae et corporis resultaret et oriretur totaliter suppositum seu persona naturae rationalis seu ^(d) hominis. Quomodo autem faciat, in principali responsione satis, quantum ad praesentem quaestionem spectat, est tactum. Anima autem rationalis non debet simpliciter et perfecte dici suppositum vel persona, quando est separata, sicut in quibusdam illarum rationum assumebatur. Sicut enim completur eius existentia in corpore, ita quod non potest habere eam completam sine eo: sic et ratio suppositi eius non potest esse completa sine corpore.

Ad illa vero quae probant quod operatio intellectualis non dependeat a corpore dicendum ad primum quod dependet ab eo sicut a sustinente principium a quo exit, non quod simpliciter sustineat ipsum, sed quantum ad completum eius essendi modum. — Ad secundum vero dicendum quod etsi anima separata dependeat a corpore, quia tamen tunc non est ei actualiter colligata, immutationes corporis non possunt in eam redundare, sicut quando est unita. Non etiam debet simpliciter dici quod tantum dependeat separata quantum unita, quia totam dependentiam quam habet separata habet unita et ultra hoc colligantiam unionis. Quae autem probare videntur quod magis dependeat, quando est separata, non concludunt quod magis dependeat ^(e), sed quod dependentia qua tunc dependet est minus quieta et terminata per corpus sive in corpore. Terminatio autem vel quietatio quam habet in corpore non tollit dependentiam nec minuit. Non enim minus inclinatur ignis ad locum suum, quando est in loco suo quam quando est extra, sed solum in hoc est variatio, quia tunc inclina-

^(a) Ex *Im.* ^(b) Al. m. ^(c) B⁷ om. *Ad decimum sextum... refocillaret.* ^(d) Al. m. mg. ^(e) Al. m. mg. *quando... dependeat.*

tur modo magis quieto et firmo, quia tunc ad praesens, prius autem ad absens. Et consimiliter est de dependentia animae.

Ad illa vero quae de dispositione obiciebantur dicendum quod dispositio non praeexigitur ad actum ratione potentiae absolutae, sed ratione perfecti modi existendi ipsius potentiae; nec ista dispositio est alia ab illa^(a) qua mediante sensitiva unitur corpori, sed omnino eadem. Verumtamen cum corpus non uniatur sensitivae cuicunque, sed soli illi quae unita est parti intellectivae^(b), haec dispositio non est in sui complemento, nisi sit talis quod per eam possit corpus esse proportionatum parti intellectivae per intermediam sensitivam. — Quod autem dixi animam uniri corpori mediante dispositione: non intelligo quod sit medium unionis hoc modo quod sensitiva prius uniatur ei et per eam consequenter corpori, sed potius quod corpus per eam aptum reddatur ut sensitiva immediate uniatur suo corpori. — Quod vero tertio ex Augustino arguitur quod corpus in nullo auxilietur ad operationem intellectus: non intendit Augustinus negare quin auxilietur secundum modum praedictum, sed quod in nullo auxilietur administrando intellectuale obiectum vel actum, immo quantum ad hoc secundum rationes eius impedit, quia semper administrat sensibile obiectum a quo oportet abstrahendo se avertere ad contuenda pure intellectualia. Non etiam valet quod dicitur quod, si non potest auxiliari, non potest impedire, quia ipse post illa verba immediate subiungit quod ei non impedire satis est. Certumque est multa posse impedire actionem quae alias in nullo eam possent adiuvare, ut visum caecitas, humor grossus, tenebrae et obstacula.

Ad illa vero quae quarto obiciuntur dicendum ad primum quod aliquid potest aliquando esse fortius quantum ad esse vel durare quam aliud quod est fortius quantum ad operari. Et respectu operationis aliquid potest dici fortius, aut quia facit intensiorem et virtuosiores effectum aut quia stabilius et immutabilius operatur. Prima igitur propositio vera est quantum ad primum modum et ultimum, non quantum ad secundum; media vero quantum ad secundum, non quantum ad alia. Verum est tamen quod liberum arbitrium, in quantum est liberum, immutabilius est in suis operationibus quantum ad hoc quod manens in sua libertate non potest violentari nec necessario trahi ad illas, sed tamen

^(a) Al. m. mg. a. i. ^(b) B' solum illi parti quae unita est intellectivae pro soli... intellectivae.

facilius potest deficere a statu suae libertatis quam ab alio statu sibi naturaliter competenti. — Ad secundum dicendum quod prima propositio vera est, nisi illud, quod non habetur in dominio, insit alio modo magis inseparabili, sicut est inesse per naturam et necessario. Quod autem dicitur in minori quod actiones liberae sunt plenius ^(a) in dominio liberi arbitrii: verum est, quia aliae non sunt proprie sub eius dominio, nec tamen sequitur conclusio quod citius deficiat ab illis actionibus quae non sunt in eius dominio, nisi faciat syllogismum ex quatuor terminis. Sed bene sequitur quod per suam libertatem et dominium potest melius conservare actiones liberas quam alias et quod aliae possunt facilius fieri contra suam libertatem quam istae. Et hoc est verum. — Ad tertium dicendum quod verum est de actione longinqua quae in se includit propinquam et non e contrario, sicut est de illuminatione loci distantioris et propinquioris. Haec autem actio quae dicitur propinquior non implicatur necessario in ea quae dicitur longinquior, immo ut plurimum est potius e contrario. Licet etiam talis actio sit propinquior, pro quanto ^(b) intimior, est tamen longinquior, pro quanto ad altius obiectum; unde et magis oportet potentiam elevari et fortius applicari, sicut suo modo oportet et in aliis virtutibus, quando agunt in longinquiora. — Ad quartum dicendum quod verum est respectu illarum actionum quae totaliter dependent et regulantur ab actionibus principalium agentium; et semper verum est de omnibus, pro quanto dependent et regulantur ab actionibus principalium agentium ^(c). Et pro tanto verum est quod tardius deficiunt actiones liberi arbitrii moventes ^(d) et regulantes quam aliae quae sunt imperatae ^(e) et regulatae, in quantum tales. Alias vero non est necessarium nec verum. — Ad quintum dicendum quod plus dependere actionem aliquam et ^(f) virtutem a corpore potest dici, aut quia intensius dependet et materialius, et hoc modo plus dependet sensitiva quam intellectiva, aut quia ad suum perfectum existendi et agendi modum plura exigit a parte corporis, et hoc modo plus dependet intellectiva, quamdiu manet in corpore. Et ideo citius potest deficere a sua actione et a suo perfecto existendi modo quam sensitiva; citius enim potest deficere aliquid ^(g) illorum plurium quae pro ea exiguntur, et maxime quia quaecunque exiguntur ad actionem sensitivae, exiguntur ad intellectivam, et non ^(h) e converso.

^(a) Ita B⁷, V om. ^(b) B⁷ tanto. ^(c) V om. et semper... agentium quae B⁷ habet. ^(d) V B⁷ manentes. ^(e) Al. m. ex in parte.
^(f) Add. interl. al. m., del. ad. ^(g) Ita B⁷, V aliquod. ^(h) B⁷ om.

De distinctione potentiarum sensitivarum inter se invicem et etiam ab aliis aliqua investigare volentes duodecim videntur quaerenda ad praesens, octo videlicet de apprehensivis et tria de appetitivis et unum de differentia sensitivae ad vegetativam animalium.

De apprehensivis autem quaerendum primo, an sensus particulares sint plures potentiae vel una; secundo, an tactus habeat in se plures potentias tactivas^(a); tertio, an sensus communis sit potentia differens a sensibus particularibus; quarto, an sensus communis sit eadem potentia cum imaginativa quae imaginatur absentes formas sensibilibus; quinto, an iste sit eadem potentia cum aestimativa; sexto, an hae tres sint eadem potentia cum memorativa; septimo, an cogitativa quae omnium quatuor praedictarum obiecta ad invicem componit et confert sit eadem potentia cum praedictis; octavo, an potentia intellectiva includat in sua essentia omnes nostras potentias sensitivas, ita quod noster intellectus sit nostra potentia visiva et auditiva et sic de aliis.

De appetitivis autem quaerendum primo, an appetitus sensualis sit alia potentia ab appetitu intellectivo; secundo, an vis concupiscibilis vel irascibilis, prout spectant ad appetitum sensitivum, sint eadem potentia; tertio, an secundum numerum sensitivarum apprehensivarum sint tot potentiae appetitivae sensuales.

^(a) Al. m. ex activas.

QUAESTIO LX.

Quantum ergo ad primum, quod scilicet quinque sensus exteriores sint una et eadem potentia.

Arguitur

1. Primo, quia omnes conveniunt in una^(a) communi ratione obiectiva, quae scilicet est forma sensibilis et extensa et in certo situ locata, conveniunt etiam in modo apprehendendi, quia omnes apprehendunt modo sensitivo actualiter cohaerente suo reali et sensibili obiecto; qua enim ratione solus unus intellectus ad omnia intelligibilia et ad omnem modum intelligendi ponitur in nobis: eadem ratione videtur quod sola una potentia sensitiva sufficiat ad omnia sensibilia et ad omnem modum sentiendi rem sibi praesentem.

2. Secundo, quia omnes aut plures eorum apprehendunt eandem rationem obiectivam, scilicet, situm sui obiecti et magnitudinem et unitatem vel pluritatem et continuitatem vel discontinuitatem.

3. Tertio, quia in organo cuiuslibet sensus est sensus tactus; quod patet: quia quodcumque^(b) eorum punxeris acu, statim sentiet puncturam et dolorem ex ea sequentem^(c) et consimiliter sentiret^(d) adustionem vel nimium frigus; absurdum autem est dare^(e) organum duplici forma specifica informatum et specificatum et duplici sensu specifico sensificatum^(f); sed haec oportet dari, nisi^(g) omnes sint eadem potentia cum sensu tactus, quia constat quod sensus tactus dicit quandam formam et potentiam sensitivam sufficienter^(h) specificatam et non minus quam visiva vel auditiva.

Respondeo

Quod pluralitatem sensuum et potentiarum ipsorum⁽ⁱ⁾ sensualis experientia clamat et hoc quoad tria.

(^a) B² add. *et eadem*. (^b) B² *quodlibet sibi*. (^c) B² om. *e. e. s.*
 (^d) B² *sentiet*. (^e) B² *dicere*. (^f) B² *specificatum*. (^g) B² *secundum hoc igitur oportet dare quod pro sed haec... nisi*. (^h) B² om.
 (ⁱ) B² *ipsarum*.

Primum est ipsorum limitatio ad determinata obiecta et ad determinatos^(a) actus. Videmus enim^(b) quod potentia quae est in oculo non potest percipere^(c) sonos nec odores nec sapes, nec auditus lucem et colores, sed sola audibilia^(d). Si autem potentia visiva oculi esset eadem cum potentia auditiva^(e) vel cum odorativa, tunc existens in oculo et aspectum suum dirigens in^(f) exteriora perciperet sonos et odores^(g) praesentes sicut et colores. Evasio enim qua dicitur quod potentia visiva non^(h) potest quidem hoc, prout est in oculo, sed prout⁽ⁱ⁾ est in aure vel naribus, est ridiculosa; quia ex quo^(k) potentia secundum totam et eandem rationem suam specificam est in aure et oculo, ergo omnia obiecta sua sibi praesentia^(l) poterit apprehendere, prout est in oculo, et omnia eadem, prout est in aure^(m).

Secundum⁽ⁿ⁾ est substantialis diversitas organorum et diversa informatio ipsorum ab ipsis potentiis. Nam eadem potentia unius solius speciei non dabit nisi unam informationem suae speciei nec in suo proprio organo praeexiget diversas dispositiones substantiales, sic scilicet quod unam substantialem unius speciei habeat in una parte sui organi et aliam alterius speciei habeat in altera parte; tota etiam materia corporalis sibi subsistens non habebit respectu eius nisi unius organi rationem. Nec est contra hoc quod in oculo sunt tunicae et humores diversae speciei et ultra hoc nervus in quo visiva potentia radicitur qui^(o) differt specie a tunicis et humoribus oculi; quia in praedictis non intendo dicere quin plura concurrant ad constitutionem unius organi, sed quod oportet ex omnibus integrari unam specificam et completam formam seu dispositionem substantialem ipsius organi secundum quam est capax suae potentiae sensitivae et sui actus et sui aspectus sufficientis ad suum actum eliciendum.

Tertium est sensibilis diversificatio actuum audiendi et videndi secundum se et absolute sumptorum, et sic de aliis actibus diversorum

(^a) B² om. *a. d.* (^b) B² om. (^c) B² *recipere.* (^d) B² *aut odores. et sic de aliis, sed sola sua obiecta pro nec odores... audibilia.* (^e) B² *visiva.* (^f) B² *ad.* (^g) B² *add. sibi.* (^h) B² *ponit post hoc.* (ⁱ) B² *add. non potest.* (^k) B² *add. tota.* (^l) B² om. *s. p.*; VB² *add. prout est in oculo.* (^m) B² *add. et sic de aliis.* (ⁿ) B² *Secundo, quia.*
 (o) Al. m. mg., B² om.

sensuum. Nam audire, non solum in quantum est talis obiecti, differt sensibiliter a videre, immo etiam audire, in quantum audire^(a), differt a videre, in quantum videre. Quod est dicere quod huiusmodi actus sensibiliter differunt specie secundum solas rationes quas a solis suis potentiis habent absque diversis specificationibus quas postmodum a suis specialibus obiectis accipiunt, iuxta quod visio nigri differt specie a visione albi. Unde si per impossibile idem sonus esset visibilis ab oculo et audibilis ab aure et gustabilis a gustu: adhuc videre ipsum differt specie ab eius auditu et gustu, nec audiretur ab oculo, sed a sola aure, nec videretur ab aure, sed a solo oculo. Sed si potentia auditiva et visiva essent eadem potentia specie et numero, tunc omnes eius actus sumerent ab ipsis unam solam rationem specificam, ita quod non differrent specie nisi solum propter diversas species specialium obiectorum.

[Solutio Obiectorum]

Ad primam igitur rationem^(b) in contrarium dicendum quod si sensus et sentiendi modus non esset substantialiter plurificabilis in diversos sensus et in diversos modos sentiendi, sed potius totam suam unicam et ultimatam specificationem haberet ex solo generali ordine ad formam sensibilem et ad modum sentiendi generaliter sumptum, sicut utique habet intellectus ex solo generali ordine ad omnia intelligibilia et ad modum intelligendi^(c) generaliter sumptum: tunc praedicta ratio procederet a simili et esset bona, nunc autem oppositum est dare, sicut ex tribus praemissis rationibus patet.

Ad secundum dicendum quod eiusdem potentiae est apprehendere suum proprium obiectum et illas circumstantias eius sub quibus sibi offertur et secundum quas^(d) ab aspectu potentiae attingitur, nec hoc est apprehendere duo obiecta, sed suum unum circumstantiatum. Et hoc modo quilibet sensus apprehendit situm vel quantitatem sui proprii obiecti, non quasi habeant per se rationem obiecti, sed solum prout sunt circumstantiae proprii obiecti huius sensus

^(a) B² om. *i. q. a.* ^(b) B² *Ad primum pro A. p. i. r.* ^(c) B² om.
^(d) B² om. *e. s. q.*

vel illius. Nec aliquis particularis sensus apprehendit situm vel quantitatem aut figuram, prout sunt circumstantiae sui proprii obiecti. Secundum ergo illos qui unicuique formae extensae dant propriam quantitatem et propriam continuitatem ac positionem et situm non concurrunt diversi sensus in quantitatem eandem numero, sed solum in eandem specie^(a), nec hoc ipsum tanquam in id quod ex se^(b) solo vel primo et per se possit obici sensui, sed solum prout est circumstantia sensibilis formae quantae, puta, caloris vel saporis vel coloris ac humidi vel sicci vel consimilium. Ex solo autem tali concursu vel convenientia non oportet sensus esse eiusdem speciei, sed solum quod sint eiusdem generis.

Ad tertium dicendum quod tactus propter sui primitatem et materialitatem potest esse fundamentalis^(c) dispositio ad alterum sensum naturaliter posteriorem et immaterialiorem in materia^(d) vel materialiori organo suscipiendum; nec tunc tactus tenet rationem ultimae formae vel differentiae nec rationem totalis formae specificae, sed tantum rationem formae partialis et praeambulae. Sumendo ergo formam specificam pro totali specifica, sic non potest esse in aliquo nisi una, sed partiales specificae possunt esse in simul plures, puta, specifica complexio et organizatio corporis cum specifica vegetativa et sensitiva; unaquaeque enim species animalis habet suam specialem^(e) complexionem et organizationem et vegetativam et sensitivam. In illis autem membris in quibus nullus alius est nisi sensus tactus, ut in pede vel manu, habet ipse rationem ultimae formae, sed necdum^(f) totalis, immo est ibi cum eo^(g) specifica organizatio pedis vel manus.

(a) Ex speciem. (b) B² om. (c) B² fundamendum et. (d) B² om. i. m. (e) B² propriam. (f) B² nec. (g) B² ea.

QUAESTIO LXI.

Quantum ad secundum, quod scilicet tactus
in plures tactivas potentias dividatur.

Arguitur

1. Primo, quia multa per tactum apprehenduntur quae non minus differunt genere quam obiecta diversorum sensuum, utpote, grave et leve, calidum et frigidum, humidum et siccum, durum et molle, densum et subtile, et item multiplex dispositio et indispositio^(a) proprii organi et totius corporis; nam gravedines indigestionum et inflationum et apostemationum^(b) et calores febriles et corporis inanitatem^(c) et indigentiam^(d) et satietatis plenitudinem et varios pruritus carnis membrorumque^(e) agilem mobilitatem vel contrariam tarditatem eorumque constans^(f) robur ac inconstantem debilitatem eorumque scissuram vel integritatem ac dolores et delectationes ex his causatas videmur sensu tactus sentire, quae utique non minus ab^(g) invicem differunt quam differant a colore vel sono.

2. Secundo, quia omni uni potentiae datur una generalis ratio obiectiva comprehendens omnia obiecta illius potentiae; sed omnibus praedictis non videtur una talis ratio posse assignari; si enim dicas quod immo ratio tangibilitatis, hoc nihil est, tum quia haec ratio potius accipitur a tactu quam a naturis^(h) praedictorum obiectorum, tum quia eadem ratione posset dici quod omnes sensus sint una potentia, quia omnia eorum obiecta conveniunt in una communi ratione sensibilitatis.

3. Tertio arguitur, quia gustus ita contingit saporabilia, quando percipit eorum sapes, sicut tactus contingit tangibilia; et⁽ⁱ⁾ tamen gustum dicimus esse alium sensum a sensu tactus, etiam ab illo qui sibi^(h) est in lingua vel in toto organo gustativo coniunctus^(l).

(a) Al. m. mg. e. i.; B² *ipsius* pro *proprii*. (b) B² om. e. a.
(c) B² *sanitates*. (d) B² add. *famelicam*. (e) B² *membrorum*. (f) B²
om. e. c. (g) B² *ad*. (h) B² add. *ipsorum*. (i) B² add. *ut*. (k) B²
om. (l) B² *communiter*.

Respondeo.^(a)

Circa hoc sunt opiniones variae ipsismet opinantibus dubiae. Aristoteles enim, libro II *De anima*⁽¹⁾, videtur opinari quod tactus sit quoddam genus ad plures potentias tactivas diversarum inter se specierum, puta, quod potentia tactiva^(b) qua sentimus gravitatem et levitatem sit alia specie ab ea qua sentimus calidum et frigidum, et quod hae duae sint diversae specie^(c) ab ea qua sentimus sapores.

Alii vero opinantur tactum^(d) esse tantum unam potentiam et forte moti sunt triplici ratione.

Prima sumitur ex inseparabili concomitantia potestativi ordinis eius ad omnia tangibilia. Nam in nullo animali, quantumcunque imperfecto, invenitur^(e) sensus tactus, quin in qualibet parte sui organi possit sentire omnia praedicta, scilicet, calida et frigida et pondus corporum gravium sibi superpositorum et siccum et humidum et notabiles indispositiones vel aegritudines aut molestias organi sui. Invenitur tamen in pluribus membris esse tactus absque gustu et odoratu et visu et auditu.

Secunda sumitur ex materiali proprietate sui organi. Augustinus enim, libro III *Super Genesim*, capitulo 3⁽²⁾, dicit: «Sunt qui subtilissima consideratione quinque^(f) istos manifestos corporis sensus secundum quatuor usitata elementa ita distinguant ut oculos ad ignem, aures ad aerem dicant pertinere, olfactum^(g) vero et gustum naturae humidae attribuunt, olfactum quidem istis humidis exhalationibus^(h) quibus crassatur hoc spatium in quo aves volitant, gustum vero istis fluxibilibus et corpulentis humoribus. Nam quaecunque in ore sapiunt ipsius oris humori commiscuntur, ut sapiant, etiamsi⁽ⁱ⁾ arida, cum acciperentur, fuisse videantur, in ori^(k) etiam, cum arida accipiuntur, ita ut humida videantur. Tactus autem terreno elemento magis congruit, unde et est per totum corpus animalis, quod

^(a) Ita B², V om.; B² add. *quia*. ^(b) Ex *activa*. ^(c) In ras. ^(d) B² om.
^(e) B² *inveni*. ^(f) B² *qui etiam*. ^(g) Ita B², V *olfatum*. ^(h) Ex *exaltationibus*.
⁽ⁱ⁾ B² *etiam et*. ^(k) Al. m. mg. *etiamsi... ori*; B² om. *arida.. etiam*.

⁽¹⁾ Cfr. cap. 11, 422b 17sq.; cap. 6, 448a 14. ⁽²⁾ *De Gen.-ad lit.*, III, 4 (PL 34, 281).

maxime est ex terra. Dicunt tamen elementa omnia in omnibus inesse, sed unumquodque eorum ex eo quod amplius habet^(a) accepisse vocabulum »^(b). Et subdit⁽¹⁾ quod « quia sentire non est corporis, sed animae per corpus, licet acute^(c) disseratur secundum diversitatem elementorum sensus esse distributos: anima tamen cui vis sentiendi inest, agit vigorem sentiendi per corpus subtilius^(d), et ideo^(e) inchoat motum in omnibus sensibus a subtilitate ignis, sed non in omnibus ad idem pervenit. In visu enim pervenit represso^(f) calore usque ad eius lucem, in auditu vero usque ad liquidiores aerem calore^(g) ignis penetrat, in olfactu autem pervenit ad humidam exhalationem, unde crassior haec aura subsistit, in gustu autem pervenit^(h) usque ad humorem corpulentiores⁽ⁱ⁾, cum autem ad terrenam in ori^(k) gravitatem pervenit, ultimum tangendi^(l) sensum agit ».

Tertia ratio sumitur^(m) ex parte immutationis factae in sensibus ab obiectis, quia lux et color absque omni motu immutant visum; sonus vero cum motu gignitur et pro tanto cum motu immutat auditum; odorifera vero⁽ⁿ⁾ per calorem igneum exhalationem subtilis vaporis ex se emittunt, in quo odor usque ad narium odoratum^(o) defertur, et ideo non solo odore, sed etiam fumoso vapore olfactum immutat; sapor vero adhuc^(p) cum materialiori et grossiore humore penetrat gustum. In nulla autem praedictarum quatuor^(q) immutationum immutatur sic sensus a formali ratione sui obiecti quod eius organum denominetur ab illa tanquam a forma in se et ex se materialiter educta; non enim dicimus quod lingua sentiens dulcorem sit facta dulcis aut nares odoriferae. In quinto autem, scilicet, in tactu, hoc invenitur; nam manus tangens calorem fit calida et tangens^(r) frigida infrigidatur et tangens humida humectatur.

Verumtamen contra hanc tertiam^(s) rationem tripliciter arguitur: Primo quidem, quia in gloriosis corporibus beatorum erit sensus tactus absque necessitate talis immutationis. Nec mirum, quia nec forte corpora

(a) B² omnibus pro e. q. a. h. (b) B² add. ex eo quod amplius habet. (c) B² autem. (d) Corpus subtilius ex s. c.; B² subtilissimum pro subtilius. (e) B² nam pro e. i. (f) Ex repressio. (g) B² calor. (h) Ex perveni. (i) Ita B², V corpulentiores. (k) B² om. i. o. (l) B² gradum. (m) Ratio sumitur ex s. r. (n) Odorifera vero ex odoriferatio. (o) B² olfactum. (p) Al. m. mg. (q) B² om. (r) Ita B², V pertangens. (s) B² triplicem.

(1) L. c., cap. 5 (PL 34, 282).

damnatorum sentiendo summos ardores et algores et ictus vel percussiones habebunt tales alterationes ex se materialiter eductas, sicut nunc habent homines vel animalia, cum dolent et cremantur in igne vel cum rigescunt in nive vel cum cassantur a mola.

Secundo, quia quando ^(a) manus sentit grave pondus plumbi vel lapidis, non dicitur ex hoc fieri gravis, quamvis quandam inclinationem accipiat versus centrum. Quando etiam tangit mollia vel dura et aspera vel plana, non ex hoc mollificatur vel induratur ^(b) vel asperatur aut complanatur. Quando etiam tactus sentit bonas vel malas dispositiones organi sui, tunc non alteratur de novo alteratione naturali, sed solum animali.

Tertio arguitur ^(c), quia quando causa redditur ex iis quae per accidens circumstant causam et sunt omnino diversae naturae et rationis ab illa, tunc non solum male redditur causa, immo incidit ibi fallacia accidentis ^(d). Sic autem fit in proposito, quia formalis actio et immutatio sensus per quam actu sentit suum obiectum est actio et immutatio viva et ^(e) animalis et cognitiva et intentionalis; unde non est de natura corporalium et naturalium alterationum, quamvis aliquando extrinsecus sint sibi in organo suo annexae ^(f). Constat autem quod cognitiva actio et immutatio sensus tactus est viva et simplex et alterius generis ab omni forma extensa, sicut et visiva actio et immutatio visus. Ergo specificam differentiam earum ^(g) et suarum potentiarum assumere ^(h) ex corporalibus motibus plus vel minus circumstantibus hanc vel illam ⁽ⁱ⁾ est assumere causam ex iis quae sunt per accidens. Quod quidem maxime patet tenentibus apprehensivas et cognitivas actiones sensuum tam exteriorum quam interiorum effici a potentiis ipsis cum determinato aspectu earum ad sua obiecta, ita quod obiecta nihil ibi cooperantur nisi sub ratione termini terminantis primo aspectum potentiae et tandem eius cognitivum actum. Tunc enim clarius patet quod ad nullum actum cognitivum requiritur corporalis motus nisi vel propter corporalem applicationem organi ad obiectum vel propter generationem obiecti vel propter debitam appropinquationem eius ad organum sensus. Sonus ergo praeexigit motum propter generationem

^(a) In mg. ^(b) B² inclinatur. ^(c) B² om. ^(d) B² consequentis.
^(e) B² om. ^(f) B² connexae. ^(g) B² eorum. ^(h) B² assumeret.
⁽ⁱ⁾ B² om. h. v. i.

soni, odor vero vel sapor propter eius debitam^(a) appropinquationem ad odoratum vel gustum, et idem est de tactu.

Contra vero secundam rationem arguitur: Quia omne organum aliorum quatuor sensuum est etiam organum^(b) tactus. Ergo non potest in eis sufficiens distinctio dari ex materialibus differentiis organorum, nisi forte dicatur quod idem organum, in quantum terrenum, subservit tactui, in quantum vero aereum vel igneum, auditui vel visui, et sic de aliis. Sed tunc consimiliter poterit dici quod diversis potentiis tactus servit idem organum secundum diversas sui dispositiones, puta, tactui calidorum et frigidorum secundum hoc quod est calefactibile et infrigidabile, et tactui gravium et levium secundum hoc quod est ad varia loca inclinabile, et tactui duri vel mollis vel plani^(c) et asperi secundum quod est eis applicabile et ab eis mobile vel immutabile. Praeterea, sicut ignea luciditas spirituum exigitur ad visum propter clarum et agiler^(d) aspectum visualem emittere seu protendere: sic exigitur ibi tunicarum oculi et humorum aquea^(e) perspicuitas et specularitas ad debitam receptionem ipsius visionis et suae visivae similitudinis et claritatis. Et sic etiam in quolibet actu sensuum exigitur igneum acumen et vigor et nihilominus mobilis humiditas ad faciliter et debite recipere actum sentiendi. Attamen^(f) haec non sunt contra intentionem Augustini seu illorum quorum dictum recitat, quia ipsi non appropriant illa nisi per quandam antonomasiam.

Contra primam vero rationem arguitur: Quia secundum hoc omnia^(g) quae inseparabiliter se concomitantur^(h) essent una essentia simplex et omnino id ipsum, quod aperte est falsum. Attamen experientia inseparabilitatis in proposito non modicam probabilitatem dat sensui⁽ⁱ⁾ tactus respectu omnium tangibilium non esse nisi potentiam unam.

Affertur etiam a quibusdam quarta ratio. Dicunt enim quod proprium obiectum tactus est intrinsecus status sui organi, et ideo omnia illa quae ipsum intrinsecus variant vel afficiunt^(k) sunt obiecta sensus tactus, licet non semper possint ab eo percipi, nisi sint ibi sub debita quantitate. Per variantia autem vel afficientia organum tactus

(^a) B² om. (^b) B² *in organo* pro *e. o.* (^c) B² *duri* pro *v. p.*
 (^d) B² *agilem.* (^e) B¹ *aequa.* (^f) B² om. s. A. (^g) B² *anima.*
 (^h) Al. m. ex committantur. (ⁱ) B² *dicat sensus* pro *d. s.* (^k) Ex afficiunt.

non solum intelligunt formas huiusmodi affectionum, sed etiam earum efficiens immediatum. Unde tactus simul sentit puncturam ^(a) factam ab acu et acumen ipsius acus a quo illa punctura efficitur, sic etiam simul sentit calefactionem sui organi et calorem a quo immediate efficitur ^(b). Reliqui vero sensus habent pro proprio et primo obiecto aliquam formam alterius corporis a suo organo differentis, quamvis aliquando sit intra ipsum organum, ut est saporalis humor vini vel cibi in ore et lingua gustantis. Quia ergo omnia obiecta tactus in hac una speciali ratione conveniunt, scilicet, quod sunt dispositio sui organi vel eius actualis et immediata causa, in quantum talis: ideo tactus est sola una potentia et non plures.

Sed et contra hanc ^(c) arguitur multipliciter: Primo quidem ^(d), quia haec non satisfacit debitae specificationi ^(e) formalis obiecti ipsius tactus. Nam una dispositio sui organi non minus differt specie ^(f) ab altera quam color pomi differat ab odore et sapore eiusdem pomi, quae tamen sunt obiecta diversorum sensuum, licet sint formae eiusdem subiecti. Unde sicut unitas subiecti earum non dat eis unam rationem obiectivam ad unum et eundem sensum: sic nec unitas organi secundum quam est unum subiectum omnium dispositionum suarum dat suis dispositionibus unam rationem obiectivam ad solum unum sensum.

Secundo, quia secundum hoc tactus posset sentire intrinsecum colorem et saporem vel splendorem et odorem et sonum ^(g) vel tinnitionem ^(h) sui organi.

Tertio, quia secundum hoc nunquam posset sentire aliquod obiectum extrinsecum, nisi prius naturaliter sensisset aliquam dispositionem vel immutationem factam ab extrinseco obiecto. Cuius contrarium videtur dandum in corporibus beatorum.

Quarto, quia quando sentit causas effectivas huiusmodi dispositionum, aut sentit eas per se tanquam propria obiecta aut solum per accidens. Si per se et tanquam propria obiecta, ergo adhuc restat difficultas de obiectiva diversitate causarum.

Quinto, quia actus potentiae organicae non est ab ipsa sola, sed potius a composito ex ipsa et organo, quod quidem in agendo non est super se reflexivum, saltem primo et

(a) B² *punctionem*. (b) B² *afficitur*. (c) B² *hoc*. (d) Al. m. mg. P. q. (e) Ita B², V *specificationem*. (f) Ita B², V *genere*. (g) B² om. (h) B² *terminationem*.

immediate. Ergo non potest primo et immediate sentire dispositiones sui organi.

Sexto, quia quilibet sensus videtur aliquo modo sentire propriam immutationem sui organi quam habet in suo actu, unde visus sentit diverberationem quam patitur in aspectu solis, et idem est de aure in auditu fortis tonitruum. Ergo quia ratione tactus^(a) ponitur habere omnes^(b) intrinsecas dispositiones sui organi pro una ratione obiectiva, eadem ratione posset hoc^(c) dici de quolibet sensu, ex quo saltem aliquam unam dispositionum^(d) sui organi possunt percipere^(e) et pro objecto habere.

Verumtamen isti ad duo prima argumenta contra eos hic facta respondent quod non quaecunque dispositio sui^(f) organi est obiectum tactus, sed solum illa quae facit ad debitam vel indebitam consistentiam eius, sicut est sanitas et aegritudo vel debilitas et fortitudo aut temperies vel intemperies suae complexionis et suarum qualitatum complexivarum^(g) aut sicut est stabilis et quieta vel instabilis et inquieta^(h) mansio vel situatio vel positio eius et partium suarum. Huiusmodi autem ratio est satis specificata ad intrinsecam consistentiam proprii organi, ad quam quidem non spectant color et odor et sapor, quia sanitas vel aegritudo vel robur et debilitas⁽ⁱ⁾ vel stabilitio et concussio non constituitur ex istis. Sonus etiam, in quantum sonus, non spectat ad hoc, sed solum concussio organi ex qua^(k) causatur in eo^(l) sonus.

Ad tertium vero dicunt quod eo ipso quo tactus potest sentire illa quae formaliter^(m) faciunt ad debitum vel indebitum⁽ⁿ⁾ statum organi sui oportuit ipsum posse sentire omnia quae sunt eiusdem speciei, in quocunque sint, solum sub modo debito sibi offerantur. Et ideo sicut nimium pondus vel agilitatem aut inflammationem organi sui potest sentire, sic et omne pondus omnemque calorem et humiditatem aliorum corporum, et maxime quia, prout sibi offeruntur, sunt apta consimiliter sentiri. Unde damnatus sic sensibiliter affligetur a tactu ignis^(o) sicut si^(p) corpus eius inflammaretur^(q) et ureretur. Quod vero in beatis talia non efficiant, non pro-

(a) B² om. (b) B² om. (c) Al. m. ex hic. (d) B² dispositionem.
 (e) B² recipere. (f) B² proprii. (g) Ita B², V complexionarum.
 (h) Al. m. mg. v. i. e. i. (i) B² om. e. d. (k) Ita B², V quo.
 (l) B² ea. (m) B² sensibilibiter. (n) B² om. v. i. (o) B² om. (p) B² om.
 (q) B² inflammabitur.

venit ex parte obiectorum nec ex essentia tactus et sui organi, sed ex perfectione gloriae sibi superadditae.

Ad quartum dicunt responsum esse ex iam dictis, quia tota diversitas formalium obiectorum tactus concurret in illam rationem formarum ex quibus debitus vel indebitus status organi tactus constitui potest. Licet enim ex formis vel dispositionibus corporum exteriorum non constituatur, constituitur tamen et constitui potest ex iis quae sunt eiusdem speciei, et ideo potest in omnia talia tanquam in propria^(a) obiecta et tanquam in conformia suo statui bono vel malo.

Ad quintum dicunt quod quia fere totum corpus animalis est organum tactus, ideo, sicut una pars organi iungitur alteri, sic tactus, prout est in una parte, sentit dispositiones alterius sibi iunctae, et hoc, sive sit iuncta in eodem situ, ita quod una pars est in simul cum altera, sive sit in diverso situ. Et hoc modo sentit nimiam^(b) porositatem seu raritatem vel inanitatem sui corporis vel eius nimiam repletionem, sic etiam sentit^(c) pruritum sui corporis^(d). Nec mirum, quia etiam gustus intimius sentit saporem vini intra poros linguae imbibiti et contingentis partes linguae quae circumcludunt^(e) illos poros quam sentiat saporem vini nondum linguae imbibiti. — Rursus dicunt quod licet agens organicum non possit super se sic simpliciter et intellectualmente reflecti sicut possunt intellectus et voluntas: nihilominus possunt aliquo imperfectiori modo. Unde et aspectus oculi per intermedium speculum vel aerem humorosum et grossum reflectitur in oculum contuendum, et forte Christi oculus facit hoc sine intermedio speculo. Si enim potest aspectus suae corporalis lucis sic retrahere vel protendere^(f) ut aliquando possit a nobis videri, aliquando non possit: quid mirum, si virtuales^(g) aspectus sui visus et ceterorum sensuum potest protendere et reflectere! — Praeterea, quomodo aliter potest Christi corporalis^(h) oculus videre omnes visibiles dispositiones et formas sui cerebri et sui occipitis et dorsi, nisi forte dicas quod gloriosus oculus Christi nunquam hoc directe et immediate videbit? Sed hoc non modicum videtur esse contra plenam rationem gloriae sibi debitae. Pro quanto autem tactus intimius sentit quam ceteri sensus, pro tanto virtuales aspectum suum et sui organi in-

(a) B² *primā*. (b) B¹ *ipsam*. (c) B² om. (d) B² om. s. c.
(e) B² *circumdant*. (f) B² *protrahere*. (g) B² *virtutes*. (h) B² om.

timius reflectit super suum organum. Non tamen potest ipsum reflectere super intrinsecam et spiritualement essentiam ipsius potentiae nec super eius intrinsecum actum, quia hoc est proprium potentiarum superiorum. — Praeterea, dato quod sint plures potentiae tactivae, adhuc oportet aliquas illarum sentire praefatas dispositiones sui corporis. Non enim potest dici quod primo et immediate sentiantur per sensum communem, quia ille huiusmodi particularia et corporalia ut actu praesentia non apprehendit nisi per intermedios actus sensuum particularium.

Ad sextum dicunt quod nisi quilibet sensus ^(a) aliquo modo sentiat suum actum, non potest aliquis ^(b) praeter tactum sentire suam immutationem laesivam vel delectativam, licet saepe hoc eis adscribatur propter ^(c) sensum tactus eis coniunctum et in eorum organis conradicatum vel propter sensum communem ita eis conradicatum ^(d) quod sentit intime laesivos ^(e) actus eorum. — Dato etiam quod aliquam immutationem sentiant, non tamen possunt nisi conformes propriis actibus et obiectis. Ex perceptione autem talium non potest probari quod attingant ultra rationes propriorum obiectorum. — Praeterea, diverberationem visus sentire est forte uno modo idem ^(f) quod aliquid cum quadam visus diverberatione videre, ita quod ipsa diverberatio est formaliter in ipso actu visus quam praeit ^(g) altera in ^(h) visuali aspectu ipsam naturaliter praeunte. Ex illa autem diverberatione fit quod lux solaris vel eius radii videntur homini quasi versus solem vel versus oculum frangi et diverberari. Et ideo videns aestimat se sui actus diverberationem videre, quamvis non videat; sicut et quando quis cum nave currit, videtur sibi ripa terrae moveri, cum tamen ille motus non sit in ripa, sed in nave et in corpore videntis.

[Solutio Obiectorum]

Isti etiam per supradictos modos respondent ad tres rationes in principio huius secundae quaestionis factas.

Ad primam enim dicunt quod sicut unus sensus communis habet pro obiecto omnes actus particularium sensuum

^(a) B² *actus*. ^(b) B² *alias*. ^(c) B² *praeter*. ^(d) B² *om. vel...*
^(e) B² *laesive*. ^(f) B² *om.* ^(g) B² *prius*. ^(h) Add. interl.

et omnia propria obiecta eorum, quia omnia, quamvis valde diversa, respicit sub una ratione, non quidem sub una quam in eis apprehendat, ita quod in omnibus illa una sit eius obiectum et reliqua sint differentiae vel circumstantiae eius, sed sub una ratione iudicaria secundum quam est intimus iudex omnium actuum sensuum particularium et suorum obiectorum, in quantum subsunt illis actibus vel secundum quam est quasi^(a) radix et radicale centrum particularium sensuum: sic una potentia tactiva^(b) potest in omnia illa obiecta per illam unam suam rationem per quam est essentialiter ordinata ad sentiendum internum statum sui organi et conformia vel difformia sibi. Excipiunt tamen a praedictis dolorem et delectationem, quia sicut tactus non potest sentire suum proprium actum nisi forte valde semiplene, sic non potest sentire dolores vel delectationes consequentes et concomitantes suum actum, sed potius hoc spectat ad sensum communem, sicut infra tangetur.

Ad secundam^(c) dicunt quod diversitas potentiarum tunc potest ex diversitate obiectorum accipi, quando una earum est essentialiter limitata ad unum genus obiectorum et alia ad aliud. Ab illa etiam^(d) generali unitate obiectorum potest argui unitas potentiae, ad cuius totalem ambitum potentia secundum ultimatam et substantialem specificationem suam sumpta attingit, et^(e) hoc uno modo sibi substantiali et specifico et non pluribus substantialibus modis diversi generis vel speciei. An autem^(f) omni uni potentiae oporteat ex parte obiectorum dare unam rationem obiectivam, non sic patet, nisi^(g) sumas talem unitatem rationis qualem habet ens ad omnem essentiam creatam vel increatam et ad omnes rationes entis. Alias enim quam unam rationem tu dabis omnibus actibus exteriorum^(h) sensuum et omnibus obiectis eorum secundum quam sint obiecta sensus communis, cum obiecta eorum sint corporalia et extensa et ipsi actus sint incorporei et inextensi nec convenient nisi in una generali ratione quae dicitur sentire? — Praeterea, quid confert huiusmodi communis ratio ad hoc quod potentia apprehendat proprias species obiectorum, puta, quid confert communis ratio coloris ad hoc quod visus videat album, secundum quod album, et nigrum, secundum quod nigrum, et videat

(^a) B² *quod*. (^b) B² *add. per quam*. (^c) VB² *secundum*. (^d) B² *aliorum pro i. e.* (^e) B² *ut*. (^f) B² *Alii autem quod pro, A. a.*
 (^g) B² *habet lacunam*. (^h) B² *exterioribus*.

ipsa esse diversa, nisi quod oportet dici^(a) quod omnis specificatio vel determinatio illius communis rationis est proprie et per se visibilis, ita quod etiam illa communis ratio ut secundum se vel separatim ab eis sumpta non est aliquo modo visibilis? — Igitur sufficit quod ex specificatione potentiae seu ex aliquo uniformi respectu ad eam sumatur una communis ratio omnium obiectorum suorum quae respectu immediatorum obiectorum^(b) aliquam naturam vel proprietatem realem ponit^(c) in obiectis secundum quam conveniunt, licet illa saepe sit nobis incognita et innominata, nisi solum per respectum ad potentiam cuius sunt obiecta, iuxta quod omnia obiecta visus vocamus visibilia et auditus audibilia et tactus tangibilia^(d). Quod autem ita sit probant^(e) adhuc: quia constat quod situs^(f) quo quis est in hoc loco vel illo^(g) et differentia eius^(h), puta, sedere vel erectum stare et consimilia differunt plus quam genere a luce et colore; et tamen constat quod immediate attinguntur a visu, quando videt aliquem hic vel ibi sedentem vel stantem. Licet enim dicatur quod videt illa ut sunt circumstantiae lucis vel coloris, non propter hoc sequitur quin vere et immediate videat illa. Praeterea, perspicuitas transparentium differt genere a luce et colore, et tamen ipsa vere videtur a visu penetrante et cernente perspicua. Quia tamen sub uno aspectu⁽ⁱ⁾ aspiciunt visum et aspiciuntur ab eo, ideo in una communi ratione visibilitatis conveniunt.

Ad tertiam^(k) dicunt quod apprehendere cum contactu vel sine contactu^(l), id est, indistanter vel distanter non est specifica ratio alicuius particularis sensus^(m), quia duo vel tres sensus sentiunt obiecta distantia et duo alii obiecta indistantia; et forte oculus Christi iam beatus posset videre solem sibi immediate applicatum et videt corpora quae penetrat et cum quibus est simul in uno situ vel loco. Nunquid etiam videt⁽ⁿ⁾ suam palpebram sibi superpositam, immo et ultra eam, quia eius visualis aspectus penetrat interiora omnium corporum, quantumcunque densorum et intransparentium^(o), et clarissime videt illa? Nec mirum, quia si corpulentia corporis gloriosi tantam vim habet ut possit cetera

^(a) B² dicere.

^(b) B² obiectum suorum omnium.

^(c) B² poni.

^(d) B² et sic de aliis pro e. t. t.

^(e) B² probatur.

^(f) B² situs.

^(g) B² om. v. i.

^(h) B² eis; B² om. puta.

⁽ⁱ⁾ B² una ratione pro

s. u. a.; V respiciunt pro aspiciunt quae B² habet.

^(k) VB² tertium.

^(l) B² om. v. s. c.

^(m) B² sensus particularis pro p. s.

⁽ⁿ⁾ B² ponit

post superpositam.

^(o) B² transparentium.

corpora penetrare et in eodem loco cum eis esse: quanto magis virtus eius visiva^(a) hoc potest. Praeterea, nunquid quando Christi oculus ianuis clausis intravit ad discipulos, videbat ipsas ianuas, quando erat intra ipsas et simul in eodem loco cum eis? Igitur tactus specificè differt a gustu, quia proprium tactus est sentire ea quae spectant ad debitam vel indebitam consistentiam sui organi. Et si contra hoc arguas quia non omnia ad haec spectantia potest noster tactus sentire: sic posses arguere quod nec visus noster potest nunc videre omnem lucem vel colorem, puta, colorem^(b) invisibilis atomi vel multorum quae sunt supra caelos. Nulla etiam forma^(c) substantialis^(d) corporum, quamvis sit extensa, sentitur nunc ab aliquo sensu nostro exteriori, quia tunc^(e) in sacramentalibus speciebus panis et vini in corpus et sanguinem^(f) Christi conversi^(g) videremus vel sentiremus eas esse absque sua forma substantiali, quod plane est falsum. Et tamen valde verisimile est quod ipsa possit immediate sentiri et etiam sentiatur ab aliquo sensu Christi et corporum beatorum. Praeter enim potentiam et obiectum requiritur debitus aspectus potentiae super obiectum et debita proportio eorundem ad talem apprehensionis actum.

Cui igitur placet hic modus, teneat ipsum, sin autem, alium convenientiorem^(h) excogitet aut tactum in plures potentias tactivas distinguat et gustum ponat⁽ⁱ⁾ unam potentiam eius. Adverte tamen quod iste modus potest congruentius explicari dicendo quod obiectum tactus est totum illud^(k) genus formarum^(l) ex quo corporis animalium debita vel indebita consistentia constitui potest. Et si vis hoc ad tactum humanum specificare, obiectum tactus humani est totum genus formarum^(m) ex quo consistentia corporis humani perfici vel destitui potest.

(^a) B² *visiva eius* pro *e. v.* (^b) Al. m. mg. p. c. (^c) Al. m. mg. e. f. (^d) B² add. *scilicet.* (^e) Ita B², V nunc. (^f) B² *sanguinem et corpus* pro *c. e. s.* (^g) B² *conversorum.* (^h) B² *meliozem.* (ⁱ) B² add. *autem.* (^k) B² *illud totum* pro *t. i.* (^l) B² *substantiarum.* (^m) B² om. *ex quo... formarum.*

QUAESTIO LXII.

Quantum autem ad tertium, quod scilicet ^(a) sensus communis sit una potentia cum sensibus particularibus.

Arguitur

1. Primo, quia in omnibus organis illorum videtur actum suum habere, nam cum simul pungitur extrema pars pedis et capitis et simul cum hoc sol videtur et vox auditur et cibus gustatur et odoratur: tunc in eodem instanti sensus communis omnia sentit et iudicat illa ad invicem esse diversa; sed hoc non potest fieri nisi ^(b) in eisdem partibus in quibus praedicta a quinque sensibus sentiuntur. Si enim dicas quod in eodem instanti species illorum obiectorum deferuntur ad organum sensus communis, puta, ad cerebrum: contra hoc sunt tria inconvenientia. Primum est quod species contra suam naturam tenebunt ^(c) varios et curvos incessus et ibunt ^(d) per ea quae non habent dispositionem medii ad illas retinendas ^(e) et deferendas. Secundum est quod ^(f) species scissurae vel adustionis quam sentit ^(g) tactus oportebit quod sic fiat a pede usque ad cerebrum sicut competit obiecto tactus vel speciei ipsius. Tertium est ^(h) quia ex quo sensus communis nihil sentit nisi per intermedios actus sensuum particularium: oportebit quod species actuum eorum currat vel gignatur ⁽ⁱ⁾ per totum medium usque ad cerebrum, et tunc, si est sensitiva, habebit ubique actum sentiendi. Quae omnia sunt absurda. Si vero dicas quod actualis aspectus sensus communis sic est a cerebro usque ad omnes partes corporis directus quod mox omnia in eis sentita sentit, sicut facit oculus omnia propinqua et longinqua quae uno aspectu aspicit: contra hoc est, quia tunc sensus communis adverteret et sentiret ^(k) quicquid est in partibus intermediis. Cuius contrarium experimur, nam cum sentit puncturam manus, non sentit ^(l) aliquid quod sit in brachio aut saltem non semper oportet.

^(a) B² *scilicet quod* pro *q. s.* ^(b) B² om. ^(c) B² *tenebit.* ^(d) B² aut pro *e. i.* ^(e) B² *rescindendas.* ^(f) B² *Praeterea est quia* pro *S. e. g.* ^(g) B² add. *sensus.* ^(h) B² *Tertio* pro *T. e.* ⁽ⁱ⁾ B² *gignat speciem.* ^(k) B² om. *quae... sentiret.* ^(l) B² repetit *n. s.*

2. Secundo arguitur^(a), quia nullus sensus particularis potest aliquem actum sentiendi habere, nisi sensus communis ibi actu intendat et illud^(b) idem sentiat, sicut expresse dicit Augustinus, XII^(c) *Super Genesim ad litteram*, capitulo 25⁽¹⁾.

Dicendum^(d) quod differt.

Quae^(e) differentia quadruplici ratione probatur. — Prima est, quia obiecta diversorum sensuum in simul apprehendit et diiudicat, quod nullus exteriorum sensuum potest, sicut in prima quaestione probatur^(f). Quod autem simul iudicet probatur non solum in homine, sed etiam in brutis: quia, quando canis cibum amabilem^(g) videt vel rodit, ex auditu vocis comminatoriae vel ex sensu percussione tactuali^(h) recedit a cibo, tunc oportet quod per aliquam unam potentiam non solum illa simul apprehenderit, sed etiam praeeligibilitatem vel maiorem utilitatem vel damnositatem⁽ⁱ⁾ unius super alterum diiudicaverit; aliter enim non praeferret^(h) unum alteri nec pro vitando uno fugeret reliquum. Si vero dicas hoc posse^(l) per duas^(m) potentias fieri: contra hoc est, quia comparare unum alteri aut eorum mutuam differentiam et comparisonem⁽ⁿ⁾ sentire est unus actus ad duo extrema relatus et utriusque mutuam comparisonem habens pro uno obiecto; idem autem actus^(o) oportet quod sit ab una potentia.

Secunda est, quia oportet in sensu, etiam brutorum, aliquam potentiam dare apprehendentem actus particularium sensuum, quod ipsi facere non possunt, saltem sic plene, sicut oportet per aliquam potentiam fieri. Oportet enim dare aliquam potentiam appetitivam, imperantem motum animalium et imperando moventem nunc ad hoc nunc ad oppositum; quod facere non potest, nisi habeat secum aliquam potentiam sibi dicantem omnia quae imperat et imperandi modum. Ergo sicut illam appetitivam oportet dominari omnibus membris et sensibus quos ad suos actus applicat vel ab eis retrahit: sic

(a) B² om. (b) B² om.; B² *videm pro idem.* (c) B² om. (d) B² *Respondeo.* (e) B² *In.* (f) B² *probatum est.* (g) B² add. *quem.* (h) B² ponit ante *sensu.* (i) B² *damnationem.* (h) Al. m. ex *praeferet.* (l) B² *hoc dicas posset pro d. h. p.* (m) Al. m. mg. *h. p. p. d.* (n) B² *compationem.* (o) Ex *tactus.*

(1) Cfr. cap. 23 (PL 34, 475sq.).

oportet unam iudicativam sibi assistere quae de omnibus actibus^(a) eorum iudicet et eorum delectationes vel dolores advertat et alteram alteri praeferat vel praeferendam ostendat. Praeterea, quando canis vel serpens pro conservatione capitis exponit aliud membrum aut pro conservatione totius exponit aliquam partem, tunc praefert totum parti et caput alteri membro. Ergo oportet in eis esse aliquam communem potentiam quae in simul ambo extrema et mutuam eorum comparationem et unius ad alterum^(b) praeferentiam ostendat, quamvis non cum illa plenitudine et altitudine reflexivi iudicii cum qua fit hoc ab intellectu.

Ambas autem rationes praedictas tangit^(c) Augustinus, II *De libero arbitrio*, dicens⁽¹⁾: « Quid igitur ad quem sensum pertineat et^(d) quid inter se vel omnes vel quidam eorum^(e) communiter habeant, non possumus ullo eorum sensu diiudicare, sed quodam interiori sensu ista diiudicantur ad quem ab istis quinque notissimis cuncta referuntur. Aliud enim est quo^(f) videt bestia et aliud quo ea videndo sentit vel vitat vel appetit. Ille enim sensus in oculis est, ille^(g) autem intus in ipsa anima, hic autem nec visus nec auditus nec olfactus nec gustus nec^(h) tactus dici potest, sed quiddam aliud quod omnibus communiter praesidet ». Item⁽ⁱ⁾, infra⁽²⁾: « Videsne sensu oculorum colorem^(h) posse sentiri, eundem autem sensum eodem sensu non sentiri? Non enim quo sensu colorem vides, hoc eodem vides etiam⁽ⁱ⁾ ipsum videre ». Item, infra⁽²⁾: « Quoniam ergo cum colorem sentimus, non eodem sensu ipso nos sentire^(m) sentimus, nec cum audimus sonum, nostrum etiam audimus auditum⁽ⁿ⁾, nec gustantibus sapit in ore ipse gustus, nec tangentes^(o) aliquid ipsum^(p) etiam tangendi sensum possumus tangere ». Ex quo infert⁽³⁾: « Manifestum esse per sensum interioriorem non tantum sentiri obiecta quinque sensuum, sed^(q) etiam ipsos. Non enim bestia aliter moveret se appetendo aliquid^(r) vel fugiendo, nisi se sentire sentiret^(s), verbi gra-

(^a) B² om. (^b) Ita B², V *alteram*. (^c) *Praedictas tangit ex t. p.*
 (^d) B² om. (^e) B² *vel quidam eorum vel omnes* pro *v. o. v. q. e.*
 (^f) Ita B², V *quod*. (^g) B² *illa*. (^h) B² add. *sensus*. (ⁱ) B² *Et idem*.
 (^k) Al. m. mg. (^l) B² *et*. (^m) B² om. *sentimus ... sentire*. (ⁿ) B² *aud-
 itum audimus* pro *audimus auditum*. (^o) B² *tangentem*. (^p) B²
primum. (^q) B² *quae sentimus seu* pro *q. s. s.* (^r) B² om. (^s) B²
sentiret sentire pro *sentire sentiret*.

(¹) Cap. 3, n. 8 (PL 32, 1244). (²) Cap. 3, n. 9 (PL 32, 1245).
 (³) Cap. 4 (PL 32, 1246).

tia, in visu. Nam ^(a) aperire oculum et movere aspiciendo ad id quod videre appetit nullo modo posset, nisi ^(b) oculo clauso vel non ita moto se illud non videre sentiret ^(c). Si autem sentit se non videre, dum non videt, necesse est quod etiam sentiat se videre, dum videt, quia videns non movet oculum cum eo appetitu cum quo movet, quando non videt et per hoc indicat se utrumque sentire » ; haec Augustinus. Et subdit ⁽¹⁾ : « Sed utrum haec ^(d) vita quae sentit se sentire corporalia sentiat etiam se ipsam, non ita clarum est ^(e), nisi quod se quisque interrogans invenit omnem rem viventem fugere mortem. Quae cum sit vitae contraria, necesse est ut vita etiam se ipsam sentiat quae contrarium suum fugit » .

Tertia ratio ^(f) est, quia quando plures formae in eadem materia concurrunt, oportet dare unam omnibus superiorem et ^(g) omnibus praesidentem omnesque regentem et connectentem; alias non concurrerent sub debito ordine et sub stabili ^(h) unitate. Sed sicut in prima quaestione de potentiis animae est ostensum, formales ⁽ⁱ⁾ essentiae potentiarum animae sunt partes formales ipsius. Ergo in sensitiva anima animalium oportet dare unam potentiam omnibus aliis praesidentem omnesque regentem, quae quidem non potest esse tactus ^(k), quia ipse ^(l) est omnium sensuum materialior ^(m) et omnibus subiaccens. Si autem dicas quod haec est appetitiva imperans motum: tunc oportet sibi ⁽ⁿ⁾ dare aliquam cognitivam ^(o) sibi comproportionalem ^(p) et correspondentem, quia ordo appetitivi ad cognitivum ^(q) est appetitivae potentiae essentialissimus.

Quarta est ^(r), quia si quinque sensus particulares in uno altero sensu eis communi sibi ^(s) tanquam in una communi radice non connectuntur nec colligantur: tunc fortis attentio auditus auris ad audibilia non retrahet ^(t) aut impedit ^(u) attentionem ^(v) visus a visibilibus nec e contrario, cuius contrarium ^(w) experimur. Prae-

(a) B² *Namque*. (b) B³ add. *in*. (c) Al. m. ex *sentire*. (d) Ita B², V *hoc*. (e) B² *est clarum* pro *c. e.* (f) B² om. (g) Al. m. *mg.* o. s. e. (h) B² *tali*. (i) B³ *substantiales*; idem subinde. (k) B² *tactiva*. (l) B² *ipsa*. (m) B² *materialissima*. (n) B² om.; idem subinde. (o) B² *continuum*. (p) B² *proportionalem*. (q) B² *continuum*. (r) B² *Quarto* pro *Q. e.* (s) In *mg.*, B³ om. (t) B² *retraheret*. (u) B² *impediret*. (v) B² *actionem*. (w) B² *oppositum*.

terea, quando cordis intentio tota retrahitur ad interiora aut ad aliquod unum: tunc omnes exteriores sensus a suis actibus et intentionibus retrahuntur. Ergo illa interna cordis intentio est quaedam communis et intima radix exteriorum sensuum et intentionis seu intentivi aspectus eorum. Praeterea, ex sola consopitione^(a) cerebri consopiuntur omnes sensus. Ergo ibi est aliqua radix omnium ex cuius consopitione redundat consopitio in omnibus sensibus.

[Solutio Obiectorum]

Ad evidentiam autem obiectorum notanda sunt duo vel tria: Primo scilicet, ubi sit organum sensus communis, et sumamus hoc in animalibus perfectis, quia in quibusdam, puta, in annulosis vermibus, non apparet sensibilis distinctio organi sensus communis ad organum tactus quem solum habere videntur^(b); nam in conchilibus posset dici quod forsitan^(c) est in eorum radicali parte per quam suae^(d) conchae vel testae cohaerent^(e). Sciendum igitur quod sicut sensus communis est radix sensuum particularium, sic oportet eius organum esse radicale ad illos et ad organa ipsorum. In animalibus autem perfectis duplicem radicem habere noscuntur sic ad invicem ordinatam quod habent vim unius completae radiceis, et prima est fundamentalis ad secundam, secunda vero completat quod deest primae. Prima autem est cor et secunda est^(f) cerebrum. Quod autem cerebrum sit una, probatur non solum per originalem derivationem omnium sensualium nervorum^(g) ab ipso, sed etiam quia eius impedimentum impedit actus^(h) omnium sensuum, eiusque perfectio omnibus radicaliter confert, prout assidua experientia docet. Quod autem cor sit prior et fundamentalior radix, probat⁽ⁱ⁾ primo fundamentalis primitas sui vitalis et vivifici influxus et motus in omnia membra, ita quod illo cessante cessat in omnibus^(k) vita et sensus et motus. Dictat autem ratio quod suprema et radicalis forma et potentia animae sensitivae sit^(l) prius et fundamentalius in prima et^(m) radicalissimo membro; et ideo oportet quod eius prima et fundamentalis sedes statuatur in corde. Secundo probat hoc intima experientia sensus qua

(a) B² *consopitione*. (b) B² *om*. (c) B² *forte*. (d) B² *sic*.
 (e) Ita B², V *cohaeret*. (f) B² *om*. s. e. (g) B² *sensuum et venarum*
 pro s. n. (h) B² *actum*. (i) B² *probatur probat enim*. (k) B² *om*. i. o.
 (l) B² *sicut*. (m) B² *sit*.

sentimus processum motuum animalium imperari in corde et a corde. Sentimus etiam iudicarium cogitatum ad cor recolligi, quando aliquid definitive et solide ^(a) iudicamus et agendum vel non agendum sententiamus, sentimus etiam ^(b) radicalem consistentiam seu radicalem per se existentiam principaliter esse in corde seu in anima, prout ibi existit. Tertio probat hoc ordo cordis ad cerebrum et ordo duarum partialium radicum; oportet enim aliquam illarum esse priorem et aliam posteriorem. Constat autem quod vita cordis est prior vivificatione cerebri. Ergo et sensus qui est in corde est naturaliter prius ^(c) ibi quam in cerebro, nisi dicas quod cor habet primitatem respectu vitae vegetativae et cerebri respectu vitae sensitivae, acsi radix vitae sensitivae non debeat principaliter obtinere quod est radicalius in vita vegetativa. Cuius absurditas de se patet, quia qua ratione vegetatio disponit ad sensitivam, eadem ratione et ^(d) radicalior vegetatio disponit ad participandum radicaliorem gradum sensitivae.

Veruntamen sicut forma consummat id ^(e) quod deest radicalitati ^(f) suae materiae, sic sensitiva et eius vegetativa accipiunt quandam consummationem et inalterationem in cerebro. Quia enim iudicium et iudiciale imperium duo principalia exigunt, scilicet, radicalem recollectionem et stabilitatem et altum ^(g) conspectum et sublimem praesidentiam super iudicanda et imperanda: ideo conditor naturae providit cor et cerebrum ad haec duo, cor quidem ad primum et cerebrum ad secundum. Cui etiam consonant eorum loca, quia cordi datus est locus intimus, cerebro vero supremus. Huic ^(h) etiam consonat ordo motuum quem ⁽ⁱ⁾ in nobis experimur; quia sicut ignis tendit in sursum, sic sensifcus cordis motus et cogitatus sursum ad cerebrum tendit et aspicit. Sensualis vero motus cerebri radicaliter recolligitur versus intima cordis, quamvis frontaliter seu facialiter ^(k) dirigatur ad quinque sensus a se derivatos.

Et ut theologice loquar, consonat hoc cuidam hierarchico ordini ecclesiae Dei tam in Testamento veteri quam in novo. Nam sicut radix legis et synagogae fuit in Moyse et Patriarchis qui fuerunt velut pectoralis et humeralis custodia ^(l) cordis, sic in David et in prophetis et Salomone

^(a) B² om. *e. s.* ^(b) B² *enim.* ^(c) B² *prior.* ^(d) B² om.
^(e) B² *illud.* ^(f) B² *est radicalitatis* pro *d. r.* ^(g) B² *alterum.*
^(h) Al. m. ex *Hic.* ⁽ⁱ⁾ B² *quam.* ^(k) B² *formaliter* pro *f. s. f.*
^(l) B² add. *scilicet.*

fuit regalis praesidentia et sapientia quasi^(a) in cerebro et capite synagogae. Sicut etiam prima fundatio ecclesiae Christi fuit quasi cor eius, sic eius sublimatio a tempore Constantini et ultra et maxime illa quae est antichristo deiecto futura est quasi caput ipsius. Hinc etiam illucescit ratio quare cerebrum tantum distat a corde, ut scilicet inaltationi^(b) sensualis^(c) cogitatus a corde ad cerebrum et eius recollectioni a cerebro ad cor debita magnitudo et proportio detur.

Secundo notandum quomodo sensus communis est radix^(d) sensuum particularium et quomodo est in illis et illa in ipso. Ad quod sciendum est quod sicut rami a radice procedunt et in ea plantantur, et consimiliter vegetatio ipsorum procedit a vita radice^(e) et absque illa subsistere nequit: sic organa quinque sensuum seu organizatio ipsorum procedit a corde et cerebro^(f) et iterum in illa^(g) sicut in radicem^(h) suae subsistentiae impendunt et reflectuntur seu recolliguntur. Unde et quia sensus tactus est inter quinque priores radicalior, ideo in corde et capite radicaliter existit. Consimiliter autem derivantur quinque sensus a sensu communi et consimiliter in eo subsistunt. Unde et quibusdam aliquando⁽ⁱ⁾ visum fuit^(h) quod formalis et essentialis vita quinque sensuum non differat simpliciter specie ab essentiali vita sensus communis, sed solum eo modo quo rivi differunt a fonte vel rami a radice, ita quod sicut caro membrorum animalis est secundum se una specie, quamvis in eis per proprias figuras et organizationes eorum diversas determinationes organis substantiales accipiat: sic dixerunt eandem essentiam sensitivae vitae esse in omnibus sensibus, sed quasdam determinationes substantiales accipere in eisdem. Dixeruntque quod prima et^(l) radicalis determinatio eius et consistentiae suae est in sensu communi, ac deinde per quandam derivationem seu protensionem sui ab illo dantur^(m) sibi substantiales determinationes sensuum particularium.

Contra hoc tamen⁽ⁿ⁾ est^(o), quia essentia potentiarum istarum^(p) includit in se essentialem ordinem ad sua obiecta, quamvis ille ordo differat ab ordine habituum et actuum.

(a) Sequitur ras. (b) Al. m. ex *inaltationem*. (c) B² in *alterationem sensualem* pro *i. s.* (d) B² add. *omnium*. (e) B² *cordis*. (f) B² a *cerebro et corde* pro *a. c. e. c.* (g) Ita B², V *illo*. (h) B² *radice*. (i) B² *aliis*. (k) B² *fuit visum* pro *v. f.* (l) B² *om*. (m) Al. m. ex *dentur*. (n) B² *tam*. (o) B² add. *quod*. (p) B² *istarum potentiarum* pro *p. i.*

Sed ille ordo essentialis non potest specificè accipi nisi cum determinatione specifica. Ergo impossibile est essentiam diversarum potentiarum esse aliquo modo unam secundum speciem specialissimam. Praeterea ^(a), potentia illa includit in se contradictoria, scilicet, quod vita earum ^(b) sit una secundum speciem et tamen per diversas differentias ^(c) substantiales determinetur in eis; nam differentia sibi addita variat eius speciem. Praeterea ^(d), impossibile est quod vita vel essentia eadem numero sit in ^(e) una potentia cum una ^(f) differentia substantiali et in alia potentia sit cum alia; immo saltem oportebit quod una pars eius informetur seu ^(g) determinetur una differentia et alia per aliam.

Et ideo potius dicendum quod tota essentia earum sit simpliciter numero et specie ^(h) diversa, eiusdem tamen generis, et hoc cum quadam analogia. Sed sicut voluntas essentialiter praeexigit intellectum propter praesentationem obiecti sui ⁽ⁱ⁾, intellectus vero essentialiter exigit illam, quia sine illa nequit habere liberam et dominativam existentiam ac per consequens nec plene intellectualem et actualem: sic sensus communis essentialiter praeexigit sensus particulares propter praesentationem obiecti, illi vero ^(k) exigunt illum essentialiter ^(l) propter radicalem unitatem et subsistentiam et ad plenitudinem sui sensibilis motus ^(m) et iudicii.

Uterque tamen modus in hoc concordat quod vel per quandam radicalis essentiae identitatem vel per essentialem cohaerentiam et coexistentiam est sensus communis intra ⁽ⁿ⁾ quinque sensus et ipsi quinque in eo. Et ideo, licet sensus communis principalius sit in corde et in ^(o) cerebro, nihilominus eius secundaria et supprincipalis existentia ^(p) est in omnibus organis quinque sensuum et in qualibet parte illorum. Et consimiliter visus et auditus et gustus et odoratus non sic sunt in suis propriis organis quin eorum existentia contradicibiliter ^(q) attingat usque ad radicale organum sensus communis. Nec mirum, quia organa eorum non sunt punctalia nec simplicia, immo ex diversis composita et connexa et usque ad cerebrum radicaliter pertingentia illoque me-

^(a) B² Sed praeterea. ^(b) B² eorum. ^(c) B² determinationes.
^(d) B² Item. ^(e) Al. m. mg., B² om. ^(f) B² om. ^(g) B² et. ^(h) B²
specie et numero pro n. e. s. ⁽ⁱ⁾ B² sui obiecti pro o. s. ^(k) B² add.
scilicet sensus particulares. ^(l) B² pon. post vero. ^(m) B² sensibilis
actus pro s. m. ⁽ⁿ⁾ B² inter. ^(o) B² om. ^(p) B² subsistentia.
^(q) Ita B², V radicaliter.

diante pertingunt ad cor, prout est organum sensus communis simul et tactus.

Ex his autem est tertio notandum quomodo se habeant ad invicem in agendo. Sciendum ergo primo quod sensus communis nullum obiectum reale et praesentiale potest immediate apprehendere^(a) nisi tantum actus particularium sensuum^(b) per quorum actus apprehendit obiecta eorum; quia actus eorum sic cohaerent suis obiectis et sic tenent illa intra se quod eo ipso quo apprehenditur actus apprehenditur et eius obiectum. Quod autem in nullum priorum possit^(c) primo et immediate, probatur primo ex hoc quod nullum tale potest dari, quin sit visibile vel audibile vel tangibile seu tactu perceptibile^(d) vel gustabile vel odorabile vel determinativae circumstantiae eorum^(e). Constat autem quod horum prima et immediata perceptio spectat ad sensus particulares. Secundo, quia si aliquid reale et actualiter praesens apprehendit immediate, tunc respectu^(f) illius habet rationem sensus proprii et particularis potius quam sensus communis; excluso^(g) etiam vel consopito omni particulari sensu posset apprehendere illud.

Sed forte contra hoc instabitur quod^(h) sensus communis non solum sentit immediate⁽ⁱ⁾ actus particularium sensuum, sed etiam statum^(k) potentiarum sensitivarum et suorum organorum. Pro hoc enim^(l) videtur esse verbum Augustini, XII *Super Genesim*^(m), capitulo 15, dicentis⁽¹⁾ quod intentio quae ad visa somniorum cernenda convertitur, quando propter consopitionem cerebri et viarum sentiendi non potest ad oculos vel sensus alios ire, ducitur in vigilia per illa itinera^(p), et cum in caecis ad loca venerit^(o) oculorum, non exit foras, sed ibi remanet, ita ut vigilare se sentiat et quasi in tenebris esse⁽ⁿ⁾, et idem fit in aliis vigilantibus, cum tenent oculos clausos. Ex quo videtur Augustinus velle quod tunc per solum sensum communem sentiat homo se vigilare et intentionem sensus communis circa oculos esse.

Attamen Augustinus non dicit quod fiat per solum sensum communem, immo ex suomet exemplo et experi-

(a) B² om. (b) B² obiectum particularium sensuum actus pro a. p. s.
 (c) Ex possint. (d) B² om. s. t. p. (e) B² earum. (f) Ita B²,
 V respectus. (g) Ex exclusio; B² om. etiam. (h) B² quia. (i) B²
 immediate sentit pro s. i. (k) Sequitur ras. (l) B² etiam. (m) B²
 add. ad litteram. (n) B² per illam viam in vigilia pro in... itinera.
 (o) B² venit. (p) B² om.

(1) Cfr. De Gen., ad lit., XII, 20, n. 42 (PL 34, 471).

mento contrarium probatur, quia talis prius naturaliter vigilat quam vigilare se sentiat. Actus etiam intendendi prius est^(a) in clausis oculis quam sentiatur ibi esse nec potest actu intendere, nisi actu intendat^(b), in aliquod obiectum aut saltem nisi quodam aspectu generali versus aliqua loca intendat. Talis autem aspectus spectat primo et immediate ad sensum particularem. Ergo pervigil et actualis aspectus sensuum particularium est prius circa organa^(c) ipsorum quam homo sentiat se ibi vigilare et vigiliter^(d) intendere. Impossibile est autem talem aspectum dare sine aliquo^(e) actu sentiendi, saltem confuso. Et ideo potius oportet dici quod caecus vigilans quodam sensu tactus^(f) circa oculos contradicato ibi sentit^(g) primo motus^(h) spirituum vel nervorum. Praeterea, actualis et pervigil aspectus sensuum particularium sic immediate apprehenditur a sensu communi sicut et actus sentiendi eorum, nec ille actualis aspectus dicit quid habituale⁽ⁱ⁾ in potentiis vel organis, sed solum actuale et semper in fieri. Et ideo ex hoc non probatur quod sensus communis apprehendat aliquid praesentiale praeter actus et^(k) actuales aspectus particularium sensuum, nisi forte pro quanto super suum actum proprium sensualiter et semiplene reflectitur. Sed tunc actus ille super quem reflectitur habuit primo aliquid aliud pro obiecto.

Tertio probatur primum, quia qua ratione posset aliquam rem primo et immediate apprehendere, eadem ratione et omnia obiecta omnium sensuum particularium. Cuius contrarium ratio et experientia^(l) docet.

Secundo sciendum quod actualis aspectus sensus communis non fertur in organa^(m) sensuum particularium, nisi solum pro quanto fertur in actus et actuales aspectus ipsorum sensuum, et ideo ex tali aspectu non apprehendit nisi illorum actus et actuales aspectus et illorum actuum obiecta. Illos autem actus et aspectus non oportet sibi per obiectorum species praesentari, quia intime et immediate sunt sibi praesentes tanquam eius immediata obiecta. Rursus sciendum quod quia sensus particulares dependent ab ipso tanquam a sua radice et tanquam a principali motore et duce: idcirco⁽ⁿ⁾ non possunt in aliquid actu intendere, nisi ipse

(^a) B² est ante pro p. e. (^b) B² om. n. a. i. (^c) Ita B², V organum. (^d) B² vigiliae. (^e) B² om. (^f) Ex tactu. (^g) B² sentit ibi pro i. s. (^h) B² prius motum pro p. m. (ⁱ) B² habitudinale. (^k) V om. actus et quae B² habet. (^l) B² experientia et ratio pro r. e. e. (^m) Ita B², V organo. (ⁿ) B² ideo.

sibi^(a) intendat, et ideo si ex toto ab illis^(b) intendendo retrahitur, ex toto ab illuc retrahitur intentio eorum^(c). Idcirco etiam ad nihil voluntarie convertuntur aut detinentur nisi per communem sensum et appetitum. Sensus enim particulares non possunt se ipsos convertere et movere ad sua obiecta et ad suos actus, et ideo oportet quod hoc fiat^(d) a superiori potentia vel a causa^(e) naturali vel violenta.

Ex his autem patet dissolutio^(f) obiectorum.

QUAESTIO LXIII.

Quantum autem ad quartum, an scilicet^(g) sensus communis sit^(h) eadem potentia cum imaginativa quae imaginatur absentes formas sensibilium.

[Videtur quod non]

Est quorundam philosophantium opinio quod non sint eadem, sed potius duae. Et est eorum ratio duplex.

1. Prima est: Quia in corporalibus ad alteram potentiam spectat posse faciliter recipere et ad alteram⁽ⁱ⁾ posse receptum diu et firmiter^(k) retinere; nam primum^(l) est humidi, quod est facile terminabile^(m) termino alieno, secundum vero est sicci per quod humida solidantur⁽ⁿ⁾ et tenacia fiunt; cum ergo potentiae sensitivae sint organicae, et ad sensum communem spectet faciliter^(o) recipere impressiones seu^(p) nuntiationes sensuum particularium, imaginativae vero sit eas diu et firmiter retinere: ergo oportet quod hoc^(q) fiat per diversas potentias eiusdem organi aut diversorum.

2. Secunda ratio^(r) est: Quia apprehendere aliquod sensibile ipso absente est altius et immaterialius^(s) quam apprehendere^(t) illud per praesentialem et quasi corporalem cohaerentiam; sed sensus communis una cum sensibus par-

(a) B² *ibi*. (b) Ita B², V *illuc*. (c) B² *intentio eorum ex toto etiam ab illis retrahitur pro ex... eorum*. (d) B² *fiat hoc pro h. f.*
 (e) B² om. a. e. (f) B² *solutio*. (g) B² om. (h) B² ponit post *potentia*.
 (i) B² *aliam*. (k) B² *fortiter*. (l) B² *prima*. (m) Ex *terminale*.
 (n) B² om. (o) B² om. (p) B² *vel*; V. *numerationes pro nuntiationes quod B² habet*. (q) B² om. (r) B² om. (s) B² *innaturalius*.
 (t) B² *apprehere*.

ticularibus apprehendit sensibilia cum praesentia et quasi corporali cohaerentia, imaginativa vero apprehendit illa solum in absentia; ergo haec est alia et altior potentia sensu communi.

[Respondeo]

Augustini vero opinio esse videtur quod sint eadem potentia. Nam XII *Super*^(a) *Genesim*, capitulo 20^(b), dicit quod illa intentio quae in dormientibus aversa^(c) a sensibus cernit visa somniorum, ita ut dormiens sibi videatur vigilare, illa, inquam, vadit in vigilia usque ad^(d) loca oculorum et^(e), si sunt clausi vel caeci, sentit se ibi^(f) veraciter vigilare. Et paulo post dicit^(g) quod quando somno vel amentia impeditur ne dirigatur ad ea quae foris sunt intuenda vel facienda, quia tunc non amittit^(h) visum exteriorum⁽ⁱ⁾, tanta expressione format similia ut ipsas imagines corporum a corporibus discernere^(j) nequeat. Item, infra, capitulo 33^(k): «Esse in anima nostra quandam spiritualement naturam in qua formantur similitudines corporalium rerum, sive cum aliquod corpus sensu corporis tangimus, et continuo formatur similitudo in spiritu memoriaque reconditur, sive cum absentia corpora iam^(l) nota cogitamus, ut ex eis formentur quidam spirituales aspectus». Et capitulo 25^(l) dicit quod «haec spiritualis^(m) natura habet visiones inferioris generis quam sit visio non solum superioris sed etiam inferioris⁽ⁿ⁾ rationis per quam ista inferiora diiudicantur». Et paulo post subdit^(o) quod «visio corporalis sine spirituali esse non potest, quia eodem momento quo corpus sensu corporis^(p) tangitur fit in animo aliquid simile, quod si non fieret, nec sensus ille esset quo sentiuntur exteriora». Et ideo concludit^(q): «Non potest itaque^(r) visio corporalis fieri, nisi etiam^(s) spiritualis similis fiat; sed non discernitur, nisi cum^(t) fuerit sensus ablatus a corpore, ut videatur in spiritu absque illo^(u) corpore. At vero

(a) B² om. (b) B² ad litteram pro c. 20. (c) B² adversa; B² om. a. (d) B² in. (e) B² om. (f) B² om. (g) Ita B², V admittit. (h) B² om. (i) Ita B², V decernere. (j) V add. non quod B² om. (k) B² repetit Et capitulo 25. (l) B² simplex. (m) B² om. s. e. i. (n) B² corporis sensu pro s. c. (o) B² ita. (p) B² et. (q) B² cum non pro n. c. (r) B² ullo.

(1) Cfr. *De Gen. ad lit.*, XII, 20, n. 42 (PL 34, 471). (2) Cfr. L. c., n. 43 (PL 34, 471). (3) Cap. 23 (PL 34, 473). (4) Cap. 24 (PL 34, 474). (5) L. c.

spiritualis ^(a) visio etiam sine corporali fieri potest ^(b), cum absentium corporum similitudines in spiritu apparent ». Item, capitulo 26 ⁽¹⁾, dicit ^(c): « Quapropter non inconvenienter arbitror spirituales visionem inter ^(d) intellectualem et corporalem tanquam medietatem quandam obtinere; illud enim quod non est corpus sed simile corporis ^(e) non incongruenter ^(f) dicitur medium inter illud quod vere corpus est ^(g) et illud quod nec corpus ^(h) est nec simile corporis ». Et de huiusmodi tractat usque ad finem libri ubi multa similia et aequivalentia dicit.

Item, XI libro *De Trinitate*, capitulo 7 et ultra usque ad finem libri ⁽²⁾, post illam trinitatem quae est in actu sensuum exteriorum ponit immediate illam quae est in actu sensus interioris habentis speciem memoriae pro obiecto; nec ibi distinguit plures trinitates, sicut in libris sequentibus distinguit eas in intellectu seu ratione. Quas omnes simul et ordinate epilogat libro XV, capitulo 3, dicens ⁽³⁾: « In XI scilicet libro electus est sensus oculorum pro omnibus quinque sensibus, in quo trinitas exterioris ⁽⁴⁾ hominis primo apparuit, conflata scilicet ex corpore quod videtur et ex ^(h) forma quae inde in acie cernentis ⁽ⁱ⁾ imprimatur ^(m) et ex ⁽ⁿ⁾ intentione voluntatis copulantis utrumque. Deinde in ipso animo inventa est alia trinitas a prioribus introducta, scilicet, imago corporis quae est in memoria, et ex illa informatio ^(o) aciei cogitantis ^(p) et actus voluntatis utrumque coniungens. Sed haec trinitas adhuc ^(q) ad exteriorem hominem pertinet. In XII vero distincta est sapientia a scientia, et trinitas quae est in scientia est in XIII libro tractata. In XIV autem ^(r) tractatur de illa quae est in sapientia divinatorum et aeternorum ».

Quod autem haec positio Augustini sit verior et rationabilior priori, septem rationibus probatur ad praesens.

Prima est: Quia si imaginativa est alia a sensu communi et superior illa, quod utique oportet, si est alia, quo-

(a) B² *spiritualiter*. (b) B² *fieri potest etiam sine corporali pro etiam... potest*. (c) B² om. (d) Ita B², V om.; al. m. mg. *intellectualem*. (e) B² *corpori*. (f) B² *inconvenienter*. (g) B² *est idem corpus pro v. c. e.* (h) B² *corpori*. (i) B² *interioris*. (k) B² om. (l) B² *intelligentis*. (m) Ex *imprimuntur*. (n) B² om. (o) B² *in-formatione*. (p) B² *cogitantis aciei pro a. c.* (q) B² om. (r) B² *vero*.

(1) L. c. (2) Cfr. capp. 2-6, 7, 8 (PL 42, 985 sqq.). (3) Cap. 4 (PL 42, 1061 sq.).

niam erit posterior: tunc oportet quod ipsa regat sensum communem in suo actu et quod iudicet de eius actu et de actibus sensuum inferiorum. Quod aperte est falsum et ridiculosum.

Secunda est: Quia ferre ^(a) definitivum et imperiosum iudicium de omnibus obiectis et actibus sensuum est summus actus sensitivae partis. Ergo est summae potentiae vel ^(b) potentiarum; quod dico, quia actus imperii est appetitivae sensui communi annexae ^(c).

Tertia est ^(d): Quia species memoriae genita et relictā ab actu sensus communis non est altior sua causa, id est, non est altior illo actu per quem est causata ^(e). Ergo non transcendit potentiam sensus communis, immo potius est illi subiecta tanquam suae causae.

Quarta est ^(f): Quia eiusdem subiecti et potentiae est speciem ^(g) recipere ^(h) et eandem conservare; impossibile est enim ⁽ⁱ⁾ quod species eadem numero habeat duo subiecta aut quod duas potentias simul informet. Nec minoris potentiae est eam gignere quam genitam conservare, nisi pro quanto ultimum in eadem causa ^(k) includit primum; plus est enim eandem causam posse in utrumque quam in alterum solum. Sed species quae immediate gignitur ab actu sensus communis non potest per eum fieri nisi in subiecto ipsius actus, aut fieret in subiecto inferiori ^(l), quia actus ille non potest agere nisi in illo subiecto super quod habet tunc actuale et potestativam efficaciam et aspectum. Ergo species memorialis seu imaginaria per ipsum facta conservatur in sola potentia sensus communis aut in eius organo, in quantum est eius. Ergo eius subsequens inspectio et cogitatio est eiusdem potentiae, in quantum est activa.

Quinta est ^(m): Quia actus, quo species imaginaria discernitur non esse ⁽ⁿ⁾ ipsa res extra, sed esse aliud ab ipsa, est altior ^(o) quam sola imaginatio eius. Sed illa discretio fit per sensum communem, quia haec non discernitur nisi in vigilia, fitque per hoc quod discernens advertit illam imaginem rerum absentium non ^(p) obici extra ^(q) ipsis particulāribus sensibus nec per eos apprehendi. Ergo oportet quod

^(a) B² quod est. ^(b) B¹ om. ^(c) B² appetitivae sensitivae annexae sensui communi pro appetitivae... annexae. ^(d) B² om. ^(e) Ita B², V creata. ^(f) B² Quarto pro Q. e. ^(g) Ita B², V species. ^(h) B² om. ⁽ⁱ⁾ B² om. ^(k) B² causam. ^(l) B² sensus inferiorum pro s. i. ^(m) B² Quinto pro Q. e. ⁽ⁿ⁾ B² est. ^(o) B² aliud erit ab ipsa altior pro aliud... altior. ^(p) B² om. ^(q) B² om.

eadem potentia comparet tunc actum imaginandi ad actus exteriorum sensuum et quod sensibilem diversitatem sentiat et iudicet inter illos. Constat autem quod solius sensus communis est ^(a) apprehendere actus ^(b) sensuum, dum fiunt, et iudicare de eis. Ergo et eius est apprehendere actus imaginationis et iudicare de eis. Et haec ratio meo iudicio est inter praedictas fortissima, quia et experimento interno et assiduo comprobatur.

Quodsi dicas hoc non fieri ^(c) per potentiam sensitivam, sed solum per intellectum ^(d): contra hoc est duplex ratio. Prima est ^(e): Quia intellectus noster non potest advertere actus sensuum particularium et eorum actualia obiecta ^(f), in quantum eorum, nisi per intermedium actum sensus communis; unde ipso consopito nihil de eis advertit et ipso per somnum vel ^(g) amentiam perturbato habet cum imaginatione ^(h) circa hoc ⁽ⁱ⁾ errare vel omnino cessare ^(k). Secunda ^(l) est: Quia quando canis praefert os visibile et praesens alteri ossi meliori ^(m) memorato et etiam ⁽ⁿ⁾ desiderato, quia videt illud sibi non sic adesse: utique tunc sensibilibiter discernit inter absens et praesens. Item, quando redit ad suum dominum et ad domum eius: tunc utique recordatur de domino et de ^(o) domo et bene sentit quod illud de quo recordabatur non est sibi praesens, quia tunc staret in illo et non procederet ultra ad illud tanquam ad absens. Ergo tunc aperte sentit quod illud quod ^(p) sibi in recordatione offertur non est sibi extrinsecus praesens, sed absens.

Sexta ratio est ^(q): Quia essentialis ordo appetitivae ad cognitivam clamat quod ^(r) una potentia appetitiva non est immediate connexa potentiis pluribus ^(s) cognitivis, sed soli uni. Sed appetitiva sequens sensum communem ponitur ab omnibus esse eadem cum appetitiva sequente imaginationem. Quod et ratione probatur: quia eiusdem potentiae est amare et desiderare absentia et amare eadem praesentia et gaudere de ^(t) eorum fruibili praesentia.

Septima ^(u) est: Quia nunquam possumus imaginari vel

(a) B² om. (b) B² actum. (c) B² quod hoc non fit pro h. n. f.
 (d) B² potentiam intellectivam pro potentiam... intellectum. (e) B² om.
 (f) B² obiecta actualia pro a. o. (g) B² add. per. (h) B² imagine.
 (i) B² vel. (k) B² cessare omnino pro o. c. (l) B² Secundo. (m) B²
 cuicumque alteri ossi pro a. o. m. (n) B² om. (o) B² om. (p) B²
 add. tunc. (q) B² Sexto pro S. r. e. (r) B² quia. (s) B² pluribus
 potentiis pro potentiis pluribus. (t) B² om. (u) B² Septimum.

memorari^(a) spectantia ad unum sensum nisi dirigendo aspectum interiorem versus illum sensum; unde cum imaginor voces, sentio aspectum meum imaginarium esse conversum versus aures, et quando visibilia, tunc sentio ipsum^(b) esse conversum versus oculos, et sic de aliis. Sed dirigi et converti ad quinque sensus est illius potentiae quae est radix eorum^(c), haec autem est sensus communis. Ergo et cetera.

[Solutio Obiectorum]

Ad primam igitur rationem aliorum^(d) dicendum quod valde est ridiculosa; tum quia spirituales formationes et conservationes^(e) specierum vitalium et intentionalium reducit ad solas potentias qualitatuum elementarium humidi et sicci; tum quia idem organum sensus communis habet satis quoad hoc^(f) de humido et sicco; tum quia, quod ille actus et species sensus communis per quam actu iudicat de actibus quinque sensuum non retineatur post actus illorum, non est ex defectu suae potentiae retentivae, sed potius ex ipsius actus et suae^(g) speciei essentia et natura, secundum quam est semper in fieri tanquam actio quaedam, et ideo non potest esse, nisi dum agens illam actu^(h) agit. Et certe, secundum hoc ita possent arguere de actu et habitu appetitus⁽ⁱ⁾ vel intellectus, quod scilicet habitus sit alterius potentiae quam actus, quia actus faciliter recipitur et transit, habitus vero diu et firmiter retinetur. Quando etiam canis^(k) per doctrinam^(l) et assuersionem^(m) acquirit aliquos habitus in⁽ⁿ⁾ suo sensu communi et appetitu, ita quod habitualiter amat et aestimat multa quae prius non amabat vel odiebat nec^(o) noverat: tunc utique^(p) habitualis amicitia et prudentia eius potentiis et organis acquiritur differens a suis actibus qui cito recipiuntur et transeunt. Praeterea, species imaginaria facillime gignitur et recipitur. Ergo alterius potentiae est eam^(q) recipere et alterius retinere, quod est nimis absurdum^(r).

Ad secundam dicendum quod immo semper^(s) ceteris paribus visio praesentium est altior et nobilior quam absen-

(^a) Ita B², V *memorare*. (^b) B² *eum*; B² om. *esse*. (^c) B² *earum*.
 (^d) B² *Ad primum in contrarium* pro *Ad... aliorum*. (^e) Al. m. mg. e. c.
 (^f) B² om. (^g) B² om. (^h) B² *actu illud illam* pro *i. a.* (ⁱ) V *appetitus habitu* pro *h. a. quae B² habet*. (^k) B² add. *suo sensu communi et appetitu*.
 (^l) Ex *doctrinam*. (^m) Ex *assuesionem*. (ⁿ) B² om.
 (^o) B² *vel non*. (^p) B² add. *quaedam*. (^q) Ita B², V om. (^r) B² *valde absurdum est* pro *e. n. a.* (^s) Al. m. mg., B² om.

tium ut absentium ^(a); propter quod nec in Deo ponitur actus memorandi vel cogitandi absentia ^(b) ut sibi absentia nisi solum metaphorice. Et certe, hoc ipsum clamat totus appetitus volentium videre et visibiliter palpare amicos et cetera dilecta quae absentia recordantur ^(c). Si enim illa imaginaria recordatio absentium praevaleret praesentiali visioni sensus communis cum particulari: non tantopere hanc praeamaret et pro ipsa ^(d) obtinenda laboraret. Praeterea, notitia vel imaginatio absentis deficit a praesentialissima et ultimatissima et indubitalissima ^(e) expressione et visione ^(f) illius, nec cohaerentia actus visivi ad suum praesentiale obiectum est quid corporale et, nisi sit ex parte alicuius modi infimi cohaerendi, non dicit ex se aliquid ignobile, sicut patet in intellectu angeli beati videntis haec vel illa corpora ^(g).

QUAESTIO LXIV.

Quantum autem ^(h) ad quintum, an scilicet sensus communis et imaginativa sint ⁽ⁱ⁾ eadem potentia cum aestimativa.

[Videtur quod non]

Est consimiliter praedictorum ^(k) philosophantium opinio quod sit alia et tertia.

1. Quorum ratio est: Quia eius formale obiectum est longe altius a formalibus obiectis illarum ^(l); nam intentio utilis et inutilis seu ^(m) nocivi ac amicitiae et inimicitiae sunt formale obiectum aestimativae, priores vero solas formas sensibiles apprehendunt; unde et quia intentiones praedictae sunt quasi intelligibiles potius quam sensibiles: ideo aestimativa aliququaliter participat actum et ordinem rationis et prudentiae; unde et animalia quae abundant in illa vocamus prudentia et astuta, iuxta quod in Genesi *serpens* dicitur ⁽¹⁾

^(a) B² om. *u. a.* ^(b) Al. m. mg. ^(c) B² *recordatur.* ^(d) B² *illa.*
^(e) B² *indubitabili.* ^(f) B² om. *e. o.* ^(g) B² *corporalia.* ^(h) B² om.
⁽ⁱ⁾ B² om. ^(k) B² *istorum.* ^(l) B² *illorum.* ^(m) B² *vel.*

⁽¹⁾ Gen. 3, 1.

fuisse callidior cunctis animalibus ^(a), et Christus dicit ⁽¹⁾, *estote prudentes sicut serpentes*.

2. Praeterea, ad hoc facit quod sensus communis et appetitus imperans motum circa praesentia ad quae omne animal movetur est in omni animali, imaginatio etiam absentis cibi qui ab omni animali pro tempore desideratur oportet quod sit in eis; videtur autem quod in pluribus eorum non sit aestimativa, immo, ut videtur, sunt omnis prudentiae inexpertia ^(b); ergo aestimativa in tantum differt a praedictis quod est separabilis et aliquando exclusa ab eis.

[Respondeo]

Sequentes vero supradictam ^(c) positionem Augustini tenent quod sint una et eadem potentia, sic tamen quod eius habitus aestimativi, qui ^(d) sunt idem quod habitualis aestimatio horum vel illorum, differunt a potentia illa, sicut habitus actualis differt a potentia cuius est. Quod dico, quia tam ^(e) in homine quam in brutis sunt multae habituales aestimationes tam a consuetudine quam a natura genitae et inditae ^(f).

Haec autem positio triplici ratione probatur ad praesens. Primo quidem, quia intentiones utilis et inutilis et consilium non possunt ab aliqua potentia apprehendi, nisi in simul apprehendat formas sensibiles vel imaginarias quarum ^(g) sunt huiusmodi ^(h) intentiones; quia dicunt solum quasdam respectivas habitudines illarum formarum. Quando enim ovis aestimat lupum sibi esse inimicum, oportet quod apprehendat illam rem quam sibi iudicat inimicam; apprehendere enim solam rationem inimicitiae ⁽ⁱ⁾ non est apprehendere lupum sibi esse inimicum. Unde etiam ultro duo praedicta oportet ^(k) quod simul apprehendat se tanquam terminum illius hostilis respectus. Ergo quando lupo absente hoc actu aestimat, tunc oportet quod ille actus et eius potentia per modum imaginativae apprehendant ^(l) ipsum absentem. Quando vero ipso praesentialiter viso vel audito ipsum esse sibi inimicum aestimat et iudicat, tunc

^(a) B² *animalibus omnibus* pro c. a. ^(b) Ita B², V *inexperientia*.
^(c) B³ om. ^(d) B² *quae*. ^(e) Sequitur ras. ^(f) B² *inditae vel genitae* pro g. e. i. ^(g) B² *quorum*. ^(h) B² *hae*. ⁽ⁱ⁾ In mg., del. *amicitiae*.
^(k) B² add. *enim*. ^(l) B² *apprehendat*.

⁽¹⁾ Matth. 10, 16.

per modum sensus communis ille actus et eius potentia apprehendunt^(a) formam lupi ut subiectum illius inimicitiae. Ex quo patet quod illa potentia est una et eadem cum imaginativa et cum sensu communi.

Secundo, quia rationes utilis et amicabile suorumque contrariorum accipiuntur ex respectu ad delectabile sensui vel poenale et^(b) ex respectu ad perfectionem proprii subiecti vel consumptionem. Utile enim nobis dicitur^(c) quod ad aliquam nostram complacentiam vel perfectionem cooperari potest, inutile vero quod hoc non potest, nocivum vero quod ad contraria potest^(d), inimicum vero nobis dicimus^(e) quod ad nostrum malum habet promptum affectum, per contrarium vero sentimus illud nobis^(f) esse amicum quod nostro bono sentimus esse benevolum et sociale. Ergo haec non possunt ab aliqua potentia apprehendi nisi in respectu ad praedicta, puta, quia apprehenditur ut^(g) utile ad delectationem hanc vel illam vel^(h) ad vitandam hanc poenam vel illam vel⁽ⁱ⁾ utile ad perfectionem sui vel suorum vel^(k) amicorum. Sed solius sensus communis cum quinque sensibus sibi connexis est apprehendere delectabile sensui vel poenale et perfectionem sui corporis vel consumptionem. Ergo eius est apprehendere respectus praedictarum intentionum.

Tertio, quia aestimativa nihil addit supra^(l) sensum communem et imaginativam nisi solum quasdam habituales aestimationes vel quasdam^(m) dispositiones determinantes aut inclinantes ad sic vel sic aestimandum; etiam appetitiva⁽ⁿ⁾ addit quasdam affectiones habitualis amicitiae vel inimicitiae seu amoris vel etiam timoris vel audaciae et spei vel diffidentiae aut quasdam affectionales^(o) inclinationes ad hoc vel eorum^(p) contraria. Alias enim non repente moveretur^(q) ovis ad suum agnum tanquam ad amicum vel columbus ad columbam nec ovis^(r) repente timeret^(s) et odiret lupum. Praeterea, quando sensus communis sentit dolorem in manu^(t) ex eius adustione causatum: nunquid tunc^(u) dictat appetitui^(v) illum ignem esse sibi^(x) fugiendum tan-

^(g) B² apprehendit. ^(b) B² om. ex... et. ^(c) Sequitur ras.
^(d) B² om. nocivum... potest. ^(e) B² om. n. d. ^(f) B² nobis illud
pro i. n. ^(g) B² om. ^(h) B² et. ⁽ⁱ⁾ B² et. ^(k) B² om. ^(l) B² ad.
^(m) B² om. ⁽ⁿ⁾ V in appetitiva etiam pro e. a. quae B² habet. ^(o) B²
om. habitualis... affectionales; B² add. et; in ras. inclinationes. ^(p) B²
earum. ^(q) B² ponit n. r. m. post agnum. ^(r) B² aut ovis non pro n. o.
^(s) B² fugeret. ^(t) V manus pro i. m. quae B² habet. ^(u) B² om.
^(v) B² appetitus. ^(x) B² om.

quam poenalem et consumptivum? nunquid etiam ad eius dictamen appetitus mox imperat fugam et fugit? Et e contra, quando canis per sensum communem sentit se valde delectari et refici ex tali cibo: nunquid tunc dictat et iudicat illum esse comedendum? nunquid etiam mox appetitus hoc ^(a) imperat et movet os ad cibum?

Si vero contra quaedam praedictorum obicias quod sensus communis non est susceptivus alicuius habitus vel habitualis ^(b) dispositionis: contra hoc est primo Augustinus, VI *Musicae* ⁽¹⁾, dicens et experimentis ^(c) probans quod aliqui ex frequenti usu probandi et gustandi viua acquirunt maiorem peritiam faciliter iudicandi ^(d) bonitatem vel malitiam vinorum ac melioritatem et peioritatem eorum ^(e). Et consimiliter dicit quod ex usu cantandi et cantus varios audiendi ^(f) non solum in sensu communi sed etiam in sensu auditus gignitur et augetur aliqua affectio et discretio ad concordantias ^(g) vocum subtilius et facilius discernendas ^(h). — Secundo probatur hoc ratione: Quia frequens applicatio potentiae ad actus — potentiae dico voluntariae et diversimode mobilis et applicabilis ad haec et ad illa — habet aggenerare in ea aliquam usualem seu consuetudinalem ⁽ⁱ⁾ habitationem. Quod et ^(k) experimur non solum in potentiis sensitivis, sed etiam in manibus et ceteris membris diversimode mobilibus vel operativis. Praeterea, nunquid acumen sensualis ^(l) iudicii in suis obiectis acutius ^(m) et facilius iudicandis iuvatur per frequens exercitium? Certe pueri, quando didicerunt litteras et ex litteris syllabas et dictiones componere et legere psalmos, habent sensualem ⁽ⁿ⁾ habitum cito diiudicandi et discernendi ^(o) quaeque legenda, ita quod quosdam dicimus in hoc tardos et duos, quosdam vero acutos et promptos. Multis etiam per frequentem lecturam subtilis litterae acuitur visus et e contra pluribus ^(p) ingrossatur per continuum lecturam litterae grossae, ita quod ex hoc redundunt inepti ad subtilem litteram celeriter discernendam ^(q) et perlegendam.

Item, ad principale possent adduci aliquae rationes quibus in praecedenti quaestione probatum est imaginativam

^(a) B² add. *mox*. ^(b) B² *habitus*. ^(c) Al. m. ras. ^(d) B² *videndi*. ^(e) B² om. *ac... eorum*. ^(f) B² *dicendi*. ^(g) B² *concordias*. ^(h) B² *discernendum*. ⁽ⁱ⁾ B² *consuetudinem et pro s. c.* ^(k) B² om. ^(l) B² *sensibilis*. ^(m) B² *acuti*. ⁽ⁿ⁾ B² *sensibilem*. ^(o) B² ponit et *discernendi post legenda*. ^(p) B² *multis*. ^(q) B² *discendum*.

⁽¹⁾ Ofr. cap. 14 (PL 32, 1188). Verbo tenus Augustinus hoc non dicit.

non posse esse potentiam aliam vel superiorem a sensu communi (^a).

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur in contrarium dicendum primo (^b) quod, sicut ex iam dictis patet, huiusmodi relativae intentiones non sunt altiores suo ultimo fine, ex cuius respectu et ordine habent (^c) ipsis animalibus rationem utilis vel nocivi, amici (^d). Praeterea, ipse amor ovis ad (^e) agnum, quem sentit agnus eius (^f) per sensibilia signa, quae sentit in ove, non est minor aut ignobilior respectu in ipso fundato, immo et forte idem est sentire unum quod et reliquum. — Secundo dicendum quod quando intra (^g) ambitum unius potentiae includuntur plura obiecta magis et minus nobilia, puta, sub visu lux et color et lux solis et lux (^h) candellae et albedo et nigredo: tunc stulte arguitur quod visus videns lucem (ⁱ) solis vel candellae (^k) sit alia potentia a visu qui videt (^l) colores et praecipue ab illo qui videt colores (^m) fuscis et tætros (ⁿ). Quanto magis ergo eadem potentia sensus communis intra (^o) suum ambitum continet plura obiecta altiora et minus altiora!

Ad secundum est duplex responsio quae in simul conflata facit unam perfectam. Prima est quod sensus communis animalium imperfectorum aut differt aliquo modo specie a (^p) sensu communi perfectorum, iuxta quod et anima sensitiva cuiuslibet differentis speciei animalium differt specie ab anima sensitiva animalium alterius speciei, puta, sensitiva anima bovis ab anima sensitiva (^q) leonis vel canis; aut saltem sensus communis imperfectorum est in eis sub minori et inferiori (^r) gradu suae speciei, ut sic differat sensus communis imperfectorum a sensu communi (^s) perfectorum (^t) sicut differt minor lux a maiore vel minus album a magis albo. — Secunda est quod sensus communis quorundam iuvatur a quibusdam habitibus sibi insertis et a pluribus particularibus sensibus sibi subnexis (^u). Quaedam enim sunt

(^a) B² a sensu communi distinctam vel superiorem pro aliam... communi. (^b) B² om.; ex ex et. (^c) B² add. in. (^d) B² om. (^e) Add. interl. al. m., del. et. (^f) B² etiam. (^g) Ita B², V infra. (^h) B² om. (ⁱ) B² lumen. (^k) V candorem nimis pro candellae quod B² habet. (^l) B² add. alios. (^m) B² om. ab... colores. (ⁿ) B² ceret (?). (^o) Ita B², V infra. (^p) Ita B², V ad add. interl. al. m. ex et. (^q) B² om. sensitiva... sensitiva. (^r) B² imperfectiori. (^s) Ita B², V om. a. s. c. (^t) Al. m. mg. (^u) Al. m. mg. et... subnexis.

animalia quae non habent auditum et quaedam quae nec visum nec ^(a) odoratum, quaedam etiam sunt quae modicum habent ^(b) de habituali prudentia, et quaedam ex mala dispositione sui organi sunt furiosa. Et in quibusdam hominibus est eorum sensus imbutus multis erroneis et perversis aestimationibus et concupiscentiis. Ex his autem patet ^(c) plena dissolutio illius secundi argumenti.

QUAESTIO LXV.

Quantum autem ad sextum, an scilicet sensus communis et imaginativa et aestimativa sint eadem potentia ^(d) cum memorativa.

[Videtur quod non]

Est praedictorum philosophantium opinio quod sit alia et quarta ab eis.

Est etiam ^(e) eorum ratio duplex ^(f).

1. Prima est: ^(g) Quia memorativa est retentiva intentionum aestimabilium quas apprehendit aestimativa; ergo differt ab illa sicut ^(h) receptiva a retentiva, ab imaginativa vero differt sicut retentiva ⁽ⁱ⁾ intentionum aestimabilium a retentiva formarum sensibilium.

2. Secunda ^(k) est: Quia eius solius est apprehendere intentionem praeteriti et futuri; quod est maius quam apprehendere solas intentiones formarum in re praesentium ^(l) aut quasi praesentium in sua imagine vel imaginatione ^(m).

3. Tertia est: Quia organa eorum non solum sunt diversa, sed etiam situ distincta; nam ⁽ⁿ⁾ in anteriori parte cerebri est sensus communis et imaginativa, sensus tamen communis magis versus frontem et magis ad extra, post haec vero ^(o) aestimativa quasi circa medium, post haec vero est memorativa prope occipitium, in postrema ^(p) autem est motiva membrorum.

^(a) B² om. ^(b) Ita B², V om. ^(c) B² om. ^(d) B² *eadem potentiae* pro *e. p.* ^(e) B² *Et est* pro *E. e.* ^(f) B² *duplex ratio* pro *r. d.* ^(g) B² om. ^(h) V add. *illa* quod B² om. ⁽ⁱ⁾ B² *receptiva.* ^(k) B² add. *ratio.* ^(l) B² *et praesenter*; B² *vel* pro *aut.* ^(m) B² *imaginatione vel imaginativa* pro *i. v. i.* ⁽ⁿ⁾ B² add. *et.* ^(o) B² add. *est.* ^(p) Ita B², V *postremo.*

Et his consonat Augustinus, VII *Super Genesim*, circa medium, dicens ⁽¹⁾: « Quoniam ⁽²⁾ pars cerebri anterior unde sensus omnes distribuuntur ⁽³⁾ est ad frontem collocata, et in facie sunt ipsa organa sentiendi, excepto tangendi sensu qui per totum corpus diffunditur, qui tamen ab eadem anteriori parte cerebri ostenditur habere viam suam quae retrorsus per verticem ⁽⁴⁾ ad cervicem et ad medullam spinae deducitur, unde et facies habet utique sensum tactus sicut et totum corpus et ultra hoc ceteros quatuor: ideo scriptum arbitror ⁽⁵⁾ quod *Deus in faciem sufflaverit* ⁽⁶⁾ *homini flatum vitae, cum* ⁽⁷⁾ *factus est in animam vivam*. Anterior quippe pars posteriori merito praepositur, quia ista ducit, illa sequitur; et ab ista sensus ⁽⁸⁾, ab illa vero est motus, sicut consilium praecedit actionem. Quia vero motus qui sensum sequitur est cum intervallis temporum, agere autem intervalla temporum spontaneo motu nisi per adiutorium memoriae non valemus: ideo tanquam tres ventriculi cerebri demonstrantur, unus anterior ad faciem a quo sensus omnis, alter posterior ad cervicem a quo motus omnis, tertius ⁽⁹⁾ inter utrumque in quo memoriam vigere demonstrant: nec cum sensum sequitur motus, non ⁽¹⁰⁾ connectat homo quod faciendum est, si fuerit oblitus id quod fecit. Haec certis indicibus probata ⁽¹¹⁾ esse indicant, quando et ⁽¹²⁾ ipsae partes aliquo affectae morbo vel vitio, cum defecissent officia sentiendi vel movendi vel reminiscendi, quid valerent singulae satis declararunt, eisque adhibita curatione cui rei reparandae profecerit exploratum est»; haec Augustinus.

^(a) B² Quod. ^(b) B² describuntur. ^(c) B² om. parte... verticem.
^(d) B² sufflavit. ^(e) B² quando. ^(f) V add. et quod B² om. ^(g) B² tertium.
^(h) B² ut. ⁽ⁱ⁾ B² perata. ^(k) Add. interl. al. m.

⁽¹⁾ *De Gen. ad lit.*, VII, 17, 18 (PL 34, 364). ⁽²⁾ Gen. 2; 7.

QUAESTIO LXVI.

Quantum etiam ad septimum, an scilicet cogitativa quae omnium praedictarum actus et obiecta componit et confert [differat a praedictis].

[Videtur quod sic]

Est quorundam praedictorum opinio quod differat a praedictis.

Quia, ut dicunt, conferre omnia ^(a) est potentiae superioris et communis ad omnes; unde et ^(b) a quibusdam logica, id est, rationalis vocatur tanquam prae ceteris participans ordinem rationis. Dicuntque ^(c) quod est in medio cerebri tanquam omnium mediatrix et collatrix seu ^(d) comparatrix. Quidam vero ex eis dicunt ad hoc in brutis sufficere aestimativam, in homine vero cum his sufficit ratio istas altius movens et regens. Unde et memoria, ut per rationem ad ^(e) haec vel illa reminiscenda scienter et provide directa et mota, ultra commune nomen memoriae vocatur reminiscencia.

[Respondeo]

Sequentes vero praedictam Augustini⁽¹⁾ viam ad sextum ^(f) et ad hoc ^(g) septimum dicunt^(h) omnibus his sufficere potentiam sensus communis, quae secundum varia sui officia nomina diversa sortitur.

Quod autem memorativa ab ipso non differat probant ⁽ⁱ⁾, et ^(k) primo, prout memorativa dicitur illa quae elicit actionem recordandi: Quia quando canis recognoscit dominum suum, tunc confert ipsum ut nunc visum ad eundem ^(l) ut prius visum ^(m), et idem est de quacunque via quam ⁽ⁿ⁾ reliquis dimissis ^(o) sequitur tan-

^(a) B² *anima*. ^(b) B² om. ^(c) B² *Dicitque*. ^(d) B² *vel*.
^(e) B² *adiuta*. ^(f) B² *dicunt ad tertium pro a. s.* ^(g) B² om. *a. h.*
^(h) B² om. ⁽ⁱ⁾ B² *probatur*. ^(k) B² om. ^(l) B² *eum*. ^(m) B² *visus sit*.
⁽ⁿ⁾ B² *quamquam*. ^(o) B² om.; B² om. *sequitur*.

⁽¹⁾ Cfr. locos p. 597 sq. citatos.

quam sibi ^(a) prius notam et assuetam ^(b). Ergo potentia conferens ad invicem illa apprehendit simul utrumque. Sed illa quae actualiter apprehendit se tunc dominum suum videre est potentia sensus communis. Ergo illa eadem apprehendit se prius vidisse ^(c) illum, hoc autem est idem quod memorari. — Item, impossibile est aliquid accipi ut praesens vel praeteritum, quin eo ipso apprehendat ^(d) id cui attribuit praesentiam ^(e) vel praeteritionem. Ergo potentia quae ^(f) recolit hoc vel illud esse praeteritum et se illud hactenus vidisse apprehendit ^(g) simul duo, scilicet, ipsam rem et suam praeteritionem. Sed ipsam rem ut absentem apprehendere est potentiae imaginativae, ipsam vero ut praesentem apprehendere est sensus communis cum aliquo sensu particulari sibi connexo ^(h). Ergo et cetera. — Item, ratio praeteriti non est aliud quam aliquando fuisse praesens. Ergo eiusdem potentiae est apprehendere rationem praesentis et rationem praeteriti. — Item, non solum, quando homo, sed etiam quando canis vel lupus recolit praeteritam percussione vel comminationem sibi hactenus factam, ita quod propter hanc recordationem timet aliquid facere quod alias faceret: tunc utique sentit et sensualiter discernit illam comminationem tunc sibi non fieri de praesenti, sed prius ⁽ⁱ⁾ factam fuisse. Ergo eiusdem potentiae cuius est discernere illas minas tunc sibi non fieri est et recolere sibi prius factas fuisse. Sed primum est sensus communis. Ergo et cetera. — Item, recordatio praeteriti est cum quadam firma certitudine, aliquando tamen est cum quadam aestimatione vel opinione; certitudo autem recordationis non potest provenire ^(k) nisi ex certitudine actualis visionis seu praesentialis apprehensionis habitualiter retenta ^(l); habitus autem immediate retentus ^(m) ex primo actu est eiusdem potentiae cuius fuit actus ⁽ⁿ⁾. Ergo certitudo recordationis est illius eiusdem potentiae.

Ex praedictis autem patet ridiculositas opinionis quorundam dicentium quod memorativa intellectualis ^(o) nihil recolit sub ratione praeteriti nec potest aliquid per se apprehendere nisi sub ratione subtracta a ratione ^(p) praeteriti, praesentis et futuri. Quod est dicere quod homo per intel-

^(a) B² om. ^(b) B² add. *praeeligit*. ^(c) Ex *viisse*. ^(d) B² *apprehendit*; B² *illud* pro *id*. ^(e) B² add. *vel futuritionem*; B² *vel* pro *aut*.
^(f) B² om. ^(g) B² add. *itaque*. ^(h) B² *annexo*. ⁽ⁱ⁾ B² add. *sibi*.
^(k) B² *pervenire*. ^(l) B² *recepti*. ^(m) B² *receptus*. ⁽ⁿ⁾ B² *actu cuius primo actus fuit* pro *actu... actus*.
^(o) B² om.; B² *non* pro *nihil*.
^(p) Al. m. mg. s. a. r.; B² *abstracta* pro *subtracta*.

lectum non potest recolere quod heri quaedam intellexit et libera et intellectuali ^(a) voluntate proposuit, cum tamen hoc scire non spectet ad sensualem memorativam vel apprehensivam. Et certe, hi ^(b) tollunt intellectui magnam altitudinem, puta, potestatem conferendi ^(c) praesens ad praeteritum et futurum et e contrario, cum tamen potius deberent dicere quod potentia sensitiva hoc non potest ^(d) nisi valde exiliter et semiplene. Propter quod et in quaestione de impedimento usus liberi arbitrii recolo me dixisse quod nullus plenè recordatur de aliquo somnio suo, nisi in ipso somnio ^(e) affuerit actus intelligendi, qui ex ^(f) habituali certitudine ex illo actu retenta fit in vigilia certus de praeterito somnio.

Item, ad primum arguitur: Memorari intentionum aestimabilium ^(g) illasque memoriter retinere non potest fieri sine retentione ^(h) et memoratione illarum rerum vel formarum quibus huiusmodi intentiones attribuuntur et quarum ⁽ⁱ⁾ sunt respectus, sicut ex praecedenti quaestione patet. Ergo frustra et impossibiliter ponitur alia esse potentia memorativa et retentiva ^(k) intentionum aestimabilium et alia formarum imaginabilium.

Secundo probant ^(l) hoc specialiter de memoria specierum retentiva. De qua quidem planum est quod ad eam non spectat nisi solum speciem ^(m) memorialem recipere et retinere ⁽ⁿ⁾; unde nulla actio sentiendi vel intelligendi est ab ea, in quantum tali, nisi solum pro quanto fuit de obiecto, id est, de specie quae tenet locum ^(o) obiecti. Sicut autem potentia receptiva actus sentiendi vel intelligendi et habitus ex illo actu relictus et causatus ^(p) non est simpliciter alia ^(q) a potentia effectiva ^(r) ipsius actus, nisi solum quod per suum formale agit ^(s) et per suum materiale ^(t) recipit, quamvis utrumque coadiuvet ^(u) ad utrumque: sic potentia receptiva et retentiva specierum relictarum ex actu praedicto est eadem cum potentia effectiva illius actus, differens solum ab illa ^(v) modo praedicto.

(a) B² illa in pro l. e. i. (b) B² om. (c) B² comprehendendi.

(d) V non potentia sensitiva hoc potest pro potentia... potest quae B² habet.

(e) B² somno. (f) Al. m. mg. (g) Ita B², V aestimabilis. (h) B² receptione.

(i) Ita B², V in quarum. (k) B² add. vel receptiva. (l) B² probatur.

(m) B² om.; memorialem al. m. ex memorialem. (n) V retinere et recipere pro r. e. r. quae B² habet.

(o) B² locum tenet pro t. l.

(p) V relecti et creati pro r. e. c. quae B² habet. (q) B² alius.

(r) B² om. (s) B² om. (t) B² add. suum. (u) Al. m. ex coadiuve.

(v) B² illo.

Pro quo quidem ^(a) potest salvari distinctio Augustini ⁽¹⁾ de memoria et intelligentia ^(b) et voluntate. Non enim intendit quod memoria aliquem actum proprie efficiat, sed solum quod recipiat species, et quod receptae conserventur ^(c) in ea tanquam in suo subiecto in quo et ex quo sunt eductae. Unde nec ipsa est causa effectiva conservationis specierum suarum, immo potius per fortes et frequentes actus intelligendi et ^(d) sentiendi ipsae species memoriae magis ac magis firmanentur et fortificantur et intenduntur, et e contra per multam cessationem talium actuum et per multam vacationem ad actus distractivos a prius retentis ^(e) delentur species retentae et causatur oblivio. — Quod autem Augustinus non intenderit aliter distinguere memoriam ab intellectu probatur adhuc ex alio: Quia omnes habitus scientiarum ponit in memoria ^(f 2), et tamen ipsemet, libro *De bono coniugali* ⁽³⁾, dicit quod « habitus est quo quis potest operari, cum opus est ». Ergo vult quod per habitum sciendi operetur homo vel ^(g) possit operari actum sciendi. Constat autem eundem tenere quod sola potentia intellectiva immediate producit actum sciendi ^(h).

Sciendum tamen quod licet potentia receptiva specierum memorialium ⁽ⁱ⁾ intellectus sit eadem cum ^(k) potentia receptiva actuum et habituum eius, haec tamen magis attribuuntur intellectui, prout est activus et ^(l) causa actus sciendi vel credendi. Cuius ratio est: Quia habitus sic connectitur potentiae activae ipsius intellectus, in quantum activae, quod ^(m) ipsa vis activa per habitum coaptatur et determinatur ad suos actus plenius et facilius agendos. Ipsi etiam actus in suo fieri sic connectuntur praedictae vi ⁽ⁿ⁾ activae acsi reciperentur in ea, in quantum est activa, quamvis recipiantur in ea, in quantum est receptiva. Species vero memoriales non connectuntur sibi hoc modo, quia habent sibi de obiecto servire, ita quod in eas figitur activus aspectus ipsius intellectus et tota tendentia sui actus et habitus, et ideo potius se habent ut terminus actionum eius quam ut principium activum. Et pro tanto

^(a) B² *Quidem modo pro P. q. q.* ^(b) B² *om. e. i.* ^(c) Ita B², V *conservantur.* ^(d) B² *vel.* ^(e) B² *receptis.* ^(f) Ex *memorio.*
^(g) B² *et.* ^(h) B² *om. Constat... sciendi.* ⁽ⁱ⁾ B² *memorialium.* ^(k) B² *add. eadem.* ^(l) B² *vel etiam.* ^(m) B² *quia.* ⁽ⁿ⁾ B² *vi praedictae pro p. v.*

⁽¹⁾ *De Trin.*, XI, 3, 4, 7 (PL 42, 988sq.). ⁽²⁾ Cfr. *Confess.*, X, 8, 9, 12, 17 (PL 32, 784sq.). ⁽³⁾ Cap. 21 (PL 40, 390).

memoria videtur esse quasi quaedam altera ^(a) potentia ab intellectu ^(b). Consimiliter autem est de memoria sensuali respectu potentiae sensualis ^(c) activae cui memoria servit de objecto.

Ex praedictis autem patet quod si aliqua potentia sensitiva omnia objecta praedictarum ad invicem componit et confert, quod illa est sensus communis. Et certe, oportet quod illa, quae ^(d) omnia componit et confert, omnia apprehendat et regat, nec minus hoc poterit ^(e), dum res sensibiles sentimus actu quam dum eas imaginamur absentes.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum igitur ^(f) in contrarium dicendum quod ex omnibus ^(g) supradictis satis patet quod receptivum et retentivum non oportet esse duas potentias animae. Et ^(h) idem patet de aestimativo et imaginativo.

Ad secundum etiam patet ex dictis ⁽ⁱ⁾ quod eiusdem potentiae est apprehendere rem, cuius est apprehendere eam esse praeteritam; praeteritio enim non est ratio apprehensibilis absque re ipsa cui attribuitur.

Ad tertium dicendum quod sicut eadem anima est simul in omnibus partibus corporis sui ^(k) — alium tamen aspectum habet in una et alium in alia —: sic eius potentiae habent grandem et latum ambitum; unde non sunt in solo puncto corporis quasi punctuales, quin potius diversas partes heterogeneous suum completum organum integrantes informant. Et certe, fatuus esset qui diceret tactum manus sentientis calida esse aliam potentiam a tactu pedis sentientis ignem; et tamen longe plus distat pes a manu quam prima pars cerebri a sua media vel postrema. Plus etiam distat et differt cor a cerebro, et tamen intima experientia comprobamus actum sensus et cogitatus esse in corde simul et cerebro, etiam eundem actum numero; nec mirum, quia non est in eis, nisi prout subsunt eidem potentiae animae et prout sunt ^(l) quasi unum in illa.

Ad videndum vero distincta officia cerebri valet advertere modos nostros varios cogitandi et memorandi ^(m). Sicut

^(a) B² alia. ^(b) B² ad intellectum pro a. i. ^(c) B² sensibilis.
^(d) B² quod. ^(e) B² poterit hoc pro h. p. ^(f) B² om. ^(g) B² om.
^(h) B² om. ⁽ⁱ⁾ B² om. e. d. ^(k) B² sui corporis pro e. s.; B² ali-
quando pro alium. ^(l) Al. m. mg. eidem... sunt. ^(m) B² movendi.

enim oportet nostros altos et latos ^(a) cogitatus rerum exteriorum habere altum et latum aspectum ad extra vel quasi ad extra: sic ad eorum profundam et solidam pertractationem et examinationem et diiudicationem oportet ^(b) habere aspectum recollectum et versus se retentum ^(c), et nunc ^(d) ad anteriora, nunc ad media, nunc ad postrema protensum et circumflexum. Pars igitur anterior servit magis actuali aspectui ad exteriora protenso ^(e), pars vero postrema eius ^(f) profundae recollectioni, pars vero media mutuae horum et illorum comparationi et conflationi. Et certe, quando hoc facimus, non sentimus nos nunc operari ^(g) cum una potentia et ^(h) nunc cum alia, sed potius eiusdem potentiae actus et aspectus multiformiter ⁽ⁱ⁾ variare. Ex morbo igitur vel laesura postremae partis cerebri impeditur officium quo prompte et expedite nostrum aspectum et cogitatum recolligimus ad profunda nostri cerebri et ad ^(k) illa memorialia ^(l) quae ibi servantur, ex laesura vero partis anterioris et etiam mediae laeditur officium sensate discernendi et diiudicandi ^(m) ea quae de foris nobis occurrunt. Rursus, dato quod potentia existens in parte anteriori esset alia ab existente in posteriori, adhuc ex verbo Augustini allegato ⁽¹⁾ sequeretur quod illa quae est in anteriori, scilicet, sensus communis, esset nobilior et superior illa quae est in posteriori. Nam ipse dicit ibi ⁽ⁿ⁾ quod pars anterior merito praeponitur posteriori ^(o) tanquam dux eius, unde et ibi nititur ostendere quod facies cum sua fronte est nobilior pars hominis, et ideo dicitur ⁽²⁾ *Deus* ^(p) *inspirasse homini in faciem spiraculum vitae.*

(^a) B² *latos et altos* pro *a. e. l.* (^b) Ita B², V om. * (^c) B² *receptum.*
 (^d) B² *nunc autem* pro *e. n.* (^e) B² *prout sunt protensa.* (^f) B² *eiusdem.*
 (^g) B² *operari nunc* pro *n. o.* (^h) B² om. (ⁱ) B² *multipliciter.*
 (^k) B² om. *e. a.* (^l) Al. m. *ex memoria.* (^m) B² *dividendi.*
 (ⁿ) B² om. (^o) B² *ei.* (^p) B² *Deus dicitur* pro *d. D.*

(¹) *De Gen. ad lit.*, VII, 17 (PL 34, 364). (²) Gen. 2, 7.

QUAESTIO LXVII.

Quantum^(a) ad octavum, an scilicet noster intellectus includat in se omnes nostras^(b) potentias sensitivas, ita quod noster^(c) intellectus sit nostra potentia visiva et^(d) auditiva et sic de aliis^(e).

Arguitur quod sic^(f)

Quia nullum inconveniens videtur ex hoc sequi; non enim videtur inconveniens quod ipse respectu obiectorum sensibilium sit potentia organica.

1. Primo, quia tota essentia animae rationalis ponitur a pluribus secundum se totam informare corpus et omnes partes eius, et tamen tota essentia animae non est ignobilior quam essentia suae potentiae.

2. Secundo, quia maioris nobilitatis est quod possit omnia entia immediate videre et intelligere quam quod non possit.

3. Tertio, quia angelicus intellectus ponitur hoc posse, et tamen aspectus eius et actus quibus haec^(g) sensibilia immediate attingit oportet quod sit sic^(h) determinatus ad illa acsi per speciale organum hoc fieret. Nec talis aspectus videtur minus distare ab altitudine sui alterius aspectus ad intellectualia et divina quam distat⁽ⁱ⁾ in nobis, dato quod primus sit in nobis organicus.

4. Quarto, quia intellectus hominum beatorum immediate aspicit et videt omnia sensibilia convertendo se et applicando ad illa; ergo non est hoc^(k) contra essentiam intellectus humani.

5. Quinto, quia non est inconveniens eius actum simplicem et incorporalem ponere in organo corporali, quia actus videndi et audiendi et actus iudicii sensus communis sunt simplices et incorporales et tamen sunt in suis organis.

6. Sexto, quia non est inconveniens quin intellectus, quamvis sit organicus, possit reflecti super se et super suum

(a) B² add. *vero*. (b) B² om. (c) B² *ipsa*. (d) B² om. (e) Al. m. mg. d. a. (f) B² om. q. s. (g) B² *huiusmodi*. (h) B² om. (i) Ita B², V *distent*. (k) Ita B², V om.

actum; quia sensus communis, quamvis sit organicus, attingit simplices actus sensuum particularium. Et etiam probatum fuit supra quod reflectitur super ^(a) se et etiam super totum suum suppositum ^(b) per hoc quod ^(c) canis vel serpens praeeligit partem viliorem morti exponere pro salvando toto et ^(d) parte sua ^(e) radicaliori et nobiliori; quod non potest, nisi suo sensuali ^(f) iudicio discernat totum a parte et radicaliorem consistentiam suae vitae a minus radicali. Quod et ibidem probatum est per Augustinum, II *De libero arbitrio* ⁽¹⁾, hoc expresse docentem ^(g) et argumentantem.

[Respondeo] ^(h)

Huius quaestionis veritas non solum catholicis, sed etiam paganis philosophis ⁽ⁱ⁾ est et fuit nota ^(k). Omnes enim pro certo habent quod intellectus noster non est potentia organica et ideo non est aliqua potentiarumstrarum sensitivarum. Et quidem hoc aliquialiter clamat experientia qua in brutis intellectu carentibus videmus huiusmodi potentias sensitivas ^(l) et etiam in infantibus et amentibus quod sunt actus earum absque actu intellectus.

Huius tamen profundior ratio a diversis diversimode datur. Nam sequaces paganorum philosophorum ^(m) dicunt causam huius ⁽ⁿ⁾ esse: Quia intellectus habet sola universalialia pro immediato obiecto, quae secundum suam universalitatem non sunt in rebus sensibilibus nec esse possunt. Et ideo oportet ^(o) quod species illa repraesentans abstrahatur ab omnibus conditionibus sensibilibus et particularibus; ad hoc autem non potuit pertingi nisi per quasdam minores et praeambulas abstractiones ^(p). Nam species sensibilibum primo abstrahitur a sola materia naturali, quando absque illa gignitur in quinque sensibus particularibus, adhuc tamen per quandam originalem continuationem cohaeret materiae naturali ^(q). Ab hac autem cohaerentia abstrahitur,

^(a) B² *supra*. ^(b) B² add. *suum*; B² *propter* pro *per*. ^(c) B² om.
^(d) B² *vel*. ^(e) B² om. ^(f) B² *sensibili*. ^(g) B² *dicentem*. ^(h) B²
add. *quod*. ⁽ⁱ⁾ B² *philosophis et paganis* pro *p. ph.* ^(k) B² *ponit est*
et fuit nota post *veritas*. ^(l) B² om. *h. p. s.* ^(m) B² *philosophorum*
paganorum dicta pro *p. ph.* ⁽ⁿ⁾ B² *huius causam* pro *c. h.* ^(o) Add.
interl. al. m. ^(p) B² *affectiones*. ^(q) B² om. *quando... naturali*.

(1) Cfr. capp. 3, 4 (PL 32, 1244 sqq.).

quando fit in potentia imaginativa. Adhuc tamen secundum eos ^(a) non est a quantitativis et situatibus et individualibus conditionibus abstracta seu ^(b) spoliata, et ideo ulterius oportet quod per lumen intellectus ab omnibus talibus conditionibus abstrahatur. Quae quidem sic ^(c) ab omnibus talibus ^(d) abstracta non potest existere in aliquo quanto vel situatili, quia tunc eo ipso esset ibi per modum quantum et situalem ac per consequens et per modum individualement. Ergo oportet quod sit in subiecto ab omni quanto et situatili abstracto. Ergo intellectus qui est eius subiectum est necessario abstractus ab omni quanto et situatili ^(e) ac per consequens et ^(f) ab omni organo corporali ^(g).

Haec autem ratio veram quidem et catholicam ^(h) habet conclusionem, sed innititur falsis et periculosis. Quorum primum est quod intellectus nihil praeter universalia apprehendat per se et immediate. — Secundum est quod species vel actus apprehensionis cohaerens immediate obiecto materiam naturalem habenti non potest intellectuales proprietates habere; materiam autem naturalem hic voco ex qua per motum corporalem naturaliter educuntur formae ipsius. Dicunt ⁽ⁱ⁾ etiam quod quamdiu est in aliqua quacunque materia, non potest esse intellectualis nec ^(k) intellectiva. — Tertium est quod species imaginaria sit extensa seu quanta et ^(l) sub corporali situ, partes suas habens situatas et situatiler distinctas. — Quartum est quod species existens in intellectu sit ab omnibus particularibus conditionibus ^(m) spoliata.

Horum autem reprobatio ⁽ⁿ⁾ patet ex alibi satis tactis. Et certe, ipsi haec quatuor potius supponunt tanquam principia prima ^(o) et per se nota quam curaverint illa probare, nisi forte per hoc quod iterum tanquam principium de se evidens praesupponunt quod scilicet omnis species repraesentans extensa et situatilia ^(p) est extensa ^(q) et situatilis, pro eo quod simile oportet repraesentari per simile et non potest ^(r) per dissimile et maxime per dissimillimum ^(s). Propter quod et oportet quod species repraesentans universalia sit universalis. Hoc autem dictum tollit Deo ^(t) omnem propriam

(a) B² om. s. e. (b) B² vel. (c) B² om. (d) Al. m. mg., B² om.
(e) B² om. abstracto... situatili; B² et pro ac. (f) B² om. (g) B² add.
extracta. (h) B² add. quidem. (i) B² Dicuntur. (k) B² vel. (l) B² om.
(m) B² conditionibus particularibus pro p. c. (n) Sequitur ras. (o) B²
prima principia pro p. p. (p) B² om. e. s. (q) B² om. (r) B²
pon. non potest post dissimile. (s) B² dissimilitudinm. (t) B² om.

intelligentiam corporum et quorumcunque particularium et ponit speciem repraesentantem universalia in infinitum excedere suum subiectum, scilicet, intellectum humanum, qui utique est particularis et sub eadem specie in pluribus personis hominum plurificatus^(a). Ponit etiam illam speciem cum suo actu intelligendi nullo modo esse numeraliter plurificatam in pluribus intellectibus hominum. Propter quod ex hoc dicto sequitur error Averrois⁽¹⁾ quod scilicet erit tantum unus intellectus in omnibus hominibus. Et certe ipsimet^(b) compelluntur tenere quod per dissimile in essendo, simile tamen in exprimendo et repraesentando repraesentantur nobis non solum ea quae per intellectum scimus, sed et ea quae sensibus nostris sentimus.

Ad veritatem^(c) igitur quaestionis praemis-sae triplex ratio datur ad praesens. Prima est^(d) ex libertate arbitrii nostri quam impossibile est^(e) subici motibus et actionibus agentium corporalium; quia tunc non solum cogeretur et coactive necessitaretur et impelleretur ad suos actus, sed etiam esset naturae inferioris a natura suorum principalium motorum corporalium, aut saltem non superioris. — Item, ex quo^(f) secundum se et pro suo absoluto esse^(g) et existere indigeret materia corporali et in varias substantiales formas transmutabili^(h): eo ipso convinceretur esse generabilis et corruptibilis, prout in quaestione, an sensitiva nostra sit radicata in spirituali materia animae vel non, sed potius sit a generante, plenius⁽ⁱ⁾ est probatum.

Secunda est ex sublimitate intellectivi aspectus et actus comparata ad inferioritatem organici aspectus et actus potentiarum^(k) organicarum animae. Nam aspectus et actus organicus^(l) sic est corpori coniunctus et conformatus quod vel^(m) nihil aspicit nisi corporeum, vel non potest aliquid aspicere nisi ut coniunctum corpori quod et aspicit, nec potest hoc⁽ⁿ⁾ nisi cum modo quasi corporeo. Nam sicut sensus est compositus

(^a) B² *particularium*. (^b) Al. m. *ex ipsi*. (^c) B² *mentem*.
 (^d) B² om. (^e) Al. m. *mg*. (^f) B² *hoc*. (^g) B² *add. absoluto*.
 (^h) B² *et esset in varias formas transmutabile et etiam pro materia... transmutabili*. (ⁱ) B² *de sensitiva pro an sensitiva... plenius*. (^k) B² om.
 (^l) B² om. *e. a. o.* (^m) B² om. (ⁿ) B² *hoc potest pro p. h.*

(¹) Cfr. *De animae beatitudine*, per totum, praesertim cap. 4 (vol. IX f. 148r sqq.); *De anima*, lib. III. summa 1, capp. 1, 3 (vol. VI pars I f. 136r sqq.).

ex potentia animae et organo corporeo: sic aspectus eius est compositus ex spirituali aspectu suae potentiae et ex corporali aspectu sui organi^(a). Et hinc est quod licet sensus communis apprehendat spirituales et^(b) sensitivos actus sensuum, non tamen facit hoc nisi cum quodam aspectu corporali organi sui ad organa sensuum aut etiam ad organum proprium, prout aliquo modo forsitan reflectitur in se ipsum. Ergo si intellectus esset potentia organica, nihil posset intelligere nisi ut corpori^(c) et situi locali coniunctum et hoc cum modo et aspectu semisituati.

Si vero tam ad hoc quam ad priorem rationem dicas quod pars intellectiva non sit coniuncta suae materiae corporali, quin super ipsam dominative^(d) emergat — non enim^(e) est ibi tota immersa, sicut sunt ceterae formae —: contra hoc obicitur^(f), quia aut secundum solam unam partem sui formalem informabit materiam corporalem aut secundum omnes. Si secundum unam solam, tunc reliquae differunt ab illa per^(g) differentiam substantialem; quia illi parti est essentiale quod sit forma corporis, reliquis vero est essentiale quod non sint formae corporis, sed potius sint in se absolutae. Si vero secundum omnes, ergo tota et totaliter est immersa materiae corporali. — Praeterea, unaquaeque res, sicut se habet ad esse, sic se habet ad operari. Si ergo non solum propter connexionem sui ad partem sensitivam, sed etiam^(h) absolute et immediate propter se indiget materia corporali ad suum esse: ergo et eodem modo, scilicet, absolute et immediate indiget materia corporali ad suum operari. Ergo absque illa nullam penitus operationem habet aut habere potest, nec etiam aliquod esse nisi forsitan miraculose, sicut accidentia panis in sacramento altaris.

Tertia⁽ⁱ⁾ ratio est ex^(k) ordine suae connexionis ad sensitivam sibi subnexam et contradicatam. In quo quidem ordine duo inter cetera includuntur, scilicet, quod semper^(l) pars intellectiva sit valde praedominans^(m) et superposita toti sensitivae et quod secundum suum infimum aspectum sit sibi et suis sensitivis actibus intimata et⁽ⁿ⁾ inviscerata ac per consequens et organis eius.

(^a) B² *aspectus ex corporali aspectu organi et ex spirituali aspectu suae potentiae pro aspectus ... organi.* (^b) B² om. (^c) B² om. *organi sui ... corpori.* (^d) B² *directe.* (^e) B² *et quod non pro n. e.* (^f) B² om. *h. o.* (^g) B² *penes.* (^h) Add. *interl. al. m.* (ⁱ) B² *Secunda.* (^k) B² *quod.* (^l) B² om. (^m) B² *praedominans valde pro v. p.* (ⁿ) B² om. *a. i. e.; B² inviscata pro inviscerata; B² et pro ac.*

Ex primo autem habetur quod non solum dominative transcendat organa corporis, sed etiam totam partem animae sensitivam. Ex secundo vero habetur quod nulli organo sit unita nisi mediante parte animae sensitiva ^(a) et nec hoc ipsum ^(b) nisi per infimum eius aspectum.

Sed forte dices quod haec ratio petit principium, quia scilicet supponit intellectum a tota sensitiva differre, et tamen haec debet esse conclusio hic probanda. Sed contra hoc adverte quod ex ordine diversorum actuum nostrae animae diversorumque modorum agendi nobis per assiduam et intimam experientiam comprobato supponitur supra communes actus sensuum particularium et sensus communis et imaginativae esse actus intelligendi et volendi liberos praedictis omnibus dominantes et praesidentes. Et ex hoc praesupposito ^(c) probatur partem illam animae a qua sunt isti actus nullatenus esse organicam ac per consequens non solum differre a nostris potentiis sensitivis quantum ad suos actus communes, sed etiam quantum ad differentias ^(d) organici et non organici.

[Solutio Obiectorum]

Ad obiectum ergo in contrarium patet multa inconvenientia sequi, si intellectus esset potentia organica vel idem cum sensibus nostris organicis.

Ad primam etiam supprobationem ^(e) patet ex dictis quod ^(f) tota essentia animae rationalis non informat immediate partes corporis. Nec etiam illi doctores qui contrarium dicunt tenent quod saltem secundum potentias suas ^(g) intellectuales et liberas corpus informet.

Ad secundam dicendum quod videre omnia modo ^(h) organico et semicorporali non esset nobilitatis in aliquo intellectu, immo totam nobilitatem intellectualem prosterneret in sensum brutalem. Quamvis autem per modum intellectualem et absque omni ⁽ⁱ⁾ organo corporeo omnia ^(k) praesentialiter et immediate videre sit maioris nobilitatis quam hoc non posse: non propter hoc sequitur quod intellectus noster hoc possit, saltem in hac vita, quia, licet sit nobilis, non tamen habet omnem nobilitatem. -- Praeterea, si quod sibi

^(a) Ita B², V *sensitivae*. ^(b) B² om. et... *ipsum*. ^(c) B² *supposito*.
^(d) B² *differentiam*. ^(e) B² *probationem*. ^(f) B² *quia*. ^(g) B² *suas*
potentias pro *p. s.*; B² *intellectivas* pro *intellectuales*. ^(h) Ex *meo*.
⁽ⁱ⁾ B² om. ^(k) Al. m. mg.

subtrahitur in se, sufficienter et coaequaliter recompensaretur per sensus sibi subnexos: tunc perinde esset sibi hoc posse mediantibus sensibus quod et posse immediate, et forte sic fiet in statu gloriae. Sin autem, dabitur tunc sibi^(a) quod possit in omnia immediate et praeter hoc quod possit in corporalia^(b) mediantibus sensitivis.

Ad tertiam^(c) dicunt quidam quod angelus habet sub intellectu suo potentias sensitivas in hoc differentes a nostris quod nostrae sunt organicae, non autem illae. Moti sunt autem^(d) ad hoc: Quia quando angelus visibiliter videt hanc vel illam faciem et sub hoc situ vel illo, non minus differt illud suum videre a suo audire quo audibiliter audit clamores et voces quam nostrum videre differat a nostro audire, nec suum videre et audire minus proprie et individualiter exprimunt^(e) sua propria^(f) obiecta quam faciunt nostri actus. — Rursus dicunt quod quando angelus cogitat haec vel illa corpora et has vel illas figuras et quantitates, et hoc non ut sibi realiter praesentes^(g), sed potius ut absentes: non minus differt^(h) hoc ab actu videndi et ab actu intelligendi universales quidditates praedictorum quam differant tres praedicti actus in nobis. — Dicunt etiam quod sicut noster intellectus abstrahit absolutas rationes universalium⁽ⁱ⁾ ab objecto et actu imaginario vel viso seu audito^(k): sic intellectus angelicus oportet quod abstrahat eas a suis actibus et obiectis et^(l) consimilibus aut^(m) saltem habet prius eas⁽ⁿ⁾ sub consimili abstractione, ita quod suo actuali iudicio discernit^(o) inter has rationes et illas sicut inter universales et imaginarias et visuales.

Contra^(p) hunc modum arguitur: Primo, quia^(q) quando angelus videt alterum angelum in loco corporali a se distante^(r), tunc eodem aspectu quo aspicit in angelum a se distantem aspicit et in eius locum. Actus etiam ille quo videt eum esse in tali loco et in tali^(s) corpore apprehendit simul duo extrema localis existentiae illius angeli, scilicet, ipsum angelum et illud corpus locale. Constat autem quod per intellectum videt illum angelum, ergo et per eundem

(a) B² sibi tunc pro t. s. (b) Sequitur ras. (c) B² tertium.
 (d) B² autem sunt pro s. a. (e) B² videre a suo audire quo aliter exprimit pro videre... exprimunt. (f) B² prima. (g) B² praesentes
 realiter pro r. p. (h) B² differunt. (i) Al. m. mg. (k) B² visu
 seu auditu pro v. s. a. (l) Add. interl. al. m., B² om. (m) B² vel.
 (n) Al. m. mg. (o) Sequitur ras. (p) B² Praeterea contra. (q) B² om.
 (r) B² distantem. (s) B² om. i. t.

videt illud corpus locale. — Secundo, quia qua ratione non est contra essentiam intellectus cogitare corpora et haec vel ^(a) illa: eadem ratione nec immediate et praesentialiter illa videre, et maxime cum de absoluta ratione intellectus sit habere totum ens et totum entis ^(b) ambitum pro obiecto ^(c). — Tertio, quia qua ratione angelus per solum intellectum potest ^(d) suos particulares actus et habitus videre ^(e) praesentes et recordari praeteritos et eo ipso absentes et iterum ex eis considerative et distinctive abstrahere ^(f) rationes universales eorum, secundum quas specie vel genere ad invicem conveniunt: eadem ratione per solum intellectum potest haec tria respectu corporalium.

Praeterea, non oportet tres actus istos respectu corporum differre tantum in eis quantum ^(g) differunt in nobis; quia videre nostri oculi corporalis nostrumque ^(h) imaginari sunt ⁽ⁱ⁾ secundum se ab omni intellectiva ratione exclusi ^(k), videre autem angeli quo videt praesentia corpora et suos cogitatus quo illa ut absentia cogitat sunt actus essentialiter intellectivi, ita quod in sua essentia habent intellectualem claritatem intellectivi iudicii, aut ^(l) si aliquando actus ^(m) sunt in eo creditivi vel opinativi, tunc etiam ⁽ⁿ⁾ hi sunt in eo cum essentiali proprietate intellectivi seu ^(o) intellectualis assensus ^(p). — Praeterea, licet audire sonos differat in eis specie ^(q) a visu colorum propter diversitatem obiectorum: non tamen per ^(r) respectum ad potentiam quae in eis efficit istos actus, quia respectu eius sunt ambo intellectivi. In nobis vero differunt utroque modo et ideo plus ^(s) in nobis differunt quam in ipsis. — Praeterea, si in eis sunt potentiae sensitivae, adhuc duo inconvenientia ex hoc sequi videntur. Primum est quod ex sola sua essentia absque connexione earum ad intellectum et voluntatem competit eis esse in materia spirituali, ita quod solae absque primis poterunt ei dare per se ^(t) existentiam. Ergo absque parte intellectiva poterit dari spiritualis substantia ab omni corpore separata. Secundum ^(u) est quod sensitiva eorum habebit ex ratione suae essentiae quod nullo modo posset ^(v) alicuius corporis

(a) B² *et*. (b) B² *entis totum* pro *t. e.* (c) B² *om. p. o.* (d) B² *potest per intellectum* pro *angelus... potest.* (e) Al. m. mg., del. *inde*. (f) Sequitur *ras.* (g) B² *quia*. (h) B² *repetit.* (i) B² *om.* (k) B² *seclusi.* (l) B² *ac.* (m) B² *ponit post eo; B² sint pro sunt.* (n) B² *add. et.* (o) B² *vel.* (p) B² *om.* (q) *Ex species.* (r) *In ras.* (s) B² *prius.* (t) Al. m. mg. *p. s.* (u) B² *Secunda.* (v) B² *potest.*

esse forma. Ergo super nostram sensitivam^(a) habet quoad hoc ordinem sic transcendentem^(b) acsi esset intellectiva.

Si vero pro altera parte adhuc arguatur quod praeter potentiam volitivam et intellectivam oportet in eis esse aliquam potentiam motivam exteriorum ad imperium voluntatis, prout in prima quaestione de motu processivo animalium tetigi: potest dici quod qua ratione oporteret eam addi ad intellectualem volitivam et cognitivam, eadem ratione et ad sensualem^(c), sicut patet ex ibidem dictis. Potest etiam dici quod forte ad hoc sufficit vigor suae volitivae potentiae^(d) seu totius substantiae suae, in quantum^(e) est motus et impulsus ad exteriora ab imperio sui velle. De hoc tamen in duodecima quaestione amplius disseretur.

Dicendum ergo ad supprobationem^(f) praedictam quod licet actus, quo angelus videt haec corpora vel illa, ita proprie et singulariter exprimat quantitativas et situales et individuales proprietates eorum, sicut faciunt actus nostri: non tamen sunt essentialiter sic infimi, tum quia sunt intellectivi, tum quia non sunt organis corporeis et eorum corporalibus aspectibus affixi.

Ad quartam dicendum quod forte intellectus beatorum hominum cum gloriosis sensibus corporis sibi subnexis ita plene videbit et intelliget omnia corporalia, quamvis non attingat illa nisi per intermedios actus sensuum, sicut videbit angelus per solum suum intellectum. Verumtamen, si ita fiat, oportebit ultra hoc quod aspectus humani et beati intellectus sic fortiter transeat per actus sensuum ad exteriora quod angelum illic existentem possit aequae clare et immediate videre sicut et angelus sibi in gloria aequalis. — Si vero dicatur quod ultra hoc oportet quod etiam eodem actu intellectus, quo videt angelum esse in tali loco, videat ipsum locum, eadem ratione qua et hoc supra de angelo probabatur: potest dici quod non fit hoc actu omnino simplici, sed quasi composito ex duobus. Sed in angelo non oportet ibi aliquem actum sensitivum et organicum famulatorie addi, sicut oportet in intellectu humano, ut servetur ordo essentialis coniunctionis eius ad suam sensitivam^(g) et suae sensitivae ad eum. Alioquin dicendum erit quod in tantum sublimabitur^(h) per gloriam quod etiam corpora attinget et videbit omnino immediate.

^(a) B² *in respectu ad nostram pro s. n. s.* ^(b) Al. m. *ex transcenden.*

^(c) B² *sensitivam.* ^(d) B² *potentiae volitivae pro v. p.* ^(e) B² *qua.*

^(f) B² *probationem.* ^(g) B² *sensitam.* ^(h) Ex *sublimabitur.*

Ad quintam^(a) patet ex dictis quod^(b) licet cognitivi actus sensuum sint simplices et^(c) incorporei, non tamen sunt ita simplices nec ita a lege corporum et corporalium aspectuum liberi et^(d) semoti sicut oportet esse actus intellectivos.

Ad sextam^(e) etiam patet ex supradictis^(f), quia reflexio cuiuscunque sensus super^(g) se vel super^(h) actus sensitivos est valde infima respectu reflexionis liberae et intellectivae. Nam sensus noster non potest reflecti nisi secundum exigentiam corporalis aspectus sui organi, cuius est non posse immediate dirigi vel reflecti nisi super corporale et situale. Unde etiamsi corporalis aspectus oculi⁽ⁱ⁾ beati absque omni intermedio speculo vel speculari^(k) super se reflectitur: non reflectitur immediate nisi super corporalia eius^(l). Spiritualis tamen aspectus sensus communis suo corporali aspectui sui organi connexus et invisceratus^(m) attingit immediate actus sensitivos, prout sunt organis corporeis et corporalibus⁽ⁿ⁾ aspectibus incorporati. Et si potentiae partialium sensuum possunt aliquo modo sentire proprios actus, tunc illos aspi-ciunt et attingunt modo praedicto.

(^a) B² *aliud*. (^b) B² *quia*. (^c) Add. interl. al. m.; B² *incorporeae*
 pro *incorporei*. (^d) B² om. l. e. (^e) B² *sextum*; B² om. *etiam*.
 (^f) B² *dictis supra*. (^g) B² *supra*. (^h) B² om. (ⁱ) B² *corporis*.
 (^k) B² om. v. s. (^l) B² om. (^m) B² *inviscatus*. (ⁿ) B² e. c.

De appetitivis autem quaeruntur tria ^(a).

QUAESTIO LXVIII.

Quantum autem ad nonum, an scilicet appetitus sensibilis ^(b) sit alia potentia ^(c) ab appetitu intellectivo.

Est simpliciter ^(d) omnium sapientum una sententia quod sic.

Et potest ad hoc dari ratio triplex ^(e).

Prima est ex essentiali ordine appetitus ad cognitionem, ex quo habet quod non possit amare vel odire nisi cognitum nec absque praevia notitia ferri in illud, in quo quidem ordine sic se habet quod est superior ac motiva et imperativa. Ex hoc autem tria sequuntur. Primum est quod appetitus immediate conradicatus potentiis sensitivis et earum ^(f) potentiae sensuali non transcendit obiecta earum ^(g) nec potest ferri in aliquid intellectuale. Secundum est quod est organo sensuali affixus et incorporatus ^(h) sicut et notitia cui est essentialiter ⁽ⁱ⁾ connexus. Tertium est quod appetitus intellectui conradicatus est superior et liberior eo. Ergo est longe superior omni appetitu sensuali et non minus ab omni organo et aspectu organico sequestratus quam intellectus.

Secunda ratio est ^(k): Quia sicut in brutis reperiuntur sensitivae potentiae absque intellectu, sic et appetitus ^(l) et appetitivus motus absque libertate; ergo non minus differt appetitus sensibilis a libero quam sensus ab intellectu.

Tertia est: Quia si in nobis essent eadem potentia, tunc posset ferri in sua obiecta tam per notitiam intellectivam quam per sensitivam. Ergo quando per sensitivam ferretur ^(m) in obiecta et moveretur, tunc absque omni notitia intellectiva posset tota secundum suum totum ⁽ⁿ⁾ affectum ferri in illa obiecta ^(o). Ergo posset habere actus liberos absque ^(p) notitia intellectiva. Cuius impossibilitatem non

^(a) Al. m. mg. *Dē... tria*, B² om. ^(b) B² *sensualis appetitus* pro *a. s.*
^(c) B² *potentia alia* pro *a. p.* ^(d) B² om.; rectius *sapientium* pro *sapientum*.
^(e) B² *triplex ratio* pro *r. t.* ^(f) Ex eorum. ^(g) Ex eorum quod B² habet; ferri ex fieri. ^(h) B² *alligatus*. ⁽ⁱ⁾ B² *essentialiter* est pro *e. e.* ^(k) B² om. *r. e.* ^(l) B² *aspectus*. ^(m) B² *ferrentur*.
⁽ⁿ⁾ B² *totum suum* pro *s. t.* ^(o) B² add. *intellectiva*; B² *Et tunc* pro *Ergo*. ^(p) B² add. *omni*.

solum ratio, immo et ^(a) experientia clamat. Sequeretur etiam quod eius sensualis appetitus posset moveri ad actum per redundantiam superioris absque omni notitia sensuali per solam notitiam intellectivam. Cuius impossibilitatem experientia docet.

QUAESTIO LXIX.

Quantum autem ^(b) ad decimum, an scilicet vis concupiscibilis et ^(c) irascibilis, prout spectant ^(d) ad appetitum sensitivum, sint eadem potentia.

[Videtur quod non]

Est ^(e) quorundam philosophantium opinio quod sint duae.

1. Quorum ratio est: Quia diversas habent rationes obiectivas formales ^(f); nam concupiscibilis tendit in bonum absolute sumptum, irascibilis vero tendit in bonum sub ratione ardui.

2. Item, concupiscibilis intendit solam delectationem vel delectabilem sui subiecti perfectionem, irascibilis vero intendit omnis contrarii huius ^(g) et impeditivi exterminationem ^(h) et vindicationem, ita quod etiam ad hoc obtinendum saepe praelegit tristitia ⁽ⁱ⁾ et laboriosa delectabilibus et quietis; ex quibus videtur valde et multum transcendere modum et ordinem concupiscibilis.

[Respondeo]

Aliis vero ^(k) videtur quod sint potentia una ^(l).

Et est pro eis ratio quadruplex ^(m). Prima est: Quia nulla penitus affectio potest dari in cuius essentia non includatur aliqua ⁽ⁿ⁾ affectio ipsius concupiscibilis. Quod patet breviter in omni genere affectionum et passionum quae irascibili ascribuntur. Ira enim

^(a) B² om. ^(b) B² om. ^(c) B² vel. ^(d) B² spectat. ^(e) B² add. aliorum. ^(f) B² formales obiectivas pro o. f. ^(g) B² om. ^(h) B² eradicationem; B² om. et vindicationem. ⁽ⁱ⁾ Ex tristitia, B² tristitiam. ^(k) B² autem. ^(l) B² una potentia pro p. u. ^(m) B² quadruplex ratio pro r. q. ⁽ⁿ⁾ B² om. affectio... aliqua.

est appetitus seu ^(a) desiderium vindictae, in ira etiam essentialiter includitur quoddam odium in eum cui irascitur, quamvis aliquando ^(b) sit particulare et ad tempus potius quam ad semper. Spes etiam in sua essentia includit desiderium rei quam exspectat et sensum alicuius amicitiae in persona de qua confidit; amicitia autem et amor ad concupiscibilem spectant. Timor etiam includit in sua essentia odium seu horrorem mali quod sibi supervenire timet ^(c); propter quod et in se includit fugam oppositam desiderio, spei. Quod etiam haec in sua essentia includant patet ex hoc: quia ^(d) separatim seu ^(e) distinctively ab illis sumptae nullum actum super se integrum dicunt. Sequestrato enim omni amore et odio et ^(f) fuga et desiderio ^(g) et tristitia et gaudio, qui sunt actus concupiscibilis sub trino ^(h) et gradato ordine prodeuntes et per tres binarios sibi ⁽ⁱ⁾ contrapositioni, non invenies quem actum integrum dicat ira vel spes vel timor. Praeterea, omnis actus voluntatis est aliquod ^(h) velle vel nolle, quamvis et nolle sit quoddam velle, quia nolle te esse est idem quod velle te non esse. Velle autem est potentiae concupiscibilis.

Secunda ratio est ex parte obiecti ^(l): Quia omnis ratio appetibilis ^(m) sic includit in se rationem boni amabilis et concupiscibilis quod ipsa exclusa nihil habet rationem appetibilis aut amabilis; unde ratio ardui nullam rationem boni dicentis non dicit quid appetibile. Ergo ratio ardui ex se sola ⁽ⁿ⁾ non dicit obiectum alicuius potentiae appetitivae. Ergo ^(o) ex talibus rationibus non potest sumi diversitas potentiarum appetitivarum. Si vero dicas quod illa ratio boni quam dicit ratio ardui est alia et alterius generis a ratione boni amabilis et desiderabilis: primo quidem hoc est de se absurdum et item ⁽ⁿ⁾ contemptibile, et nulla est quaecunque ^(q) ratio boni quae non dicit rationem boni amabilis et desiderabilis, sed cuiusdam nescio cuius nec amabilis vel desiderabilis, nisi forte per accidens et propter aliam rationem boni amabilis sibi adiunctam ^(r).

Tertia est ex principatu quem ^(s) unam super alteram oportebit ^(l) habere: Oportebit enim quod altera illarum sit superior et in regimine animalis principa-

^(a) B² *vel.* ^(b) B² pon. ante *potius.* ^(c) Ex *tmet.* ^(d) B² *quod.*
^(e) B² *vel.* ^(f) VB² *a.* ^(g) B² pon. et *desiderio* post *gaudio.* ^(h) B² *certo.*
⁽ⁱ⁾ B² om. ^(k) B² *aliquid.* ^(l) B² *subiecti.* ^(m) B² *concupiscibilis.*
⁽ⁿ⁾ B² *sola se pro s. s.* ^(o) B² *Igitur.* ^(p) B² *ideo.*
^(q) B² om. ^(r) B² *coniunctam.* ^(s) B² *quam.* ^(t) B² *oportet.*

tum motus et imperii habens; unde et primi hoc concedentes ^(a) dicunt quod irascibilis praedominatur, quia ad ipsam proprie spectat ratio ardui. Quod autem hoc non ita sit nec esse possit probatur: Primo, ex praedominio amoris super omnes affectiones animae; nam ipsa est omnium radix et causa efficiens et finalis, nam ex amore et propter amorem et propter eius amatum, puta, in animalibus propter amorem sui proprii suppositi suaeque ^(b) naturae, facit animal omnia quae facit. Unde et ipsimet primi tenent quod omnes passionibus irascibilis oriuntur a passionibus concupiscibilis. Ergo subiacent eis sicut effectus suo motori vel efficienti. — Secundo probatur ex finali termino passionum irascibilis, nam ut illimet dicunt, finaliter terminantur ad gaudium vel ^(c) tristitiam quae sunt passionibus concupiscibilis. Sed finis in appetibilibus obtinet principatum. Ergo huiusmodi ^(d) passionibus concupiscibilis obtinent ^(e) principatum super passionibus irascibilis. Quid enim quaerit ira nisi gaudium de victoria et ^(f) vindicta, aut quid summe et principaliter fugit et horret ^(g) timor et desperatio nisi tristitiam mortiferam? Si dicas quod immo ira et audacia appetunt honorem ^(h) gloriae: tunc contra te est quod hoc faciunt per amorem nec appetunt honorem ⁽ⁱ⁾, nisi in quantum aestimatur bonus et amabilis et iucundus ^(k). Si enim finaliter tollas ab eo iucundam gaudiositatem, non habet ^(l) rationem appetibilis vel amabilis, immo si per contrarium sibi finaliter et aeternaliter apponas mortiferam et ^(m) summam tristitiam, erit summe horribilis et odibilis. — Tertio probatur hoc ⁽ⁿ⁾ ex eo quod, quaecunque illarum sit alterius ^(o) motor et superior, oportebit quod omnia obiecta et actus inferioris habeat pro obiecto, quamvis superiori modo ^(p); aliter enim non posset omnes actus inferioris ^(q) imperare, nec absque imperio sui velle posset eam movere ad suos actus et ad ^(r) sua obiecta. Si ergo irascibilis est superior et imperans concupiscibili, tunc ipsa etiam erit quaedam altior concupiscibili ^(s), si vero concupiscibilis imperat irascibili, tunc ipsa concupiscibilis erit quaedam altior irascibili ^(t).

(a) B² *contemnentes*; B² om. *dicunt*. (b) B² *proprii suppositi in animalibus suae pro in... suaeque*. (c) B² *et*. (d) *Ex huius*. (e) B² om. *principatum... obtinent*. (f) B² om. *v. e.* (g) B² *horret et fugit pro f. e. h.* (h) B² *honores*. (i) B² *propter honorem quem nec appetere nec habere pro per... honorem*. (k) B² *aestimant bonum, amabilem et iucundum pro aestimatur... iucundus*. (l) B² *habebit*. (m) B² om. *m. e.* (n) B² om. (o) B² *altior*. (p) B² *modo superiori pro s. m.* (q) B² *inferiores*. (r) B² om. (s) B² *concupiscibilis*. (t) B² *irascibilis*.

Quarta ratio ad principale sumitur ex essentiali^(a) et coaequali ordine appetitivae ad cognitivam sibi immediate connexam: Ex quo enim^(b) concupiscibilis et irascibilis sunt duae potentiae, oportebit quod una habeat unam potentiam cognitivam sibi immediate connexam et alia aliam. Quod multipliciter est absurdum.

[Solutio Obiectorum]

Ad primum autem in contrarium^(c) iam satis patet ex dictis: Quia ratio ardui non dicit per se aliquam integram rationem^(d) boni, sed solum quandam circumstantiam et determinationem ipsius, et consimiliter passiones seu affectiones irascibilis dicunt quasdam speciales circumstantias et determinationes affectionum concupiscibilis et ideo ad eandem potentiam necessario spectant. Praeterea, unde habetur quod eadem potentia non possit in plura obiecta, quorum^(e) quaedam sunt aliis nobiliora et altiora, aut saltem quod non possit in idem obiectum auctum et minoratum, ita quod ex solo augmento fit altius et dignius et ex sola minoratione fit minus^(f). Praeterea, praedicti concedunt et concedere coguntur quod contrarium ardui, scilicet, vile et infimum, in quantum tale, est obiectum eiusdem potentiae cuius est et arduum. Si ergo eadem potentia potest in arduum et infimum, quare non magis in bonum absolutum seu^(g) absolute et quasi mediocriter sumptum?

Ad secundum dicendum quod ex ipso potius probatur nostrum propositum^(h). Quare enim non magis irascetur suis propriis contrariis et laesivis illa potentia quae ex eis immediatius dolorose seu contristative⁽ⁱ⁾ laeditur et offenditur quam illa quae secundum ipsos nunquam dolet nec tristatur nec ex eis dolorose offenditur^(k). — Quod vero ibidem subditur quod irascibilis propter habendam et consequendam^(l) victoriam etiam laeta et delectabilia fugit tristibusque se exponit^(m): si bene advertatur, non omnem delectationem tunc fugit, quia non illam quam de victoria obtenta sperat, sed solum⁽ⁿ⁾ quandam aliam impeditivam victoriae

(a) B² *essentia*. (b) Ita B², V *si*. (c) B² *om. i. c.* (d) B² *rationem integram* pro *i. r.* (e) B² *quarum*. (f) Ita B², V *minus*. (g) B² *vel*. (h) B² *om.* (i) B² *om. s. c.* (k) B² *tristatur et offenditur* pro *dolet... offenditur*. (l) B² *consequendam et habendam* pro *h. e. c.* (m) B² *tristibus se exponendo* pro *t. s. e.* (n) B² *solam*.

et gaudii victoriam consequentis ^(a) aut saltem impossibilem ^(b) istis. Ergo tunc delectationem praedilectam et praeventam ^(c) alteri ^(d) minus dilectae ^(e) praelegit et praepōnit ^(f) et propter nimium illius amorem quibusdam tristibus se exponit, non tamen tristibus aeternis et summis et ^(g) desperatis, nisi forte per accidens et contra suum intentum, iuxta quod peccatores pro una parva delectatione negligunt mortem et damnationem aeternam ^(h).

QUAESTIO LXX.

Quantum ad undecimum, an scilicet secundum numerum sensitivarum cognitivarum sit numerus sensitivarum appetitivarum.

Est communis opinio quod non sit nisi una sequens sensum communem et imaginativam et aestimativam.

Causa autem ⁽ⁱ⁾ quare nullam aliam ponunt ^(k) est: Quia appetitum cuilibet sensui particulari proprium et contradicatum ponunt esse eandem potentiam cum potentia cognitiva ipsius ^(l) sensus particularis et sumpserunt occasionem ex quadam sensibili indistinctione unius ab altero et etiam quia communiter utrumque sub nomine sensus accipimus. Nam Augustinus, II *De libero arbitrio*, attribuit sensui communi appetere et fugere, cum dicit ⁽¹⁾ quod « alius sensus est quo videt bestia et alius quo ea ^(m) quae videndo sentit vitat vel appetit ». Et, XII ⁽ⁿ⁾ *De Trinitate*, sub ratione superiori et inferiori ^(o) includit appetitum eis connexum. Unde et capitulo 12 ⁽²⁾ eiusdem libri dicit rationem inferiorem aliquando oblectari illicitis, superiorem vero illa per plenum consensum quasi comedere. Eundemque modum tenet Scriptura Sacra ⁽³⁾, sub nomine fidei et scientiae et sapientiae ^(p) saepe et saepius dilectionem includens.

^(a) B² *consequentis victoriam* pro *v. c.* ^(b) Ita B², V *impossibile*.
^(c) B² *praedictam* pro *p. e. p.* ^(d) Ex *alti*. ^(e) B² *dulcem*. ^(f) B² om. *e. p.* ^(g) B² *ac.* ^(h) B² om. ⁽ⁱ⁾ B² om. ^(k) Al. m. ex *ponun*.
^(l) B² *eius*. ^(m) B² om. ⁽ⁿ⁾ B² XXI. ^(o) B² *superiorum et inferiorum* pro *s. e. i.* ^(p) B² *sapientiae et scientiae* pro *s. e. s.*

⁽¹⁾ Cap. 3, n. 8 (PL 32, 1244). ⁽²⁾ PL 42, 1007sq. ⁽³⁾ Cfr. Prov. 2, 10sq.; 8, 12sq.; Sap. 1, 4sq.; Gal. 5, 6; Eph. 3, 17; Iac. 2, 14sq.

Quia tamen Augustinus expresse distinguit voluntatem ab intellectu et etiam a sensu communi et a quinque sensibus, sicut patet, XI *De Trinitate* ⁽¹⁾, ubi primo in trinitate cuiuslibet sensus particularis ponit voluntatem pro tertio, et idem facit in secunda trinitate communis seu interioris sensus, et consimiliter ceteri doctores expresse distinxerunt voluntatem ab istis, non autem ⁽²⁾ sic reperiuntur ^(b) distinxisse appetitus sensibus particularibus proprios et contradiatos ab ipsis sensibus, in quantum ^(c) sunt cognitivi: idcirco ^(d) omnes quasi pro rato habuerunt quod quilibet ^(e) sensus particularis per eandem potentiam sentiat et appetat et in sibi convenientibus delectetur et contraria ^(f) fugiat et in eorum ^(g) praesentia contristetur. Immo et plures eorum ulterius credunt quod idem actus sit sentire obiectum conveniens et delectari in illo, et quod similiter unus solus actus sit sentire obiectum disconveniens et tristari in illo sive ex illo ^(h). Unde et ulterius procedunt, ut scilicet dicant omnem potentiam apprehensivam delectari in obiecto sibi convenienti et tristari in disconvenienti, quia sentire sibi conveniens est secundum eos idem quod delectari et sentire ⁽ⁱ⁾ disconveniens idem quod tristari. Attamen plerique istorum nolunt quod aliqua potentia apprehensiva praeamet vel ^(k) praeappetat suum obiectum ^(l), nisi quod solum delectatur vel tristatur in illo, cum illud actu apprehendit.

Quibusdam vero, inter quos et mihi, est ^(m) aliquando visum quod omnis actus delectandi et tristandi est necessario alicuius potentiae appetitivae, specie et genere differentis ab omni cognitiva, et quod omnis actus delectandi includit actum amandi tanquam sui radicem et causam, et consimiliter actus tristandi vel dolendi actum odii.

Ratio autem ad hoc movens erat ⁽ⁿ⁾ multiplex: Prima ^(o) quidem ex aperta diversitate rationum obiectivarum aut ^(p) diversorum essentialium modorum tendendi in idem vel diversum obiectum. Nam delectatio secundum suam rationem tendit in bonum et delectabile, in

(^a) B² om. *consimiliter... autem.* (^b) Ex *reperuntur.* (^c) B² *qua.*
 (^d) B² *idem.* (^e) B² pon. post *particularis.* (^f) B² *contrarium.*
 (^g) B² *eius.* (^h) B² om. et *quod... illo.* (ⁱ) B² om. (^k) B² *non*
 pro *p. v.* (^l) B² om. (^m) B² pon. post *quos.* (ⁿ) B² *eos est.*
 (^o) B² *Primo.* (^p) B² om.

(1) Cfr. capp. 2-5, 7 (PL 42, 985 sqq.).

quantum tale, et hoc per modum affectivum^(a); omnis vero cognitio tendit in cognoscibile, in quantum tale, puta, visio in visibile et auditus in audibile, et hoc per modum repraesentativum seu expressivum et cognitivum.

Secunda^(b) vero sumitur ex eadem ratione ex qua omnes in superioribus potentiis distinguunt potentias^(c) cognitivas ab appetitivis; quia diligenter aspicienti videtur omnino esse eadem ratio^(d) hic et ibi, et qua ratione non hic, eadem ratione nec ibi^(e).

Tertia sumitur ex eo quod ex visu vel apprehensione eiusdem proprii et formalis^(f) obiecti aliquando delectamur, aliquando contristamur^(g); unde aliquando in gustu vini vel mellis eiusdem saporis delectamur et aliquando sic contristamur^(h) quod illud tanquam abominabile reicimus et evomimus⁽ⁱ⁾, et idem est de visu eiusdem lucis vel^(k) candoris vel nitoris^(l). Si autem delectatio erat^(m) eadem specie et numero cum actuali apprehensione illius obiecti: ergo impossibile esset apprehensionem eiusdem formalis obiecti posse fieri tristitiam praefatae delectationi contrariam, immo nec posset simul in eodem obiecto stare cum illa.

Quarta ratio est: Quia secundum Augustinum, VI *Musicae*⁽¹⁾, nullus sensus in obiecto delectatur, nisi prius habeat quandam affectionem proportionalem ad illud. Quae quidem affectio secundum eum ibidem per frequens exercitium augetur et per contrarium usum minuitur et aliquando⁽ⁿ⁾ eius contraria gignitur^(o), et dat exemplum in auditu cui aliqui modi cantuum^(p) placent qui prius non placebant, dicitque quod, nisi numerosam proportionem illorum cantuum haberet prius in aliqua affectione sua, non repente demulceretur^(q) in auditu illius nec offenderetur in auditu contrarii, et^(r) idem dicit de gustu respectu diversorum vinorum. Ergo ista affectio est quiddam^(s) habituale alicuius potentiae oppositis^(t) modis affectibilis seu contrariarum affectionum

^(a) B² affirmativum.

^(b) B² Tertia; B² ratio eorum pro vero.

^(c) B² om. ^(d) B² nec ratio eadem omnino pro omnino... ratio. ^(e) B² pon. nec ibi ante eadem. ^(f) B² formalis et proprii pro p. e. f. ^(g) B² tristamur.

^(h) B² aliquando tristamur sic pro et... contristamur.

⁽ⁱ⁾ B² om. e. e. ^(k) B² om. ^(l) B² viroris. ^(m) B² add. eadem specie et unum cum actuali apprehensione illius obiecti erit. ⁽ⁿ⁾ B² obiecta.

^(o) B² gignuntur. ^(p) B² cantantium. ^(q) Ex demulcerentur.

^(r) B² om. ^(s) B² quiddam est pro e. q. ^(t) In ras., B² oppositum.

⁽¹⁾ Haec exempla, quae auctor saepe secundum Augustinum, *De musica*, VI, affert, vix ibi invenies; cfr. capp. 7, 13, 14 (PL 32, 1172sq.).

susceptibilis. Sed hoc non est cognitivae, in quantum cognitiva. Ergo est alicuius appetitivae sibi consertae.

Quinta est ^(a): Quia omnis potentia appetitiva consimiliter apprehendet et sentiet et gustabit sua obiecta, quia constat quod ipsa vehementer delectatur vel tristatur. Si ergo delectari vel ^(b) tristari sunt idem quod sentire obiectum sibi conveniens vel disconveniens: ergo omnis appetitiva hoc sentiet vehementer. Omne autem sentire est quoddam cognoscere et apprehendere. Ergo omnis potentia appetitiva ^(c) est quaedam potentia cognitiva ^(d) et apprehensiva. Quo concesso sequitur quod absque notitia alterius potentiae ^(e) cognitivae poterit sentire et obiecta sua amare.

Sexta est ^(f): Quia obiectum non sentitur esse conveniens ex hoc solo quod absolute sentitur et ^(g) discernitur eius essentia et natura ^(h) absolute sumpta ⁽ⁱ⁾, sed potius ex hoc quod sentitur concordare et conformari alicui ^(k) affectioni suae. Quod probatur: quia ^(l) eadem natura obiecti aliquando ^(m) sentitur ut conveniens, aliquando vero ⁽ⁿ⁾ ut disconveniens, aliquando vero ut indifferens, et hoc nulla variatione facta ex parte ipsius nec ex parte cognitionis eius, in quantum cognitio, sed solum ex parte affectionis et modi afficiendi. Constat enim quod corporales Christi sensus possunt nunc sentire omnia propria obiecta sua, sicut fecerunt, dum erant mortales, et tamen non possunt inde nunc ^(o) offendi et tristari, puta ^(p), eius auditus non potest nunc offendi ex discordantia ^(q) sonorum quam audit nec utique delectatur ^(r) ex ea, cum sit quidam defectus bono concordantiae ^(s) contrarius. Gustus etiam noster, quando tangit vet rodit ^(t) paleam mundam, sentit eam ut sibi indifferentem, gustus vero bovis ut sibi delectabilem, et aliud animal ^(u) naturaliter horrens eam sentit ^(v) eam ut sibi horribilem; et tamen absoluta natura sui saporis est apud omnes gustus eadem ^(x). Praeterea, sentire convenientiam obiecti ad ipsum sentientem est idem quod sentire eius delectabilitatem secundum quam est delectabile ipsi sentienti, et e contrario ^(y) sentire eius discon-

^(a) B² Quinto pro Q. e. ^(b) B² et. ^(c) B² cognitiva. ^(d) B² appetitiva.
^(e) B² om. ^(f) B² Sexto pro S. e. ^(g) B² om. s. e. ^(h) B² om. e. n.
⁽ⁱ⁾ B² add. vel e contrario. ^(k) B² aliquorum. ^(l) B² quod. ^(m) B² om.
⁽ⁿ⁾ B² om. ^(o) B² in ipso non pro i. n. ^(p) B² ut; B² om. eius.
^(q) B² et sic de aliis in actibus propriis ex conditione pro non... discordantia. ^(r) B² om. ^(s) B² concordiae. ^(t) B² corrodit.
^(u) B² aliquid aliud pro a. a. ^(v) B² sentit eam pro e. s. ^(x) B² et in natura sui saporis apud omnes gustus est eadem pro tamen... eadem.
^(y) B² contra.

venientiam est idem quod sentire eius offensivam horribilitatem. Sed sentire hoc includit sensum complacentiae vel displicentiae quo ipse sentiens complacet sibi vel displicet in tali obiecto. Ergo ^(a) aliquis actus complacentiae vel displicentiae praeit naturaliter sensum praefatae convenientiae vel disconvenientiae, nisi prout sub ^(b) nomine sensus vel sentiendi comprehenditur non solum simplex apprehensio, sed etiam condelectatio. Non loquor autem hic de convenientia, prout dicit debitum et congruum ordinem partium obiecti inter se vel prout ^(c) dicit aliquam absolutam nobilitatem vel bonitatem ipsius obiecti, sed solum prout dicit eius concordiam ^(d) ad aliquem affectum et affectus ad ipsum.

Septima est ^(e): Quia cum omne scibile, in quantum scibile ^(f) et verum, sit conveniens potentiae cognitivae, et eius cognitio, in quantum cognitio ^(g), sit perfectio eius ac per consequens sit sibi conveniens: ergo potentia cognitiva semper et necessario delectabitur in eius actuali cognitione, nec in hoc poterit per affectum contrarium transmutari: quia contrarietas affectus non tollet quin vera notitia veri scibilis sit perfectio conveniens potentiae cognitivae, quin potius delectatio, quae, ut dicitur, est ^(h) idem quod notitia obiecti convenientis, trahet affectum ad amorem et delectationem illius. Ex hoc autem sequitur quod ille, quantumcunque pessimus, qui subtiliori ratione et scientia ⁽ⁱ⁾ actualiter considerat essentielles et specificas rationes virtutum et Dei plus delectetur in ipsis virtutibus et in Deo quam sanctus qui non habet tantam scientiam earum. Sequitur etiam quod intellectus daemonum tantam ^(k) habeat delectationem quantum habet actualem scientiam veritatum; quia tam veritas quam scientia est essentialiter ^(l) conveniens suo intellectui, in quantum est cognitivus. Et certe, potius debet dici quod daemon vel pessimus non habet experimentalem notitiam delectabilitatis virtutum ^(m) et horribilitatis vitiorum quam habet sanctus, quamvis daemon praeabundet in simplici scientia et intelligentia earum ⁽ⁿ⁾. Experimentalem autem notitiam voco sentire propriam delectationem qua in virtutibus tanquam in vere amabilibus et convenientibus delectatur ^(o), ac detestationem qua vitia tanquam horribilia detestatur ^(p); per

^(a) B² *Sic*. ^(b) In ras. ^(c) B² *pro*. ^(d) Melius *concordantiam*, sicut antea habetur. ^(e) B² *Septimo* pro *S. e.* ^(f) Ex *sibile*; B² *om. et.* ^(g) Al. m. mg. *i. q. c.* ^(h) B² *erit*. ⁽ⁱ⁾ B² *scientia et ratione* pro *r. e. s.* ^(k) Al. m. mg. ^(l) B² *aequaliter*. ^(m) B² *virtutum delectabilitatis* pro *d. v.*; *delectabilitatis ex debilitatis*. ⁽ⁿ⁾ B² *eorum*. ^(o) B² *delectamur*. ^(p) B² *detestamur*.

hoc enim sentit ^(a) illarum ^(b) convenientiam et eorum disconvenientiam.

Octava est ^(c): Quia carnis pruritus qui ab omnibus ponitur esse in sensu tactus est idem quod appetitus confricationis seu ^(d) compressionis et emissionis alicuius ^(e) spumalis spiritus seu humoris; fames etiam et sitis quae sunt in gustu sunt quidam ^(f) appetitus absentis cibi et potus. Sed absurdum est dicere quod tales appetitus non sint alicuius potentiae appetitivae. Ergo tactus et gustus habent aliquam potentiam appetitivam sibi conradicatam.

Sed forte dicitur quod praedicti appetitus sunt illius potentiae appetitivae quae sequitur imaginationem ^(g). Sed contra hoc est ^(h): quia nulla imaginatio cibi vel potus potest inducere appetitum famis vel sitis nec pruritus, nisi in sensu gustus sit dispositio famelica vel sitibunda, et nisi in sensu tactus sit dispositio pruribunda. Praeterea ⁽ⁱ⁾, quantumcunque superiori appetitui displiceat quod ^(k) homo fame-scit et sitit et prurit, non propter hoc cessat fames et ^(l) sitis atque ^(m) pruritus, immo aliquando ⁽ⁿ⁾ cum hoc fortius accenduntur. — Praeterea ^(o), appetitus famelicus includit sensum indigentiae cibi et sensum indigentiae ut plurimum sensibilibiter contristantis ^(p). Unde fames magna et vehemens ^(q) includit quandam ^(r) molestiam quam concomitatur ^(s) sensus ipsius molestiae, qui ^(t) quidem spectat ad sensum communem, quia eius est sentire actus particularium sensuum. Sed sensus indigentiae cibi sive sensus illius ^(u) exinanitionis corporis quae defectum talis indigentiae in se includit spectat ad tactum. Ergo et ^(v) famelicus appetitus necessario sequens sensum praedictae inanitatis et indigentiae sequitur sensum tactus, prout inest organo sensus gustus seu ^(x) prout est radix ipsius ^(y) gustus.

Videtur ergo quod quilibet sensus duas potentias comprehendat, unam scilicet apprehensivam et aliam appetitivam, quae quidem sic se habet ^(z) ad appetitivam sensus communis sicut sensus particularis se habet ad sensum communem. Quia autem ^(a) huiusmodi appetitivae nullum motum

(a) V add. *horribilia* quod B² om. (b) B² *illorum*. (c) B² *Octavo*
pro O. e. (d) B² *et*. (e) B² om. (f) B² *idem*. (g) Al. m. ras.
(h) B² om. h. e. (i) B² *Et praeterea*. (k) Ita B², V *quia*. (l) B² *vel*.
(m) B² *aut*. (n) B² pon. post hoc. (o) B² *Item*. (p) B² *ut plurimum*
contristantis indigentiae sensuum pro *sensum... contristantis*. (q) B²
om. e. v. (r) B² om. (s) Ex *concomitatur*. (t) B² *quod*. (u) B²
vel pro s. s. i. (v) B² om. (x) B² *vel*. (y) B² om. (z) Ita B²,
V *habeat*. (a) B² *aut*.

imperant nec imperando causant, sicut facit appetitus sequens sensum communem — ob^(a) quod manifeste discernitur esse diversa ab imaginativa et ab omni apprehensiva, quia sola imaginatio vel apprehensio non sufficit ad causandum motum —: idcirco^(b) distinctio appetitivae particularis a potentia cognitiva ipsius sensus^(c) non sic potuit discerni, et ideo sub nomine quinque sensuum comprehenduntur.

Et secundum hoc septem sunt potentiae^(d) partis sensitivae organis nervosis affixae, sic tamen quod quinque earum sunt geminae. Quas si distinguas, sunt decem et cum reliquis duabus duodecim. Et sic summus conditor formavit in eis ministerium quinarum et septenarium ac denarium et duodenarium.

Pro mysterio autem septenarii est illud libri^(e) Iudicum⁽¹⁾ de septem nerveis funibus Samsonis quibus fuit primo ligatus a Dalila^(f) meretrice, quia originalis corruptio nostrae carnis in praedictis septem potentiis sensitivis consistens est primum ligamentum spiritus fortis. Quibus si addas inventiones novas et compositiones novorum obiectorum, addes eis septem funes novos nunquam prius in opere positos; iuxta quod novas salsas gustui et novas cantilenas^(g) auditui novosque ornatus visui et sic^(h) de aliis similiter⁽ⁱ⁾ carnis prudentia nobis affert, ut nos ligatos tradat^(k) hostibus Philistaeis. Post hoc autem, si spiritus in^(l) eius gremio iterum sopiatur, sequitur confusa intricatio et intricata confusio spiritualium contemplationum septiformis spiritus gratia Deo consecratarum quasi septem Samsonis crinium, quibus clavus sensualis concupiscentiae alligatus^(m) et⁽ⁿ⁾ terrae, id est, luteae delectationi infixus iterum amplius ligat eum. Quod si negligas et te^(o) amplius consopiri permittas, raduntur crines^(p) sacri et spiritus fortitudo^(q) recedit caecanturque oculi quibus sinistra inferiorum contemnebantur et dextra supernorum praeferebantur; quia et tunc summe bona et pulchra reputantur deformia et amara, et mala et^(r) abominabilia sunt dulcia et iucunda, et ideo pro eis habendis rotat miser homo instar asini continue molam curae et sollicitudinis assidue et anxiosissimae^(s) et onerosissimae, sicut et

(^a) B² *propter*. (^b) B² *et ideo*. (^c) B² *add. communis*. (^d) B² *pon. post sensitivae*. (^e) B² *om.* (^f) V B² *Dalida*, in ras. (^g) B² *canticos*. (^h) B² *om.* (ⁱ) Al. m. mg. (^k) Al. m. *ex tradit.* (^l) B² *add. eis*. (^m) B² *illigatus*. (ⁿ) B² *add. nostrae*. (^o) B² *teque pro e. t.* (^p) *Ex crine*; B² *sancti pro sacri*. (^q) In ras. (^r) *Add. interl. al. m.* (^s) B² *vitiosissimae*.

(¹) Cfr. Iud. 16, 4 sqq.

Samson corporaliter fecit. Si tamen crines non sunt radicitus evulsi sed rasi, adhuc spes est per incrementum crinium vires resumendi hostesque cum propriae carnis interitu pariter occidendi, ut sic Samson funditus ^(a) moriens suae carni ^(b) fortius et triumphalius conterat suos ^(c) hostes quam fecerat vivens. Septem autem sensitivae praedictae bene nerviceis funibus ^(d) comparantur, quia in nervis et nervosis principaliter radicantur. Et quia dominativum imperium partis sensitivae spectat principaliter ad appetitivam sensus communis ac ^(e) per consequens et imperativum iudicium ipsius ^(f) sensus communis: idcirco ^(g) cor nerviceum est proprie sedes imperativi iudicii, cerebrum vero iudicii apprehensivi et collativi. Et secundum hoc sunt septem organa sensitivarum quasi septem nervi, scilicet, cor et cerebrum cum organis quinque sensuum ^(h).

QUAESTIO LXXI.

Quantum autem ad duodecimum, an scilicet vegetativa animalium differat ab anima sensitiva eorum, ita quod ex ambabus integretur una perfecta anima et vita eorum.

Est quidem communis opinio quod sic, praeterquam quorundam tenentium quod in nullo ente est nisi unica et simplex ⁽ⁱ⁾ forma substantialis. Isti enim tenent quod in homine sola anima intellectiva dat esse corporeum et ^(h) vegetativum et sensitivum. Sed hoc pro opinione non habeo, sed potius pro brutali errore; quia non solum rationi apertae et multiplici, sed etiam ipsi sensui contradicit et multa catholicae fidei contraria in se includit, prout satis alibi est ostensum.

Pro prima vero est triplex ratio. Quarum prima est: Quia ^(l) in plantis est vegetativa absque sensi-

(a) B² fortiter. (b) B² carnis. (c) B² om. (d) V nervis humeribus pro n. f. quae B² habet. (e) B² et. (f) B² om. (g) B² et ideo. (h) B² om. Et secundum... sensuum. (i) B² simplex et unica pro u. e. s. (k) B² om. (l) B² Quod.

tiva; ergo ex^(a) ratione sui generis dicit formam non solum diversam, immo et separabilem a sensitiva.

Secunda est: Quia in animalibus sunt aliquae partes quae vivunt et crescunt atque decrescunt et tamen carent omni sensu, ut sunt capilli et ceteri corporis pili^(b) et quatuor humores et cornua et ungulae quae^(c) non sentiunt nisi pro quanto sunt nervis sensitivis conserta^(d); si enim horum vegetatio esset a sensitiva, tunc essent eo ipso sensificata^(e) possentque sentire.

Tertia est^(f): Quia potentia digestiva et nutritiva et augmentativa^(g) et generativa non sunt potentiae sensitivae et tamen sunt aliquae formae seu naturae^(h) formales; ergo sunt formae diversae a forma sensitiva.

Quarta etiam⁽ⁱ⁾ ratio datur a quibusdam, quae tamen aliis non placet, scilicet, quod quidam actus vitae procedit a corde in omnia membra quem oportet produci ab aliqua potentia animae; hanc^(k) autem tantum^(l) oportet a potentiis sensitivis differre^(m) quantum illa operatio eius⁽ⁿ⁾ differt a sensitivis actionibus^(o) potentiarum sensitivarum.

Hae quidem sunt rationes primae positionis cui semper adhaesi, verumtamen^(p) cum dubio quodam, quod nunc explico gratia solius collativae inquisitionis. Videtur enim posse sustineri quod sola sensitiva absque alia forma vegetativa faciat omnes vivificos actus animalium et sit sufficiens vita corporis eorum. Et primo probatur hoc per septem rationes in simul conflatas, ita quod saltem omnes in simul vim sufficientis rationis habere videntur.

Prima est: Quia^(q) forma sensitiva et quaelibet potentia eius^(r) est quidam vigor vitalis et quaedam vita et tanto vigorosior^(s) et robustior omni vita inferiori, quanto ipsa est secundum suam speciem altior et nobilior. Ergo corpus animalis nulla alia vita informatum nisi sola ipsa est vere vivum et per vitam eius vigens altius et nobilius quam plantae per suam vitam vivant et vigeant.

Secunda est^(t): Quia actio quae non manet in agente,

(a) B² om. (b) B² pon. et ceteri corporis pili post ungulae. (c) B² add. omnia. (d) Ita B², V consertae. (e) B² sensificati. (f) B² om. (g) B² om. (h) B² aliae formae et naturae pro a. f. s. n. (i) B² om. (k) B² hoc. (l) B² om. (m) B² pon. ante a. (n) B² eius operatio pro o. e. (o) B² affectionibus. (p) B² om. tamen. (q) B² Quod. (r) B² om. (s) Ita B², V vigorosior. (t) B² om.

sed instar communium impressionum vel motuum fit in materia patiente non videtur exire a forma substantiali nisi per intermediam^(a) qualitatem accidentalem. Sed attractio et digestio materiae nutrimentalis et ceterae consimiles actiones quae fiunt in ea sunt huiusmodi. Ergo non fiunt a forma substantiali nisi per intermediam qualitatem vel potentiam accidentalem, iuxta quod^(b) et experientia docet: quia anima exercet ista per qualitates elementares ex eius vitali praesentia sublimatas et praecipue per calorem qui ex eius praesentia fit quodam modo vivificus et vitalis.

Tertia est^(c): Quia animalia in sua prole generant animam sensitivam ac complexionem et organizationem illius informationi idoneam et immediate connexam, in se ipsis vero convertunt^(d) nutrimentum in carnem sensitivam, ita quod informatur a potentiis sensitivis. Sed hoc non potest fieri absque cooperatione animae sensitivae ipsorum, oportet enim quod ipsa in hoc sit causa^(e) principalis et superior. Ex quo iterum sequitur quod sensitiva non solum possit in actus sensitivos et appetitivos, sed etiam in generativos et nutritivos et etiam in^(f) augmentativos; quia augmentum animalis principaliter est ordinatum ad debitam quantitatem^(g) organorum sensitivae et ad perfectam dilatationem et consistentiam potentiarum sensitivarum in eis et^(h) ad hoc ut cum eis et in eis possint actus sensitivos sufficientes et plenos habere.

Quarta est⁽ⁱ⁾: Quia in separatione vel destructione animae sensitivae semper et^(k) necessario separatur vel^(l) destruitur tota vita animalis. Si autem praeter sensitivam haberet aliam formam vitalem et vegetativam, tunc eadem ratione, ut videtur, posset haec^(m), saltem ad aliquam horam, remanere post destructionem sensitivae, sicut remanent quaedam aliae formae substantiales.

Quinta est⁽ⁿ⁾: Quia in generatione animalis^(o) non educitur forma vegetativa, nisi cum educitur sensitiva, nam actiones quibus formatur corpus et eius membra sunt a virtute formativa quae cum materia seminali fuit a generante decisa, nec aliqua forma potest sibi propriam et principalem materiam aptare et unire nec se ipsam de ea et in ea edu-

(a) B² *mediam*. (b) B² om. (c) B² *Tertio pro T. e.* (d) B² *convertant*. (e) B² om. (f) B² om. e. i. (g) B² *congravitatem*. (h) B² om. (i) B² *Quarto pro Q. e.* (k) B² om. (l) B² *et; destruitur ex destruitur*. (m) B² *pon. posset haec post horam*. (n) B² *Quinto pro Q. e.* (o) Al. m. mg., B² om.

cere. Si autem vegetativa animalium et sensitiva essent formae diversae, tunc sicut in formatione^(a) corporis natura successive procedit a priori et imperfectiori forma in ulteriorem^(b), sic primo videtur quod inchoaret vegetativam et perficeret et deinde ascenderet ad educendum sensitivam et dispositiones corporis sibi competentes.

Sexta est^(c): Quia in corporibus gloriosis non sunt actus nutritivi^(d) nec augmentativi nec^(e) generativi, et tamen est in eis perfectissimus actus vitae quo corpus gloriosum potentissime^(f) vivit et viget. Si ergo tale vigere^(g) potest sufficienter in eis esse per vigorem quo sensitiva formaliter viget: sola absque alia vegetativa sufficiet^(h) ibi, et maxime quia robur vitae intellectivae est sibi annexum et resultative redundat in eam et in corpus ipsum. Praeterea, ex hoc saltem habetur quod actus nutriendi et augendi et generandi non sunt simpliciter seu⁽ⁱ⁾ pro omni tempore et statu necessarij ad perfectam subsistentiam et vitam humani corporis, immo nec se compatiuntur cum illa.

Septima est^(k): Quia quando iuxta sententiam veriorum sensitiva recedit cum intellectiva tanquam illi radicaliter connexa, non occurrit probabiliter quis^(l) alius actus vitae, cum illa recedat; et tamen supponimus quod tota anima et tota substantialis eius^(m) vita cum illa recedat. Si etiam in angelis⁽ⁿ⁾ qui solide et robuste vivunt et vigent per solam intellectualem vitam — et dato quod haberent potentias sensitivas ab intellectu diversas — non videtur in eis ponendus aliquis alius vigor^(o) vitae: videtur quod anima separata sufficienter vigeat per vitam intellectualem^(p) et sensualem.

Secundo respondetur^(q) ad rationes in contrarium factas^(r).

Ad primam enim^(s) dicitur quod vegetativa plantarum specie et genere differt a vegetativa animalium, genere quidem, quia vegetativa plantarum in varias species per varias differentias dividitur secundum numerum specierum ipsarum plantarum, et consimiliter vegetativa animalium se-

(^a) B² *informatione*. (^b) B² *ad posterius et ulteriorem formam pro et... ulteriorem*. (^c) B² *Sexto pro S. e.* (^d) Ita B², V *nutritivi*.

(^e) B² *aut*. (^f) B² *pacatissime*. (^g) B² *talis vigor pro t. v.* (^h) B² *sufficit*. (ⁱ) B² *vel*. (^k) B² *Septimo pro S. e.* (^l) B² *om*. (^m) B² *eius substantialis pro s. e.*

(ⁿ) B² *aliis*; al. m. mg. *qui*, del. et, B² *om*. (^o) B² *om*. *ab... vigor*. (^p) B² *intellectivam*. (^q) B² *respondent*.

(^r) B² *om*. (^s) B² *om*.

cundum specificam diversitatem ipsorum^(a) et suarum sensitivarum animarum diversificatur. Nec intendo dicere quod differentiae vegetativarum in plantis addant^(b) formas essentialiter diversas a vegetativa quam specificant, sicut nec differentiae^(c) sensitivarum leonis et bovis et caprae addunt formas essentialiter diversas ad sensitivam quam specificant seu^(d) cuius sunt specificatio. Sicut ergo non valet argumentum arguentis quod quia ratio corporeitatis est in formis aliis a forma ignis, ergo forma corporeitatis in igne est realiter alia a forma per quam est ignis, vel ut clarius pateat, non valet quod^(e) quia ratio formae substantialis est in corporeis, oportet quod forma per quam corpus est corpus sit realiter diversa a forma per quam corpus est substantia: sic nec valet^(f) in proposito, quantum est de vi ipsius consequentiae.

Ad secundam dicitur quod solus essentialis et absolutus vigor formae sensitivae non sufficit ad suos actus sentiendi, immo praeter hoc exigitur debitus aspectus et ordo ad actus et ad eorum obiecta, sicut patet in somno in quo utique corpus per sensitivam viget, quamvis nullos habeat actus sentiendi. Forma enim absolutius respicit suum esse et suum subsistere quam suum agere; unde et stabile robur agendi praesupponit stabile robur essendi et subsistendi. Dicitur ergo quod sensitiva secundum suum esse absolutum et radicale participatur ab omnibus partibus corporis sui, sed non sub ordine ad illud suum agere quod est aliquid sentire vel amare, nisi solum pro quanto suum absolutum subsistere est fundamentum illius^(g) ordinis secundum quem est ordinata ad tales actiones. Quod autem ita sit dupliciter probatur: Primo quidem^(h), quia potentia visiva non solum habet esse in oculo, sed etiam intus in nervo optico usque ad cerebrum, et tamen in uno sine altero non est ordinata ad agere actum videndi. Ergo aliud est participare eius essentiam et⁽ⁱ⁾ esse quam participare eius sufficientem ordinem ad actum videndi. Secundo, quia si^(k) medullae et quatuor humores corporis et pinguedo carnis diversa a suis nervis et partes ossium quae sunt diversae a suis filis nervosis non habent aliquid de essentia et esse formae sensitivae: quomodo ergo eorum^(l) vegetatio tunc^(m)

(a) B² *ipsarum*. (b) B² *addat*; B² *substantias* pro *formas*. (c) Al. m. ras. (d) B² *vel*. (e) Add. interl. al. m., B² om. (f) B² *pon.* post *proposito*. (g) B² *minus*. (h) B² om. (i) Ras. (k) B² om. (l) B² *earum*. (m) Al. m. *mg*.

regitur et sublimatur per sensitivam? Ulterius, illi spiritus per quos intentio sentiendi defertur ad sensus non sunt ubique sensitivi seu ad actus ipsorum sensuum ordinati; et tamen oportet quod ubique in corpore habeant essentiam formae sensitivae, alias enim quomodo eius animalis intentio posset in eis deferri.

Ad tertiam^(a) dicitur quod eo ipso quo partes corporis vivunt et vigent per formam sensitivam, sublimantur et vigorantur et quasi vivificantur formae corporales ipsarum partium et praecipue illae quae magis sunt activae; et ideo eo ipso sunt potentes ad attrahendum et^(b) digerendum et convertendum et incorporandum materiam nutrimentalem, quantum^(c) exigit debita existentia ipsius sensitivae in corpore suo et in partibus eius. Si autem aliqua potentia activa animae esset ad hoc directe et immediate ordinata, ita quod eius virtualis et activus aspectus esset directe et immediate conversus ad materiam nutrimentalem attrahendam et digerendam et incorporandam: tunc tria sequerentur contraria veritati expertae et manifestae^(d). — Primum est^(e) quod per illam potentiam animae non generarentur formae diversae speciei in materia nutrimentali; nunc autem videmus quod uni datur forma ossea et^(f) alteri carnea et^(g) alteri nervicea et alia fit sanguis, alia vero^(h) cholera, et universaliter secundum differentes species membrorum et radicalium partium diversificantur formae corporales in eis. — Secundum est⁽ⁱ⁾ quia potentia illa^(h) aut sibi soli incorporabit partes nutrimenti quas in corpus animalis convertit aut ceteris potentiis animae; et certe, oportet quod ceteris potentiis eas incorporet, quia per eas complentur et supplentur organa omnium potentialium animae. Sed quomodo hoc possit^(l) per unam specialem potentiam fieri nullo modo apparet. Unde potius videtur quod unaquaeque pars corporis potens ad alias convertendas et sibi incorporandas hoc faciat per suas formas corporales, in quantum sunt vigentes per vitalem essentiam animae, ita quod per hoc sint tanquam instrumentales potentiae eius. — Tertium est^(m) quia conversio nutrimenti in carnem et ossa non mensurabitur secundum limitatam mensuram dilatabilitatis existentiae animae in corpore et partibus eius,

(^a) B² *tertium*. (^b) B² om. (^c) B² *quam*. (^d) B² *manifestae et expertae* pro *e. e. m.* (^e) B² *Prima* pro *P. e.* (^f) Add. interl. al. m., B² om. (^g) Add. interl. al. m., B² om. (^h) B² om. (ⁱ) B² *Tertium* pro *S. e.* (^k) B² om. (^l) B² *posset*. (^m) B² *Tertio* pro *T. e.*

sed potius secundum mensuram illius activae^(a) potentiae ad agendum et cum eius vis activa non minuatur per augmentum corporis, immo potius vigoretur. Ergo post^(b) plenum augmentum et complementum corporis poterit semper^(c) plus et plus convertere, quamdiu sibi adhaeret^(d) nutrimentalis materia in quam agat. Cuius oppositum sensui patet.

Si vero istes quod idem sequitur, si hoc fit per virtutes activas corporalium formarum et^(e) partium corporis: respondetur hoc non sic sequi. Primo, quia partes corporis cum suis formis non attrahunt nutrimentalem materiam principaliter sibi, sed potius ipsi animae, cuius in hoc sunt instrumentum, ut scilicet existentia animae iuxta exigentiam suae mensurae dilatetur in eis. Unde ipsa dilatatio existentiae animae ad hoc exigitur, quae ad praesentiam partium sibi incorporandarum naturaliter sequitur ex sola redundanti actualitate substantialis^(f) vigoris et vivacitatis substantiae animae, quia quasi coarctata stabat in primis partibus et ideo in partes alias poterat naturaliter redundare, non tamen nisi subordinata et intima connexionem ipsarum ad primas. — Secundo, quia primae partes sic se habent ad secundas quas sibi incorporant quod primae distenduntur et replentur per secundas; quod si ultra debitam mensuram primarum fieret, eo ipso destrueretur earum^(g) virtus et earum proportio ad animam. Secundae vero non participant^(h) formam et virtutem animae nec formam et virtutem carnis⁽ⁱ⁾ vel ossis nisi per intermediationem primarum^(k) et formalis virtutis earum, ad quam^(l) non sufficiunt nisi sub certa magnitudine et mensura. Tanta enim posset esse magnitudo et multitudo partium advenientium quod non posset usque ad omnes pertingere vigor animae nec virtus primarum partium corporis. — Rursus^(m), quoad potentiam generativam specialiter dicitur quod si ipsa est quaedam essentialis⁽ⁿ⁾ potentia animae directe et immediate actum generativum faciens: nunquid tunc tota erit in sexu femineo sicut et^(o) in masculo? Si enim dicas quod tota quidem est in femella^(p), sed non habet ibi^(q) organa sufficienter virtuosa, sicut habet in masculo^(r): contra hoc est quia^(s) femella est ex recto et completo ordine naturae instituta et facta, nam sine illa in perfectis

(a) B² om. (b) B² om. v. E. p. (c) B² sibi. (d) Ita B², V adhaerit. (e) Add. interl.; B² om. partium. (f) Ex substantiali. (g) B² eorum. (h) B² add. animam. (i) B² corporis. (k) B² potentiarum. (l) B² quem. (m) B² Rursum. (n) B² essentia. (o) B² om. (p) B² femina. (q) In ras. (r) B² in masculo habet pro h. i. m. (s) B² quod.

animalibus non potest species multiplicari. Ergo nulla potentia animae est in femella, quin secundum rectum et communem sensum ^(a) naturae femellae sit ^(b) provisum de organo sibi sufficienti. Quod tamen non est verum, si potentia animae eius est de se potens ad tantum et talem generationis actum ad quantum et qualem potest perfectus ^(c) masculus.

Ad quartam ^(d) vero dicitur quod actus vitae aequivocatur ad essentiam animae et potentiarum eius et ad earum intrinsecos actus et ad quosdam actus corporales qui per intermedias partes ^(e) corporis et virtutes corporales earum in corpore ipso fiunt ad hoc ut partes eius in debito vigore conserventur et regantur et ad hoc quod debite connectantur ^(f) cordi et animae principalius existenti ^(g) in eo. Ad huiusmodi autem actus non exigitur specialis potentia animae ad hos peragendos directe conversa, sed sufficit ad hoc essentialis vigor formae sensitivae vel vegetativae cum corporalibus formis et virtutibus cordis et ceterarum partium ^(h). Unde nec naturalis motus cordis fit nisi per quandam naturalem resultationem ab essentiali vigore animae ipsum cor informante.

Haec dicta sunt conferendo et investigando potius quam asserendo, quia non solum commune iudicium his obstat, immo etiam non sic necessario probatur vegetativam in nobis et ceteris animalibus a sensitiva non esse diversam prout etiam certificationi ⁽ⁱ⁾ plenariae expédiret. Satis tamen probari videtur quod propter actus nutritionis et augmentationis et generationis non oportet dare speciales potentias animae ad haec directe ordinatas ac conversas et applicatas.

(a) B² *cursum*. (b) V add. *sibi* quod B² om. (c) B² add. *etiam*.
 (d) B² *quantum*; B² om. *vero*. (e) Al. m. mg. (f) Ita B², V *conver-*
tantur. (g) Sequitur *ras*. (h) B² add. *unde nec naturalis motus*
cordis et ceterarum partium. (i) Ex *certificatioeni*; B² *necessariae pro*
plenariae.

Typographia Collegii S. Bonaventurae - AD CLARAS AQUAS

BIBLIOTHECA FRANCISCANA SCHOLASTICA MEDII AEVI

CURA PATRUM COLLEGII SANCTI BONAVENTURAE

TOM. I. Fr. Matthaei ab Aquasparta, O. F. M., S. R. E. Cardinalis,
Quaestiones disputatae de fide et de cognitione. — 1903.
In 8, p. xvi, 480. **L. 14.**

TOM. II. Fr. Matthaei ab Aquasparta, O. F. M., S. R. E. Cardinalis,
Quaestiones disputatae selectae de Christo. — 1914, p. xv,
227. **L. 10.**

TOM. III. Fr. Gulielmi Guarrae, Fr. Ioannis Duns Scoti et Petri
Aureoli, O. F. M. **Quaestiones disputatae de Immaculata
Conceptione B. M. V.** — 1904, p. xx, 157. **L. 8,50.**

TOM. IV. Fr. Petrus Iohannis Olivi, O. F. M. **Quaestiones in Se-
cundum Librum Sententiarum** quas primum edidit ad fidem
Codd. mss. BERNARDUS JANSEN S. I. — Vol. I. Quaestiones 1-48.
— 1922, p. xxiv, 764. **L. 40.**

TOM. V. Fr. Petrus Iohannis Olivi, O. F. M. **Quaestiones in Se-
cundum Librum Sententiarum** quas primum edidit ad fidem
Codd. mss. BERNARDUS JANSEN S. I. — Vol. II. Quaestiones 49-71.
— 1924, p. xvi, 644. **L. 35.**

Prelo parantur:

TOM. VI. Eiusdem auctoris **Quaestiones in Secundum Librum Sen-
tentiarum** (continuatio et finis).

FR. MATTHAEI AB AQUASPARTA: **Quaestiones de Gratia.**

FR. GULIELMI DE LA MARE: **Correctorium Fratris Thomae.**

PETRI LOMBARDI LIBRI IV SENTENTIARUM

STUDIO ET CURA PP. COLLEGII S. BONAVENTURAE

IN LUCEM EDITI

EDITIO SECUNDA

AD FIDEM ANTIQUIORUM CODICUM DENUO EMENDATA.

Tomi duo. — In 8, p. LXXXV, 1056. — **L. 50.**

DOCTORIS SERAPHICI
S. BONAVENTURAE

S. R. E. EPISCOPI CARDINALIS

OPERA OMNIA

EDITA STUDIO ET CURA PP. COLLEGII A S. BONAVENTURA

AD PLURIMOS CODICES MSS. EMENDATA

ANECDOTIS AUCTA PROLEGOMENIS SCHOLIIS NOTISQUE ILLUSTRATA,

1882-1902. In folio.

TOM. I-IV. **Commentarios in IV Libros Sententiarum.** Tom. I, p. LXXXVIII, 870; Tom. II, p. XII, 1026; Tom. III, p. X, 905; Tom. IV, p. VIII, 1067; Indices in IV Libros Sententiarum, p. 502. — **L. 450.**

TOM. V. **Opuscula Theologica**, p. LXIV, 606; TOM. VI. **Commentarii in sacram Scripturam**, p. XXVII, 640 cum uno facsimile; TOM. VII. **Commentarii in sacram Scripturam**, p. XVIII, 857; TOM. VIII. **Opuscula mystica et ad Ordinem spectantia**, p. CXXIV, 757; TOM. IX. **Sermones**, p. XXIV, 752; TOM. X. **Dissertationes de scriptis et de vita S. Bonaventurae**, p. VIII, 279. — **L. 600.**

Pretium totius Operis **L. 1000.**

DE HUMANAЕ COGNITIONIS RATIONE, Anecdota
Seraphici Doctoris S. Bonaventurae et nonnullorum ipsius discipulo-
rum. — In 8, p. XXIV, 250. **L. 7.**

P. FIDELIS A FANNA, O. F. M.

Ratio novae collectionis Operum omnium S. Bonaventurae

In 8, p. xv, 320. **L. 5.**

ANTONIUS M. A VICETIA et IOANNES A RUBINO, O. F. M.

LEXICON BONAVENTURIANUM PHILOSOPHICO-THEOLOGICUM

In 8 gr., p. 337. **L. 12.**

ÉTIENNE GILSON.

La Philosophie de Saint Bonaventure

In 8, p. 484. **L. 30.**

P. MARIANUS FERNANDEZ, O. F. M.

Lexicon Scholasticum Philosophico-Theologicum, in quo termini, definitiones, distinctiones et effata seu axiomatae propositiones philosophiam ac theologiam spectantes a B. Ioanne Duns Scoto Doctore Subtili atque Mariano O. F. M. exponuntur, declarantur. In 4. p. LIV, 1060. **L. 50.**

B. IOANNIS DUNS SCOTI, DOCTORIS SUBTILIS AC MARIANI, Tractatus De Primo Rerum omnium Principio. In 8, p. xevi, 723. **L. 20.**

-- **Commentaria Oxoniensia** ad IV libros Magistri Sententiarum. Tom. I. In I. Libr. Sententiarum. In 8, p. xxv, 1317. **L. 28.**
Tom. II. In II. Libr. Sententiarum. In 8, p. 940. **L. 20.**

-- **Vitae compendium.** In 16, p. 88. **L. 2.**

-- **Grammatica speculativa.** Nova editio. In 16, p. xxxv, 194. **L. 2.**

P. EPHREM LONGPRÉ, O. F. M.

La Philosophie du B. Duns Scot

(Extractum ex articulis editis apud commentarium
Les Etudes Franciscaines denuo revisis et auctis).

In 8, p. xii, 293. **L. 20.**

P. GIUSTO EGIDIO M., O. F. M.

Vita del B. Giovanni Duns Scoto Dottore Sottile e Mariano

In 8, p. xiv, 397. Illustrato. **L. 20.**

DOCTORIS IRREFRAGABILIS

ALEXANDRI DE HALES

ORDINIS MINORUM

SUMMA THEOLOGICA

STUDIO ET CURA PP. COLLEGII S. BONAVENTURAE

AD FIDEM CODICUM EDITA.

TOMUS I. - LIBER PRIMUS.

1924. — In folio, pp. XLVIII, 769.

208.5

01 4

OLIVI, PETER JOHN, O. F. M.

26751

Quaest. in Secundum Lib. Sententiarum
quas primum ad Fidem Codd. MSS.

TITLE

Vol. II

Quaestiones 49-71

DATE
LOANED

BORROWER'S NAME

STORAGE - CBPL

26751

